4

EEN EN ANDER OVER HET TALAOETSCH

DOOR

J. P. TALENS.

Zendeling-Leeraar van het Sangir- en Talaut-Comité.

MEDEDEELD DOOR

N. ADRIANI.

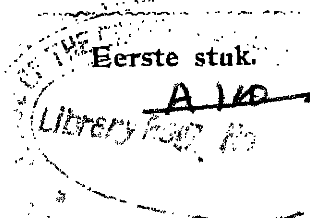
VERHANDELINGEN

VAN HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

 DEEL LIX.

Eerste stuk.

BATAVIA, ALBRECHT & Co. | 's HAGE. M. NIJHOFF.
1911.

Een en ander over het Talaoetsch,

DOOR

J. P. TALENS,

Zendeling-Leeraar van het Sangir- en Talaut-Comité,

medegedeeld door

N. ADRIANI.

Ter Inleiding.

§ 1. In de jaren 1905 en 1906 heb ik van den Heer J. P. Talens, destijds Zendeling-Leeraar op de Talaoet-eilanden, belangrijke mededeelingen ontvangen omtrent het Talaoetsch. Het lag in het plan van den Heer Talens die mededeelingen voort te zetten, waardoor het op den duur mogelijk zou worden een spraakkunstig overzicht van het Talaoetsch samen te stellen, doch het is hem door aanhoudende ziekte niet mogelijk geweest zijn voornemen te volbrengen. Ik geef dus hier zijne mededeelingen in veel onvollediger vorm dan wij beiden ze wel gaarne hadden doen verschijnen. Het komt mij echter niet gewenscht voor ze nog langer onder mij te houden, nu op vermeerdering van het materiaal vooreerst geen kans is en het voorhandene belangrijk genoeg is, om iets bekend te maken van deze hoogst merkwaardige taal.

Behalve een zestal brieven van den Heer Talens, staat mij nog ten dienste een afschrift der Nederlandsch-Talaoetsche Woordenlijst, ingevuld naar de 1e uitgave der Blanco Woordenlijst van K. F. Holle, door den Heer J. E. Leidelmeijer, destijds (1898) posthouder te Liroeng op Salibaboe [1]). De uitspraak der woorden is dus in deze lijst opgeteekend naar het dialect van Salibaboe.

Wat er nog over het Talaoetsch is geschreven, is mij hier niet toegan-

1) No. 71 der ingevulde Woordenlijsten van de Bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, zie Notulen der Algem. en Bestuursvergaderingen, Dl. XXXVI, bl. 42.

kelijk. In het Repertorium van J. C. Hooijkaas, IIe Deel, vindt men op bl. 577 opgegeven:

Lijst van eenige Sangiresche, gesproken wordende op Tangulanda, Siauw en Sangir, en Talautsche woorden, met Maleische van dezelfde beteekenis vergeleken, 1825. Ingezonden. Indisch Magazijn, Ie Twaalftal, 1844, No. 7, 8 en 9, bl. 29.

Salibaboo's woordenboek, door A. de Stuers, dd. Batavia, April 1842. Nederduitsch en Salibaboo's. Tijdschrift voor Ned. Indië, 4e Jaargang, 2e Deel, Batavia 1842, bl. 406.

Naam en aard van het volk.

§ 2. Daar de mededeelingen van den Heer Talens in lossen vorm zijn gedaan, zal ik ze brengen in het schema der Sangireesche Spraakkunst (Leiden, Adriani, 1893), daar het Talaoetsch met het Sangireesch nauw verwant is. Verder zal ik nog ettelijke malen hebben te verwijzen naar de in 1908 bij Martinus Nijhoff te 's Hage uitgegeven „Hoofdstukken uit de Spraakkunst van het Tontemboansch" (aangehaald met: Hfdst. T. t.), daar het Tontemboansch met de overige Minahassische talen tot de groote groep der Filippijnsche talen is te rekenen, waartoe ook het Sangireesch en het Talaoetsch behooren.

De naam der Talaoet-eilanden is bij de Sangireezen Ta*l*aoedĕ, 't geen naar de Maleische uitspraak Talaoet wordt. Waarschijnlijk staat Ta*l*aoedĕ voor taoe laoedĕ [1]) „zeevaarders". De Sasahara-benaming [2]) is in het Sangireesch To*l*odisa. De Talaoereezen noemen echter zelf hunne eilanden Ta*l*oda of taṛanoesa nTa*l*oda. Deze vorm Ta*l*oda is geheel identisch met den Sang. vorm Ta*l*aoedĕ, want aoe is samengetrokken tot o en de looze klinker ĕ, die in het Sangireesch den oorspronkelijken sluiter hoorbaar maakt, is in het Talaoetsch a. De Sangireesche vorm is dus ouder. Eene andere benaming dezer eilanden is bij de bewoners zelf Porodisa (klemtoon op di), waaraan de Sasahara-benaming To*l*odisa is ontleend.

De Talaoet-eilanden liggen ten N. O. der Sangir-eilanden; met de Nanoesa-groep, waar ook Talaoetsch wordt gesproken, ligt het gebied van het

---

1) Het lidwoord n (waarover uitvoeriger beneden, in § 17), dat bij eene genitief-verbinding het geregeerde woord bepaalt en syntactisch reeds de waarde van genitief-aanduider heeft gekregen, wordt dikwijls gemist vóór een woord dat met l begint, omdat men de ligatuur nl wil vermijden.

2) Sasahara of Sasalili', Sasalidi' is de naam der taal die door de Sangireezen voornamelijk op zee wordt gebruikt, om hunne uitingen onverstaanbaar te maken voor de hen bedreigende geesten, spoken en gepersonifieerde natuurkrachten. Zie hierover Hoofdstuk IV der Sang. Sprkk., bl. 53—65. Het woord sasahara is op bl. 285 der Sprkk. afgeleid van sahara, dat met het Skr. sagara „zee" is gelijkgesteld. Het Talaoetsch noemt echter deze taal sasaṛana, wat in het Sang. sasahana zou moeten worden. Deze vorm doet de bovengenoemde afleiding te niet. Wellicht is het met sara „afscheiden" of met sara' „grens, afscheidingsteeken" in verband te brengen.

Talaoetsch tusschen 126⁰ en 127⁰,15' O. L. en 4,40' en 5⁰ N. B. De drie grootste eilanden zijn: Karakelang of Karakalang (Sang. uitspraak), bij de bewoners zelf Ara'alana, vulgo Karkelang; Saliwaboeda (Tal.), Saliwĕboedĕ (Sang.), vulg. Salibaboe [1]) en Kawahoeang (Sang.), vulgo Kabroeang, bij de bewoners zelf: Awatjoeana; de uitspraak met r is ontleend aan het dialect van Essang (Esana), in het N. W. gedeelte van Karakelang, Awaroeana.

De Talaoereezen bewonen alleen maar de kusten hunner eilanden; in het binnenland zijn geen dorpen. Zij zijn echte zeevaarders, die veel uit hun land gaan, om gedurende hunnen jongelingstijd als visschers, handwerkslieden, koelies of schippers hun onderhoud te verdienen. Zij zijn ijverig en voortvarend van karakter en zijn als werklieden en zeelieden zeer gezocht. De schaduwzijden van hun karakter zijn: een ruwe en twistzieke geaardheid, die het hun nagenoeg onmogelijk maakt met andere natiën om te gaan; verder zijn zij zeer lichtgeraakt en minder eerlijk dan de Minahassers, ook minder vlug van bevatting en tamelijk stijfhoofdig. Hun karakter bewaren zij in den vreemde meer dan de veel plooibaarder Minahassers. Met de uitspraak van vreemde talen hebben zij ook veel meer moeite dan deze laatsten.

De zetel van het bestuur is Liroeng op Salibaboe, waar de controleur der Talaut-eilanden woont. Op hetzelfde eiland woont een zendeling, te Moronge. Op Karakelang is Beo de standplaats van den tweeden zendeling.

Dialecten.

§ 3. Het dialect van Salibaboe onderscheidt zich door het gebruik van de k in het midden en aan het eind der woorden, n. l. als oorspronkelijke

1) Saliwĕboedĕ bet. „opborrelen"; het Tal. saliwaboeda heeft zeker wel dezelfde beteekenis. Salibaboe is dus geen woord, alleen eene verbastering; men zou het ook „Maleisch" kunnen noemen. Zonderling doet daarom aan hetgeen Dr. W. Foy schrijft in Dl. XII op bl. 17 der „Publicationen aus dem K. Ethnographischen Museum zu Dresden" (1899), waar hij over den naam van het eiland Celebes spreekt. „An célebe erinnert Salibabu, der Name der Hauptinsel der Talaut-Gruppe und eines Ortes auf ihr. Dieser könnte in Salib-abu zerlegt werden (abu „Feuer", vgl. auch den Abu-Vulkan auf Gross-Sangi und die Sula-Insel Taliabu); daneben giebt es aber Inseln derselben Gruppe, die Gallibu und Lalibu heissen, wie auch neben Talao, Tarrao (= Talaut) eine Form Tolabo erscheint. Es ist daher wahrscheinlicher Salibabu in Saliba-bu zu zerlegen. Zu Saliba liesse sich Banbusarribu vergleichen, wie ein Fürst von Panguisare (= Tagulandang) bei Mendoza genannt wird; des weiteren könnte an Sere, einen Ort auf Salibabu gedacht werden, woran wiederum Sarriparra, der Name eines Fürsten an der Mündung des Rio Grande (Mindanao) bei Mendoza erinnert. Was aber dieses erschlossene Saliba bedeutet, und ob es mit célebe etwas zu thun hat, kann ich nicht sagen." Jammer dat Dr. Foy niet is begonnen van dit Salibabu, dat men nog wel op tien andere wijzen kan „zerlegen", de ware gedaante op te sporen. Thans is al die geleerdheid verbruikt aan eene reeks klanken, die niet eens een woord vormen en welker gedeeltelijke overeenkomst met een paar namen uit Tagoelandang en Magindanau, die (zoo de vorm al juist mocht wezen), zeker niet Talaoetsch zijn, onmogelijk iets kan te beteekenen hebben. De vertaling van abu met „Feuer" is trouwens reeds eene kleine waarschuwing voor den lezer van Dr. Foy's etymologieën.

sluiter, door den naslag a tot eene looze lettergreep uitgebreid, die voor den klemtoon niet medetelt. De begin-k werpt het Salibaboesch evenzeer af als de andere Talaoetsche dialecten dit doen. Doch waar het Salibaboesch eene k heeft in het midden of aan het eind, daar heeft het Z. deel van Karakelang en het N. en W. deel van Kabroeang tj, het midden-gedeelte van Kabroeang heeft t, de dorpen Lobo, Rae en Awiṛa, op de N. W. kust van Karakelang, hebben ṛ en hier en daar op Kabroeang hoort men h, elders op hetzelfde eiland, evenals op Salibaboe, k. Het dialect van Essang, op de N. W. kust van Karakelang, werpt dezen sluiter af en stelt hamzah in de plaats, die niet zooals elders, tot eene looze lettergreep wordt uitgebreid; hetzelfde doet het dialect der Nanoesa-eilanden en dat van Miangas, het Noordelijkste eiland der Talaoetgroep, dicht onder den wal van Magindanau gelegen en door de Spanjaarden Las Palmas genaamd. Als voorbeeld het woord nioeka „kokospalm" nemende, krijgen wij dus het volgende schema:

nioeka, Salibaboe, Kabroeang (W. en Z.).
nioetja, Karakelang (Zuid), Kabroeang (N.).
nioeta, Karakelang (midden).
nioeṛa, Karakelang (W.).
nioeha, Kabroeang (hier en daar).
nioe', Essang (Karakelang, N. W.), Nanoesa, Miangas.

Wanneer wij met deze vormen vergelijken: Mal. njioer, Bis. niog, Ngadjoe Daj. enjoh en Sang. nioehĕ (dat „waringin" beteekent, doch met Mal. njioer identisch is), dan zien wij dat wij hier den klank der 1ste Van der Tuuksche wet hebben, zoodat wij ons al deze sluiters kunnen voorstellen te zijn ontstaan uit een klank die ongeveer als een gebrouwde g kan hebben geklonken en waaruit zoowel r als k kunnen zijn ontstaan. Met ṛ wisselen h en hamzah, met k wisselen tj en t af.

Een voorbeeld van denzelfden klank in het midden geeft de naam van het eiland Kabroeang, n. l.:

Awakoeana, Salibaboe.
Awatjoeana, Kabroeang (N.), Karakelang (Z.).
Awatoeana, Karakelang (Midden).
Awaṛoeana, Karakelang (W.), Essang.

Een voorbeeld van een ander dialectisch verschil, tegelijk met het hierboven genoemde in hetzelfde woord voorkomend, is het woord voor „man, mannelijk", n. l.:

esaka, Salibaboe.
ehaka, Kabroeang (W. en Z.).

e s a t j a, Karakelang Z.
e h a t j a, Kabroeang, N. en W.
e s a t a, Kabroeang (Midden).
e s a ṛ a, Karakelang W.
e s a h a, Kabroeang (hier en daar).
e s a', Essang, Nanoesa, Miangas.

Het Sang. heeft e s e'; verder ken ik geene aequivalenten van dit woord. Behalve de regelmatige dialect-verschillen t. o. van den oorspronkelijken sluiter, vertoont dit woord ook h afwisselend met s in het dialect van Kabroeang.

Een ander dialectisch verschil is weder de afwisseling van s en tj, welke laatste klank in het dialect van Miangas de s vervangt, bv. m a s o'o l a „hoesten" (algem. Tal.), m a s o ' o', Nanoesa, m a t j o ' o ', Miangas. Deze tj is dus uit de s ontstaan en niet uit de k, zooals de tj van het Kabroeangsch dialect. Dat het dialect van Nanoesa en Miangas de looze lettergreep niet meer handhaaft en zegt m a m o r e', s o e s s o s o', waar het Tal. der groote eilanden m a m o r e t a, s o e s s o s o t a zegt, is reeds boven vermeld.

Woordvorm.

§ 4. Afgezien van deze door hamzah gesloten (half-gesloten) eindlettergrepen in het Nanoesa'sch dialect, is het Talaoetsch eene vocalische taal. Het vertoont dus in zijn woordvorm, speciaal in de behandeling der eindlettergrepen, een jonger stadium dan het Sangireesch, dat eene half-vocalische taal is (Sprkk. bl. 30). Het Tontemboansch kent geen andere gesloten lettergrepen dan eindlettergrepen; de niet-eindsyllaben zijn alle open (Hfdst. Tt. bl. 10.) Dit laatste is ook in het Sangireesch en Talaoetsch het geval; een medeklinker die midden in een woord staat, is steeds beginner der lettergreep waartoe hij behoort. Is zulk een medeklinker geprenasaleerd, dan deelt de nasaal wel aan den voorafgaanden klinker eene minder volkomen uitspraak mede, maar hij sluit toch de voorafgaande lettergreep niet af. Zoo heeft in Tal. t e n g g e de e der lettergreep t e eene minder volkomen uitspraak dan die der lettergreep n g g e, 't geen wordt veroorzaakt door de n g, hoewel deze geen zelfstandig bestaan heeft, maar prenasaleering is van de g.

In het Talaoetsch nu zijn de eindlettergrepen evenzeer open als de niet-eindsyllaben. Het Sangireesch kent nog hamzah en n g als eindsluiters, zoo ook het Makassaarsch, doch het Talaoetsch spreekt ook deze eindsluiters steeds met een loozen klinker of naslag (een a) uit en maakt ze dus tot looze lettergrepen, zooals de Sang. en Boeg. dit doen door ze uit te spreken met ĕ, het Makassaarsch met den zelfden klinker als die der voorafgaande lettergreep, het Goron-

taleesch en de Toradja'sche talen met i. Daar de oorspronkelijke eindsluiter n in het Tal. dus ook steeds met a wordt uitgesproken, is hij niet, zooals in het Sang., Boeg. en Mak. tot ng geworden. Trouwens, deze verandering heeft plaats gehad, omdat de ng meer doorklinkt dan de andere nasalen en dus de eindlettergreep niet afsluit, doch haar slechts los sluit. Het zijn dan ook in het Sangireesch vooral de k, p en t, die voor hamzah hebben moeten plaats maken, omdat zij stemmeloos zijn; de doorklinkende l, r, s zijn doorgaans tot eene looze lettergreep uitgebreid, omdat haar sonoor karakter daartoe aanleiding gaf. Zie Sang Sprkk. bl. 35. In het Makassaarsch is het niet anders. Het Sang. maakt dus om dezelfde reden een oorspronkelijken eindsluiter n of m tot ng, als het Talaoetsch hem tot na maakt, n. l. om hem te doen doorklinken, stemhoudend te maken.

Waar de oorspronkelijke sluiter door hamzah is vervangen, daar heeft het Tal. ook dezen medeklinker doorklinkend gemaakt en tot eene looze lettergreep uitgebreid. Het Sang. ana', Mal. enz. anak, wordt dus in het Tal. ana'a; Sang. manoe', Jav. manoek, Tal. manoe'a. Men moet wel aannemen, dat het Tal. vroeger op de plaats der hamzah den oorspronkelijken eindsluiter had en dat deze eerst na de uitbreiding tot eene looze lettergreep is verdwenen, daar zij in verreweg de meeste gevallen voor k staat, welke in het Tal. dikwijls verdwijnt.

Het Tal. bevindt zich in wat men zou kunnen noemen: het eerste stadium van vocalisch worden. In het algemeen heeft men zich dit vocalisch worden aldus voor te stellen: De oorspronkelijke consonantische eindsluiters zijn door een naslag tot looze lettergrepen uitgebreid, die voor den klemtoon niet medetellen. De looze klinker of naslag wordt dan ook zeer vluchtig uitgesproken. Daar de meeste woorden den klemtoon op de voorlaatste lettergreep hebben, komt de looze lettergreep dus twee plaatsen na den klemtoon te staan en daardoor valt hij gemakkelijk af. Goede voorbeelden hiervan geeft het Bare'e. In deze taal heet eene mangga-soort antjami (klemtoon op de lettergreep a); dit staat voor antjam, vgl. Mal. asam. Uit dit antjami nu heeft zich de kortere vorm antja ontwikkeld, die dus niet m, maar mi heeft verloren. Naast goelingi (klemtoon op goe), uit goeling, staat goeli „roer." Een zeker riviertje, met donker water, heet Maetangi (klemtoon op e), terwijl men thans voor „zwart, donkerkleurig" maeta zegt. De stam itam is dus eerst etang, daarna etangi, vervolgens eta geworden. Een ander riviertje heet Lomboegiani, samengesteld uit lomboegi en het achtervoegsel- ani. Thans wordt lomboegi uitgesproken lomboe „slijk", maar de oude vorm is lomboeg, vgl. Mal. loempoer. Het suffix -ani, thans -a, is oorspronkelijk- an.

De regelmatige vorm zou dus zijn lomboegan „slijkerig," doch de naam is gemaakt toen het Bare'e nog verkeerde in het stadium waarin zich thans nog het Talaoetsch bevindt, toen n. l. lomboeg wel reeds tot lomboegi, maar nog niet tot lomboe was geworden en -ani nog niet tot -a. Ware de naam in het huidige stadium der taal gevormd, dan zou bij lomboea luiden. Vgl. hierover nog: Meded. Ned. Zend. Gen. Dl. XIII, bl. 547, 548.

De beneden, in § 27, 38 opgegeven Praesens-vormen, zooals mammoreta, soessosota, toettoempa hebben, in deze spelling, de beginlettergrepen gesloten, resp. met m, s, t. In de uitspraak klinken ook inderdaad deze klanken dubbel, doch dit is het gevolg van het inslikken van den klinker waarmede de tweede lettergreep oorspronkelijk werd uitgesproken. Mammoreta staat woor mamamoreta; soessosota voor soemsosota, voor soemasosota toettoempa voor toemtoempa, voor toematoempa. De bizondere uitspraak die dit verkortings- en assimilatie-proces in de Praesensvormen veroorzaakt, doet geenszins den regel te niet, dat het Talaoetsch eene geheel vocalische taal is en dus alleen open lettergrepen kent.

De looze eindlettergreep.

§ 5. Naar aanleiding van een aantal voorbeelden zal thans de looze eindlettergreep worden besproken, d. i. de lettergreep die wordt gevormd door den oorspronkelijken sluiter, die doorklinkend is gemaakt doordat hij met eene korte a wordt uitgesproken. De daardoor nieuw gevormde lettergreep telt niet voor vol; de klemtoon blijft onveranderd op de syllabe die hem had en daardoor blijft de uitspraak dier looze eindlettergreep vluchtig. Vandaar dat zij in een later stadium der taal gemakkelijk afvalt. Een woord als oerana „regen" heeft dus den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, n. l. oe, evenals Mal. oedjan, want na is geen volle syllabe, alleen maar de doorklinkend gemaakte sluiter *n*.

De tusschen haakjes staande vormen zijn de dialectische bijvormen der voorbeelden.

iolaba „gapen," Sang. kiolabĕ, Tsaw. kojab, Bis. togab, Soend. töräb, Tag. tigab (in de drie laatste talen „boer, oprisping"); de oorspr. sluiter b is tot ba uitgebreid.

poesida „navel", Sang. poesidĕ,, Bent. poeir, Tontemb. poesĕr; oorspr. sluiter d (linguaal), uitgebreid tot da.

ipaga „zwager", Sang. ipagĕ, Tont. ipag, Mal. ipar, oorspr. sluiter g (gebrauwd), als ga uitgesproken.

biwika (biwita, biwitja, biwiṛa, biwiha) „lip", Sang. biwihĕ, biwirĕ, Mong. bibig, Bal. bibih, oorspr. sluiter g of ṛ (1e v. d. Tuuksche

klank), verscherpt tot k, afwisselend met t en tj, deels tot ŗ, h geworden en tot ka, enz. uitgebreid.

so'ola „hoesten", Sang. sĕkolĕ, Tont. sĕkol, oorspr. sluiter l, thans la.

inoema „drinken", Sang. inoeng, Mal. minoem, oorspr. sluiter m tot ma geworden.

oerana „regen", Mal. oedjan, Tont. oeran, oorspr. sluiter n tot na uitgebreid.

'ombanga „maag", Sang. Tont. kombang, Goront. ombongo, Bobongk. kompong, Bar. kompo, oorspr. sluiter ng thans als nga uitgesproken.

atoepa „dakbedekking", Sang. atoe', Jav. atĕp, Bis. atop, oorspr. sluiter p uitgebreid tot pa.

eposa „staart", Tont. ipoes, oorspr. sluiter s tot sa geworden.

atoeta „veest", Sang. ĕtoe', Tons. ĕtoet, oorspr. sluiter t tot ta uitgebreid.

awa'a „lichaam", Jav. Soend. Mal. awak, Tont. owak, owa', Sang. awa'.

roesoe'a „rib", Sang. hoesoe', roesoe', Mal. roesoek.

bara'a „zwaard", Sang. bara'. In deze drie laatste voorbeelden is de hamzah door a tot eene looze lettergreep uitgebreid. Daar het uit bovenstaande voorbeelden duidelijk is geworden, dat het Tal. de oorspronkelijke sluiters nagenoeg alle behoudt, zoo is het ook niet waarschijnlijk dat deze taal woorden als awak, roesoek eerst tot awa', roesoe' en vervolgens tot awa'a, roesoe'a zal hebben gemaakt. Veeleer laat zich denken dat awa'a en roesoe'a zijn ontstaan uit awaka en roesoeka en dat de k later voor hamzah heeft plaats gemaakt, zooals reeds boven (in § 4) is opgemerkt. Dat in het Salibaboesch dialect de sluiter ka niet tot 'a wordt maar behouden blijft, kan niet als bezwaar gelden tegenover deze opvatting, want de sluit- ka van het Salibaboesch is niet oorspronkelijk, zooals uit de in § 3 gegeven voorbeelden blijkt. Wat bara'a betreft, behalve het Sang. bara' ken ik nog slechts het Ampana'sche wada „kapmes" als aequivalent. Geen van beide vormen geeft opheldering omtrent den sluiter. Wij kunnen dus bara'a houden voor een geval waarbij de hamzah tot 'a is geworden.

Bizonderheden omtrent de klanken.

Waar omtrent de uitspraak van een klank niets wordt gezegd, neme men aan dat die klank wordt uitgesproken zooals in het Sangireesch.

§ 6. De **klinkers** zijn a, e, i, o, oe.

De a is vooreerst de oorspronkelijke a, bv. da*l*ana „weg", Sang. da*l*eng, Mal. djalan; ta*l*i „touw", Mal. tali; batoe „steen", Mal. batoe.

Ten tweede is de a het aequivalent van de ĕ van 't Sangireesch en een groot aantal andere Indonesische talen, welken klank het Talaoetsch niet bezit. Zulk een a is bv. de klinker der looze eindlettergreep. Andere voorbeelden zijn taloe „drie", Sang., Tont. tĕloe; apata „vier", Sang. ĕpa', Tont. ĕpat; taloeka (taloeta, taloeṛa, taloetja, taloeha) „ei". Sang. tĕloehĕ, Mal. tĕloer; alo „zon", Sang. ĕlo, Tont. ĕndo; voorvoegsel ma-, pa-, Sang. mĕ-, pĕ-.

Daar de b en de d na open lettergrepen tot w en r worden [1]), kan men aannemen dat, waar men na a de b en d behouden ziet, deze a het aequivalent der ĕ is. De ĕ is immer half gesloten, dit ligt in haar karakter; ook wij spreken tusschen ĕ en een volgenden klinker hamzah uit, bv. geacht, geëerd, geoorloofd. Een vorm als marooe „dorstig", van den stam dooe, heeft dus het voorvoegsel ma- = Sang. ma-, doch madea'a, ipadea'a, pinaboreta, iwaboreta komen overeen met Sang. mĕdea', ipĕdea', pinĕbohe', iwĕbohe'. De a heeft dus de half gesloten uitspraak behouden van den klank waaruit zij is ontstaan. Soms vindt men op de plaats der ĕ een anderen klinker dan a, doch hiervoor is steeds een bepaalde reden. Zoo bv. is de e in de beide lettergrepen van bengela ontstaan uit i, welke weder uit ĕ is voortgekomen, vgl. Tont. wĕngĕl, Bis. bongol, Bar. wongo, Tag. bingi, Mal. bĕngal „doof, hardhoorig, ongehoorzaam". Door den klemtoon is de ĕ tot i geworden, vgl. de Europeesche uitsprak pitja, tjitjak, tjintjang, van Mal. pĕtjah, tjĕtjak, tjĕntjang, die evenzoo door het leggen van den klemtoon op de ĕ-lettergreep is ontstaan. De tweede e is aan de eerste geassimileerd.

In ti'ila „slapen", Sang. tiki', Tont. tĕkĕl is de i uit ĕ ontstaan, evenzeer door klemtoon en assimilatie. In so'ola „hoesten", Sang. sĕko*l*ĕ, Tont. sĕkol is de o uit ĕ ontstaan, door assimilatie aan den klinker der laatste lettergreep. En in atoepa „dak", Jav. atĕp, Tag. atip, Mong. Bis. atop, is evenals in anoema „zes", Sang. ĕnoeng, Tont. Jav. ĕnĕm de ĕ tot oe geworden door invloed van den volgenden labiaal.

De e is, evenals in de verwante talen, niet oorspronkelijk. Soms is zij ontstaan uit i, zie het bovengenoemde bengela „doof" en eposa „staart", Tont. ipoes; oeë „rotan", Midden Mal. oei; bawine „vrouw", uit bine,

1) Ik ben er niet zeker van dat dit even regelmatig geschiedt in het Talaoetsch als in het Sangireesch. In de opgaven van den Hr. Talens heerscht daarin eenige willekeur, naar het mij voorkomt. Waarschijnlijk is aan deze zaak geen bizondere aandacht geschonken; ik heb daarom aangenomen dat het Talaoetsch ten deze met het Sangireesch overeenkomt.

Mal. bini; leta'a „aarde, grond", Rongkongsch litak, Mandarsch lita; soms ook is zij samengetrokken uit ai, bv. leda „been, voet", uit laida, Sang. laedĕ; mapeta „bitter", vgl. Mal. pait; mate „dood" uit matai; ate „lever" uit atai; bale „huis" uit balai; -ne (pron. suff. 3e pers. e. v.) is ontstaan uit nia, 2den n. v. van sia.

Van de i is boven gezegd, dat zij soms uit de geaccentueerde ĕ is ontstaan. Een ander voorbeeld is nog lisoenga „rijstblok", Jav. Mal. lĕsoeng.

De o is in het algemeen niet oorspronkelijk. Soms is zij uit ĕ ontstaan, zie het bovengenoemde voorbeeld en bohasa, Mal. bĕras „gepelde rijst", togasa „hard, vast", Mal. tĕras. Soms is zij uit aoe samengetrokken, bv. in het § 2 genoemde Ta*l*oda, uit Ta*l*aoeda; i'o „gij", uit i kaoe.

Dat de oe soms uit ĕ is ontstaan, is boven met voorbeelden aangetoond. Wellicht is er nog een tusschenstadium o geweest, waaruit dan de oe is voortgekomen. In toewoe „suikerriet", Mal. Jav. tĕboe, Soend. tiwoe is de oe uit ĕ ontstaan, òf onmiddellijk, door den invloed der labiaal uitgesproken lettergreep woe, òf uit o, die uit ĕ is voortgekomen.

§ 7. **Tweeklanken** heb ik in de mij ten dienste staande gegevens niet aangetroffen. Waar twee klinkers op elkaar volgen, maken zij, in de woorden die mij bekend zijn, steeds twee lettergrepen uit, 't zij dat de eerste den klemtoon heeft, zooals in tooemata „mensch", taiaka (klemtoon op i, 3 lettergrepen + de looze eindlettergreep) „arm"; tambaoeroengana (klemtoon op roe, 5 lettergr. + sluitsyllabe) „scheen"; boei „verwant" (2 lettergr.); tai „drek" (2 lettergr.); naoenga „hart, gemoed", (2 lettergr. + sluitsyll.); masalainga „dansen" (4 lettergr. + sluitlettergr.); oemaiana (klemtoon op i, 4 lettergr. + sluitsyllabe).

§ 8. De **medeklinkers** zijn: b, d, g (gh), h, k, l (*l*), m, n, p, r (ṛ), s, t, w.

Omtrent b en w, d en r valt op te merken dat de verhouding tusschen deze klanken paarsgewijze in hoofdzaak dezelfde is als in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 45, 46: na eene open lettergreep staat w of r, na eene geslotene staat b of d, niet alleen in hetzelfde woord, maar ook in doorloopende rede. Boven, in § 6 is reeds gezegd dat na de a die voor ĕ staat b en d blijven; ook waar deze beide klanken worden geprenasaleerd, blijven zij behouden in mb en nd. Verder komen b en d voor aan het begin van een volzin en na eene pauze in den zin; ook als sluiters, dus uitgesproken met a, blijven zij behouden. In alle andere gevallen staat w of r, althans in zuiver Talaoetsche woorden. Dus: bale „huis", dapoerana „haard"; malanaba „zwijgen"; mangiolaba „geeuwen"; oeinida „curcuma"; papaida „vleugel": oelida

„rups"; mabanana „niezen", Sang. mĕbinang; pabawiaka „leven", Sang. pĕbawiahĕ; sasabangana „deur, uitgang", Sang. sasĕbangeng; lalabingana „graf", Sang. lalĕbingang; manaboe poetoenga „het vuur blusschen", Sang. manĕboe poetoeng; padoe „gal", Sang. pĕdoe, Mal. ampĕdoe; ta*l*imado „vinger", Sang. ta*l*imĕdo; adoe „speeksel", Sang. ĕdoe; madea'a „zoeken", Sang. mĕdea'; soemimbaka „antwoorden"; ma'asomba „verkrijgen; mandeno „baden"; mandangoe „liefhebben". Maar: soe wale „in huis", soe rapoerana „op den haard"; biad oe wisita „kuit van het been"; soe ra'ida „op een vlot", maririka „geel" (stam dirika); mawira „wit" (stam bira); maraoe „ver" (stam daoe).

De r die in het Sang. van Manganitoe h wordt en die in de N. dialecten van Sangir met eene labiaal uitgesproken r afwisselt (Sprkk. bl. 48), vind ik steeds r en nimmer d geschreven, b. v. roesoe'a „rib", Sang. hoesoe'; rasoeta „honderd", Sang. hasoe'; riwoe „duizend", Sang. hiwoe.

Ook het Talaoetsch heeft de beide uitspraken der g, die voor het Sangireesch met g en gh zijn onderscheiden, zie bl. 12 der Sprkk. De g is de velare media en klinkt als de Maleische g. De gh klinkt als de Tontemboansche spirant (Hfdst. Tt. bl. 24, 25), d. i. als eene zachte Nederlandsche g. Tusschen g en gh bestaat waarschijnlijk dezelfde verhouding als tusschen b en w, d en r. Zoo is het ook in het Sangireesch (Sprkk. bl. 47) en evenals daar, vind ik in het Tal. gati „gezicht", soe ghati „in 't aangezicht". Verder, evenals in het Sangireesch, ipaga „zwager", sandaga „overspel", giada „kramp, rheumatiek", loemage „lachen" en als voorbeelden van de gh: boghasa „gepelde rijst", matoghasa „vast, hard". Evenals in 't Sangireesch, wisselt deze gh dialectisch af met h; zoo vind ik in de § 1 genoemde Woordenlijst, die het Salibaboesch dialect geeft, bohasa, tohasa. Het op bl. 47, 48 der Sang. Sprkk. van den klank gh in het Manganitoesch dialect gezegde kan dus ook op de Talaoetsche gh worden toegepast.

De h tref ik in mijne gegevens slechts dialectisch aan; zoo bv. in het dialect van Kabroeang, zie § 3. Zij wisselt daar als sluiter af met k, tj, t, r en hamzah, en verder met de s. Voorts wisselt de gh van het Karakelangsch en het Sangireesch van Manganitoe met de h in het Salibaboesch, zooals blijkt uit de boven opgegeven voorbeelden bohasa, tohasa. Andere voorbeelden zijn nog: liaha (Salib.) „zweet" en liagha (Mang.); na*l*aha, (Salib.) „rijp, gaar geworden" en lagha (Mang.); bahewa (Salib.) „groot" en gĕgoea' (Mang.), waarsch. voor gaghawa; mahoerange (Salib.) „bosch" en maghoerang (Mang.) „oud"; het Salib. woord beteekent dus eigenlijk „oud (bosch)";

Sal. sahata „ebbe" en Mang. saghe' „rif, klip, die bij eb droogvalt" vgl. Ternat. njare. Ook met ṛ wisselt de Salibaboesche h af, o. a. in tahaloanga „zee", Sang. (Mang.) taghaloang, vgl. den vorm van het voorvoegsel van dit woord taṛa- Sang. (Mang.), taha-, Id. (Noord dial.), tara-, zie beneden, § 20. Van mapahada „zilt" vindt men de h terug in Sang. mapĕhadĕ, vgl. Mol. Mal. pakat „wrang", Verder vind ik nog in de Woordenlijst sinoehoeta „garen", dat van een stam soehoeta komt, waarmede wel zal te vergelijken zijn Sang. soewidĕ, Tag. soelir „spinnen", en aheherana „waterleiding", met a- (= ka) en -ana (= an) afgeleid van een stam hehera, waarschijnlijk, te vergelijken met keke, dat in een aantal Toradja'sche talen „graven" beteekent, maar in deze vocalische talen zijn sluiter heeft verloren.

§ 9. De k is in het algemeen weggevallen; alleen in haren geprenasaleerden vorm is zij staande gebleven. In het Salibaboesch dialect heeft zij zich als aequivalent van de t, tj, ṛ, h en hamzah gehandhaafd, zie § 3.

Voorbeelden van woorden waar de k is afgevallen, aan het begin en in het midden der woorden, doen zien dat zij overal door hamzah is vervangen. Naar onze gewoonte, wordt de hamzah als beginner niet geschreven.

Als beginner is de k verdwenen in:

a-, voorvoegsel, Mal., Jav., Sang. enz. ka-, bv. a'aloeana „aanplant, gewas", voor *kakajoean.

aloe, Sang. kaloe, Mal. kajoe „boom, hout".

ana, Sang. kang, Tontemb. kan „eten".

oetoe, Sang., Mal., enz. koetoe „luis".

inasa, Sang. kina', Bent. kinas „visch".

aliambanga, Sang. kaliwĕmbang, Ponos. kaliwombang, Tag. kalibangbang „vlinder".

anoe'oe, Sang., Bent. kanoekoe, Mal. enz. koekoe „nagel".

asili, Sang. kasili, Bis., Bent., Tomb., id. „paling".

aloenga, Sang., Tomb., Tond. kĕloeng „schild".

atoana, Sang. katoang „slang", Bis. katoan „schildpad".

asoeanga, Sang. kasoeang „lijk".

oerina, Sang. koering, Bent. koerin „aarden kookpot".

oewanga, Sang. koewang, Tontemb. id. „uitgeholde kokosnoot, om spijs of drank in te bewaren".

aiana, Sang. kaiang „zitten".

In het midden is de k verdwenen in:

si'oe, Sang., Mal. enz. sikoe „elleboog".

li'oeda, Sang. likoedĕ, Tont. litjoer, likoed „rug".

boe'oe, Sang., Mal., enz. boekoe „knie".

ma'a-, prefix van den potentieelen vorm, Filipp. t. maka-, ma'i-, prefix van den verzoekenden vorm, Sang. maki-, Tont. mĕki-; Tomb. miki-, Bar. meki-.

ba'e, Sang. bĕke „verhaal."

ti'ila, Sang. tiki', Tont. tĕkĕl „slapen".

oewa'e, Sang. ake, Ternat. aki, Galel., ake, Loda'sch akere, akèri, Tirurai (W. kust van Magindanau, Tijdschr. Bat. Gen. XX, 443). [1]), wajeke (Spaansche spelling: vayeque). De Talaoetsche vorm, hersteld tot oewake, levert met dezen Tiruraischen vorm vergeleken, een grondvorm wajeg op, waaruit de vle, zeer uiteenloopende vormen van het Mal. air, ajar en zijne aequivalenten zijn afteleiden.

ia'oe, Bare'e jakoe, Mal. enz. akoe „ik".

Voorbeelden van het verdwijnen der k aan het eind:

awa'a, Sang. awa', Jav. enz. awak „lichaam".

roesoe'a, Sang. hoesoe', Mal. roesoek „rib".

ana'a, Sang. ana', Mal. anak „kind".

anggalea'a, Bent. kaliak „oksel".

papiti'a, Bent. Tomb. pitik, Bis. pikit, Sang. piti' „boog".

leta'a, Rongkongsch litak „grond, aarde".

manoe'a, Jav. enz. manoek „kip, vogel".

namoe'a, Mal. njamoek „muskiet".

Ook in vreemde woorden verdwijnt gewoonlijk de k, 't geen wel een bewijs is, dat de neiging om dezen klank uit te stooten in het Talaoetsch zeer groot is. Voorbeelden zijn:

poesa'a „erfstuk", uit Mal. poesaka.

ma'antari „godsdienstige liederen zingen", door het Sang. kantari, uit het Spaansch (cantar) overgenomen.

taba'o „tabak", voor tabako, middellijk of onmiddellijk uit het Spaansch of Portugeesch.

ma'awinga „trouwen (volgens den Christelijken ritus)", uit het Mal. kawin.

---

1) De namen der Filippijnsche volksstammen en talen zijn geschreven in de spelling voorgesteld door den Heer Carlos Everett Conant, vroeger tolk van het Amerikaansche Gouvernement te Manila, thans professor aan de hoogeschool van Chattanooga, in Tennessee (Ver. Staten v. Am.), in een artikel in het Tijdschrift „Anthropos", No's 5—6, 1909.

sala'a „zilver", Sang. salaka, Tomb. Mong. Boeg. salaka, Jav. slaka, in al deze talen een vreemd woord.

oelamboenga „gordijn", uit het Mal. kĕlamboe; de sluiter nga is anorganisch.

oeraboe „oorknop", uit het Mal. kĕraboe.

Voorbeelden van ngk, de geprenasaleerde k, zijn:

angkaripa „wenkbrauw"; i oepoe ngkesaka „grootvader"; maningkoeloe „op 't hoofd dragen"; masingka „weten"; balingkata „rijstschuur"; saroengkeanga „vleermuis".

Voorbeelden van de k in het dialect van Salibaboe zijn, behalve de reeds boven, in § 3 en § 5 gegeven vormen:

bangaka „kies", Bare'e bagangi, Tag. Bis. bagang, Tontemb. wa'ang, Sang. bĕngahĕ.

ta'iaka „arm", Sang. takiahĕ, Niasch ta'io, Bare'e takie, Negrito takiai.

tingika „stem, geluid", Sang. tingihĕ, Tontemb. tenge, Tag. tingig.

simbaka „antwoorden", Sang. simbahĕ.

somaka „geluk, voorspoed", Tont. somar.

biaka „leven", Sang. biahĕ,, Tag. bihag. Iloko, Mong. biag, Mal. biar.

taloeka „ei", Sang. tĕloehĕ, Mal. tĕloer.

salaka „nest", Sang. salehĕ, Bis. salag.

boerika „aar", S ng. boelihĕ, Bis. bolig, Mal. boelir.

sipaka „palmwijn", Sang. sipa'.

dandipaka „regenboog", Sang. dĕndipahĕ, Bent. ndipa, Negr. galipat.

linoeka „aardbeving", Sang. linoehĕ, Bis. linog, Bal. linoeh, Bare'e lindoegi.

apoeka „kalk", Bis. Tag. apog, Mal. kapoer, Sang. apoe'.

timbaka „lood", Sang. timbĕha, zie Sprkk. bl. 135.

singika „manen", Mak. singara,

dirika „geel", Sang. dirihĕ, Tonsea' ririi, Parig. diri.

tataka „beginnen", Sang. tĕta', Tont. to'tol, Bent. Tag. Tons. totol.

sawanaka „Noord", Sang. sawĕnahĕ, Bent. sawoena (Zuid).

timoeka „Zuid", Sang. timoehĕ, Mal. timoer (Oost).

Ook pasaka, het uit het Mal. overgenomen pasar „markt", heeft in het Salibaboesch den sluiter ka.

§ 10. Van de l valt hetzelfde te zeggen als op bl. 13 der Sang. Sprkk. van de Sangireesche l is gezegd, dat zij zoowel in dentale als in linguale uitspraak voorkomt. De linguale l is *l* geschreven. Of deze beide klanken volgens dezelfde regels afwisselen als in 't Sang., kan ik met mijne gegevens niet uitmaken, maar de waarschijnlijkheid is er voor. De *l* komt in het Salibaboesch dialect ook wel voor waar het Sang. ṛ heeft, bv. a*l*e „kin", Sang. are, Bare'e adje, maar in het algemeen vindt men l en *l* waar 't Sangireesch die hebben, dus: aan het begin der woorden, als er geen ander woord voorafgaat, steeds l, zoo ook na e en i en na de a die de Sangireesche ĕ vervangt; *l* na a, o en oe, 't zij in hetzelfde woord, 't zij in doorloopende rede. Zoo is eene uitdrukking voor ons „naar achteren gaan", [1]) mama soe *l*io, maar het laatste woord op zich zelf genomen, is lio. Zoo is lima „hand", maar „duim" inang oe *l*ima; „rug" is li'oeda, „op den rug" soe *l*ioeda. De l die in de verwante talen met j afwisselt, is steeds dentaal, evenals in 't Sangireesch, bv. poeloeng „kleinkind", Tont. pojo'; aloe „boom, hout", Mal. enz. kajoe.

Voorbeelden van de l na a (= ĕ), e en i: taloe „drie", Sang. tĕloe; ma'eloma „groen", Sang. melong; maila*l*are „zuchten".

Id. van de *l* na a, o, oe: pa*l*ada „handpalm", Sang. pa*l*edĕ; oe*l*ida „rups", Sang. oe*l*idĕ.

§ 11. Omtrent de nasalen m, n, ng valt, na het reeds in § 4 omtrent n en ng als sluiters gezegde, niet veel meer op te merken. De nasalen die vóór de tenues en de mediae staan, zijn daarmede tot de geprenasaleerde klanken ngk, ngg, nt, nd, mp, mb samengesmolten; de geprenasaleerde sibilant is ns.

De n van het invoegsel -in- gaat onder bepaalde omstandigheden over in r, n.l. wanneer in wordt gevoegd in een stamwoord dat met d begint. Zie hierover uitvoeriger in § 42.

Voor de p, s en t kan ik verwijzen naar de Sangireesche Spraakkunst, bl. 13 en 14.

Voor de r zie men het over de d gezegde. De uitspraak is als die der Sangireesche, zie Sprkk. bl. 13, 46.

§ 12. Naast de linguale uitspraak der r komt nog eene andere voor, die met ṛ is aangeduid. Dezen klank beschrijft de Heer Talens als liggende tusschen d en r, zweemende naar den klank der z. We kunnen dezen klank dus alveolaar noemen. Volgens het in § 3 gezegde, is deze klank eigen aan het

1) Zie Sangireesche Teksten. bl. 112 (Bijdr. K. I. 5, VIII, bl. 432).

dialect dat ter W. kust van Karakelang wordt gesproken. In het Sangireesch van Manganitoe vinden wij op de plaats dezer ṛ bijna geregeld h, afwisselend met de r der Noordelijke tongvallen, die geheel vóór in den mond wordt uitgesproken, zwak bilabiaal, alsof er eene w werd nagevormd, De alveolare ṛ van het Talaoetsch staat echter dichter bij de Manganitoesche h, dan bij de r die aan het dialect van Taroena, Taboekan, Kalongan en Kandar eigen is. Voorbeelden van de afwisseling van ṛ met Sang. h zijn:

boeṛoe „en, voorts", Sang. boehoe.

mangkimbaṛanga „dat nooit, laat nimmer", partikel van den strengen Vetatief, Sang. koembahang (Sprkk. bl. 184).

oeṛasa „rein, heilig", Sang. oehasĕ „wasschen".

taṛa- (voorvoegsel), zie § 20, Sang. taha.

soeṛoe „water scheppen", Sang. soehoe'.

ṛamisa „kneden, masseeren", Sang. hamisĕ, Mal. ramas.

apoeṛingke „omdat", Sang. poehineng (Sprkk. bl. 270).

saṛipo „tasten, grijpen", gevormd met infix -a ṛ-, Sang. -a h-, (Sprkk. bl. 153).

ṛiwa „schoot", Sang. hiwa, Mal. riba.

Enkele voorbeelden vind ik van afwisseling met *l* en gh, bv. aṛimboeta „de oogen sluiten", Sang. ka*l*imboeta'.

tataṛoenalanga „spelenderwijze, ijdel, onnut", Sang. tataghoenalang.

Werkwoordstammen met de sluiters ta, da vertoonen op de plaats van die sluiters ṛ, wanneer het suffix -ana of de nadrukwijzer e wordt achtergevoegd. Voorbeelden zijn:

darariṣiṛana „plaats waar men aldoor staat", stam darisita „staan", Sang. darisi', dararisikang.

aoensandaṛana „waartegen geleund wordt", stam sandata „leunen", Sang. sandehĕ, Mal. sandar.

pinangoeleleṛana „waartegen is geleund", st. oeleleda.

daringiṛe „hoor!", stam daringita, Sang. daringihĕ.

§ 13. **De vertegenwoordiger der 1e Van der Tuuksche klankwet** is in het Talaoetsch r, waar de klank in het begin of in het midden van het woord voorkomt, zooals de volgende voorbeelden aantoonen:

dara „bloed", Sang. daha, Mal. darah.

doeri „gebeente, graat", Sang. doehi, Mal. doeri.

airi „links, linker", Sang. kaîhi, Mak. kairi.

barata „West", Sang. bahe', Mal. barat.

taroema „indigo", Sang. tahoeng, Mal. taroem.

paliarana „mast", Sang. palalaheng [1]), Boeg. paladjarĕng; de stam van het Talaoetsche woord liara (uit lajara; de j komt in het Tal. niet voor) is identisch met Mal. lajar.

rabi „nacht", Sang. hĕbi, Bis. gabi.

rasoeta „honderd", Sang. hasoe', Mal. ratoes.

riwoe „duizend", Sang hiwoe, Mal. riboe.

roesoe'a „rib", Sang. hoesoe', Mal. roesoek.

Waar deze klank sluiter is en dus ook nog andere klankwetten zich doen gelden, vinden wij de dialectische afwisselingen die in § 3 en 5 zijn opgegeven. Voorbeelden zijn:

apoeṛa, apoeta, apoeka, apoetja, apoeha, „kalk", Bis. apog, Mal. kapoer.

taloeka, taloeta, taloetja, taloeṛa, taloeha „ei", Sang. tĕloehĕ, Mal. tĕloer.

timoeka, enz. „Zuid", Sang. timoehĕ, Mal. timoer.

biwika, enz. „lip", Sang. biwihĕ, Mal. bibir.

biaka, enz. „leven", Sang. biahĕ, Mal. biar.

linoeka, enz. „aardbeving", Sang. linoehĕ, Bis linog.

nioeka, enz. „kokos", Bis. niog, Mal. njioer.

salaka, enz. „nest", Sang. sa*l*ehĕ. Bis. salag.

Afwijkingen vindt men o. a. in:

ipaga „zwager", Sang. ipagĕ, Mal. ipar.

oe*l*ida „rups", Sang oe*l*idĕ, Mal. oelar.

adoe „speeksel", Sang. ĕdoe, Mal. eloro'.

Over de vormen bohasa en tohasa is reeds gesproken in § 8.

Ten opzichte der 1ste Van der Tuuksche klankwet staat dus het Talaoetsch aan de zijde van het Maleisch, Bataksch, Madoereesch, Makassaarsch en Boegineesch. Hiermede is niet gezegd dat de Maleische r, die velaar wordt uitgesproken, juist op dezelfde plaats in den mond wordt gevormd als de Talaoetsche r, maar de afwisselingen bewijzen toch dat de beide klanken oorspronkelijk identisch zijn.

Het Sangireesch staat te dezen opzichte tusschen het Talaoetsch en het Tomboeloe'-sch in, want de dialecten van Noord-Sangir hebben eene labiaal uitgesprokene r en het Manganitoesch heeft h op de plaats van den typischen klank.

---

1) Op bl. 65 der Sang. Sprkk. staat in noot 2, dat de vermoedelijke stam van dit woord lahe is; dit moet worden verbeterd in lalahĕ.

§ 14. Wat betreft de **Tweede Van der Tuuksche klankwet,** staat het Talaoetsch op ééne lijn met het Javaansch, zooals o. a. de volgende voorbeelden aantoonen:

arana „naam", Sang. areng, Jav. aran.

toeari „jongere broeder, zuster", Sang toeari, O. Jav. ari.

ngiroena „neus", Sang., Jav. iroeng.

ba*l*ira „weeflat", Sang. id., Jav. walira.

poesida „navel", Sang. poeidĕ, Jav. poesĕr, vertoont eene d, waaruit blijkt dat de i hier de plaatsvervanger is van de ĕ, zie § 8.

In het algemeen komt dus het klankstelsel van het Talaoetsch met dat van het Sangireesch overeen; het is alleen wat meer ouderwetsch hierin, dat het de sluiters m en n (Tal. ma en na) niet tot ng maakt en de r en ṛ niet tot h; nieuwerwetscher hierin, dat het de ĕ tot a maakt en de k afwerpt. De behandeling der sluiters in de verschillende dialecten toont een sterk klankverloop, 't welk ook weder samenhangt met de neiging der taal om ook de eindlettergreep steeds open te maken. Het Talaoetsch is dus, over 't geheel genomen, iets minder gaaf den het Sangireesch, zooals dit meer voorkomt bij talen die gesproken worden in streken die niet aan een grooten verkeersweg zijn gelegen. Zeer duidelijk is dit o. a. waar te nemen bij de talen die worden gesproken aan den bovenloop der rivieren Mioe (Paloerivier) en Tawaelia (Lariang-rivier) in het Centraal-gebergte van Midden-Celebes. [1]) Volksstammen die weinig met vreemdelingen in aanraking komen, laten hunne taal spoediger afslijten dan die welke geregeld aanraking met vreemdelingen hebben.

Over den **klemtoon** is hier en daar gesproken, wanneer daartoe bepaalde aanleiding bestond. Overigens kan ik verwijzen naar bl. 14—20 der Sangireesche Spraakkunst, omdat de daar opgegeven regels in hoofdzaak ook voor het Talaoetsch gelden.

Woordafleiding.

De afleiding van woorden uit stamwoorden geschiedt door

Reduplicatie.

Samenstelling.

Aanhechting van voor-, in- en achtervoegsels.

Deze vormingen komen ook te zamen voor, bv. reduplicatie tegelijk met voor-, in- of achtervoegsels. In zulke gevallen zijn de afleidingen behandeld bij de bespreking van die vorming welke voor de beteekenis van het afgeleide woord de belangrijkste is.

1) Meded. v. w. het Ned. Zendelinggenootschap, Dl. XLII, bl. 580—586.

Het eerst komt ter sprake de

Reduplicatie.

Daar de Reduplicatie een verkorte vorm is van de Woordherhaling, behoort eigenlijk de behandeling dezer laatste aan die der Reduplicatie vooraf te gaan. Ik heb echter van de Woordherhaling slechts een paar voorbeelden, n.l. sangkatooe-sangkatooe „iederen, elkeen", Sang. sĕngkataoe-sĕngkataoe, waar de Woordherhaling dus eene herhalende of vermenigvuldigende beteekenis heeft. Verder soe alo-alo, of mialo-mialo „dag aan dag"; mairaira „nadenken" (eene handeling waarmede het denkbeeld van herhaling vanzelf verbonden is) en ba'e-wa'e, „verhaal, vertelling". Het grondwoord ba'e is het Sang. bĕke „verhaal"; de woordherhaling in ba'e-wa'e heeft verkleinende beteekenis, vgl. het Mak. en Boeg. paoe-paoe „verhaal, vertelling", eig. „praatje, verhaaltje." Verder verwijs ik voor de behandeling van dit onderwerp naar de Sangireesche Spraakkunst, op bl. 70—72. In het Sangireesch komt de Woordherhaling weinig voor; het is waarschijnlijk in het Talaoetsch niet anders.

De Reduplicatie heeft in het Talaoetsch denzelfden vorm als in het Sangireesch: de beginner vormt met den klinker a de redupliceerende lettergreep. Deze a staat ook somwijlen voor ĕ, welke klinker eveneens in het Sang. in de redupliceerende lettergreep voorkomt (S. Sprkk. bl. 66, 69, 70). Indien op de a der reduplicatie-lettergreep b, d, g of l volgt, zoo is dit een bewijs dat die a voor ĕ staat; volgt w, r, gh of l, dan is de a oorspronkelijk.

Daar de h geen beginner is in 't Talaoetsch, zoo komt ook niet de reduplicatie van h met l voor, die aan het Sangireesch eigen is, zie Sprkk. bl. 51. De Woordenlijst levert het voorbeeld malahoe'oemana „straffen", van het Mal. hoekoeman „straf", een vreemd woord dus. Deze vorm bewijst intusschen dat, indien de h als beginner in echt Talaoetsche woorden voorkwam, zij met l zou worden geredupliceerd. Het Sang. heeft mĕlahoekoeng; uit deze taal is malahoe'oemana dus niet overgenomen.

De stammen die met een klinker beginnen, of juister gezegd met hamzah, redupliceeren ook met hamzah, gevolgd door a en niet met la. Het eenige voorbeeld dat dit bewijst is a'ala „scheplepel", Sang. laĕla', stam ĕla', Tal. ala. In het Bare'e luidt dit woord kola, maar daar het Sang. ook geen k vertoont, behoeft men niet te veronderstellen dat het Tal. die heeft weggeworpen, nadat de vorm reeds was geredupliceerd, zoodat dus a'ala zou staan voor kakala. Waar het Sang. aequivalent van een Tal. woord echter met k begint, daar kan men aannemen dat de k pas is weggeworpen, nadat de vorm reeds

was geredupliceerd. Zoo komt a'aro „kam" van den stam aro, Sang. kaho „krabben" en kan dus voor kakaro staan; a'aloeana „gewas, aanplant" kan staan voor kakaloean, immers aloe is Sang. kaloe, Mal. kajoe; a'ola'ana „weefgetouw" kan staan voor kakola'an, indien n.l. de stam ola identisch is met Sang. koa' „maken", wat niet geheel zeker is.

Substantieven met enkele reduplicatie gevormd, zijn werktuignamen, evenals in het Sang., de Minahassische talen, [1]) het Mongondousch, het Gorontaleesch, het Loindangsch, het Bobongko'sch e. a. Voorbeelden zijn:

bawaloe „rijststamper", stam baloe, Sang. id., Bare'e mbadjoe, Par. mbajoe.

bawanta „tooverspreuk", st. banta.

bawingkoenga „dissel, houweel", st. bingkoenga.

daroepa „hamer", st. doepa, Sang. id.

darerota „bruidschat", st. derota; indien dit woord id. is met Sang. deho' „binden", dan beteekent darerota eigenlijk „band, bindmiddel.".

darandoenga „wand, omwanding", st. dandoenga, Sang. dĕndoeng.

laloro „inhoud, vulsel", st. loro, Sang. loho.

lalanse „gordijn", st. lanse, Mal. lantai.

papantiro „wijsvinger", st. pantiro, van tiro, Sang. id. „wijzen, terechtwijzen, onderwijzen."

papiti'a „boog", st piti'a, Sang. piti', Tonsea' pitik.

sasoeaka „kam van een weefgetouw" st. soeaka.

sasara „grensteeken", st. sara, Sang. id.

sasalaka „middel om groot te maken", van salaka, „groot", Sang. sĕlahĕ, Tont. sĕla'.

gaghewala, id. van gewala „groot".

In gaghoerana „ouders", Sang. gaghoerang, van den stam goerang „oud", heeft de reduplicatie eene meervoud-aanduidende beteekenis. De reduplicatie is bij de bijv. naamwoorden (wat goerana, Sang. goerang „oud" ook is) aanduiding van het meervoud, zooals dit ook in het Sang. het geval is. Of men dien geredupliceerden vorm even geregeld gebruikt om het meervoud der adjectieven te vormen als in het Sang. (Sprkk. bl. 68, 224, 225) kan ik niet zeggen. De voorbeelden die ik heb, geven echter reduplicatie te zien niet van den stam van het adjectief zelf, doch van het met ma- gevormde bijv. naamwoord, zoodat feitelijk alleen het voorvoegsel wordt herhaald. Voorbeelden: marada'a „ziek, ziek zijn", mamarada'a „ziekelijk, aldoor ziek

1) Zie Hfdst. Tt. Sprkk. bl. 55, 56.

zijn"; tawe webe maitoema, mamawira abe „er zijn geen zwarte (bataten), het zijn allemaal witte" (mawira, Sang. id. „wit").

In papoeso „hart", Sang. pĕpoeso heeft men een voorbeeld van reduplicatie met den klinker ĕ, al is deze dan in het Talaoetsch ook a geworden. Van deze reduplicatie is op bl. 69 der Sang. Sprkk. gezegd dat zij beteekent „gelijkend op wat het grondwoord aanduidt" Papoeso nu heeft tot grondwoord poeso „bloeiwijze van de pisang", zoodat papoeso beteekent „gelijkende op een pisang-bloem", eene geenszins onjuiste omschrijving van het hart.

Eenige werkwoordstammen worden geredupliceerd, om daaraan eene frequentatieve of eene duratieve beteekenis te geven, vgl. de op bl. 148 der Sang. Sprkk. gegeven voorbeelden uit het Sangireesch.

De Woordenlijst geeft de volgende voorbeelden:

doemarisita „staan", st. darisita, geredupliceerd uit disita, vgl. Sang. disi', darisi', doemarisi' „staan".

toematere „liggen", stam tatere, van tere.

toemataro'o „op den rug liggen", st. tataro'o, taro'o.

doemaramanga „op den buik liggen", st. daramanga, damanga.

Een aantal woorden die met het suffix -ana (§ 44) zijn gevormd, hebben daarbij ook den stam geredupliceerd. Deze reduplicatie heeft duratieve beteekenis. Voorbeelden vindt men bij de bespreking van het suffix -ana, in § 45.

Verder is de reduplicatie bij de werkwoorden het teeken van den Tegenwoordigen Tijd. Hierover zie men de behandeling der werkwoorden, in § 24,37.

De vormen papate „dood" en tatoewo „groei, 't groot worden" geven voorbeelden van een geredupliceerden stam van een w. w. dat met -oem- wordt gevormd. In het Sang. duiden zulke vormen aan: de wijze en den tijd waarop de handeling geschiedt [1]). De stam pate wordt met -oem- gevormd, n. l. mate (verkort uit poemate); papate kan dus worden opgevat als „tijd, wijze van sterven". Neemt men papate als een werktuignaam, dan beteekent het „dat waardoor men sterft", in beide gevallen dus: de dood. Het komt mij voor dat de eerste verklaring de juiste is. Zoo ook toewo, toemoewo „groeien, groot worden", tatoewo „tijd, wijze van groeien, het groeien".

§ 16. Samenstelling.

Het is mij niet mogelijk voorbeelden te geven van samenstellingen in

1) Zie Sang. Sprkk. bl. 67, 68.

het Talaoetsch zooals zij voor het Sangireesch zijn gegeven op bl. 72 en 73 der Spraakkunst. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat ook deze soort van woordvorming in het Talaoetsch voorkomt, al zal zij daar ook wel dezelfde weinig belangrijke plaats onder de soorten van woordvorming innemen.

Tot de samengestelde vormen zou men kunnen rekenen, de woorden of uitdrukkingen die met elkaar in genitief-verband staan. Op bl. 72 der Sang. Spraakkunst is gezegd, dat het Sangireesch de genitief-verhouding tusschen twee substantieven in het algemeen niet door samenstelling behoeft uit te drukken.

Deze opvatting is ontstaan door de beschouwing van het lidwoord (dat volgens eene in vele Indonesische talen nog heerschende of vroeger geheerscht hebbende wet, het woord dat in den genitief staat moet bepalen) als een genitief-teeken. Nu valt het niet te ontkennen, dat dit lidwoord thans de syntactische waarde van eene genitief-partikel heeft gekregen, maar dit neemt niet weg dat het lidwoord bij het bepalende woord behoort, zoodat dus het punt waar de beide deelen der samenstelling zijn aaneengehecht, tusschen het bepaalde woord en het lidwoord van het bepalende woord is gelegen.

In het Bare'e is het lidwoord van een woord dat in den genitief staat: n (ng, m, nj) of noe. Waar fonetische bezwaren zich laten gelden, blijft dit lidwoord weg, maar in het algemeen geldt in het Bare'e de wet: het woord dat in den genitief staat heeft een lidwoord. Gewone zelfst. naamwoorden (appellatieven) hebben n(oe), eigennamen of woorden die het karakter van eigennamen hebben, zijn in het Bare'e steeds van het lidwoord i voorzien; zij behouden, in den genitief staande, dit lidwoord en verwisselen het niet voor n(oe).

Dit n(oe) is identisch met anoe, het bekende onbepaald, betrekkelijk of vragend voornaamwoord, dat in het Bare'e ook wel voorkomt als lidwoord van woorden die niet in den genitief staan, waar die met nadruk worden uitgesproken, bv. noe oeë „wáter" noe wawoe „een várken".

In het Sangireesch vinden wij als lidwoord van het woord dat in den genitief staat n na open, oe na gesloten eindlettergrepen, dus bale ndatoe e „het huis des konings", sakaeng oe ratoe e „het vaartuig des konings". Daar het niet waarschijnlijk is dat n en oe twee geheel verschillende woorden zijn, zoo ligt het voor de hand om aan te nemen dat beide zijn ontstaan uit noe, anoe. In het Bare'e zien wij trouwens anoe of noe verkort tot n als lidwoord van genitieven, terwijl anoe als betrekkelijk lidwoord tot aoe en tot oe wordt verkort.

§ 17. In het Talaoetsch is eveneens het lidwoord der woorden die in den genitief staan n na eene open, oe na eene gesloten lettergreep aan het

eind van het voorafgaande woord. Onder eene gesloten lettergreep heeft men dan te verstaan eene lettergreep welker sluiter doorklinkend is gemaakt doordat ze met a wordt uitgesproken. Daar hier dus oe op den sluiter volgt en deze daardoor doorklinkend wordt, vervalt van zelf de a, voor welke in zulke gevallen trouwens nimmer plaats kan zijn geweest. „Kuit" is in het Tal. biada, Sang. biadĕ [1]), „kuit van het been" is biad oe wisita, Sang. biad oe wisi. Van elisie der a of ĕ is hier geen sprake, daar deze verbinding al moet bestaan hebben vóór dat het Talaoetsch vocalisch werd.

Voorbeelden van het gebruik van n en oe in samenstellingen waarbij n en oe de lidwoorden zijn van het tweede lid der samenstelling, dat door het eerste in den genitief wordt geregeerd:

poea nsoesoe „borsttepel" (poea „hoofd", soesoe „borst").

sawo nsoesoe „melk" (sawo „sap").

toeari ngamangkoe „de jongere broeder mijns vaders."

oetoe ngasoe „vloo" (oetoe „luis", asoe „hond").

mata ngalo „zonneschijf" (mata „het lichaam, de verschijning, het wezenlijke, het hoofdbestanddeel van iets", alo „zon").

isi ndaloe'a dondersteen" (isi „tand", daloe'a „donder").

bowo ngawoe „vulkaan" (bowo „berg, awoe „asch"; ook de vulkanen van Sangir en Siaoe heeten boe*l*oed oe awoe).

saranapa ntooemata waine „goederen van andere menschen".

bisara nTa*l*oda „de taal van Talaoet".

laia ngawa'a „lichaamswarmte".

Na deze voorbeelden van n, ng geef ik voorbeelden van oe:

lo*l*ang oe ota „achterste" (ota „bil").

inang oe *l*ima „duim" (lima „hand").

dada' oe poea „hoofdpijn", tiṛing oe poea, id.

bawingkoeng oe *l*eta'a „schophouweel" (bawingkoeng „houweel, dissel", leta'a „aarde, grond").

timad oe wanoea „oudsten des lands".

sisinaoet oe Roeata „de geboden Gods".

an oe asoe „hondenvoedsel".

soe oto' oe aloe „in den top van den boom".

De samensteliing alo mata „traan" geeft een voorbeeld van schijnbaar ontbreken van het lidwoord bij het bepalende woord; de zaak is echter, dat het vóór de m van mata niet hoorbaar is. Dit alo heeft in het Tal. en Sang. denzelfden vorm gekregen als het woord voor „zon", doch de aequivalenten in

1) N.l. „vischkuit"; evenals in 't Ned. wordt de groote kuitspier met denzelfden naam genoemd, om de gelijkenis.

de verwante talen toonen aan, dat deze twee woorden slechts homoniem zijn. Alo „zon" is in de Minah. talen ĕndo, in het Ngadjoe Daj. andaoe, in het Tidongsch adaoe, in het Maleg. andro, Tag. araoe, Ibanag aggaoe. Alo „traan" is Tag. loeha, Minah. t. loeë', Ponos., Mong. Negrito loea, Bent. loh, Maori ro (i mata). In het Sang. luiden beide woorden ĕlo.

Behalve n en oe, vindt men in het Tal. nog ngk vóór het woord dat in den genitief staat. Waar men te doen heeft met samenstellingen als pisi ngkaloe „boomschors", sawo ngkaloe „boomhars", boea ngkaloe „boomvrucht", ba*l*e ngkami „ons huis", ba*l*e ngkite „ons aller huis", is deze k niet moeilijk te verklaren, immers aloe, ami en ite hebben de k weggeworpen, doch de vormen met lidwoord ngkaloe, ngkami, ngkite stammen uit den tijd toen de k nog beginner dezer woorden was; in § 9 is reeds gezegd, dat de geprenasaleerde k behouden blijft. Een nieuweren vorm eener samenstelling met aloe vindt men in het boven opgegeven voorbeeld oto' oe aloe „top van den boom"; hier heeft zich de k niet kunnen handhaven, daar na de gesloten eindlettergreep van oto' (oto'a) het lidwoord oe wordt vereischt.

Eigennamen en woorden die het karakter van eigennamen dragen, hebben het lidwoord i. Na een woord met gesloten eindlettergreep, waar dus bij niet-eigennamen oe zou worden gebruikt, neemt i de plaats van oe in, doch waar de eindlettergreep van het voorafgaande woord open is, wordt n gebruikt en vervalt i. Zoo zegt men bv. aran i Toeanga „de naam van Mijnheer", aianan i Maoerana „de zitplaats van M.", doch ba*l*e nToeanga „het huis van Mijnheer". Dat i dus geheel synoniem is met oe bewijst temeer dat oe, en dus ook n, lidwoord van het bepalende woord is.

In de praktijk der taal echter hebben de beide vormen van dit lidwoord de beteekenis van aanduiders van den genitief. Evenals in het Sangireesch, is het gebied van den genitief in het Talaoetsch veel grooter dan in onze taal. Allerlei naamvalsbetrekking die niet op het terrein van nominatief, accusatief en vocatief ligt, kan in het Sangireesch en in het Talaoetsch worden uitgedrukt met deze „genitief-partikels"; datief, locatief, ablatief en accusatief van richting worden wel vaak door voorzetsels uitgedrukt, maar dikwijls ook nemen oe en n deze functie waar. Vooral de instrumentalis wordt door oe en n aangewezen; bij de passieve vormen heeft de agens steeds oe, n of i tot lidwoord [1]). Daar ik niet over Talaoetsche letterkunde beschik, ben ik in de keuze der voorbeelden beperkt, maar zij zullen, hoop ik, voldoende kunnen staven wat hierboven is gezegd.

Voorbeelden van den Instrumentalis: meda inaworetan oe apoeta „de tafel is komen beschreven te worden met krijt"; ta*l*imado ta'oe ina-

1) Sang. Sprkk. bl. 204-207, 220-222.

poe'oelan oe raroepa „de vinger is door mij komen geslagen te worden met een hamer"; mamoe'oel oe aloe „slaan met een hout"; pinaworet i Toeanga soe Goeroe „door Mijnheer bevolen te schrijven aan den onderwijzer"; ia'oe pinero nToeanga „ik ben geslagen door Mijnheer"; ia'oe tinoentoengan i Toeang oe watoe „Mijnheer heeft met een steen naar mij gegooid"; pinamoret i Maoerana „door M. gebruikt om er mede te schrijven"; pinanta' oe tooemata ra*l*eo „gestoken door slechte lieden"; inadang i Maoerana „geknepen door M."; meda inatawoaretangkoe ntinta „de tafel is door mij bij ongeluk met inkt beschreven"; meda inatawoaretangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk beschreven met krijt" (hier komt van apoeta de oorspronkelijke beginner k weder tevoorschijn, vgl. Mal. kapoer, terwijl het boven eerstgenoemde voorbeeld oe apoeta heeft); mapia, baboeṛan oe sabona „genezen, ingesmeerd wordende met zeep"; oempisane mbatoe „druk het met een steen"; aoempisanan oe watoe „gedrukt wordend met een steen"; ana'a laṛiwan oe inangene „het kind zit op schoot bij zijne moeder"; ana'a liṛiwa ngkinangene „het kind wordt op schoot gehouden door zijne moeder". In dezen laatsten zin is de k niet te verklaren als oorspronkelijk tot het woord inange „moeder" behoorende. Andere voorbeelden zijn nog: mata ngalo inaloep oe Ramaoe „de zon is ingeslikt door een monster [1])"; i'o iapaṛaṛado nToeanga „gij wordt door Mijnheer gelast te wachten".

§ 18. Evenals in het Sangireesch, worden een aantal werkwoorden die een direct of indirect voorwerp hebben, niet steeds onmiddellijk met hun voorwerp verbonden. Het voorwerp heeft dikwijls het lidwoord n of oe vóór zich. Wat in zulke gevallen de juiste beteekenis dezer lidwoorden is, valt moeilijk te zeggen. Waarschijnlijk worden zij thans als eene soort van voorzetsels, of wil men, teekenen van den accusatief gevoeld. Dat zij teekenen zouden zijn van indirecten overgang, dus de volle waarde van voorzetsels zouden hebben, moet worden ontkend. Hier volgen eenige voorbeelden:

pangoeṛas oe *l*eda ngkami „wasch onze voeten".

papasaira'o ngkoea'e itaoe „gelast hem water te putten".

Ook in dit laatste voorbeeld, evenals in ngkinangene in § 17 is de k

---

1). Ramaoe is in het Tal. de naam van het monster dat de zons- en maansverduisteringen veroorzaakt, door zon of maan gedeeltelijk in te slikken. De Sangireezen noemen dit monster reeds naga (boe*l*ang niĕloe' oe naga). In de taal der To Lolaki (afd. Oostkust van Celebes) heet „zonsverduistering" oleo naka'i arimaoe, welk laatste woord zonder twijfel het bekende Mal. woord voor „tijger" is. Het is dus niet gewaagd ook het Tal. ramaoe voor dit Mal. woord te houden.

niet een oorspronkelijk bestanddeel van het woord, dat oorspronkelijk wel wajag, wajeg, wajaṛ enz. zal hebben geluid; zie boven, § 9.

mapararisit oe rario'a „de kinderen doen staan, gelasten te staan."

i Toeanga pa'iworetan oe arana „Mijnheer wordt verzocht om namen in te schrijven".

mangkimbaṛang i'o manago ngkaran oe Mawoe Roeata taghoenane „gij zult den naam Gods niet ijdellijk gebruiken". Hier is de k van ngkarana verklaarbaar als oorspronkelijk tot het woord behoord hebbende; althans naast Sang. areng, Jav. aran vindt men O. Jav. ngaran, Tag. Bis. ngalan, Formos. nanang, Bare'e ngaja, Malg. anarana, angarana en Tont. ngaran en olang. De Tal. vorm ngkarana zou dus voor ngngarana kunnen staan.

mapa'aoeṛas oe alo misa „den Zondag heiligen".

mangkimbaṛang i'o noemema nsaranapa ntooemata waine „gij zult niet iets van andere lieden begeeren".

oe'aṛamid oe gha*l*ele „het kapmes vasthoudende".

De namen van landen, eilanden, meren, dorpen, enz., voorafgegaan door een der verklarende woorden banoea (land), taṛanoesa (eiland), soa (dorp) hebben steeds het lidwoord n of oe, bv. taṛanoesa nTa*l*oda „de Talaoet-eilanden".

Voorbeelden van andere naamvallen dan de bovengenoemde waarin de woorden staan die n, oe tot lidwoord hebben, zijn tiwatoe ndoea taṛana'a „een vaartuigje voor één persoon met een kind"; baṛata ntataloe „(een vaartuig met) uithouders ten getale van drie stuks" [1]; oe'asalag oe apa? „boos kijkende om wat?"

Verder in den loop van dit opstel zullen de lidwoorden oe, n en i nog hier en daar ter sprake komen. Daar de gegevens omtrent het gebruik er van zoo zeer beperkt waren, zijn ze alle in het hoofdstuk „Samenstelling" verwerkt.

Wat den vorm ngk betreft, het gaat, dunkt mij, niet aan hierbij te denken aan het voorvoegsel ka-, dat met voorgevoegd lidwoord ng en voorafgegaan door een telwoord, het aantal personen of zaken aanduidt dat door het met ka samengestelde woord wordt aangewezen. Zie verder bij de bespreking van ka- in § 21. De voordeelden van ngk die mij ten dienste staan en die alle, op twee na boven zijn genoemd, geven m. i. wel vrijheid om te onderstellen dat

---

1) Kleine vaartuigen worden genoemd naar het aantal personen dat zij kunnen laden, groote naar het aantal uithouders of uitleggers, die dwarsscheeps liggen en waaraan de drijvers vastzitten. Uithouders en drijvers stellen de vlerken samen. In baṛata ntataloe is de gerepliceerde vorm van taloe „drie" gelijkwoordig met taloe gevolgd door een numeratief, zie Sang. Sprkk. bl. 227.

de k organisch is bij het woord dat ngk vóór zich krijgt, en dat in de enkele gevallen waar dit niet zoo is, aan navolging moet worden gedacht. De nog niet genoemde voorbeelden luiden ia'oe soeëte ngkinoemaiana „ik ben reeds gezeten"; ook hier is de k organisch, want de stam van het w.w. „zitten", aiana staat voor kaiana, vgl. Sang. kaiang, koemaiang „zitten". Verder:

pado masoeë ngkolana, oentoera'a dososindi „als gereed is zijn maken (als het is afgemaakt), breng het naar boven". De stam ola „maken, vervaardigen" is, zooals reeds boven, in § 15 opgemerkt, waarschijnlijk het Sang. koa'; indien deze gelijkstelling juist is, mag men aannemen dat de k in ngkolana oorspronkelijk tot den stam heeft behoord.

§ 19. Voor-, in- en achtervoegsels.

Voor de woordafleiding in het Talaoetsch zijn de aanhechtsels van de meeste beteekenis. De voor- en invoegsels kunnen bijeengenomen worden, omdat zij in het wezen der zaak niet van elkaar verschillen. De achtervoegsels zijn van geheel andere geaardheid van de voor- en invoegsels en zullen dus afzonderlijk worden behandeld.

De **voor-, invoegsels** en **achtervoegsels** die hier zullen besproken worden, zijn in deze volgorde gebracht:

1. taṛa (§ 20).
2. a- (§ 21).
3. ma'a-, na'a-, ia'a-, i'a-, ina-, (§ 22).
4. ma'i-, na'i-, pa'i—ana, pina'i—ana (§ 23).
5. mapa-, napa-, mappa-, iapa-, pinapa-, papa- (§ 24).
6. mapa'a-, napa'a-, iapa'a-, pa'a- (§ 25).
7. ma- I, na-, pa-, pina- (§ 26, 27).
8. ma- II, na-, a- (§ 28, 29).
9. ma—ana, mangka—ana, mi- (§ 30, 31).
10. inata-, nata- (§ 32).
11. ma III, na-, pa-, ipa- (§ 33—35).
12. i-, ipa-, iapa-, ia'a- (§ 36).
13, oem- (§ 37—39).
14. -in- (§ 40—42),
15. -al- (§ 43).
16. -ana (§ 44—50).
17. -i, -e (§ 51).

Het aantal voorvoegsels moet in eene Filippijnsche taal als het Talaoetsch wel veel grooter zijn dan het hier opgegeven getal. Volledig kunnen ze dus

hier niet worden behandeld. Trouwens, om alle voorvoegsels, ook de verouderde, te leeren kennen, is langdurige oefening in het spreken der taal noodig.

Hoe meer men naar het Zuiden gaat, hoe minder groot het aantal affixen wordt bij de talen van Noord- en Midden-Celebes. Het Mongondousch staat in rijkdom van affixen reeds bij de Minahassische talen ten achter, het Gorontaleesch en het Boeolsch nog meer; de Tominische en de Toradja'sche talen hebben er nog weer minder dan 't Gorontaleesch en het verschil tusschen het Boegineesch en de Filippijnsche talen is ten opzichte van het aantal affixen reeds zeer groot. De infixen ziet men het eerst verdwijnen en daarna in sommige talen (bv. in de Tominische en in de Toradja'sche talen) ook een deel der suffixen. Daar ook het aantal prefixen afneemt, ziet men aan die welke in gebruik zijn gebleven uitgebreidere functies opgedragen dan in de talen die over meer pre- en suffixen beschikken.

De voorvoegsels die met n beginnen zijn niet afzonderlijk behandeld, omdat zij zijn ontstaan door afknotting van langere vormen, n.l. de overeenkomstige vormen met m beginnende, met het invoegsel -in- samengesteld. Zij treden echter in de huidige taal als afzonderlijke voorvoegsels, naast de overeenkomstige met m op. Daarom zijn ze niet bij het invoegsel -in-, maar nevens de m- vormen behandeld.

De samengestelde voorvoegsels zijn besproken onder dat voorvoegsel dat voor de beteekenis van den geheelen vorm het meeste gewicht heeft.

In de eerste plaats komst ter sprake

§ 20. **Het voorvoegsel tạra.**

Dit prefix, Sang. taha- (Sprkk. bl. 75), Tontemb. ta- (Hfdst. Tt. bl. 126), een enkelen keer ook tar-, Tomboel. taha-, talen der Filippijnen taga-, tag-, Toradj. talen tali-, vormt woorden die beduiden: iemand die de handeling door het grondwoord aangeduid, dikwijls of gewoonlijk verricht, of die met de zaak door 't grondwoord aangeduid zich geregeld of dikwijls bezig houdt. Voorbeelden zijn:

tạrata'o „dief", stam ta'o (Sang. Bar. tako, Tag. Bis. takaoe) „stelen", Sang. tahatako „dief".

tạrawanta „toovenaar", st. banta „tooveren".

tạrasa*l*ainga „danser", st. sa*l*ainga, Sang. sa*l*ai „dansen".

tạraoendama „geneesheer", st. oendama „geneesmiddel", Sang. oendang, Minah. t. oendam.

tạrawaila „landbouwer", st. baila, Sang. baelĕ „akker".

Evenals in het Sang. worden verwantschapsnamen met dit voorvoegsel samengesteld. De aldus gevormde woorden worden als bepaling toegevoegd aan

een substantief of een pers. voorn. woord en hebben dan de beteekenis: „staande in de betrekking van — tot degenen die door het bepaalde woord worden aangeduid". De verhouding behoeft niet over en weer gelijk te zijn; waar zij ongelijk is, wordt door het grondwoord der samenstelling met taṛa- slechts de eene helft der onderlinge betrekking aangeduid, maar dit is voldoende om daaruit de andere helft te begrijpen. Voorbeelden:

iami taṛoeari (voor taṛatoeari) „wij (ouderen) met onze jongere broeders of zusters".

i mangitooe taṛia'anga „zij (jongeren) met hunne oudere broeders of zusters".

i taroea taṛana'a „zij beiden, moeder en kind" (woordelijk: zij beiden twee, met het kind er bij geteld).

tiwatoe ndoea taṛana'a „eene prauw voor één persoon met een kind" (woordelijk: voor twee, samengeteld met het kind).

In de Toradja'sche talen wordt in deze beteekenis het voorvoegsel tali- gebruikt, bv. Napoesch taliana „(moeder of vader) met kind", Parig. ntali-sampesoewoe „broeder-, zusterpaar, gebroeders, gezusters", akoe ntali-ndjamboko „ik met mijne vrouw", rodoea ntaliwega „vriendenpaar"; in het Bar. komt tali zelfs als zelfstandig woord voor, met het infix -im-, in de beteekenis: „gepaard, aan paren", bv. motakie ntimali „aan weerszijden armen hebbend", mojokoe ntimali „aan elken arm een armband dragend", wo'o ntimali „met een kop aan elk der uiteinden" (eene slangensoort), motalibonde „elk aan ééne zijde (der grens) akkeren". Deze vorm tali- van het voorvoegsel komt het meest overeen met tahi-, tahoe- van het Sa-, ngireesch, dat op bl. 132 en 133 van de Sprkk. is besproken. De beteekenis van dit tahi-, tahoe- doet niet terstond aan het hier behandelde taṛa- taha-, taga- denken. Toch is de samenhang niet twijfelachtig, waar men bv. in het Bar. ook vindt taliwanoea „huisheer, huisbewoner, landzaat", eene beteekenis die overeenkomt met eene van taṛa- die thans zal worden besproken, n.l. die van „bewoner van".

Het woord taṛanoesa „eiland", Sang. tahanoesa, zal wel oorspronkelijk „eilander, eilandbewoner" hebben beteekend, vgl. Tag. tagamainila „bewoner van Manila", tagalog (voor taga-alog) „bewoner van 't benedenland", Tont. tambenang „iemand die graag naar Menado (Wenang) gaat". De stam beteekent reeds „eiland". n.l. in 't Jav., vgl. ook Maleg. noesi en Tal. Nanoesa, benaming eener eilandengroep ten N. O. der Talaoet-eilanden.

Met taha- is samengesteld taha*l*oanga, in het Tal. de gewone benaming voor „zee", terwijl het Sang. tagha*l*oang eene Sasahara- (ver-

bloemde) uitdrukking is voor sasi' (Mal. tasik, enz.). Dit zal het oorspronkelijk in het Tal. ook wel zijn geweest, maar het is begrijpelijk dat een volk, 't welk zijn levensonderhoud voornamelijk op zee zoekt, de zee niet meer bij haren eigenlijken naam noemt. De stam loang beteekent „ruim, wijd" (Tal. ma*l*o-anga, Sang. ma*l*oang). In taha*l*oanga heeft het voorvoegsel taha- de beteekenis „liefhebber van, waar gaarne is wat het grondwoord aanduidt", zoodat de woordelijke vertaling luidt: „liefhebber van de ruimte, waar ruimte te vinden is", vgl. onze uitdrukking „het ruime sop".

Den vorm taṛoe- van dit voorvoegsel vind ik in de uitdrukking tata-ṛoenalangana „spelenderwijs, niet in ernst, ijdellijk"; de stam van dit woord is nalanga „speelgoed, speeltuig, tam dier dat men voor zijn vermaak houdt". De reduplicatie met het achtervoegsel -ana drukt uit „de plaats waar iets gewoonlijk geschiedt", of: „dat gene waaraan, waarop, waarvoor dat geschiedt." Daar het w. w. mataṛoenalanga beteekent „een loopje met iemand nemen, zijn spel met iemand drijven", zoo is tataṛoenalangana te vertalen met „spelenderwijs er mede omgaande, ijdellijk gebruikende".

De vorm taghoe- van dit voorvoegsel is te vinden in taghoe*l*a-ndima, eene soort gras, die dient om bij koorts het warme hoofd te verkoelen. De stam landima, Sang. lĕnding, beteekent „koel, koud", taghoe*l*a-ndima, Sang. tahoe*l*ĕnding, taghoe*l*ĕnding „verkoelingsmiddel, genees-, toovermiddel". De woordelijke vertaling is „liefhebber van koelte, waar gaarne koelte is". Zie Sang. Sprkk. bl. 132 en het hier beneden, in § 32 opgemerkte.

§ 21. **Het voorvoegsel a.**

Het Talaoetsche voorvoegsel a- is het in de Indonesische talen zoo veelvuldig gebruikte prefix ka-, dat zooals in § 9 is gezegd, de k heeft afgeworpen. Het gebruik van a- in het Talaoetsch komt in hoofdzaak overeen met dat van ka- in het Sangireesch (Sprkk. bl. 80-86) en is het Tont. (Hfdst. Tt. bl. 93-126).

De algemeene beteekenis van ka- is: „geheel, volledig, niet meer wordende, maar reeds zijnde wat het grondwoord aanduidt". Zeer dikwijls is ka- weder te geven met ons voorvoegsel ge- in zijne perfectische zoowel als in zijne verzamelende en eenheid-aanduidende beteekenis.

ka- staat als nominale vorm naast ma-. Daar de bijvoegelijke naamwoorden in het Tal. het voorvoegsel ma- hebben, zoo zijn de adjectief-stammen met a- de daarbij behoorende zelfstandige naamwoorden; zij drukken den graad of de mate uit van de eigenschap die door het grondwoord wordt aangeduid.

Voorbeelden: mapia „goed, gezond, in orde", apia „mate van goedheid, gezondheid, goedheid, gezondheid"; stam pia.

mawiṛa „wit"; st. biṛa; awiṛa „witheid".

masoenge „koud, welvarend", st. soenge; asoenge „koude, welvaren".

masomaka „gelukkig", st. somaka; asomaka „geluk, voordeel".

ma*l*alaka „breed", st. lalaka; a*l*alaka „breedte".

mataghoe*l*andima „koud", st. taghoe*l*andima; ataghoe*l*andima „koude".

baghewa(la) „groot". st. gewa(la); aghewala „grootte".

In dit laatste voorbeeld wijkt de vorming van het bijv. n. w. eenigszins af. Trouwens ook het Sang. gĕgoewa' „groot", st. goewa', wijkt af van de gewone vorming, zie Sprkk. bl. 68 en 224. Een voorvoegsel ba- heeft men in baghewa niet te zoeken. De b (w) is hier ontstaan door dissimilatie, uit eene oorspronkelijke g: baghewa is dus een gereduplicceerde vorm. De dissimilatie is ook waarschijnlijk in de hand gewerkt door de beteekenis van den gereduplicceerden vorm gaghewala „middel om groot te maken", synoniem met sasalaka, zie § 15.

Met het zelfde voorvoegsel ma- als waarmede de adjectieven worden gevormd, worden ook de intransitief-passieve vormen van de werkwoordstammen gemaakt. De Imperatief dezer intransitief- passieven wordt, als nominale vorm, eveneens met het voorvoegsel a- gemaakt, zooals bv. in het Sang. (Sprkk. bl. 81, 213) en in het Tontemboansch (Hfdst. Tt. bl. 95-97). Zoo is dus bv. van het bovenstaande masomaka, in de beteekenis „gelukkig zijn, gelukkig worden", de Imperatief asomaka! „wees gelukkig". Andere voorbeelden zijn:

a*l*a*l*eote i'o „krijg gij een ongeluk", st. da*l*eo „slecht, kwaad, ongelukkig", met reduplicatie gevormd van den stam leo.

awoloë i'o „word duister", st. wolo (Tont. wola „blind"), z. v. a. „sterf!"

awasoete i'o „kom aan uw eind".

atata'o „kom te stelen, raak aan 't stelen", Imper. van een vorm die beneden, in § 28 is behandeld.

Ook het in § 54 genoemde apoeloewe „wil, gelieve", is een Imperatief met a- bij een vorm met ma- II, n. l. van mapoeloe, Sang. id. „willen, genegen zijn."

Sommige vormen met a- worden in bizondere beteekenis gebruikt, bv. adio'a „klein", eig. „kleinheid, geringheid", vgl. Sang. kadio'; anambo,

woordelijk „veelheid" (van nambo „veel"), evenals Sang. kagoewa' gebruikt in de bet. „alle", bv. e, anambo mangaana'oe sangkatooe „o alle gij broeders en zusters!"

Eene collectieve beteekenis heeft ka- waar het dient tot vorming van maatwoorden uit substantieven. Voorafgegaan door een telwoord en het daarop volgend lidwoord ng, hebben deze vormen de beteekenis van het geheel van datgene wat door het grondwoord wordt voorgesteld, terwijl het telwoord aanwijst hoeveel daarvan wordt genomen. De woordelijke beteekenis van sangkatooe is „één manschap", pira ngkatooe „hoeveel man, hoeveel manschap"? asan oe roea ngkatooe „vaartuig voor twee man".

De collectieve beteekenis komt nog duidelijker uit in uitdrukkingen als doea sangkatoeṛanga, Sang. doea sangkatoehang „een jongere broeder of zuster met een ouderen." In doea ngkatooe is katooe eigenlijk een maatwoord, waarin ka- beteekent: „zooveel als, het bedrag van, de grootte van"; het is dus een abstractum dat het normale bedrag of den gewonen omvang, de maat van één uit het geheel voorstelt. In doea sangkatoeṛanga is de beteekenis „twee die één (oudere)-broederschap vormen". Vgl. ook Sang. Sprkk. bl. 82 en Hfdst. Tt. bl. 58 en 116. Het Tont. gebruikt den vorm nga-, die uit ngka- moet zijn ontstaan.

Ook de rangtelwoorden worden in het Tal. gevormd met a- en het suff. 3e pers. e. v., bv. aroeane „de tweede", st. doea „twee", Sang. karoeane. Het Tont. zegt alleen karoea (Hfdst. Tt. bl. 63). De achtervoeging van- ne staat gelijk met het gebruik van het lidwoord karoeane = Mal. jang kĕdoea „de twee". Woordelijk beteekent karoea „tweeheid, verzameling van twee"; de beteekenis „de twee" is ontstaan uit die van „het tweetal is vol". Een Toradja geeft op de vraag „met hoevelen zijt gij?" ten antwoord: kapapitoenja jakoe „de zevende ben ik", dus „wij zijn met ons zevenen", woordelijk: ik en daarmee is het volle zeven", of men telt: i Anoe, i Anoe . . . , i Molenda kapapitoenjamo „Dinges, Dinges, ... Molenda, en daarmee is het zeven", wat op hetzelfde meerkomt als: M. is de zevende"; zoo ook i Anoe, i Anoe . . . . . i Bante, kapoesanja „Dinges, Dinges, ... Bante en nu is het uit" of Bante is de laatste."

Tot deze soort woorden moet ook worden gerekend a*l*amona, Sang. ka*l*ĕmona „eerste, voorste"; het grondwoord is mona „voorsteven", waarschijnlijk samengesteld met ka-en een infix- al.

Het voorvoegsel a- hebben ook de volgende woorden:

asoeanga „lijk", Sang. kasoeang, vgl. soeana, Sang. soeang, Bat. soean, Gaj. soeon „planten, in den grond steken."

aradamoka „de Morgenster" Sang. kadadĕmahĕ, Bent. kararoema; van denzelfden stam dĕmahĕ (Tal. damoka) het Sang. karĕmaheng „overmorgen". Waarschijnlijk beteekent dĕmahĕ „morgenlicht", vgl. Bar. reme „zon, licht, dag."

arie, partikel van den Vetatief, Sang. karie'.

apoeṛingke „omdat" (-ke is een nadrukwijzer), Sang. poehineng, beide van den stam poeṛing.

aṛabi „gisteren", Sang. kahĕbi, stam ṛabi, hĕbi, Tag., Bis. gabi, enz. „nacht"; het Tont. kaawi'i „gisteren" is van denzelfden stam en heeft ook ka-. De tijdaanwijzende beteekenis die ka- hier heeft, komt voort uit de perfectische; de tijd is afgeloopen, vol, dus verleden. De vertaling is dus „één nacht geleden". Vgl. Hfdst. Tt. bl. 98. Op bl. 143 der Sang. Sprkk. zijn dus de vier eerste voorbeelden verkeerd geplaatst; kahĕbi, kadinga', kadĕlo en kamageng zijn gevormd met het op bl. 80—85 behandelde ka-.

§ 22. Onder de met a samengestelde voorvoegsels is vooral ma'a- merkwaardig. Het bestaat uit ma + a; het Sang. en de overige Filippijnsche talen hebben maka-. Zie Sang. Sprkk. bl. 113—117, Hfdst. Tt. bl. 107—113.

De beteekenis van dit voorvoegsel is in het algemeen: kunnen, kunnen volbrengen, kunnen bereiken wat het grondwoord aanduidt.

De vorm met ma'a- vóór den stam heeft, al naar het verband dit aanwijst, de beteekenis van Praesens of van Futurum. Het Praeteritum wordt gevormd door invoeging van -in- na de m, dus mina'a-. Van dezen vorm wordt de voorste lettergreep afgeknot, zoodat er na'a- overblijft.

Van de Passieve vormen worden opgegeven:

ia'a- (voor iaka-) „kan, zal kunnen worden ge—".

ina- (voor kina-) „is, heeft kunnen worden ge—".

Vormen met voorgevoegd i'a- (voor ika-) zijn er twee door mij aangetroffen, beide met ontkenning gebruikt.

De vormen met a—ana (voor ka—an) en ina— ana (voor kina—an) hebben eveneens potentieele beteekenis, doch daaraan is nog toegevoegd de plaatsaanduidende kracht van -ana, welke de vormen met ia'a- en ina- niet hebben. Zij zijn daarom bij de bespreking van het suffix -ana behandeld.

De verschillende nuancen der potentieele beteekenis van ma'a- leert men kennen uit de volgende voorbeelden:

ma'aworeta, st. boreta, Sang. bohe' [1]) „kan schrijven, zal kunnen schrijven".

na'aworeta (voor: mina'aworeta) „kon schrijven, heeft kunnen schrijven".

ia'aworeta „kan geschreven worden", ia'aworeta isindi? „kan hier geschreven worden?"

inaworeta „kon, heeft kunnen geschreven worden, staat reeds geschreven".

ma'aranta „kan komen, zal kunnen komen".

ma'apoe'oela asoe „een hond kunnen slaan".

tawe ma'awali „niet kunnen koopen".

maa'ana, st. ana (Sang. kang, Minah. t. kan); de hamzah is in dit woord versprongen; men zegt niet ma'aana, omdat men gevoelt dat deze vorm niet uit ma en aana, maar uit ma'a en ana bestaat. De beteekenis is: „kan eten, zal kunnen eten"; het Praet. is naa'ana „kon eten, heeft kunnen eten".

ia'apoe'oela „kan, zal kunnen geslagen worden".

inapoe'oela „kon, heeft kunnen geslagen worden, heeft slaag gekregen".

ia'asameta „kan, zal kunnen gevangen worden".

inasameta „kon gevangen worden, heeft kunnen gevangen worden, is reeds gevangen".

Werkwoordstammen die de beteekenis hebben van: zoeken, streven, trachten naar, beteekenen, met ma'a- samengesteld, dat zoeken, streven met goed gevolg kunnen volbrengen, slagen in het zoeken, d. i. vinden, bereiken. Voorbeelden zijn:

ma'area'a „kan zoeken, zal kunnen zoeken met goed gevolg", d. i. „zal vinden, vindt, verwerft, verkrijgt".

ma'ahomba „vinden, verwerven, krijgen", ma'ahomba poesa'a „eene erfenis krijgen".

Deze beteekenis van maka- is ook in het Tont. bekend, zie Hfdst. Tt. bl. 107; daarbij sluit zich aan die van „bezitter, eigenaar van—", zie t. a. p. bl. 110. Ook in het Sangireesch komt deze beteekens van „slagen, bereiken, vinden" voor; men vindt haar echter in de Sprkk. niet met evenveel woorden vermeld. Zij had op bl. 115 moeten ingevoegd worden. Op bl. 327 der „Sangireesche Teksten" (Raadsel No. 226), ook te vinden Bijdr. K. I. 1894, bl. 424, staat nog vermeld: „Het voorvoegsel maka- wordt nog op eene bizondere wijze gebruikt, verbonden met den naam van hetgeen een jager, visscher of zoeker wenscht te

---

1) Tal. boreta, Sang. bohe' is een bijvorm van boheng, Sang. „houtskool", Tont. woering, Bar. woeri, Daj. boering, Form. oeging, Tag. Bis. oling, Mal. arang, Jav. arĕng, Malag. arina. Het Sang. Tal. woord voor „teekenen, schrijven" is dus van het woord voor „houtskool" afgeleid,

vangen of te vinden, in den zin van: het nagejaagde verkrijgen, het bedoelde voorwerp machtig worden, als zijn buit thuisbrengen," bv. makawawi „een varken buit maken", makapani' „een pani'-visch vangen," makakĕmboleng „een haai bemachtigen", makakina' „visch vangen". Deze beteekenis komt dus zeer dicht bij die der Minahassische talen, van „hebben, bezitten".

Op bl. 109 der Hfdst. Tt. Sprkk. is vermeld dat maka- in het Tont. wordt samengesteld met w.w. stammen die eene lichaamsverrichting uitdrukken, om aan te duiden dat die verrichting eenigen tijd wordt volgehouden. Van de op bl. 115 der Sang. Sprkk. genoemde voorbeelden makasilo „zien", makaringihĕ „hooren", makasoempahi' „ontwaren", makahĕngang „begrijpen", makaimboe „ruiken", makakirala „herkennen" geldt hetzelfde. Het Talaoetsch levert eveneens voorbeelden van zulke vormen in ma'anaoenga „zich herinneren", st. naoenga „hart, gemoed, nadenken", ma'awoeli „vergeten", ma'asilo „zien, ontwaren", ma'ailala „herkennen".

In ma'aadio'a en ma'anisa'a zijn twee voorbeelden gegeven van ma'a- met de beteekenis „geheel en al", die ook aan het Tontemb. maka- eigen is, zie Hfdst. Tt. bl. 109. De stammen dezer samenstellingen met ma'a- zijn adio'a „klein" en nisa'a „mager". Of deze beteekenis gewoon is in het Tal. en of zij ook bij werkwoordstammen voorkomt kan ik niet zeggen. Zie ook beneden, in § 71.

De beide voorbeelden van i'a- die ik heb aangetroffen, zijn: ta i'asilo mata „niet te zien voor het oog" en ta i'arango naoenga „niet te meten voor de gedachte".

In deze beide zinnen is het lidwoord n niet hoorbaar, door de m en de n waarmede mata en naoenga beginnen.

Dit prefix i'a- staat tot het bovengenoemde ia'a- gelijk het intransitief-passieve ma- (ma- II, § 28) staat tot ma'a-. Indien men van een passief van dit ma- kon spreken, dan zou men i'a- als passief nevens ma- II, ia'a- als passief nevens ma'a- stellen. In de Sang. Sprkk. is op bl. 113, 114 ika- als passief van maka- opgegeven. Naar den vorm zou ia'a- passief moeten zijn van maa'a-; het eerste zou dan voor i'a'a- (ikaka-), het tweede voor ma'a'a- (makaka-) staan, maar vormen met maa'a- heb ik in het Tal. niet aangetroffen. In het Sang. heeft makaka-, trouwens zeer begrijpelijk, geen passief.

In het kort komt de zaak hierop neer: stammen die naar hunnen aard intransitief zijn, hebben ma- II tot voorvoegsel van hunnen deelwoordsvorm, maar maken hunne andere vormen van hun nomen verbale, d. i. de stam met het

voorvoegsel a-. Zoo is dus i'a- het passief van ma- II, voorzoover men van een passief van intransitieve vormen kan spreken en ia'a- dat van ma'a-. Daar echter ma'a- in sommige gevallen synoniem is met ma- (zie Sang. Sprkk. bl. 114), zoo is ook het verschil tusschen i'a- en ia'a- niet groot; het eerste is meer intransitief, het tweede meer passief van beteekenis. Het gebruik schijnt de vormen met i'a- tot de ontkennende vormen te beperken, „niet te —, niet — baar". De stam dango van i'arango is in 't Sang. dango, Tonsea' dangan, Tont. rangan, Bar. djanga „span van de hand"; ta i'arango „niet spanbaar, niet te omspannen, onmeetbaar, onpeilbaar".

Met a- zijn ook samengesteld de prefixen pa'a- en mapa'a-, doch deze kunnen beter bij het causaal-prefix pa- behandeld worden. Over de Imperatieven met pa'a-, zie § 53.

Met pa'a- zijn ook gevormd de Vermenigvuldigende Telwoorden, dus pa'asa „éénmaal", pa'aroea „tweemaal", van de stammen sa en doea. Deze vormen zijn te beschouwen als de nomina verbalia van vormen met ma'a-, het prefix waarmede de Vermenigvuldigende Telwoorden worden gevormd in het Tontemboansch (makasa, makaroea) en de overige Minahassische talen (Hfdst. Tt. bl. 62). Ook het Tagalog en het Ibanag vormen de Adverbia Numeralia met maka-, het Bisaja met naka-.

§ 23. Het voorvoegsel ma'i-.

Dit prefix heeft in de verwante talen den vorm maki- (Sang., Tonsea', Tag., Ibn.), mĕki- (Tont.), miki- (Tomb.), moki- (Mong.), meki- (Bar.) Het Tal. ma'i- staat dus voor maki-.

De algemeene beteekenis van dit voorvoegsel is die van: uitgaan op, zoeken te verkrijgen, vragen om, verzoeken om hetgeen het grondwoord aanduidt.

De verschillende vormen der met ma'i- samengestelde werkwoordstammen kan men uit de volgende voorbeelden leeren kennen. Voor het Sang. maki- zie men Sprkk. bl. 123—125, voor het Tontemb., Hfdst. Tt. bl. 165—168.

ia'oe ma'iworeta „ik verzoek te schrijven".

ana'a ma'iriwa soe inangene „het kind verzoekt om op schoot te worden genomen door zijne moeder".

na'iworeta „verzocht, heeft verzocht te schrijven", Praeteritum, van het Praesens-Futurum ma'iworeta afgeleid, door invoeging van -in- na de m, dus mina'iworeta, afgeknot tot na'iworeta.

na'iwalo „vroeg, heeft gevraagd", Praet. van ma'iwalo, afgeknot uit mina'iwalo. Het Sang. makiwalo is afgeleid van balo „geluid, biz. klopgeluid bij een sterfgeval, ook: inhoud van een bevel, eene opdracht, een brief." De letterlijke beteekenis van makiwalo is dus: „vragen om bericht, zich laten verkondigen".

De passieve vormen hebben niet het voorvoegsel i- doch het achtervoegsel -ana, aangezien de vormen met ma'i- niet direct overgankelijk zijn, maar hun voorwerp in den Datief of in den Locatief (omschreven met het voorzetsel soe) regeeren.

Voorbeelden zijn: pa'iworetana „aan wien wordt gevraagd te schrijven", i Toeanga pa'iworetan oe arana „aan Mijnheer wordt verzocht de namen te schrijven". In het Actief: „Mijnheer verzoeken om te schrijven", ma'iworeta si Toeanga.

pina'iworetana „aan wien is verzocht te schrijven", ia'oe pina'iworetan itooe „mij is door hem verzocht te schrijven".

§ 24. Het voorvoegsel mapa-, mapa'a-.

Dit voorvoegsel is samengesteld uit ma- en pa-. De beteekenis van het bestanddeel ma- is hier alleen het aanduiden van den actieven vorm, vandaar dat in het Passief dit ma- door andere voorvoegsels wordt vervangen. Het voorvoegsel pa- geeft causale beteekenis aan deze vormen; het maakt dus causale of causatieve werkwoorden.

De vorm mapa'a- (Sang. mapaka- Sprkk. bl. 119, 120) heeft dezelfde beteekenis als mapa-, doch wordt voor intransitieve stammen gevoegd, die het voorvoegsel ma- II hebben en dus hun nominalen vorm (nomen verbale) met a- vormen.

Bij deze stammen wordt dus mapa- gevoegd voor den secundairen stam, d. i. de stam met het voorvoegsel a-.

Voorbeelden van deze causatieve vormen volgen hier:

mapa'ana, stam ana (Sang. kang, Minah. t. kan, enz.). Deze vorm heeft, indien hij wordt gebruikt in tijdaanwijzenden zin, eene toekomstige beteekenis en is dus te vertalen met „zal doen eten, zal te eten geven". Het Praeteritum is:

napa'ana „liet eten, heeft doen eten, beval te eten, heeft onderhouden, gevoed", verkort uit minapa'ana.

mappa'ana „bezig met eten te geven, doende eten, voedende, beveelt te eten", Praesens bij mapa'ana, napa'ana. De Praesensvormen worden in het Talaoetsch, evenals in het Sangireesch, Tagalog, Bisaja, Pampanga,

gevormd door reduplicatie, zie beneden, in § 37. De geredupliceerde Praesensvorm wordt echter meestal verkort. Zoo wordt de met 't causatief voorvoegsel gevormde stam pa'ana geredupliceerd tot papa'ana, met 't voorvoegsel ma- gevormd tot mapapa'ana, doch door het verwaarloozen van de uitspraak der redupliceerende lettergreep, verkort tot mappa'ana. Volgens den Heer Talens is door deze spelling de uitspraak het beste weergegeven, wat er overigens tegen het gebruik van dubbele consonanten moge zijn te zeggen.

Hieruit kan men opmaken, dat de redupliceerende lettergreep nog zeer licht wordt uitgesproken, want (zegt de Heer Talens) „men hoort duidelijk twee p 's". Dit is alleen mogelijk, wanneer ook de eerste door een (desnoods bijna onhoorbaren) klinker wordt hoorbaar gemaakt. Andere voorbeelden zijn nog:

mapaworeta „zal doen schrijven, zal bevelen te schrijven".

napaworeta „liet schrijven, deed schrijven, heeft bevolen te schrijven.

mappaworeta „laat schrijven, doet schrijven, beveelt te schrijven".

napawiṣara „heeft bevolen te spreken"; naparolota „heeft laten bevelen, liet uitzenden".

De passieve vormen zijn:

iapa'ana „wordt bevolen te eten, wordt gevoed, wordt van eten voorzien". Een afzonderlijken vorm voor het Praesens tref ik in mijne gegevens niet aan. Ongetwijfeld dient deze vorm ook als Futurum.

pinapa'ana „is bevolen te eten, is gevoed, werd van eten voorzien".

iapaworeta „wordt bevolen te schrijven, krijgt bevel tot schrijven", ook Fut. „zal worden bevolen te schrijven".

pinapaworeta „is bevolen te schrijven, kreeg bevel tot schrijven".

In den Imperatief wordt het voorvoegsel ma- door pa- vervangen, zoodat men dus een vorm met papa- krijgt.

Voorbeelden: papa'alangao oede asoe „laat dien hond zwemmen"; paparenoaa'o itooe „doe hem zich baden"; papararisit oe rario'a „beveel de kinderen te staan"; papaṛaṛado itooe „laat hem wachten"; papaola' oe wa*l*e „laat een huis maken".

Van den vorm papaṛaṛado zou men kunnen denken dat hij een Praesens-vorm was; de stam ṛado is het Sang. hĕdo „wachten". Ik durf echter op grond van dezen éénen vorm niet vast te stellen dat ook de Imperatief een Praesensvorm heeft, temeer omdat men een vorm pappaṛado (voor papapaṛado) zou verwachten. Daarenboven wordt een stam als ṛado allicht geredupliceerd, omdat het begrip „wachten" op zich zelf duratief is.

Stammen die eene transitieve beteekenis hebben en dus in het actief van den causalen vorm twee objecten kunnen hebben, één dat de zaak aanduidt

die het subject laat maken of verrichten en één dat den persoon aanduidt die men de zaak laat maken of verrichten, regeeren deze beide objecten als direct voorwerp in den accusatief, of zij hebben het object dat den persoon aanduidt in den locatief en dat hetwelk de zaak aanduidt in den accusatief.

De locatief wordt met soe (si) omschreven (zie beneden, § 69): in de vertaling kan hij met een instrumentalis worden weergegeven.

Deze beide begrippen vloeien hier ineen; immers hetgeen men bij iemand bestelt of laat maken, wordt toch gewoonlijk ook door hem geleverd of uitgevoerd. De laatste constructie is waarschijnlijk de meest gewone. Voorbeelden zijn: papasaira'o ngkoea'e itooe „laat hem water putten"; papa'ola' oe wa*l*e soe Sina „laat een huis maken bij (door) den Chinees".

Het zakelijk object heeft in de voorbeelden die mij ten dienste staan steeds het lidwoord oe of n, 't welk hier moet worden opgevat als een voorzetsel dat het object aanduidt. Vergelijk het boven, in § 18, over het lidwoord gezegde. Dus mapaelegh oe toe*l*ada „een voorbeeld laten zien", mapatarang oe *l*anggioeta (hetzelfde). [1])

In het Passief wordt het zakelijk object onderwerp en komt het persoonlijk object steeds in den locatief-instrumentaal te staan. De causatieve werkwoorden moeten dus in het Tal. doorgaans worden opgevat in de beteekenis van facĕre-fiĕri, dus: bevelen, maken dat gedaan wordt in het Actief en: bevolen worden dat gedaan wordt in het Passief. Voorbeelden zijn: iapaworet i Toeanga si'o „het wordt door Mijnheer bevolen geschreven te worden bij (door) u"; iapapasan i Toeanga si amioe „het wordt door Mijnheer bevolen gedragen te worden door ulieden"; iapaapid i Toeanga sia'oe „het wordt door Mijnheer bevolen gebracht te worden door mij"; pinapaola' itooe sia'oe „het is door hem bevolen gemaakt te worden bij (door) mij"; pinapaworet i Toeanga soe Goeroe „het is door Mijnheer laten geschreven worden bij (door) den Onderwijzer"; pinapaola' itooe soe tooemata waine „het is door hem bevolen gedaan te worden door andere menschen".

Wanneer de causale vorm van een transitief werkwoord alleen met een persoonsobject wordt gebruikt, dus feitelijk als causaal van een intransitief werkwoord, dan wordt in het Tal. veelal de passieve vorm gebruikt en wordt dus het persoonlijk object tot subject. Dus i'o iapaworet i Toeanga „gij wordt door Mijnheer bevolen te schrijven". Werkwoorden die uit den aard

1) Deze twee zinnen zijn genomen uit een bezweringsformulier, dat beneden in § 71 is medegedeeld. De stijl van dit formulier kenmerkt zich door parallelisme.

hunner beteekenis intransitief zijn, hebben natuurlijk dezelfde constructie, bv. i'o ipaṛaṛado i Toeanga „gij wordt door Mijnheer bevolen te wachten"; dario'a iapararisit i Goeroe „de kinderen worden door den Onderwijzer gelast te staan"; ia'oe pinapa'amat itooe „ik ben door hem bevolen te loopen". Gebruikt men den actieven vorm, dan wordt het persoonlijk object met het lidwoond oe of n geconstrueerd, dus i Goeroe mapararisit oe rario'a „de Onderwijzer laat de kinderen staan".

§ 25. Het voorvoegsel mapa'a- is, zooals reeds boven is medegedeeld, de causale vorm van de met het prefix ma- II samengestelde woorden. Het is niets anders dan het causale mapa-, samengesteld met het nomen verbale der intransitief-passieve vormen. Het zijn vooral de adjectieven die op deze wijze hunne causatieven vormen, daar het bijv. naamwoord in het Tal. met het prefix ma- II wordt gevormd. Voorbeelden volgen hier:

mapa'awontoga „vervloeken", caus. van mawontoga „vervloekt", van bontoga „vloek".

mapa'aaoeta „kort maken", caus. van maaoeta „kort".

iapa'aaoeta „zal kort gemaakt worden", Passief.

iapa'asipita „zal smal, nauw gemaakt worden", caus. van masipita „nauw, smal".

pa'anaoengawe i'o „denk gij er om, gedenk", van manaoenga „gedachtig", st. naoenga „hart, gemoed, gedachte".

pa'apia „pas op, doe het goed, doe uw best", causatief van mapia „goed". Deze beide voorbeelden zijn Imperatieven.

mapa'aoeṛas oe alo misa „den Zondag heiligen", van maoeṛasa „gereinigd, schoon, rein, heilig".

§ 26. **Het voorvoegsel ma- I,** het actief-transitieve ma-, **gevoegd vóór den Intensieven vorm.**

Het voorvoegsel ma- I, dat o.a. een bestanddeel is van het reeds boven behandelde mapa- en mapa'a-, is in het Tal., met het infix -oem-, het teeken van den actieven vorm. De daarmede gevormde praedicaten zijn wel geen werkwoorden in den eigenlijken zin, daar zij elk spoor van persoonsaanduiding missen en dus, op zich zelf genomen, praedicaten zijn zonder onderwerp, maar zij vervullen toch, met hun onderwerp samengenomen, geheel de rol van werkwoorden en onderscheiden, door den vorm van hun voorvoegsel, tijd, geslacht en wijs. Daarom kunnen zij voor het gemak actieve werkwoordsvormen of deelwoorden worden genoemd.

Het prefix ma- dat deze actieve werkwoorden vormt, is hier aangeduid

met ma- I, in onderscheiding van het intransitief-passieve voorvoegsel. ma-, dat met ma- II is onderscheiden en beneden, in § 28 is behandeld en het actief-intransitieve ma- III, zie § 35.

Het voorvoegsel ma- I wordt verbonden met den intensieven vorm der werkwoordstammen tot het vormen van actief-transitieve werkwoorden en beantwoordt in het Sangireesch zoowel aan ma- als aan mĕ- vóór intensieve stammen. Zie Sang. Sprkk. bl. 88 vlgg.

§ 26. Aan de bespreking van ma- I kan dus die der **Intensieve Vormen** voorafgaan. Deze naam wordt hier gegeven aan die vormen van stamwoorden, bij welke de oorspronkelijke beginner door den nasaal van zijn geslacht is vervangen. Deze intensieve vormen worden in het Tal., wanneer zij werkwoordstammen zijn, de grondwoorden voor actief-transitieve werkwoorden met het voorvoegsel ma- I.

Of er in het Talaoetsch ook naamwoorden van intensieven vorm voorkomen, kan ik met mijne gegevens niet uitmaken.

Een woord als malelanga „zwavel" te verklaren voor een intensieven vorm naast Jav. walirang, Mak. balirang is wellicht gewaagd. In het Sang. kan mawoe „heer" (dat ook in het Tal. voorkomt) een intensieve vorm zijn van bawoe „vrouwe". De voorhanden stof geeft alleen intensieve werkwoordstammen; wij hebben ons dus tot deze te beperken [1]).

De vorming der Intensieven is in het Talaoetsch niet anders dan in de verwante talen. Het naast staat natuurlijk het Sangireesch. In deze taal zijn de intensieve vormen van stammen die met hamzah (in het schrift dus met een klinker) en k aanvangen gevormd met ng, die de beginners hamzah en k heeft vervangen. Bij de stammen die met b en p beginnen worden deze beginners door m verdrongen; bij die welke met s en t beginnen komt daarvoor n in de plaats. Stammen die met d en g beginnen prenasaleeren deze beginners. Stammen die met h, l, m, n, ng beginnen vormen uit den aard der zaak geene intensieven, daar deze beginners zich niet laten prenasaleeren. Voorbeelden vindt men in de Sang. Sprkk. op bl. 88—90.

In het Tal. is de begin -k afgevallen; de stammen die in deze taal vroeger met k begonnen, beginnen thans met hamzah. Daar de geprenasaleerde k echter wel bestaat, zoo is het niet mogelijk met volkomen zekerheid uit te maken of men, bv. bij een vorm als mangandonga „touw draaien" (Sang. kandong. Tont. kendong) te doen heeft met den intensieven vorm

1) Over de Intensieve vormen in het Tontemboansch, zie Hfdst. Tt. bl. 69, over de Intensieve vormen in het algemeen, zie Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, 4e Rks, IXe Deel, bl. 319—338.

van kandonga dan wel van andonga. Het eerste is het meest waarschijnlijk, daar de afwerping der begin -k wel jonger zal zijn dan de vorming der intensieven. Van groot belang is intusschen deze kwestie niet. Indien een vorm als mangkandong heeft bestaan in het Tal., dan is de k verdwenen om den dreunenden klank der nasaal geheel in de plaats te stellen van den oorspronkelijken beginner, die door zijn explosief karakter (als tenuis) de voorgevoegde nasaal belette door te klinken. Het verdwijnen der k is, als eigenaardigheid van het Tal. van jongeren datum. De k van mangkandong is dus vroeger en om een andere reden, weggevallen dan die van kandonga.

De b en de p worden door de m verdrongen, de s en de t door n, evenals in het Sangireesch. Andere verwante talen geven slechts schaarsche voorbeelden van het verdwijnen der mediae, omdat deze zich meestal in haren geprenasaleerden vorm kunnen handhaven, daar zij het doorklinken der nasaal minder sterk in den weg staan dan de tenuis. In het Sang. en Tal. is echter de uitspraak der begin b wellicht iets harder dan in de verwante talen, daar deze klank steeds als beginner optreedt voor de w.

In vele verwante talen wordt de s door nj vervangen. Het Tal. bezit echter dezen klank niet, zoomin als eenige Filippijnsche taal, want met de Tont. nj behoeft hier geen rekening te worden gehouden. [1]).

Van de verdwijning van d en g heb ik geen voorbeelden gevonden. Evenals in het Sang. worden deze beginners geprenasaleerd in den intensieven vorm en blijven zich in dezen toestand handhaven. Het voorvoegsel is in dit geval in het Sang. mĕ-; het Tal. kan echter zulk een onderscheiding niet maken, daar het den klank ĕ niet bezit.

Stammen die met l, m, n, ng aanvangen vormen in het Tal. evenmin intensieven als in het Sang. De h als beginner komt in echt Talaoetsche woorden niet voor.

Thans volgen de voorbeelden. Zij zijn alle voorzien van voorvoegsels, om geen vormen op te geven die alleen theoretische waarde hebben.

Stammen beginnende met hamzah (in het schrift met een klinker):

mangawita, stam awita, Sang. awi' „in een boom naar de vruchten klimmen".

mangalapa, stam alapa, Sang. ala, Jav. Tont. alap „halen".

mangaloepa, st. aloepa, Sang. ĕloe' „slikken".

mangadoe, st. adoe, Sang. ĕdoe „spuwen".

mangoembele, st. oembele, Sang id. „vasthouden".

---

1) Zie Hfdst. Tt. bl. 40.

mangoetepana, st. oetepana „kuchen".

mangaloembiwi, st. aloembiwi „een scheeven mond trekken".

mangi'i, st. i'i, Sang. kiki „steken, pijn doen".

mangangkanga, st. angkanga, Mak. kangkang (herhaling van den stam kang) „de beweging van krabben maken".

mango'a, st. o'a, Sang. koka „stompen".

mangiolaba, st. iolaba, Sang. kiolabĕ „gapen".

mangalata, st. alata, Bar. kara „krabben, schrappen".

Stammen beginnende met b, p:

mamoeni, st. boeni „iets verbergen".

mamali, st. bali, Sang. bĕli, „koopen".

mamoera, st. boera „wrijven, strijken".

mamoereanga, st. boereanga „hard en boos toespreken".

mamate, st. bate „de hand opsteken".

mamanoela, st. banoela „met de vuist slaan".

mamintila, st. bintila, Sang. binti', Tag. binti „kuitschoppen".

mamoesata, st. boesata, Sang. boesa' „'t hoofd afsnijden".

mamoendala, st. poendala, Sang. poendalĕ „roeien".

mamoe'oela, st. poe'oela, Mal. poekoel „slaan".

mamasana, st. pasana, Sang. pasaang, Tons. pĕsaan, Tomb. pasa'an, Bar. pasa'a „op den schouder dragen".

mamilita, st. pilita, Sang. pili' „hakken".

mamanta'a, st. panta'a „steken".

mamangkila, st. pangkila, Tons. pangkid „haken".

mamoelai, st. poelai „zitten met opgetrokken knieën.

mamate, st. pate, Sang. enz. id. „dooden".

mamero, st. pero, Tont. id., Sang. peroe „met de vlakke hand slaan".

mamadoema, st. padoema, Mal. padam „uitdooven".

Stammen beginnende met s, t:

manaboe, st. saboe, Sang. sĕboe, Bis. soboe, Bent. sowoe, Tomb. sĕwoe „blusschen".

maninaoeta, st. sinaoeta, Tont. sina'oe „vermanen".

manawoeka, st. sawoeka, Sang, sawoehĕ, Tont. sawoer „zaaien".

manaṛipo, st. saṛipo „aanraken".

manaida, st. saida, Sang. saedĕ „water scheppen".

managhenggela, st. saghenggela „aan een band over den schouder dragen".

mana'o, st. ta'o, Sang. Bar. tako, Tag. takaoe „stelen".

maningara, st. tingara, Sang. Bar. id. „naar boven kijken".
manogota, st. togota „aanreiken".
manoentoenga, st. toentoenga „gooien".
mana'apa, st. ta'apa „de vlakke hand leggen op".
maningkoe*l*oe, st. tingkoe*l*oe, Sang. id. „op den rug dragen".
manataka, st. tataka, Sang. tĕta' „beginnen".
Stammen beginnende met d, g:
mandodola, st. dodola „zuigen".
mandangoe, st. dangoe, Sang. dĕngoe „liefhebben".
mandeno, st. deno, Sang. deno', Tont. rano, Mal. danaoe „baden".
mandi'i, st. di'i, Tag. dikit, Bent. diki „vuur aansteken".
mandadoea, st. dadoea „weven".
mandolota, st. dolota, Sang. dolohĕ „bevelen, uitzenden".
mandapa, st. dapa, Sang. dĕpa, Tag. dipa, Jav. Mal. dĕpa „meten, vademen".

mapangginaoe „in herinnering brengen", een causatieve vorm met het voorvoegsel mapa- (§ 24) gevormd van den stam ginaoe, vgl. ginawo, Bar. Bobongko'sch „hart, gemoed, binnenste". Bij gebrek aan een ander voorbeeld is dit gekozen.

Voorbeelden van andere vormen van den intensieven stam zijn:

ta'oe pinamali „het is door mij er voor gekocht", st. bali „koopen", intensieve vorm mali.

pinango'a „het is er mede gestompt", st. o'a, intens. vorm ngo'a.

ta'oe ipamanoela sitooe „waarmede ik hem (locatief, dus: op hem) zal slaan", st. banoela, intens. manoela.

mammangkila „bezig met haken", voor mamamangkila, Praesensvorm (zie § 24 en 57) van mangkila, intensieve vorm van den stam pangkila „haken".

pangoembele lima nToeanga „neem Mijnheers hand", Imperatief van ngoembele, intensieve vorm van oembele „nemen".

wotonge paelegha, e arie pamita „ge moogt er naar kijken, maar raak het niet aan"; pamita, Imperatief van mita, intensieve vorm van pita „aanraken, aanvatten".

pinamore'oe „door mij gebruikt om er mede te schrijven", Praet. Pass. van more' intens. vorm van bore' of boreta, Sang. bohe', „schrijven".

pinamoret itooe „door hem gebruikt om er mede te schrijven", van denzelfden stam.

De beteekenis der Intensieve vormen is oorspronkelijk eene versterkte beteekenis van het stamwoord. Waar nog regelmatig intensieve en niet-intensieve vormen naast elkaar staan, zooals dit bv. in het Tontemboansch het geval is, laat zich de beteekenis der Intensieven gemakkelijk bepalen. In het Tal. is dit echter over het algemeen niet het geval, evenmin als in het Sangireesch. Toch zijn er in het Sang. nog talrijke voorbeelden te geven, waaruit blijkt dat de intensieve stam in transitieve beteekenis wordt gebruikt naast den niet intensieven. Zie bv. op bl. 98 der Sprkk. Of er van het Tal. evenveel zulke voorbeelden zijn te geven, is mij niet bekend. Alleen vind ik oemawita (stam awita, Sang. awi') „in een boom klimmen" en mangawita (van den intensieven stam ngawita) „in een boom klimmen om er de vruchten uit te halen", dus „boomvruchten klimmen", in het Tal. een transitief begrip. Het Sang. maakt hetzelfde onderscheid tusschen mawi' en mangawi'.

In ieder geval is het niet gewaagd om het meerendeel der vormen die van intensieve stammen zijn gemaakt voor transitief te houden, altijd voor zoover zij actief zijn. Dat de intensieve vorm tot het Actief zou zijn beperkt, is voor de Filippijnsche talen althans eene onhoudbare meening.

§ 27. Na deze uitweiding over den intensieven vorm der verbaal-stammen kan verder het actief-transitieve voorvoegsel ma- worden besproken.

De vormen met ma- van den intensieven stam hebben de beteekenis van Futurum. Zoo beteekent dus:

ia'oe mamali „ik zal koopen".
ia'oe mamasana „ik zal op den schouder dragen".
ia'oe manawoeka „ik zal zaaien".
ia'oe mana'o „ik zal stelen".
ia'oe mandeno „ik zal baden".
ia'oe manggoeresa „ik zal juichen".

De Praeterita dezer vormen zijn: namali, namasana, enz. Zie boven § 22 en beneden § 41 bij de behandeling van het infix -in-.

Het Praesens wordt gevormd van den intensieven stam, door reduplicatie, doch deze vorm wordt verkort door het onderdrukken van den klinker der redupliceerende lettergreep, die in het Tal. steeds a is. Zie het reeds boven in § 24 gezegde. De Praesensvormen der bovenstaande Futura zijn dus:

ia'oe mammali „ik koop, ben bezig te koopen", van bali, mali, mamali, mamamali, mammali.

ia'oe mammasana „ik draag op den schouder".

ia'oe mannawoeka „ik zaai, ben aan 't zaaien".

ia'oe manna'o „ik steel, ben bezig te stelen".

ia'oe mangngi'i „ik steek, ben aan 't steken".

De nog niet verkorte vormen bestaan ook nog in de levende taal en wel in de beteekenis „gewoon zijnde te doen wat het grondwoord aanduidt". Deze niet verkorte vormen zijn dus beroepsnamen, op dezelfde wijze gevormd van den geredupliceerden stam als de beroepsnamen in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 91. Zoo beteekent dus ia'oe mamamoreta „ik ben gewoon te schrijven, ben schrijver van beroep", ia'oe mammoreta „ik schrijf, ben bezig te schrijven", Het Sangireesch heeft dezen laatsten vorm nog verkort tot ma'moreta (om het eens in Talaoetschen vorm te brengen) of zooals de vorm in het Sang. luidt ma'mohe' (Tal. boreta = Sang. bohe'); dus: ia' mamamohe' „ik ben schrijver", ia' ma'mohe' (voor mamamohe', mammohe', ma'mohe'), ik schrijf, ben schrijvende".

Van mandeno en manggoeresa geeft de Hr. Talens de Praesensvormen niet op, maar deze kunnen wel niet anders luiden dan mandareno en manggagoeresa, welke vormen dan niet worden verkort.

De werkwoorden die gevormd worden met het prefix ma- vóór den niet-intensieven stam, vormen hun Praesens evenzeer door verkorting van den geredupliceerden stam, bv. maṛamisa „kneden, masseeren", Praesens: maṛṛamisa, verkort uit maṛaṛamisa dat, indien het afzonderlijk voorkomt, „masseur, kneder" moet beteekenen.

De nominale vorm van het voorvoegsel ma- is pa-. Dit pa- is het voorvoegsel van den Imperatief die dus van de bovengenoemde voorbeelden luidt: pamali „koop", pamasana „draag op den schouder", panawoeka „zaai", pana'o „steel", pangi'i „steek", pandeno „baad", panggoeresa „juich". Zie verder over den Imperatief § 53.

Verder is pa- het voorvoegsel van den nominalen vorm (nomen verbale, secundaire stam) waarvan met het voorvoegsel i- (zie § 36) en met het achtervoegsel -ana- passieve en locaal-passieve vormen worden gemaakt. Over de locaal-passieve vormen zie § 44—50.

Van de abstracta, gevormd van den geredupliceerden intensieven stam met voorvoeging van pa-, die in het Sangireesch aanduiden den tijd en de wijze waarop een handeling geschiedt (Sprkk. bl. 93) en dikwijls te vertalen zijn met een abstractum dat de handeling zelve aanduidt, heb ik alleen het voorbeeld pangangimana „geloof" (woordelijk: wijze waarop wordt geloofd), van den stam imana (Sang. imang), mangimana (Sang. mangimang) „gelooven". Dit woord is in de talen der Filippijnsche groep ingeburgerd (Tont. eman, Mong. iman); het is echter aan het Mal. imam ontleend, dat weder het Ar.

imān is. Van dezelfde vorming met het voorvoegsel ma- III, dat het Sang. mĕ- is, heb ik meer voorbeelden, waaruit men mag opmaken dat de vormen met pa- van den geredupliceerden intensieven stam gemaakt volstrekt niet zoo zeldzaam zijn als dit éene voorbeeld zou doen vermoeden.

§ 28. **Het voorvoegsel ma-** II is het intransitief-passieve ma-, gevoegd voor den zuiveren stam.

Dit voorvoegsel. dat ook in het Sangireesch en in een groot aantal andere Indonesische talen voorkomt, heeft in het Tal. dezelfde accidenteele beteekenis als in het Sangireesch. Men zie de Sprkk. op bl. 104—110 en voor het Tontemboansch, Hfdst. Tt. bl. 86—89. De beteekenis is „zonder opzet of eigen toedoen geraken in den toestand door het grondwoord aangeduid".

Dit geldt van de stammen die eene werkwoordelijke beteekenis bebben of kunnen hebben.

Het Praeteritum dezer vormen wordt gemaakt door voorvoeging van na-, welk prefix hier eene afknotting is van mina-, d. i. ma- met het infix -in-.

Voorbeelden van het praefix ma- zijn:

maworeta „zal toevallig geschreven worden".

mawa'a „zal komen te breken".

De Praeterita van deze vormen luiden dus:

naworeta „is toevallig geschreven".

nawa'a „is komen te breken, is kapot gegaan".

De eenvoudige vorm maworeta, mawa'a, die dus de beteekenis heeft van een Futurum, wordt gebruikt in waarschuwenden zin, met de beteekenis: „pas op, dat niet geschiede wat het grondwoord aanduidt". Zoo zijn dus: maworeta en mawa'a te vertalen met: „pås op, dat niet geschreven worde, pas op, dat niet breke". De spreker roept dus den aangesproken toe: „het zal komen geschreven te worden!" „het zal komen te breken" (zoo ge niet oppast). Andere voorbeelden zijn nog:

matengge „het zal komen te vallen", d. i. „laat het niet vallen".

manawo „gij zult, hij zal komen te vallen", of: „pas op dat gij (hij) niet valt".

mapadi „het zal komen door te breken", of: „laat het niet doorbreken".

mapesa „het zal stuk gaan", d. i. „laat het niet stuk gaan".

Hiernevens staan als Praesensvormen:

maboreta „wordt toevallig geschreven".

maba'a „komt te breken".

Deze Praesensvormen staan geheel gelijk met den Sang. vorm ma'ala', Praesens van het Intrans. Passief van ala'. Men kan maboreta beschouwen als ontstaan uit mawaworeta, gevormd met de gewone Praesens-reduplicatie, verkort tot mawworeta, maboreta.

De naamwoordelijke vorm der accidenteele vormen met het intransitief passieve ma- wordt gevormd door het voorvoegsel a-. Boven, in § 21 zijn voorbeelden gegeven van Imperatieven, dus nominale vormen, van intransitief-passieve vormen met ma-. Zoo moet dus van maonoda „komen af te drijven", de nominale vorm, dus ook de Imperatief, zijn: aonoda; van mariadi „worden" (st. diadi, Tal. uitspraak van het Mal. djadi) ariadi.

Evenals de vorm met ma-, wordt ook de Imperatief met a- van den geredupliceerden stam, dus in het Praesens, gebruikt in waarschuwenden zin, dus atata'o „kom te stelen!" z. v. a. „steel eens, als ge kunt, als ge durft", d. i. pas op, dat ge niet steelt.

Het voorvoegsel ma'a- (zie § 22) is ontstaan door de voorvoeging van ma- II voor den nominalen vorm van een intr. passief; het in § 22 genoemde i'a- is dus ontstaan door voorvoeging van i- voor dien nominalen vorm.

§ 29. Aan de intransitief-passieve of accidenteele beteekenis van ma- II voor verbaalstammen sluit zich aan die van hetzelfde ma- voor naamwoordelijke stammen, in 't bizonder van adjectiefstammen. Evenals in het Sangireesch, worden thans in het Talaoetsch de adjectieven, in het algemeen gesproken, met ma- gevormd. Zie hierover ook in § 59. Dat deze vorming geheel dezelfde is als die der intransitief-passieven, blijkt vooreerst hieruit, dat ook van de adjectieven, of liever bijvoegelijke predicaten, de nominale vorm met a- wordt gemaakt; zie de voorbeelden in § 21. Vervolgens bewijzen eenige voorbeelden van accidenteele werkwoordsvormen, die in beteekenis zeer dicht bij de adjectieven staan, de gelijkheid van hunnen aard met dien der adjectieven. Het is n. l. waarschijnlijk dat de adjectieven vroeger alle stamwoorden waren, zooals dat nog in het Tontemboansch het geval is en dat de vorm met ma-, evenals in laatstgenoemde taal, oorspronkelijk beteekent „worden wat het grondwoord aanduidt". Indien dus maraloema „diep", evenals thans nog het Tont. mararĕm oorspronkelijk heeft beteekend „diep worden", dan staat de beteekenis van ma- in dit bijv. naamwoord geheel gelijk met die van ma- in matoetoenga „komen te verbranden, in brand geraken", waarvan het Praeteritum, natoetoenga „is in brand geraakt, is komen te verbranden, verbrand" zoo goed als niet van een adjectief verschilt. Vandaar dat voor „rijp" in de Woordenlijst wordt opgegeven nalaha, voor „zegevierend" naoentoenga

(van het Mal. oentoeng „geluk"), voor „kapot" nawasoeta, welke vormen letterlijk beteekenen „is rijp geworden, heeft geluk gehad, is stuk gegaan", Praeterita dus van accidenteele vormen, die in hunne perfectische beteekenis evenals adjectieven, een toestand, geen handeling aanduiden. Men vergelijke nog maṛino, Sang. mihino, Mal. kĕna, Bis. himo, treffen, raken", naṛino „heeft geraakt, is raak, raak", [1]).

Hier volgt eene lange lijst van voorbeelden, waardoor tevens een aantal Talaoetsche adjectieven bekend worden.

mawiṛa „wit", st. bira, Sang. mawira.
maitoema „zwart", st. itoema, Sang. mitoeng.
maririka „geel", st. dirika, Sang. maririhĕ.
maeloma „blauw", st. eloma, Sang. melong.
matoghasa „vast", st. toghasa, Sang. matoghasĕ.
maamisa „zoet", st. amisa, Tomb. amis.
mapakada „zilt", st. pakada, Sang. mapĕhadĕ.
mapeta „bitter", st. peta, Mal. pait.
masaghada „duur", st. saghada, Sang. masaghedĕ.
matiloeaka „goedkoop", st. tiloeaka.
maloenga „lang", st. loenga.
malanoe „langdurig", st. lanoe.
ma'aoe „kort", st. aoe.
masarawoeta „kortstondig", st. sarawoeta, Sang. masahawoe'.
matawa „dik, vet", st. tawa, Sang. matawa.
ma'apa*l*a „dik van stof", st. apa*l*a, Sang. makĕpa*l*ĕ.
matapela „plat", st. tapela.
marasa „mager", st. rasa, Sang. mahasa.
malangkasa „slank", Bare'e malangkati.
mara*l*oema „diep", st. da*l*oema, Sang. mara*l*oeng.
mawawo „ondiep", Tontemb. wawo.
matanggo „hoog".
matoe*l*ida „recht", st. toe*l*ida, Sang. matoe*l*idĕ.
maro*l*o „scherp", st. do*l*o, Bare'e malolo.
ma'ati „hard", st. ati, Sang. makĕti'.
ma*l*ibolo „week", st. libolo.

---

1) Het Parigisch, eene Toradja'sche taal, welke eveneens het Praeteritum van de vormen die een met m beginnend prefix hebben, vormt met eene n op de plaats dezer m, maakt al zijne adjectieven met na-, b.v. naboero „blind", naboeke „vol", naboa „ledig", woordelijk: „is blind, vol, ledig komen te worden", zie Meded. Ned. Zendelinggenootschap, Deel XLII bl. 548.

masiome „week", st. siome, Sang. ma*l*ome.
masa*l*inganga „waren", st. sa*l*inganga.
masoenge „koud", st. soenge.
ma*l*imboeloena „rond", st. limboeloena, Sang. ma*l*imbolong.
maralata „breed", st. dalata.
marita'a „smal", st. dita'a.
maripoe „nauw", st. dipoe.
ma*l*oanga „ruim", st. loanga, Sang. ma*l*oang.
mamara „droog", st. mara, Bare'e mara.
masaboe „nat", st. saboe, Sang. sĕbohĕ.
mapia „goed", st. pia, Sang. mapia.
mapene „vol", „st. pene, Sang. mapene'.
marana „licht" (niet zwaar).
ma*l*oenoesa „hongerig", st. loenoesa, Sang. ma*l*oenoesĕ.
ma*l*aida „verzadigd", st. laida, Sang. ma*l*aedĕ.
marooe „dorstig", st. dooe, Sang. marooe.
mapalada „heet, samentrekkend", st. palada.
marani „nabij", st. dani.
maraoe „ver", st. daoe, Sang. maraoe.
ma*l*igha „vlug", st. ligha, Sang. ma*l*igha'.
matoeloenga „weinig", st. toeloenga.
mapoeloe „wenschende, begeerig", st. poeloe, Sang. mapoeloe.
ma*l*oe'ada „wakker", st. loe'ada, Sang. loekadĕ.

De beide laatste voorbeelden kunnen evengoed onder de intransitief-passieve werkwoordsvormen als onder de adjectieven worden gerangschikt.

§ 30. Van de vormen die met 't intransitief-passieve ma- als voorvoegsel en het suffix -ana als achtervoegsel, in het Sangireesch optreden in de functie van onzen comparatief (Sprkk. bl. 107—109) heb ik in het Tal. twee voorbeelden, waarmede is bewezen dat ook deze vorming in het Tal. voorkomt, in dezelfde beteekenis als in het Sangireesch. De voorbeelden zijn: matoeloengana „minder", van den stam toeloenga, waarvan matoeloenga „weinig" en manamboana „meer", van den stam nambo „veel", een stamwoord-adjectief. Van het gebruik in den zin heb ik geen voorbeelden. De woordelijke beteekenis dezer beide comparatieven is op deze wijze op te sporen: De vormen met a — ana (Sang. ka — ang, Minah. t. ka — an) zijn, al wordt er ook nog door invoeging van -in- een Praeteritum van gemaakt, in hun wezen perfectisch van beteekenis; zoo zijn dus anamboana

en atoeloengana te vertalen met „waar veel, weinig is terecht gekomen, met veel, weinig (er van) aangedaan". Nu kan men de vormen met ma — ana beschouwen als Praesens-vormen van die met a — ana en dus manamboana vertalen met „wordende met veelheid", matoeloengana „wordende met weinigheid". Deze vormen worden in den zin aldus geconstrueerd, dat de persoon of zaak die wordt vergeleken emphatisch voorop gaat en dat de vorm met ma — an gevolgd wordt door de persoon of zaak waarmede het onderwerp wordt vergeleken, welke ook in dit geval wordt aangeduid door het lidwoord n of oe.

Wanneer dus de 1e persoon met den 2den wordt vergeleken, dan krijgt men zinnen als deze: „ik, waar weinigheid wordt zijt gij", hetgeen de beteekenis heeft van „ik ben meer dan gij" en niet die van „gij zijt minder dan ik". Zoo beteekent dus in de praktijk der taal matoeloengana „meer dan" en manamboana „minder dan". Daar ik geen zinnen als voorbeelden kan geven, moet ik verwijzen naar de voorbeelden op bl. 108 en 109 der Sangireesche Spraakkunst en er tevens op wijzen dat de „comparatieven" daar eenigszins anders zijn verklaard dan hier.

§ 31. Ter verklaring blijft nog over de vorm mangkaa*l*apana door den Heer Talens vertaald met „telkens opnieuw weder gehaald (a*l*apa) wordende", zooals bijv. een kind, dat niet meer bij een ander in huis wil blijven en telkens wegloopt, zoodat het iederen keer op nieuw moet worden gehaald. Het is dus wel zeker, dat deze vorm een meervoud der handeling uitdrukt. In het Sang. is het voorvoegsel mĕngka- (Sprkk. bv. 111) bekend als meervoudsvormer der intransitief-passieven met het voorvoegsel ma- II, dus mĕngkaa*l*a', mvd. van maa*l*a' „zal toevallig gehaald worden", mĕngkatoetoeng „zullen in brand geraken", mvd. van matoetoeng „zal in brand geraken." Deze vorm met mĕngka- verschilt in geenen deele van dien met mĕmpa- en mĕmpĕ-, de meervoudsvormen der -oem- en mĕ- actieven. Zie Sang. Sprkk. bl. 110. Immers deze zijn evenzeer met hetzelfde prefix van den nominalen vorm der w. w. met -oem- en mĕ- gevormd als het meervoud der intransitief-passieven.

Indien nu de vorm luidde mangkaa*l*apa, zoo zou hij eenvoudig als meervoud van maa*l*apa zijn op te vatten en te vertalen zijn met „dikwijls komen gehaald te worden", of „velen komen gehaald te worden". Nu echter de vorm ook nog het achtervoegsel -ana heeft, moet hij worden beschouwd als een meervoudsvorm gemaakt van den secundairen stam kaa*l*apana „kunnende gehaald worden" en vertaald worden als „dikwijls kunnende gehaald

worden, met veelvuldig halen zijn getroffen". Het theoretisch enkelvoud bij mangkaa*l*apana is dus maa*l*apana.

In de Sang. Sprkk. is op bl. 106 een voorvoegsel mi- genoemd, dat in beteekenis met ma- II overeenkomt. Van dit mi- heb ik in het Tal. slechts één voorbeeld, n.l. het reeds in § 15 genoemde mialo-mialo „dag aan dag, dagelijks". Het Sang. heeft mĕlo-mĕlo, dat uit maĕlo[2] kan zijn ontstaan. Het Tal. mialo kan beteekenen „dag worden, licht worden"; is dit juist, dan is inderdaad mi- synoniem met ma-.

§ 32. **Het voorvoegsel nata- of inata-.**

Het is voornamelijk om zijne beteekenis, dat dit prefix hier onmiddellijk na de accidenteele vormen wordt behandeld. Naar zijnen vorm zou het zoowel bij het voorvoegsel a-, als bij het invoegsel -in- en bij het voorvoegsel ta- kunnen besproken worden, daar het uit deze drie bestanddeelen is samengesteld.

Wat de beteekenis aangaat, werkwoordstammen van dit voorvoegsel voorzien, beduiden dat bij vergissing is gedaan wat het grondwoord uitdrukt. Van daar ook dat deze vormen synoniem zijn met de Praeterita van samenstellingen met het intransitief-passieve ma- en het naamwoord sa*l*a „fout, mis", het Jav. Mal. Soend. salah, Mak. Boeg. Tag. Bar. sala, dat verbonden wordt met den w.w. stam alsof het een voorvoegsel ware, zooals bv. ons „mis" in „misverstaan", Mal. salah dĕngar. De volgende voorbeelden zullen dit duidelijk maken:

(i)nataapida, syn. met nasa*l*aapida „is bij ongeluk, bij vergissing gebracht of medegenomen", st. apida. De i is in dit en in de volgende voorbeelden tusschen haken gezet, omdat zij in de uitspraak dikwijls wordt verwaarloosd, zooals dit b.v. in het Tont. ook het geval is, waar i- vóór een ander prefix staat. Zie Hfdst. Tt. bl. 152. Verdere voorbeelden zijn:

(i)natapoe'oela,	syn. met	nasa*l*apoe'oela „bij vergissing geslagen".
(i)nataanoe,	„ „	nasa*l*aanoe, bij vergissing genomen."
(i)nataoembele,	„ „	nasa*l*aoembele, bij vergissing vastgehouden".
(i)nataamata,	„ „	nasa*l*aamata, bij vergissing gegaan, geloopen".
(i)natabisara,	„ „	nasa*l*awisara, bij vergissing gezegd, gesproken".
(i)nataonggola,	„ „	nasa*l*aonggola, bij vergissing gegeven".

(i)natadolota, syn. met nasaladolota, bij vergissing uitgezonden".

(i)nataboreta, „ „ nasalaworeta, bij vergissing geschreven".

(i)nataaiana, „ „ nasalaaiana, „verkeerd zijn komen te zitten."

Voorbeelden van het gebruik dezer vormen in zinnen zijn:

araposa i Maoerana inataapida sia'oe, „M.'s hoed is bij ongeluk door mij medegenomen."

i Rarenta oe'aiana ta'oe natapoe'oela „Darenta is, terwijl hij zat, bij ongeluk door mij geslagen."

laoeb i Larega ta'oe inataanoe „L.'s baadje is bij vergissing door mij gehaald."

ata'a maloso ta'oe inataoembele, heet ijzer is door mij bij ongeluk aangepakt."

Zooals blijkt uit de volgende voorbeelden, komen ook vormen voor die behalve het voorvoegsel inata-, ook nog het achtervoegsel -ana hebben. Deze hebben de beteekenis „waarop, waaraan bij ongeluk is geschied wat het stamwoord aanduidt". Hiervan zijn de volgende zinnen voorbeelden:

meda inataboretangkoe ntinta „de tafel werd bij ongeluk door mij met inkt beschreven".

meda ta'oe inataworetan oe tinta „de tafel is bij ongeluk door mij met inkt beschreven".

meda inataworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk met krijt beschreven".

meda inataboretan i Rarenta ntinta „de tafel werd bij ongeluk door Darenta met inkt beschreven".

In de vertaling dezer zinnen is het verschil tusschen inataboretana en inataworetana aangegeven als een verschil in tijd. De vorm inataboretana is n.l. duratief opgevat, de vorm inataworetana perfectisch, omdat de b waarschijnlijk is ontstaan door het uitvallen van eene a in den geredupliceerden vorm inatawaworetana, dus: inatawworetana, inataboretana.

Wanneer men naast elkaar zet de zinnen: meda inataworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk met krijt beschreven" en meda inaworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij met krijt kunnen beschreven worden", dan ziet men welke de kracht is van het voorvoegsel ta- 't welk de eene vorm meer heeft dan de andere. Beneden, in § 50, zal worden duidelijk gemaakt, dat de vorm inaworetana bestaat uit den stam boreta

met het voorvoegsel a- (= ka-), het invoegsel -in- en het achtervoegsel -ana (-an), zoodat de vorm overeenkomt met den Tont. vorm kina — an, die op bl. 106 der Hfdst. Tt. is besproken.

Het voorvoegsel inata- staat dus voor kinata- en de vormen met inata — ana staan voor vormen met kinata — an. Dat inata- wordt afgekort tot nata, heeft, behalve de plaats der i (3e lettergreep vóór den hoofdtoon), waarschijnlijk ook nog deze reden, dat men in nata- gevoelt het Praeteritum van een (niet bestaanden) vorm met mata-, die dus voor minata- zou staan. Immers de vormen met ma- II verschillen in beteekenis weinig van de afleidingen met ka — an en ook die met na- komen die met kina — an zeer nabij.

Er blijft dus nog over naar het prefix ta- te onderzoeken. De gelijkstelling met sa*l*a, den Heer Talens door zijn Talaoetschen leermeester aan de hand gedaan, wijst er op dat wij hier hebben te doen met het voorvoegsel dat in het Mal. tĕr-, in het Toba-Bataksch tar- luidt en in het algemeen de beteekenis heeft „toevallig, zonder iemands opzet, geraakt in den toestand dien het grondwoord aanduidt." De vorm inataapida bestaat dus uit het grondwoord apida (Sang. apidĕ „tevens, met," vgl. hapi' „vriend," tapi' „bijeenvoegen," Tag, Bis. apid „verbinden," Daj. gapi „nabij," Tont. rapi, rapit), het voorvoegsel ta-, het voorvoegsel a- (voor ka-) en het invoegsel -in-. De normale vorm van inataapida is dus kinataapid.

De vormen tĕr- en tar- van dit voorvoegsel wijzen naar het reeds boven behandelde taṛa- (zie § 20), Sang. taha-. In het Sang. zijn verder nog bekend de voorvoegsels taghoe-, tahoe-, tahi- en ta- (Sprkk. bl. 132—135), doch het samengestelde voorvoegsel kinata- komt in die taal niet voor.

De op bl. 134 der Sang. Sprkk. behandelde voorbeelden met ta- hebben niet alle hetzelfde voorvoegsel, want de ta- van ta*l*ikoedĕ „rug", Tal. ta*l*i'oeda is waarschijnlijk een lidwoord, dat ook in andere talen voor de namen van lichaamsdeelen voorkomt, bv. talinga (Bar. enz.) „oor", st. linga (Tont. „hooren"), tabengo (Bar.) „bil", naast bengo (id.), tadjila (Loindangsch) „tong", naast djila (Bar. enz.) In de t. a. p. opgegeven Sang. vormen tahende' „ophouden met regenen", tahĕndoeng „denken aan" en tahida „treden" is het voorvoegsel tah- (= tar-) aanwezig. Men vergelijke verder de verschillende beteekenissen van het Tont. ta- (Hfdst. Tt. bl. 126—132), dat in het Tomb. tah-, in het Tag. tig-, in Bis. tag- luidt. Hier kan ik niet verder ingaan op de vraag naar het al of niet identisch zijn van taṛa- en ta- in het Talaoetsch, alleen wil ik wijzen op de beteekenis van ta- „geraakt tot, gekomen in den toestand dien het grondwoord uitdrukt",

en die van taṛa-, die vaak is weder te geven met „geheel overgegeven aan de eene of andere werkzaamheid", 't geen ook 't Nederlandsch, vooral als de werkzaamheid niet lofwaardig is, omschrijft met „geraakt aan", bv. Sang. tahapanginoeng, Tomb. taĕlĕpĕn „geheel aan het drinken geraakt", Tont. tangke'etĕn „palmwijntapper, geheel aan het tappen geraakt", Tomb. taleongĕn „een echte speler, geheel aan het spelen geraakt."

§ 33. **Het voorvoegsel ma-** III, het actief- intransitieve ma-.

Dit voorvoegsel, waarvan de vorm in het Praeteritum na- is, afgekort uit mina- en de nominale vorm pa-, is het Sang. mĕ-, nĕ-, pĕ-, dat is behandeld op bl. 97—104 der Spraakkunst.

In het Sang. komt mĕ- zoowel voor intensieve als voor niet-intensieve stammen voor. Voor het Tal. is dit niet na te gaan, daar ma- en mĕ- in deze taal denzelfden vorm hebben. Hier wordt dus alleen nagegaan de beteekenis en de functie van ma- voor niet-intensieve stammen. Die beteekenis is in het algemeen eene intransitieve, van daar dat dit voorvoegsel ma- III het actief-intransitieve ma- kan genoemd worden.

Dat dit ma- uit mĕ- is ontstaan, blijkt behalve uit de vergelijking met het Sangireesch, nog hieruit, dat b en d na dit voorvoegsel niet tot w en r worden, maar b en d blijven, bv. mabalasa „leenen", madea'a „zoeken".

Hier volgen een aantal voorbeelden, die doen zien van hoe verschillenden aard de werkwoorden zijn die met dit voorvoegsel ma- III worden samengesteld.

mainoema „drinken", st. inoema, Sang. manginoeng.

mati'ila „slapen", st. ti'ila, Sang. mĕtiki'.

mabisara „spreken", st. bisara, uit 't Mal. bitjara.

maganggaloi „schreien", st. galo(i), Sang. mĕgĕgalo (geredupliceerd).

mabanana „niezen", st. banana, Sang. mĕbinang.

maso'ola „hoesten", st. so'ola, Sang. soemĕkolĕ.

masina'ada „ontkennen", st. sina'ada.

malanaba „zwijgen", st. lanaba.

madantinga „haten", st. dantinga.

masoeba „aanbidden", st. soeba, Sang. mĕsoeba.

masalainga „dansen", st. salainga, Sang. mĕsalai.

mase'eta „oorlogen", st. se'eta, Sang. mĕseke'.

maloetanga „schieten", st. loetanga, Sang. mĕloetang.

ma'ire „verbond sluiten", st. ire, Sang. koemire.

malipasa „betalen", st. lipasa.
mabaloe'a „verkoopen", st. baloe'a, Sang. mĕbaloe'.
mabalasa „leenen", st. balasa.
mabalanga „roeien", st. balanga, Sang. mĕbalang.
ma'oma „aankomen", st. oma.
maboeata „vertrekken", st. boeata, Sang. mĕboea'.
maloe'ata „loskoopen", st. loe'ata, Sang. meloeka.
madea'a „zoeken", st. dea'a, Sang. mĕdea'.
madoronga „vragen", st. doronga, Sang. mĕdorong.
ma'ali „graven", st. ali, Sang. mangali, st. kali.

Zooals men ziet, hebben de meeste dezer vormen in het Sang. het voorvoegsel mĕ-, enkele hebben het invoegsel oem, enkele ook ma- met den intensieven stam. Soms moet men het Sangireesch raadplegen, om te zien met welk prefix ma- men te doen heeft. Zoo is bv. masingka „weten" niet met ma- III, maar met ma- II gevormd, zooals blijkt uit het Sang. masingka; hetzelfde geldt van mapoeloe „willen, genegen zijn," Sang. id.

De Praeterita dezer vormen zijn: nainoema, nati'ila, nasalainga, naloetanga, enz. Zie bij het infix -in-, § 34, § 41. De geredupliceerde stam met het prefix pa-, Sang. pĕ-, de nominale vorm van ma- III, heeft evenals de boven in § 27 genoemde vormen de beteekenis „tijd, wijze van verrichten der handeling door het grondwoord aangeduid." Deze vormen zijn ook dikwijls als abstracta te vertalen, bv. pabawiaka, st. biaka, Sang. pĕbawiahĕ, st. biahĕ „tijd, wijze van leven, het leven," pasase'eta „tijd, wijze van oorlogvoeren, de oorlog," st. se'eta, Sang. seke', pĕsaseke'; padarame „tijd, wijze van vrede sluiten, de vrede," st. dame, uit het Maleisch.

Over de vormen met ipa- zie bij het voorvoegsel i-, § 36, over die met pa — ana, zie bij het achtervoegsel -ana, § 47.

§ 35. Het voorvoegsel ma- III gevoegd voor den geredupliceerden stam vormt wederkeerige werkwoorden, evenals dit in het Sangireesch het geval is. Zie Sprkk. bl. 99—101. De intransitieve beteekenis van ma- III komt hier weder aan het licht, daar wederkeerige werkwoorden een intransitief karakter hebben. Voorbeelden staan mij slechts enkele ten dienste en daarbij zijn er geene van intensieve stammen. Het is mij dus niet mogelijk te zeggen of de wederkeerige vorm van intensieve stammen wordt gemaakt door reduplicatie van den intensieven stam of door reduplicatie van den nominalen vorm die van den intensieven stam is gemaakt. Het laatste is wel het meest waarschijnlijk, omdat reduplicatie enkel van den intensieven stam met voorvoeging van ma- niet zou

zijn te onderscheiden van den vorm der in § 27 genoemde beroepsnamen, den ouderen vorm van het Praesens.

Voorbeelden van wederkeerige werkwoorden zijn:

malalioe „elkaar voorbijgaan," st. lioe (voorbijgaan).

malaṛado „op elkaar wachten," st. rado (wachten).

magagato „met elkaar onderhandelen," st. gato.

masasindo „van elkaar scheiden," st. sindo.

Een paar voorbeelden van Imperatieven dezer vormen vindt men beneden, in § 53 en van Durative vormen in § 39.

In het tweede voorbeeld is de ṛ met l geredupliceerd.

In malalioe is duidelijk te zien, dat de oorspronkelijke a door *l*, de a die uit ĕ is ontstaan door l wordt gevolgd.

Van beroepsnamen met het voorvoegsel ma- III heb ik slechts twee voorbeelden, n.l. magagaoe „menschenroover" en madaraganga „handelaar." Deze woorden hebben dus denzelfden vorm als de wederkeerige werkwoorden, maar de reduplicatie drukt bij de beroepsnamen het aanhoudend verrichten der handeling uit, bij de wederkeerige werkwoorden het over en weer plaats hebben daarvan. In het Sangireesch is het evenzoo, zie Sprkk. bl. 101.

§ 36. **Het voorvoegsel i.**

Om de functie van i- in het Talaoetsch wel te verstaan, moet men zich eerst te binnen brengen, dat dit prefix oorspronkelijk het teeken van het instrumentaal passief is. In het Sangireesch en Talaoetsch is echter de uitgang van het zuiver passief (Minah. t., Jav. -ĕn, Bis. Toba'sch -on, Tag. -in) samengevallen met den uitgang -an van het locaal passief, zooals dat ook in het Ibanag is geschied. Daardoor hebben de instrumentaal-passieve vormen met i- de plaats ingenomen van de vormen die in genoemde talen met -ĕn worden gemaakt. In het Sangireesch is de instrumentale beteekenis alleen nog eigen aan de vormen samengesteld met ipa- (vóór den intensieven en niet-intensieven stam), ipakipa-, ipakipĕ- en ikapĕ-. Zie Sprkk. bl. 95, 96, 103, 124, 126.

In het Tontemboansch (om bij deze Minahassische taal te blijven) vertoonen de i- vormen ook neiging om zich hier en daar naast, zelfs in de plaats van het passief met -ĕn te stellen. Het is zelfs voor een Europeaan eene der moeilijkheden bij het leeren spreken van het Tt. om steeds te weten waar hij het passief met -ĕn (Praeteritum -in-) en waar hij dat met i- (Praeteritum ai-) moet gebruiken. Er zijn ook gevallen waarin de i- vorm en de -ĕn- vorm zoo goed als synoniem zijn, doch in den regel wordt het onderscheid goed

gevoeld en in acht genomen. Men zie voor een en ander de behandeling van het prefix i- in Hfdst. Tt. bl. 187.

In Brandes' Proefschrift (bl. 171, vlgg.) en in de Sang. Sprkk. (bl. 86—88) wordt het prefix i- te zamen behandeld met het infix -in- (als prefix: ni-). Hieruit zou men allicht opmaken dat deze beide prefixen iets met elkaar gemeen hebben. Deze meening is onjuist en daarom verdient het geen navolging ze samen te nemen. Wel staan in het Sang. en in het Tal. de vormen met ni- naast die met i- als praeteritaalvormen van het Passief nevens het Praesens en het Futurum, maar dit komt alleen omdat de i- vormen hunne instrumentale beteekenis hebben verloren en omdat zij geen eigen praeteritaalvormen hebben. Zoo is dus -in- (ni-) wel het Praeteritum van i-, maar van i- met verschoven beteekenis.

Ook in de Minahassische talen heeft i- geen eigen vorm voor het Praeteritum. Door omschrijving heeft het er een gevormd, zooals vooral in het Tb. nog duidelijk is. Deze omschreven vorm is in het Tont. zeer sterk afgeknot en daarna met den i- vorm vergroeid, zoodat men daar van een eigen praeteritaalvorm kan spreken, maar de geschiedenis van het ontstaan van dien vorm toont duidelijk genoeg aan, dat het Tont. in dezen met het Tomb. op gelijke lijn heeft gestaan. Zie Hfdst. Tt. bl. 205, vlgg.

Thans volgen voorbeelden van het gebruik van i- in het Talaoetsch.

stam boreta (schrijven), Sang. bohe'; iworeta „zal worden geschreven", met pers. voorn. w. 1e pers. e. v. iwore'oe „zal door mij worden geschreven".

iwaboreta „wordt geschreven", iwabore'oe „wordt door mij geschreven".

Uit deze voorbeelden is dus de volgende regel op te maken: Het Passief van het Futurum wordt gevormd door i- vóór den zuiveren stam. De pers. voornaamwoorden worden er achtergevoegd om den agens aan te duiden.

Het Passief van het Praesens wordt gevormd door i te voegen voor den geredupliceerden stam. Aanduiding van den agens als boven.

Andere voorbeelden zijn nog:

Futurum: iadila soe amioe „het zal ulieden gegeven worden".

isosota „zal naar beneden worden gebracht, om het naar beneden te brengen". Met pron. suff. 1e pers. e. v. isoso'oe „het zal door mij naar beneden gebracht worden, om door mij naar beneden gebracht te worden".

Praesens: isasosota „wordt naar beneden gebracht"; met pron. suff. 1e pers. e. v. isasoso'oe „het wordt door mij naar beneden gebracht, ik breng het naar beneden".

isasoeta (st. soeta, Sang. soeĕ, Bar. soea, Jav. Mal. sok). „wordt binnengebracht".

itatoempa „wordt afgeladen, afgebracht".

isasale „er wordt mede langs het strand geloopen".

iradarisita „men laat of doet het staan", woordelijk: „er wordt de handeling staan (darisita) mede verricht".

ilalage „er wordt om gelachen", woordelijk: „het lachen wordt er mede, er om verricht".

oendam iwabanta „toovermiddel waarmede bezworen wordt".

In eenige dezer voorbeelden is de oorspronkelijk instrumentale beteekenis nog niet verdwenen, vooral als de werkwoordstam intransitief is en dus geen zuiver passief kan vormen. Dat de vertaling doet denken aan causatief komt hierdoor, dat de woordelijke beteekenis van isoso'oe, isasoso'oe is: „door mij zal worden, wordt met het subject verricht de handeling van naar beneden gaan", m. a. w. „ik ga er mee naar beneden, ik breng het beneden". Zoo beteekent ook itatoempa „de handeling afdalen (toemoempa) wordt er mede verricht, het wordt afgeladen, afgebracht". Vgl. Hfdst. Tt. bl. 194, 195.

Thans volgen voorbeelden van werkelijk instrumentale beteekenis van i-, waar dit n. l. verbonden is met het voorvoegsel pa-, dus ipa- voor den intensieven of niet-intensieven stam, vgl. hetgeen boven is gezegd van het Sangireesch.

ipamoreta „waarmede zal geschreven worden", ta'oe ipamoreta of ipamore'oe „waarmede door mij zal geschreven worden".

ipamasaangkoe „waarmede ik op den schouder zal dragen".

ta'oe ipango'a sitooe „waarmede ik hem zal stompen".

ta'oe ipamanoela sitooe „waarmede ik hem zal slaan".

ta'oe ipamoe'oela sitooe „waarmede ik hem zal slaan".

ipadea'a apa? „om er wat mede te zoeken?"

Strikt genomen zijn deze vormen duratieven van iworeta, ipasaana, io'a, iwanoela, ipoe'oela [1]). Doch deze laatste vormen hebben hunne instrumentale beteekenis verloren voor de passieve. En nu heeft het Tal. verder een Praesens vorm gemaakt van deze instrumentale vormen langs den gebruikelijken weg van Praesensvorming in deze taal, n. l. door reduplicatie.

1) Vormen als imoreta, imasaana, ingo'a, imanoela, imoe'oela zijn in het Talaoetsch onbekend, evenals in het Sangireesch en in de Minah. talen. In deze laatste talen zouden zulke vormen verwarring geven met de Praerterita van werkwoorden die hunnen oem- vorm met m- maken, zooals pitong, mitong in het Tont. Een vorm als imitong zou in het Tt. worden verstaan als ni- mitong (Praeter. Act. van pitong) en niet als intensief van een vorm ipitong. Maar in het Bare'e, waar de i-vormen geheel veronderd zijn, doch uitsluitend instrumentale beteekenis hebben, vindt men vormen als inabasi „zweep", van tabasi (slaan), inaoe of inangoe (Togiansch) „toespijs", vgl. Jav. Soend sangoe.

Zoo is uit ipamoreta ontstaan iipamoreta „waarmede thans, gewoonlijk geschreven wordt", ta'oe iipamoreta „waarmede door mij geschreven wordt (thans, gewoonlijk)". De dubbele lettergreep ii klinkt als eene gerekte i en heeft den hoofdtoon, terwijl in ipamoreta de lettergreep mo den klemtoon heeft.

Deze formatie is waarschijnlijk van jongeren datum, daar hier de reduplicatie op eenigszins andere wijze is toegepast dan gewoonlijk geschiedt. Men vergelijke de Sangireesche vormen ipangangala', ipĕdĕndiko', ipĕndariko', ipĕbĕbera, ipĕbawera. In het Boeg. vindt men ook i- vormen op dergelijke wijze geredupliceerd, b.v. ininawa „hart, gemoed," geredupliceerd uit inawa. i- nawa, vgl. Mal. Jav. Soend. njawa, Bar. nawa, naa en eveneens in het Bar., b.v. ngojoe napoiinosa „zij hebben den wind steeds tot adem," palekoe koepoiiroemba jale „met mijne hand jaag ik aldoor de vliegen weg."

Ten slotte nog eenige vormen waar i- met de causale en potentieele voorvoegsels is verbonden, n. l. iapa-, ia'a. Over het Passief der vormen met ma'i- zie boven in § 25. De vormen met iapa- en ia'a, zijn de Passieven (niet-instrumentaal) van de Actieven met mapa- (causatief) en ma'a- (potentieel).

iapaworeta „wordt bevolen te schrijven of geschreven te worden,"

ia'apoe'oela „zal kunnen geslagen worden."

ia'asameta „zal kunnen gevangen worden."

ia'aworeta isindi „kan hier geschreven worden?"

De Praeterita die naar de beteekenis (niet naar den vorm) bij deze Futurum- en Praesensvormen behooren, zijn gevormd met het infix -in-, dat beneden, in § 40, 41 is besproken.

§ 37. Het invoegsel -oem-.

Dit infix komt in het Tal. veelvuldig voor. Het heeft echter een eenigszins ander karakter dan het Minahassische -oem-. Terwijl b.v. in het Tont. van nagenoeg ieder w.w. een oem- vorm wordt gemaakt en deze uitsluitend dient om den Toekomenden Tijd van het Actief uit te drukken, heeft oem in het Sang. en Tal. eene veel beperkter functie. Een bepaald (*en* wel een groot) aantal w.w. stammen wordt met oem- gevormd, een aantal andere met een prefix en deze vormen staan niet naast elkaar als de verschillende tijdvormen van eenzelfde werkwoord (zooals in het Tont. de oem-, de ma- en de mĕ-vormen, als Futurum, Duratief en Intentionalis), maar als twee verschillende vervoegingen, die hare eigene vormen hebben voor het Futurum, Praeteritum en Praesens. Een w.w. welks Actief met -oem- wordt gevormd, heeft slechts

bij uitzondering een vorm met ma- van denzelfden stam (intensief of niet) naast zich, maar dan is de beteekenis eene andere en in geen geval kunnen de oem- vormen met de ma- vormen in een zelfde schema worden gezet, zooals in het Tont. de oem-, ma- en mĕ- vormen.

Eenige stammen komen voor zoowel met het prefix ma- als met het infix -oem-, in verschillende beteekenissen, b.v.

soema'e „aan boord gaan, te paard stijgen, in een wagen stappen".

masa'e „een nieuw huis inwijden," dus met zekere plechtigheid de trap bestijgen"; stam sa'e, Sang., Minah. t. sake. Hier is waarschijnlijk masa'e samengesteld met ma- II; zoodat dan masa'e beteekent „in huis zijn, te huis zijn".

Van den stam ire (Sang, kire) komt oemire- „ja knikken" en maire „beloven"; dit ma- is ma III en maire beteekent „ja knikken tegen een ander." Zie Hfdst. Tt. bl. 159.

maoera „wat hebben? wat willen? wat bedoelen?", oemoera „wat zullen doen, wat aanvangen?" (zie beneden).

oemawita „boomklimmen", mangawita „in een boom klimmen om de vruchten".

Thans zullen eerst een aantal voorbeelden worden gegeven van Talaoetsche oem- vormen, daarna zal over de beteekenis van oem worden gesproken en ten slotte zal de vorming van het Praesens en het Praeteritum der oem- vervoeging worden behandeld.

doemangana „huis beklimmen", st. dangana, Sang. dangeng, Bent. rangen.

loemape „het eiland in zijne breedte doorloopen," st. lape.

loemoeloesa „van een boom afkomen," st. loeloesa, Mal, loeloes.

loemintoeta „van een berg afdalen," st. lintoeta, Sang, dalintoe.

noemema „begeeren," st. nema.

soemosota „dalen," st. sosota, Tont. sosor, soso'd [1])

soema'e „varen, paardrijden," st. sa'e, Sang., Minah. t. sake, Tag. Bis. sakai.

soema'a „berg beklimmen, st. sa'a, Sang. Bent. saka.

soemandaga „echtbreken," st. sandaga.

soemoeta „binnen," st. soeta, Sang. soeĕ, Bar. soea, Jav. Mal. sok.

1) soemosor is in het Tont. „de trap opgaan, een berg bestijgen," dus juist het tegenovergestelde als in het Talaoetsch. Toch zijn de woorden naar den vorm geheel gelijk. Da verklaring is waarschijnlijk hierin te zoeken dat men in het Tont. dikwijls zegt itjasosor „geraakt naar boven, komt de trap te bestijgen" voor itjalĕpok „komt te vallen," om niet door een woord van ongunstige beteekenis een ongeluk in te roepen. Door een dergelijk gebruik kan het Tal. sosota eene beteekenis hebben gekregen juist tegengesteld aan de oorspronkelijke.

soemapa „planten," st. sapa.

soemimbaka „antwoorden," st. simbaka, Sang. simbahĕ.

soemodo'a „haten,", st. sodo'a.

soemingika „manen, om schuld te betalen," st. singika, Boeg. singa', Mak. singara.

toemoempa „afspringen, afstijgen," bv. uit een vaartuig, van een paard, „st. toempa, Sang., Tont. id.

toemawana „blaffen." st. tawana.

toemambari'ina „zitten met gevouwen beenen, st. tambari'ina, Sang. toembihing.

oemana „eten", st. ana, M. P. kan.

oeminasa „visch, limoen eten," st. inasa, Sang. kina'.

oemawita „boom beklimmen," st. awita, Sang. awi'.

oemoera „willen," st. oera, Sang. koera (in koerate, uit koera ate „bezorgd, bekommerd"), Bar. koedja, Parig. koeja, Tont. koera (in 't algem. syn. met apa „iets, wat, 't een of ander").

oemire „knikken met het hoofd", st. ire, Sang. kire.

oemaroweta „brouwen, sommige klanken op eigenaardige wijze uitspreken", st. aroweta.

oemaiana „zitten", st. aiana, Sang. kaiang.

oemento „kreupel loopen", st. ento, Sang. Tont. kento'.

oematana „liefhebben", st. atana.

oemerama „met de oogen knippen", st. erama, Sang. kere'.

oemowanga „kruipen", st. owanga.

oemoso'a „krimpen, zich intrekken, zich terugtrekken", st. oso'a, Sang. koso'.

oemaele „hangen", st. aele.

oemolaba „verwelken", st. olaba.

oema'ala „de oogen openen", st. a'ala.

oemoei „roepen", st. oei, Sang. koei.

oemato'a „kakelen", st. ato'a, Sang. kato', Mal. kĕtok.

oemio'a „slingeren, schudden", st. io'a, Sang. kio'.

oemawoesa „niet rondkomen, niet toereikend zijn om iets te omspannen", st. awoesa.

oemoeroe „poepen", st. oeroe, Sang. oehoe'.

oemalanga „zwemmen", st. alanga, Sang. kalang.

Uit deze voorbeelden ziet men, dat bij stammen die met d, l, n, s en t beginnen, het infix -oem- onmiddellijk na dezen beginner wordt ingevoegd,

geheel zooals in alle andere verwante talen die dit infix kennen. Van het Sang. staat op bl. 145 der Sprkk. vermeld, dat alleen stammen met d, h, k, l, s en t het infix -oem- invoegen, behalve nog enkele met g, n en ng. Stammen die met h en k beginnen kent het Tal. niet; van g en ng heb ik geen voorbeelden. Men kan intusschen wel aannemen, dat het Tal. oem invoegt na dezelfde beginners als het Sangireesch.

De beginners b en p laten de vorming met oem niet toe. In de Minah. talen worden de oem- vormen na de beginners b en p afgeknot, zie Hfdst. Tt. bl. 133. Ettelijke Filippijnsche talen laten de vorming met oem na b en p toe, bv. Tag. en Bis. na b.

Bij stammen die met hamzah beginnen wordt oem na hamzah ingevoegd of, naar den aard onzer schrijfwijze gesproken, stammen die met een klinker beginnen voegen oem vóór. Dit is uit de boven gegeven voorbeelden geheel duidelijk.

In de Minahassische talen wordt oem- in dit geval tot m- verkort, zoo ook in het Sang. (Hfdst. Tt. bl. 133, Sang. Sprkk. bl. 198). Het Talaoetsch sluit zich in zooverre nader bij de talen der Filippijnen aan, dat het oem behoudt en niet tot m- afkort. Voor zoover ik weet, volgt alleen het Pampanga de wijze der Minahassische talen. Het Bare'e, dat zoover van de Filippijnsche talen afligt en het infix oem- als vormend element reeds lang heeft verloren, heeft als archaismen zoowel vormen met oem als voorvoegsel en als invoegsel, alsook vormen met m.

Eenige stammen die met hamzah (klinker), d of t aanvangen, reduplieeeren den stam alvorens oem in te voegen. Hetzelfde vindt men in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 148. Voorbeelden zijn:

doemarisita „staan", st. darisita, van disita, Sang. disi', darisi', doemarisi'.

doemaramanga, st. daramanga, van damanga „op den buik liggen",

loemarampiroe „zitten met gevouwen beenen", st. larampiroe, van dampiroe.

loemarampenoga „zitten met de beide beenen aan ééne zijde gevouwen", st. larampenoga, van dampenoga.

toematere, st. tatere, van tere „liggen", Sang. tehe (zakken van 't water).

toemataro'o „op den rug liggen", st. tataro'o, van taro'o.

oema'amaga „boos opkijken", st. a'amaga, van amaga.

oema'entenga „op de teenen loopen", st. a'entenga, van entenga, Sang. kenteng.

oema'amboenga „de wangen opblazen", st. a'amboenga, van amboenga, Sang. amboeng (ophoopen, opstapelen).

De beteekenis dezer reduplicatie is duidelijk eene duratieve, vooreerst omdat dit in 't algemeen overeenkomt met de beteekenis der reduplicatie bij de werkwoordsvormen in het Tal., vervolgens omdat de beteekenis dezer stammen vanzelf eene duratieve is, daar zij een toestand aanduidt die uit den aard der zaak een tijd lang aanhoudt.

§. **38.** De vorming van het Praesens heeft bij de oem- vormen plaats door reduplicatie van den stam en invoeging van oem, zoodat de stam met twee lettergrepen wordt uitgebreid.

Zoo wordt dus sosota tot sasosota en dit tot soemasosota. Van dezen vorm, die den klemtoon op de voorlaatste lettergreep heeft (ta rekent, als syllabische sluiter of looze eindlettergreep voor 't accent niet mede), wordt de a van de reduplicatie-lettergreep, als de klinker der lichtste syllabe (daar zij onmiddellijk vóór den hoofdtoon staat) in de uitspraak verwaarloosd. Men krijgt dus soemsosota (vgl. Bis. binmakal voor binoemakal),, 't welk wordt geassimileerd tot soessosota. „Men hoort (zoo schrijft de Heer Talens) den klinker oe gerekt uitspreken en de s verdubbeld. De Talaoereesche onderwijzers schrijven dezen vorm dan ook met ss."

Daar wij hier te doen hebben met een proces dat zich in 't Sang. reeds in een verder stadium bevindt, komt het mij 't beste voor die spelling met den dubbelen medeklinker te behouden. In het Sangireesch is deze dubbele medeklinker reeds overgegaan in hamzah met medeklinker; het Tal. soessosota zou dus in het Sang. soe'soso' luiden. De Praesensvormen doe'da*l*eng, koe'kalang, enz. op bl. 146 der Sangireesche Sprkk. opgegeven, zijn verkortingen van doemda*l*eng, koemkalang, welke weder staan voor doemara*l*eng, koe- makalang. Deze laatste vormen vindt men terug in het Sangireesch, vooreerst als beroepsnamen (zie Sprkk. bl. 91, 101, 149), vervolgens in de ontkennende vormen. Deze hebben n.l. steeds de regelmatige reduplicatie van den stam, ook daar waar de bevestigende vorm veranderingen heeft ondergaan. Zie Sprkk. bl. 173, 174, 199, 200 en 208—214. In het Sang. is „ik ga" ia' doe'da*l*eng, maar „ik ga niet" ia' tawe roemara*l*eng, waaruit blijkt dat doemara*l*eng de oude vorm van doe'da*l*eng is, evenals uit ia' tawe mangangа*l*a' „ik haal niet" blijkt dat ma'nga*l*a' in ia' ma'nga*l*a' „ik haal" staat voor mangangа*l*a', 't welk eerst tot mangnga*l*a', daarna tot ma'nga*l*a' is geworden, juist zooals doemara*l*eng tot doemda*l*eng, doe'da*l*eng is vervormd.

In de Sang. Sprkk. is op bl. 150 en 151 eene verklaring van den vorm doe'da*l*eng gegeven die niet juist kan zijn en die door de hierboven staande behoort vervangen te worden. Men zie ook Hfdst. Tt. bl. 148.

Verdere voorbeelden zijn nog voor het Talaoetsch:

toettoempa, uit toem(a)toempa, st. toempa „afspringen".

toettawana, uit toem(a)tawana, st. tawana „blaffen".

loelloeloesa, uit loem(a)loeloesa, st. loeloesa „uit den boom dalen".

loellape, uit loem(a)lape, st. lape „'t eiland oversteken".

soessapa, uit soem(a)sapa, st. sapa „planten".

soessoeta, uit soem(a)soeta, st. soeta „binnengaan".

noennema, uit noem(a)nema, st. nema „begeeren".

doeddangana, uit doemarangana, st. dangana „de trap opgaan".

doeddarisita, uit doemararisita, st. darisita „staan".

oe'ana, uit (k)oema(k)ana, st. (k)ana „eten".

oe'io'a, uit (k)oema(k)io'a, st. (k)io'a „hangen".

oe'inasa, uit (k)oema(k)inasa, st. (k)inasa „visch, citroen eten".

oe'aamaga, uit oemaaamaga, st. aamaga, geredupliceerde vorm van amaga „boos kijken over iets".

oe'aamboenga, uit oemaaamboenga, st. aamboenga, geredupliceerd uit amboenga „de wangen opblazen".

oe'oera, uit (k)oem(k)oera, st. (k)oera „willen".

oe'awita, uit oema'awita, st. awita „in een boom klimmen".

oe'aroweta, uit oema'aroweta, st. aroweta „brouwen".

oe'atana, uit oema'atana, st. atana „liefhebben".

oe'oele, uit oema'oele, st. oele „hangen".

Van de stammen amaga, amboenga, awita, aroweta, atana en aele zijn de vormen oemaaamaga enz. opgegeven als de vormen waaruit het Praesens oe'aamaga, enz. moet zijn ontstaan. Het komt mij echter niet waarschijnlijk voor dat er ooit zulk een vorm als oemaaamaga in gebruik is geweest. Meer waarschijnlijk komt het mij voor, dat de Praesensvormen der werkwoorden, welker stam met hamzah begint, zijn gevormd naar analogie van die, welker stam vroeger met *k* aanving en nu met hamzah begint. De vorm oe'ana is zeer regelmatig ontstaan uit koemakana, koemkana, koekkana, daar de stam oorspronkelijk kana luidde. Doch thans weet men alleen: ana, Praesens oe'ana, dus: awita, Praes. oe'awita, enz.

In de opgaven van den Heer Talens zijn geen afzonderlijke vormen na het ontkenningswoord vermeld. Men kan dus het bestaan hebben van vormen

als toematoempa als grondvorm van toettoempa niet zoo direct bewijzen als voor het Sangireesch, maar het behoeft geen betoog dat uit het Sangireesch de geschiedenis van dezen vorm ook voor het Talaoetsch te bewijzen is.

De Praeterita der oem-vormen worden met het invoegsel in gevormd. Men zie daarover § 40, waar dit infix is behandeld.

§ 39. **Duratief-vormen met =oem-** van den geredupliceerden stam, die er uitzien alsof zij waren gevormd door voorvoeging van een prefix oe'a, worden gemaakt van allerlei werkwoordstammen, van die welke met hamzah aanvangen, zoowel als van die welke met andere medeklinkers beginnen, en evengoed van die welke met oem worden gevormd als van die welke ook een actieven vorm met ma-I of ma-III hebben. Zoo wordt b.v. van den stam tingara „naar boven kijken" (Bar. id., Sang. „op den rug liggen", lingara „naar boven kijken") gevormd maningara, dus met ma- vóór den intensieven stam, en toematingara, dus met oem in den geredupliceerden stam. Van dezen stam wordt een duratief gemaakt oe'atingara „aldoor naar boven kijkend." Dat dit geen oorspronkelijke vorm kan zijn, ziet een ieder; de vraag blijft dus: hoe is hij ontstaan? Daar de vorm toematingara de beteekenis van een Futurum heeft en oe'atingara die van een Duratief, kan men van den geredupliceerden stam tatingara een Praesens maken en komt dan tot den vorm toettatingara. En nu is wel de meest voor de hand liggende verklaring van oe'atingara deze, dat men van toettatingara de beginners der beide voorste lettergrepen heeft laten vallen, om de hinderlijke opeenvolging van drie lettergrepen met denzelfden beginner te vermijden. De beteekenis van oe'atingara is geheel in overeenstemming met deze afleiding. Hier volgen verder voorbeelden van denzelfden vorm van verschillende werkwoordstammen:

oe'asoelaga „aldoor verstoord kijkend," oe'asoelag oe apa? „aldoor boos kijkend om wat?" st. soelaga, Fut. soemoelaga, Praes. soessoelaga; geredupliceerde stam sasoelaga, Dur. daarvan soessasoelaga, door afwerping van de beginners der twee voorste lettergrepen geworden tot oe'asoelaga.

oe'apasana „steeds op den schouder dragend," st. pasana, Fut. mamasana, Praes. mammasana, Durat. vorm gemaakt naar analogie der bovenstaande voorbeelden, theoretisch beschouwd, ontstaan uit poeppapasana, Praesens van den oem-vorm van papasana, die dus (om de theorie geheel uit te werken) aldus zou moeten zijn ontstaan: poemapapasana, poempapasana, poeppapasana, oe'apasana.

oe'awate „de hand opgestoken houden," st. bate, Fut. mamate, Praes. mammate. Volgens bovenstaande theorie, is oe'awate aldus ontstaan: bate, bawate, boemawate, boemabawate, boembawate, boebbawate, oe'awate.

oe'alintoeda „geknield blijvende," st. lintoeda, geredupliceerd lalintoeda, Fut. loemalintoeda, Praesens loellalintoeda, oe'alintoeda.

oe'aramanga „op de borst blijvende liggen," st. damanga, geredupliceerd daramanga, Fut. doemaramanga, Praesens doeddaramanga, waaruit is ontstaan oe'aramanga.

oe'awaloenga, van den stam baloenga „geven," doch ook „leggen, plaatsen", welke beteekenissen ook aan het Tont. we'e eigen zijn; lima papaangkoeman oe'awaloenga soe li'oeda „de geboeid zijnde handen liggen (blijven plaats houden) op den rug."

oe'aramida „stevig vasthoudende," oe'aṛamid oe ghalele „het kapmes stijf vasthoudende," stam ṛamida.

oe'ataro'o „met de borst naar boven blijvende liggen," stam taro'o.

oe'aoesandirana „op zijde blijvende liggen," st. oesandirana, „zijde van het lichaam," zonder twijfel een afgeleid woord, zie bij het achtervoegsel -ana, in § 45. Over het bestanddeel oe- van oesandirana, zie § 58.

oe'ananoepa „een opgezetten buik hebbend," st. nanoepa.

(oe'aepe'a „een ingevallen buik hebbend," st. epe'a.

oe'atali'oeda „den rug toegekeerd houdend," st. tali'oeda, van li'oeda „rug."

oe'alintoeda „geknield blijvende," st. lintoeda.

oe'aṛiwa „op den schoot houdende", ia'oe oe'aṛiwa i momo' „ik houd de kleine meid op schoot"; st. ṛiwa „schoot."

oe'atoeada „op handen en voeten of knieën loopende," of „met ver naar achteren uitstekende billen loopende," st. toeada.

oe'aringko'a „in gebukte houding blijvende zitten," stam dingko'a

oe'apoelai „met de knieën opgetrokken zittende," st. poelai.

oe'atambari'ina „met de beenen kruislings zittende," stam tambari'ina.

oe'arisita „in staande houding blijvend," stam disita; van den geredupliceerden stam darisita wordt ook een Praesens doeddarisita gevormd, zie boven in § 38. Daar de reduplicatie hier geen opeenvolging van drie lettergrepen met gelijke beginners veroorzaakt, is een vorm als oe'arisita een geval van vorming naar analogie van bestaande vormen.

oe'aoeleleda „met den rug geleund tegen," st. leleda, met oe-

(zie § 58) oe*l*eleda, waarvan ook mangoeleleda „met den rug leunen."

oe'aoensandata „geleund blijven," st. sandata, oensandata, vanwaar mangoensandata „leunen."

Een voorvoegsel i-, waarover men in § 58 iets vindt gezegd, hebben de beide volgende voorbeelden:

oe'aira'oepa „de armen op de borst gekruist houdend," st. ra'oepa, mara'oepa „omhelzen." Van den met het bovengenoemde i- samengestelden stam ira'oepa, geredupliceerd aira'oepa, wordt gevormd het Futurum oemaira'oepa „de armen op de borst gaan, zullen, willen kruisen."

Dezelfde vorming vertoont oe'aimbaloeda „de handen op den rug houdend." Beschouwt men deze vormen als afkomstig van de stammen ra'oepa en baloeda, dan zijn ze in deze paragraaf op hunne plaats; wil men ze afleiden van de secundaire stammen ira'oepa en imbaloeda, dan kunnen ze worden behandeld bij de regelmatige Praesensvormen, van de woorden die met hamzah beginnen, zie § 38. Hetzelfde valt op te merken van de stammen met het voorvoegsel oe-, waarover in § 58 iets is gezegd. Behalve in de bovengenoemde voorbeelden, komt het ook nog voor bij de stamwoorden oebena, waarvan dus de duratieve vorm luidt oe'aoebena „de handen in de zijde houdend" en oenembeta, met prefix ma- vóór den intensieven stam: mangoenembeta „knijpen tusschen de nagels," duratieve vorm oe'aoenembata „aldoor knijpende, afscheurende."

In de Woordenlijst vind ik nog oe'asora „schuin," oe'atarawoeoe „vierkant" en oe'aparioeta „rondom." Deze woorden zijn hoogstwaarschijnlijk van de hier besproken formatie, maar daar de beteekenis der grondwoorden mij onbekend is, kan ik er niet meer van zeggen.

Twee voorbeelden heb ik nog te noemen van vormen met oe'a — van een geredupliceerden stam, waar deze reduplicatie de beteekenis van wederkeerigheid heeft, verg. het in § 35 gezegde. Deze voorbeelden zijn:

oe'awawintila „met elkaar aan het kuitschoppen zijn, van den stam bintila (Tont. winti', Sang. binti', Jav. binte, Mal. benteh).

oe'apapangkila „met de beenen in elkaar zijn gehaakt," van den stam pangkila.

Uit voorbeelden als deze beide laatste blijkt duidelijk, dat men oe'a- als voorvoegsel is gaan voegen vóór al of niet geredupliceerde stammen, naar het voorbeeld van reeds bestaande vormen met oe'a-, welke laatste dan moeten zijn ontstaan op de bovengenoemde wijze. Het is wel niet denkbaar dat een vorm als oe'apapangkila deze genealogie zou hebben:

poemapapapangkila, poempapapangkila, poeppapapa-

n g k k i l a, o e ' a p a p a n g k i l a. Men mag het van de beide laatste voorbeelden zeker en van een aantal andere hoogstwaarschijnlijk achten, dat zij eenvoudig door voorvoeging van o e ' a- zijn gevormd.

De Talaoetsche duratieven vinden in het Sangireesch min of meer hunne equivalenten in de op bl. 149 genoemde beroepsnamen, die echter in het Sangireesch alleen bij die werkwoorden van den geredupliceerden stam worden gemaakt, die alle vormen van den geredupliceerden stam maken. De Talaoetsche vormen met o e ' a- stammen af van vormen waarin de stam tweemaal is geredupliceerd, immers o e ' a t i n g a r a is uit t o e t t a t i n g a r a ontstaan en dit weder uit t o e m (a) t a t i n g a r a, dat t a t a t i n g a r a met ingevoegd o e m is. Wel staan de Sang. beroepsnamen k o e m a k a k ĕ l a „kijker" en t o e m a t a t i n g a n g (id.) met den oorspronkelijken vorm der o e ' a- vormen gelijk, maar de stammen k ĕ l a en t i n g a n g maken al hunne vormen van k a k ĕ l a en t a t i n g a n g. Misschien wijst dit hierop, dat men voor het Tal. ook slechts de oorspronkelijkheid der o e ' a- vormen heeft aan te nemen voor de stammen die steeds geredupliceerd voorkomen en de andere o e ' a-vormen voor navolging van die voorbeelden heeft te houden. In ieder geval is voor het Talaoetsch karakteristiek de wegwerping van de beginners der twee eerste lettergrepen, nadat de vorm in de uitspraak was verkort. Waar het Sang. zegt t o e m a t a t i n g a n g, daar verkort het Tal. zijn t o e m a t a t i n g a r a tot t o e t t a t i n g a r a en o e ' a t i n g a r a.

Het Tont. past tot vorming van zijne beroepsnamen dezelfde middelen toe als het Sang., n.l. reduplicatie en invoeging van o e m, bv. s o e m i s i w o „kruidenkoker", st. s i w o „koken". Begint de stam met p of w, dan wordt de eerste lettergreep der aldus gevormde woorden afgekort, bv. p o e ' i s „moorden" geredupliceerd p o e p o e ' i s, met -o e m-, p o e m o e p o e ' i s, afgeknot tot m o e p o e i s „moordenaar". Zie verder Hfdst. Tt. bl. 140-149.

§ 40. Het invoegsel -in-.

In het Talaoetsch komt dit infix, voor zoover mijne gegevens spreken, niet als prefix n i- voor, zooals dit wel het geval is in het Sangireesch en de Minahassische talen. Het wordt ingevoegd op dezelfde wijze als -o e m-, na den beginner van den w. w. stam, 't zij deze hamzah of een andere medeklinker is, zoowel bij niet-samengstelde stammen, als bij zulke die met een voor-, in- of achtervoegsel zijn samengesteld en evengoed bij actieve als bij passieve vormen.

De kracht van het infix - i n - is praeteritum-vormend. Dat dit van ouds de beteekenis van dit invoegsel is, blijkt hieruit, dat het nog wordt ingevoegd

in vormen die reeds voor-, in- of achtervoegsels hebben. Het invoegsel o e m wordt alleen in enkelvoudige of in geredupliceerde stammen gevoegd, doch nimmer in stammen die reeds eenig affix hebben. Waar -i n- en -o e m- te zamen voorkomen, is -i n- in den o e m- vorm gevoegd en niet -o e m- in den i n- vorm, want het samengestelde infix is -i n o e m- en nimmer -o e m i n-.

Hier volgen thans alle vormen met -i n- die in de opgaven van den Hr. Talens voorkomen.

De o e m- vormen welker eenvoudige o e m- vorm de beteekenis van Futurum heeft, terwijl de Praesensvorm zich door reduplicatie kenmerkt, hebben als kenteeken van het Praeteritum het infix -i n- in den eenvoudigen o e m-vorm gevoegd, zoodat het Praeteritum is: de stam met ingevoegd -i n o e m-. Voorbeelden zijn:

s i n o e m o s o t a „daalde neer, is neergedaald", st. s o s o t a.

t i n o e m o e m p a „sprong af, is afgesprongen", st. t o e m p a.

t i n o e m a w a n a „blafte, heeft geblaft", st. t a w a n a.

l i n o e m o e l o e s a „kwam, is gekomen uit den boom", st. l o e l o e s a.

d i n o e m a n g a n a „beklom, heeft beklommen de trap", st. d a n g a n a.

s i n o e m o e t a „ging binnen, is binnengegaan", st. s o e t a.

s i n o e m a ' e „ging aan boord, is te paard gestegen", st. s a ' e.

i n o e m a n a „at, heeft gegeten", st. a n a.

i n o e m i n a s a „at, heeft gegeten visch of citroen", st. i n a s a.

i n o e m a w i t a „klom, is geklommen in den boom", st. a w i t a.

i n o e m i r e „knikte, heeft geknikt", st. i r e.

i n o e m o e i „riep, schreeuwde, heeft geroepen, geschreeuwd", st. o e i.

i n o e m a w o e s a „schoot te kort, is te kort geschoten", st. a w o e-s a. „te kort schieten", bv. een touw.

d i n o e m a r i s i t a „stond, heeft gestaan", st. d a r i s i t a.

t i n o e m a t a r o ' a „lag op den rug, heeft op den rug gelegen", st. t a t a r o ' a.

i n o e m a ' e n t e n g a „liep, heeft geloopen op de teenen", st. a ' e-n t e n g a.

De vier laatste voorbeelden zijn gevormd van geredupliceerde stammen.

In het Sangireesch, in het Tons., Tond., Tomb., Bantiksch en Bentenansch is het dubbel infix -i n o e m- door verwaarloozing der o e in de uitspraak en het assimileeren van i n m., tot -i n- geworden. Zoo zegt het huidige Sang. k i m i n a ' „at vleesch, heeft vleesch, visch gegeten", waarnaast als archaïsche vorm in poëzie k i n o e m i n a' voorkomt. Ook in het Mongondousch, Ibanag en Bikol vinden wij nog -i n o e m-, in de beide laatste talen -i m i n- gewor-

den, terwijl het Bisaja het tusschenstadium -inim- vertoont. Zie voor een en ander Hfdst. Tt. bl. 151, 152.

Het Sang. vormt dus dimangeng, waar het Tal. dinoemangana zegt, van dangeng, dangana „de huistrap bestijgen". In den ontkennenden vorm van 't Sang. vinden wij echter niet dinoemangeng terug, maar een vorm dimĕdangeng (tawe rimĕdangeng), hetwelk naar anolagie van nĕbĕbera, nĕdĕndiko' (ontkenende vorm van het Praeteritum van bera, diko') uit dimangeng is gemaakt.

Wat op bl. 145 en 150 der Sangireesche Spraakkunst over -in- is gezegd, worde vervangen door hetgeen hierboven ter verklaring van dit infix is gegeven.

§ 41. De stammen die in den actieven vorm een prefix hebben dat met m begint, voegen in het Praeteritum na deze m het infix in in, zoodat men als eerste lettergreep en begin der tweede min krijgt. Van dit min is de eerste syllabe mi- afgevallen, zoodat men de n overhoudt en het op het eerste gezicht schijnt dat in het Praeteritum de m tot n wordt. Zoo wordt dus het voorvoegsel ma- tot na- (uit mina-), mapa- wordt napa- (uit minapa-), ma'a wordt na'a- (uit mina'a-), ma'i- wordt na'i- (uit mina'i-). In het Sangireesch is het evenzoo; het bovenstaande is dus ook op de Sangireesche praeteritaalvormen van toepassing.

Hier volgen eenige voorbeelden van Talaoetsche Praeterita in het Actief:

namoreta „schreef, heeft geschreven", Fut. mamoreta, stam boreta.

nadea'a „zocht, heeft gezocht", Fut. madea'a, st. dea'a.

namasana „droeg, heeft gedragen op den schouder", Fut. mamasana, st. pasana.

nanawoeka „zaaide, heeft gezaaid", Fut. manawoeka, st. sawoeka.

namali „kocht, heeft gekocht", Fut. mamali, st. bali.

nadoronga „vroeg, heeft gevraagd", Fut. madoronga, st. doronga.

na'a*l*i „groef, heeft gegraven", Fut. ma'a*l*i, st. a*l*i.

namoe'oela „sloeg, heeft geslagen", Fut. mamoe'oela, st. poe'oela.

Deze praeteritaal-vormen zijn dus afkortingen van minamoreta, minamasana, minanawoeka, minamali, minadoronga, mina'a*l*i, minamoe'ala, gevormd door het infix -in- te voegen in den vorm van het Futurum en daarna afgeknot door het afvallen van de lettergreep mi.

De voorbeelden n a d e a ' a, n a d o r o n g a en n a ' a *l* i zijn samengesteld met m a- III (in het Futurum), de overige met m a- I. Voor de volledigheid volgen hier nog eenige Praeterita van Futura met m a - II, behalve die welke in § 28 staan opgegeven:

n a t e n g g e, „is komen te vallen, ligt gevallen, kwam te vallen".

n a n a w o, „is komen neer te vallen, viel neer".

n a p a d i, „kwam te breken, ging stuk, is stuk gegaan".

n a t o e t o e n g a, „raakte in brand, is in brand gevolgen, is verbrand".

Thans volgen voorbeelden van de Praeterita der samengestelde voorvoegsels van den actieven vorm:

n a p a w o r e t a „gelastte, heeft gelast te schrijven", Fut. m a p a w o r e t a „zal gelasten te schrijven".

n a p a ' a n a „liet, heeft laten eten geven", Fut. m a p a ' a n a.

n a p a w i s a r a, „liet spreken, heeft doen spreken".

n a p a r o l o t a, „liet uitzenden, heeft laten uitzenden".

n a p a o l a ' a w a *l* e, „liet een huis maken, heeft een huis laten maken".

n a ' a w o r e t a, „kon, heeft kunnen schrijven", Fut. m a ' a w o r e t a.

n a a ' a n a, „kon, heeft kunnen eten".

n a ' a r e a ' a, „vond, heeft gevonden" (is geslaagd in 't zoeken).

n a ' a s o m b a, „verwierf, heeft verworven".

t a w e n a ' a w a l i, „kon niet, heeft niet kunnen koopen".

n a ' i w o r e t a „verzocht, heeft verzocht te schrijven".

n a ' i o l a ' o e w a *l* e s o e S i n a „heeft den Chinees gevraagd een huis te maken".

i a ' o e n a ' i p o e ' o e l a s i ' o „ik heb u gevraagd, u verlof gegeven mij te slaan".

Deze vormen zijn dus afgeknot uit m i n a t e n g g e, m i n a p a w o r e t a, m i n a ' a w o r e t a, m i n a ' i w o r e t a, enz.

Hiermede is het gebruik van -i n- in de actieve vormen, n.l. die welke met o e m en met m a- (I, II, III), m a p a-, m a ' a-, m a ' i- worden gevormd, voldoende toegelicht. Thans zal het gebruik van -i n- in de passieve vormen worden besproken, waar het eene groote functie heeft. Ook hier is de beteekenis geen andere dan die van een Praeteritum aan te duiden, 't zij in de beteekenis van een Imperfectum, 't zij in die van een Perfectum.

In de eerste plaats komen ter sprake de vormen die het infix in den zuiveren stam vertoonen. Van den stam b o r e t a (schrijven) wordt gevormd b i n o r e t a „werd, is geschreven"; met aanduiding van den agens: t a ' o e w i n o r e t a of b i n o r e ' o e „door mij geschreven, geschreven door mij". Deze vorm

staat, naar zijne beteekenis, als Praeteritum naast den vorm met voorgevoegd i-, n.l. iworeta „zal worden geschreven". Andere voorbeelden zijn nog:

inanoe „werd, is genomen", inanoe soeapa? „van waar is het genomen?", st. anoe, manganoe „nemen".

inado „werd, is verborgen", st, ado, mangado „verbergen".

inana „werd, is gegeten, st. ana, oemana „eten".

inadila „werd, is gegeven", st. adila, mangadila „geven".

pinoe'oela „werd, is geslagen", st. poe'oela, mamoe'oela „slaan".

pinasan iami „werd, is door ons op den schouder gedragen", st. pasana, mamasana „op den schouder dragen".

ia'oe pinero nToeang „ik werd, ben door Mijnheer geslagen", st. pero, mamero „met de vlakke hand slaan".

ia'oe ino'a nitooe „ik werd, ben door hem gestompt", st. o'a, mango'a „stompen".

ia'oe winanoel itooe „ik werd, ben door hem geslagen", soeëte nta'oe winanoel itooe „hij is reeds door mij geslagen".

pinanta ntooemata raleo „gestoken door slechte menschen", st. panta, mamanta „steken".

inadang i Maoerana „geknepen door M.", st. adang, mangadang", „knijpen".

De vormen met het voorvoegsel ipa-, in welke i- zijne instrumentale be- teekenis heeft behouden (zie § 36), maken hun Praeteritum met -in-, dat in het voorvoegsel pa- wordt gevoegd, zoodat men het samengestelde prefix pina- krijgt. Dit heeft dus de beteekenis: werd, is gebruikt om er mede te doen wat het grondwoord uitdrukt. Voorbeelden:

pinamoret i Rarenta „gebruikt door Darenta om er mede te schrijven", st: boreta, intensieve vorm moreta.

pinadea'apa? „gebruikt om er wat mede te zoeken?"

pinadea'a woghasa „gebruikt om er rijst mede te zoeken" (om er rijst voor te halen, bv. geld om er rijst voor te koopen).

ta'oe pinamali „door mij gebruikt om er voor te koopen", st. bali, mamali „koopen".

pinasosota „waarmede naar beneden is gegaan, wat naar beneden is gebracht", pinasoso'oe „is door mij naar beneden gebracht".

pinaanoe soe wantala „genomen uit de kist" (waarmede de handeling nemen is verricht).

pinaado „opgeborgen, opgeruimd" (waarmede de handeling opbergen is verricht).

t a'o e p i n a m a s a n a „door mij gebruikt om te dragen op den schouder;" st. p a s a n a, m a m a s a n a „op den schouder dragen".

p i n a n g o'a „werd, is mede gestompt", Praeter. van i p a n g o ' a, st. o ' a, m a n g o ' a „stompen."

p i n a m a n o e l a „werd, is mede geslagen, Praeter van i p a m a n o e l a, st. b a n o e l a, m a m a n o e l a „slaan".

De Praeterita van 't Passief der causale vormen, die in het Actief 't prefix m a p a- hebben, en dat der potentieele vormen, die in 't Actief m a'a- hebben, worden gevormd door voorvoeging van p i n a p a-en i n a-; deze Praeterita staan naast de Futura met i a p a- en i a'a-. Het laatst genoemde voorvoegsel staat voor i a k a- en het voorvoegsel i n a- staat voor k i n a -. Het is dus het voorvoegsel a- (=k a-) met ingevoegd i n. Voorbeelden zijn:

p i n a p a w o r e t a „werd, is gelast geschreven te worden", p i n a p a w o r e t i T o e a n g a s o e G o e r o e „is gelast geschreven te worden door Mijnheer aan den Onderwijzer".

p i n a p a a m a t a „werd, is gelast te loopen", bv. een zieke voor zijne gezondheid; st. a m a t a (o e m a m a t a, m a m a t a) „loopen", Sang. m a m e'.

d a r i o'a p i n a p a r a r i s i t i T o e a n g a „de kinderen zijn door Mijnheer bevolen te staan", Praeter. bij i a p a r a r i s i t a, van d a r i s i t a „staan" (geredupliceerde s t a m).

i n a p o e'o e l a „heeft kunnen geslagen worden, heeft een pak slaag opgeloopen", voor k i n a p o e'o e l a, st. p o e'o e l a.

i n a s a m e t a „heeft kunnen gevangen worden, is gevangen", voor k i n a s a m e t a, st. s a m e t a.

i n a w o r e t a „heeft kunnen geschreven worden, is te boek gesteld", voor k i n a w o r e t a, st. b o r e t a.

De drie laatste vormen zijn dus de Praeterita van i a ' a p o e ' o e l a, i a'a s a m e t a, i a ' a w o r e t a „zal kunnen geslagen, gevangen, geschreven worden".

De werkwoorden die in het Actief het voorvoegsel m a ' i- hebben, vormen het Praesens-Futurum van 't Passief met p a'i- en- a n a. Van het Praeteritum heb ik geen voorbeelden. Het voorvoegsel van het Praeteritum Passivi dezer vormen is zonder twijfel p i n a'i-; of het steeds met het achtervoegsel a n a te zamen wordt aangevoegd, of ook zonder dat, weet ik niet te zeggen, daar beide gevallen mogelijk zijn.

De vormen met voorgevoegd n a t a- of i n a t a-, die ook het infix -i n- bevatten, zijn reeds boven behandeld, zie § 32. En de vormen met het invoegsel- i n- die ook het achterveegsel- a n a hebben, zijn beneden behandeld, in § 50, waar het suffix -a n a is besproken.

§ 42. Op een gewijzigden vorm van het infix i n moet ik ten slotte nog de aandacht vestigen. Van den stam d a r i s i t a „staan“, Fut. d o e-m a r i s i t a, Praes. o e'a r i s i t a, is het Praeteritum d i r o e m a r i s i t a; dit kan wel niet anders zijn dan d i n o e m a r i s i t a, welks n tot r is geworden. De afwisseling van n met r of een der naverwante klanken d, l, die bv. in het Gorontaleesch zoo frequent is (n wordt daar regelmatig tot l) en ook in de Toradja'sche talen niet ongewoon, is mij in het Sang. slechts bekend uit het naast elkaar voorkomen der infixen -a n- en -a l-, zie bl. 154 der Sprkk. In het Tal. is mij dit infix alleen bekend in a n o e'o e „nagel", Mak. Boeg. Sang. Bent. k a n o e k o e, Ponos. Mongond. k o n o e k o e, vgl. Jav. Soend., Mal. k o e k o e, Maleg. h o e h o e, Bat. id., Tag. Bis., Mad. k o k o.

Andere voorbeelden zijn d i r e a'a n g k o e, van den stam d e a'a, Sang. d e a', „zoeken"; deze vorm beteekent „door mij gezocht“ en moet dus ook wel voor d i n e a'a n g k o e, staan. De vergelijking met d i r o e m a r i s i t a toont aan dat de klankovergang in beide woorden onder dezelfde omstandigheden heeft plaats gehad; men kan dus aannemen dat er bij de n van het infix -i n-, ingevoegd na een beginner d neiging bestaat om zich met die d te assimileeren; na i wordt deze d tot r.

Van het Mal. d j a d i, Tal. d i a d i „maken, scheppen“ is gevormd d i r i a-d i, voor d i n i a d i „schepsel, maaksel, geschapen, gemaakt“, zie beneden, in § 71.

Het vierde voorbeeld dat ik kan aanhalen, d i r o e m a n t a „kwam, is gekomen“, van den stam d a n t a, geeft genoeg zekerheid omtrent de regelmatigheid van dezen klankovergang, die mij in 't Sangireesch niet bekend is.

§ 43. **Andere infixen** zijn er zeker nog wel in het Talaoetsch, maar zij behooren hoogstwaarschijnlijk niet meer tot de levende taal. Het infix -a l- dat frequentatieve beteekenis moet hebben, komt waarschijnlijk voor in s a *l* a i n g a, Sang. s a *l* a i „dansen (m ĕ n a r i)", vgl. s a l o (krijgsdans houden) en Bis. s a l a j a o e, freq. van s a j a o e. Woorden als a *l* i a m b a n g a, Sang. k a l i w ĕ m b a n g, Tag. k a l i b a n g b a n g, Boeg. k a l o e m b a m p a, Par. k a l i b a m b a „vlinder", bevatten een voorvoegsel k a l i- dat weder het infix -a l- in zich draagt, zie Sang. Sprkk. bl. 140. Ook a *l* o e m b a t i'a, Sang. k a *l* i m b o t o n g „sprinkhaan“ bevat een dergelijk voorvoegsel, evenzoo a *l* i-w o m b o n g a „bron", s a *l* i w a b o e d a, Sang. s a *l* i w ŏ b o e d ĕ „opborrelen“. In a *l* a m o n a „voorouders“, Sang. k a *l* ĕ m o n a „eerste, voorste, voorouders", kan -a l- eene meervoudige beteekenis hebben. De stam m o n a heeft (althans in 't Sang.) de beteekenis „voorsteven“.

§ 44. **Het achtervoegsel -ana** is het voornaamste suffix in het Talaoetsch dat hier zal besproken worden. Van de Sangireesche suffixen -e en -i (Sprkk. bl. 166) die ook in het Talaoetsch bestaan, heb ik slechts één voorbeeld.

De eenige vorm, dien dit achtervoegsel in het Talaoetsch heeft, is -a n a of (waar de n reeds doorklinkend is door een daarop volgenden klinker of waar zij met eene volgende k de verbinding n g k aangaat) -a n. Het Sangireesch heeft eveneens den sluiter van het oorspronkelijke suffix -a n willen doorklinkend maken en daartoe de uitspraak velaar gemaakt, dus n g, wat evenzeer tot het doel leidt, gegeven het vocalisch karakter der nasalen. De variatie -e n g, die het Sangireesch gebruikt wanneer het suffix wordt gevoegd achter eene lettergreep die met a wordt uitgesproken, kent het Talaoetsch niet.

Het suffix -a n a heeft in het Talaoetsch, evenzeer als in de verwante talen, plaatsaanduidende beteekenis. Het wijst dus aan de plaats waar de handeling geschiedt, of de persoon bij of aan wien zij wordt verricht. Behalve dit achtervoegsel, hebben de daarmede samengestelde woorden gewoonlijk nog voor- of invoegsels of reduplicatie van den stam, ter aanduiding van tijd of wijze. Van deze verschillende vormingen zullen hier voorbeelden worden gegeven.

De enkele stam met -a n a is in de eerste plaats een Futurum van het locaal-Passief, dus van een werkwoord dat in het Actief zijn voorwerp regeert in den locatief. Dit Futurum wordt ook als Imperatief of als Conjunctief gebruikt. Voorbeelden zijn: i n d i s a p a n a s o e ë n e, o e r i a a r o d i a l o e p a n a „dit worde eerst gekauwd en daarop ingeslikt." In dezen zin staat s a p a n (a) voor s a p a a n (a), zie beneden, in § 45. De stammen zijn s a p a „kauwen" en a l o e p a „inslikken". Feitelijk zijn deze vormen Futura, daar zij de kenmerken van het Praesens (reduplicatie) en het Praeteritum (infix - i n -) missen. Andere voorbeelden zijn nog: i'o t a m b o a n o e w o e a l a „gij zult door een krokodil worden gegrepen", i'o l i o e s a n o e a t o a n a „gij zult door eene slang worden doodgedrukt"; l i n t i'a n t e s o e m a *l* o, s o e t a i'a s i l o m a t a, b o e ṛ o e b a e d a n t e s o e m a m a *l* a g h a n a, s o e t a i'a r a n g o n a o e n g a „worde opgegooid in het luchtruim, waar het niet meer is te zien voor het oog en worde opgeworpen naar de onzichtbare ruimte, waar het voor de gedachte niet meer te bereiken is"; m a b o e a s o e a l o i n d i, i a m i s a n t a r a n a, b o e ṛ o e i a m i s a n g k a w a *l* a g h a n a t a t e d o e w e n a o e n g a n a, b o e ṛ o e t a t e d o e p e n d a m a n a t i r i n g o e p o e a, b o e ṛ o e 'l a i n n a w a'a „te beginnen met dezen dag, zullen wij met onze familie en wij met onze nakomelingen niets meer weten van en niets meer gevoelen van pijn in't hoofd en hitte van 't lichaam".

De andere voorbeelden die ik kan geven, zijn voor een deel oude samenstellingen met -a n a, van welke men thans niet meer gevoelt dat zij het suffix -a n a hebben.

s a r o e a n a „front, voorzijde", st. s a r o e, Tont. id.

d a p o e r a n a „kookplaats, stookplaats", Sang. d a p o e h a n g, Tomb. r a m p o r a n, Tont. a m p o r a n, Daj. d a p o h a n, st. (Mal.) d a p o e r. Uit de bovengenoemde parallellen blijkt dat deze samenstelling met -a n a reeds zeer oud is.

d a *l* o e n g a n a „ruimte onder het huis" (onder den vloer, tusschen de huispalen), st. (Sang) d a *l* o e n g „in, binnen, binnenruimte", Mal. d a l a m, Tal. d a *l* o e m a, Tag. l a l i m, enz.

b a *l* i a n a „priester", Sang. b a *l* i a n g, Mal. b ĕ l i a n. O. Jav. w a l j a n, Daj. b a l i a n, Mong. b o l i a n, Minah. t. w a l i a n; dit woord heeft ook reeds van ouds het suffix -a n. De beteekenis is bepaaldelijk „s j a m a a n", daar niet-sjamanistische priesters en priesteressen niet aldus worden genoemd. In Bijdr. K. I. 5, II, bl. 471, leidt Prof. Wilken, in Noot 137 van zijn opstel „Het Shamanisme bij de volken van den Indischen Archipel" dit woord af van den stam b a l i (k) „terugkeeren", zoodat b a l i a n dan zou beteekenen „degene in wie(n) de geesten (der afgestorvenen) terugkeeren (naar de aarde)". Hierbij wordt stilzwijgend aangenomen dat b a l i = b a l i k. Het komt wij beter voor b a l i, w a l i te nemen in zijne algemeene beteekenis van „tegenhanger, tegenstuk, samengaand met, behoorend bij een ander", zoodat dan b a l i a n, enz. kan worden vertaald met „bij, in wien een ander is, die een ander (Tont. w a l i n a, Sang. b a *l* i n e, Tal. b a *l* i n a) in zich heeft".

a m p o e a n a „priesteres", Sang. a m p o e a n g, Tont. ĕ m p o e a n, st. M. P. p o e, m p o e, ĕ m p o e, vgl. Bar. p o e ë „heer", t o e m p o e „eigenaar", Minah. ĕ m p o e, ĕ m p o e n g „god, gestorven voorouder", Bat „o m p o e, Boeg. o p o e, enz. Men kan -a n in a m p o e a n vergelijken met ons „-schap" en a m p o e a n dan vertalen met „heerschap"; het wisselt in die beteekenis af met k a - en heeft (evenals dit prefix) dan de kracht van een verzamelend meervoud.

p a l i a n a „kwade geest", Sang. p ĕ l i, Daj. Mak. Bar. p a l i „verboden ongeoorloofd, onder een ban liggend". De beteekenis van p a l i a n a is waarschijnlijk „waaraan verbodsbepalingen zijn verbonden, iets gevaarlijks, waarvoor men zich in acht moet nemen".

a i a n a n a „zitplaats, zetel", st. a i a n a, Sang. k a i a n g „zitten". Het Sang. heeft k a k a i a n e n g, waaraan zou beantwoorden een Talaoetsch a ' a i a n a n a. Wellicht is a-, de beginlettergreep, die thans bij den stam behoort, een voorvoegsel geweest (ka-), zoodat de oorspronkelijke beteekenis dan zou zijn geweest „plaats waar men kan zitten".

a n a n a „plaats waar, gereedschap waaruit men eet", van a n a, Sang. k a n g „eten"; het suffix is gehecht aan den stam toen deze nog a n of k a n werd uitgesproken. Uit dit a n a n a is ontstaan de nu gebruikelijke vorm a n a n a- n a, daar men a n a n a, dat tweelettergrepig is, als grondwoord beschouwde, zoodat men achter den vorm a n a n opnieuw het suffix-a n a voegde. Vergel. het Sang. k a k a n e n g a n g (Sprkk. bl. 157), dat gevormd is van k a k a- n e n g, st. k a n g, met reduplicatie en achtervoegsel - e n g (voor -a n g na eene lettergreep die a heeft). Deze vorm is opnieuw van -a n g voerzien en zoo tot k a k a n e n g a n g geworden, vierlettergrepig, zooals de meeste woorden die met reduplicatie en -a n g zijn gevormd. Het Tal. a n a n a n a heeft dus geen reduplicatie, maar tweemaal het suffix -a n (a).

§ 45. Zeer gewoon is het achtervoegsel -a n a met reduplicatie van den stam. De reduplicatie heeft in deze vormen doorgaans de beteekenis van een Durativum of een Tegenwoordigen Tijd. Voorbeelden zijn:

a ' a n a n a n a „waar, waaruit, waarvan thans wordt gegeten"; a ' a n a- n a n g k o e „waaruit, waarvan, waar ik thans eet". De vorm van dit woord is reeds boven besproken; alleen komt hier nog de reduplicatie er bij.

a ' i n a s a n a, Sang. k a k i n a s e n g; met -a n a en reduplicatie gevormd van i n a s (a), Sang. k i n a ' „waar, waarvan, waaruit visch, vleesch of citroen wordt gegeten.

a ' a w i t a n a „de boom waarin men klimt", st. a w i t a.

s a s o e t a a n a „plaats waar men binnengaat", st. s o e t a.

s a s a l e a n a „plaats waar men langs het strand loopt", st. s a l e.

l a l a g e a n a „plaats waar gelachen wordt", st. l a g e.

p a p e r o a n a „plaats waar geslagen wordt, waar de slagen neder komen, degene die slaag krijgt", st. p e r o.

b a b a n o e *l* a n a „op wien, waarop met de vuist wordt geslagen, aan wien wordt slaag gegeven", st. b a n o e *l* a.

a ' a n g k a n g a n a, „die met krabben wordt bedreigd, tegen wien gebaren van krabben worden gemaakt"; st. a n g k a n g a.

s a s a g h e n g g e l a n a „wat over den schouder hangt en aldus wordt gedragen", st. s a g h e n g g e l a.

t a t o e m p a a n a „plaats waar wordt nedergedaald", st. t o e m p a.

a a d o e t a n a „plaats waar wordt afgebrokkeld", st. a d o e t a „bij stukjes afbreken, afscheuren".

t a t a *l* i ' o e r a n a „waarheen men den rug keert, plaats aan welke, persoon aan wien men den rug toekeert", st. t a *l* i ' o e d a „den rug (l i ' o e d a) toekeeren".

babintilana „plaats waar, persoon tegen wien geschopt wordt", st. bintila, Sang. binti', Bar. winti, Mal. benteh „knitschoppen" (Tal. mamintila).

papisilana „wat tusschen duim en vinger wordt genomen", st. pisila (mamisila) „tusschen duim en vinger nemen", Sang. pisilĕ, Tag. Bis. pisil.

lalabingaña „graf", st. labinga, Sang. lĕbing, Tag. libing, Bis. Mong. lobong, Tomb. lĕwĕng, Tont. lowĕng, Mal. lobang.

nanaoengana „gong, slagbekken", Sang. nanaoengang. Het Sang. woord staat voor naneongang, daar neong, noemeong „klinken, galmen" en naoeng „hart, binnenste, gedachte, gezindheid" beduidt. Dit is ook de beteekenis van Tal. naoenga, dat dus ook wel niet de stam van nanaoengana zal zijn.

sasabangana „deur", st. sabanga, Sang sĕbang „uitgaan, naar buiten treden", sasĕbangeng „deur".

tatapaana „rookzolder, rookvliering", st. tapa „rooken, in den rook hangen of drogen", Sang. id.

sasoloana „lamp", st. solo, Sang. id. „hars, harsfakkel".

aloeana „gewas", st. aloe, Sang, kaloe, Mal. kajoe.

aola'ana „weefgetouw, st. ola'a, Sang. koa' „maken, vervaardigen"; aola'ana beteekent dus „plaats waar iets wordt vervaardigd", vdr. „weefgetouw".

aoenembetana „plaats waar, persoon die geknepen wordt", st. oembeta, Tont. koembit „knijpen".

aoelelerana „plaats waar met den rug tegen geleund wordt", st. oeleleda.

aoensandaṛana „plaats waar tegen gesteund wordt", st. oensandata. Van dezen secundairen stam is althans aoensandarana afgeleid. De zuivere stam is sandata, vgl. Sang. sandehĕ, Tag. sandal, Mal. Jav. Bat. Daj. sandar.

dararisiṛana „plaats waar men staat", st. darisita, geredupliceerd uit disita.

papaangkoemana „plaats waar eene boei (paangkoema) is aangelegd, wien eene boei is aangelegd", bv. lima papaangkoeman, oe'awaloenga soe li'oeda „de handen zijn van boeien voorzien, liggende op den rug" (de handen zijn op den rug vastgebonden).

aoempisanan oe watoe „gedrukt wordend door een steen", st. oempisa.

Van den stam ṛiwa „schoot" (Mal. riba), komt laṛiwana „op schoot gehouden worden", ana'a laṛiwan oe inangene „het kind wordt op schoot gehouden door zijne moeder", ana'a laṛiwangkoe „het

kind wordt door mij op schoot gehouden". Hieruit blijkt, dat bij stammen die op a uitgaan (behalve natuurlijk de looze a), deze a wel met den beginklank van het suffix wordt samengetrokken. Dit bewijst ook de klemtoon, die valt op de samengetrokken lettergreep, bij l a ŗ i w a n a, dus op de lettergreep w a.

Uit de reeds boven genoemde voorbeelden s a s o e t a a n a en t a t o e m p a a n a blijkt overigens dat deze samentrekking geen regel is. Andere voorbeelden zijn nog: b a b o e ŗ a n o e s a b o n a „wordt ingesmeerd met zeep", st. b o e ŗ a; s a s a p a n a „geplant wordende", st. s a p a.

p a p a s a n a n a „wat op den schouder wordt gedragen", st. p a s a n a.

In g a g h o e r a n a n a „stiefouders", vgl. Sang. g a g h o e r a n g „ouders", stam g o e r a n g, heeft het achtervoegsel -a n a de beteekenis van „eene bizondere soort van hetgeen het grondwoord aanduidt".

Van t a t o e w o n a n a „kruin van het hoofd" is de stam t o e w o „groeien"; men zou dus verwachten t a t o e w o a n a. De n als klinkerscheider op te vatten, komt mij willekeurig voor, daar het Tal. daarvan zeer weinig gebruik schijnt te maken; althans in mijne gegevens komt geen voorbeeld voor. Wellicht heeft de vorm t a t o e w o n a n a twee suffixen -a n, waarvan het eerste met den stam t o e w o tot t o e w o n of t o e w o n a is samengetrokken. Nadat men dit was vergeten, heeft men nog eens -a n a achtergevoegd.

§ 46. Verder wordt -a n a gehecht aan stammen die het voorvoegsel a- (in de verwante talen k a-) hebben. De vormen met dit a — a n a hebben oorspronkelijk de beteekenis van Passieven der potentieele vormen (die in het actief m a ' a- voorvoegen) en beteekenen dien ten gevolge „kan geschieden, kan gedaan worden wat het grondwoord aanduidt". Doch als regelmatig Passief van de vormen met m a ' a- wordt thans de vorm met i a ' a- gebruikt, zie boven, in § 22, die oorspronkelijk het instrumentaal passief is. De vorm met a — a n a heeft thans de beteekenis van „zal kunnen worden getroffen door de handeling in het grondwóórd uitgedrukt", bv. a w o n t o g a n a „zal door een vloek (b o n t o g a) worden getroffen". In nadrukkelijken zin gebruikt, beteekenen deze vormen eene waarschuwing, zooveel als: „er zou — mede kunnen gebeuren, pas op, want er zal — mede geschieden", bv. a w o r e t a n a w e o e d e m e d a „pas op dat die tafel niet beschreven worde, die tafel zou kunnen beschreven worden, loopt gevaar van te zullen beschreven worden". Men stelt dengene, dien men wil waarschuwen voor eene mogelijkheid, om hem daarvoor te doen terugschrikken. In die beteekenis zijn dus de vormen met a — a n a locaalpassieven naast de intransitief-passieven met m a- die op dezelfde wijze worden gebruikt, bv. m a n a w o ! „gij, zij, het valt!" of „pas op dat

gij enz. niet valt". Hetzelfde gebruik wordt gemaakt van de Imperatieven met a —.

Nog twee andere voorbeelden van samenstellingen met -ana zijn mij bekend, n.l. ati'ilana „slaapplaats" en asoeëana „laatste, einde". De eerstgenoemde vorm is, in verband met de beteekenis van ma'ati'ila „in slaap zijn", te vertalen met „plaats waar men in slaap is", of „in slaap komt". Ook het Sang. heeft naast pĕtatikilang „slaapstede", kakati-kilang „plaats waar men in slaap is". De vorm asoeëana heeft tot grondwoord soeë, Sang. id.; asoeëana beteekent woordelijk „zal ten einde geraken, raakt op, naderend einde".

§ 47. Stammen met het voorvoegsel pa- en het achtervoegsel -ana, met of zonder redupliceering van den stam, hebben eene duratieve beteekenis en verschillen weinig van de boven, in § 45, genoemde vormen met -ana achter den geredupliceerden stam, met welke zij ook wel afwisselen. Het voorvoegsel pa- geeft aan deze vormen de beteekenis van nomina verbalia naast de deelwoorden met ma-; de duratieve beteekenis wordt door de reduplicatie aangeduid. De mij bekende voorbeelden volgen hier:

paliarana „mast", met pa- en -ana gevormd van een stam liar, die id. is met Mal. lajar, Mak. lajara', Boeg. ladja', Parig. lajagi en een (hyphothetisch) Sang. lalahĕ, waarvan palalaheng „mast", dus „plaats waar men het zeil bevestigt".

paaloeana vind ik in de Woordenlijst opgegeven als vertaling van „afgodsbeeld". Al is het niet waarschijnlijk dat de Talaoereezen ooit afgodsbeelden hebben gehad, het woord kan daarom wel goed Talaoetsch zijn. Waarschijnlijk is het af te leiden van aloe „hout"; de beteekenis is dan „maaksel van hout".

panataṛane „de eerste", met pron. suff. 3e pers. e. v., in beteekenis hier gelijk aan een bepalend lidwoord, van den intensieven stam van tataka, Sang. tĕta' „beginnen", met pa — en -ana gevormd. De beteekenis is dus „waar, bij wien men begint."

pabawa*l*angoana „ankerplaats", st. ba*l*ango, Sang. id., Boeg. balango, Tont. walangow (kabeltouw), met pa- en stam-reduplicatie gevormd, dus „plaats waar men gewoonlijk ankert".

pamamareana „zeestraat", van een mij onbekenden stam mare, wellicht een intensief van pare, dat in het Sang. „doorhakken" beteekent, vgl. ons „doorslag" voor een gegraven verbindingskanaal.

padarasanana „nederzetting", van den st. dasana, vgl. Sang. daseng „hut" „tijdelijk verblijf aan het strand of in het bosch" en pĕdarasengang „bivak, legerplaats, kamp".

palaraianana „raadhuis", van een st. daian of laian, met reduplicatie laraian, dat mij overigens onbekend is, ook in het Sangireesch. Het zou kunnen zijn dat het woord eene zeer jonge vorming is van den stam aiana „zitten", Sang. kaiang, en met eene op zijn Sangireesch gevormde reduplicatie (aiang, laaiang), genormaliseerd tot laraiang voor lalaiang). Zeer waarschijnlijk is dit echter niet, al zou de dan van den vorm te geven vertaling „plaats waar men gewoon is zitting te houden" geheel op de beteekenis „raadhuis" passen. Maar vooreerst komt deze soort reduplicatie in het Tal. niet voor en ten tweede zou de vorm moeten zijn ontstaan uit den vorm aiana, dus toen het oudere kaiana reeds was verdwenen. Wellicht is Loinansch, Balantaksch laigan, „huis" te vergelijken.

§ 48. Van vormen met -ana, die het causatieve voorvoegsel pa- hebben, 't welk in dit geval nog het pa- dat den nominalen vorm van ma- aanduidt vóór zich heeft, heb ik de volgende voorbeelden:

papainoemana „waarin, waaruit, waarvan wordt te drinken gegeven", st. inoema, Mal. inoem, enz; woordelijk „plaats waar, waarin, waaruit, geheel waarvan een gedeelte wordt gelast, veroorzaakt te drinken".

papaanan i Toeanga „de plaats, het vat waaruit men Mijnheer laat eten".

papaghiana boeroe papangginaoeana i'o manoe'a diriadi Mawoe, boeroe niola' oe Roeata „gij, kip, wordt er aan herinnerd en opmerkzaam op gemaakt, dat gij een schepsel des Heeren zijt en gemaakt door God". In dezen zin is de vorm papaghiana geen causatief; de stam is paghi; de vorm mapaghi beteekent „meenen, denken". De vorm papangginaoeana is van den stam ginaoe, Bar. Loinansch g'inawo „hart, gemoed", mangginaoe „meenen, denken", mapangginaoe „doen denken, herinneren aan, opmerkzaam maken op".

§ 49. De samenstellingen met -ana van de causale vormen die in het Actief het prefix ma'i- voorvoegen, hebben het voorvoegsel pa'i-, bv. pa'iworetana „aan wien gevraagd wordt te schrijven", i Toeanga pa'iworetan oe arana „Mijnheer wordt gevraagd de namen in te schrijven"; ia'oe pa'ipoe'oelan itooe „mij wordt gevraagd door hem om te slaan", itooe pa'ipoe'oelana „hij wordt gevraagd om te slaan".

§ 50. Al deze samenstellingen met -ana kunnen nog worden voorzien van het infix -in-, dat ook hier weder de functie heeft aan den vorm eene praeteritale beteekenis te geven. De voorbeelden die ik hiervan kan geven, volgen hier.

De praeterita der in § 44 opgegeven vormen hebben dus het infix -in-, met het suffix -ana, zooals

ia'oe tinoentoengan oe watoe „naar mij is met steenen gegooid, ik ben met steenen begooid", st. toentoenga (manoentoenga) „gooien, werpen".

i'o inangkangan i Rarenta „tegen u heeft Darenta de vingers gekromd" (dreigend u te krabben), st. angkanga (mangangkanga) „de vingers krommen om te krabben".

tinali'oerana „de persoon wien, de plaats aan welke de rug is toegekeerd" st. tali'oeda, toemali'oeda „den rug toekeeren".

inaianan ingana'a „bezeten, bezet door hen", st. aiana, oemaiana „zitten".

binintilana „persoon die, plaats waar is geschopt geworden", st. bintila, mamintila „kuitschoppen".

pinangkilana „waar is gehaakt geworden", st. pangkila, mamangkila „haken".

inamatana „plaats waar geloopen is", st. amata, mamata „loopen, gaan".

itooe tinamboan oe wawi „hij is door een varken gegrepen".

binangoenana, Sang. binangoenang „de Onderwereld". De stam van dit woord is waarschijnlijk bangoeng „opstaan", Sang.; of deze stam in het Tal. voorkomt, weet ik niet. Wellicht is de naam te vertalen met „de plaats waar de dooden zijn opgestaan", dus weder levend zijn geworden en verder voortleven. Binangoenang is ook de naam van een vulkanisch eiland in de Bocht van Tomini (Bar. Nangoena, op de kaarten Oena-Oena) ten N. W. der Togianeilanden. Welke taal dit is, kan ik niet uitmaken, daar het eiland geen oorspronkelijke bevolking heeft.

De in § 46 opgegeven samenstellingen met a — ana hebben praeterita met ina — ana; voorbeelden zijn:

inaworetana „is kunnen beschreven worden, heeft kunnen beschreven worden"; meda ta'oe inaworetan oe apoeta „de tafel is door mij met krijt kunnen beschreven worden".

talimado ta'oe inapoe'oelan oe raroepa „de vinger is door mij met een hamer kunnen geslagen worden, komen geslagen te worden".

inawontogana „heeft kunnen getroffen worden door een vlek", st. bontoga.

i'o ta'oe inalinti'ana, boeroe ta'oe inawoedana „gij hebt door mij kunnen opgegooid en opgelicht worden", st. linti'a, malinti'a

„opgooien, weggooien, zooals iets dat men ergens uitwipt en wegslingert" en b a e d a, m a m a e d a „met een hefboom oplichten, uitlichten".

Tot deze rubriek behooren ook de vormen met voorgevoegd i n a t a-, die in § 32 zijn besproken, voor zoover zij van het achtervoegsel -a n a zijn voorzien. De twee eenige voorbeelden die ik heb, zijn:

m e d a t a'o e i n a t a w o r e t a n o e t i n t a „de tafel is door mij verkeerdelijk, ten onrechte, bij ongeluk met inkt beschreven geworden".

m e d a i n a t a b o r e t a n i M a o e r a n a s o e t i n t a „de tafel werd door M. bij vergissing met inkt beschreven".

Van de vormen met voorgevoegd p a- en achtergevoegd -a n a hebben de praeterita den vorm p i n a — a n a, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

p i n a a m a t a n a „plaats waar geloopen werd, die beloopen werd", st. a m a t a; het boven genoemde i n a m a t a n a beteekent „plaats waar geloopen is", omdat het voorvoegsel p a- aan dezen vorm de beteekenis van een duratief geeft.

p i n a n g o e n s a n d a ṛ a n „waartegen werd geleund of is geleund geworden"; bij den intensieven vorm van den stam wordt steeds het voorvoegsel p a- gebruikt en gaat dus de uitwendige onderscheiding van durativum en perfectum verloren.

p i n a n g o e l e l e ṛ a n a „waartegen met den rug werd of is geleund geworden"; beide vormen van secundaire stammen, n.l. o e n s a n d a t a en o e l e l e d a.

m e d a t a'o e p i n a b o e ṛ a n a „de tafel werd door mij ingewreven, ingesmeerd", st. b o e ṛ a; de vorm p i n a b o e ṛ a n a is dus samengetrokken uit p i n a b o e ṛ a a n a.

Hiermede is mijn voorraad voorbeelden van het achtervoegsel - a n a uitgeput. Woorden als o e n e n t e n g a n a „pink", Sang. k o e n e n t e m a n g en t a m b a o e r o e n g a n a „scheen" bevatten hoogstwaarschijnlijk het suffix - a n a, maar dit brengt ons niet veel verder, zoolang we den stam dezer woorden nog niet kennen.

Ook het in § 20 reeds genoemde t a t a ṛ o e n a l a n g a n a „ijdellijk, zonder doel, of beteekenis" heeft het suffix - a n a, en voorts het voorvoegsel t a ṛ o e - in geredupliceerden vorm vóór den stam n a l a n g „spel, speelgoed". In het Sang. beteekent m ĕ t a g h o e n a l a n g „iets tot speelgoed maken, dat het eigenlijk niet is", dus „met iets spelen, met iets geen ernst maken". De meest voor de hand liggende verklaring van t a t a ṛ o e n a l a n g a n a is dus deze: „min of meer, als 't ware (reduplicatie) makende (t a ṛ o e) tot een voorwerp (- a n a) van spelen (n a l a n g).

Ook de namen der eilanden Ara'alana en Awatoeana (zie § 2) bevatten het suffix -ana, althans de in de tweede plaats genoemde. Doch ook hier zijn de grondwoorden onbekend, zoodat pogingen tot afleiding dezer vormen geen bruikbaar resultaat kunnen opleveren. Het is mogelijk, dat in Awatoeana schuilt de stam batoe (dial. batjoe, bakoe, baṛoe „nieuw" en dat Awatoeana (Awatjoeana, Awakoeana, Awaṛoeana) dus „nieuwigheid, Nieuwland" beteekent.

§ 51. Het in Sang. Sprkk. bl. 166 vermelde suffix -i, -e is in het Sangireesch bekend als achtervoegsel der Imperatieven van de met het suffix ang gevormde Passieven. Na opene lettergrepen wordt -i, na geslotene wordt -e achtergevoegd. Dat -e een bijvorm is van -i blijkt o. a. hieruit, dat na eene opene -i in plaats van -i, -e wordt gebruikt.

Dat dit suffix ook in het Talaoetsch bestaat, bewijst het voorbeeld aṛipo, manaṛipo „met de hand tasten, voelen naar" (bv. bij 't zoeken van iets in het duister); als Imperatief wordt opgegeven: saṛipoi of sari pone „voel er naar, tast er naar". Of hiernevens het Passief saṛipoana staat, kan ik niet bepalen.

Omtrent de achtervoeging kan worden gezegd, dat hierin het Tal. eenigszins van het Sang. verschilt, 't geen trouwens te verwachten was, daar het Sang. half, het Tal. geheel vocalisch is. In het Sang. nu wordt, bij achtervoeging van -e na half gesloten lettergrepen de hamzah tot k, zoodat het suffix steeds den vorm -ke of -nge heeft. In het Tal. schijnen de beide suffixen met elkaar af te wisselen, althans na open lettergrepen, maar -e krijgt dan den klinkerscheider n vóór zich en wordt dus -ne.

§ 52. Zonder dat ook maar eenigszins aan volledigheid kan worden gedacht, zullen thans nog eenige woordsoorten worden besproken, te beginnen met het een en ander over de **Werkwoorden.**

De verbaalstam op zich zelf, zonder aanhechtsel, heeft het karakter van zelfstandig naamwoord, waarmede niet is gezegd dat elke verbaalstam als substantief in de taal optreedt. Mij is één voorbeeld bekend van het optreden van een verbaalstam, met achtergevoegd -na, waar hij met onzen Infinitief zou zijn weder te geven. Het is deze zin: paola' aiananio; pado masaeë ngkolana, oentoera'a dososindi „maak gij eene bank; als het maken zal gereed zijn, breng haar boven"; ate, nasoeëte? — Nasoeëte. — Ara nasoeëte ngkolana, oentoera'a ireë arendi „welnu, is ze af? — Ja — Daar dus het maken is afgeloopen, breng ze hier boven".

De stam van het w. w. is o l a ' a, vroeger k o l a ' a (Sang. k o a') „maken, vervaardigen"; de k blijft na de n g van het lidwoord behouden. Wat echter in dit geval - n a' is, kan ik niet bepalen. Het pron. suff. 3e. pers. e. v., dat hier op zijne plaats zou zijn, luidt in het Tal. - n e. Dit - n e moet echter uit n i a zijn samengetrokken en zou dus een bijvorm n a kunnen hebben. Aan het achtervoegsel - a n a (dus k o l a n a uit k o l a + a n a) kan niet worden gedacht, daar de klemtoon op k o valt. Daarenboven zou de aanwezigheid van - a n a hier moeilijk te verklaren zijn.

Op bl. 180 der Sang. Sprkk. wordt in Noot 1) gezegd, dat de dikwijls achter den Imperatief gevoegde nadrukwijzer k o in oude liederen den vorm k o n a heeft. Het is dus mogelijk dat dit n a, dat blijkbaar zonder schade voor de beteekenis van k o n a kon afvallen, hetzelfde is als dat van k o l a n a.

§ 53. De zuivere werkwoordstam treedt verder op in den Imperatief. Deze Imperatief is in de Sang. Sprkk. (bl. 180) bij de passieve vormen ingedeeld. Dit is geschied zoowel om den vorm als om de beteekenis. De Imperatief die uit den enkelen stam bestaat, heeft n.l. steeds een object; wanneer men dit nu op den voorgrond stelt en het tot nominatief maakt, laat zich de Imperatief passief vertalen. Voorbeelden zijn:

b o e r e a n g e o e d e r a r i o ' a „beknor die kinderen", st. b o e r e a n g a, m a m o e r e a n g a „hard en boos spreken".

s a g h e n g g e l a „draag het over den schouder, het worde over den schouder gedragen".

b a t e a a „steek de hand op", st. b a t e, m a m a t e „hand opsteken",

t o g o ṛ a „geef het aan, reik het aan", st. t o g o t a, m a n o g o t a. „aangeven, aanreiken".

b a l o e n g a „geef het, het worde gegeven".

p e r o i t o o e „sla hem, hij worde geslagen".

b a n o e l i t o o e „sla hem met de vuist", st. b a n o e l a.

t o e n t o e n g e „gooi hem, gooi het, 't worde gegooid". st. t o e n t o e n g a, m a n o e n t o e n g a „gooien".

p i l i t a ' o „hak het (met een kapmes)", st. p i l i t a, m a m i l i t a, „met een kapmes hakken".

t a ' a p a „leg er de vlakke hand op", st. t a ' a p a, Sang, t a k a', m a n a ' a p a „de vlakke hand leggen op iets".

s a ṛ i p o, meestal s a ṛ i p o i of s a ṛ i p o n e „voel er naar, tast er naar", stam s a ṛ i p o, m a n a ṛ i p o „met de hand voelen, tasten naar".

pita'o „pak het aan, betast het", st. pita, mamita „aanvatten, bv. om te voelen hoe dik iets is".

pisila'o „neem het tusschen duim en vinger", st. pisila, mamisila „tusschen duim en vinger vatten".

daringiṛe „hoor het, luister er naar", st. daringita, madaringita „hooren, luisteren".

oembelete „houd het vast", st. oembele, mangoembele „vasthouden".

Deze vormen komen ook geredupliceerd voor en hebben dan, naar den aard van de beteekenis der reduplicatie, duratieve beteekenis. Waar de enkele stamvorm beteekent: „voer het gegeven bevel uit", daar heeft de geredupliceerde vorm de beteekenis: „voer het gegeven bevel steeds uit, blijft het uitvoeren". Voorbeelden zijn: aadoeta „brokkel aldoor af, breek aldoor een stukje af", st. adoeta, mangadoeta „bij stukjes afbreken", Sang kĕdoe'.

tataroö „blijf met de borst naar boven liggen", st. taroö, toemataroö „met de borst naar boven liggen".

a*l*intoeda „kniel", voor la*l*intoeda, st. lintoeda „knielen"; met nadrukwijzer a*l*intoedate „kniel dan!" en met reduplicatie aa*l*intoeda „kniel thans!"

laringko'o „blijf gehurkt zitten", st. dingko.

tatambari'ina" „blijf met de beenen kruislings zitten", st. tambari'ina.

dararisita „blijf staan", st. darisita, doemarisita „staan".

De vijf laatste voorbeelden zijn van intransitieve w. w., welker Actieven met het infix -oem- worden gevormd. De Imperatief moet hier dus actief-intransitief worden opgevat.

De Imperatieven die van voorvoegsels zijn voorzien, gevoegd aan den al of niet intensieven stam, moeten geheel actief worden opgevat. Deze Imperatieven verschillen van die welke uit den enkelen of den geredupliceerden stam alleen bestaan, hierin, dat deze laatste, als de stam transitieve beteekenis heeft, ook steeds transitief moeten worden opgevat, ook al staat er geen voorwerp bij. In dit laatste geval doelen zij op een voorwerp dat op andere wijze is of wordt bekend gemaakt, dan door het tegelijk met den Imperatief te noemen, bv. door het aan te wijzen, aan te geven, neder te zetten of door er op te doelen als het den spreker reeds bekend is. De Imperatieven met 't voorvoegsel pa- zijn intransitief op zich zelf en moeten, als zij op een voorwerp doelen, dat voorwerp ook steeds naast zich genoemd hebben, daar zij daarmee één begrip uitmaken. De geheele uitdrukking dient dan intransitief te worden opgevat. De volgende voorbeelden zijn mij bekend:

pata'apa „dek met de vlakke hand", in onderscheiding van ta'apa „dek het met de vlakke hand".

pangadoeta „breek af, brokkel af, breek een stukje af".

papoe*l*aiwe „ga zitten, zet u (met de knieën opgetrokken en de armen daar omheen geslagen)".

pamoe*l*ai, pamoe*l*aite (intensieve stam), als boven, met dit verschil, dat men den intensieven vorm gebruikt tot iemand die nog staat en den niet-intensieven tot iemand die op eene andere wijze zit dan de boven beschrevene. Papoe*l*ai is dus „zet u op deze wijze", pamoe*l*ài „ga zitten, en wel op de wijze die poe*l*ai heet". Op dezelfde wijze zijn onderscheiden:

paoensandaṛe „leun, neem eene leunende houding aan (in plaats van eene andere)".

pangoensandata „leun (en doe niet iets anders, bv. loopen of zitten)".

paoeleleṛe „leun met den rug (niet op andere wijze)".

pangoeleleda „leun met den rug (in plaats van iets anders te doen.)"

pangonggola „geef, geef weg".

pasa'ete „stijg in, kom aan boord".

doöte, pangoembele lima ntoeanga „kom aan, vat Mijnheers hand".

paelega „kijk, gebruik uwe oogen", st. elega, Tont. ilĕk.

pamita „raak aan, ge moogt aanraken", st. pita.

padaringita „luister, hoor, gebruik uwe ooren".

Uit den aard der zaak zijn van voorvoegsels voorzien de Imperatieven der causale, verzoekende en potentieele vormen, die resp. met pa- (waarvóór nog pa- komt dat den nominalen vorm van het prefix ma- aanduidt), pa'i- en pa'a- worden gevormd. Voorbeelden zijn:

papara*l*intoedaä „doe knielen, gebied te knielen", st. lintoeda, loema*l*intoeda „knielen", Imp. a*l*intoeda (voor la*l*intoeda) en aa*l*intoeda „kniel", ook a*l*intoedate.

papaola' oe wa*l*e „gelast een huis te maken, laat een huis maken".

papa'alanga'o oede asoe „doe dien hond zwemmen".

paparenoaä itooe „gelast hem zich te baden".

papasaira'o ngkoeae itooe „gelast hem water te putten".

Deze vier laatste vormen stammen van de grondwoorden ola'a, alanga, deno, saida.

Van ma'ida'a „verzoeken te maken" is de Imperatief pa'iola'a, bv. pa'iola' oe wa*l*e soe Sina „laat een huis maken bij den Chinees".

Van ma'apia „iets goed maken" is de Imperatief pa'apia „doe het goed, doe uw best met" (volgt een deelwoordvorm), bv. pa'apia mamoendal*a*, „doe uw best met roeien".

Met het voorvoegsel pa'a- worden ook gevormd de Vermenigvuldigende Telwoorden; men heeft hier echter met het nomen verbale van ma'a- in zijne eigenlijke beteekenis, niet in dien van Imperatief te doen. Daarom zijn deze vormen in § 22 behandeld.

Andere voorbeelden van den Imperatief heb ik niet, behalve nog twee voorbeelden van Imperatieven van wederzijdsche (reciproque) vormen, die in het Tal. evenals in het Sang. (Sprkk. bl. 68, 99) worden gevormd door reduplicatie van den stam, zooals reeds boven, in § 35 is gezegd. Zij zijn:

pabawintila „geef elkaar kuitschoppen", st. bintila, maminila „kuitschoppen", Imp. bintila „geef een kuitschop".

papapangkila „haakt in elkaar met de beenen", st. pangkila, mamangkila „haken met het been, zijn been ergens omheenslaan", pangkile „haak hem, het met 't been".

§ 54. In de bovenstaande voorbeelden is op te merken, dat de Imperatief in het Tal. dikwijls wordt voorzien van nadrukwijzers. Onder deze is op te merken -'o, het Sang. ko, Sprkk. bl. 180, dat eenvoudig dient om de beteekenis van den Imperatief een weinig te verzachten. Het wordt zonder meer achter den Imperatief gevoegd, bv. pilita'o, pita'o, pisila'o, laringko'o, zie boven, in § 53.

Verder komt als nadrukwijzer voor -e. De achtervoeging van deze lettergreep heeft ten gevolge dat de klemtoon op de onmiddellijk daaraan voorafgaande syllabe valt. Terwijl in den Imperatief boereanga de lettergreep re den klemtoon heeft, krijgt in boereange de syllabe a het accent. Zoo ook: bintila (op bi), bintile (op nti), pangkila (op pa), pangkile (op ngki), paoensandata (op sa), paoensandaṛe (op nda, paoeleleda (op le, 3e van achteren), paoeleleṛe (op le, 2e v.a.), daringita (op ri), daringiṛe (op ngi). Verder valt op te merken, dat in deze vormen met achtergevoegde e de oorspronkelijke sluiter ṛ (ḍ) weder te voorschijn komt. Dit is vooral duidelijk bij de stammen sandata en dingita, waar de t als sluiter, uit d of ḍ is ontstaan (vgl. Jav. ḍangĕt), welke ḍ voor de e weder ṛ is geworden. Vgl. Sang. Sprkk. bl. 17, 180.

Dezelfde nadrukwijzer is -te, want dit is de vorm dien bij heeft na opene eindlettergrepen, dus pangoembele (klemtoon op mbe), pangoe-

mbelete (op le). De beteekenis van -e, -te is aansporend, dus den Imperatief versterkend. Andere voorbeelden zijn nog pamoe*l*ai (op *l*a), pamoe*l*aite (op i), pasa'ete (op 'e) „stijg in, ga aan boord".

Niet alleen bij den Imperatief is (t) e in gebruik, het wordt ook ter versterking achter andere w. w. vormen gehecht, bv. iadila si amioe, boeroe iami oemoerate (klemtoon op ra) „het zal aan u lieden gegeven worden, maar wat zullen wij doen?"

masa'ete (op 'e) „thans instappen"; verder bij de partikels soeë en boea, die dienen ter omschrijving van het Praeteritum, dus soeëte, boeate (klemtoon op e en a).

Eene andere nadrukspartikel is -we, die ook achter den Imperatief wordt gevoegd. In het Sang. luidt deze partikel boeë of woeë, verkort tot -be (-we), zie Sprkk. bl. 273. Voorbeelden zijn: pa'anaoengawe i'o saroeng mapa'aoeras oe alo misa „bedenk gij den Zondag te heiligen"; pangadatawe si amangoe boeroe sinangoe „eer uwen vader en uwe moeder" apoeloewe i'ite madaringita sasinaoet oe Roeata „laat ons luisteren naar de geboden Gods". De constructie van dezen zin is wel geene goed Talaoetsche, daar zij duidelijk eene navolging is van het Mal. „hĕndaklah kita mĕnĕngar", maar de vorm apoeloewe is op zich zelf goed. Verder: aworetanawe oede meda „pas op dat die tafel niet worde beschreven".

Ook achter andere woorden is deze nadrukspartikel te vinden, bv. ariewe, de partikel van de Verbiedende wijs (zie beneden, in § 55), ta'ambe „nog niet", uit ta'ana en we.

Ten slotte is nog de a te vermelden, die achter sommige Imperatieven staat, bv. togora, van den stam togota; ook bij deze -a wordt de klemtoon verplaatst naar de lettergreep die voor de -a staat; deze valt dus in togota op to, in togora op go. Andere voorbeelden zijn: oebenaa (klemtoon op na), van oebena „de handen in de zijde houden"; bateaa, st. bate; paoenembetaa (klemtoon op mbe), st. oenembeta (op ne) „dicht langs den zoom gaan, den uitersten kant houden"; paparalintoedaa (kl. op da), st. lintoeda (kl. op li), Dit -a heeft dus denzelfden invloed op den vorm van het woord waaraan het wordt gehecht, als het bovengenoemde (t) e. Wat de laatste a in bateaa en paoenembetaa beteekent, kan ik niet zeggen.

§ 55. De **Verbiedende Wijs** of Vetatief wordt gevormd met arie of ariewe, eene partikel die eene waarschuwende beteekenis heeft „laat niet,

dat toch niet". Eveneens waarschuwend is a t a r i e „laat nog niet, dat vooreerst nog niet". Welk element dit a t a r i e boven a r i e bevat, is mij niet bekend. Het Sang. heeft a i ', a r i', a r i e' en a r i' b e, zie Sprkk. bl. 181. Daar b e eene enclitica is (zie boven, in § 54), die ook den vorm b o e ë heeft, zoo kan met zekerheid worden gezegd dat de grondvorm van Tal. a r i e is a r i. In dit a r i steekt het ontkenningswoord d i, vgl. Tag. Bis. d i, d i l i, Iloko d i, Ibanag a r i, d j i, Goront. d i l a, Loin. m a d i, Boeg. d e', Sang. d ĕ n d i l ĕ (wortel d i l ĕ) „ontkennen", m a d i r i, m a d i d i „niet willen", Negr. a i (Bijdr. K. I. 1882, bl. 254), dat uit a l i of a r i moet zijn ontstaan. Prof. Kern vergelijkt op bl. 133 van zijn „Fidji-taal" het Fidjische ontkenningswoord d e „opdat niet", het Tomb. r e i, Bikol, Tons. d a i, Soemb. d e, Samoa l e, N. Jav. d e d e en Maori h o r e. Ook onder de Toradja'sche talen zijn er die r a i, t o r a i tot ontkenningswoord hebben.

Omtrent de constructie van den Vetatief met a r i e, a r i e w e zijn de opgaven van den Heer Talens onzeker. Zoo vind ik in eene vertaling der Tien Geboden:

a r i e w e i' o m a m a t e „gij zult niet dooden".

a r i e w e i' o s o e m a n d a g a „gij zult niet echtbreken".

a r i e w e i' o m a n a' o „gij zult niet stelen".

a r i e w e i' o m a n i a l a m b a w a h i a s o e t a o e m a t e w a i n e „gij zult geen valsche getuigenis geven tegen anderen".

Hier is dus a r i e met het Futurum geconstrueerd, doch elders vind ik:

a r i e p a o e n s a n d a ṛ e, a r i e p a n g o e n s a n d a t a „leun niet".

a r i e p a o e l a l e ṛ e, a r i e p a n g o e l e l e d a „steun niet met den rug".

a r i e p a m i t a „raak niet aan, kom er niet aan".

a r i e p a o e n e m b e t a „niet te zeer op den rand".

Het is volstrekt niet onmogelijk dat beide constructies voorkomen. Immers in het Sang. heeft men zoowel a i' p a n g a *l* a' „neem niet", a i' p a k i a *l* a' o e p o e t o e n g „laat geen vuur halen", als k a r i e' m a m o s o' b o e n g a n g „pluk geen bloemen", k a r i e' k o e m a n g b o e a n g k a l o e, „eet geen boomvruchten". De beide partikels a i' en k a r i e', die oorspronkelijk identisch zijn, worden dus verschillend geconstrueerd: de korte vorm met den Imperatief, de lange met het Futurum. Wel zijn in de praktijk der taal a i' en k a r i e' verschillend in kracht van verbieden, maar beide zijn toch vetatief. Indien in het Talaoetsch a r i e zoowel met den Imperatief als met het Futurum wordt verbonden, zal er waarschijnlijk eenig onderscheid in de beteekenissen der beide constructies zijn.

Streng verbiedend is imbaṛanga „laat vooral niet, dat volstrek niet" en nog strenger is mangkimbaṛanga „dat nimmer, laat nooit". Uit dezen laatsten vorm en uit het Sang. koembahang (Sang. Sprkk. bl. 184) blijkt dat imbaṛanga staat voor kimbaṛang. Wat in de Sprkk. t. a. p. over de afleiding van koembahang is te vinden, is, indien het juist is, natuurlijk ook van toepassing op Tal. imbaṛanga, mangkimbaṛanga.

Deze beide vetatieve partikels worden niet gevolgd door den Imperatief, maar door het Futurum, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

Mangkimbaṛang i'o pia' doeata waine „gij moogt nimmer andere goden hebben".

Mangkimbaṛang i'o manago ngkaran oe Mawoe Roeatanoe taghoenane „gij moogt nimmer den naam des Heeren Uws Gods ijdellijk noemen.

Mangkimbaṛang i'o mamate „gij zult nimmer dooden".

Mangkimbaṛang i'o soemandaga „gij zult nimmer echtbreken".

Mangkimbaṛang i'o mana'o „gij zult nimmer stelen".

Mangkimbaṛang i'o maniala wahia soe tooemata waine „gij zult nimmer valsche getuigenis geven tegen anderen".

Mangkimbaṛang i'o noemema n saranapa n tooemata waine „gij zult nimmer iets begeeren van anderen".

§ 56. Als Imperatief geeft de Hr. Talens ook op mampanga*l*apa, met de beteekenins „haal steeds", dus een duratieve vorm. Geheel overeenkomstig daarmee is de meervoudsvorm der Sangireesche werkwoorden, bv. mĕmpanga*l*a' (Fut.), nĕmpanga*l*a' (Praet.), mĕmpa'nga*l*a' (voor mĕmpangang*a**l*a', Praes.) Zie over deze vormen bl. 110-112 der Sang. Sprkk.

Het is niet gemakkelijk deze vormen te verklaren. Dat zij van den naamwoordelijken vorm (het nomen verbale) van het w. w. als secundairen stam zijn afgeleid, valt terstond in het oog. Daar het nomen verbale ook als Imperatief optreedt, valt het gebruik dat het Talaoetsch van dezen vorm maakt gemakkelijker te verklaren, dan dat hetwelk het Sangireesch er van maakt. Men kan n.l. mampanga*l*apa beschouwen als een Conjunctief-vorm, afgeleid van den Imperatief (het nomen verbale) panga*l*apa. Het Bareé, eene Toradja'sche taal, vormt zijnen Conjunctief van het nomen verbale, dat tevens als intransitieve Imperatief optreedt, bv. van den stam koni (eten), pangkoni „eet, doe uw maal", koepangkoni „dat ik ete", naast koni „eet het", koekoni „ik eet het". In dien zin opgevat, zou mampanga*l*apa te verta-

len zijn met „dat (gij, enz.) moogt halen", welke vorm als Conjunctief of Optatief, door zijne wenschende beteekenis, het karakter van Duratief kan hebben gekregen.

§ 57. De **Tijden** worden in het Tal., zooals wij reeds boven hebben gezien, aangeduid door den vorm van het werkwoord. Het Futurum is in het algemeen de grondvorm: het stamwoord, met voor-, in- of achtervoegsel. Het Praesens onderscheidt zich door den gereduplic eerden vorm van het stamwoord en het Praeteritum is kenbaar aan het invoegsel -in-. Al hebben deze vormen weder veranderingen doorgemaakt, in het algemeen zijn hiermede de kenmerken gegeven der drie Hoofdtijden die het Talaoetsch onderscheidt.

Het Futurum wordt verder nog omschreven of nader omschreven door partikels, waarvan er eene is tata, te vertalen met „straks, aanstonds", bv. tata iwore'oe „zal straks door mij geschreven worden", tata oemawosa „'t zal wel ontoereikend zijn". Dit tata is wellicht identisch met tataka, Sang. tĕta', Tont., Tomb. to'tol, Tag. Bent, Tons. totol „beginnen", zoodat tata dan zou aanduiden het begin der handeling door het w. w. uitgedrukt. Alleen de opene eindlettergreep is een bezwaar tegen deze afleiding. De **k** in tataka is overigens dialectisch, vgl. panataṛane „de eerste"; de oorspronkelijke sluiter is dus ḍ of ṛ, en deze kan in de partikel tata afgevallen zijn. In pado tata „wacht eerst", heeft tata eene beteekenis die voor deze afleiding pleit.

Het Praeteritum kan nog nader omschreven worden door soeëte en boeate. Deze beide partikels hebben den nadrukwijzer te (zie boven, in § 54.) achter zich en luiden dus in stamvorm soeë en boea. De beteekenis van soeë, Sang. id., is „op, ten einde", vgl: ook Bent. soei. Het heeft dus dezelfde beteekenis als Mal. abis, Jav. wis, Bis. oboes.

De partikel boea beteekent als voorzetsel „van uit, van af". Verbonden met een werkwoordsvorm, duidt zij dus aan dat het onderwerp reeds uit de handeling is, die reeds achter zich heeft. Hetzelfde valt te zeggen van het Sang. bo'oe, dat zoowel de herkomst aanduidt, bv. bo'oe koaneng „van rechts", bo'oe ra*l*oeng „van uit", als het Praeteritum omschrijft, bv. bo'oe nanoewang kaloe „heeft hout gehakt". Dit bo'oe nu is te ontbinden in bo' en oe, zooals op bl. 277 der Sang. Sprkk. is aangetoond. Indien het Tal. boea met het Sang. bo' identisch is, dan kan men boea als den oorspronkelijken en bo' als den samengetrokken vorm beschouwen. Voorbeelden zijn: ia'oe soeëte napawo-

reta „ik heb reeds bevolen te schrijven"; i'o woeate nadea'a? „hebt gij al gezocht?" Ook woorden als aṛabi „gisteren" kunnen dienen om het Praeteritum aan te duiden, gelijk van zelf spreekt, bv. aṛabi ia'oe namoreta „gisteren heb ik geschreven". Doch het Futurum gebruikt met partikels die eene praeteritale beteekenis hebben, is weer te geven met onze Voorwaardelijke wijs, bv. aṛabi ia'oe mamoreta „gisteren zou ik gaan schrijven".

Het Praesens kenmerkt zich door reduplicatie van den stam. Partikels die den Tegenwoordigen Tijd nog nader bepalen, vind ik niet opgegeven. Zoo beteekent dus: ia'oe mammoreta „ik ben thans aan het schrijven, ik schrijf", isasoso'oe „thans breng ik het af, ga ik er mee afwaarts", isasale „er wordt (thans) langs het strand gegaan", ilalage „thans wordt er om gelachen". De veranderingen die de geredupliceerde vorm ondergaat, zijn reeds boven, in § 24, 37 besproken.

§ 58. Eenige werkwoorden die van de tot nu toe besprokene vormingen afwijken, zijn de volgende:

mandoema'oepa „omvatten met de armen", gevormd van een secundairen stam doema'oepa, een oem- vorm van da'oepa, waarvan o. a. is gevormd mara'oepa „omhelzen". Waarschijnlijk wil men met den vorm mandoema'oepa uitdrukken „meten met de doema'oepa (hetgeen omsluit, omvademt, wellicht de naam voor een vadem in 't rond)". Voorbeelden van soortgelijke vormen in 't Sang. zie Sprkk. bl. 201.

Van denzelfden stam da'oepa komt de vorm oemaira'oepa, Fut., oe'aira'oepa, Praes. (Durat) „de armen op de borst gekruist hebben". In dezen vorm trekt de aandacht de i die onmiddellijk vóór den stam staat. Deze i komt eveneens voor in den vorm oe'aimba*l*oeda „de handen op den rug hebbende". Men zou den eersten vorm, gelet op de beteekenis van da'oepa (omhelzen, omvatten, omvademen), kunnen vertalen met „zich zelf omvattende". Van den stam ba*l*oeda is mij de beteekenis niet bekend. Op de beteekenis van oemaira'oepa, lettende, is men geneigd deze i gelijk te stellen met de reflexieve i, die op bl. 212 der Hfdst. Tt. is behandeld, bv. in het Tont. mapainganga' „zich gek houden" (woordel. »zich gek maken"), waarin i met „zich" is vertaald. Dit i is echter op bl. 213 vergeleken met het Sang. si-', (Sprkk. bl. 112). Of dit in het Tal. bestaat, weet ik niet, maar het is niet waarschijnlijk dat het dan den vorm i zou hebben en dus meer op het Tont. gelijken dan op het Sang. Juister is het misschien die i gelijk te stellen met de i van de Sasahara-vormen, die op bl. 201 der Sang.

Sprkk. zijn genoemd, n. l. maiwantelĕ, naast mamantelĕ „baren" (st. bantelĕ), vormen die dikwijls worden gemaakt waar men Sasahara noodig heeft en die dus voor een groot deel uit navolging zijn ontstaan. Van deze i- is mij de beteekenis niet bekend. Het is ook nog moge- lijk dat, althans bij oemaimba*l*oeda, moet worden gedacht aan het voorvoegsel hoe-, hĕ- in het Sang., dat met voorgevoegd ma-, het samengestelde voorvoegsel mahoe-, mahi-, mahĕ- vormt, gevoegd voor den al of niet intensieven stam, met de beteekenis van ons -ig, -achtig, „rijk aan" bv. mahoeanging „winderig", mahĕmboeala „'t voorkomen hebbend van een krokodil" Sprkk. bl. 128, 129. Het eenige voorbeeld dat ik van dit voorvoegsel in het Talaoetsch heb, is maroesa*l*a, in de Woordenlijst de vertaling van „misdadiger", dus eig. een adjectief met de beteekenis „schuldig". Hiermede komen ook overeen de meervoudsvormen der w. w. die het infix oem hebben, mahoenda*l*eng, mĕmpahoenda*l*eng (Ibid. bl. 146). Het Sang. heeft n.l. voor het Tal. oemaimba*l*oeda, den vorm mangoembeloedĕ. Deze vorm mangoe- nu komt in het Tal. ook voor. De voorbeelden die ik heb, zijn:

mangoempisana „drukken, verdrukken, onderdrukken", stam oempisana; verwant daarmede is de stam apisa, mangapisa „in 't ongeluk storten, bedriegen".

mangoensandata „leunen, steunen", vgl. Sang. sandehĕ, Mak. sandere', Bis- sandig, Tag. sandal, Mal. Jav. Bat. sandar.

mangoeleleda „leunen met den rug tegen iets".

manga*l*oembiwi „de onderkaak horizontaal heen en weer bewegen" en manga*l*oewebega „de onderlip scheef trekken", beide namen van bewegingen die men tegen elkander maakt als men twist heeft, zijn waarschijnlijk tot één stam terug te brengen. De secundaire stammen zijn ka*l*oembiwi en ka*l*oewebega, samengesteld met een prefix ka*l*oe-, dat ook in het Sang. voorkomt en op bl. 140 der Sprkk. is behandeld. Biwi en bewega, de primaire stammen, zijn waarschijnlijk identisch en hetzelfde woord als Mal. bibir, Tag. Bis. bibig, Sang, biwihĕ, Tal, biwika „lip". Beide werkwoorden beteekenen dan „de lippen krom trekken. den mond scheef trekken".

Een voorbeeld van het voorvoegsel mangi- vóór den intensieven stam, geeft manginsoeë „eindigen", stam soeë „af, geeindigd". Dit mangi-, dat in de Filippijnsche talen den vorm magi-, en in 't Sang. dien van mangi-, mangoe-, mangĕ-, heeft in het algemeen gesproken, de beteekenis van „streven naar, zoeken, trachten naar". Zie Sang. Sprkk. bl. 202 en

Bijdr. K. I. 5, X, bl. 387. Over den samenhang van dit m a n g i -, m a g i- met m a k i - enz. kan men het een en ander vinden in Hfdst. Tt. bl. 168.

Van een prefix m a r a - vind ik een voorbeeld in m a r a m a w o e „zich onderwerpen". Dit woord heeft tot stam m a w o e „heer" en kan dus wel niet anders beteekenen dan „een heer hebben", Mal. b ĕ r t o e a n. Het Sangireesch heeft m a h a m a w o e en daarnaast m ĕ t a h a m a w o e. Wij mogen dus, naar analogie van t a h a=Mal. t ĕ r, dit m a h a gelijkstellen met m ĕ r-, het voorvoegsel waarvan Dr. Fokker op bl. 32 van zijn werk „Malay Phonetics" een groot aantal voorbeelden uit het Mal. geeft; vgl. ook nog M ĕ r- b o e k i t „bergachtig", naam van een eilandje bij Singapoera; thans zegt het Mal. b ĕ r b o e k i t. Verder is m a r - bekend in het Toba-Bataksch en m ĕ r- in het Dairisch en Karo'sch, in welke laatste taal het doorgaans tot ĕ r - wordt; in de Filippijnsche talen heeft het den vorm m a g -.

Naast m a l e w a „likken", komt voor t o e m a n̄ g g o e *l* e w a „watertanden, smakken met de tong", stam t a n g g o e *l* e w a. Het voorvoegsel t a n g g o e -, waarmede bij dezen secundairen stam het stamwoord l e w a is samengesteld, is waarschijnlijk een bijvorm van t a g h o e -, t a h o e -, dat in het Sang. voorkomt, zie bl. 132 der Sprkk., en dat met het boven in § 20 behandelde t a ṛ a - in verband moet staan. De beteekenis van t o e m a n g g o e *l* e w a moet dan zijn: „quasi de tong gebruiken, doen alsof men likt".

§ 59. Omtrent de **zelfstandige naamwoorden** kan ik na het in § 16—18 gezegde omtrent de uitdrukking der naamvallen, niets afzonderlijks meer mededeelen.

Over de **bijvoegelijke naamwoorden** is in § 29 gesproken.

Behalve de adjectieven die met m a - (II, het intransitief-passieve) zijn gevormd, zijn er ook in het Tal., evenals in het Sang., een aantal stamwoordelijke adjectieven, waarvan mij de volgende bekend zijn:

b e n g e l a „doof", Sang. b e n g e l ĕ, Tont. w ĕ n g ĕ l, Tag. b i n g i, Mal. b ĕ n g a l, Bis b o n g o l.

b o e t a „blind", Sang., Jav. Mal., enz. id.

b e n g k o l a „krom", Sang. b e n g k o", Jav. b e n g k o k, Mal. b ĕ n g k o k.

b a t o e (dial. b a k o e, b a t j o e, b a ṛ o e) „nieuw", Sang. b o e h o e, Bent. w o e h o e, Minah t. w ĕ r o e, Mal. b a r o e.

b a g a „dom", Sang. h a g a' „leelijk".

p a n d e „knap" (wellicht uit het Mal. overgenomen).

b e l o „scheel", Sang. b e l a o e.

m o o ë „stom", Sang. id.

d a *l* e o „slecht", met reduplicatie gevormd, vgl. Tont. l e w o' „slecht", Sang. l e o' „leugen".

d a r i o ' a „jong", Sang. d a r i o', geredupliceerd uit d i o', in het Sang. een bijwoord van graad „nog al, vrij wel," zie Sprkk. bl. 258. Vgl. Bis. d i o, d i d i o „heel weinig", d i o t „weinig, klein".

l o m e „zwak", Sang. m a l o m e, Tt. l ĕ m e'.

n a m b o „veel".

t i m a d a „oud", Sang. t i m a d ĕ.

Evenals in het Sang. en in het B a r e ' e (waar ook meestal de adjectieven met m a - zijn gevormd) zijn de stam-adjectieven veelal de namen van in het oog loopende lichaamsgebreken. Waarschijnlijk zijn deze woorden zeer oud; dit zal dan ook wel de reden zijn, dat zij geen voorvoegsel hebben. De Minahassische talen, waar de bijvoegelijke naamwoorden alle grondwoorden zijn, vertegenwoordigen dus in dit opzicht wel het oudere tijdperk.

Over den geredupliceerden vorm van sommige adjectieven, zie § 15.

§ 60. Van de **Telwoorden** valt het volgende mede te deelen:

De Hoofdtelwoorden zijn: 1. a s a, 2. d o e a, 3. t a l o e, 4. a p a t a, 5. a *l* i m a, 6. a n o e m a, 7. p i t o e, 8 o e a *l* o e, 9. a s i o, 10. a p o e *l* o.

Van deze telwoorden valt slechts te zeggen, dat zij de regelmatige Talaoetsche vormen vertoonen van de bekende Indonesische telwoorden. In a *l* i m a, a s i o en a p o e *l* o is het voorvoegsel a - op te merken. Volgens de Sang. Sprkk. bl. 227 telt men ook in het Sang. wel k a k ĕ s a, k a ' d o e a, k a t ĕ l o e. De bewering dat dit navolging zou zijn van het Maleisch wordt voldoende wedersproken door het feit, dat dit voorvoegsel slechts bij drie der Talaoetsche telwoorden voorkomt. Het is hier waarschijnlijk assonantie aan den beginner der voorafgaande en volgende telwoorden; tusschen a p a t a en a n o e m a staat dan a *l* i m a, voor l i m a; op het drielettergrepige o e a *l* o e volgen a s i o en a p o e *l* o. Indien deze onderstelling juist is, dan is dit prefix voorgevoegd toen het reeds geen k meer had.

Daar het Sang. naast p o e *l* o ook m a p o e *l* o heeft voor „tien" en het Tal. voor „honderd" m a r a s o e t a, Sang. m a h a s o e, zou a p o e *l* o aan de andere vormen kunnen geassimileerd zijn, dus niet uit a p o e *l* o, maar uit m a p o e *l* o ontstaan.

Verder telt men: a p o e *l* o a s a, a p o e *l* o r o e a, a p o e *l* o t a l o e, enz.

„Twintig' is d o e a p o e *l* o, 21, d o e a p o e *l* o a s a. Verder vind ik: t a l o e m p o e *l* o (30), a p a t o e p o e *l* o (40), l i m a m p o e *l* o (50), a n o e m o e p o e *l* o (60), enz.

„Honderd" is m a r a s o e t a, overeenkomende met Sang. m a h a s o e'. Men behoeft h a s o e' en r a s o e t a niet als omzettingen van den gewonen vorm r a t o e s, enz. te beschouwen, daar de s in het Sang. vaak de plaats der *t* inneemt en de eindsluiter t a in het Tal. dialectisch kan zijn.

De opgave d o e a p o e *l* o voor 20 in de Woordenlijst komt mij voor eene verschrijving te zijn voor d o e a m p o e *l* o, daar in alle volgende samenstellingen met p o e *l* o dit laatste woord het lidwoord heeft.

„Duizend" is s a r i w o e. Voor 10.000 vind ik opgegeven s a l a g e a n a, een woord dat wel eene onbeperkte hoeveelheid zal beteekenen.

Voor „een half" geeft de Woordenlijst m a t a n g a, Mal. t ĕ n g a h, enz. en m a *l* o e a r a, Sang. l o a r a „midden".

De Vermenigvuldigende Telwoorden worden gevormd met p a ' a -, zie boven, in § 22.

Over de Rangtelwoorden, zie § 21. Voor „de eerste" gebruikt men p a n a t a ṛ a n e, van den stam t a t a k a „beginnen", zie § 47.

§ 61. **Voornaamwoorden.**

Evenals in het Sangireesch, komen in het Talaoetsch de **Persoonlijke Voornaamwoorden** voor in het enkelvoud, tweevoud, drievoud en meervoud, zoowel bij de zelfstandige als bij de achtergevoegde vormen.

De persoonlijke voornaamwoorden zijn:

	1ste persoon	2de persoon	3de persoon.
Enkelvoud	i a ' o e	i ' o	i t o o e.
Tweevoud	i a m b o e a (excl.) i a d o e a (incl.)	i r a d o e a	i t a r o e a.
Drievoud	i a m i n t a l o e (excl.) i i t e n t a l o e (incl.)	i a m i o e n t a l o e	i n g a n a t a l o e.
Meervoud	i a m i (excl.) i i t e (incl.)	i a m i o e	i m a n g i t o o e.

In den 2den naamval staande, worden deze voornaamwoorden als achtervoegsels gehecht aan het woord dat zij bepalen. Zij vervullen dan de plaats van bezittelijke voornaamwoorden en worden daarom hieronder besproken.

De 3de en 4de naamval worden gevormd door voorvoeging van het voorzetsel dat den locatief aanduidt en dat in het Tal., evenals in het Sang., s o e luidt. In de Sang. Sprkk. op bl. 277 is s o e ontleed in s ĕ en o e, het

lidwoord 't welk een woord bepaalt dat in den 2den naamval staat. Daar nu de pers. voorn. woorden alle met het lidwoord i zijn verbonden, zoo wordt dit s ĕ met dit lidwoord tot s i, zooals het met het andere lidwoord tot s o e wordt. Datief en accusatief der pers. voorn. woorden luiden dus s i a ' o e, s i ' o, s i a m i o e, s i t o o e „mij, aan mij, u, ulieden, hem."

Evenals het Sangireesch, bezit het Talaoetsch nog een anderen vorm van het pers. v. n. w. van den 1sten pers., n. l. t a ' o e, het Sang. t a k o e', d a k o e', zie Sprkk. bl. 191—193, 237. De vraag rijst, wat de t (d) in den aanvang van dit woord te beduiden heeft.

Waarschijnlijk is t a k o e', d a k o e' te vergelijken met Jav. t a k, Mal. d a k o e, die gewoonlijk worden beschouwd als emfatische vormen voor a k (o e). Behalve de vorm, spreekt hiervoor de beteekenis, want t a k o e', t a ' o e zijn nadrukkelijke vormen, bv. (Sang.) t a k o e' n i ' p a p e t a s o e *l* e n s o, k o e' n i ' d a r e s o (Luk. XIX, 20) „ik heb het in een doek gewikkeld en weggelegd" (de spreker stelt zich hier tegenover anderen, die dit niet hebben gedaan). Toch is de nadruk dien het gebruik van t a k o e, t a ' o e aan den 1sten pers. geeft niet altijd belangrijk, zie bv. t. a. p. vs. 22 i k a o e t a k o e' i h o e k o e n g t o e h o e' b a w e r a n o e „ik zal u oordeelen naar uwe woorden"; verderop staat: m a n g a *l* a' a p a n t a k o e ' b e t a n i p ĕ l o', m a ' m ĕ n s a' a p a n t a w e n i a s i ' k o e o „wegnemende, wat ik zelf niet heb neergelegd, oogstende wat ik niet heb geplant." Van het Tal. kan ik geen voorbeelden van 't gebruik van t a ' o e in den zin aanhalen.

De vorm i a ' o e is geheel regelmatig naar de klankwetten van het Talaoetsch. Evenals bij de andere pers. v. n. woorden, is hier de naamwijzer of het lidwoord bij eigennamen en woorden die het karakter van eigennamen hebben, in het Tal. en Sang. i, samengegroeid met het pers. v. n. woord; een vorm a ' o e komt niet voor. Ook de meervoudsvormen zijn regelmatig: i a m i staat voor i k a m i (Sang. id.), i i t e voor i k i t e (Sang. i k i t e').

De drievoudsvormen zijn de vormen van het meervoud, verbonden met het telwoord t a l o e „drie", dat voorzien is van het lidwoord n. Woordelijk beteekent dus i a m i n t a l o e „wij, de drie, wij die drie zijn".

De tweevoudsvormen zijn moeilijker te verklaren. Waar het Tal. heeft i a m b o e a, zegt het Sang. i k a n d o e a. Dit laatste is samengetrokken uit i k a m i n d o e a; men verwacht dus voor het Tal. i a n d o e a.

Het staat vast dat a m b o e a uit k a m b o e a is ontstaan, daar de vorm van i a m b o e a als pron. suffixum van een woord dat op eene opene syllabe eindigt, n g k a m b o e a is.

Dat k a m b o e a uit k a m i r o e a is samengetrokken en dat deze samen-

trekking niet, zooals men zou verwachten, kandoea of andoea heeft opgeleverd, is wellicht hieruit te verklaren, dat men de m van kami heeft willen behouden om den vorm van kami zooveel mogelijk te handhaven.

De d heeft zich dus naar de m gevoegd en is van supradentale tot labiale media geworden. Deze soort assimilatie heeft eene parallel in het Sang. doema*l*ĕmpasiang, een bijvorm van doema*l*oengkasiang, van den stam kasiang „ach ik stakkert!", het Mal. kasihan. Beide werkwoorden beteekenen „zich zelf beklagen".

In den inclusieven vorm iadoea is iite niet terug te vinden. De uitdrukking komt overeen met het Sang. i kadoea „de getweeën" en zal dus, evenals deze, moeten opgevat worden als een meervoudsvorm van het telwoord doea „twee", gevormd met ka-. Het voorvoegsel ka- (a-) heeft dan in kadoea (Tal. adoea) dezelfde functie als ka- in het Mal. kamoe, meervoud van moe.

De tweede persoon e. v. i'o staat voor iko, Sang. i kaoe. Als voorn. woord van den 2den pers. e. v. is kaoe algemeen Mal. Pol.; o is dus samengetrokken uit aoe en i is de naamwijzer.

De 2de persoon mvd. iamioe, voor i kamioe, staat naast Sang. i kamene, voor i kamoe ene (Sprkk. bl. 238), gelijk in een aantal talen van Midden-Celebes kamioe staat naast kamoe bij andere verwanten. Over dit kamioe is het een en ander opgemerkt in de Hfdst. Tt. op bl. 247, 248, waarheen ik hier verwijs.

Van dit meervoud iamioe is het drievoud iamioe ntaloe gevormd, op dezelfde wijze als bij den 1sten persoon.

Het tweevoud i radoea bevat op zich zelf niets dat den 2den persoon aanduidt, evenmin als het Sang. i roea, de dualis van het pers. v. n. woord aan den 2den persoon. Radoea is een geredupliceerde vorm van den stam doea „twee", i radoea is dus zooveel als ons „allebeiden". In het Sang. is echter i rĕdoea het tweevoud van den 3den persoon.

Het pers. voorn. woord van den 3den pers. e. v. itooe is geen eigenlijk voornaamwoord. Tooe is ontstaan uit taoe „mensch, iemand", itooe is dus z. v. a. „de bekende persoon", d. i. „hij". Het Sang. heeft in sie nog het echte pers. v. n. w. 3de pers. bewaard.

Het mvd. i mangitooe is van het e. v. itooe gevormd door voorvoeging van het meervoud aanduidende manga.

De drievoudsvorm i ngana taloe bevat, behalve het telwoord taloe, een voornaamwoord ngana dat synoniem moet zijn met i mangitooe. Als bezittelijk voornaamwoord komt naast i ngana taloe voor: i mangi-

tooe ntaloe. Ook in de spreektaal is i ngana gebruikelijk als voorn.w. 3e p. mv., bv. i ngana apa? — i ngana Esana „wat voor lieden zijn zij?"— „Zij zijn Esangers;" ba*l*oede i ngana Rainisa na*l*ioete wowa „bah, die lieden van Rainis zijn er al heelemaal onder".

Zeer waarschijnlijk is ngana een verkorte vorm van mangana'a, meervoud van ana'a „kind," op te vatten in den zin van „jongen, vent", daar mangana'a een roepwoord is van een man tot zijne makkers, z. v. a. „zeg, vrinden!". Zie verder beneden, in § 70. In het Sang. ken ik ngana niet.

Het tweevoud van het pers. v. n. w. 3de pers. luidt i. taroea. Deze vorm komt mij voor te zijn ontstaan uit i taoe roea „de twee lieden, zij beiden", waarbij dus taoe als oudere vorm van het huidige tooe wordt aangenomen.

§ 62. **Bezittelijke Voornaamwoorden.**

Deze worden uitgedrukt deels door den korten vorm der persoonlijke voorn. w., als aanhechtsels gevoegd achter het woord dat zij bepalen, deels door den vollen vorm der pers. v. n. woorden, volgende op het door hen bepaalde woord en daarmede in genitief-verband staande. Al naardat zij staan achter een woord met open of met gesloten eindlettergreep, verandert de vorm der bezittelijke voornaamwoorden, zooals wordt aangetoond door het volgend overzicht, waarin de eerstgenoemde vorm die is na een woord met open eindlettergreep, de daarna genoemde die na een woord met gesloten eindsyllabe.

1e persoon.

Enk. v.	— 'oe, — ngkoe.
Tweev.	— ngkamboea, — iamboea (excl.)
	— ngkadoea, — iadoea (incl.)
Driev.	— ngkami ntaloe, — iami ntaloe (excl.)
	— ngkite ntaloe, — iite ntaloe (incl.)
Mvd.	— ngkami, — iami (excl.)
	— ngkite, — iite (incl.)

2de persoon.

Enkv.	— noe.
Tweev.	— ndadoea, — iradoea.
Driev.	— ngkamioe ntaloe, — iamioe ntaloe.
Mvd.	— ngkamioe, — iamioe.

3[de] persoon.

Enkv. — n e.

Tweev. — n t a r o e a, — i t a r o e a.

Driev. — n g a n a t a l o e; m a n g i t o o e n t a l o e, — i n g a n a t a l o e.

Mvd. — m a n g i t o o e, — i m a n g i t o o e.

Als voorbeelden volgen hier de woorden t o e a r i „jongere broeder, zuster" als woord met open eindlettergreep en a n a „voedsel, spijs", dat voor de aanhechting der suffixen als een woord met gesloten eindsyllabe te beschouwen is.

1[e] persoon.

Enkv. t o e a r i ' o e „mijn jongere broeder".

Tweev. t o e a r i n g k a m b o e a „ons beider jongere broeder" (en niet de uwe).

t o e a r i n g k a d o e a „ons beider jongere broeder" (tot elkaar gezegd).

Driev. t o e a r i n g k a m i n t a l o e „de j. broeder van ons drieën" (en niet de uwe).

t o e a r i n g k i t e n t a l o e „de j. broeder van ons drieën" (tot elkaar gezegd).

Mvd. t o e a r i n g k a m i „onze jongere broeder" (en niet de uwe).

t o e a r i n g k i t e „ons aller jongere broeder".

Enkv. a n g k o e „mijn voedsel".

Tweev. a n i a m b o e a „ons beider voedsel" (en niet het uwe).

a n i a d o e a „ons beider voedsel" (tot elkaar gezegd).

Driev. a n i a m i n t a l o e „'t voedsel van ons drieën" (en niet van u).

a n i i t e n t a l o e „'t voedsel van ons drieën (tot elkaar gezegd).

Mvd. a n i a m i „ons voedsel (en niet van u)".

a n i i t e „ons aller voedsel".

2[e] persoon.

Enkv. t o e a r i m o e „uw jongere broeder".

Tweev. t o e a r i n d a d o e a „uw beider jongere broeder".

Driev. t o e a r i n g k a m i o e n t a l o e „uw drieër jongere broeder".

Mvd. t o e a r i n g k a m i o e „ulieder jongere broeder".

Enkv. a n o e „uw voedsel".

Tweev. a n i r a d o e a „uw beider voedsel".

Driev. an iamioe ntaloe „uw drieër voedsel".
Mvd. an iamioe „ulieder voedsel".

3de persoon.
Enkv. toearine „zijn, haar jongere broeder".
Tweev. toeari ntaroea „hun beider jongere broeder".
Driev. toeari ngana taloe, t. mangitooe ntaloe „hun drieër jongere broeder".
Mvd. toeari mangitooe „hun jongere broeder".

Enkv. ane, an itooe „zijn, haar voedsel".
Tweev. an itaroea „hun beider voedsel".
Driev. an ingana taloe „hun drieër voedsel".
Mvd. an i mangitooe „hun voedsel".

Er valt nog hierbij te voegen, dat in den 2den en 3den pers. enkv. bij woorden met half gesloten eindlettergreep resp. ngoe en nge wordt achtergevoegd, bv. anangoe „uw kind", anange „zijn kind", van ana'a „kind". Van inanga „moeder" vindt men, naast den vorm inange „zijne moeder", inangene, dus met twee pron. suff 3e p. e. v., waarschijnlijk omdat men de i van inanga als naamwijzer voelt en dus nange als tweelettergrepig, d. i. als stamwoord, waar achter dan weder het pron. suff. moet worden gevoegd.

De hierboven opgegeven vormen der Bezittelijke Voornaamwoorden zijn voor een deel suffixen, voor een deel genitieven der zelfstandige pronomina, voor een ander deel half-suffixen. Met de laatste benaming zijn aan te duiden vormen als ngkoe, ngkamboea, ngkadoea, ngkami, ngkite, omdat zij alle nog bestaan in hunnen onderwetschen vorm van genitieven van koe, kamboea, kadoea, kami en kite, die als zelfstandige voornaamwoorden hunne begin -k reeds hebben verloren. Hunne functie is dus alleen die van pronominale genitieven en hun genitief-vorm is versteend, maar uiterlijk verschillen zij niet van de genitieven der zelfstandige pronomina. Echte suffixen zijn vormen als -'oe, -noe, -ngoe, -nge, bij welke het lidwoord dat zij oorspronkelijk gehad hebben en dat in het Talaoetsch, gelijk in zoovele andere Indonesische talen een genitiefteeken is geworden, is verdwenen of onherkenbaar geworden. Het is begrijpelijk genoeg dat de genitiefvormen der pers. v. n. woorden de neiging hebben om suffixen te worden. Waar zij éénlettergrepig zijn, geschiedt dit geregeld. Men ziet dan zelfs dikwijls nog dat het lidwoord verdwijnt, zoodat in dezelfde taal of in twee zeer nauw verwante talen

-ngkoe en -koe naast elkander staan. Zoo in het Tal. -'oe en -ngkoe, terwijl Sang. uitsluitend -koe heeft, gelijk ook het Tontemboansch. Het Bare'e heeft -koe en dialectisch -ngkoe, het nauw verwante Parigisch heeft -nggoe (over -ngkoe).

De ng van ngkoe, ngkamboea, ngkadoea, ngkamioe, ntaroea, ndadoea, ngkami, ngkite is het tot genitief-teeken geworden lidwoord, waarover reeds boven, in § 16—18 is gesproken. Bij de andere bezittelijke voornaamwoorden is het de i die deze functie vervult, terwijl bij 'oe, ngana, taloe en mangitooe de i is weggevallen, na den vocalischen uitgang van het voorafgaande woord. Vóór den nasalen beginner van ngana en mangitooe kan zich ook het lidwoord n niet handhaven.

De 3de pers. e. v. -ne staat voor nia, d. i. n + ia; hier is de n duidelijk het lidwoord. In noe kan de n de m van het oorspronkelijke moe hebben verdrongen.

Het is in ieder geval duidelijk, dat de persoonlijke voornaamwoorden, zoowel in hun zelfstandigen als in hun afhankelijken vorm, alle van een lidwoord zijn voorzien (of voorzien geweest) en dat dit bij de afhankelijke vormen tot genitiefteeken is geworden. Wat betreft de vormen ngoe en nge na halfgesloten eindsyllaben, de ng is hier ontstaan uit hamzah + n; de faucaal hamzah heeft dus aan de n eene velare uitspraak gegeven.

Bij samengestelde woorden of uitdrukkingen komt het pron. suff. achter het hoofdwoord der samenstelling, bv. anangoe wawine „uwe dochter", anange esaka „zijn zoon".

Wat betreft het gebruik van twee- en drievoud, ook bij het meervoud wordt nog dikwijls een telwoord gevoegd ter aanduiding van het aantal personen waarvan sprake is, wanneer dit bv. niet grooter is dan tien. Het zelfde vermeldt Hardeland van het Ngadjoesch, op bl. 99 zijner Spraakkunst. Ook in het Bare'e en in andere Toradja'sche talen vindt men deze eigenaardigheid, hoewel daar geen vormen voor het twee- en drievoud bestaan, zooals in het Sangireesch en het Talaoetsch.

De klemtoon valt bij de aanhechting der eenlettergrepige pron. suff. achter woorden met open eindlettergreep, op deze eindlettergreep, dus in toeari'oe, toearinoe, toearine op de lettergreep ri. Bij aanhechting aan woorden die met nasaal of hamzah zijn gesloten, (behoudens de achtergevoegde looze a), blijft de oorspronkelijke klemtoon van het woord behouden.

§ 63. **Aanwijzende Voornaamwoorden.**

1e. persoon: indi „deze, dit", gebruikt van iets dat de spreker in de hand heeft, of met de hand kan bereiken of aanwijzen.

oede „deze, dit; die, dat", gebruikt ter aanwijzing van hetgeen iets verder van den spreker ligt dan het met indi aangewezene.

Versterkte vormen dezer aanwijzende voornaamwoorden zijn: indete „hier bij mij" en oedete „id., maar iets verder af", bijwoorden van plaats.

2de persoon: isoede, ter aanduiding van hetgeen dichter bij den aangesprokene dan bij den spreker is, „die, dat".

3de persoon: eigenlijke aanwijzende voornaamwoorden van den 3den persoon zijn er niet. Om iets aan te duiden dat noch bij den spreker, noch bij den aangesprokene is, gebruikt men plaatsaanwijzende bijwoorden. Men moet daarbij in het oog houden, dat de dorpen op de Talaoet-eilanden alle aan de zeekust zijn gebouwd, met het front der huizen naar de zee, zoodat de zeezijde „voor", de landzijde „achter" is. De beide richtingen links en rechts van iemand die met het gezicht naar zee staat worden „opwaarts" en „nederwaarts" genoemd, naar gelang der plaatselijke gesteldheid. Zoo zegt men:

loda „daar aan den zeekant", indien het aangewezene te zien is, lodasindi, indien het niet te zien is.

dala' „daar aan de landzijde", indien het aangewezene zichtbaar, dalasindi, indien het onzichtbaar is.

doso „boven, aan de bovenzijde, opwaarts", als het aangewezene zichtbaar, dososindi, als het onzichtbaar is.

bowa „beneden, aan de benedenzijde, afwaarts", als het aangewezene te zien is, bowasindi, als het niet te zien is.

Verder wordt nog gebruikt poi, om eene richting aan te duiden die zoowel met doso als met bowa kan samenvallen, bv. waar men zich bevindt op eene plaats die zich niet langs de zeekust uitstrekt. Is het aangewezene niet zichtbaar, dan gebruikt men poisindi „daar, ginds, daarginds".

De bijvoeging van het lidwoord, die in het Sangireesch deze bijwoorden van plaats tot aanwijzende voornaamwoorden maakt, kan in het Talaoetsch niet plaats hebben, daar het Tal. het lidwoord e van het Sang. niet bezit.

Wat betreft den vorm der bovengenoemde aanwijzende voornaamwoorden, indi is id. met Sang., Mal., Bikol, Pamp. Maleg., Petapa'sch (Tominibocht) ini, vgl. Napoesch ide, Morisch ende. Oede en soede zijn in het Sang. weder te vinden in de vragende voornaamwoorden hoede, soede „welke, welk?" Men kan het er voor houden dat oede is ontstaan uit oedi en het dan naast indi, idi stellen, zooals in het Jav. ikoe staat naast iki, om het verder verwijderde aan te duiden.

Indete en oedete bevatten beide den nadrukwijzer te, waarover reeds boven is gesproken, zie § 54.

Loda is syn. met Sang. laoedĕ, Tont. laoer, Jav. lor, Mal. laoet „zee", vgl. den volksnaam Taloda, Sang. Talaoedĕ „Talaoet". Het gewone woord voor „zee" in het Tal. is tahaloanga, Sang. taghaloang (Sasahara van sasi') „het ruime sop." Loda heeft dus, evenals het Jav. lor, alleen nog maar richtingaanduidende beteekenis.

dala, Sang. id., Mak. raja, Boeg. adja [1]), Mal. daja „landzijde, binnenland".

doso is met Sang. dasi' te vergelijken; het staat blijkbaar voor dasa. Of nu het Sang. dasi' nog een demonstratief affix i' bevat, dat de oorspronkelijke eind — a heeft verdrongen, kan hier niet worden uitgemaakt.

bowa is het Sang. bawa, Jav. Mal. Soend. bawah, Maleg. ava, enz. die alle „beneden, onder" beteekenen.

poi is het Sang. pai, dat dezelfde beteekenis heeft.

sindi, dat aan bovengenoemde woorden wordt toegevoegd, wanneer het aangewezene voor spreker en toegesprokene niet zichtbaar is, moet wel zijn ontstaan uit indi, met de plaatsaanwijzende s. Sindi kan dus niet anders beteekenen dan „hier". Waarom een woord met deze beteekenis wordt toegevoegd aan woorden die iets aanwijzen dat op de plaats waar gesproken wordt niet zichtbaar is, is niet terstond duidelijk. Wellicht is het aldus te verklaren: De spreker heeft het aangewezene gezien aan den zeekant (loda), het kan dus zijn dat, als men op zijne aanwijzing gaat zien of zoeken, het aangewezene er niet meer is. Dit moet de spreker in het midden laten, maar toen hij het zag was het aan de zeezijde (loda) bij hem (sindi). Of wel de spreker bedoelt met sindi „hier in de buurt", zooals men in het Tont. zegt a *m*eko mbia'i „in het Zuiden hier in de buurt", van wia'i „hier".

§ 64. Over het **Lidwoord,** dat ook tot de aanwijzende voornaamwoorden behoort, is reeds het een en ander gezegd bij de bespreking van den genitief, zie § 17. Een lidwoord als het Sang. e heeft het Tal. niet. Alleen de naamwijzer blijft dus ter bespreking over.

Zooals reeds bij de pers. voornaamwoorden is te zien, is de naamwijzer, die elders (Mal. Jav. Bat. Minah.) si luidt, in het Talaoetsch i, gelijk ook in het Sang. en in de Toradja'sche talen. Deze i staat dus als lidwoord vóór alle eigennamen en voor de woorden die het karakter van eigennamen hebben, zooals benamingen van verwantschap, titel of rang, namen van dieren, planten

[1]) Dit adja staat voor radja, gelijk nog blijkt uit de benaming Toradja (Mak. Toeraja) „Bovenlander", waarin radja geen samentrekking is van ri adja, zooals dikwijls wordt beweerd, maar de oude vorm van het tegenwoordige adja „Westzijde, landzijde"; vgl. ook dajak in Orang dajak „Bovenlander".

of voorwerpen die men als personen wil laten optreden. Voorbeelden: i Oepoenga „Grootvader", i Toeanga „Mijnheer", i Mawoe „de Heer", i momo „de kleine meid", i mainga „de kleine jongen", i amangkoe „mijn vader", i Loenggoe (naam van een vogel in een verhaal), i Woeta „de Blindeman", i Asianga „de Arme". In oepoenga en amanga is deze i geheel met het woord samengegroeid, zoodat men steeds ioepoenga, iamanga uitspreekt.

In den Vocatief wordt, zooals wel vanzelf spreekt, dit lidwoord weggelaten. Doch bij iamanga blijft het behouden, bv. in het begin van het Onze Vader „o Iamang iami soe Sorga!" Ook in ia'anga (Sang. iakang, Mal. kaka') „oudere broeder, zuster" blijft de i met het grondwoord verbonden, bv. dario' ia'anga „het oudste kind", iami taṛoeari ringan iami taṛia'anga „wij de jongere met de oudere broeders en zusters".

De plaats van alle aanwijzende voornaamwoorden is achter het door hen bepaalde woord, bv. ba*l*e'oe indi „dit mijn huis", bowone matanggaka oede „die hooge berg", pangangа*l*ina soe Ta*l*oda oede „die verhuizing naar Talaoet".

§ 65. **Vragende Voornaamwoorden.**

Van personen: isai „wie?"

Van zaken: apa „wat?"

De plaats dezer vragende voornaamwoorden is achter het woord dat zij bepalen, bv. esaka isai n anoe poisindi? „wie is de man die daar gaat?", aloe apa iapatoewanga „welke boom(en) moet(en) omgehakt worden?", iamioe isai isaka toemondo „wie van ulieden gaan visschen?"

Apa wordt ook als substantief gebruikt en dan verbonden met de pronomina suffixa, bv. ta*l*inga ntooemata, oede apane? „het oor van den mensch, wat (deel) van hem is dat?", indi aola' oe apane? „dit is een werktuig voor wat?"

Isai wordt in den 3den en 4den naamval tot si sai „aan wien, tot wien, voor wien, wien?" Isai is het Sang. i sai, Minah. si sei, Bikol isai, Petapa'sch i se, Boano'sch isoi, Kasimbarsch si sea, Oemalasa'sch si see, Tontolisch [1]) sii, Boengkoesch i nai, Mandarsch id., Boeolsch i ta'i, Loindangsch ihee, vgl. Boengk. ai en Tontemb. a'i „deze", Loind. aia. Het is dus waarschijnlijk dat sai een aanwijzend voornaamwoord van den 1sten persoon tot wortel heeft en samengesteld is met een lidwoord, waarvan nu nog maar alleen de s is overgebleven.

---

1) Deze vijf talen worden in de Tominibocht gesproken.

Apa komt in tallooze Indonesische talen voor, als een woord van onbepaalde beteekenis, evenals anoe, koera (koeja, koedja, koea), gaoe. Samengesteld met apa is het Tal. ereapa, Sang. kereapa, woordelijk „zooals wat?", vdr. „hoe, hoedanig".

§ 66. Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Als zoodanig worden gebruikt de vragende voornaamwoorden, dus isai voor personen, apa in het enkelv. voor zaken, in het meerv. voor personen en voor zaken. Terwijl in het Sang. op deze beide woorden het eigenlijke betr. voorn.w. volgt, heeft dit in het Tal. alleen maar plaats bij apa en niet bij isai. Voorbeelden: padaringika isai pi' ta*l*inga ipadaringika „hoore wie ooren heeft om er mede te hooren"; iamioe apa n ma'aringika „gijlieden die hoort"; saroenga ma'asomba tooemata apa n madea'a „zij zullen vinden, de lieden die zoeken"; anase'e iami mangapid oe sasimbaka sisai soeëte nando*l*ok iami „opdat wij brengen antwoord aan hen die ons hebben gezonden."

Door invloed van het in de Maleische spreektaal zoo druk gebruikte jang, dat (vooral door Europeanen) ook dikwijls door apa wordt vervangen, hoort men in het Tal. apa n meer gebruiken dan in zuivere taal noodig is.

§ 67. Wederkeerend Voornaamwoord.

Als zoodanig wordt gebruikt batangana „zelf, eigen, lichaam," dat met het suffix -ana is afgeleid van batang, in vele Indon. talen „liggende boomstam, lichaam" beteekenende. Uitdrukkingen als „ik zelf, gij zelf, hij zelf" worden dus, waar dit in het Tal. noodig is, wedergegeven door batangangkoe, batanganoe, batangane. Het is er echter ver vandaan dat het wederkeerend voornaamwoord in het Talaoetsch even druk zou worden gebruikt als bv. in onze taal. Waar men met nadrukwijzers kan volstaan en waar de samenhang het gebruik overbodig maakt, daar wordt batangana ook niet gebruikt. Voorbeelden zijn: ta*l*antoep oe tooemata waine ere toema*l*antoep oe watanganoe „bemin andere menschen gelijk (gij) uzelf bemint"; toema*l*antoep oe watangana „liefde tot zich zelf"; batangana tawe ma'ola'a arawe pinapa'ola' itooe sia'oe „zelf doet hij het niet, maar hij heeft mij gelast het te doen". Hier valt dus groote nadruk op het „zelf" en daarom is batangana dan ook gebruikt. Doch waar wij „zelf" gebruiken in den zin van „alleen, zonder een ander", daar zegt het Tal. sasane (stam sa „één", met pron. suff. -ne) „in zijn eentje", bv. soeëte na'ola'a oede i'o sasane? „hebt gij zelf (gij alleen, zonder hulp van anderen) dat gemaakt?"

itooe sasane tawe ma'ola'a, arawe iapaola' itooe soe tooemata waine „hij zelf doet het niet, maar hij laat het doen door andere menschen".

Over het Sang. wederkeerend voornaamwoord batangeng, zie Sprkk. bl. 250.

§ 68. **Onbepaalde Voornaamwoorden.**

Hiertoe kan men de volgende woorden brengen:

isai „wie, alwie"; imangisai „alwie maar, iedereen die"; laatstgenoemde vorm is een onbepaalde of meervoudsvorm van isai. Voorbeelden: isai madiri, balasae „wie niet wil, laat'm"; pabal*o*to ,isai mapoeloe „zegge het wie wil ". Constructies als isai apa n mapoeloe „wie maar wil" zijn navolgingen van het Maleisch (siapa jang soeka), want apa n komt als onbepaald voorn. woord in het Talaoetsch niet voor.

i mangisai mangawoesoe, saroenga ma'asomba roe'oemana „al wie liegt zal straf ontvangen".

„Iemand" is: piad oe sangkatooe; „niemand" is: tawed oe sangkatooe; „iets" is: manga apa (een onbepaalde vorm van apa); „niets" is: tawed apa, of sterker nog, tawe manga apa „heelemaal niets".

Dit piad oe is het Sang. pia' „er is, er zijn", gevolgd door het lidwoord; in zinnen als de volgende kan het worden vertaald door „wat, al wat", piad oe ipapoeloenoe, anoenoe „is er iets dat (al wat) door u wordt begeerd, het is het uwe". In piad oe is dus oe betrekkelijk voornaamwoord.

„Alles" is abi, bv. saranapa soe meda anoeana abi? „moet al wat op tafel is alles worden weggenomen?"

Het in den bovenstaanden zin gebruikte saranapa beteekent „al wat", bv. tantilangoe soe ratoe saranapa ndatoe, boeṛoe soe Roeata saranapa nDoeata „geef den keizer alwat des keizers en Gode alwat Godes is". In het Sang. is het bestanddeel sara van deze uitdrukking zoowel sara' „grens, grensteeken", vgl. Benten. saran, als sarang „tot aan, zelfs" bv. tawe sarang sĕngkataoe „zelfs niet tot één mensch toe, niemand"; tawe sarang sĕnsoe*l*e „geen enkelen keer", zie Sprkk. bl. 251, 253, 279. Of dit sara hetzelfde is als wat voorkomt in de uitdrukking sara sawa „man en vrouw", bv. Ba'e-wa'e i Loenggoe roea sara sawa „Vertelling van den vogel Loenggoe en zijn wijfje", is niet zeker; in dat geval zou sara z. v. a. „tot en met" beteekenen. Het is echter meer waarschijnlijk dat sara het voorvoegsel sa- „één", met 't invoegsel -ar- bevat, of dat sara samenhangt met taṛa-, het in § 20 behandelde voorvoegsel.

„Allerlei" is alawo'oe ghati, woordelijk „veelheid van soort".

Naast apa in algemeenen zin, in de beteekenis „dat ding", wordt voor personen gebruikt het onbepaalde voornaamwoord anoe, dat in het Sang. en Tal. ook als lidwoord-genitiefaanduider optreedt en voorts in tal van Indonesische talen als betrekkelijk, vragend of onbepaald voornaamwoord voorkomt, om iemand of iets aan te duiden welks naam men niet kan of wil noemen. Voorbeelden zijn: agira'a oede apa o „geef eens hier dat ding"; i anoengke, naoeng itooe maatika „die dinges is streng van karakter"; si anoengke itooe maatika „voor dinges is hij streng".

Soms wordt i anoe uitgebreid tot i anoe tangina, bv. pinangoensandaṛan ianoe tangina „waartegen is geleund, door hen, door die lieden". Uit deze vertaling zou men opmaken dat i anoe tangina eene meervoudige beteekenis heeft. Ter verklaring van dit tangina kan ik slechts wijzen op het Sangireesche lidwoord teng, zie Sprkk. bl. 283, 284. Aldaar is ook genoemd tenganoe „dat ding, die dingen", gezegd van iets dat men niet kan of wil noemen.

Anoe met daaraan gehecht bezittelijk voornaamwoord beteekent „ding van, bezitting, eigendom van", bv. anoe'oe „ding van mij, iets van mij, het mijne, van mij"; anoene „van hem".

§ 69. **Voorzetsels.**

Van de voorzetsels in het Tal. is soe het meest gebruikte. Bij de eigennamen en de daarmee gelijkstaande naamwoorden die van het lidwoord i zijn voorzien, wordt dit soe met de i tot si, 't welk niet uit soei kan zijn ontstaan. Soe is dus samengetrokken uit sa of sĕ en oe, het lidwoord der woorden die in den genitief staan. Zie boven § 61 en Sang. Sprkk. bl. 277.

In de eerste plaats is soe plaatsaanduidend, dus te vertalen met ons „te", bv. soe wale'oe „te mijnen huize"; soe Rainisa „te Rainis"; soe arre „op het zand"; soe ralana „op den weg"; soe wowone „op den berg"; soe wawolane „in het dal"; soe tahaloanga „op zee, in zee, ter zee".

Met soe is samengesteld soeapa „waar, waarheen?", bv. i'o manoe soeapa? „waarheen gaat gij?" Voor „gaan" is hier de oem- vorm gebruikt van anoe, het onbep. voornaamwoord, dat een werkwoord vormt met onbepaalde beteekenis, zooals bv. ons „waar moet je heen?"

Verder wordt dit soe uitgebreid door de toevoeging van plaatsaanduidende zelfst. naamwoorden, zooals aloenga „ruimte onder iets", daloema „binnengedeelte", doso', dosota „bovengedeelte", bowo „bovenvlak",

li'oeda „rug, achtergedeelte", saroeana „front, voorste gedeelte", panindoenga „achtergedeelte". Daar al deze woorden zelfst. naamwoorden zijn, regeeren zij het woord dat er op volgt in den tweeden naamval. Zoo worden dus soe a*l*oenga „onder", soe ra*l*oema „binnen", soe wowo „bovenop", soe saroeana vóór", soe *l*i'oeda „achter" gevolgd door den genitief van het woord dat zij regeeren. Voorbeelden zijn:

soe a*l*oeng oe wa*l*e „onder het huis", soe wowo n meda „boven op de tafel", soe ra*l*oeme „binnen in, in het binnendeel er van", soe ra*l*oem oe wa*l*e „binnen in 't huis", soe saroean oe wa*l*e „vóór het huis", soe *l*i'oed oe wa*l*e „achter het huis".

Soe heeft ook de beteekenis van richtingaanduider en heeft dus, behalve de functie van het Sang. soe ,ook die van Sang. so*l*ong „naar". Voorbeelden: ire'e soe panindoenga" (van den zeekant af) naar het achterdeel van het huis gaan" (het huis maakt front naar de zeezijde); inaka soe ganggoe*l*anga „(van de landzijde) gaan naar het schuitenhuis" (aan het strand).

Het voorzetsel dat eene richting van af aanduidt, is boea. Indien dit boea hetzelfde is als het Sang. bo'oe, dan moet het uit baoe zijn ontstaan, daar bo'oe uit bo en oe bestaat, welk oe weder het lidwoord der genitieven is. Zie Sang. Sprkk. bl. 277 en boven, in § 17.

Dit boea wordt gewoonlijk uitgebreid door soe met volgend substantief, waarop dan ook weder het geregeerde woord in den genitief volgt. Voorbeelden zijn: boea rosota „van boven af", boea soe wowo n meda „van af de oppervlakte der tafel"; boea soe panoe mba*l*e, van af de voorgalerij van 't huis"; boea soe *l*aloengana „van uit de ruimte onder 't huis"; boea soe panindoenga „van af de achterzijde"; i'o woe soeapa? „vanwaar komt gij?" boea si sai? „afkomstig van wien?"

Een ander voorzetsel is dingana, het Sang. dingang, Mal. dĕngan, enz. Als substantief beteekent dit woord „kameraad, gezel, makker", als voorzetsel „met, te zamen met", doch het verliest nimmer zijn karakter van substantief, daar het den genitief regeert en de persoonlijke voorn. woorden in den suffix-vorm achter zich neemt. Voorbeelden: oe'ananoe ringangkoe „wonende bij mij", oe'awanoea ringan itooe „verblijf houdende bij hem"; dingan i Kando*l*o, isoede mapia „bij K. daar is het goed".

Verder wordt dingana ook verbonden met den naam van een persoon die een voorzetsel voor zich krijgt, evenals men in het Mal. pada en in het Sang. anoe en pia' gebruikt (Sprkk. bl. 278) om daarvóór het voorzetsel te plaatsen dat een persoonsnaam of een pers. v. n. w. regeert. Het Maleisch breidt de begrippen bapakoe „mijn vader" en Toean „Mijnheer", uit tot

pada bapakoe, pada Toean „bij mijn vader, bij Mijnheer", of naar de oorspronkelijke beteekenis: „plaats waar mijn vader, Mijnheer is", omdat dit beleefder is dan het enkele „mijn vader, Mijnheer", zooals het ook in 't Ned. beleefder is te zeggen: „ik kom ten Uwent", dan „ik kom bij u". Zoo zegt het Sang. anoe n amangkoe, anoe n Toeanga en het Tal. dingan iamangkoe, dingan i Toeanga, dus: Mal. kĕpada bapakoe, daripada Toean, Sang. solong anoe n amangkoe, bo'oe anoe n Toeang, Tal. soe ringan iamangkoe, boea ringan i Toeanga „naar mijn vader, van Mijnheer af"; ia'oe manoe ringan i Toeanga „ik ga naar Mijnheer", ia'oe woea ringan i Toeanga „ik kom van Mijnheer".

Tot de voorzetsels kan ook nog worden gerekend sara, Sang. sarang, als subst. „grens", als prepositie „tot aan". Zoo vraagt men bv. aan iemand die op reis is geweest: sara apa? „tot waar (zijt ge geweest)?"

Ook baoega „ter wille van", eveneens een zelfst. n. w., kan als voorzetsel worden beschouwd, bv. baoeg oe iamioe „ter wille van ulieden". Ook in het Sang., speciaal op Siaoe, komt dit woord voor, in den vorm baoegĕ.

§ 70. Tusschenwerpsels.

De tusschenwerpsels staan, als onmiddellijke uitingen van het gevoel, dikwijls buiten de gewone klankwetten der taal. Ook in het Talaoetsch is dit bij eenige tusschenwerpsels op te merken.

De gewone vocatief-interjectie is e!, om te roepen o! Een man roept zijn makker met o anoe! „zeg vrind! zeg dinges!" Tot meer dan één sprekende, gebruikt men: o mangana'a „zeg vrinden!" Dit mangana'a is een meervoudsvorm van ana'a „kind", hier in den zin van „jongen, vent", gevormd met manga. Bij de bespreking der pers. v. n. woorden is de vorm ngana van dit mangana'a afgeleid, zie § 61. Waarschijnlijk is dit o mangana'a „zeg, jongens!" oorspronkelijk een toeroep van een heer tot zijne slaven of van een hoofd tot zijne onderhoorigen, die later meer algemeen is geworden. Vrouwen roepen elkaar met o momo! „zeg vriendin!" Dit momo beteekent in het Sang. „zusje, meisjelief" (momo').

Uitroepen van verbazing en angst, zijn: oeare! ia'oe no! „wee mij!" oeare ia'oe ngana o! „wee ons!" Andere uitroepen van verwondering zijn nog bij vrouwen: ia'oe mangke tala, ina', z. v. a. „neen maar!" of ia'oe mangke talae, woordelijk: „ik niet, hoor! daar moet ik niets van hebben!"

Dreigend, vooral tot kinderen, is taka i'o „straks jij", d. i. „straks kom jij aan de beurt!"

Een uitroep van angst is ai!

Afwerend is: arie, ma'! „houd op, jongen! laat dat, jongen!" Hierin is ma' eene afkorting van mainga „jonker, jongeheer!"

Tot meisjes, arie, mo' „houd op, laat dat, meisje!", waarin mo' afkorting is van momo. Afwerend uit vrees is oh!

Afschuw uit men met his, eis! „bah!" Eis zegt men ook, wanneer men iemand iets hoort beweren dat onwaar is. Vergist men zich zelf, dan roept men uit: ie'!

Aansporend zijn e', ate! „kom, komaan!", bv. ate, inaite „toe, ga nu!" ate, inawaka „kom, ga nu zeewaarts!" ate, ireete „toe, ga nu landwaarts!"

ate, pa'asireëte „toe, kom toch!"; ate sireëte, dangaute „toe, kom dan toch boven!" Ook bete wordt gebruikt in den zin van ons: komaan, vooruit! bv. bete anoea inawa arendi „komaan, breng het hier", wete ranganaë isindi „komaan, breng het hier boven!"

Bij het wegjagen van dieren gebruikt men si', se'! voor varkens ook oeis!

Het Sang. baiko „geef op, geef hier!" is in het Tal. be'o, ook go'o.

Uitroepen van beklag zijn: o kasiang, waarmede men zich zelf beklaagt; de begin -k doet denken aan ontleening uit het Maleisch. Om anderen te beklagen, zegt de Talaoerees in het enkelv. iasao, in het meerv. i ma*ng*iasao, met den klemtoon op o. Het komt mij voor dat dit moet worden ontleed in i asa o, waarin i het lidwoord, o een tusschenwerpsel is en asa het telwoord „één", hier te nemen in den zin van „ander", d. i. „kameraad, vriendin", zoodat dus i asa o is weer te geven met „die arme vrind!" Ook het Sang. piroea, dat hiermede synoniem is, beteekent niet anders dan „vriend, kameraad", vgl. het Bar. pindongo, eveneens samengesteld met pi-, van den stam rongo, Mal. dĕngan, Sang. dingang, Tal. dingana „makker, gezel". In het Lindoesch (West-Toradja'sche taal) heet de kat pindongo, dus z. v. a. „huiskameraad".

Eene vraag om bevestiging wordt uitgedrukt door aṛae, dus z. o. a. ons „niet waar?"

§ 71. Bij gebrek aan een anderen tekst, geef ik hier nog dien van eene vervloeking, uitgesproken over eene kip, ten behoeve van een koortslijder, die zijne ziekte op het dier overdraagt, om er zoodoende zelf van af te raken. De vertaling is misschien niet geheel juist, maar in hoofdzaak is het stukje verstaanbaar.

Papaghiana, boeṛoe papangginaoeana i'o manoe'a diriadi i Mawoe boeṛoe niola'oe Roeata, eweë gaghewala baika, boeṛoe sasalaka toewo. Nariadi soe tempo indi i'o napaeleg oe toe*l*ada, boeṛoe napatarang oe *l*anggioeta. E, ma'aadio'a baika, boeṛoe ma'anisa'a tatoewo. Amoengkang oe arodi i'o e mangapisa, boeṛoe mangangoempisana sia'oe arae arendi iadoea mala*l*ioete ṛoro. Oe'oekoe indete ta'oe iapa'aaoeta, boeṛoe dapanoe indete ta'oe iapa'asipita.

Linti'ante soe ma*l*o, soe ta i'asilo mata, boeṛoe baedante soe mama*l*aghana, soe ta i'arango naoenga. I'o ta'oe ina*l*inti'ana, boeṛoe ta'oe inawaedana. Maboea soe alo indi, iami sataṛana, boeṛoe iami sangkawa*l*aghana tatedoewe naoengana, boeṛoe tatedoe pendamana tiṛing oe poea, boeṛoe laia n awa'a. Pendamana eweëete asoenge, boeṛoe ataghoe*l*andima, lembone oentoenga boeṛoe asomaka. Soe a*l*oë n alo, boeṛoe soe a*l*alang oe ṛabi iami tatedoe maapisa boeṛoe tatedoe ma'aoempisana.

Worde bedacht en te binnen gebracht, dat gij kip zijt geschapen door den Heer en gemaakt door God, ook tot versterking des lichaams en tot bevordering van den groei daarvan. Zoo is het dan nu geschied dat gij een voorbeeld hebt laten zien en een exempel hebt doen aanschouwen. Zie, mijn lichaam is geheel mager en mijn lijf is geheel uitgeteerd. Indien gij alzoo mij verdrukt en kwelt, laat ons dan trachten elkaar voorbij te streven om de eerste te zijn. Dit uw leven zal ik verkorten en deze uwe maat zal ik inkorten. Gij zult worden opgegooid in de ruimte, waar gij niet meer voor de oogen zijt te zien en worden weggeslingerd in het luchtruim, waar de gedachte u niet kan bereiken. Ik heb u kunnen opgooien en u kunnen wegslingeren. Van af dezen dag zullen wij en onze kinderen en wij met ons gansche geslacht nimmer meer gewaar worden en nimmer meer gevoelen hoofdpijn en hitte des lichaams. Maar wij zullen gevoelen koelte en gezondheid, ja meer nog, geluk en voorspoed. In lengte van dagen en breedte van nachten zal ons niets meer drukken en niets meer kwellen.

papaghiana, met suff. -ana en prefix pa- van den stam paghi, zie § 48; mapaghi „bedenken, nadenken, meenen".

boeṛoe, voegwoord, „en", Sang. „pas, onlangs, dan eerst".

papangginaoeana, met suff -ana, van mapangginaoe, causatief van mangginaoe, stam ginaoe, zie § 26, 48.

diriadi, stam diadi, het Mal. djadi, overgenomen; de stam is voorzien van het invoegsel -in-, dat bij stammen die met d aanvangen tot -ir- wordt; zie § 42. Diriadi staat dus voor diniadi „gemaakt, geschapen".

i Mawoe „de Heer", d. i. God, syn. met Doeata, het Skr. dewata; de klemtoon op a bewijst dat het uit 't Mal. is overgenomen.

gaghewala „middel om groot te worden", st. gewala, zie § 15.

baika (dial. baitja, baita, baiṛa) „lichaam".

sasalaka „middel om groot te worden, st. salaka, Sang. sĕlahĕ, Ponos. solach „Tont. sĕla'.

toewo „groei, leeftijd", hier in parallelisme met baika gebruikt in de beteekenis van lichaam.

napaelega, Praeter. van mapaelega, zie § 24.

napataranga, Praeter. van mapataranga, causat. van den stam taranga, wrsch. het Mal. tĕrang „klaar, duidelijk".

ma'aadio'a, ma'anisa'a, twee stammen met ma'a- samengesteld, adio'a „klein" en nisa'a „mager'; de beteekenis van het voorvoegsel ma'a- is hier „geheel en al". Zie ook § 22.

sia'oe, 4de naamval van ia'oe „ik".

iadoea, tweevoudsvorm (incl.) van ia' oe.

mala*l*ioete, wederkeerige vorm van den stam lioe „voorbijgaan", dus „elkaar voorbijgaan", met den nadrukwijzer te. Zie § 35, 54, ṛoro „de eerste, de voorste"; mala*l*ioete ṛoro „wij gaan elkaar voorbij om 't eerst, trachten elkaar voorbij te streven om de eerste te zijn". De bedoeling is: daar gij, kip, die geschapen zijt tot voedsel voor den mensch, om zijn lichaam te doen gedijen, een staaltje hebt doen zien (van uwe boosheid), zoodat ge mij, door uwe boosaardigheid geheel hebt uitgeput, zoo zullen we eens zien wie van ons het meest vermag.

oe'oekoe, stam oe'oeka (dial. oe'oetja, oe'oeta, oe'oeṛa), Sang. oekoerĕ, het Mal. oekoer, in de bet. van „maat" overgenomen. In het Tal., Sang. en de Minahassische talen heeft dit woord de beteekenis van „noodlot, voorbestemming, vooraf bepaalde mate van geluk of ongeluk", en ook die van „vooraf bepaalde levensduur". In dezen zin moet het hier worden genomen.

dapanoe staat hier in parallelisme met oe'oekoe; dapa is het Sang. dĕpa, Tont. rĕpa, Tag. dipa, Bis. dopa, Mal. dĕpa „vadem", hier vertaald met „maat", daar het parallel is met „levensduur".

iapa'aaoeta en iapa'asipita, Passieven van causatieve vormen met mapa'a- (mapa- vóór den secundairen stam, gevormd met a-) van de stammen aoeta „kort" en sipita „smal, nauw, eng". Zie § 24. Over ta'oe, zie § 61.

linti'ante, Locaal-passieve vorm van den stam linti'a, ma*l*inti'a

„weggooien, opgooien", zooals men bv. aarde opwerpt met een stok, waarvan men de punt in den grond steekt. De vorm is versterkt met den nadrukwijzer te en heeft de beteekenis van Futurum, daar zij geen voorvoegsel heeft. Het Sang. heeft linti', loeminti'.

Van den zelfden stam is het in den volgenden zin voorkomende ina*l*inti'ana, Pass. Praeter. van den potentieelen vorm. Zie § 46 en 50.

ma*l*o is „de ledige, onzichtbare ruimte, de oneindige ruimte".

soe ta i'asilo mata „naar hetgeen niet wordt gezien met het oog"; i'asilo, passief van ma'asilo „zien, in 't oog hebben"; met de ontkenning ta verbonden, zijn de vormen met i'a- te vertalen met ons „on — baar", dus ta i'asilo „onzichtbaar". Vóór de m van mata heeft zich het lidwoord niet kunnen handhaven.

Een dergelijke vorm is ta i'arango naoenga „onbereikbaar voor de gedachte". De stam dango, Bar. djanga (zie verder Kern, Fidjitaal, 183) beteekent „span" (afstand tusschen den gespalkten duim en middelvinger), mandango „met het span meten, met de vingers meten". Hier is het gebruikt in de beteekenis „meten, bereiken, begrijpen".

baedante en inawaedana zijn dezelfde vormen als linti'ante en ina*l*inti'ana, van baeda, mamaeda „oplichten met een hefboom".

mama*l*aghana, parallel met ma*l*o; bedoeld wordt: eene onzichtbare plaats ergens in het luchtruim. De stam van dit woord is ook die van het eenige regels verder voorkomende sangkawa*l*aghana, dat vertaald is „met het gansche geslacht". Het Sang. heeft ba*l*agheng „stamgenoot, zeer verre verwante"; dit woord kan, evenals het Tal. ba*l*aghana, nog weder het suffix -eng, -ana bevatten. De stam moet dan zijn ba*l*agĕ (Sang.), ba*l*aga (Tal.) en dit moet weder hetzelfde woord zijn als het Tontemb. walak „tak van een geslacht; geslacht, stam, volksstam", toe'oer im balak „geslachtshoofd, districtshoofd", in het Mal. overgebracht met kapala balak en plompweg afgeleid van het Ned. „balk", omdat de Minahassische districtshoofden vroeger verplicht waren door hunne stamgenooten een zeker aantal balken te laten leveren. Door het Sang. en Tal. wordt de meening van den Heer J. Alb. T. Schwarz, dat walak een echt Minahassisch woord is, waarmede de Minahassers reeds lang vóór de komst der Hollanders hunne stammen aanduidden, als onwederlegbaar juist bewezen. Men zie o. a. het artikel 1 walak in zijn Tontemboansch-Nederlandsch Woordenboek en de Aanteekening in de Vertaling der Tontemboansche Teksten, op bl. 192, bij de Verhalen No. 64 en 65. De afleiding van het Ned. „balk" is geheel onjuist; men vindt haar o. a. nog vermeld in het artikel „Minahasa"

van de Encyclopaedie van Ned. Indië (II, 510 b).

Van dit balaghana nu is afgeleid mamalaghana, dat in dezen tekst als zelfst. naamwoord is gebruikt en de beteekenis moet hebben van „zich in de verte bevinden, zoo ver verwijderd zijn als verre familie".

maboea „te beginnen met"; de stam van dit woord is boea, dat boven, in § 57 en 69 is besproken als voorzetsel en als partikel ter aanduiding van het Praeteritum.

tatedoewe is afgeleid van tate „niet meer", dat weder tot stam heeft de ontkenningspartikel ta „niet". Hierachter is eerst de nadrukwijzer te gekomen en daarna een element doe, dat te ontleden is in d en oe. Immers waar het Sangireesch zegt tawe' oe sĕngkataoe „niemand", daar zegt het Talaoetsch tawedoe en verder piadoe sangkatooe „iemand", piadoe ipapoeloenoe „iets dat door u wordt begeerd". In deze vormen is dus oe het betrekkelijk voornaamwoord. Wat nu de d in tawed oe, piad oe, tated oe beduidt, weet ik niet te zeggen; waarschijnlijk is het een enclitisch toevoegsel, dat de kracht van nadrukwijzer heeft.

asoenge „koude", st. soenge, masoenge „koud, koel". Dit begrip is in de Indon. talen gelijkwaardig met dat van „gezondheid, welstand". Het parallelle ataghoelandima heeft eveneens beide beteekenissen. Dit woord heeft tot stam landima, Sang. lĕnding; malandima, Sang. maralĕnding „koud". Het nomen instr. lalandima beteekent „verkoelingsmiddel, geneesmiddel" en is de benaming van eene korte, dikke grassoort, gebruikt om het warme hoofd te verkoelen. Over taghoe — zie § 20.

lembone „wat meer is, vooral", van lembo, Sang. id., Bis. labaoe, met het pron. suff. 3e pers. e. v. „ne; een voorbeeld van het gebruik in 't Sang. vindt men Sang. Teksten XL, bl. 283 (Bijdr. K. I. 5, IX, 163); i kamene, manga Wĕbato, lembone kate i Toean Datoe „gij Rijksraden, vooral (te meer, in de eerste plaats) Mijnheer de Koning".

oentoenga „geluk, voorspoed", uit het Mal. oentoeng. Het parallelle asomaka is de nominale vorm van het adjectief masomaka „gelukkig, voorspoedig", stam somaka (dial. somata, somatja, somaṛa), Tontemb. somar „gift van den buit, op de jacht of op de vischvangst verkregen, aan iemand die er om vraagt en die daardoor den jager of visscher goed gezind wordt, hetwelk tevens werkt als voorspoed voor een volgenden jacht- of vischtocht". Een heilwensch is:

i'o maoentoenga, masomaka, masoenge, mataghoelandima „wees gij gelukkig, voorspoedig, gezond, welvarend".

soe aloë n alo „den geheelen dag lang"; daar aloë in parallelisme

staat met a*l*alanga, 't welk het voorvoegsel a- heeft, zoo is dit waarschijnlijk ook met a*l*oë het geval; de stam loë beteekent dus waarschijnlijk „lang van tijd". Het begrip „dagelijks" wordt uitgedrukt door: soe alo-alo „dag aan dag", of mialo-mialo. Omtrent dit voorvoegsel mi-, zie boven, in § 31.

soe a*l*alang oe ṛabi „in de breedte van den nacht"; de stam la*l*aka (dial. la*l*ata, la*l*anga), ma*l*alaka beteekent „breed". Van ṛabi „nacht" komt tiṛabi „morgen" en aṛabi „gisteren".

iami tated oe maapisa, woordelijk „wij, er is niets meer dat zal drukken", d. i. „wij hebben niets meer dat ons zal drukken".

TENTENA (Posso-meer, Midden-Celebes). *December* 1909.

BABAD TJERBON.

Uitvoerige inhoudsopgave en noten

DOOR WIJLEN

Dr. J. L. A. BRANDES,

met inleiding en bijbehoorenden tekst

uitgegeven

DOOR

Dr. D. A. RINKES.

VERHANDELINGEN

VAN HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIX.

Tweede stuk, eerste gedeelte.

BATAVIA, ALBRECHT & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1911.

INLEIDING.

In de wetenschappelijke nalatenschap van Dr. Brandes werd o. m aangetroffen een overzicht van een Babad Tjerbon [1]), hetwelk mij voorkwam, in verband met onderzoekingen over den Islam op Java, speciaal de Javaansche hagiologie, eene nadere bestudeering alleszins waard te zijn.

En, aangezien eene behoorlijke waardeering van het aandeel van Dr. Brandes in dergelijke onderzoekingen door aanhalingen in eene of andere latere publicatie niet tot haar recht zou komen, kwam het aanbevelenswaardig voor, bedoeld overzicht (lees: uitvoerige inhoudsopgave) op de een of andere wijze te publiceeren.

Al hoe wenschelijk het zou zijn voor de beoefening der Indische letteren in haar geheelen omvang, en rechtvaardig tegenover de verdiensten van Dr. Brandes, dat men eene systematische publiceering van de velerlei gegevens, in zijne nalatenschap, die voor uitgave vatbaar zijn, ging ondernemen, voorloopig is daaraan, uit gebrek aan deskundigen, die voor zulken arbeid, (welke veel moeite geeft, en waarmee men weinig eer inlegt), tijd disponibel hebben, geen denken.

Maar hetgeen zich om de een of andere reden daartoe aanbiedt, dient dan ook ter hand te worden genomen, voordat de goede gelegenheid weer voorbij gaat.

Het uitgeven van door anderen nagelaten wetenschappelijken arbeid echter is altijd een teere zaak. Natuurlijk dient daarbij op den voorgrond te staan, dat men de verdiensten van den auteur zooveel mogelijk in het goede licht plaatst, maar juist de wijze waarop zulks het best kan geschieden, verdient eenige nadere overweging.

Eenerzijds zou men bijvoorbeeld kunnen volstaan met het persklaar maken van de nagelaten papieren zonder meer. Zulks moge, wanneer het betrokken werk af, of zoo goed als af was, op het overschrijven na klaar, en de uitgave kort na het overlijden wordt ondernomen, het meest aanbevelenswaardig zijn, in het algemeen doet men op die wijze te kort aan den auteur, die

---

1) Zie den Inventaris van de wetenschappelijke nalatenschap van Dr. J. Brandes, Not. Bat. Gen. 1906, Bijlage III, p. XXVI, sub No. 5.

als regel den tekst, zooals die werd nagelaten, allicht niet zonder grondige herziening zou hebben gepubliceerd.

Een andere methode is, het nagelaten stuk critisch onderhanden nemen en met gebruikmaking der resultaten van latere onderzoekingen, het betrokken geschrift geheel omwerken en aanvullen.

Ook dit komt echter noch raadzaam, noch billijk voor. Het werk wordt dan feitelijk van een ander, en zou zeker door den schrijver bij leven evenmin als het zijne geaccepteerd zijn.

Op grond van deze overwegingen koos ik een middenweg tusschen deze twee alternatieven en bepaalde mij er toe, het handschrift te zuiveren van onopzettelijke taal- en schrijffouten, verder hier en daar eene kleine redactie-wijziging aan te brengen, en enkele voetnoten, door [ ] gemerkt, aan de verklaringen van den schrijver toe te voegen.

Doch men zal licht ontwaren, dat ik mij inderdaad tot het noodige heb beperkt, en in het algemeen meer overhelde naar de eerste, dan naar de tweede der genoemde uitgaaf-methoden. Immers, op die wijze loopt men minder kans den auteur te schaden, daar de welwillende lezer gaarne de onvoltooidheid van het werk in aanmerking zal willen nemen, dan door allerlei wijzingen en „verbeteringen", die misschien later weer weg worden geredeneerd en waarvoor men den auteur ten onrechte dan aansprakelijk zou gaan stellen.

De inhouds-opgave van Dr. Brandes is weliswaar vrij uitvoerig, maar het kwam toch wenschelijk voor den tekst, waarop zij betrekking heeft, tegelijkertijd uit te geven, mede opdat ieder in de gelegenheid moge zijn de opvattingen van Dr. Brandes te verifieeren.

Ofschoon dit niet nader werd opgegeven, bleek de inhoudsopgave te zijn ontleend aan Babad Tjerbon, No. 36 uit de Collectie-Brandes. [1])

Dit handschrift is blijkens daarin voorkomende notitie, geschreven (of afgeschreven) door een zekeren Moehammad Noer [2]) en bevat, behalve den Babad-tekst en eenige persoonlijke aanteekeningen van een der houders, nog een paar verzen in het Soendaneesch, die hier echter niet ter zake doen. Eene korte aanwijzing nopens de lectuur van het geschrift aan het slot is na den tekst overgenomen.

De Babad-tekst zelve beslaat 75 + 4 pagina's folio, met ± 17 à 18 regels per pagina, in duidelijk Arabisch karakter, hetwelk hier om begrijpelijke

1) Zie: „Lijst der handschriften in berusting bij Dr. J. L. A. Brandes enz.", Not Bat. Gen. 1906, Bijlage I.

2) Volgens een andere notitie, gedateerd: Bandoeng, 16 Maart 1877, zou het zijn samengesteld door Ki Moertasiah, en in bezit zijn geweest van Adimadja.

redenen door Latijnsch schrift vervangen is. Bij dit laatste is de spelling van het origineel getrouw, haast slaafs gevolgd.

Deze werkwijze heeft veel voor en weinig tegen. Zonder daarover in den breede te willen betoogen, mag toch opgemerkt worden, dat alleen op die wijze den deskundigen lezer een geheel zelfstandig oordeel over de interpretatie van den tekst wordt gewaarborgd. Maar bovendien, bij het uitgeven van als wetenschappelijke lectuur bedoelde teksten, [1]) dient men, tot zekeren grens, m. i. niet de regelen van eene steeds min of meer kunstmatige grammatica, maar het gebruik als opperrechter voor de schrijfwijze te aanvaarden. Het ligt echter mede niet op mijn weg, dit beginsel hier nader te motiveeren, terwijl ik tevens wil erkennen daarvan in enkele gevallen (ook vroeger) van te zijn afgeweken. Enkele veel voorkomende woorden als ija e. a. zijn bijvoorbeeld thans zonder overgangsletter geschreven, en bovendien is de hamzah, die in het origineel steeds achter poetra, istri, Djaketra en andere woorden, die in Javaansch karakter een tjakra zouden hebben, was geplaatst, niet nader aangeduid.

Alleen eigennamen, of hetgeen ik als zoodanig meende te moeten beschouwen, werden met kapitalen geschreven, leesteekens c. a. zijn niet aangebracht, omdat men den lezer daarmee eene interpretatie opdringt, die later kan blijken niet de juiste te zijn. Trouwens, meermalen behooren bepaalde zindeelen eigenlijk zoowel tot den voorafgaanden, als tot den volgenden zin, en bij afscheiding door teekens zou dan eene herhaling of terugwijzing noodzakelijk zijn, die zich bij dichtmaat niet zonder belangrijke omwerking in den tekst zou laten plaatsen, en aldus geheel willekeurige en oncontroleerbare emendaties zou meebrengen.

Bij de Arabische woorden, die nog niet onbetwistbaar in den Javaanschen taalschat zijn overgegaan, zijn in transcriptie de in het origineel aangeduide lange vocalen eveneens aangegeven, overigens echter is alleen getranscribeerd wat er stond.

Evidente schrijffouten zijn stilwijgend verbeterd, doch daarbij is de grootste beperking in acht genomen. Fouten tegen de maat zijn alleen bij enkele zeer belangrijke afwijkingen aangegeven, bij onze onbekendheid met de zangwijzen is het trouwens moeilijk te bepalen welke fouten bij het „matja" al of niet zwaar moeten wegen.

Verder werd de tekst gecollationeerd met een Babad Tjerbon van overeenkomstige redactie, namelijk No. 107 uit de bovengenoemde collectie Brandes,

---

1) De eischen, die gesteld moeten worden aan werken voor het onderwijs en voor volkslectuur, zijn natuurlijk ook in dit opzicht geheel andere.

en de kleine tekst-verschillen in noten aangegeven. Daarbij zijn echter niet alle futiele afwijkingen opgesomd: talrijke hoogst onnoozele verschillen van spelling en dergelijke zijn meestal onvermeld gelaten, alleen waar zij op de dichtmaat invloed uitoefenden, waaraan in No. 107 overigens niets meer aandacht is geschonken dan in No. 36, werden zij aangeduid. Toch is in het algemeen, om ieder het zijne te geven, met het aangeven dier verschillen nog groote vrijgevigheid betracht en veel, dat door anderen misschien als onbeteekenend zal worden veroordeeld, mede opgenomen, om geen der beide teksten in het minst te bevoordeelen.

Behalve deze twee, zijn te Batavia nog een aantal andere redacties van de Babad Tjerbon beschikbaar, die niet onbelangrijk van elkaar verschillen. Een onderlinge vergelijking dier teksten is stellig gewenscht, en het ligt dan ook in de bedoeling in een volgend stuk een aantal afwijkende of aanvullende lezingen daaruit te publiceeren en enkele ophelderende notities aan het geheel toe te voegen.

Van nadere verwijzingen naar de Europeesche historie-bronnen, als de Portugeesche schrijvers, het Daghregister, Valentijn, de Jonge, de Haan, etc., die ieder ernstig belangstellende gemakkelijk zelf kan vinden, heb ik mij verder geheel onthouden.

D. A. R.

BABAD TJERBON.

Inhoudsopgave door Dr. J. BRANDES

Pudjiyan.

Zang I. De moeder van den Sinuhun (later blijkt dat bedoeld is de Sunan Gunung Djati) stamde uit het geslacht der vorsten van Padjadjaran. Een dezer huwde met een prinses van de *sabrang*, van Singapura [1]). Zij kregen drie kinderen: Radja Tjakra buwana (z.), Radja Sengara (z.), en Nji dalĕm Satang (d.) [2]). Deze laatste was de moeder van Sunan Gunung Djati. [3]).

Tjakra buwana nam zijne zuster mede naar Arabië, toen hij de pelgrimstocht deed. Zij gingen ook naar Betalmokdas, [4]) waar de graven der *nabi's* zijn. De koning van Banisrail had op dat oogenblik juist zijn gemalin door den dood verloren. Hij geeft den *pengulu* kali (قضي) Djamalu'ddin en den tanḍa Sabanda bevel haar evenbeeld op te sporen. De *pengulu* wijst hem op de prinses uit Padjadjaran. Met goedvinden van den vorst begeeft hij zich naar de masdjid alaksa (مسجد الاقصى), tot de beide Sundasche *hadji's*.

Zang II. Hij wijst hen op de heiligheid der plaats waar nabi Ibrahim eens gebeden had, en hem gegeven was de stamvader te worden van alle koningen en *nabi's*, iets wat over zijn zoon Isḥak (اسحق) is geschied, en ontbiedt hen bij den vorst.

Deze vraagt de prinses ten huwelijk aan haren broeder, welke

Zang III. haar echter zelf laat beslissen. Zij stemt toe op voorwaarde, dat de vorst bij haar een zoon verwekken zal, die een *wali sedjati* zal worden en Java tot het geloof brengen [5]). Dit heet God hem [6])

---

1) Zie nog beneden zang XXXV.

2) In zang XXXV *vier* kinderen. Satang doet denken aan Santang, Kejjan Santang.

3) Hier en later menigmaal Gunung Djati purba.

4) Ook Betalmokdis.

5) Zie den Javaanschen tekst, vers 3.

6) Hier heet de vorst Huda, evenals boven, molana Mashuda (مولان مسهود هود en) iets later Hud.

haar te beloven. Zij krijgt nu den naam Saripah modaim (شريفة مدائم) terwijl haar broeder gedurende den tijd, dat hij in Mesir was, Abdullah Dul-iman heette. Zij gaan op een wagen, die met goṭaka rukmi wordt aangeduid, naar Mekka, om hun huwelijk te laten sluiten voor de hoofden der Sjafeïten, Hanafiten, Malakiten en Hambaliten. Haar broeder fungeert als hare w a l i, en de i m a m der Sjafeïten voltrekt het huwelijk.

Van Mekka gaan zij naar het graf van den profeet te Medinah. Daar bespeurt de vorstin, dat zij zwanger is (g a r b a n a in plaats van g a r b i n i). Zij keeren weer terug naar Mekka, waar nu in de maand Sapar Hidajat Sarip (de latere Sunan Gunung Djati) het levenslicht aanschouwde, in 795 der Hidjrah. [1]) Veertig dagen na zijne geboorte gaan zij naar Mesir [2]) terug.

Zang IV. Hadji Dul-iman vraagt permissie naar Java te gaan, om dat te bekeeren, voor zoover hij dat zal kunnen. Gedeeltelijk lukt het hem, doch de vorst daar, Diwangi (Munḍing wangi) treedt niet toe. Abdoellah wordt verjaagd, hij gaat naar de kust tot dicht bij den Kuwuh Tjĕrbon, waar w o n g Pamaringan zeegarnalen (r ĕ b o n s a g a r a) zoeken, die in den vorm van t r a s i als cijns aan Padjadjaran werden opgebracht. Hij huwt met eene dochter van den K u w u h en verwekt bij haar een zoon, Pangeran Tjĕrbon, en eene dochter Nji mas Pakungwati. De eerste woonde in Tjĕrbon girang, de laatste in de p a d e s a n der d a l e m a g u n g bij Padjala gĕrahan. Ki Kuwuh Tjĕrbon a m a d y a s a (?) in Lemah wungkuk. Zijn droogplaats (voor de garnalen) was Sari mangana, oostelijk van Ḍatoek Garib. Hadji Dul-iman maakt zich een kluis, die Sang nur manuk tjipta giri sirengga wordt genoemd. Hij heeft twee gezellen uit Arab, Lanang molana Huda, en Lanang molana Dja'par.

In Bani'sraïl sterft de koning. Zijn broeder Radja Onqah (عنقة) wordt zijn w a k i l, omdat Sarip Hidayatu'llah nog niet volwassen is, evenmin als diens jongere broeder Nuru'llah. Daarom verkreeg hij de volmacht (sangkané denpolmakĕna).

Als de prins den gepasten leeftijd heeft bereikt, wil men hem tot vorst aanstellen. Hij gevoelt zich daarvan evenwel afkeerig, en trekt zich in een eenzaam vertrek terug. In dat vertrek vindt hij een

1) Er wordt opgegeven in welke maanden zij ter plaatse verblijven, en welke plechtigheden zij meemaken. Hidjrah 795=1392,93 A. D.

2) Het is duidelijk, dat Mesir en Betalmokdas hier en boven als synoniemen worden gebruikt.

kist met een boek, dat met gouden letters geschreven was, en over de usul kalam (أُصُول [!] قلم), d.w.z. over de حقيقة محمديّة handelde.

Zang V. Tengevolge van de lectuur brandt hij van verlangen en vraagt daarom zijne moeder den profeet te mogen gaan zoeken. Deze wijst er hem op, dat Moḥammad reeds lang geleden gestorven is, en dus niet is te vinden; ook zegt zij hem, dat men hem tot koning wil verheffen. Bovendien raadt zijn oom, de w a k i l, het hem af. De jongeman antwoordt echter, dat bij God alles mogelijk is, en hoe men ook praat, van zijn besluit is hij niet af te brengen. Zijn broer make men vorst in zijne plaats.

Zang VI. Tot groot verdriet van zijne moeder gaat hij heen. Zij valt flauw, doch heeft in hare flauwte eene verschijning, zij ziet haren man, die haar kalmte inspreekt.

Hidayatu'llah begeeft zich in de wilderns, en rust slechts dan even, als hij zijne godsdienstplichten heeft te vervullen. Na drie dagen komt hij bij een rots, waar een slang (n a g a, d r a a k) huist. Deze komt naar buiten en verwondert zich over den moed van den jongeman, zoo alleen daar te komen. Hij zegt haar, dat hij den profeet zoekende, verdwaald is. Ook de slang wijst hem er nu op, dat de profeet reeds lang dood is, doch tevens dat God alles vermag, en vraagt hem daarom den profeet, als hij hem nocht ontmoeten, zijn صَلَوَة te brengen.

Zang VII. Hidayatu'llah gaat verder. Na zeven dagen bereikt hij het zeestrand, en vindt daar een tweede slang, groot als een berg, met s i n g a t, en er uitziende als rookende zwavel. Deze dreigt hem te verslinden, en vraagt hem (kuwĕn, كُوِنْ, gij), of hij niet beangst is. Sinds zij uit de hel is gekomen, heeft zij nog nooit iemand gezien, die durfde wat hij deed, zelfs alle draken hadden haar als meesteres erkend; vanwaar hij den moed had zoover te komen.

„Ik zoek den profeet", antwoordt hij.

Yamlika (zoo heet deze slang) wordt daarop zeer klein, en verzoekt hem om evenzeer haren groet over te brengen.

Hidayatu'llah vervolgt zijnen weg langs het strand, en komt in het bosch bezuiden de panĕgara Esam, en zoo passeert hij de verblijfplaatsen van Durga, Durbiksa en Iblis. [1]) Na veertien dagen vindt hij een p a ṇ ḍ i t a, die hard kwam aanloopen uit het mid-

1) Of de d u r g a 's, de d u r b i k s a 's en den I b l i s.

den der zee, alsof deze vaste grond was. Ook aan deze verhaalt hij, dat hij den profeet zoekt. Hij krijgt nu den raad eerst met hem (den paṇḍita) het graf van nabi Suleman te gaan bezoeken, welk graf op een eiland ligt. Op navraag zegt de paṇḍita dat hij Ngapāni (عَفَانِ) heet, en uit den voortijd is, verder dat hij sedert lang het graf van Suleman tracht te bezoeken, maar weerhouden wordt, omdat hij het tegengift tegen de brama mandi mist, en zoo de slangen niet te keer kan gaan.

Zang VIII. Hierop komt Yamlika (يَمْلِقَا) bij hen. Zij belooft hun kasaktèn te geven, mits zij eerst melk te drinken krijgt; dan zal haar een lawé uit het oor komen, die als pĕnawa dienen kan.

Ngapani geeft haar drie sangku's. De lawé komt uit haar oor en nu gaan Ngapani en Hidayat over zee, als ware die vastland, naar Soeleman's astana. Diens lijk wordt beschreven, met de tjintjin mamlukat, en zijn tjĕmĕṭi. Ngapani wil dezen snel grijpen, doch even snel vliegen zij weg, en door een bliksemstraal uit den ring verteerd, valt Ngapani als asch in een. Hidayat wordt opgeheven en in de wolken gedragen. Hij erkent schuld en verontschuldigt zich, want werkelijk, hij wist het niet, dat de paṇḍiṭa op roof uit was. Hij wordt weder neergelaten en op den top van een berg geplaatst.

Daar bevindt zich een kluizenaar met een kĕṇḍi mirah woeloeng naast zich. Dezen vraagt hij wat dat voor een kĕṇḍi is. De kluizenaar weet het niet. Zij was er al toen hij daar kwam. Dan moest hij, zegt Hidayat, haar zelf eens naar hare afkomst vragen. De kluizenaar doet het niet. Op Hidayat's vraag nu zegt de kĕṇḍi uit den hemel te zijn en op hem gewacht te hebben; sinds Nuḥ's (Noach) tijd stond zij daar al, en gaarne zou zij hebben, dat hij uit haar dronk. Hidayat doet het, doch drinkt haar niet leeg. Daarom voorspelt hem de kruik, dat hij en zijn

Zang IX nageslacht koningen zullen zijn, doch niet onafgebroken: dan toch had hij haar in eens moeten leegdrinken. Hidayat drinkt haar nu geheel uit. Hierop bericht zij hem nog, dat ten slotte zijne nakomelingen bupati's zullen zijn, en dan vliegt zij weg.

Hidayat gaat verder. Na een en twintig dagen ten hemel ziende, ontwaart hij eene schoone vrouw met hare gezellen, die hij aanroept, en om aanwijzingen voor zijn verderen tocht vraagt. Zij

antwoordt hem echter niet. Dan ziet hij iets (een man) lichten als de maan. Ook dit verschijnsel roept hij, doch eveneens zonder gevolg. Een stem verklaart hem hoe dat tot zijn geluk is, want die vrouw was de dunya, en die man was de iblis; als deze zich om hem hadden bekommerd, zou hij zijn doel niet bereikt hebben. Dankbaar gaat hij nu verder.

Het eerst komt hij thans aan het land der djin's, dat tooverachtig schoon is.

Zang X. De koning der djin's ontvangt hem hoffelijk, doch hij wil niets nuttigen, totdat een stem hem zegt, zulks wèl te doen. Ook helpt de koning der djin's hem met de opmerking, dat, als hij den profeet wil ontmoeten, hij een paard moet hebben, dat in de lucht kan rijden, en dus nabi Kilir (خضر) om hulp moet vragen. Deze laatste is nu een oogenblik zichtbaar, doch verdwijnt weer dadelijk. Hidayat gaat, na nog eene waarschuwing te hebben ontvangen om op zijne hoede te zijn, weer verder.

Hij bereikt de plaats, waar de bliksem huist, eene duistere plaats, met een lichtje zoo klein als een gat, dat met een kleine naald gestoken is. Het (lichtje) verdwijnt. Hidayat bemerkt dat het tijd is voor de godsdienstoefening. Een hevige wervelwind komt intusschen opzetten, en nu ziet hij een klein, wit licht, niet grooter dan een haartje, dat echter de geheele aarde verlicht. Hij valt flauw, doch als hij weer bijkomt, buigt hij zich nederig, en nu verschijnt nabi Ilyas, die hem een buisje zonder naad geeft. Dit trekt hij aan, en zoo komt hij tot de plaats, waar de in den heiligen krijg gestorvenen vertoeven, en allen rustig slapen. Worden zij wakker, dan bestijgen zij de kuda sembarani, rijden daarmee naar het strand en gaan eten.

Zang XI. Hunne wonden voelen zij niet, een heerlijke geur gaat van hen uit. Zij vragen Hidayat mede te eten, hetgeen hij, na door een stem uit den hemel daartoe te zijn aangespoord, accepteert. Zij voorspellen hem verder, dat hij Moḥammad nu spoedig zal ontmoeten.

Er komt een groene vogel, en spoedig daarop ook nabi Kilir te paard. Hij roept Hidayat aan en geeft hem een groene vrucht, zooals vroeger nabi Nuḥ ze at. Hij eet dezelve, en stijgt dan bij nabi Kilir te paard, waarop zij door de lucht vliegen zoo snel, dat zijne zinnen hem vergaan. Straks vindt hij zich neergelegd in een

moskee, waar de engelen en de wali's, en andere arwāḥ verzameld zijn. Hij is thans in Moḥammad's nabijheid. Eerbiedig buigt hij zich neer, doch hem wordt bevolen zulks alleen voor God te doen. Men geeft hem den naam Said Kamil, verder krijgt hij eenige raadgevingen en de voorspelling wordt gedaan, dat hij later Moḥammad's Kalipah zal worden.

Zang XII. In een wolk daalt hij nu, na het verdwijnen van den profeet, weer op aarde neer.

Zoo komt hij bij Radja Djumir, [1]) in eene vergadering van ulama en fukaha. Er ontstaat plotseling duisternis. Bij het opklaren ziet men Said Kamil. De vorst van Djumĕnah begrijpt, dat deze een wali sedjati is. Kamilu'llah vertelt alles wat hem overkomen is, waarover Radja Djumĕnah zich zeer verwondert.

Vandaar gaat hij terug naar Mĕsir Bani'sra'il. Zijne moeder, zijne familie en radja Onqah zijn zeer verheugd hem te zien. Ook hier verhaalt hij wat hij beleefd heeft, toen hij in bana Rukmin was.

Wederom wil men hem koning maken, doch hij wijst dit ten tweede male af, daar zijn doel is bij guru's in de leer te gaan. Hij neemt afscheid om de ḥadj te verrichten en Mĕdinah te gaan bezoeken. Saripah Moeda'im geeft hem 1000 dinaren mede, en een tasbeh (تسبيح).

Aan tien joden, roovers, geeft hij onderweg 500 van zijne dinaren, waardoor zij zich tot het Mohammedanisme bekeeren. Mèt hem gaan ze nu naar Mekka en Mĕdinah.

Zang XIII. Kamil wordt santri (tjantrik) bij Seh Tadjumu'ddin alkubri molana akbar, daarna bij عطاءالله شذلى, waarna hij over zee andere leeraren gaat zoeken: Molana Ḍatuk Sidik op Surandil; vervolgens gaat hij naar Java, waar hij aan de kust van Banten landt.

Men is daar reeds Mohammedaan, zooals hij bemerkt, door Sunan Ampel gaḍing. [2]) Vervolgens gaat hij verder oostwaarts naar (حضر هغ) Seh Maskur ing gunung Kunḍul, [3]) die hem op Ḍatuk Baḥrul (بَحرل) van Kudus wijst, welke nog oostelijker woont. Deze laatste onderwijst hem in de vier trappen, [4]) verklaart hem dan volleerd en raadt hem aan zelf als leeraar op te treden.

1), Var. Djumin; beneden Djumĕnah, var. Djumana.
2) Men is daar reeds Mohammedaan. Dan gaat hij naar Sunan Ampel gaḍing?
3) Var. Gunung Gunḍul.
4) شريعة, طريقة, حقيقة en معرفة.

Eerst wil Kamil evenwel nog kluizenaar worden, en wel in het water (in banju putih). Hij doet zulks. Voor hem is trouwens, door de genade van nabi Kilir, die hem indertijd die groene vrucht liet eten, en nabi Ilyas, die hem een kulambi gaf, waardoor hij vliegen kon, het vochtige element als de vaste wal.

Kamil was de zoon van radja Bani'sraïl, deze van den radja Mĕsir, en zoo gaat zijn geslachtsboom opwaarts terug tot Muhammad, over Seh Djumadi'lkabir (— kubra), Seh Djenalkabir (— kubra), Seh Djap'ar Sidik, Seh iman Djenal'abidin, Said Usèn sjahid (شهيد) en Ali (met Patimah).

Zang XIV. De wali's van Java waren:

1e Sunan Bonang;

Djumadilkubra had namelijk ook tot zoon seh molana Samsu Tamres, die in Tjĕmpa met een prinses huwde; diens zonen waren tu bagus Raḥmat, d. i. de Sunan van Ampel dĕnta, en tu bagus Ngalimin. Deze gingen naar Java en trachtten den vorst van Madjapait tot den islam te bekeeren, wat echter niet gelukte. Raḥmat huwde met een prinses van Madura, [1]) en vestigde zich te Ampel dĕnta. Van deze was Makdum Ibrahim, de latere Sunan Bonang, een zoon. Een andere zoon was Masaiḥ Mumat, namelijk Pangeran Dradjat, terwijl hij nog drie dochters had, Nji gĕde Pantjuran, [2]) Nji gĕḍe Mĕloko, en (Nji) gĕḍe Tĕluke.

Dat Tuban later door Bonang werd gekukupt, geschiedde, omdat zijne moeder eene dochter was van Arya Tedja van Tuban.

2e Sunan Giri gadjah;

Djumadilkubra verwekte een zoon, den koning van Mĕsir, en deze Seh Sidik, d. i. de panḍita ratu van Pase (فصيخ), die huwde met de prinses van Balambangan, zijn schoonvader wilde bekeeren en dan verbannen wordt. Zijn zoon wordt na diens geboorte in zee geworpen, doch weer opgevischt en dan grootgebracht door Nji gĕḍe Pinatiyan te Semarang, [3]) bij Sunan Ampel dĕnta in de leer gedaan en aangenomen tot kind. Hij heet bagus Samudra. Met Raḥmat's zoon Bonang gaat hij naar de nusa Arab, om hadji te worden. Na hun terugkeer worden zij ratu panḍita, Raden Samudra over

1) Er staat: putri saking sri Madura, eene dochter van Brawidjaja's gemalin van Madura.

2) Zie bij Sunan Kudus.

3) Zoo staat er.

Sidayu, te Giri gadjah, en over Balambangan, dit laatste door zijne moeder.

3e. Sunan Kudus;

S. Ampel dĕnta's dochter, Nji gĕḍe Pantjuran huwt met Sunan Ngudung [1]); hun zoon was Sunan Kudus.

Zang XV. 4e. Sunan Kali Djaga ulu;

Deze is afkomstig van Sjech Aswa [2]); Djumadilkabur (= — kabir, en — kubra); diens zoon was Arya Sadik (= Arya Tuban), diens zoon was raden arya tumĕnggung Wilatikta, en diens zoon raden Sahidan. Deze laatste werd Sunan Kali Djaga.

In zijn jeugd was hij zeer slecht, hetwelk hij bleef tot aan zijn ontmoeting met Sunan Bonang, die een bosch in goud verandert. Dan komt hij tot inkèer, wordt een jaar lang begraven, toeft daarna nog een jaar lang in de wildernis, en gaat vervolgens naar pulo Melakah, waar hij drie maanden als kluizenaar blijft. Ten slotte waakt (d j a g a) hij bij den oever van een rivier (k a l i). Zijn ḍ u k u h krijgt dientengevolge den naam Kali Djaga.

Dit zijn de vier w a l i 's, die op Java geboren werden. De w a l i 's, die van den overwal naar Java kwamen, waren ook vier in getal, namelijk:

1e. Seh Madjagung.
2e. Molana Magrib.
3e. Seh Bĕṭong.
4e. Seh Lĕmah abang.

Sunan Gunung Djati Purba kwam uit Arabië. In het geheel waren er dus negen.

Nadat deze laatste in het water had geleefd, ging hij naar Ampel, waar eene vergadering van alle w a l i 's plaats had.

De bekende prins, die uit Palembang kwam, heette raden Patah, en de andere, die zich in dienst van Madjapait begaf, werd dipati Tĕrung.

Zang XVI. Sunan Ampel wees den w a l i 's hunne verschillende plaatsen aan. S. Bonang leeraarde in Tuban, en zoo gingen ook Sunan Giri, Sunan Kudus en Sunan Kali naar hunne respectieve woonplaatsen.

---

1) Zie beneden Uṇḍung.

2) Er staat شيخ اسوء سغر نائى, var. شيخ اسوء اسقرنين.

Patah vraagt aan zijn leermeester Sunan Gunung Ampel permissie om den vorst van Madjapait te bestrijden. S. Ampel zegt hem, dat die vorst zijn vader is, en verklaart hem die verhouding nader. Later, na des Sunan's dood, zal hij den ratu buda mogen beoorlogen. Nu moet hij ergens in het Westen een plek met welriekend gras gaan zoeken, en daar leeraar gaan worden. Hij vindt zoo'n plek dicht bij Bintara. Spoedig is de pĕsantren van Dĕmak beroemd. De vorst van Madjapait wordt nu bevreesd, dat die plaats te veel in bloei zal toenemen, en Patah misschien koning worden. Hij geeft hem daarom liever een rang, en maakt hem Rangga Bintara.

S. Gunung Djati wordt door S. Ampel naar Tjĕrbon gezonden, omdat dit zijn erfenis was [1]). Eerst moet hij te Gunung Djati Sĕmbung gaan wonen. Onderweg op zee vindt hij de larung ing radja Kĕling, bewaakt door den patih en honderd man, die hij allen bekeert. Het lijk begraven zij op den Gunung Djati. Van de larung wordt de langgar patani op den Gunung Sĕmbung gemaakt.

Zang XVII. Hij ontmoet er zijn oom Hadji Abdullah iman, Nji dalem Pakungwati, Pangeran Tjĕrbon girang en de Kuwuh Tjĕrbon, die den islam reeds bezig waren te verbreiden, tengevolge waarvan de levering der (bovengenoemde) trasi-cijns die aan Padjadjaran werd opgebracht, hokte [2]).

Dientengevolge laat de vorst van Padjadjaran een onderzoek instellen. De gezondenen zien van den berg Kromong een tedja (licht) op den berg Sĕmbung, het licht van een manusa ing abĕṭara, en van den berg Pataunan was dat zeer duidelijk te zien. Toen men den Sĕmbung wilde beklimmen, werden allen lumpuh, zoodat zij zich bekeerden. S. Gunung djati zendt hen nu terug. Zij moeten den vorst van Padjadjaran trachten over te halen (tot den islam). Deze is daartoe niet ongeneigd, zelf wil hij zonder geleide daarvoor naar den Sĕmbung gaan, maar zoover komt het niet: een purwakalih [3]) saking langit weerhoudt hem. Hij verdwijnt met zijn kraton, en velen van zijne kulawarga's gaan dan waar zij maar willen. Sommigen bekeeren zich, anderen weer niet; deze laatsten begeven zich ver weg.

---

1) Omdat dit hem volgens erfrecht toekwam, door zijne moeder.
2) Dadi mampĕt padjĕk trasi ming Padjadjaran.
3) Vermoedelijk is Purwa kali een eigennaam.

Hadji Dul-iman noodigt S. Gunung djati nu uit, vorst te worden. Als erfdeel komt hem toe de landstreek van Udjung kulon tot aan de Tji-Pamali in Bĕrĕbĕs; [1]) wat oostelijker ligt, behoorde nog aan Madjapait.

S. Gunung djati wil echter niet, eerst wenscht hij zijne moeder uit Mĕsir te gaan halen, en de toestemming van de n a b i ' s in Betalmokdis te vragen.

Zang XVIII. Hij gaat ook nog tot Pangeran Makdum, om bij hem te leeren. Deze acht zulks overbodig, en raadt hem aan zijne echtgenoote westelijk te zoeken.

Het geval wilde, dat Ki gĕḍe Babadan met zijne planten sukkelde. Hij belooft dat ieder, die zijne planten weer in orde brengt, zijne dochter hebben mag. Zij komen weer op dreef als S. Gunung Djati te Babadan komt, en zoo huwt hij dan nji mas Babadan. Iets later biedt. Pangeran Karana Kenḍal hem zijne zuster aan. Daarop kwam er eene prinses uit Mĕsir, die op het licht dat zij zag, was afgegaan; 't was de zuster van Tu bagus Pasé. Zij wil bij S. G. Djati in dienst komen, doch hij erkent haar als moeder, en zoo krijgt zij den naam van Babu Dĕmpul.

Daarna heeft de ontmoeting met zijne moeder plaats, waarbij hij hare toestemming vraagt om koning te worden. Nogmaals biedt men hem aan in Bani'sraïl als koning op te treden, doch hij wijst zijn jongeren broeder, Nuru'llah daarvoor aan. Voor zich zelf vraagt hij, evenals Musa indertijd, in een ravijn naar de ware bevelen.

Zang XIX. Een stem raadt hem alleen God te vreezen bij de bekeering van Java. Tot hem komt nu de zoon van den vorst van Kabti (قبط) Ki Abdulkapi (عبدالكاف), die bij hem leeren wil, en die later in Tjĕrbon de zoon heette van Ki gĕḍeng Gĕḍogan. [2]) Vervolgens gaat de Molana naar Mĕdinah. Hij neme niets meer dan hem als erfenis toekomt, heet het daar.

Nu vertoeft hij nog in Djohor, waar Abdurahim (عبدالرحيم) zijn leerling wordt, en daarna in de desa Mundjul, op den grens van Tjina. De vorst daar stelt hem op de proef. Zijne dochter, beweert de vorst, [3]) is zwanger, en wel zonder dat zij gehuwd is. S. Gunung

1) Ing panagari Bĕrĕbĕsan.

2) Ija iku besuk ing Tjĕrĕbon kang katĕlah ki gĕḍeng Gĕḍogan sunu.

3) Ten onrechte, naar hij meent.]

djati zegt, dat zij werkelijk zwanger is. Als hij heen is gegaan, blijkt het nog, dat de Sunan gelijk heeft gehad. De vorst laat daarom zijne dochter op een schip weg brengen, omdat hij zich schaamt, en eene Chineesche vrouw niet meer gewild is, als zij een kind heeft gehad, zonder gehuwd te zijn geweest. Hij zegt haar nog, dat haar man woont ter plaatse, waar zij zal landen.

De Molana ging van Mundjul eerst weer tot zijne moeder in Bani'sraïl, omdat hij haar naar Java wil meenemen. Verder verzocht hij de kris als een naga, het gouden geweer, de tĕtĕkĕn ĕnur en de djimat salawat nabi.

Op zijn tocht naar Java doet hij Surandil aan, waar hij Radja laut ontmoet, dien hij als broeder aanneemt. Vervolgens bereikt hij de muwara Djati.

Zang XX. Hier vindt hij de putri Tjina, en bekeert haar.

Dan begeeft hij zich naar den berg Amparan, waar ook allen zich bekeeren. Ratna (Rara) Satang, Babu Ḍĕmpul, Gĕḍeng Djati, Rara Panas, Mas Panguragan wadon mas Pakungwati gaan met hem verder.

De dipati van Tjangkuwang laat zoeken naar twee urang (garnalen), een mannetje en een wijfje, zooals die, waarvan hij gedroomd heeft; hij moet ze vinden als hij niet wil sterven vóór hij oud is. Met zijn patih, Kĕring gaat hij ook zelf op zee er naar zoeken. S. Gunung Djati komt, en verklaart hem zijn droom: de twee urang (menschen), die gij zoeken moest, waren hij en Babu Dĕmpul. Hij raadt den dipati aan zich tot den islam te bekeeren, hetgeen geschiedt.

S. Gunung Djati gaat ook naar Padjadjaran, en wel geheel alleen. Alles is er verlaten en eenzaam. Geen sterveling is daar meer te vinden, dan de putri Kawung ngantĕn. Hij vraagt haar mede te gaan naar Tjĕrbon, naar den berg Amparan. De dipati Tjangkuwang keurt goed dat zij huwen. S. Gunung Djati verwekt bij haar Seba Kingkin (z.) en Ratu Winahon (d.), en wie weet niet, dat uit hen de vorsten van Bantĕn zijn voortgekomen?

Spoedig daarop komen er blanke vijanden (musuh kulit putih). De patih Kĕling is erg bevreesd, omdat hij meent, dat hem uit zijn land lieden achterop zijn gekomen. Met Pangeran Tjĕrbon maakt hij zich tot tegenweer bereid. Dipati Tjangkuwang herinnert

zich een pusaka panulak. Deze wordt aan de zuidzijde van den berg gelegd, en geeft nu giftige rook af, waardoor de vijand wordt gekeerd.

Zang XXI. Daarop komt er een molana uit Bagdad, een zoon van molana Hud ratu, dus een saḍerek misanan van S. Gunung Djati. Zijn vader was op hem vertoornd geworden, omdat hij van kikirik hield. Op drie schepen naar Java gekomen, bracht hij met zich eene zuster, Siti Bagdad, en Pangeran Pĕlalungan, Wilangan (?), seh Datu Kahpi (دَاتُ كَهْفِ). Hij vestigt zich met zijn gevolg in Sembung, Djati, Djunti, Djapura. Die molana was de bekende molana Abdurrahman Bagdad, volgens zijn Javaanschen naam Pangeran Dipangayun.

S. Gunung Djati en de radja laut halen hem in. Pangeran Pandjunan verkondigt hem zijn leer en verneemt omgekeerd de zijne. Daardoor ziet hij in dat zijn tekad kadjabariyah niet de ware is.

Zang XXII. Hij geeft zijn gevolg over, maar vraagt voor hen een stuk grond, kangge gĕgĕṭak pangane salami-lamine. Vervolgens gaat hij zelf naar Waringin pitu, om daar den dood te zoeken, zeggende, dat S. Gunung Djati Susuhunan moet worden. Deze stelt hem voor, zelf vorst te worden, doch Pandjuran (?) neemt dat niet aan, liever gaat hij heen.

Nu komt er een meisje van Tĕpasan adi tot S. Gunung Djati. Zij wordt de moeder van Pangeran Pasarean (z.) en Ratu ayu (d.). Dan krijgt hij bij de garwa djati (of Djati) nog Pangeran Kĕlana (z.) en Pangeran Sedeng lautan (z.), en wie weet niet, dat uit Pangeran Pasarean de vorsten van Tjĕrbon zijn voortgesproten?

S. Gunung Djati voert krijg tegen ieder, die zich niet bekeert, en overwint allen: Tĕlaga, Galuh, Kuningan, Tjiamis, Sumĕḍang, Bandung, Tjiandjur, Dugì?, Bogor, Djakĕtra, Udjung Bantĕn onderwerpen zich vrijwillig, en worden daarom geen amat en abdi. Radja laut wordt over Djakĕtra gesteld, en Seba kingkin over Bantĕn, Hadji Duliman over Padjadjaran, en Radja Sangara over Tĕgal luwar. Zoo zijn langzamerhand de ratu's Kasunḍan Mohammedaan geworden.

Sunan Ampel sterft. In de daarop door de wali's gehouden

vergadering wordt Sunan Indra Giri Gadjah tot radja paṇḍita over Oost-Java en Madura gekozen, terwijl zij met hun negenen een verbond sluiten om 't geloof zuiver te bewaren.

Zang XXIII. Hierop volgen in den tekst de uitspraken van de Sunans.

1e. Sunan Bonang,
2e. Seh Madja agung,
3e. Sunan Djati,
4e. Sunan Kali,
5e. Seh Benṭong,
6e. Molana Magrib.
7e. Seh Lĕmah abang,
8e. Sunan Giri, [1])
9e. Pangeran Kudus.

Dan gaan zij naar Bonang en vervolgens naar Tjĕrbon, waar resp. S. Bonang en S. Gunung djati gehuldigd worden. Op deze laatste plaats bouwt men nu de groote moskee, Tjipta rasa, op de t ĕ g a l Pangalang-alang. De bestanddeelen werden bijeengebracht uit verschillende streken: Irak en Mĕsir, Djidah, Bani'sra'īl.

Vervolgens gaat men naar Dĕmak om Raden Patah tot koning van Java te kronen; want men heeft (Z a n g X X I V), het plan Madjapait [2]) te vernietigen, inplaats van den vorst aldaar de koning van Dĕmak aan te stellen en de moskee (van Dĕmak) te bouwen. Susunan Uṇḍung [3]) wordt s e n a p a t i. De dipati Tĕtĕrung trekt tegen hem op. Uṇḍung sneuvelt door Tĕrung (Patah's broeder).

Men bouwt de moskee doch is het oneens over de k i b l a h. 's Nachts ziet men de Ka'bah, waarnaar men zich nu richten kan, doch er is nogmaals oneenigheid. S. Kalidjaga maakt de k i b l a h in orde.

Ter vervanging van zijn vader wordt Sunan Kudus s e n a p a t i. Hem wordt Sunan Djati als p ĕ n g a w a t k u l o n, [4]) en Sunan Giri als p e n g a w a t w e t a n [5]) toegevoegd. Zij krijgen de p ĕ t i p u s a k a r a t u Palembang mede. Over het leger van Madjapait staat Tĕrung, terwijl de flanken worden gecommandeerd door een prins van Madjalĕngka, en een prins die te Panaraga stond.

1) Ook zijn naam Prabu Sasmata (vulgo Satmata) wordt hier vermeld.
2) Maostikta.
3) Volgens zang XIV was deze geen w a l i.
4) Natuurlijk, daar hij in Tjĕrbon het bewind voerde.
5) Even natuurlijk, daar hij, zie boven, over Oost-Java stond.

Zang XXV. S. Gunung djati zendt muizen ten strijde, S. Giri een doek, waaruit t a w o n ' s te voorschijn komen. Sunan Kudus maakt de kist uit Palembang open. Deze vliegt ten hemel, waardoor het duister wordt als in den nacht. De Mohammedanen trekken nu moedig voorwaarts, en die van Madjapait vluchten, de prinsen naar het Lawoe-gebergte, de dipati naar Tĕrung. [1]) De vorst van Madjapait neemt zijn t j o e t j o e p o e m a n i k, strijkt er met een s a d a l a n a n g over, zet deze in de a l u n - a l u n, en verdwijnt. [2])

De prabayaksa van Madjapait wordt naar Dĕmak overgebracht, en daar tot de surambi van de moskee gemaakt. Men keert naar Dĕmak terug en de rangga van Bintara wordt tot koning van Java uitgeroepen, onder den titel van Sultan. Tĕrung wil zich nog niet onderwerpen, hij is bevreesd, dat Sunan Kudus den dood van Sunan Ngunḍung zal willen wreken. S. Kudus schrijft hem zulks niet te zullen doen, waarop Tĕrung zich onderwerpt.

Zang XXVI. Men slaat hem voor p a t i h van Dĕmak te worden, hij weigert echter en wordt panḍita. Pangeran Palakaraning wali Kudus wordt p a n ḍ i t a r a t u te Kudus. Geheel Java is bekeerd. Raden Sĕpĕt, een p a t u k a n g a n van Madjapait, verfraait Dĕmak.

De Sultan van Dĕmak leert nu nog bij S. Gunung Djati en bouwt voor hem de kuṭa Tjĕrbon en de kĕḍatou aldaar, met behulp van genoemden Raden Sĕpĕt.

Voorts schenkt hij hem 500 kurĕn, met hun hoofd Kuwuh Dipati. Ook zijne dochter, Ratu Njawa wil hij hem geven, doch deze aanvaardt S. Gunung Djati slechts voor zijn zoon, Pangeran agung anom. Deze prins sterft intusschen spoedig, door b a d j a g (zeeroovers) gewond; zijn lijk wordt naar Munḍu gevoerd. Als nu zijne schoondochter diep bedroefd is, laat S. Gunung Djati zijn zoon voor een oogenblik weer herleven. Munḍu krijgt van den Pangeran Seḍang lautan den naam p a d a l ĕ m a n. Pangeran Pasarean huwt later met de weduwe.

De M a d e m a n g u n s a n ḍ i n g a r d i is vervaardigd van bestanddeelen uit drie plaatsen afkomstig, in de eerste plaats van Dĕmak; de b u d i d j a d j a r op gelijke wijze uit materiraal van drie andere plaatsen (parni), o. a. van Padjadjaran.

1) In het hier voorkomende: s a g u n g p o n g g a w a M a d j a p a i t i n g w a k t u s a k a l a i k u t a n a n a k a n g d u w e ĕ n g ĕ s s a w i d j i, schuilt vermoedelijk tevens de sengkala 1400 (tan-ana-kang duwe ĕngĕs-sawidji).

2) Zie XXI vers. 8—9.

Zang XXVII. De bouwwerken op den gunung Sĕmbung zijn de gewrochten van Ki Gusa, een t u k a n g van Karawang. Zijne vier gezellen worden daarna p a s i r a m bij Sunan Gunung Djati.

De putri Tjina sterft. S. Gunung Djati gaat nu wonen in Pakungwati, binnen de k u ṭ a Tjĕrĕbon, benoorden de k a l i. Verdere beschrijving van de plaats. De k u t a heet Sang Ĕsu, de d a l ĕ m a g u n g sang Siru'llah, de moskee sang Tjiptarasa.

De acht wali's houden vergadering in de kawah van de Tjarĕme. Wéér verkondigt Sj. Lĕmah abang zijn leer. Op voorstel van Giri gadjah zal men een p ĕ n g u l u o l i y a (der wali's) benoemen. S. Kalidjaga zegt, dat S. Gunung Djati er nog niet is. Diens noodzakelijke voorrang boven anderen wordt geschilderd. Hij wordt w ĕ d a n a der wali's.

Dan gaat men in de moskee te Tjĕrbon nog een nieuwen w a l i huldigen, Pangeran Makdum t j a n g k a n g i r a, zoodat er dus tien w a l i ' s zijn geweest.

Om beurten zijn zij i m ā m in de moskee te Tjĕrĕbon; als S. Kalidjaga als zoodanig fungeert, valt een incident voor met Pangeran Makdum, omdat hij geen reciet houdt.

Zang XXVIII. Men vraagt hem om opheldering, en hij geeft uitleg.

Op Maandag 4 Siyam verkondigt Seh Lĕmah abang zijn leer weder. [1]) Na de feesten wordt hij door S. Kudus met de k ĕ r i s van S. Gunung Djati afgemaakt. Daarbij wordt hij bespot èn omdat deze hem eerst niet verwonden kan, èn omdat er daarna wit bloed te voorschijn komt. Zijn lichaam verdwijnt voor eenigen tijd. Zoodra het terugkomt, wordt het naar behooren begraven.

Een stem uit den hemel doet nu den w a l i ' s weten, dat S. Gunung Djati r a t u m a r d i k a zal zijn, hij en zijne nakomelingen, tot er een k ĕ b o b u l e zal wezen. Hij zelf voorspelt, dat zijne nakomelingen slechts in negen geslachten dat voorrecht zullen genieten.

Zang XXIX. Seh Lĕmah abang was de eerste van de w a l i ' s, die stierf. De laatste die overlijdt, is Sunan Kali. Seh Lĕmah abang werd te Pamĕlaṭen begraven. Na zeven dagen graven de w a l i ' s het lijk op, en vinden nu een paar melaṭi-knoppen. [2])

---

1) Zie boven Zang XXIII en vooral XXVII.

2) Hij was dus zalig geworden, en zijn leer verdient alzoo hoog vertrouwen.

Iets later sterft de sultan van Dĕmak. Zijn opvolger, Pangeran Sabrang lor regeert maar zeer kort; na diens dood wordt zijn jongere broeder, Raden Trĕnggana tot sultan. Djaka Tingkir van Padjang [1]) was zijn schoonzoon. Sunan Kali djaga was de guru van den laatsten sultan van Dĕmak. Deze haalde hem daarom naar Dĕmak, om hem ratu te maken. S. Kali djaga zegt echter, dat Padjang later koning van Java moet worden; hij zelf wil in Adilangu wonen, hetwelk daarom tot vrij-desa wordt (desa kang ora nana asil).

Zoo heeft de sultan van Padjang dien van Dĕmak opgevolgd, en omdat de dipati putu in Padjang woonde, kreeg hij den naam van Sunan Parwata dining wang. [2])

Op Padjang volgde Mataran.

Zang XXX. De zoon van Padjang wordt dipati met den titel Susunan Padjang.

De dochter van Sunan Djati, de weduwe van den sultan van Dĕmak, huwt met een wong agung sabrang, Ratu bagus Pase, en erft een gamĕlan sĕkati van Dĕmak. Hun kind heet Ratu Nawatirarasa. Deze huwt met Pangeran dipati Pakungdja, of Dipati seda Kamuning, den zoon van Pangeran Pasarean. Een zoon van haar met dezen prins was Pangeran agung Pakungradja (Pakungdja).

S. Gunung Djati sterft. In het bewind over Tjĕrbon volgt Pangeran agung, zijn achterkleinzoon, hem op, onder den naam van panĕmbahan ratu Pakungdja. Deze huwt met een dochter van Padjang, Ratu ĕmas. Zestien jaar toeft Panĕmbahan ratu in Padjang. Zijn zoon Pangeran dipati Pakungwati gaat naar Bantĕn; esmune, dat Bantĕn eerder een sultanaat worden zou, dan Tjĕrbon.

De moskee wordt verfraaid.

Mataram eischt dat Panĕmbahan ratu komt seba, evenals de Panĕmbahan Bantĕn; de laatste doet het omdat hij ziet dat Sunan Kalidjaga steeds in Mataram is. Na diens dood wil hij daar echter wijziging in brengen, en daarom zendt hij lieden naar Mĕkah, om permissie te vragen den Sultanstitel te mogen voeren. Als de

1) Padjang wulangun.

2) Dit gedeelte van den tekst is in zijn geheel alles behalve duidelijk. Zie vers 7, r. 3 — vers 14, r. 4. [Dr. Brandes geeft een uittreksel, dat geheel gelijkluidend is met de aangegeven verzen van den tekst].

h a d j i ' s terug zijn, vindt een en ander plaats. Mataram legt er zich niet bij neer, dat er op Java twee sultans zijn. Er ontstaat een langdurige oorlog tusschen Bantĕn en Mataram, zonder dat een der partijen het verliest. Mataram zoekt hulp bij de Hollanders. Voor iederen Hollander, die sneuvelt, zal de Sultan van Mataram 1000 rejal betalen. De Hollandsche d j e n d r a l Pinter Rĕbut [1]) maakt een einde aan den krijg.

Zang XXXI. Hij vraagt Bantĕn om een stuk grond, ten einde er eene woning op te bouwen, daar hij op Java handeldrijven wil. Dit wordt hem toegestaan, en nu raadt hij Mataram aan, terwille van de vele accijns, die het hem zal opbrengen, de vrede te kiezen. Deze stemt toe, mits de u p ĕ t i hem jaarlijks gebracht worde in den vorm van p a t u g u r d j a l m i.

De d j e n d r a l gaat te Djakĕtra wonen. De p u t r a Djakĕtra bestrijden hem. Deze stammen af van Radja Lautan. [2]) Djakĕtra wordt veroverd met p u n g l u, t a i, tengevolge waarvan de plaats den naam Batawi kreeg. [3])

In 1610 A. D. kwam de D j e n d r a l voor het eerst op Java. Toen was Pangeran Yusup [4]) in de desa Karang. Hij bevocht de Hollanders, waarbij aan hunne zijde Martinu [5]) uitmuntte en zij verder hulp hadden van den radja Bima en den radja Goa. Seh Yusup verdwijnt (m e r a d). Martinu wint het dus, en krijgt den naam Kapitan Karang.

Tjĕrbon gaat ondertusschen nog steeds naar Mataram s e b a. De panĕmbahan ratu overlijdt. Zijn kleinzoon volgt hem op. Ook deze heet Panĕmbahan (ratu). Hij sterft ter gelegenheid van een hofreis naar Mataram, en wordt te Giri laya begraven.

Zang XXXII. Twee prinsen van Tjĕrbon waren nog te Mataram. De Sultan van Bantĕn laat hen tot zich komen, en verheft hen tot Sultan, maar nu durven zij niet naar Tjĕrbon terugkeeren uit vrees voor

1) Pieter Both. [Dr. Brandes noemt dit „een niet onaardig, maar voor de hand liggend woordspel". Intusschen klopt het hoegenaamd niet met historische feiten „den eersten G. G. „handig in het ontweldigen" te noemen].

2) Zie zang XXII.

3) Vergl. Baron Sakender, ed. Cohen Stuart, blz. 103, 108, 166 en 170.

4) Wie bedoeld wordt, is niet duidelijk.

5) Blijkens een andere babad Tjĕrbon is hier bedoeld Martinus Samson, de eerste Hollander, die later in Tjĕrbon eenig geregeld bewind voerde, in 1685. Hollanders, die daar vóór hen waren geweest waren: van Dijk (1678), Michielz. (1680), van Dijk (1681), Ruys (1683) en Tak (1685).

Mataram. [1]) Daarom wendt Bantĕn zich tot de Hollanders, en dezen geven hen Kapitan Karang naar Tjĕrbon mede, om hen te beschermen. [2]) Zoo zijn de Hollanders het eerst in Tjĕrbon gekomen.

Men richt er de k a s ĕ p u h a n en de k a n o m a n in. [3]) Spoedig daarop valt Mataram door Kartasura, en later wordt Kartasura vernield door den vorst van Sala. [4])

De astana in Tjĕrbon raakt vervallen. De pĕrnisganing Lĕmah abang had daarvoor gewaarschuwd.

Iets later komen de Parasman, en weer iets later de Inggris. De a g a m a p ĕ r u t u l kwijnt. Alles wordt onderworpen.

De Sultans van de **Kanoman** waren:

Badrudin [5]), ook Sultan Gusti geheeten; diens zoon was Sultan anom
Halirudin; diens zoon was
Alimudin; diens zoon was
Kerudin; diens zoon was
Imamudin; diens zoon was Muhammad
Kamarudin, die de u n g k a r a (hier: de laatste) der Kanoman was.

De Sultans van de **Kasĕpuhan** waren:

Abulmakarim; diens zoon was
Djamaludin; diens zoon was Muhammad
Djenudin; diens zoon was
Tadjulasikin Muhammad Djenudin; diens zoon was

---

1) Hunne terugkeer naar Tjĕrbon had plaats in 1678, de Jonge, VII. 325. 326.

2) Zooals boven reeds gezegd werd, was Martinus Samson (1685) degeen die hier Kapitan Karang wordt genoemd, en het eerste eigenlijke Hollandsche opperhoofd te Tjĕrbon. Oorspronkelijk heeft Bantĕn zich niet om h u l p tot de Hollanders gewend, integendeel, het beklaagde zich bij hen over de zending van Van Dijk in 1678, de Jonge. VII, 328, en wat er eigenlijk, vooral in 1681 is geschied, leert ib. 363 378. De Hollanders doen juist moeite hen weer als vasallen van Mataram te laten optreden, hetgeen met hun Sultanstitel niet te vereenigen was. Ook volgt S. Anom in 1685 Tak naar Java, ib. VIII, 20, en vergl. Veth, Java II, 410. Intusschen vindt men in den brief aan Heeren XVII van 8 Maart 1686 (ib. VIII 16) weer gesproken „van den tweeden prince Sultan Anom", en van „de oudste prince Sultan Sepo".

[Kapitein Karang komt dikwijls in het Daghregister voor, en heet dan meestal Jochem Michielsz, doch ook anderen treden als zoodanig op].

3) Deze hadden in werkelijkheid hun oorsprong genomen uit de laatste wilsbeschikking van Girilaya, zie de Jonge, XI, die volgens de opgave in 1585 Djaman kali, vermoedelijk = 1663/1664 A. D. overleed.

4) Deze voorstelling is, het behoeft niet gezegd te worden, onjuist. Wat hier in den tekst met Kartasura wordt bedoeld, blijkt later in zang XXXIV. Kartasura werd gesticht in 1681, bestond dus feitelijk al, toen Samson in Tjĕrbon was, en Surakarta in 1746.

[5) Aangezien in den Javaanschen tekst deze namen op meer moderne wijze zijn getranscribeerd, en zij verder doorzichtig genoeg zijn, kwam het onnoodig voor hier de spelling in Arabisch karakter bij te voegen, zooals door Dr. Brandes was gedaan].

Sapiyudin, bekend onder den naam van Sultan Batang adji;
diens broedĕr was
Hasanadin, of Sultan muḍa; diens zoon was Muhammad

Zang XXXIII. Djoharudin; diens broeder was Muhammad
Samsudin, de u n g k a r a van de Kasĕpuhan.

De **Panĕmbahan's** waren:
Panĕmbahan agung, of Panĕmbahan gusti;
Panĕmbahan To pĕrlaya (= Toh pati); en
Panĕmbahan (de naam wordt niet nader genoemd.)

De sultans **Katjĕrbonan** waren:
Pangeran arya Tjĕrbon; diens zoon was Sultan
Mĕrtawidjaya; diens broeder was Sultan
Adiwidjaya; diens schoonzoon was Sultan
Abuhawat.

De sultans van **Bantĕn** waren:
Abulmapakir Muhammad Abdulkadir, bijgenaamd Sultan agung
Kanari; diens zoon was
Abulnaali Ahmad Sultan agung Kartayasa: diens zoon was
Abulpatah, Sultan agung Tirtayasa, die de sultans van Tjĕrbon
inhuldigde; diens zoon was
Abdulkahar, diens zoon was
Djenulabidin; diens zoon was
Djenularipin; diens zoon was
Djenulasikin; diens zoon was
Aliyudin; waarna Bantĕn viel.

De sultan van Dĕmak was een prins (zoon) van Palembang.

Talang, Arya Damar's schoonzoon, was eerst patih van Tjina. Na Arya Damar's dood wordt hij vorst. Hij gaat naar Madjapait s e b a, en krijgt de prinses uit Tjina, die zwanger is, tot vrouw, en Raden Patah wordt geboren. [1])

Op hem volgt: Sabrang lor,
Trĕnggana,
Padjang.

Deze laatste wordt vorst, omdat ook hij een afstammeling van Madjapait was. Zijn grootvader had Bali veroverd en daarom de

1) Zie vers. 9, r. 3, vers. 12, r. 4. Dat hier, als mijne (d. i. die van Dr. Brandes) interpretatie goed is, eene andere traditie voorkomt dan de gewone, verdient de aandacht.

prinses Andayaningrat gekregen. Zij kregen een kind, Ki agĕng Pĕngging, en diens zoon was Djaka Tingkir.

Zang XXXIV. Op hem volgt Senapati van Mataram. Ook hij bekleedt rechtens den troon, want hij is eveneens een afstammeling van Madjapait over Bonggan Kamadjawan; uit deze werd Pamanahan geboren, de vader van Senapati ngalaga, den sultan van Mataram.

Dan volgen:

Seda Kamuning,
Sare ing Krapyak,
Susunan ing Tĕgal arum, en
Sultan Kartasura (a n j ĕ l a n g).

Deze was evenzoo van Madjapait afkomstig, over Buyut Banju Biru (die k a s i n g s a l was), diens zoon Mabĕn driya, diens zoon Toya Kĕmbang en diens zoon Raden Djĕné. [1]) Hij regeert slechts kort.

Mataram komt weer aan het bewind in nakomelingen van Mangkurat, te Sala. [2])

Dan wordt het rijk gesplitst, en ontstaat Ngayogya, [3]) wat de Hollanders weer slim weten te doen. Zij vragen twaalf n ĕ g a r a ' s als u p a h, namelijk de u r u t p a s i s i r, die nu in hunne handen komen van Balambangan af tot en met Bĕrĕbĕs. De vorsten van Java leggen er zich op den duur bij neder, dat zij door de Hollanders ge d u l a n g d worden, en dat deze hunne plaats als koningen van Java hebben ingenomen, en wel omdat in den ouden tijd . . . . . (zie tekst, vers 10, regel 7 seqq.). [4])

Zang XXXV. Zoo is ook de s u n a n vorst over Tjĕrbon geworden, door zijne moeder; aan hem zou het in Mĕsir zeker minder wel gelukt zijn, en daarom wilde hij over eigenlijk Djawa dan ook niet heerschen.

Sunan Djati's moeder was eene dochter van eene prinses van Singapura (zie boven, zang I). Deze had vier kinderen: Tjakra buwana, Radja Lewana, Radja Sĕngara en Rara Satang. [5]) Deze

1) Met dezen Sultan Kartasura wordt naar alle waarschijnlijkheid Trunadjaya bedoeld.

2) Gesticht in 1746.

3) In 1755, eigenlijk reeds in 1749.

[4) Dr. Brandes laat hier den tekst volgen tot en met vers. 14 en heeft dan de volgende noot:] Vergl. Baron Sĕkender, ed. Cohen Stuart, bl. 98 en 160. Hier vooral dient er den nadruk op te worden gelegd, dat er gesproken wordt van rechten, verkregen door erfrecht. De eigenlijke beteekenis van deze prinses zal elders in het licht worden gesteld.

5) Boven in zang I worden er, zooals reeds door verwijzing naar deze plaats is aangeduid, slechts drie genoemd.

laatste huwde met den vorst van Banisrail. Hun zoon was S. Gunung djati purba.

Hij werd geboren in 1308. [1]) Java bereikte hij in 1334; Panĕmbahan ratu werd geboren in 1399; de astana op de Giri Sĕmbung werd gebouwd in 1409; de groote moskee in Tjĕrbon in 1409; Sunan Djati overlijdt in 1428. [2]) de brand van de moskee had plaats in 1471; Panĕmbahan ratu stierf in 1539, [3]) Hadji Panĕmbahan ratu, die te Girilaya begraven werd, stierf in 1585; de verdeeling van Tjĕrbon en het terugkeeren uit Bantĕn naar Tjĕrbon van Sultan sĕpuh en Sultan anom viel voor in 1600; de Hollanders onder Kapitan Karang komen er in 1602; twee jaar later volgt burake koṭa ing Tjĕrbon, omdat de vorsten geen Maleisch kenden, dumadi sosonggon gawe tumĕnggung een Chinees, met name Arya Tjelik, dien zij in alles vertrouwden. Hij verkoopt Tjĕrbon aan de Hollanders. Deze wisten niet dat de zaak niet in den haak was, terwijl men een en ander in Tjĕrbon ook niet accepteerde. Arya Tjelik verklaarde hem, dat de stad ge-sambut was, en men er een benteng wilde maken. Daardoor werd de stad binubrak. De benteng was is 1613 gereed. De burak had in 1604 plaats. De stichting van Sunja ragi (in Tjĕrbon) had plaats in 1666.

[Volgt eene tekstaanhaling, namelijk vers 11].

---

1) Deze jaartallen worden gezegd te zijn in de telling der Djaman Kali.

2) Hij zou dus 120 jaar oud geworden zijn.

3) Op een leeftijd dus van 140 jaar, na eene regeering van 111 jaar. Hij was (zie zang XXX), de achterkleinzoon van S. Gunung Djati, en de grootvader van zijn opvolger Girilaya.

BABAD TJERBON.

Transcript naar No. 36 van de Collectie Brandes.

1e Gezang, dichtmaat: ḍangḍang goela.

1 Bismi'llahi'lraḥmani'lraḥim 1
Isoen neboet asmaning Allah
kang moerah ing kaoelané,
ing dalem doenja sinoeng
ing rizki anderma mili
tan ana kakoerangan
moenggoeh ing jang Agoeng
kang asih tembing achirat
anggandjari sakèhé wong kang ngabakti
aniksa wong doraka.

oetawi sakaṭahing poedji 2
sakabèhé moestaḥiq ing Allah
pangérané wong alam kabèh
raḥmat lan salam katoer
ingatasé goesti djeng nabi
Moehammad sinihan
ning Allah dèn-oetoes
anḍawoehaken ing qoer'an
kalamoe'llah kang satoehoe ikoe maring
edjin lawan [1]) manoesa.

anapon sasampoening amoedji 3
maring Allah moerah [2]) ing rasoeloe'llah
mangké [3]) iki tjaritané

---

1) Met dit woord begint de tekst in No. 107 van de Collectie Brandes.
2) No. 107 beter: moeah.
3) No. 107 beter: maka.

ingkang iboe sinoehoen
nĕnggi sira awiwini
saking sang ratoe Padjadjaran
kang ikoe satoehoe
agagarwa istri açal
saking sabrang nama Singapoera negari
2 mios poetra titiga.

kang satoenggil djaloe akakasih 4
kang anama radja Tjakra boeana
mengkana malih rajiné
radja Sengara tinoet
arinira [1]) malih pawèstri
nama nji dalem Satang
ja ikoe kang iboe
Soenan Goenoeng djati poerba
dalem Satang [2]) kang binakta késah ḥadji
déning Tjakra boeana.

maring Arab noeli ika manibarih 5
angoendjoengi kang Béta'lmoeqdas
astanané nabi kabèh
njata ing kana waktoe
ratoe ing [3]) Bani'sra'il
mentas kapatèn garwa
ing manahé riboet [4])
èsmoené maksih kasmaran
maring satoehoe garwa kang woes ngemasi
temah ḍawoeh kandika.

maring pangoeloené kang nama [5]) 6
qaḍī Djamal'oe'ldin miwah tanda
sabanda [6]) koelawargané
sapa-sapa kang anemoe
késah [7]) rabiningsoen kang mati

1) No. 107 foutief: aranira.
2) No. 107 weggelaten: regel 7, 8 en 9 half.
3) No. 107 om de maat: ana ing.
4) No. 107: wiboeh.
5) No. 107 heeft de juiste eindklinker: nami.
6) No. 107 foutief: sabendoe.
7) No. 107 terecht: kaja.

sanadyan tan saroepa
anaha ing semoe
atawa anèng rarasan
ingkang [1]) ana èmperé sajakti soen apti
rabinisoen kang wafāt

mengkana atoeré [2]) sang qaḍī 7
ja molana soesoehoenan amba
waktoe iki tjaritané [3])
sajaktosé [4]) wonten pawestri ajoe [5])
nenggé asal moelané saking
negari Pedjadjaran
kalājan sadoeloer
-ipoen djaler ing saba'danira. [6])
mentas ḥadji karoeroe lampahé meriki
zarah ing Béta'lmoeqdas

gati^{2} soelthan Bani'sra'il 8
angandika lah ia menawa
sakaro konen meréné
3 kampir ing peradjanipoen
çéghat isoen arep paparing
çidqah dana-dina
adja ngingis lakoe
ing sadyaningsoen semana
bok menawa mengko ora neṭoeki
maring sakarsaningwang.

adja kongsi ika lakoe isin 9
datan betjik wong memirang manoesa
sang qāḍī kebat kondoeré
sing [7]) arsa sang ratoe
masdjidi'laqça dèn-poeroeki
kapanggih anèng kana
ḥadji soenḍa waoe

1) No. 107 om de maat: kang.
2) No. 107 om de maat: atoerané.
3) No. 107: waktoe poeniki sajaktosé.
4) No. 107: wonten enz.
5) No. 107 foutief: ajoen.
6) No. 107 om de maat: — ipoen djaler ba'danira.
7) No. 107 beter: saking.

kalih sadoeloer wanodya
kang woes olih ḥadji kang lewih betjik
atas dadalan Allah

2e. Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 4)

anabda sang qaḍī Djamal 1
hé wong ḥadji kalih wargi
marmanira lewih bagdja
wong soenḍa ḍateng meriki
tjiptané ia ìki
pepoenḍèning para ratoe
kang aran Béta'lmoeqdas
singa^{2} ingkang olih
idzin saking kéné angadeg naléndera.

adja sira tan oeninga 2
nabi Ibrahim doek ing ḍingin
andoedoenga maring Allah
ja ing enggon kéné iki
pandoenganė nabi [1]) Ibrahim
moedjèkaken anak poetoe
kongsia dinoeloeran
dadi radja dadi nabi
maka sinembadan anèng iki pernah.

wangsiting Allah ta'ālā 3
hé Ibrahim soen-doeloeri
ing sapanoehoenira
anakira Isḥaq jakti
ingkang dadi wiwini- [2])
4 hing sakèhé para ratoe
lan sakèhé kanabijan
adja sira salah kapti
tan ngengani [3]) djandji ming [4]) kang ṭhālim karta.

1) No. 107 om de maat zonder: nabi.
2) No. 107 minder juist: wiwitaning.
3) No. 107: nganani.
4) No. 107 zonder: ming.

pasṭi karo ḥadji sira 4
samangko dèn-andikani
déning molana Mashoeda [1])
karsa dalem andadari
dana-dina ing ḥadji
wadjib karo konen anoet
kang liningan atoeran
langkoeng soemangga ing titah
berkah toeankoe qāḍi ingkang kapinta

siang daloe dalah kontap [2]) 5
ing ḥadharat maha amir
ing Bani'sra'il negara
djedjel ingkang sami nangkil [3])
tan open koelawargi
ing sagelar-gelaripoen
ingkang para 'oelama
foeqaha' kang sami ḥadhir
ing çidaqah sang hadji molana soelṭan.

sampoening bàda çidqah 6
gati soelṭan mariksani
kang ḥadji roro ngandika
doepi winaswasing lirik [4])
sahèstoe soemerep ing
galih sang adi sang ratoe
énggal sang nata nabda
hé anak soenḍa sahiki
sadoeloerira wadon soen-poenḍé soeka

arsa soen kanṭaha garwa 7
soepaja dadi geganti
rabiningsoen kang woes wafāt
sang ḥadji matoer wotsari

1) No. 107: Mahoedah.
2) No. 107: kontan.
3) No. 107: noengkoeli.
4) No. 107: liring.

wios poenika goesti
menggah ing kersa poekoeloen
katoer ingkang moegia
tinaros piambek oegi
pon sampoen [1]) baligh djinis wargi kaoela

pinareng poeroen kalintang 8
sjoekoer alḥamdoe lillahi
poen abdi sedaja [2]) djariah
poenika saḍèrèk istri
moegananė katjangking
ing tembé achératipoen
adan zang maha soelṭan
ngandika ing mengko iki
soen-tari ḍéwèk karana idzin sira

hé wadon weroehanira 9
adja geḍé tjilik ati
soen pinta ing soekanira
soeme(n)dya arsa gawé rabi
sapira imaniréki
sang rara wotsari matoer
kaoela titiang ina
bangsa soenḍa langkoeng sangking
soemangga pisan [3]) garwa ḍateng bendara

déning toewi loen kaoela 10
tan oening 'adat ngeriki
sang maha radja ngandika
soen poehoeng rara sahiki
adja akèh kang dèn-pikir
sok oega ridhā satoehoe
sing ati tekèng lisan
adja moenafèk kakelid
bok [4]) chiānat doedoe adabing wong islam

---

1) No. 107 zonder: sampoen.
2) No. 107 ten rechte: sedya.
3) No. 107 ten rechte: pininta.
4) No. 107: bobad.

3e Gezang; dichtmaat: kinanṭi. (No. 107, p. 8).

sang rarajoe Satang matoer 1
soehoen sembah awotsari
kapoendi berkah molana
piwoelang [1]) kasoehoen oegi
ing sapoehoen [2]) kaoela
moegi toean andoeloeri

kaoela poen sadya [3]) anoet 2
ing karsa molana amir
sang maha radja [4]) ngandika
endi reko sira poendi
ing sadjadjaloekanira
ingsoen nedya nembadani

sang rara atoeranipoen 3
kongsia amba poeniki
adarbéa poetra lanang
kang dados wali sedjati
6 kang angratoe noesa djawa
ming agama kangdjeng nabi

kang langkoeng perdjoeritipoen 4
karanten ing noesa djawi
maksi agoeng dèrèng islam
sang nata kèndel tan angling
èsmoené donga ing Allah
ing kaçidiqané istri

adan sawara karoengoe 5
ametik ing karna hadji
hé Hoeda adja koemlamar
ja ikoe wisik sadjati
wadon ikoe sanggoepana
kalawan idzin jang Widi

---

1) No. 107 ten onrechte: poelang.
2) No. 107 ten rechte: sapanoehoen.
3) No. 107 ten onrechte: ing koela poen sadaja.
4) No. 107: soelṭan.

jata begar [1]) nata praboe 6
angandika kang sajakti
kalawan idzining Allah
mengko ia soen-sanggoepi
tangtoening kang perdjangdjian
sinahoeran ika déning.

ketoeg kang sami angoewoeh 7
lor-kidoel aganti moeni
rara Satang anèng kana
pininḍah wasta anami
sjarīfah Moedā'im malah
Tjakra boeana kahoeni.

ingkang sami tjé aneboet 8
ing paparab doek ing Meçir
ḥadji Ngabdoellah Dzoe'limān
toemoeli mintar sang hadji
ing [2]) Mekah sarta bala
anitih goṭaka roekmi.

peḍati kang mawih pajoen 9
amot sarananing oerip
arawoeh ing boemi Mekah
para imām dèn-atoeri
akempal ing pamonḍokan
ika kang wadja(h) sjafi'ī.

ḥanafī sarowangipoen 10
mālikī miwah ḥambalī
ḥadji Ngabdoellah pinangka
walinira sang Moeda'im
imam sjāfi'i angidjab
aken paningkāḥ sang dèwi.

maring molana Hoed ratoe 11
woes sinaksèn sagoenging
panḍita ing koeṭa Mekah

1) No. 107: njekar.
2) No. 107 om de maat: maring.

7 çaḥīḥ ingkang aperdjandji
lami soelṭan anèng kana
ing Mekah kalajan binih.

aneroeh 'ibadatipoen 12
kalih kang garwa noengkoeli
doek [1]) rabi'oe'lawal
ika késah angoendjoengi
kang astana rasoeloe'llah
ing Madinah lami malih.

anèng pamonḍokanipoen 13
doek sasi(h) radjab nenggih
sang [2]) Moeda'im woes garbana
njiḍam kalih sasi lagi
tekèng çiām ing Madinah
ing ba'da riaja ketjil.

maring Mekah malih ajoen 14
anoengkoeli 'oemrah ḥadji
saba'daning ḥadji 'oemrah
tekèng çafar ika maksih
anèng pamonḍokan Mekah
babar djaloe nenggih siwi [3])

woes dèn-peparab agoeng 15
Hidajat sjarīf poeniki [4])
woes ing patang poeloeh dina
mantoekira marang Meçir
waktoe tatkalaning babar
hèdjrah rasoeloe'llah lagi

pitoeng atoes sangang poeloeh 16
lilima poendjoeling warsi
doerjataning kanabijan
kang èstoe Moeḥammadihi

1) No. 107 beter: doegi(h) ming.
2) No. 107: siang!
3) No. 107 slordig zonder: siwi.
4) No. 107: Moeḥammad Hidajat sjarīf.

pinangka chalipah kang ḥaqq
anggelaraken agami

4e Gezang; dichtmaat: asmarandana. (No. 107, p. 13.)

sigegen kang anèng Maçir 1
kotjapa ḥadji Dzoe'liman
apamit marang kang ipé
sarta noehoen idzin nata
angeslamena djawa
ing saqadar² ipoen
miwah sanak Padjadjaran

sang maha soelṭan mangsoeli 2
ia talah toedoehena
sanak Padjadjaran kabèh
karana ikoe 'āqilah
sanak wadjib sinoengan
toedoeh kaweroeh kang loehoer
perkara 'azza wa djalla

sarta lakoe kita iki 3
'ibadat kang bangsa éslam
jata sang ḥadji intaré
mantoek maring bawah soenḍa
8 anggelar lakoe islam
lir saparo saperteloe
kang anoet agama moelja

doepi sang praboe Diwangi 4
tan kersa jèn doemoeloera
maksih sanget ing koekoehè
maring agamané koena [1]
agamané kaboeḍahan
kalampah ḥadji tinoenḍoeng
tan soeka ing Padjadjaran

marmané ḥadji anisih 5
ngétan ming pinggir segara
tjaketan ki Koewoeh Tjerbon

1) No. 107 zonder: agamané koena.

genahé wong pemaringan
amèt rebon sakalah [1])
ikoe padjegé tartantoe
tarasi ming Padjadjaran

jata ing lamining lami 6
ḥadji Abdoellah Dzoe'liman
amèt kagarwa anaké
Koewoeh ing kang nama
Riris kalangkoeng pélaq
tjareming kerama [2]) atjoetgoed
patoetan djaloe winastan

pangèran Tjerebon toemoeli 7
medal arinipoen indah
ajoe èstri winawangé [3])
nji mas Pakoengwati ingkang
dadalem ika ana
ing padésan dalem agoeng
atamping Padjalagerahan

pangèran Tjerebon linggih 8
ma ing Tjarabon girang
doepi ki Koewoeh Tjarbon
ingkang amad- jasa ana
ing lemah Woengkoek genah
pamèmèhan rebonipoen
ki Koewoeh sari mangana [4])

sawétanè ḍatoek gharib 9
doepi sang ḥadji Dzoe'liman
koelina anjanggera enggon
ing goenoeng [5]) kinarja
kadi kanṭah [6]) petapan
kang winastan enggon sang Noer
manik tjipta giri sirengga [7])

1) No. 107 beter: segara.
2) No. 107: tjeraming kang rama.
3) No. 107: winawangèn.
4) No. 107: mapana.
5) No. 107: goenoeng Semboeng kang.
6) No. 107: konṭa.
7) No. 197: sarengga.

jata ing lamining lami 10
kanṭinira goenem islam
ikoe roro gagawané
saking 'arab ing kang nama
lanang molana Hoeda
lan lanang ingkang woelangoen [1]
8a [2]) sang lanang molana Dja'far

sigegen kang anèng djawi 11
kotjapa ika kang ana
ing Bani'sra'il sang katong
mantoek ing karamatoe'llah
siḍeming kang negara
kang dadi wakil sang ratoe
rajiné ingkang soemalah

radja 'Oenqah kang pernami 12
rèh sjarif Hidajatoe'llah
dèrèng doemoegi ing balègh
mengkana kang arinira
ingkang nama Noeroe'llah
pon sakalih maksih timoer
sangkané dèn-polmakena

lami-lamining ahoerip 13
doemoegi ing balèghira
sjarif Hidajat sjoehoedé
kang paman moeah kang bala
ajoen ingangkat radja
soepaja sjarief aloemoe(h)
melebet ing geḍong samar

amanggih sanoenggal peṭi 14
emas dèn sigra binoeka
kapanggih ana ing kono
kitab atoelis kentjana
anenggih oeçoel qalam (!)
kang tjinarita ing rikoe
ḥaqéqat Moeḥammadiah

1) No. 107: wilangoen.
2) In den tekst is bij de pagineering hier één blad overgeslagen.

5e Gezang; dichtmaat: pangandang koetoek (pangkoer).

(No. 107, p. 17.)

ḥaqéqat Moeḥammadiah 1
nenggih ika jèn nabi sinoeng galing
linigah [1]) déning jang Agoeng
temah sjarif ing kana
berangta kajoengjoen dadi sedya tinemoe
sing endi dadalaning kongang
ika sedya dèn-oelati

doemadi meḍek ing kana 2
kang [2]) iboe noehoen idzin pamit
ajoen angoelati rasoel
kang iboe kipja-kipja
baja kaki sira apa doeroeng weroeh
rasoeloe'llah woes soemalah
sing endi enggoné pinanggih

baritalah ikoe sira 3
woes dèn-goenem dèng [3]) pamanira wakil
jèn sira arep dèn-djoengdjoeng
anggenti ramanira
anèng Bani'sra'il linggiha sang ratoe
adja katemahan sira
8b laslos [4]) paran kang pinamberih

ing kang poetra atoerira 4
rasoeloe'llah tan kaoela tjipta mati
tatapi Allah kang agoeng
kewasa akarjaha
ingkang angèl doemadi ing gampilipoen
miwah kang gampil doemadya
ing angèlé pon katitih

iboe kalajan kaoela 5
sekalipoen pon samja [5]) katitih

1) No. 107: linigra.
2) No. 107: ming kang.
3) No. 107: déning.
4) No. 107: lésa elos.
5) No. 107: om de maat: persamja.

sjarifah Moeda'im moewoes
ja talah pikir ingwang
ing waktoe sahiki ora nana lakoe
wong woes maṭi ingoelatan
toemoeli déning pinanggih

kadjaba ing zaman koena 6
pangroengoeningsoen lagi sjari'at ḍingin
nabi 'Isa nabi Dawoed
ikoe ia lok ana
wong mati oerip maning lan maning [1]) ikoe
wong mati kena dèn-djoegdjag
dèn-sandjani ing wong oerip

kelakon paḍa potjapan 7
doept samangko sjari'at rasoel mangkin
ing sapangroengoeningsoen
woes tan ana mengkana
lengkara temen kang sira sedya ikoe
sadangoenira [2]) mengkana
radja 'Oenqah sinoeng oening

sedajané [3]) kang ponakan 8
kadi mengkana radja 'Oenqah ngampoehi
inggih [4]) sapoeniki sampoen
pon paman asedija
ingkang baḍé ngasrèni poetra ngadeg [5]) ratoe
endi talah manggih ésak
noeli késah tamboeng kardi

Sjarif Hidajat anabda 9
langkoeng kasoehoen sihé rama kang kadi
robing kang segara madoe
goentoering ardi menjan
ananging [6]) sinten kang tiasaha njenḍoeh

1) No. 107 zonder: lan maning.
2) No. 107: seḍenganira.
3) No. 107 beter: ing sedyané.
4) No. 107: mapan.
5) No. 107: madeg.
6) No. 107: anaming.

ing wong kang sanget soemedya
birahi ing rasoel djati

karadjahan poenika rama 10
pan kawingking gampillah rama gampil [1])
9 tan lajan kedah dèn-maqçoed
pon woes dadi penirèngga [2])
doepi tiang papanggih kalajan rasoel
lah jèn boten tinemenan
sing poendi gèné pinanggih

pon poenika ingkang dadya 11
panengening lakoe kita ahoerip
rama karadjahan poenikoe
paçiwa [3]) atas kaoela
boten kawi-kawi dèn djoeroeng dèn saradjoe
Allah oegi woes oeninga
ing anetep [4]) sjoehoeding 'abdi

açal woes oelih karidhan 12
ing jang Soekma sakarsa anderma mili
sakadjeng-kadjengé tinoet
balikan tan [5]) angsal.
karidhan Allah sanadyan dèn-djoengdjoeng
dèn-djoeroeng dèn-oenggahena
tan woeroeng melorod malih

mila rama sampoen kadya 13
sapoeniki lajan malihé adi
kaoela pon maksih toemoet [6])
Noeroe'llah bok menawa
rama adegena poenika sang ratoe
pon toenggil waris molana
anèng poeri Bani'sra'il

---

1) No. 107 zonder: lah rama gampil.
2) No. 107: pirènggah.
3) No. 107; pengiwa.
4) No. 107: anatak.
5) No. 107 beter: jèn tan.
6) No. 107: toemoewoeh.

6e Gezang; dichtmaat: midjil [1]. (No. 107, p. 21).

jata ing tengah daloe ingkang winantji 1
pamekasing [2]) kahot
tindak ririh angarus paḍané
ingkang iboe sembari pamit
oeloek salam sarwi
sang 'Oenqah dinoeloe

sjarifah Moeda'im tan [3]) angling 2
sapa nigan ngapon
tan antara ḍawoeh kentakané [4])
kasirep sang dèwi ing wengi
raméning kang nangis
djero poera goemoeroeh

sadangoené kapidara dèwi 3
katingal doek pamor-
ing kentaka seri Bani'sra'il [5])
kang woes wafat kadi paparing
sabdaning sang dewi
hé Moeda'im ikoe

adja sira temen-temen roedit 4
ing anak semono
kang lagi kapitemen palaré
apa sira boja ahéling
sira doewé djandji
ḍingin lawan isoen

doek tetkala arep dadi sidji 5
jen datan semono
dadalané kaja mangsa déné
temahan djandji kang ḍingin
sangkané sahiki
tarimanen qalboe.

---

1) In No. 107 is de scheiding der zangen en de maataanduiding weggelaten.

2) No. 107: pamaksaning.

3) No. 107 om de maat: datan.

4) No. 107 andere (minder goede) indeeling der regels.

5) No. 107 als voren.

sok [1]) ridhaha maring jang Widi 6
anaq kang semono
moeng woewoehana pandonga baé
darapon gelis qaboel olih
sadjadjatining siwi
karanané ikoe

pandonga ikoe patang perkawis 7
kang qaboel ing Manon
kang ḍingin ikoe djé pandongané
wong toea kang maring siwi
kapindo doenganéki [2])
wong kang dadi ratoe

kaping teloe pandongané nabi 8
kaping pat mengkono
maning kaja ikoe pandongané
wong kang dèn-kanihaja toenggil
doek semana sang dèwi
. . . . . . poepoengoen [3])

anglilir tédja nalagi sigra paḍang awening 9
èsmoené woes djatos
ing sawangsité kang raka tembé
dadi donga maring jang Widi
mintah salameting
poetra kang tawadjoeh

tan antara kasoesoelan oeni [4]) 10
ing ketoek samjandjor [5])
sangking lor kidoel ganti moeniné
radja 'Oenqah kalangkoeng saking
gegetoen ing galih
ing késahé soenoe

1) No. 107 beter: soeka.
2) No. 107 beter: doenganing.
3) In No. 36 geen Lücke, toch ontbreken drie lettergrepen in de laatste regel. Wellicht behoort anglilir tot de vorige pada. No. 107 heeft echter:
doek semana aglis.
sang dèwi poepoengoen.
anglilir tidja paḍang abening
. . . . enz.
4) No. 107: oening.
5) No. 107: andjor, zonder ing.

jata oetjapen kang asroe berangti 11
ming rasoel doek mangko
moerang-moerang peringgo djalané [1])
kang linampan pernah kang soengil
mandjing ing wanadri
anerang baja goeng

wantji 'açar rèrèn asemadi 12
sasoring kakajon
11 ba'da çalät loemoenta lampahé
doemoengkap tigang dina manggih
séla [2]) oemahaning
naga sigra metoe

akaṭah [3]) djalma tanjalah iki 13
sawidji wong anom
teka kendel ing lakoené ḍéwèk
ora amawi réwang kadoegi
ming panggonan kami
paran sira djoedjoeg

amangsoeli kang dinoeka [4]) ing liring 14
ia ingsoen wong [5])
kahoem kasasar ingsoen meréné
kang soen-djoedjoeg ngoelati nabi
sang naga mangsoeli
rasoel pon woes lampoes

woes lawas wafaté lan tatapi 15
Allah kang sadjatos
kewasa gawé gampang kang angèl
bok menawi bésoek pakolih
fadhaling jang Widi
wong anom tinemoe

---

1) No. 107 : maring^{2} peringgah atjalané.
2) No. 107 zonder: séla.
3) No. 107: akata.
4) No. 107: dinoek.
5) No. 107: wong anom.

kalawan rasoel poma dèn [1]) djati 16
atoerena panor
çalawat ingsoen maring sang mené
winangsoelan mā sjā'a rabbī
woes loenta(h) loemaris
lampahé kang asroeh

7e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 25.)

doeginé pitoeng [2]) dina nepi segara 1
ing kana woes amanggih
naga njalingker(a)
lir goenoeng mawi singat
woes katon kadi geni
kang moelad-moelad
ngoekoes welirang api

doepi angartos ing kolébating djalma 2
andjèngèk ika kadi
arsa anjahoeta
maring kang tembé perapta
tan dangoe akaṭah djalmi [3])
hé koewen sapa
teka ikoe datan wedi

maring isoen ing halé salawas ingwang 3
kabelesat meriki
sing [4]) naraka djahannam
doeroeng toemon manoesa
ingkang wani kaja iki
pon sakèh naga
ing doenja kabèh iki

12 paḍa soedjoed asambat goesti maringwang 4
lah koewen anom sari
apa sira sedya.

---

1) No. 107: dèng.
2) No. 107: patang.
3) In eene kantteekening van Dr. Brandes: = kata, Mal. No. 107: akata.
4) No. 107: sang.

kang liningan anabda
ingsoen açal Bani'sra'il
sedya panggiha
lawan andika nabi

manawa Allah oega aparing sembada 5
naga ika toemoeli
doek mireng mengkana
dadi tiasa [1]) kamiwelas
mèlèd-mèlèd ilat kadi
kasoer toer tjawang
tjawang medal gena geni [2])

bari ngoetjap hé anom weroehanira 6
Jamliqa aran mami
poma mengko sira
jèn nemoe kanoegrahan
apanggih kalawan nabi
sira toerena
çalawat ingsoen maring

nabijoe'llah Moeḥammad karana ika 7
ing sapangroengoe lewih
lakoe ora nana
paḍa-paḍa manoesa
moenggoeh ing Widi [3])
toer dadi raḥmat
penawa tatambaning

tatambaning sakèhé teterapan siksa 8
ing naraka djahannam iki
kabèh paḍa wedia
ming nabi Moeḥammad
jatah loentané sang Djati
sareng miharsa
wangsiting naga dadi

1) No. 107: tias (= tyas).
2) No. 107: medelaken geni.
3) No. 107: loeih moenggoeh ing jang Widi.

dadi woewoeh antepé ing sedyanira [1]) 9
lakoe toeroet kikisik
alas [2]) matepian
kidoeling panegara
Esjam sampoen dèn-liwati
enggoning doerga
miwah doerbiksa iblis

kaja-kaja woes olih padbelas dina 10
amanggih pandita lari
malajoe sing tengah-tengah [3])
segara kadi ḍaratan
widagda pandita lewih
kapanggihira
nabda hé anom iki

saking ngendi ing [4]) açal pinangkanira 11
13 katemoe anèng riki
sapa aranira
lan apa sira sedya
sang maha sjarif mangsoeli
koela titiang
faqir Bani'sra'il

arankoela Hidajat kang nenggé [5]) wasta 12
sedya koela ngoelari [6])
kandjeng rasoeloe'llah
sang pandita angoetjap
nabi Moeḥammad woes lami
wafāt sapaḍa
anggajoeh [7]) langit

1) No. 107: sedya miwah
2) No. 107: alasèn.
3) No. 107 één maal: tĕngah.
4) No. 107 zonder: saking ngendi ing.
5) No. 107: nanggoe.
6) No. 107: ngilari.
7) No. 107: sedya anggajoeh.

djero temen ikoe panadyanira 13
aloek [1]) miloeha dingin
ming isoen ziāraḥ
koeboer nabi Soeléman
mengko jèn woes zarah noeli
aloentakena
panedyanira kaki

anèng poelo ikoe genahing astana 14
sang anom sabdanja ris
lah kaki djandika
pon wahoe saking kana
soemedya merikoe [2]) malih
keranten poenapa
kiahi sinten kang nami

sang liningan sahoeré ingsoen wong koena 15
aran ing soen 'Afāni [3])
sedyaningsoen zarah
ing koeboeran Soeléman
marmaning [4]) kabalik
akèh kang naga
wisané manḍi-manḍi

dadi [5]) arep ngoepaja penawa 16
ning wisa [6]) berama manḍi
darapon tawaha
atawa ika naga
noeli toeroe adja tangi
sangkané bisa
isoen mangko angoendjoengi

8e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 30.)

tan adangoe Jamliqā ikoe arawoeh 1

1) No. 107: aloeng.
2) No. 107: marek.
3) Variant: Ngapani.
4) No. 107 om de maat: isoen.
5) No. 107 om de maat: dadi isoen.
6) No. 107: woes.

modjar ija talah
mangko soen-wèhé sasaktèn
isoen djaloek nginoem ḍingin banjoe poehan

14 kang akèh kang kongsi warek soen [1]) nginoem. 2
menḍem ingsoen dadya
mengko metokaken lawé
saking koeping ikoe alapen dènira

lawé ikoe gawènen penawa èstoe 3
maring wisa berama
sakèhé naga sangkané
toetoeta njata 'Afāni langkoeng soeka

menḍet poehan awetawis tigang sangkoe 4
ika woes dèn-langka [2])
Jamliqā weroeh woes mabok
medal lawé saking koeping sampoen ingalap

jata loenta lampahé 'Afāni tinoet 5
boerihing Hidajat
ngambah sigra sakaro [3])
woes kadi ḍaratan widagdaning atapa

jata ing kana sigra sampoen tinemoe 6
astana Soeléman
sinaré ing kaṭil téndjo
gilang-gilang tjahja nolohing [4]) Soeléman

asta sidji loemèngsèr maring djedjengkoe 7
kang sidji ing ḍaḍa.
mentjorang ika tjahjané
ali-ali kang aran tjintjin mamloekat

amaḍangi maring arah lor lan kidoel 8
wedana Soeléman
gilar-gilar ing nétranè
kadi loemirik maring kang tembé perapta

1) No. 107 om de maat: isoen.
2) No. 107: lenggah.
3) No. 107 beter: segara sekaro.
4) No. 107: lajoning.

èsmoené [1]) kadi titiang papatjoeh 9
sira soemingkira
sira kang tan sedya awon
sigra [2]) toemandang 'Afāni sedya angalap

ali-ali lan tjoemeṭi kang dèn-toedjoe 10
doepi arah pesat
sang tjintjin medal gelapé
njamber 'Afāni leboer 'awoe asirna

sang anom loenta ika dadi kadjoengdjoeng 11
kabakta ing méga
moeloek ing gagana wiré
panalangsa sang anom wiboeh atobat

maring Allah lamoen ta weroeha ingsoen 12
jèn panḍita tjorah
mamaling mangsaha mangko
ingsoen miloeha sagawé apertjora

toemoeli ika toemoeroen ing poepoetjoek 13
ing [3]) goenoeng kang ana
anèng kana wong tapané
njanḍing kenḍi mirah woeloeng kang goemilang

sjarif Hidajat énggal ing [4]) pameḍekipoen 14
maring sang atapa
oeloek salam sarta takon
kenḍi poenapa toean sanḍing ingadjengan

sang atapa atoeré kaoela tan weroeh 15
tembé kaoela perapta
meriki tapa ing kéné
kenḍi sampoen soemalah ana ing kana

sang anom ririh ing kana sabdanipoen 16
hé ja sang atapa

1) No. 107 om de maat: èsmoenira.
2) No. 107 zonder: sigra.
3) No. 107: kang.
4) No. 107 zonder: ing.

toean takènana agé
kenḍi poenika darapon toetoer-toetoera

ing açal pinangkané kenḍi poenikoe 17
mangsoeli sang atapa
lengkara kenḍi angomong
noeli sang anom ika tanja perijangga

maring kenḍiné [1]) sang kenḍi sira ikoe 18
kenḍi apa baja
katemoe ana ing kéné
lan saking endi açal pinangkanira

karsaning Allah [2]) kenḍi ika semahoer 19
kaoela kenḍi açal
saking sawarga angantosé [3])
rawoeh toean sing ḍingin dolah samangkénja

16 lami koela ngantos ing [4]) aman roemoehoen 20
'alam nabioe'llah
Enoḥ kadoegi samangke
soemangga toja koela djandika ḍahar

jata maha sjarif ing kana anginoem 21
toja kenḍi datan
ṭelas toemoeli sinèlèh
noeli toetoer malih sang kenḍi permila

teka boten toean telasaken banjoe 22
pan pesṭi ka toean
djoemeneng ratoe bésoeké
sateḍak-teḍak noeli ana kang njelang

9e Gezang: dichtmaat: megatroeh. (No. 107, p. 34.)

milané ana kang njelang anèng [5]) bésoek 1
sabab toean poeniki

1) No. 107: kendi hé.
2) No. 107 ten onrechte zonder: Allah.
3) Ten rechte: angantosi.
4) No. 107: sang.
5) No. 107: ing.

ḍahar toja boten toetoeg
noeli kenḍi ika gesik
inginoem malih dalah entong

entong [1]) woes sinèlèh kenḍinipoen 2
noeli apadjar malih
hé ja anom ikoe [2])
dadi ratoe teko maring
anak poetoe noeli kasor

kaselang noeli ing achiré loemoenggoeh 3
amoehoeng sasab patih [3])
sabab toja ingkang kantoen
pininḍo kantoen [4]) samenḍing
semana qadar Jang Manon

noeli sang kenḍi ika mesat amoeloek 4
maring langit tan balik
sang tapa langkoeng gegetoen
ningali polahing kenḍi
toemoeli mangkat sang anom

oeḷoek salam maring kang atapa ikoe 5
sigra lampahé noeli
kadi kadoengkap salikoer
dina moel̓at maring inggil
kadoeloe ika wong wadon

17 ajoe roepané ing awang-awang tinoet 6
ing rowangé pon sami
sang anom atjeloek-tjeloek
hé nji wadon saking poendi
teka lampahé merono

lan saking kono tekané lakoe noenoet 7
poenika margi poendi
toedoehena ing asoeloek

---

1) No. 107: entong banjoené.
2) No. 107: om de maat: toean ikoe.
3) Zoo staat er. Dr. Brandes las echter terecht: bupati(h), hetwelk ook No. 107 (saboepati) opgeeft.
4) No. 107 zonder: pininḍo kantoen.

dadalan maring djeng nabi
kaoela ajoen atjahos

sadangoené sang anom atjeloek-tjeloek 8
wadon datan midoeli
ana sabdané karoengoe
sembari késah amoeni
emboeh apa djarèng kono

jata loenta lampahé maha hoedatoe 9
sadjongdjongé [1]) ningali
ing awang-awang kadoeloe
bagoes tjahjané adjerni
lir kadi sasih mentjorong

adzan malih sang hoedaja asroe angoewoeh 10
hé sang djaka linewih
saking poendi dika ikoe
maring poendi margi betjik
kang dados margi tjoemahos

maring kandjeng nabi baja noehoen toedoeh 11
sang tédja lanang titig
tan pidoeli apitamboeh
doemadi sang anom Djati
karana sakit ing pandjor [2])

doemèh sapitakoné tan dèn-piroengoe 12
noeli ana ametik [3])
sawara ingkang karoengoe
hé anom adja amilih
ing tjipta ingkang semono

karana wadon ingkang kawengon wahoe 13
bok sira boja oening
ja ikoe doenja satoehoe
jèn ta wadon ikoe apti
midoeli ing sira jaktos

1) No. 107: sadjongdjongan.
2) No. 107: padjor.
3) No. 107: ametek.

18 jekti ora sida kapanggih ing [1]) rasoel 14
sira pidjer noengkoeli
doẹnja [2]) ia ikoe
kanoegraharing Jang Widi
sira amanggih semono

lan maningé satoehoené lanang bagoes 15
ikoe Iblis sajạkti
jèn gelema pitoedoeh
maring sira jakti dadi
kapir sira ing Jang Manon

karang sjéṭān ikoe amoeroek latjoet 16
poen kanoegrahan oegi
ing sjéṭān dèn [3]) pitamboeh
sang anom sjoekoer ing Widi
doek mireng wangsit semono

noeli loenta(h) lampahé kasasar noedjoe 17
ing negarèng djin [4])
kerikil mirah doemeroet [5])
awẹdi kastoeri wangi
tojané èr mawar djadoh [6])

goenoengé emas wenèh salaka menoer 18
pahoemahané adi
emas wenèh mirah [7]) woeloeng
inten widoeri lan manik [8])
kakajon [9]) tjoemelorot

paḍa atjahja gogoḍongan paḍa neroes 19
roepa njengkelit adi

1) No. 107: lan.
2) No. 107 om de maat: maring doenja.
3) No. 107: déné.
4) No. 107 om de maat: negaraning edjin.
5) No. 107: moeah djoemroet.
6) No. 107: djawoh.
7) No. 107: miwah, zonder emas werèh.
8) No. 107 zonder: lan manik.
9) No. 107: kajoné.

ana kang kadi beloedroe
kahanané kabèh [1]) lewih
gawoké sang hoedaja (a)nom

10e Gezang; dichtmaat: ladrang. (No. 107, p. 39.) [2])

rena-rena manahé radja Banoe djin 1
toemon djalma-djalma
kang pengaroehé ngoengkoeli
langkoeng ta'thīm-ta'thīm [3])
neramba kalawan ḥoermat

agoeng-agoeng pasoegoehé sang Banoe djin 2
manggis peṭak-peṭak
kang isih maja toer wangi
doekoe [4]) woeloeng-woeloeng
danas biroe geḍang abang

19 lan sakèhé pesadji-sadjining edjin 3
ḍaḍaharan ḍaḍaharan [5])
kang adi ahèng toemoeli [6])
sjarif Hidajat
kadi tan arsa ḍahar [7])

noeli ana sewara ametik koeping 4
hé taroena-taroena [8])
adja sira nampik rizqi
geḍe gandjarané
wong kang anekani ḥadjat

1) No. 107: kabèh kahanané.

2) De maat is in dit stuk belangrijk in de war. Hoewel ladrang (= mas koemambang) vier regels per pada heeft, tellen de eerste vier pada's er vijf, wellicht in contaminatie met megatroe(h), waarvan echter de eindklanken weer geheel anders luiden. Van af de 5e pada neemt de maat allures van poetjoeng aan, echter met 4 lettergrepen in de 2e regel: in beide handschriften is de laatste regel veelal mede in tweeën, een van vier en een van ± acht lettergrepen gedeeld. Dergelijke afwijkingen zijn in pegon hdss. trouwens frequent. Behoudens enkele futiele wijzigingen heb ik den tekst gelaten zooals ik dien vond.

3) No. 107 zonder de verdubbelingen van djalma en ta'thīm.

4) No. 107: ḍoekoeh woeloeng.

5) No. 107 mist dezen regel.

6) No. 107: ngoemoeli.

7) No. 107 zonder: ḍahar.

8) No. 107 zonder de verdubbeling van taroena.

ingasé [1]) wong poeasa soenat manggih 5
rizqi Allah
geḍé gandjarané wong [2]) aboekti
tinimbang saking angloentakaken ing çijām

lah ing sirèki tan poeasa kedang-keding [3]) 6
sigra ḍahar
sang anom ing sawetawis
sedangoené toemoeli saba'danira

pamit noeli sang radja anḍeḍes pangoedi 7
paran sedya
wong anom aloentah-loentah ning
lakoe ḥadjat marahing poendi djandika

sang liningan alon gènira mangsoeli 8
sarja késah
kahoela sedya ngoelati
rasoeloe'llah radja Banoe djin ngandika

jèn anom ajoen panggih lajan nabi 9
koedoe ika
wong noenggang djaran kang lagi
tetegaran ing langit poenika jogja

jogja jèn paringa toendjoek margi 10
pasṭi [4]) inggih poenika
ingkang wasta nabi Ḥidhir [5])
moeng poenika ingkang jogja ngoentapena

jata moeng sadéla sang Ḥidhir ka hèksi 11
noeli moesna
katjarita loenta noeli
sjarif Hidajat winangsit saking kana [6])

1) No. 107 ten rechte: ing atasé.
2) No. 107 zonder: wong.
3) No. 107: tan gaḍing.
4) No. 107: pasṭi op den vorigen regel.
5) Ten rechte خضر, Chidhir. No. 107: Ḥadhir.
6) No. 107: kanan.

ia ikoe wangsit ki raman katibin 12
20 loka ika
lalangsè koemenḍoeng asri
enggon panasaran geḍé kahen ika

para wong anom koedoe angati-jati 13
bok menawa
kasasar temboeh ing kardi
jatah loenta lampah amanggih gon gelap

enggon peteng kalawan [1]) moeng ana mantjoring [2]) 14
tjahja kadya
salèng ing dom kang tjilik
ilang-ilang [3]) ikoe toemoeli ana rahsia

kang kaboeka pitanja lah sirèki [4]) 15
weroeng [5]) wajah
wong anam apa ta belih
ia iki waqtoe çoeboeḥ agé çalāt

jatah ing kana woedhoe' [6]) njawoek saking 16
toja mingga [7])
doemoeloer wajah pasoetji
sigra çalāt ba'da çalāt noeli paham

ing ati sang anom atatanja goesti 17
toean amba(h)
ingkang toedoeh weqtoe iki
sinten toean amba(h) oeninga [8])

sameloké tan adangoe pateḍaking 18
lisoes ingkang
koeliling moenjer doemadi
ing [9]) sang anom kagawa moenjer noeli kèntar

---

1) No. 107 beter: kaliwat.
2) No. 107: mantjorong, minder juiste eindklank.
3) No. 107 zonder verdubbeling van ilang.
4) No. 107: sira iki.
5) No. 107: woeroeng.
6) No. 107: woewoedhoe.
7) No. 107: méga.
8) No. 107: kapéngèn oeninga.
9) No. 107: zonder ing.

moendjoek tamboeh ing paran [1]) bingoeng kapati 19
noeli ana
tjahja saramboet toer poetih
tjahjané maḍangi sakèhé boeana

dadya [2]) kalenger maha sjarif tan éling 20
doepi waras
soedjoed tobat ing Jang Widi
tan adangoe kapanggih lan nabi Iljās

21 paring rasoekan tanpa dongdoman toer [3]) betjik 21
tinampènan [4])
soehoen sembah ing atampi
woes rinasoek tiba seḍeng ing salira

noeli loenta(h) lampahé sigra kapanggih 22
kang panggonan
wong kang mati perang sabil
ḥalé paḍa nèndera toer [5]) asoeka

woengoe nèndera niti koeda sembarani 23
kang anglawat
maring pasira [6]) koeliling
rawoeh pasira [6]) noeli aḍaḍaharan

11e Gezang; dichtmaat: ḍangḍang goela. (No. 107, p. 43.)

tatoené tan ana dèn-rahosi 1
bari ganḍané wangi ngalajah
sami soeka boengah kabèh
aḍahar lan anginoem
maha sjarif ingadjak [7]) boekti
kadi ajoen tan karsa

1) No. 107: perna.
2) No. 107; dadyan.
3) No. 107 zonder: toer.
4) No. 107; woes tinampan.
5) No. 107: kanin toer.
6) No. 107: pasiar.
7) No. 107 ten onrechte: angadjak.

toemoeli karoengoe
wasiting sewara adja
anampik [1]) rizqining Allah tan betjik
ikoe ni'mat achirat

jatah dahar sang anom sapantji 2
kalawan wong perang sjoehadā'
sampoening toetoeg ḍaharé
pamit ing kana goepoeh
sinabdanan ing para sjahīd
nabi Moeḥammad énggal
mengko sira temoe
çabarena déning [2]) panṭera
sedyanira ing mengko saḍélo maning
kari daradjat sahoesap

jata pinapag ing paksi wilis [3]) 3
kang atjoetjoek ratna nétra komala
jata ing kana tan soewé
nabi Ḥidhir arawoeh
sarja nitih koeda raspati
oeloek salam maring sang
anom woes soemahoer
toean kang anitih koeda
koela toemoet maring toean anitih
sang Ḥidhir angandika

sarta amaringaken sawidji 4
22 wowohan idjo ingkang doemilah
nabi Ḥidhir doek sabdané
hé anom weroehanipoen
ia iki wowohan adi
toer koena mangsanira
nabi Noḥ roemoehoen
dalah iki ora roesak

1) No. 107 om de maat: anampik ing.
2) No. 107: dèn.
3) No. 107: welis.

[1]) paparing Allah kang soegih [2])
maring sira mangko ḍahar

sigra tinampèn wowohan adi 5
sampoen dèn-ḍahar sèwoe soerasa
roemesep ing badan kabèh
dadi tjahja dadi noer
tèdjasira [3]) soemong ing langit
sang Ḥidhir woes adangdan
arah késahipoen
sang anom ajoen toemoeta
tjinegah-tjegah koedoe [4]) naradjang agipih
ambodjong anèng woentat

jata kagawa mesat toemoeli 6
ilang pantjadria dèn [5]) sinalah-
haken ing boemi widoeri
anèng kana atjengoe [6])
manggih masdjid mirah woeloeng seri
ramé kang mala'ikat
para wali koempoel
arwaḥé kang sabiloe'llah
lan arwaḥé para nabi para moe'min
anèng [7]) kana bardjama'ah

jata toemoeli ananoedoehi 7
hè anom iki lah weroehanira
nabi Moeḥammad djatiné
sang anom ika goepoeh
arah soedjoed maring djeng nabi
tjinegah [8]) djadjanira
sinabdan satoehoe

1) No. 107 om de maat: ora bosok.
2) No. 107 zonder: kang soegih, en met maring op dezen regel.
3) No. 107: tédjanira.
4) No. 107: tjinengkah-tjengkah kadi.
5) No. 107: dan.
6) No, 107: atjengoek.
7) No. 107: ing.
8) No. 107: tjinengga.

adja soedjoed paḍa anjar [1])
lah soedjoed pakanira maring kang qadīm
ingkang nama Allah ta'ala

lawan sa-iki sira soen-alih [2]) 8
said Kamil ikoe aranira
dèn-émoet ing [3]) tembé
23 moeah talah ing bésoek
pan toenggal ora nana kakalih
pati ikoe tan ana
ameheng toemoewoeh
moeḍa moenggoehing wekasan
sinatata daradjatira lan nabi
wali kang oetama

soekmanira ikoe said Kamil 9
ora béda ikoe lawan Allah
sampoernakena djatiné
said Kamil oematoer
ja Moeḥammad kaoela jakti
moegi sjafā'atana
ing gesang malihipoen
ing pedjah moeah ing dina ba'as [4])
ingahoebana toenggoel bandéra nabi
ngandika rasoeloe'llah

ma sja'Allah ta'āla rabbi 10
karidhaning Allah atasira
Kamil ngoembaraha lah jèn
ana 'oelama loehoeng
goeronana adja ta kibir
dèn mantep menakawan [5])
maring goeroe-goeroe

---

1) Wellicht vertaling van het Arabische: بِدْعَة, innovatie.
2) No. 107 zonder: soen-alih.
3) No. 107: sira ing.
4) No. 107: bangah, zonder dina. Ten rechte بَعْث opstanding.
5) No. 107: dèn-antep manḍakawan.

ing woeri bésoek ta sira
djoemenenga chalifah rasoel kang adil
adjah thalim ta sira

12e Gezang; dichtmaat: sinom. *) (No. 107, p. 48).

moesnané djeng rasoeloe'llah 1
said Kamil woes katitih
dèn-rerejang [1]) déning méga
toemoeroen maring pertiwi
kapenḍak radja Djoemir [2])
lagi moeçawarah [3]) ʻilmoe
ʻoelama lan foeqaha
kagègèran ika déning
peteng limeng kadi wengi kang dadakan

sadangoené kagègèran 2
silaking kang pènḍa wengi
ana djalma katingalan
toehoe ika said Kamil
tjahja mantjoer nolohi [4])
radja Djoemenah [5]) kalangkoeng
pertjaja gèn toemingal
24 jèn ika wali sadjati
langkoeng taʻthīm sila beḍami lan ḥoermat

minoelja-moelja ing kana 3
tan adangoe noeli pamit
langkoeng tinitèn dènira
sang radja periksa açli
toean kasasar meriki
kados poendi wahoenipoen
jata sang Kamilloe'llah

---

*) Omschreven met: wong ngadjak wawoeh.
1) No. 107: rarajang.
2) No. 107 Djoemin.
3) No. 107 ten rechte: moesjāwarat.
4) No. 107: nelahi.
5) No. 107 Djomana.

boten tiasa akidzib
salampahé kabèh woes dèn-toetoerena

radja Djoemenah kalintang 4
gawok-gawok ja miharsi
sawéka [1]) loentaning késah
said Kamil mantoek maring
Meçir Bani'sra'il
woes panggih lajan kang iboe
langkoeng soekanira
ningali poetra woes ḥadhir
moeah kang banḍa [2])-kaoelawarga-sentana

sami renah manahira 5
radja 'Oenqah apa maning
soemedya andadosena
ing goenem karedjahan djati
menawa reké dadi
kang iboe tatanja goepoeh
paran saḥadjatira
angoelati kandjeng nabi
lah woes tinemoe sira lawan Moeḥammad

lan endi oelih-oelihira 6
kang poetra gasig mangsoeli
atoetoer sapolahira
tetkala ing bana Roekmi(n)
kabèh woes dèn-perìh
oeningaken maring kang iboe
rara Satang kalintang
gegetoen tembé miharsi
lami-lami ing kana mengkana sedya

ingangkat déning kang bala 7
ingade gaken narpati
goemantos ing ramanira
anèng poeri Bani'sra'il

1) No. 107; sawégah.
2) No. 107: bendoe.

soepaja said Kamil
baja karsa sedya soeghoel
ngoembara manakawan
maring goeroe ingkang waçil
soeloeké maring dadalan karana Allah

tjoewaning [1]) kaoela bala 8
said Kamil lestari
noehoen idziné sang Satang
arah sedya lakoe ḥadji
miwah lan angoendjoengi
maring Madinah djeng rasoel
lan ajoen manakawan
maring sjech kang agoeng Waçil
sjarifah Moeda'im woes idzin kang sarta

aparing pasangoe dinar 9
sèwoe lan tasbéh sawidji
woes tinampèn ingkang poetra
loemakoe ika anoeli
ana wong liwat meriki [2])
sapoeloeh ing rowangipoen
jahoedi agamanira
ajoen bébégal dèn-wehi [3])
dinar limang-atoes woes den-wèhena

maring jahoedi kaliwat 10
gawoké kahom jahoedi
ing soekserahira [4]) ing doenja
said Kamil jata dadi
wong sapoeloeh woes mandjing
agama islam satoehoe
sami winoelang sjahadat
kalimah roro kang moeni
djar asjhadoe an la ilaha illa'llah

1) No. 107: djawaning.
2) No. 107 beter: margi(h).
3) No. 107: dèn-wèhi.
4) No. 107: soekrahira.

wa asjhadoe anna Moeḥammadan 11
rasoeloe'llahi bari [1])
toemoet ḥadji ing Bétoe'llah
lawan sami angoendjoengi
ing Madinah djeng nabi
ing sagelar-gelaripoen
pan sami andoem soeka
ing ṭaréqat kandjeng [2]) nabi
26 Moeḥammad çalla'llahoe 'alaihi wa sallam

13e Gezang; dichtmaat: kinanṭi. (No. 107, p. 52.)

said Kamil loentanipoen 1
njanteri ing sjech agoeng Waçil
ana iṇg negara Mekah
ingkang nama sjech Tadjmoe'ddīn [3])
alKoebri molana akbar
sampoen toetoeg anglebeti

bé'at dzikir lawan soeghoel 2
moeçāfaḥah lawan talqīn
woes ing sampoerna abé'at
noeli ika njanteri maning
maring sjech agoeng nama
'Atā'oe'llahi sjadzili

ngalap ḥarkat lan tafakoer 3
idjazah ḥiarah [4]) dzikir
woes ing sampoerna sing kana
njabrang ngoelati kang waçil
maning darapon moewoehana
ing 'ilmoenira kang jaqīn

toemoeli ika goegoeroe 4
ing molana datoek Çidiq

1) No. 107 zonder: bari.
2) Aldus, niet kangdjeng.
3) No. 101: Nadjmoe'ddin.
4) No. 107: chiarah.

anèng Soerandil peperna(h)
angalap sjoeghoel chalwati
wirid [1]) kalawan 'amalan
woes ing sampoerna toemoeli

njabrang ing noesa Djawa sampoen 5
ing pasisir Banten angantjik
dèn-tingali sampoen islam
maring soenan Ampèl gaḍing
toemoeli lampahé loentah
ngétan maring ḥadhirahing

sang maha toehoe sjech Madzkoer 6
ing goenoeng Koendoel [2]) raspati
sedyanira ginoeronan
soepaja tan kersa nenggih
jèn moeroeka ming kang perapta
balik kaoela toedoehi

26a wétan wonten [3]) kang langkoeng 7
perjoga dèn-kaoelani
amoeroek maring toean
saking Qoedoes [4]) ingkang margi
ḍatoek Baḥroel wastanira
jatah saik Kamil noeli

ngétan kapanggih sang Baḥroel 8
ingkana woes anjanggoepi
amoeroek 'ilmoe sjaré'at
ṭaréqat ḥaqéqat malih
ma'rifatoe'llahi Ta'āla
kadi toetas ingkang 'ilmi

andika [5]) ḍatoek Baḥroel 9
hé Kamil sira woes djati
apa kang ora woes bisa

1) No. 107: warid.
2) No. 107: Goendoel.
3) No. 107: ing wétan.
4) No. 107: qadis.
5) No. 107: angandika.

sakèhé kang dèn-lakoni
sakabèh woes paḍa katerap
atoedoeh sira woes olih

karidhan Jang maha loehoer 10
woes betjik sira sahiki
perjoga woes moemoeraka [1]
endi baé kang dèn-kersani
enggon moeqim amemoelang
anggelar islam sadjati

said Kamil sahoer ja [2] toer 11
kaoela dèrèng minang kani
maksih soemedya tatapa
ana ing sadjeroning wari
ing banjoe poetih petapan
koenané molani [3] Dhāfi

datoek Baḥroel idzin sampoen 12
said Kamil sigra mandjing
ing toja kaja ḍaratan
berkah nabi Ḥidhir ḍingin
wowohan idjo ḥaçiat
bisa oerip anèng wari

doepi nabi Iljas wahoe 13
paparing apti kolambi
26b ḥaçiat bisa awiang [4]
amiber tanpa sewiwi
jata lami anèng kana
lewih qoewat ing djero wari

èstoe ika poetranipoen 14
maha radja Bani'sra'il
ia ikoe ingkang poetra
maha radja anèng Meçir

---

1) No. 107 ten rechte: memoeroeka.
2) No. 107: sahoernja.
3) No. 107: molana.
4) No. 107: awibang.

radja Meçir [1]) poetranira
sang sjech Djoemadilkabir

Djoemadilkoebra poenikoe 15
poetraning sjech Zéna'lkabir
sang Zéna'lkoebra molana
poetrané sjech Dja'far çadiq
Dja'far çadiq poetranira
sjech Imam Zéna'labidin

Zénal'abidin kasoenoe [2]) 16
déning said Ḥoesèn sjahid
saidina Ḥoesèn akbar
poetra saidina 'Ali
patoetan lawan Faṭimah
poetrané kandjeng nabi [3])

14e Gezang; dichtmaat: asmaradana (wong asih).

(No. 107, p. 56).

sigegen kang anèng wari 1
katjapa kandi [4]) açal moela
para wali djawa kabèh
ingkang ḍihin soenan Bonang
ikoe kamoelanira
pantjeran teḍaking rasoel
saking sjech Djoemadilkoebra

Djoemadilkoebra sisiwi 2
lanang ika kang peparab
sjech molana Samsoe tamrès
djoemeneng panḍita Tjempa
akrama poetra Tjempa
ing kanané woes amasjhoer
panḍita moestaqim akbar

papoetra djaloe kakalih 3
kang nama toebagoes Raḥmat

1) No. 107 zonder: Meçir.
2) No. 107: kang soenoe.
3) No. 107: Faṭimah poetra djeng nabi.
4) No. 107: kanḍa.

ja hikoe soeṣoenan Ampèl
kalih toebagoes ‘Aliman
sakalih angeḍjawa
ngadjak islam ming sang ratoe
27 Madjapahit datan karsa

amoeng pinaringan rabi 4
poetri saking seri Madoera
aḍoeḍoekoe wonten Ngampèl
katelah ika soesoenan
ana ing Ampèl denta
tan sinengkeret wong meleboe
goeroe maring Ampèl denta(h)

soenan Ampèl asiwil [1]) 5
kang nama kalaning moela
Maḥdoem Ibrahim djenengé
ja ikoe soesoenan Bonang
kali [2]) maṣja'ich Moemat
ia ikoe ingkang maṣjhoer
nama pangéran Daradjat

kang iṣtri titiga malih 6
nama nji geḍèng Pandjoeran
lan malih ika nji geḍèng
Meloqo [3]) lan geḍé ana
teloeké milaning rata
Toeban ing achiré [4]) dèn-koekoep
dènira djeng soenan Bonang

sabab iboenira açli 7
kai [5]) Arja Tédja ing Toeban
lan kapinḍo satengahé
para wali noesa djawa
soesoenan ‚Giri gadjah

1) No. 107 ten rechte: asiwi.
2) No. 107 ten rechte: kalih.
3) No. 107 bij vergissing: Maloto.
4) No. 107 om de maat: achir.
5) No. 107: ki.

pon teḍaké kandjeng rasoel
pantjeran Djoemadilkoebra

Djoemadilkoebra kang siwil [1]) 8
djoemenenga nalèndra [2])
ing Meçir toemoeli mios
poetra djaloe ingkang nama
sjech Çidiq ia ika
kang dadi panḍita ratoe
ing Façèh ingkang negara

toemoeli njabrang ngedjawi 9
angsal poetra Belangbangan
doek maksih zaman boedané [3])
doepi mertoea ingadjak [4])
islam boja akarsa
doemadi mantoe tinoenḍoeng
28 poetra bobot tigang tjandra

doepi thahir kan perjaji 10
binoeang maring segara
sinarah déning batoeré [5])
padagangan wadon kaja
nji geḍèng Pinatian
ing Semarang dalemipoen
nji geḍé ika woes islam

melebet bé'ate maring 11
soesoehoenan Ampèl denta(h)
babaji sida dèn-emèt
anak déning nji Semarang
masjhoer ika ingaran
bagoes Semoedra atimoer
poepon nji ageng sabendera [6])

1) No. 107: siwi.
2) No. 107: maha nalèndra.
3) No. 107: boḍoné.
4) No. 107: angadjak.
5) No. 107: bitoeré.
6) No. 107 ten rechte: sabandar.

lami-lami kinèn angadji 12
maring soenan Ampèl denta(h)
resep soesoenan manahé
sira [1]) sinadoeloerena
lawan pangéran Bonang
loenta-loenta pada lakoe
ḥadji maring noesa 'Arab

satekanè kang sekalih 13
paḍa angratoe panḍita [2])
radèn Semoedra moelané
angoekoep Sidajoe poera
linggi(h) [3]) ing Giri gadjah
angeré Belangbangan agoeng
sabab iboenira açal

saking Balangbangan poeri 14
amoerwa agama islam
tan sinangkeretan sakèhé
wong kang maqçoed ing abèngat
maring soesoenan Bonang
poenapa malih kang maqçoed
maring soenan Giri gadjah

moeng sesébané negari 15
kang masih dèn-koekoehana
dènira maha sang katong
Madjapahit negara
29 kaping teloe satengah
para wali djawa ikoe
soenan Koedoes namanira

pon toenggal teḍaking nabi 16
pantjeran sing [4]) Ampèl denta
nji geḍé [5]) Pantjoeran mios

1) No. 107: ika.
2) No. 107: manḍita.
3) No. 107: inggih.
4) No. 107: saking.
5) No. 107: geḍèng.

poetra istri ika kerama
ming soenan 'Oeḍoeng [1]) dadya
mios poetra soenan Koedoes
ing kana ratoe panḍita(h)

15e Gezang; dichtmaat: pangkoer (pangandang soewoeng).

(No. 107, p. 62.)

kaping sakawan satengah 1
para wali ing noesa djawa nami
soenan Kali djaga oeloe
teḍak saking sjech Aswa'
sagharnané [2]) kang pantjer sang Djoemadilmakboer
ika noeli poepoetra
arja Çadiq ingkang nami

djoedjoeloek Arja ing Toeban 2
apoepoetra ika ingkang pernami
radèn arja toemenggoeng
Wilatikta(h) mengkana
Wilatikta poepoetra radèn Sahidoen
ikoe soenan Kali djaga
kang tetkala timoer alewih

ngaloenṭang alakoe ala 3
ambelasar ngoeṭoes sawadi-wadi
dèn-ḥoekoem wastan [3]) karoeroe
tan kena sinajoetan
bégal dalan anoedjoe ingkang tinemoe
soenan Bonang kang dèn-bégal
kongsi kaḍèpok wonten [4]) ing siti

karoena [5]) soesoenan Bonang 4
radèn Sahit bermatya nabda andik

---

1) No. 107: Oendoeng.
2) No. 107: alsaqarnèn.
3) No. 107 ten rechte: woes tan.
4) No. 107 zonder: wonten.
5) No. 107; karana.

hé koewen malek ing toewoeh
ingsoen ta jèn bébégal
soenpatèni lawan getihé soen-inoem
soenan Bonang sabdanira
adja sira liroe tampi

ing tangis-isoen kerana 5
iki njokèr soeket bedol [1]) dèng [2]) sikil
ora bisa lakoe isoen
30 anglironana gesang
ing [3]) soeket sapira ing dosaningsoen [4])
ingsoen tan éman ing doenja
lah ikoe delengen sisih

kiwanira ikoe emas 6
bari késah doepi sang radèn Sjahid
toemingal alas ikoe
dadi emas sedaja
andelingeng [5]) tjipta sawetawisipoen
mandah déning dosa-ingwang
ari ika soeket sidji

dèn-nelangsa [6]) semana 7
ia talah isoen sisip ing pamberih
kasoegian mapan ikoe
tan soesah olah kaja
ingatasé wong kang woes semono ikoe
kadya ingsoen sakala
iki arsa angleboni

ing sa'ilmoené wong ika 8
maring endi baé pernahé moeqim
sadya soen-oengsed ing soehoed [7])
doeginé tjarita [8])

---

1) No. 107: katoet.
2) No. 107: ning.
3) No. 167: nging.
4) No. 107: dorakanisoen.
5) No. 107: andar-ngeng.
6) No. 107: palangsani,
7) No. 107: asjoehoed.
8) No. 107: katjarita.

radèn Sjahid ing Bonang sampoen katemoe
tobat ing sadosanira
dèn-penḍem satahoen dadi

keneḍoek woes tinètèsan 9
ingkang sjahadat kalimah kang kakalih
lajan [1]) ing bé'atipoen
toemoeli anglalana
maring wana satahoen tapa anglaloe
noeli ming poelo Melaqah
atatapa [2]) tigang sasih

noeli ming genah tatapa 10
djaka goeling ing pinggiring kekalih
katelah djé ika ḍoekoeh
ingaranan Kali djaga
malah masjhoer soenan Kali djaga loehoeng
linggih [3]) panḍita oetama
ia ikoe papat wali

kang dèn-babaraken ana 11
31 ing noesa Djawa ikoe soehoenan Kali
kalajan soehoenan Koedoes
soenan Giri gadjah
soehoenan Bonang maka kang oengsèn ikoe
babar anèng tanah sabrang
angoengsi ing tanah Djawi

ia ikoe maning papat 12
sjech Madjagoeng lan molana Maghrib
sjech Beṭong [4]) pon toenggilipoen
lawan sjech ing Lemah abang
doepi kang babar anèng 'Arab poenikoe
soenan Goenoeng djati poerba
arawoeh ming tanah Djawi

1) No. 107: kalajan.
2) No. 107: atetepa.
3) No. 107: lenggeh.
4) No. 107: Benṭong, zonder: pon.

djedjeg moela sasanga 13
kang [1]) kotjapa satimboelé sang said Kamil
saking petapan djero banjoe
noeli ika aloenta
maring Ampèl ingkana kapanggih koempoel
ingkang para walioe'llah
ṭalab 'ibadah bardjami'

alami ana ing [2]) kana 14
miwah poetra Palèmbang ingkang nami
radèn Pataḥ djenengipoen
doepi arané ingkang ngaoela
ming Madjapahit sinang loenggoeh
dipati Teroeng wibawa(h)
langkoeng [3]) perkosa linoewih

16e Gezang; dichtmaat: midjil. (No. 107, p. 66).

toemoeli ika kang para wali 1
sinebar enggon [4])
ing karsané kandjeng soenan Ampèl
kang anitahaken sademi
soenan Bonang nitih
memoeroek 'ilmoe

ing tanah Toeban darapon çidiq 2
imané ing Manon [5])
soenan Giri tinitah [6]) mantoeké
soenan Koedoes poenapa malih
soenan Kali [7])
kabèh sampoen mantoek

raden Pataḥ kang matoer ming joegi 3
32 hè goeroe kang kahot

1) No. 107 zonder: kang.
2) No. 107 zonder: ing.
3) No. 107: ingkang.
4) No. 107 om de maat: anganggon.
5) No. 107: manoesa.
6) No. 107: tinitih
7) No. 107 voegt toe: oeḍik.

bok poenapa kita-peranganè
ratoe Madjapahit kahoeki [1])
ing agama moeslim
soesoenan Ampèl moewoes

bapa kiahi adja anggagampil 4
geḍé wong akatong [2])
bok menawa agoeng istir'djadé [3])
lan sira bilih tan [4]) oening
sira ikoe djati
titisé sang peraboe

doek sira dèn-wetengaken kalih 5
woelan noeli winot
sinoengaken ming Palèmbang radja [5])
ratoe Palèmbang derma moeri
béda si dipatih Teteroeng [6]) ja toehoe [7])

toehoe poetra Palèmbang sadjati 6
ja talah semono
emboeh talah ing bésoeké [8])
lamoen isoen woes angemasi
tatapi ing [9]) béndjing sira kang satoehoe

amekas [10]) ratoe boeda ing béndjing 7
dèng çabar ing mangko
amimiti ratoe islam kabèh
kang anèng noesa Djawa iki
balikan sahiki
memoeroek 'ilmoe

---

1) No. 107: kahoegih.
2) No. 107: akato.
3) No. 107 ten rechte: istidrādjé (استدراج, zie Bijdrage mystiek p. 36.)
4) No. 107: datan.
5) No. 107: radjé, wellicht beter radjèng.
6) No. 107: Tatroeng.
7) No. 157: satoehoe.
8) No. 107: bésoek-bésoeké.
9) No. 107 zonder: ing.
10) No. 107: amekasi, zonder ing.

ngoelon ngoelatana boemi 8
kang tjoekoel ing koeno
galagah ingkang aroem gandané
agawéja sira kang djati
pamoelangan adi
ana enggon ikoe

jata késah raden Pataḥ noeli 9
amanggih ing gon [1])
kang atjoekoel gelagah wanginé
tjaketan désa Bintara adi
ing kana akardi
panggènan satoehoe

malah ngadek djoem'ahé woes dadi 10
djoem'ahing wong [2])
masjhoer pasantrèn Demak arané
33 lami-lami kaṭah angoengsi
oemah-oemah dadi
ardja kadi ḍatoe

jatah sang ratoe ing Madjapahit 11
maring kang semono
boetarepan bok [3]) noeli bésoeké
lami-lami dadi nagri
temahané noeli
aperang minḍa ratoe

noeli énggal pinoetoesan adi 12
jatah kang semono
angrahos jèn ḍingin [4]) titisé
dadi ika sedya dèn-ambil
koemaoela dadi
sinoeng lanté pajoeng

1) No. 107: enggon.
2) No. 107: oewong.
3) No. 107 zonder: bok.
4) No. 107: ḍinginé.

djoemeneng rangga Bintara adi 13
ing kana ing enggon
pamoelangan Demak woes aramé
ma'moer ing sahagama moeslim
doepi said Kamil
kang kinèn satoehoe

angandika soenan Ampèl gaḍing 14
hé poetra sedjatos
woes seḍeng anitiha Tjerebon
pon poenika warising joeni
linggihana ḍingin
Goenoeng Djati semboeng

said Kamil tan lenggana noeli 15
késahé [1]) alon
marga lahoetan katemoe anèng
kana laroenging radja Keling
tinoenggoe ing 'apti
ing papatihipoen

sarta balané wong satoes ngapit [2]) 16
woes sinabdan alon
hé patih Keling sira [3]) samangké
islama ing Allah sa-iki
wondéné ing béndjing
bok ana panoesoel

34 saking Keling isoen kang nanggohi [4]) 17
jata ika anor
patih Keling woes islam sakabèh
sabatoeré toemoet angiring
maring said Kamil
benoeberak kang laroeng

1) No. 107: késahira.
2) No. 107: ngapti.
3) No. 107 zonder: sira.
4) No. 107: isoen-pangagohi

ingoesoengan [1]) binakta atoet woeri 18
maring sang akahot
teka ing Goenoeng Djati pernahé
laroeng sinipta ika dadi
kang langgar [2]) patani
anèng Goenoeng Semboeng

17e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 71.)

said Kamil ing kana tinemoe lajan 1
rama oewa [3]) kang ḍingin
ngedjawa kang aran
ḥadji 'Abdoellah iman [4])
jata begar manah adi
rinoeboeng sanak
nji dalem Pakoengwati

moeah ika pangéran ing Tjerebon girang 2
koewoeh [5]) Tjerebon [6]) sami
baḍami ing kana
anggelar lakoe islam
dadi mampet padjek tarasi
ming Pedjadjaran
kagoemira sang hadji [7])

ratoe Padjadjaran angoetoes [8]) ing doeta 3
mariksa ingkang mawi
mampet ing padjegan
jata doeta loemarap
saha gagaman adjoerit
bala bisana
doepi woes ing angantjik

---

1) No. 107: om de maat: ingoesoeng.
2) No. 107: langkoeng.
3) No. 107: oewah.
4) No. 107: Dzoe'liman.
5) No. 107: koeah.
6) No. 107 lascht in: girang.
7) No. 107 veelal: adji.
8) No. 107: ingoetoes.

ing goenoeng Keromong amoelat jata ana 4
tédja ing poentjak oekir
Semboeng kang goemawang
soemong maring awiat
lah paḍa ameskiṭani
tédjaning apa
doepi woes pineḍeki

jatah tédja manoesa ing abeṭara 5
winaswas ika saking
oekir Patahoenan [1])
doepi arah andjadjal
goenoeng Semboeng kang dèn-anḍi
sedya dèn-djoegdjag
ingoenggahaning baris

tan adangoe paḍa loempoeh anèng kana 6
jata woes dèn-bongkoki
dèn-djoedjoe kalimah
sjahadat malah islam
[2]) . . . .
. . . .
sagelar-gelar poedji

woes katelah ing sjoehoer ika ing [3]) kana 7
sang anèng goenoeng Semboeng lami
angeréwang islam [4])
sjech Molana djati
wali toer oetama
malah ika sang doeta
Padjadjaran kinèn balik
jèn angadjak [5])
islam maring sang hadji

---

1) No. 107: Patoehoenan.
2) Hier zijn in No. 36 twee regels in den tekst weggevallen, No. 107 vult aldus aan:
. . . . . islam
anèng goenoeng Semboeng lami
angréwang islam
sagelar-gelar poedji.
3) No. 107 zonder: ika ing.
4) No. 107 mist het stuk van af: anèng . . . tot aan . . . islam, dat al in de voorafgaande pada is opgenomen. No. 36 heeft hier dus twee regels te veel.
5) No. 107: andjagah.

hadji Pedjadjaran sangkané [1]) islam 8
adja angepalangi
jata woes asila [2])
wangsoel ing Padjadjaran
atoeran kadi doek oeni [3])
malah sang radja
pon ajoen aninḍaki

maring oekir Semboeng karsa mandjing islam 9
woes dangdan sawetawis
sedija ing késah
tan kanti [4]) teḍakira
poerwakalih saking langit
sanget [5]) anjegah
keranané apa iki

tjèṭèk panjipta moeng ta poesaka-kita 10
tjoetjoepoe manik wardi
tetilaran koena
sisimpar kagawoehan [6])
loeloegasan ingkang isi
lenga kahoeripan
sahiki anèng endi

jèn ora [7]) sahiki gawéné kapan [8]) 11
36 perénékena gelis
doepi woes ingalap
pinèlètaken énggal
ing sada lanang toemoeli
pinandjer ana
ing aloen-aloen noeli

1) No. 107: sangkanané.
2) No. 107: islam.
3) No. 107: oening.
4) No. 107: ganti.
5) No. 107: sanger-sanger.
6) No. 107: kagaloehan.
7) No. 107 zonder: jèn ora.
8) No. 107: apan.

katingal sirna sakeḍaton [1]) woes mérad 12
doepi sakaoela-wargi
akè(h) paḍa boebar
ngoengsi saparan-paran
ing saseneng-seneng ati
sapalih ana
kang meḍek ika mandjing

ing agama molana Djati ahislam 13
sapalih ingkang masi
agama boeda
njimpar njimpar ming perva(h)
ingkang adoh jata dadi
ḥadji Dzoe'limān
nabda marang sang Djati

lah soemangga poetra ngadega [2]) naléndra 14
pon Padjadjaran lalis
kalih wios sira
waris poetra periangga
sing Oedjoeng-koelon doemoegi
kali(h) kang wasta
Tji [3])-pamali ana ing

panagri [4]) Berebesan [5]) satoehoe poenika 15
ping ngétanipoen malih
dédé waris kita
Madjapahit kang angerata
molana Djati mangsoeli
rama Dzoe'limān
agampil rama gampil [6])

sampoen agé sapoeniki ingkang mila 16
iboe kaoela maksi(h)

---

1) No. 107: sakeḍatoné.
2) No. 107: maḍega
3) No. 107: nji!
4) No. 107: poenigar.
5) No. 107: Barebes.
6) No. 107 alleen: gampil.

ing Meçir negara
ajoen kaoela peṭoeka
dadalem wonten ingeriki
sareng kaoela
miwah sadya [1]) peribadi

ajoen noehoen idzin roemoehoen ing para 17
nabi ing Bétalmoeqdis
jèn oegi kinongang
inggih [2]) ambah loemampah [3])
37 jèn boten kaoela adjrih
ing mā sjā' Allah
rama moegi ingriki

8e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 76.)

noeli molana Djati koeliling lakoe 1
sesedjan melampah
agoegoeroe [4]) ing sedyané
pangéran Maqdoem djinoedjoeg ing sandja

pangéran Maqdoem datan arsa [5]) amoeroek 2
èsmoené woes wikan
doemadi ika sabdané
boten sanggem amoeroek koela ing toean

aloeqsi koela-atoeri koeliling weroeh 3
ing koelon menawa
mangké amanggih [6]) djoḍoh
jata pamit sang Djati ahoeloek salam

katjapa ki geḍé [7]) Babadan lagi rengoe 4
dening pepeṭètan
kana paḍa aloem akingé
kalakon doewé basa ki geḍé ika

1) No. 107: sadaja.
2) No. 107: ingkang.
3) No. 107: sedya.
4) No. 107: agawa goeroe.
5) No. 107 zonder: arsa.
6) No. 107 lascht in: ing.
7) No. 107: geḍèng.

sapa baja kang bisa sangkané ikoe
pepeṭètan-ingwang
waloejaha maning [1]) goḍong
soen-asrahi anak wadon isoensoeka

soen-kaoela kené [2]) sakarsané ngakoe 6
noeli énggal perapta
molana Djati sangkané
seger maning waloeja kang pepeṭètan

mila nji mas Babadan sida dèn-akoe 7
[3]) garwa sang molana
lah ikoe ing kawitané
molana gagarwa dèrèng poepoetra

malah lami-lamining toemoewoeh ikoe 8
ana agoeng perapta
panḍita liwat singgihé
kang anama pangéran ing Karang kendal

38 angatoeri lah raji sadangoenipoen 9
sadiweg ngadega [4])
ratoe darapon loemrahé
agama islam sampoen wonten kang boeda

kaoela tiang sepoeh wonten ing poengkoer 10
sang Djati anabda
aloeksi ka [5]) semangké
djoemenenga kaoela wonten ing woentat

tiang enèm pon sampoen perjoginipoen 11
soemangga ing raka
alajak moenaha gawé
pangéran Karang kenḍal ling [6]) sarja késah

---

1) No. 107: meneng.

2) Eo. 107; kaoelakena.

3) No. 107 heeft abusievelijk hiervóór: malah lami lami, dat pas in de volgende pada behoort en in margine ter plaatse herhaald wordt.

4) No. 107: maḍega.

5) No. 107; aloeksi raka.

6) No. 107: linging.

jèn kaoela ajoen sing wahoe ka [1]) sampoen 12
inggih saking sabab
tiang [2]) katoenané
saking sjarat̤ weksan ahoeloek salam

noeli lami-lami ana teka ajoeh [3]) 13
woug wadon atas
poetri Meçir pinangkané
teka ikoe saking aningali tédja

saking Meçir tédja ika pon kadoeloe 14
dadya wadon ika
rajiné toebagoes Paçèh
pon toenggal poetri Meçir doek koenanira

saperaptané ing Djati anoehoen toeloeng 15
ing djeng molana
pandjingé ing sawarganė
katoer djariah awak-kaoela ing toean

molana Djati sabdané mā sjā'ā Allahoe 16
tatapi dèng ridha
bésoek ing achirat baé
doepi ing doenja soen-akoe baboesira

sang poetri atoernja soemanggah ing oeloen 17
39 langkoeng karsa nitah [4])
jata woes masjhoer doenjané
ingaranan baboe Dempoel langkoeng perjoga

boten lami anoeli molana met̤oek 18
kang iboe kang sarta
mintah idzin pangratoené
piambek tanpa rowang sang walioe'llah

sarawoehé maring Bani'sra'il katanggoeh 19
déning kaoela-warga

1) No. 107: wahoe ga.
2) No. 107 lascht in: maksi.
3) No. 107: hajoe, ten rechte: ajoe.
4) No. 107: nitih.

seḍeng ngadega sang katong
anèng Bani'sra'il mengko sira [1]) negara

jatah selajah lan kersané sang toehoe 20
molana anabda
maring kang rama pamané
poenika raji Noeroe'llah rama angkat

angadega radja anèng Bani'sra'il 21
sampoen walangderija
kaoela tan ajoen [2]) semono
radja 'Oenqah kalangkoeng gegetoenira

miwah kang iboe Moeda'im pan gegetoen 22
jata woes ingangkat,
sjarif Noeroe'llah dadiné
radja Bani'sra'il doepi molana

noeli ming Betalmoeqdas amintah toehoe 23
ḍawoehing paréntah
ing djadjoerang djero soetjiné
kadi ḍingin waḥjoené djeng nabi Moesa

19e Gezang; dichtmaat: megatroe. (No. 107, p. 81.)

anèng kana pon sampoen sewara njeloek 1
hé ja molana Djati
dèng ngati-ati ing temoe
angrata ing tanah djawi
anggelar agama kahot

adja wedi lianing Jang agoeng 2
wedia ing Jang Widi
woes toetoeg ingkang angoewoeh
loentah sang Djati loemaris
kapanggih kang sedya ḍongkol

1) No. 107 ten rechte: mangkoea.
2) No. 107 zonder: ajoen.

poetrané ratoe Qabti ing kana maqçoed 3
40 goeroe maring sang Djati
ing satindak [1]) toemoet
kang nama ki 'Abdoelkāfi
ja hikoe bésoek ing Tjerebon

kang katelah ki gedèng Gedogan soenoe 4
noeli molana Djati
maring Madinah djeng rasoel
anoehoen idzin ing oerip
woes ana wangsit ing kono

hé molana sira ajoen ing [2]) angratoe 5
patjoean sira milik [3])
ingkang doedoe warisipoen
adja doewèh sira lewih
amerwasa doewèningwong

noeli lèngsèr saking gon kono katemoe 6
negara Djohor asri
ana maning kang amaqçoed
goeroe maring sang Djati
'Abdoelraḥim djenenging wong

malah toemoet ing satindak-tindakipoen 7
molana Djati noeli
meleboe ing [4]) désa Moendjoel
tepis wiring ing [5]) negari
Tjina doek lagi semono

radja Tjina anjoba maring kang rawoeh 8
nabda hé sang Djati
lah iki atmadjanipoen [6])
wadon meteng doeroeng laki
apa ia apa goroh

1) No. 107 beter: satindak-tindak.
2) No. 107: isan?
3) No. 107: malik.
4) No. 107: maleboeng.
5) No. 107 zonder; ing.
6) No. 107: . . . —isoen.

lan baḍèken satemené poetranipoen [1]) 9
sang Djati amangsoeli
ije [2]) meteng koewen ikoe
radja Tjina liwat saking
goemoejoe angawon-ngawon

maring sang Djati jektiné sira ikoe 10
panḍita dora jakti
mapan ikoe poetranipoen [1])
ora meteng ora keding
soen-bebeseli kémawon

lah dèng apa sira baḍèḳ meteng ikoe 11
sang Djati mangsoeli
lah tjobanen maning ikoe
41 ing mengko sapoengkoer mami
sembari késahé alon

doepi sang Djati sampoen késah sing rikoe 12
sang poetri anjawantih [3])
dadi botbot kang sahèstoe
radja Tjina kalangkoeng ing
gegetoen manah semenggon

animbali anglajaraken sang ajoe 13
karana dèn-isin
wong tjina adat tan pajoe
jèn ana metenga ḍingin
doéroeng laki kang mengkono

mila sanget radja Tjina enggèné angeloed 14
anglogawani poetri
linajaraken ing daloe
djinangdjèn bésoek ingendi
njanggeregé parahoe enggon

ia ikoe genah lakinira toehoe 15
adja salempang ati

1) No. 107: . . . —isoen.
2) Soendaïsme. No. 107 heeft: ia.
3) No. 107: agoenting.

sira angaoela ing [1] kakoeng
isoen woes pertjaja lewih
jata woes lajar sang éndjo

kotjapa molana Djati wangsoel ming iboe 16
ana ing Bani'sra'il
ing perkawis iboenipoen
kinarsa binakta maring
noesa djawi aḍèḍèpok.

lawan ḍoehoeng kang kanṭa naga pinoenḍoet 17
lan beḍil emas kang adi
kalawan teteken enoer
lan zimat çalawat nabi
kang raji langkoeng loemongsor

noeli saking kana woes intar doemoeloer 18
saparan-paran gampil
kampira [2] ing Soeranḍil goenoeng
radja Lahoet woes pinanggih
ing kana woes sadya rodjong

miloe ngedjawa woes ingakoe sadoeloer 19
déning molana Djati
sakoelit sadaging toewoeh
42 babaloeng lajan [3] sagetih
kālawan molana Djatos

sigra pamalwa maring madyaning lahoet 20
alari-lari djalmi
paḍa seredjoe lalakoe
mèh ika tekang [4] kikisik
anahing moehara Djatos

20e Gezang; dichtmaat: ladrang. (No. 107, p. 85—86.)

sigra ing moehara Djati pinanggih 1
poetri tjina

1) No. 107: ming.
2) No. 107: mampir.
3) No. 107: sababaloeng lan.
4) No, 107: tekèng.

tan samar ing pandoeloené [1])
maring sang wahoe
ambaḍèk [2]) ing wewetengan

ing kana wasoe [3]) winoelang kalimah kalih 2
sampoen islam
memoeroek ing [4]) sakèhé
maring ardi Amparan ngèstoe molana

malah ragem ingkang poedja-poedja 'ilmi 3
wadon lanang
birahi maring poerbané
wadon kang sapangèstoe lan ratna Satang

ikoe baboè Dempoel miwah geḍèng djati 4
rara panas
lajan [5]) mas pangoeragan wadon
mas Pakoengwati loentah salaminira

anatah kotjapa ika sang dipati 5
ing Tjangkoeang
salami-laminé amèt
angoepaja oerang roro wadon lan lanang

kadi déning impènira doek ing ḍingin 6
ana warah [6])
jèn koewen ora rep kenèng [7])
pedjah jèn ora sepoeh lah oelatana

oerang roro lanang wadon ikoe jakti 7
milanira
dipati Tjangkoeang amèt
oepaja kambang-kambangan ing segara

---

1) No. 107: pandaliné.
2) No. 107 bij vergissing: ambah ḍèk.
3) No. 107: woes.
4) No. 107 lascht in: lampoh.
5) No. 107: lan.
6) No. 107: weroeh.
7) No. 107: arep kenang.

karo papatih kang aran patih Gering 8
noeli ana
molana doek pitoeloengé
angrawoehi maring dipati Tjangkoeang

43 angandika sang Djati hé sang dipati 9
adja kaja(h)
ika pon ora semono
oerang lanang kajaktènané manira

oerang wadon kajaktènané ji [1]) iki 10
baboeningwang
baboe Ḍempoel kahanané
sang dipati dèn-wangsit dikon islam

déning impèn [2]) tetkala ing karihin 11
adja salah
saliroe timpoe [3]) tampané
woes betjik paḍa angoetjapena [4]) sjahadat

jata dipati Tjangkoeang angandjali 12
anoet sabda
islam lan papatihé
miwah sabalané ing poera Tjangkoeang

noet wingking maring ardi Amparan djati 13
gelar gelar
islam salami-laminé
noeli wonten kersané molana késah

maring Pedjadjaran sedya berkoeliling 14
nanging boja
kersa lakoe den-ḍèḍèrèk-
-aken amoeng [5]) lakoené kersa periangga

1) No. 107: ja.
2) No. 107: impèné.
3) No. 107 zonder: timpoe.
4) No. 107: angoetjap.
5) No. 107: ameng.

jata loenta lampahé sang èstoe wali 15
maring peradja
Pedjadjaran soewoeng kabèh
anggoelènḍang [1]) tan nana [2]) sabarang djalma

amoeng poetri Kaoeng nganten ingkang kari 16
sina kersa
ing sang molana dèn-awè(h)
dèn-adjak maring Tjerebon ardi Amparan

woes tinemoe kadang sepoehé [3]) woes jakti 17
anèng kana
Kaoeng nganten soeka tejasé [4])
dan molana amoenḍoet soekaning kadang

dipati Tjangkoeang atoernja ngandjali 18
langkoeng kasrah
katoering saginah gatoes
marmané Kaoeng nganten dèn-kanṭa garwa

lami-lami ika amoetrani adi 19
djaloe djanglar
44 Sèbakingkin peparabé
lajan isteri ratoe Winahon kang nama

sapa tamboek ing warta ja ikoe winih 20
winihira
ratoe Banten negarané
ora lawas noeli ana moesoeh teka

koelit poetih ambek sahasa [5]) angantjik 21
ngara hara
patih Keling lakoe déné
gègèr manahé bok menawa soesoelan

saking Keling jata gelar-gelar baris 22
Pedjadjaran

1) No. 107: anggoelinḍing.
2) No. 107: tatan.
3) No. 107: sepoené.
4) No. 107: tyasé.
5) No. 107: sahé.

patih Keling gagamané [1]
patih Keling sadia beḍil lan obat

pangéran Tjerebon woes gelar-gelar baris 23
sapandoerat
dipatih Tjangkoeang wiré [2]
émoet lah jèn [3] poesaka panoelak

noeli sinalahaken ing kidoel ardi 24
dadya medal
koekoes oepas melèhaken
moesoeh sakabèh moelak akésah

21e Gezang; dichtmaat: danḍang goela. (No. 107, p. 90.)

tan alami noeli sarawoehing 1
panḍita agoeng langkoeng perwira [4]
açal Baghdad ing ḍinginé
poetra molana Hoed ratoe
pan saḍèrèk misanan maring
molana Djati poerba
milaning kelaloe
(a)ngedjawa binendonan
déning [5] rama doemèh remen kikirik [6]
marmané ika késah

kalih seḍèrèk èstri kang nami 2
siti Baghdad [7] lan warganira
pangéran ing Pelalangoen [8]
miwah malih wilangoen
sjech datoe Kahfi woes ingiring
balané teloeng kapal
paḍa ika miloe
andoem gelar anèng djawa

---

1) No. 107: gegemané.
2) No. 107: miré.
3) No. 107 lascht ten rechte in: gaḍah.
4) No. 107: paronira.
5) No. 107 lascht in: kang.
6) No. 107; kekerik.
7) No. 107: Beghedad.
8) No. 107: Pelangon.

paḍa oemah-oemah ing Semboeng ing Djati
ing Djoenti ing Djapoera

namané ika ingkang dèn-iring 3
molana 'Abdoelraḥman Baghdad
doepi ing nama djawané
pangéran Dipangajoen [1]
saperaptané ing goenoeng Djati
pinapak déning molana
kalih radja Lahoet
melebet ing palinggihan
bala Pandjoenan kebek malabar apri
sobawa rengoe oelap

jata sakèh kaoela-warga Djati 4
paḍa gègèr manah ḍiḍinginan [2]
anjatah [3] aperang agé
noeli ika amoewoes
pangéran Pandjoenan hé raji
arawoeh saking 'Arab
meriki katemoe
lan kaoela sedya poenapa
molana Djati mangsoeli ririh [4]
ing saḍateng kaoela

angedjawa kang oegi menawi 5
raka dèrèng ingriki ngedjawa
menewa [5] wong djawa amèt.
islamé kerananipoen
aḍep [6] maḍep marang Jang Widi
pangéran ing Pandjoenan
asri [7] sabdanipoen
raji ajoen ngiḍep djawa

1) Of: di Pangajoen.
2) No. 107 zonder: ḍinginan.
3) No. 107: anjana.
4) No. 107 om de maat: amangsoeli aririh.
5) No. 107: manawi.
6) No. 107: iḍep.
7) No. 107: asroe.

pinten perkarɐ babaktané raji meriki
molana Djati anabda

babaktan kahoela moeng satoenggil 6
poenika ingkang nama sjahadat
ingkang kalimahé roro
jata kèndel adangoe
pangéran Pandjoenan tan angling
molana Djati nabda
hé raka koelépoen
kèndel dangoe tan ngandika
bok [1]) menawa ing boḍo kahoela poeniki
moegia pinterena

noeli ngandika Pandjoenan hadji 7
hé raji jèn menggah ing kaoela
sjahadat poenapa gawéné
ing wong kang sampoen weroeh
bok apa adja sjahadat maning
adja çalat poeasa
temah kasaliroe
molana Djati (a)nabda
inggih boten sanggih baḍé raraméning masdjid [2])
menggah tiang 'ām

moehoeng [3]) sih kahoela noehoen djati 8
ing satemené i'tiqad raka
dèng kadoega ing bé'até
jata Pandjoenan ratoe
moelang maring molana Djati
téqad kang moerang-moerang
ing sarang kelaloe
angangken kadjabariah
46 noeli anabda ika molana Djati
jèn mekaten karsa [4])

---

1) No. 107 zonder: bok.
2) No. 107: raramening.
3) No. 107: meheng.
4) No. 107: raka.

dados tanpa poeara ing abdi 9
jèn tah boten mangéran [1]) pisan
dados poenapa wastané
Allah pon déné ikoe
kaoelané sirna ming poendi
mapan maksih poenika
[2]) djinisé ikoe
pangéran Pandjoenan nabda
inggih talah menggah raji kados poendi
aneda djatékena

ing satemené tékadé kang [3]) raji 10
dèng kadoega ing bé'até pisan
molana Djati woewoesé
ahli soeni kang woeroek
ming pangéran Pandjoenan adi
raka tékad kaoela
tan roro teteloe
inggih poenika [4]) Jang Soekma
kang kewasa [5]) kang kersa kang aningali
kahoela datan oman

anging poemka kabèh Jang Widi 11
ingkang kagoengan [6]) çifat
kahoela da'an adarbé
dan pangèran Pangajoen
lengleng gènuja atampi djati
(woe)woeroeké sang molana
déning oedjar ikoe
karahos ing kabeneran
dadya roemaos ing sisipé pribadi
tékad kadjabariah

---

1) No. 107: pangéran.
2) No. 107: ing.
3) No. 107 zonder: kang.
4) No. 107: poenikoe.
5) NO. 107 bij vergissing: kawoesa.
6) No. 107 lascht ten rechte in: sakèhé.

22e Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 95.)

marmané sedya amapas 1
anglaloe alaboeh patih
nabda pangéran Pandjoenan
soemanggah katoer ing raji
sakèhé abdi-abdi
kahoela sakabèh pan katoer
dolen ping pitoe sadina
kaoela soeka thahir baṭin
moeng titip anak poetoe bala Pandjoenan

kalajan raji moegia 2
amaringana ing boemi
kanggé awangoen gegeṭak
pangané ṣalami-lami
kahoela arsa soemingkir
maring gèn waringin pitoe
arah angroeroe pedjak
ḥoekoemé tiang anisip
boten abalik [1]) doemoegi ing wafat pisan [2])

raji djoemenga nata 3
nama soesoehoenan Djati
47 paneroesing iman moelja
molana Djati mangsoeli
boja semanten oegi
aloek raka dados ratoe
ingriki koela ingkang
soemingkir wonten ing oekir
pangéran Pandjoenan tangginas akésah

kalih garwa asoesoepan 4
ing alas pitoe waringin
kotjap(a) laminé molana
wonten djariah aperapti
saking tepasan adi

1) No. 107: abalik-balik.
2) No. 107 zonder: pisan.

doepi kinarsa sahèstoe
garwa amias poetra
djaloe djanglar ingkang nami
pangéran Pasaréhan lan istri kang [1]) nama

ratoe Ajoe kang peparab 5
noeli saking garwa djati
mios poetra roro lanang
ìka ingkang dèn-arani
pangéran Kelana adi
lan pangéran sédang lahoetan [2])
sapa tamboeh ing warti
maring poetra ingkang nami
Pasaréan ja ikoe winihing nata

kang anèng Tjerebon negara 6
jata molana [3]) Djati
anggelaraken agama
singa kang tan anoet jakti
pinerangan dèn-titih
kadi ta(h) telaga ikoe
radja Galoeh Koeningan
Tji-amis miwah sagoeng ing-
kang wangkot islam woes paḍa djinarahan

katjap ing abdi lan amat [4]) 7
doepi kang tan pinerangi
islam karepé periangga
ikoe Soemeḍang lan malih
Bandoeng Tjiandjoer [5]) doegi
Bogor Djaketra lan Oedjoeng
Banten mila tan kotjap
ing amat [6]) kalawan abdi
lami-lami akèh moenapèk kang tebah

---

1) No. 107 zonder: kang.
2) No. 107: Séḍang lahoet.
3) No. 107: ing.
4) No. 107: kotjapa ing andi lan oemàt.
5) No. 107: Tjandjoer.
6) No. 107: oemat.

permila noeli dèn-pentjar 8
radja Lahoet anitihi
jang Djaketra miwah poetra
Jasba- [1])kingkin anitihi
ing Banten panagri
18 ḥadji Dzoe'liman aloenggoeh
ana ing Padjadjaran
radja Sengara anitih
ing Tegal loear anggelaraken islam

laminé ingkang semana 9
ratoe Kasoenḍan sampoen moeslim
tan nana malang ing karsa
tan antara ing alami [2])
soenan Ampél angemasi
para wali sami koempoel
ing Ampèl ika paḍa
amoelasara woes padni
toemoeli para wali boebar ing indra

Giri gadja(h) ika paḍa 10
angasri soesoenan Giri
djoemeneng ratoe panḍita
anata agama moeslim
pangawat wétan sami
tekèng Madoera anoengkoel
ming soenan Giri liman
jata ing kana persami
moesawarah kang para wali sasanga

ana hing pernah kang nama 11
Giri keḍaton anenggih
persami [3]) djangdji-djangdjian
sampoen mawih [4]) kelad-kelid
adjana [5]) ngiloeng ilmi

1) No. 107 te recht: Séba.
2) No. 107: lami-lami.
3) No. 107: para sami.
4) No. 107: mawa.
5) No. 107: adja ta.

miaka samir kekenḍoeng
adjana tinèḍèngan
wong sasanga dadi sidji
ing tékad [1]) adja ana silih deria [2])

ragemé ika asadya 12
roeroehing pangoeni-oeni
'aliman moetakaliman
adjana nawala kapti [3])
jata ika persami
anggelar oemeting [4]) qalboe(h)
perkara dzating Allah
kang wadjib tékad pa'abdi
ning kaoela kang toetoeg teka ing awas

23e Gezang; [5]) dichtmaat: kinanṭi. (No. 107, p. 100).

sinoehoen Bonang amoewoes 1
oetawi iman lan toḥid
ikoe woes ora kawilang
djatining Allah poenika [6]) sih
kang neboet sineboet Allah
tan ana lianing maning

djatining Allah poenikoe 2
pangawasaning kang abdi
kang [7]) anama sawaktja
oeripé tan oman [8]) malih
sjech Madjagoeng ngandika
49 kang aran Allah sajakti

---

1) In beide teksten constant تيقاد geschreven.

2) No. 107: sisilih deriah.

3) No. 107: ganti.

4) No. 107: oemating.

5) Dr. Brandes had dit gezang tot vers 13. r. 3 overgenomen. Ik volg de normale schrijfwijze doch overigens zonder verschil met Dr. B.

6) No. 107: ikoe.

7) No. 107: lascht in: woes.

8) No. 107: oeman.

toenggal tanpa roro toehoe 3
ananging si doedoe iki
atemené njata ika
ngandika sinoehoen Djati
oetawi kang aran Allah
tan nembah sinembah tapi

sanjatané ja ikoe 4
djatiné lianing iki
sinoehoen Kali ngandika
kang aran Allah sajakti
djaba-djeroné tan [1]) lian
kaoela tan ngoeningani [2])

ming roro teteloenipoen 5
kang tan samar ing pangaksi(h)
waspada ing daloe siang
ia ingkang [3]) aningali
ia ingkang tiningalan
sjech Benṭong ngandika aris

kang aran Allah poenikoe 6
ia Allah ananging sih
doedoe ikoe [4]) nanging piambek oegi
molana Maghrib ngandika
kang aran Allah ja iki

nanging doedoe iki toehoe 7
jèn ora nanaha iki
pesṭiné sih koewen oega [5])
tan nana lianing maning
kang amoerba amisésa
sjèch Lemah abang asroeh angling

kang aran Allah ja ingsoen 8
ingendi [6]) sih ana maning

1) No. 107 zonder: tan.
2) No. 107: ngoeningali.
3) No. 107: ikoe kang.
4) No. 107 lascht in: nanging ia.
5) No. 107: oegih.
6) No. 107: angendi.

kang saliané sakingwang [1])
senḍoe sjech molana Maghrib
dédé poenika [2]) djasad
sjech Lemah abang [3]) angling malih

ora mengkono jèn isoen 9
pon mahoe woes djangdji pasṭi
ora nganggo kekenḍoengan
moelané maksih dèn-sanggerib
molana Maghrib sahoernja
sampoen kateladjeng mangkin

toemoeli djandika koekoem 10
sjech Lemah abang [3]) angling malih
koekoem tan wedi manira
ingkang woes adjangdji pasṭi
ḍingin Allah mengko Allah
bésoek Allah kang sajakti

bari késah noeli moewoes 11
kandjeng sinoehoen ing Giri
oetawi kang aran Allah
kadi gamboeh manggoeng ringgit
sapa weroeh [4]) araningwang
jèn ta isoen angarani

ia ikoe araningsoen 12
nanging samengko woes angalih
djoedjoeloek peraboe Sasmata
pangéran Koedoes asroe angling
oetawi kang aran Allah
ora wiwilangan kadi

anggané serngéngé ésoek 13
kalawan soré atoenggil
toemoeli boebar oelia
maring Bonang ika asri

1) No. 107: wong.
2) No. 107 lascht in: si.
3) No. 107: bang.
4) No. 107 lascht in: ing.

soenan Bonang [1]) tinengga
djoemeng ratoe ngajoegi

toemoeli boebaré sagoeng 14
para wali ika maring
Tjerebon angasri nalèndra
soesoenan [2]) Goenoeng djati
djoemeneng ratoe pandita
sarta ngadegaken masdjid

agoeng ing Tjerebon [3]) winangoen 15
tjipta rasa djeneng masdjid
ing tegal pangalang-alang
kadjeng saking endi-endi
saka-goeroe kang sekawan
sing Irak lawan sing Meçir

saking Djidah sartanipoen 16
saking peradja Bani'sra'il
woes dadi masdjid rahardja
maring Demak para wali
arsa ngangkat radèn Fatāḥ
djoemenga ratoe djawi

24e Gezang; dichtmaat: asmarandana. (No. 107, p. 105.)

goenem ingkang para wali 1
ajoen ambeḍaha koeṭa
Madjapahit daraponé
angadeg [4]) ratoe Demak
lakoe sarwi kang sarta
wangoen masdjid Demak agoeng
olia-olia boeboehan.

saka-goeroe sidji-sidji 2
doepi soesoenan Oendoeng ingkang

1) No. 107: soesoenan.
2) No. 107: soesoehoenan.
3) No. 107 hier en elders veelal: Tjarbon.
4) No. 107: om de maat: angadega.

51 kinarja sénapatiné
angloeroeg ming Mahos-tikta
woes piuapag ing rana
déning dipati Teteroeng
ramé ingkang perang moeka

ora lawas ika noeli 3
soenan Oenḍoeng woes soemalah
ing peperangan dèn-amoek mangko [1])
déning sang Teroeng [2]) maha
dipati aperkosa [3])
pon ika jatah sadoeloer
lira [4]) radèn Fataḥ Demak

jatah dadi poenang masdjid 4
para wali aselaja
pereboeté [5]) ing qiblaté
satengah mastani ika
kirang lor qiblatira
sawenèh ngarani ikoe
kirang ngidoel ika [6]) paḍa

ojog-ingojog ngastani 5
minger-minger poenang rengkang
soenan Bonang kandikané
aloek [7]) mangké tawaqoefa
mangkê ing daloe kita
aneneḍa ing Jang Agoeng
ing leresé qiblat kita

jata goemantara wengi 6
para wali çalat ḥadjat
doepi woes salam çalaté

---

1) No. 107: amoeké, zonder mangko.
2) No. 107: Teteroeng.
3) No. 107: aparkasa.
4) No. 107: rira.
5) No. 107: perboetan.
6) No. 107 ten onrechte zonder: ika.
7) No. 107: aloeng.

ka'batoellah woes katinggal [1])
saking karanggan Demak
jata sami maswas sampoen
sapalih doeginé kirang

kirang ngidoel wené [2]) malih 7
kirang ngalor adan ika
soenan Kali kandikané
lah jèn inggih mekatena [3])
tan amanggih wekasan
poenika kalajan wahoe
maksih perḍongḍi pandoeka

énggal djoemeneng soenan Kali 8
astané sampoen merga-merga [4])
madjeng ngidoel ika njawèl
52 asta tengen maring ka'bah
asta kiwa anggarap
masdjid Demak woes dèn-geṭoek-
-aken kalawan Bétoe'llah

woes geṭoek ika toemoeli 9
soenan Kali sabdanira
soemangga sami anonton
waspadakena ing tingal
lah mangké jèn woes rempag
gampil ngoetjoelaken soenggoe [5])
kang wonten asta kaoela

jata para wali sami 10
nabda inggih sampoen rempag
dan ingoetjoelaken agé
ka'batoe'llah sampoen sirna
mangké [6]) para olia

---

1) No. 107: katinggalan.
2) No. 107: wanèh.
3) No. 107: mekatan.
4) No. 107: margagah zonder: sampoen.
5) No. 107: ngoedjoelaken soengkoe.
6) Ne. 107: maka.

anggoenem soesoenan Koedoes
soemilih [1]) ramanira

dadi sénapati maning 11
angloeroeg ming Mahos-tikta
kang sarta winoewoehané
soenan Djati pinerih rowang
pangawat koelon bala
miwah soenan Giri toemoet
pangawat wètan kang bala

lajan binaktanan peṭi 12
poesaka ratoe Palèmbang
woes perjoga ing [2]) lampahé
wong Madjapahit woes mapta
gagamanira mapag
tjoetjoek sénapati Teroeng
lan poetra ing Madja-lengka

poenika [3]) rowangé malih 13
poetra kang anèng Panaraga [4])
woes sisih ing [5]) anané
poetra Panaraga ingkang
koelon pangawat bala
doepì poetra Madja-langoe
pangawat wétan kang bala

jata ika woes loemaris 14
kang soemedya ing perang
ajoen-ajoenan sadyané [6])
bala boeda mahabara
sakti sarta istidradj
bala islam sakti poendjoel
linewih sarta karamat

---

1) No. 107: soewèlèh, lascht in: ing.
2) No. 107: sa.
3) No. 107: pinangka.
4) No. 107: Perna raga.
5) No. 107: sisi-sisi zonder ing.
6) No. 107: sadajané.

25e Gezang; dichtmaat: pangkoer. (No. 107, p. 110).

53 soenan Djati sandinira 1
bebedongé kinirabaken aglis
medal keṭèn joetan tikoes
modjoed sing sangkan-sangkan
paḍa njelawadi [1]) anerah pasangoe
leboer [2]) poenang tanḍa
gagaman ing Madjapahit

akèh paḍa anggolèṭèk [3]) 2
jèn pinatèn tikoes ika doemadi
saja woewoeh kaṭahipoen
jata woes paḍa moerak [4])
pikoekoehing [5]) djaran pikoekoehing soedoek
dodoting para ponggawa
paḍa rowèk roentang-ranting

soenan Giri sandirira 3
ngoenoes ḍoehoeng medal tawon kang lewih
kaṭahé ika angeboek
ming bale Madja-lengka
jèn sinikara dadi sangsaja woewoeh
kaṭahé sing sangkan-sangkan
sadaja sami ngantoepi

maring bala Mahos-tikta 4
jata gègèr biloeloengan kapati
tamboeh réwang tamboeh moesoeh
pidjer bingoen oesekan
dadi ilang pikiré angroesak moesoeh
paḍa [6]) oesekan periangga
tan nana oewisé noeli

---

1) No. 107: njalawedi.

2) No. 107: leboer-leboer.

3) No. 107: anggolèṭak.

4) No. 107: moerag.

5) Er staat: فكو٢هيڠ doch pikoe-pikoehing is geen woord, zoodat de ٢ alleen op koe betrekking moet hebben.

6) No. 107 zonder: paḍa

soenan Koedoes sandinira 5
peṭi poesaka Palèmbang dèn-oengkabi
dadi ming langit djoemegoer
dadi peteng limengan
maring moesoeh dadi sangsajaning iboer
lir wengi dadak-dadakan
bala islam ngarangseg wani

bala boeda koendoer moelak 6
loemajoe saparan [1]) loemaris
boerakrakan sirna laroet
poetra nata loemadjar
54 maring goenoeng Lawoeh soesoepan satoehoe
dipati Teroeng loemadjar
ing negarané pribadi

wali teteloe akarsa 7
anglebeti ing poera Madjapahit
tan tebah lan rempagipoen
jata sampoen apoerba
sagoeng ponggawa Madjapahit ing waktoe(h)
sakala ikoe tan nana
kang doewé enges sawidji

malah sampoen binongkokan 8
radja gagaman Madjapahit atitig
ratoe Madjapahit goepoeh
sareng sampoen mengkono
aglis ngalap tjoetjoepoe koeripanipoen
pinèlètaken ing sada
lanang pinandjer toemoeli

paḍa wiang miber mérad 9
karaton anggolèndang [2]) soewoeng toemoeli
parbajaksa Madja-langoe
binoebrak ingoesoengan
maring Demak kinarja soerambinipoen

1) No. 107: saparan-paran.
2) No. 107: anggoelinḍang.

kang masdjid ana [1] ing Demak
wali titiga woes moeli

mantoek maring koeṭa Demak 10
angasrèni rangga Bintara ngadek hadji
tanah djawa kang aloenggoeh
ing Demak ngadeg [2] soelṭan
pan doe'a [3] para walioe'llah woes qaboel
kèḍep ing sasabdanira
satjipta-tjiptané dadi

moeng ika dipati ika 11
ing Teteroeng dèrèng kersa noengkoeli [4]
ja déning keranamipoen
roemahos darbé dosa
amedjahi soenan 'Oenḍoeng ika takoet
[5] soenan Koedoes menawa
noeli ika males poelih

malesaken ramanira 12
noeli soenan Koedoes noeloeng wawarti
soerat kang marang Teteroeng
jèn èstoe ḍéwèkira
walioe'llah mangsa arsaha kang ikoe
males poelihaken rama
pan sami adarbé [6] pasṭi

dipati Teteroeng malah 13
répé manahé ngandel oedjaring toelis
mangsa babada kang èstoe
daradjat walioe'llah
woes dèn-bongkoki gagamané doemoeloer
sedya toengkoel maring Demak
tobat maring wargi peribadi

---

1) No. 107 zonder: ana.
2) No. 107: maha.
3) No. 107: pan doe'ané.
4) No. 107: noengkoela.
5) No. 107: ming.
6) No. 107: oeroebè.

26e Gezang; dichtmaat: midjil. (No. 107, p. 115.)

doepi woes tobat noeli den-tari 1
ing wibawa loenggon
kapatian ing Demak mangkin [1])
tanda Teroeng atoeré ririh
kasoehoen sih hadji
moegi sih doemoeloer

kahoela sadya ning andera pati 2
tobat ing Jang Manon [2])
kahoela sakalangkoeng sangeté
nelangsa medjahi wong moeslim
jata dinoeloeran iki
sedyaning anglampoes

sarta balané kang sami asih 3
dèn-adjak apanor
ming alas-alas ming panḍitané
malah lami katelah nami
[3]) ing ĕdjé kang mastani poenikoe

pangéran Palakaraning wali 4
woes ingkang semono
para wali sasanga boebaré
maring Koedoes ika angasri
soenan Koedoes dadi
sang panḍita ratoe

anèng Koedoes woes asita siti 5
agama goemolong
ing sanoesa djawa islam kabèh
tan nana kang malang toemoeli
bar(a)kah para wali
ing ridha Jang Agoeng

---

1) No. 107: mangkané.
2) No. 107 heeft dezen regel en den voorafgaanden niet.
3) Dit vers komt klaarblijkelijk een regel te kort.

lami-laminé asita siti 6
ing Demak keḍaton
ingadènan sa-asri-asriné
patoekangan sing [1]) Madjapahit
radèn Sepet nami
ingkang wangoen ḍatoek

lamining asita poeragami 7
soelṭan Demak [2]) mangko
woes melebet bé'at sabeneré
maring kandjeng sinoehoen Djati
paneroesing 'arif
56 marahing Jang Agoeng

lami gèné goegoeroe ing Djati 8
gènira menggoeron [3])
soelṭan Demak poeroehita mené
saking katarima ing 'ilmi
agoe-agoe [4]) adi
roeroebahipoen

mangoenaken koeṭa Tjerebon apti 9
miwah seri keḍaton
Tjerebon toenggal raden Sepet mangké [5])
ingkang toekang sing Madjapahit
ingkang wangoen poeri
parek dalem agoeng

malah soenan Djati woes sinoeng [6]) sih 10
bala koeren [7]) ing wong
limangatoes serta gegeḍéné
kang [8]) nami ki Koewoeh dipati
derapon angladosi
kersané sinoehoen

---

1) No. 107: sang.
2) No. 107 zonder: Demak.
3) No. 107: amagoeron.
4) No. 107 ten rechte: agoeng-agoeng.
5) No. 107: mangko.
6) No. 107: sining.
7) No. 107 zonder: koeren.
8) No. 107 zonder: kang.

miwah poetriné Demak kang nami 11
ratoe Njawa mengko
dèn-atoeraken maring goeroené
soenan Djati boja tampani
jèn menggah [1]) peribadi
moeng ginawé mantoe

tinepoeng kerama djati kang maring 12
pangéran goeng anom
ora lawas toemoeli soemèrèn
pangéran goeng anom akanin
déning badjag dadi
lajoné ming moenḍoe

doepi ratoe Njawa ika nangis 13
sanget rara panor
njoengkemi ing padané mertoeané
lara kerana [2]) mintah kasih
ing oeriping laki
doemadi sinoehoen

angandika baji ora mati 14
likinira mangko
doek ngandika semana tan soewé
majit ngelesed ajoen tangi
sinabdan toemoeli
djangdjining Jang Agoeng

toemoeli lajon arerep malih 15
sinaré ing enggan
moenḍoe katelah ing padalemané [3])
57 pangéran Sédang lahoet nami
lamining baḍami
linironan soenoe

pangéran Pasaréan kang pinerih 16
kerama [4]) kang sedjatos

1) No. 107: mangko.
2) No. 107: karoena.
3) No. 107 pandalemé, zonder: ing.
4) No. 107: karamat.

maring ratoe Njawa sasoekané
ingkang rama woes angrempagi
seḍep ing akrami
merna anak poetoe

doepi madé mangoen sanḍing ardi 17
açal tigang enggon
saking Demak ing moela-moelané
doepi boedi djadjar inginggil
açal tigang parni Padjadjaran oeloe

27e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 120.)

wonten déné kang akarja wawangoenan 1
ing goenoeng Semboeng adi
poenika ki Goesa
toekang saking Kerawang
rowangé papat kang dadi
djoeroe pasiram
ing ajoen [1]) sang adjati

noeli soesoenan Djati ing kana raghab 2
kalajan ingkang abdi
poetri ratoe Tjina
tatapi boja lawas
noeli poetri Tjina mati
noeli soesoenan
loenggoeh [2]) ing Pakoengwati

ing sadalem ing kiṭa Tjerebon kang ana 3
madjek saloring kali
kang nama karijan
ngoelon anamping wètan-
-ning pasabinan amatis
ngalor toemeka
kidoelé geḍèng kiring [3])

1) No. 107: ajoenan.
2) No. 107: linggih.
3) No. 107: kering.

angaladjoer ngétan ika woés matepian 4
kali pabéan dadi
sadjawining kiṭa
pangawat ingkang wétan
toeroet segara anepi
atepoeng gelang
ngidoel karijan maning

namaning koeṭa Tjerebon nenggi(h) winarna 5
sang Esoe nama djati
doepi ingkang nama
dalem agoeng winarna
ikoe sang Sirroe'llah ngarsi
58 mangka [1]) nama
masdjid agoeng winarni

sang Tjiptarasa nama masdjid ika [2]) 6
kang anèng Pakoengwati
djihat qiblatira
pon kadi masdjid Demak
jasaning kang para wali
sigegen ika [3])
ingkang agena-gena [4]) poeri

kotjapa para wali woloe patjareman [5]) 7
wonten ing kawah oekir
Tjareṃé woes wignja
samja amitjara
dangoe-dangoening agosṭi
sang sjech Lemah abang
pon kadi doek ing oeni

ambabar tékad sinenḍoeh datan kena 8
basané mapan oewis

1) No. 107: maka kang.
2) No. 107: sang Tjiptarasa namaning masdjid Demak ika.
3) No. 107: ingkang.
4) No. 107: kang agenah-genah.
5) Dr. Brandes had dit gezang van af vers 7 tot gezang XXVII, vers 18 achter zijne inhoudsopgave overgenomen.

djangdji miak werana
ing ḍingin mapan Allah
ing mengko Allah sadjati
ing bésoek Allah
noeli paḍa dèn-ringring [1])

sinelan sabda sinoehoen Giri gadjah 9
endi reko perjogi
doemadi wedana
pangoeloening olia
kita djawi aloek [2]) kali
kita atoet [3])
djabèng Kali djaga adi

kita pinangkakaken pangarep [4]) kita 10
déning sih ikoe sidji
paḍa-paḍa djalma
tan ajoen araghab
ming bangsa doenja sademi
raghabé njata
maring achirat djati [5])

para wali wowoloe rempag ing karsa 11
soenan Kali mangsoeli
mangké ta saḍéla
rawoeh ingkang parjogi.
dadi panghoeloening wali
noeli sanjata [6])
woes [7]) rawoeh soenan Djati

para wali wowoloe toemingal njata 12
waspada gènja anglingling
noer-boewaté paḍang
soenan Djati poenika

1) No. 107: dèn iring-iring.
2) No. 107: eleng.
3) No. 107: toeta.
4) No. 107: pangèrep.
5) No. 107 zonder: djati.
6) No. 107 voegt toe: saḍéla.
7) No. 107 zonder: woes.

komarané angoengkoeli
barakahing babar
ing boemi Makah malih

sarta woes tinemoe lan djeng rasoeloe'llah 13
59 ika soesoenan Djati
pinangka wedana
tinoet déning olia
kang ana hing noesa Djawi
doenja achirat
mapan mengkana oegi.

kang dèn-roeroe béndjang ing arah-arah maḥsjar [1] 14
loro dèn saking achir
rempagira sedaja
ming masdjid Tjerebon arah
angasrèni wali malih
derapon dadya
sapoeloeh ingkang wali

ja ikoe pangéran Maqdoem tjangkangira 15
ing masdjid Tjerebon lami
para walioe'llah
paḍa sadjoem'ah séwang
gilirané angimani
doepi tetkala
giliran soenan Kali

pangéran Maqdoem moeparèk manahira 16
esjak [2] ma'moemé dadi
sabab soesoehoenan
Kali tan nganggé qir'at
anggahèng anggajem [3] gosṭi
nanging woes awas
ing gerendjeté kang mantji

---

[1] No. 107: béndjing ararah maḥsjar.
[2] No. 107: esaḥ.
[3] No. 107: oenggaling anggalajem.

28e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 125—126.)

jata ingkana molana Maghrib amoewoes 1
saba'daning çalat
maring seri Maqdoem djawaré
hé raji Maqdoem [1]) pakanira kateḍah [2])

saking deradjating para wali kang loehoeng 2
karana déning sjak
pakanira doek ma'moemé
pangéran Maqdoem atoeré toemarima

sinten kang ajoen [3]) anjingkirana ḥoekoem 3
ming 'Azza wa Djalla
woes pandoem koela seméné
noeli lami-lami noedjoe maring sasi(h) çiām

dina isnèn tanggal ping sakawanipoen 4
sami moesawarah
ing masdjid agoeng pernahé
pon mengkana malih tékad sjech Lemah abang

ambabar tékad sampoen ping tiga wahoe 5
kadoekira wangkal-
(l)ing sabda njatah [4]) pinantjèn
jèn baḍé koekoem saba'daning riaja

wangsoelané sjech Lembah abang ia sjoekoer 6
tan asadya siwa
ing tékad kang woes tjoemanṭèl
ing telenging [5]) sirroe'llah tan kena obah

ḍingin Allah mengko Allah mapaṅ èstoe 7
ing bésoek pon Allah
sarwi késah tan asoewé
jata lastari kang poedja-poedja [6]) islam

1) No. 107 zonder: Maqdoem.
2) No. 107: kateḍak.
3) No. 107 mist twee regels, van af: . . . . . ma'moemé, tot en met: ajoen.
4) No. 107: jata.
5) No. 107: telinging.
6) No. 107: poedji-poedji.

doepi ba'da riaja ika akoempoel 8
para walioe'llah
sjech Lembah abang datan soewé
dèn-atoeri basané jèn ora nana

sjech Lemah abang tatapi Allah kang modjoed 9
doepi ingatoeran
toean Allah ngarawoehané
maring masdjid basané jèn ora nana

Allah tatapi sjech Lemah abang kang modjoed 10
noeli ingatoeran
ika [1]) sakaroné
sjech Lemah abang kang sartané toean Allah

jata rawoeh ing masdjid énggal woes sinoeng 11
ḍoehoeng Kanṭa naga
soenan Djati kagoenganė
ingoeloengaken ming soenan énggal [2])

soenan Koedoes angartos jata agoepoeh 12
ika sjech Lemah abang
pinardjaja tanpa soewé
sinoedoek djadjané goemamberang tan pisah [3])

dèn-goejoni déning para wali moewoes 13
wonten ta Jang [4]) Soekma
kadi séla ing atosé
noeli pininḍo dadya teroes kang djadja

moebal [5]) loedira ja [6]) peṭak woes atiroe [7]) 14
patining [8]) kelapa
doek semana pan toenggalé
61 dèn-goejoni wonten ika Jang Soekma

1) No. 107 lascht in: baja.
2) No. 107: ingoengaken ming soenan Koedoes énggal.
3) Dr. Brandes merkt terecht op: lees pasah. Ook No. 107 heeft pasah.
4) No. 107 verkeerdelijk: tiang.
5) No. 107: moebal-moebal.
6) No. 107: -nja.
7) No. 107: mempoer, zonder: woes atiroe.
8) No. 107: kadi patining.

metoe getih poetih kaja tjatjing ikoe 15
sakeḍap loedira
abang mèrèt ing roepané
sigra ngesoet napsoe [1]) sapisan woes moesna

noeli [2]) ilang katoet ragané ja [3]) ikoe 16
dèn-goejoni ana
djalma sampoerna patiné
djisimé mérad ika kadi siloeman

noeli woedjoad malih lajon ika woes atoehoe 17
pinoelasaréa
déning para wali kabèh
siniraman sinalataken perjoga

noeli ana sewara ingkang karoengoe 18
sabda tawang-tawang [4])
tapi ia soenan Tjerebon
dadi ratoe merdika tan kaparéntah

teka ing anak-poetoe tatapi ing [5]) bésoek 19
bésoek lamoen aha
kebo boelé kahanané
anak-poetoe bésoek adja katamboehan

soenan Djati loemiat maring loḥ maḥfoedh 20
inggih pan sanjata
kadi mengkana toelisé
dadi soenan [6]) darbé ing pangandika

hé anak-poetoe sakabèh lah ing bésoek 21
jèn woes teḍak sanga
saking isoen sajogjané
paḍa babak [7]) ḍéwèk kasapangatan [8])

---

1) No. 107 ten rechte: napas.
2) No. 107 zonder: noeli.
3) No. 107: talah.
4) No. 107: tabang-tabang.
5) No. 107 zonder: ing.
6) No. 107 lascht in: Djati. zonder: ing.
7) No. 107: babaka.
8) Van: شفاعة.

29e Gezang; dichtmaat: megatroe. (No. 107, p. 130.)

jata ika sjech Lemah abang kang papoetjoek 1
kang para wali lalis [1])
doepi wekasaning lampoes
ikoe kandjeng soenan Kali
sjech Lemah abang woes kinahot

ing Pamelaṭèn enggèn sinaréhipoen 2
doepi woes pitoeng latri
kersaning wali satoehoe
angeḍoek [2]) ing majit
kaja apa [3]) ingkang semono

doepi dèn-temoe lajoné sarta amoewoeng [4]) 3
ana koeḍoep melaṭi
62 sapasang permilanipoen
minashoer kahoena koeni [5])
déning pandalemèning wong

astana Pemelaṭèn kang ja ikoe 4
ika woes lami-lami
para wali ika noenggoe
sagelar-gelaré malih
nerambah agamaning wong

jèn ing Djawa soelṭan Demak wengkonipoen 5
ratoe djawa agami
'adil ing saḥoekoemipoen
dèn-linggihi ika saking
koeṭa pasisir Tjerebon

ja Tjerebon negara kang awèt ikoe 6
soelṭan poenikoe [6])
lalis goemanti ming soenoe

---

1) No. 107: kalis.
2) No. 107: ingeḍoek.
3) No. 107: kajapa.
4) No. 107: amoeng.
5) No. 107: kahol nakoni.
6) No. 107: soeltan Demak tan lami.

pangéran Sabrang lor dadi
soelṭan Demak ing keḍaton

tatapi ika boten lawas ṭoemoet 7
toemoeli lalis malih
kagentèn ing rajinipoen
raden Terenggana doemadi
soelṭan Demak ing keḍaton

kang memantoe dipati Padjang woelangoen 8
nama ki djaka Tingkir
soelṭan Demak ingkang ikoe
kang goeroe ming soelṭan Kali
soesoenan Kali kelakon

dèn-ponḍong ming Demak djoemenga ratoe 9
soepados soenan Kali
kandikané boja isoen
raghab maring doenja kaki
balikan iki keraton

jèn ana soekané si dipati poetoe 10
bésoek jèn oewis lalis
ramanira kijen lakoe
dimoné Padjoeng moeponi [1])
ing noesa Djawa kaperabon

doepi sira si dipati bahé loenggoeh 11
doepi isoen sih oerip
malih désa Adilangoe
désa kang ora nana [2]) ḥaçil
enggon isoen aḍèḍèpok

jata soeka-manahé dipati poetoe 12
63 mila ika doemadi
sasirnaning Demak ikoe
anèng Padjang ngadeg hadji
moeponi djawa sang katong

1) No. 107: moemponi.
2) No. 107: orana.

masjhoer soelṭan Pandjang rèhing linggihipoen 13
ing Padjang panegari
milané dipati poetoe
kinatelah ing pernami
soenan Perwata dining wong [1])

moemponi sa-Demak bahé kang winengkoe 14
maring Mangkoe rat ḍjawi
sabab Padjang kang amengkoe
titahé djeng soenan Kali
lami-lami ning rereton [2])

noeli kagenfi Meṭaram amengkoe 15
ing sakabèh rat [3]) djawi
woes djoemeneng ika ratoe
soelṭan Meṭaram rèh linggih [4])
ing [5]) Meṭaram seri kaḍaton

doepi soelṭan Padjang amoehoeng amengkoe 16
sa-Padjang bahé mari [6])
angerèh djawa sampoen manten [7])
sabab Meṭaram kang dadi
wengkoning [8]) djawa keḍaton

pon ja rempaging para wali èstoe 17
toelis loḥ maḥfoedh kaksi
milaning adarbé roempoeg
[9]) saka lisiking joeni
aminḍah-minḍah kaperabon

---

1) No. 107: soenan-soenan para wati dining wong.
2) No. 107: reraton.
3) No. 107: ratoe.
4) No. 107: inggih.
5) No. 107 zonder: ing.
6) No. 107: mawi.
7) No. 107: mantoen.
8) No. 107 mist dit woord.
9) No. 107: ing.

30e Gezang; dichtmaat: ladrang. [1]) (No. 107, p. 135.)

doepi soelṭan Padjang sasampoening lalis 1
loentah sarma
ing [2]) poetra dèn-asrèni [3])
ngadeg dipati nama soesoenan Padjang

ja sarmané soelṭan Maṭaram poeri 2
ia talah
ing Tjerebon maksih aweting [4])
doeroeng ngalih-alih kang nama negara

doepi poetranè [5]) kāndjeng soesoehan Djati 3
ingkang nama
ratoe Ajoe rangḍa saking
soelṭan Demak kerama ming wong agoeng sabrang

kang olih warisan gamelan soekati 4
saking Demak
inggih ratoe Ajoe goesti
doepi kerama wong sabrang ingkang anama

ratoe bagoes Façeḥ kang arahé poetih 5
tjarem kerama
mios poetranipoen isteri
ing nama ratoe Nawati-rarasa [6])

doepi agoeng pinakeramakaken maring 6
ingkang poetra
pangéran Pasaréan ing
64 -kang nama pangéran dipati Pakoengdja

inggih dipati ingkang séda [7]) Kamoening 7
noeli ika

1) Behalve de eindklank van den eersten regel, en de lengte van den tweeden regel, die zes lettergrepen zou moeten tellen, ook voor ladrang (= mas koemambang), is de maat veeleer regelmatig poetjoeng.

2) No. 107: ingkang.

3) No. 107: — istrèni.

4) No. 107: awit.

5) No. 107: poetriné.

6) No. 107: Wanawati raras.

7) No. 107 lascht in: ing.

mios poetranipoen malih
kang nama pangéran agoeng Pakoeng radja

ora lawas soenan goenoeng Djati lalis 8
kang negara
pangéran agoeng kang tampi
djoemeneng panembahan ratoe Pakoengdja

kang olih kerama poetri Padjang kang nami 9
ratoe emas
sa-Padjang ika djenenging
wadon ajoe toer bisa maring apria

malah ika panembahan ratoe lami 10
anèng Padjang
nembelas tahoen toemoeli
mantoek maring Tjerebon noeli apoepoetra

nama pangéran adipati Pakoengwati 11
[1] kober tembé momolo sigra amlesat

maring Banten èsmoené Banten kang ḍingin 12
gaḍangira
ngadeg soelṭan karihin
noeli Tjerebon [2] ngadeg soelṭan anèng woentat

jata masdjid agoeng sampoen ingadèni 13
waloejakaken [3]
kangadi woes djinis
moeng momolo dèn-gawé dadi apapak [4]

mapan ika sakarsané soenan Kali 14
ora iwang
sesemon [5] woes ora lantjip
panembahan ratoe anḍèrèk ing karsa

1) Hier zijn in No. 36 twee regels weggevallen. No. 107 vult aldus aan:
. . . . . Pakoeng wati
ora lawas masdjid agoeng kobar . . . . . enz.
masdjid agoeng Pakoeng wati
kobar . . . . enz.
2) In No. 107 ontbreken de derde regel en de eerste twee woorden van den vierden regel.
3) No. 107: dèn-waloeja
-kaken kang . . . . . enz.
4) No. 107: anapak.
5) No. 107: sesemoné.

tan lawas panembahan ratoe kawingkis 15
dèn-perih séba
ing Maṭaram [1]) woes ngastoeti [2])
miwah panembahan Banten pon mengkana

mila panembahan Banten angandjali 16
kerananira [3])
aningali soenan Kali
salinggihé ana ing balad [4]) Meṭaram

paḍa-paḍa bareng soenan Kali lalis 17
jata sedya
Banten ika amanèni
kadoegi késah ḥadji aminta ridha

saking soelṭan Mekah sampoen dèn-idzini 18
jèn ngadega [5])
soelṭan ing Banten negari
sarawoehé ḥadji noeli ngadeg soelṭan

jata soelṭan Meṭaram tan anglilani 19
noesa Djawa
dèn-adegi soelṭan kakalih
malah perang Banten kalawan Meṭaram

pinten-pinten laminé ingkang adjoerit 20
tan nana kang
angalahi salah [6]) sidji
soelṭan Meṭaram amèt seraja welanda

mila dèn-rega-rega [7]) welanda sidji 21
jèn matia
soelṭan Maṭaram aperang [8])
patoekoené welanda sidji kang pedjah

---

1) No. 107: ngastoenì.
2) No. 107 veelal: Metaram.
3) No. 107: karana soenan.
4) No. 107: bala.
5) No. 107: maḍega.
6) No. 107: sada.
7) No. 107: dèn-réga-réga. zonder: mila.
8) No. 107 ten rechte: aparing.

sèwoe réjal regané kang koelit poetih 22
parandénira [1])
soelṭan Meṭaram neḍoeni [2])
pinten-pinten reregan kang dipoen-étang

datan lami toemoeli ana panjapih 23
ja welanda
djinderal Pinter reboet [3]) kang nami
bagoes kertané bisa anjapih perang

31e Gezang; dichtmaat: dandang goela. (No. 107, p. 141).

basadjané wongagoeng welandi 1
ming soelṭan Banten atoer pitanggi [4])
toean soelṭan soesoekeré
manira ingkang nanggoeng [5])
ming [6]) manira aneḍa boemi
kang dadi milik ingwang [7])
soepaja [8]) toemoewoeh
seḍenga enggo [9]) gawé oemah
lan sasadya koela dagang anèng [10]) Djawi
adjana kang njangketra [11])

soté mengko jèn sampoen sajakti(h) 2
soelṭan Meṭaram woes kahalpoeka
ing manah loeloes longsoré
soelṭan Banten amoewoes
ia talah isoen njoekani
ing sakarepanira
kang semono ikoe
sok oega dadia ardja

1) No. 107: parantosira.
2) No. 107: neḍani.
3) No. 107: Piter boet.
4) No. 107: pitenggah.
5) No. 107: anagoeng.
6) No. 107: moeng.
7) No. 107: kang wang.
8) No. 107: soepajané.
9) No. 107: seḍeng nganggo.
10) No. 107: dagang-dagang nèng.
11) No. 107: njangkreṭa.

loentah lampah wong agoeng welanda maring
Meṭaram abesadja

ing radja Meṭaram dèn abeḍami 3
soemandi toewan agoeng perbéa
lami tan ana peraghaté [1])
pon woes sami jèn kétoeng
lan açiling negara sidji
aloekta [2]) sih ja éndah
ing Banten angratoe
moeng kang [3]) pesṭi kapoenḍoetan
66 poenapa bahé kang saroepa oepeti
naban tahoen toer ésak

ana déné ingkang walang galih 4
ing bok wong Banten wani djabela
lewih saking lelekeré
wong welanda kang nanggoeng
mangka soelṭan Meṭaram ririh
ngandika soemembadan
ja talah katèngsoen
anoeroet sakertanira
lah wong Banten kon metoe patoegoer djalmi
saben tahoen wong saserahan [4])

silih ganti kang pinangka dadi 5
oepetiné maring seri [5]) Meṭaram
lakoe bok ora semono
baja tan iḍep isoen
wong agoeng welanda nanggohi
sarta sila atoeran
sawoesing kadyèkoe
ing sakèhé toeloengingwang
ing salami-laminé angréwang djoerit
mengko jèn sampoen karta

1) No. 107: peragaté.
2) No. 107: aloekan.
3) No. 107: kapasti.
4) No. 107: sasra.
5) No. 107: sira'.

kaoela neda kewasa ing boemi 6
kang sahèstoe dadi milik kaoela
sepala soepaja kanggo
agawé oemah amoeng
sahambaning loemping sawidji
lan adjana njangkreta
ing padagangisoen [1]
soelṭan Meṭaram sembada
wong agoeng welanda ming Banten woes dadi
kartané njapih perang

wong Banten doemoeloer anjahosi 7
patoegoeran wong sèwoe ming Meṭaram
kang pinangka beḍaminé
djénderal minḍah aloenggoeh
ing boemi Djaketra kang dèn-perih [2]
terang lan ratoe djawa
ing salakoenipoen
anggelar-gelar padagang
poetra Djaketra akèh [3] njelawadi
amoesoeh ming welanda

poetra Djaketra toeroené ḍingin 8
radja Lahoetan ika kadoega
perang lan welanda mangké
beḍah Djaketra ikoe
déning [4] welanda dèng [5] poengloe tahi
marmané ingaranan
Batawi [6] ikoe
67 nenggih ing tahoen welanda
sèwoe nem-atoes sapoeloeh ika kawit
-tanira ana djénderal

---

1) No. 107: gagatisoen.
2) No. 107:-parih.
3) No. 107 lascht in: kang.
4) No. 107: dèng.
5) No. 107: dèn.
6) No. 1907 lascht in: meka.

ing noesa Djawa ja ika noeli 9
sjech Joesoef ana ing désa Karang
anjelawadi anané
maring welanda kadoeg
dadi perang ika kang dadi
pamoekira welanda
aran Martinoe
asarja lawan wong sabrang
radja Bima radja Goea malah dadi
sjech Joesoef ika mérad

pan Martinoe djaja ing adjoerit 10
anama ika kapitan Karang
doepi negara Tjereboné
maksih sésébanipoen
[1]) Meṭaram tan kangkat wani [2])
panembahan ratoe sirna
kaganti ing poetoe
djoemeneng malih panembahan
doek aséba [3]) Meṭaram ika lalis
sinarèng Girilaja

32e Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 147.)

poetra Tjerebon kali(h) djoega 1
maksi(h) ana ing Meṭawis
noeli ana titahira
soelṭan Banten meṭoek dadi
poetra Tjerebon sekali(h)
ingadegaken sang ratoe
dèn-asri namanja soelṭan
ia Banten kang ngoewati
dalah poetra Tjerebon tan wani mantoeka

maring Tjerebon kerananira 2
adjrih ming Meṭaram hadji

1) No. 107: ming.
2) No. 107: adi.
3) No. 107 lascht in: ing.

mangka soelṭan Banten minta(h)
maring djénderal kang doemadi
andel-andeling adjrih [1])
mangka rékané satoehoe
welanda binaktanan
kapitan Karang kang nami
derapon toeminḍih ing Tjerebon nagara

angraksa saloenggoehira 3
soelṭan ing Tjerebon sekali(h)
amoeng soelṭan keda(h) moelat
ing sakareping welandi
adjana sangkeret kardi
ing sadagang-dagangipoen [2])
ingkang aran welanda
lah ikoe kawité dadi
ana welanda anèng Tjerebon negara

soelṭan sakalih woes natah 4
kasepoehan miwah malih
kanoman sagelarira
68 ing Tjerebon asilapoeri [3])
ora lawas toemoeli
beḍahing Meṭaram ikoe
kena [4]) dèng Kartasoera
lah adi [5]) peḍjahing pinaṭji [6])
sésébané sagelar-gelar rira [7])

ing Tjerebon lagi sekala [8]) 5
pangéran arja malih
negara ing katjerebonan
ing Kertoesoera [9]) doek dadi

1) No. 107: djoerit.
2) No. 107: ing soeḍagang agengipoen.
3) De tweede, derde en vierde regel ontbreken in No. 107.
4) No. 107 zonder: kena.
5) No. 107: dadi.
6) No. 107: pandji.
7) No. 107: -nja.
8) No. 107: segala.
9) No. 107: kartasoera.

soelṭan nanging tan lami
beḍa(h) malih ika ḍatoe
Kertasoera dénira
kang linggih ing Sala dadi
ratoe djawa mengko ing sagelarira

doepi ing Tjerebon sekala [1] 6
pon maksih awèt alinggih
[2] momolo astana wis
tiba remoek lah ing rikoe
pernisṭaning [3] Lemah abang
doek ḍingin [4] ngila-hilani
ing wong anom amoeng adarma [5] loemampah

tan lami noeḷi konggahan 7
Tjerebon [6] Parasman noeli
tan lami malih konggahan
Inggres anitih negari
kahananė doemadi
ratoe agama peroeṭoel
sami dèn [7] tjoemponana
ing sagelarira oerip
Banten Tjerebon Jogja Sala woes kabawah

doepi tetélanira 8
saking tetkalaning kawit
ing Tjerebon anama soelṭan
ing kanoman soelṭan goesti
ingkang nama Badroe'ddīn
noeḷi ika kang toemoeroen [8]
ing poetra ingkang nama
soelṭan anom Ḥādhiroe'ddīn
noeli toemeḍak ing poetra ingkang anama

1) No. 107: segala.
2) No. 36 komt hier twee regels te kort. No. 107 vult aldus aan:
. . . . . alinggih
maka witing rengka
woes ing teḍak sanga dadi
momolo. . . . . enz.
3) No. 107: partoesṭaning.
4) No. 107 zonder: ḍingin.
5) No. 107: darmanė.
6) No. 107: lascht in: déning.
7) No. 107 zonder: dèn.
8) No. 107: noeli toemeḍak ikoe.

soelṭan 'Alimoe'ddīn neḍak 9
malih maring ingkang nami
soelṭan Chairoe'ddīn mengkana
toemeḍak soelṭan kang nami
djeng soeltan Imāmoe'ddīn
toemoeli teḍak poenikoe
soelṭan anom kang nama
djeng Moeḥammad Q̣amaroe'ddīn
ja ikoe oengkaraning peradja kanoman

doepi anèng kasepoehan 10
kawit-kawitané dadi
ana djoemeneng soelṭan
69 ikoe djeng Aboe'lmakārim
toemoeli teḍak maring
soelṭan Djamāloe'ddīn ikoe
teḍak ning soelṭan nama
djeng Moeḥammad Zainoe'ddīn
noeli teḍak maring soelṭan ingkang nama

Tādjoe'lāsiqīn Moeḥammad 11
Zainoe'ddīn toemeḍak malih
soelṭan Çafijoe'ddīn ingkang
masjhoer soelṭan Batang hadji
kaganti ingkang raji
soelṭan moeḍa djenengipoen
Ḥasanoe'ddīn toemeḍak
soelṭan malih ingkang nami
Moeḥammad Djoharoe'ddīn namaning besar

33e Gezang; dichtmaat: kinanṭi. (No. 107, p. 152.)

noeli ganti ming sedoeloer
soelṭan sepoeh ingkang nami
Moeḥammad Sjamsoe'ddin néka [1])
oengkara kasepoehan seri
doepi soelṭan panembahan
moeng teloe teḍak nitihi

---

1) No. 107: iki.

ḍingin panembahan agoeng 2
ia panembahan goesti
kang sadjadjar witing soelṭan
noeli kapinḍo kang nami
panembahan To perlaja
kaping teloe [1]) maning nami

panembahan noeli oewoes 3
doepi soelṭan katjerebonan awit
saking ingkang nama pangéran
Arja Tjerebon asiwi
djeng soelṭan Merta widjaja
kaganti déning kang raji

soeltan Adiwidjaja ikoe [2]) 4
kang [3]) toemoeli ika kaganti
déning kang mantoe anama
soelṭan Aboe ḥawat [4]) noeli
ora nana loentanira
doepi ing Banten negari

ingkang kawit-kawitipoen 5
kandjeng soelṭan Aboe'lmafāchir
Maḥmoed 'Abdoe'lqadīr nama
djeng soelṭan agoeng Kanari
noeli kaganti ing poetra
kang nama Aboe'lma'āli

Aḥmad kandjeng soeltan agoeng 6
Kartajasa noeli ganti
sing [5]) kang poetra ingkang nama
Aboe'lfatāḥ ingkang nami
soelṭan agoeng Tirtajasa
ia ikoe kang ngasrèni [6])

1) No. 107: teloehé.
2) No. 107: agoeng.
3) No. 107 zonder: kang.
4) No. 107: Ḥajoeh.
5) No. 107: ming.
6) No. 107: ngistrèni.

soelṭan Tjerebon pon ja ikoe 7
kang toeloeng bawah narpati
noeli ganti ming kang poetra
soelṭan ʻAbdoeʼlqahār noeli
ganti poetra ingkang [1]) nama
djeng soeltan Zainaʼlʻābidīn

noeli ganti maring soenoe 8
djeng soeltan Zainaʼlʻārifīn
noeli ganti maring poetra
djeng soeltan Zainaʼlʻāsjiqīn
noeli ganti maring poetra
kandjeng soelṭan ʻAlījoeʼddīn

toemoeli gempar nagri agoeng 9
ing Banten tan ana [2]) hadji
doepi soeltan anèng Demak
poetra Palèmbang doek ḍingin
mantoené ki Arjang damar
sampoening [3]) Talang ingkang nami

pati Tjina açalipoen 10
kabias ngoelati wali
doemadi maring Palèmbang
mahabara sakti lewih
sartané [4]) Arjang damar
sampoen Talang ngadeg hadji

maring Djawa sébahipoen 11
lagi zaman Madjapahit
noeli pinaringan garwa(h)
déning ratoe Madjapahit
pon ja poetra ingkang açal
saking Tjina doek garbini

rong woelan anoeli sinoeng 12
ming ratoe Palèmbang dadi

1) No. 107 zonder: ingkang.
2) No. 107 zonder: tan ana.
3) No. 107: sampoe.
4) Dr. Brandes geeft als variant: sasirnané, welke bevestigd wordt door den tekst van No. 107.

babar mios radèn Pataḥ
soelṭan Demak kang roemihin
njata titisé nalèndra
Madjapahit mila maris

maris adadi sang ratoe 13
noeli ganti maring siwi
soelṭan Sabar^{c} [1]) lor tan lawas
toemeḍak maring kang raji
soelṭan Terenggana mengkana
soelṭan [2]) ing Padjang amaris

amaris dadi sang ratoe 14
sabab rembes Madjapahit
ḍingin lagi éjangira
maringi negara Bali
doek mogol ming Madjalengka
kalakon negara Bali

noengkoel kadi doek roemoeboen 15
noeli pinaringan poetri
sang dèwi Andajaningrat
poepoetra [3]) ki ageng Pengging
Pengging [4]) ika poepoetra
lanang aran djaka Tingkir

ja ika kahananipoen 16
djaka Tingkir ngadeg hadji
ing Padjang djoemeneng soelṭan
anjelang Demak narpati
tan lami malih kaselang
71 déning [5]) sénapati Meṭawis

34e Gezang; dichtmaat: asmaradana (wong kédanan).

(No. 107, p. 156.)

marmané ki Sénapati
anjelang ing karadjahan

1) No. 107 ten rechte: Sabrang.
2) No. 107 zonder: soelṭan.
3) No. 107: poetra.
4) No. 107: nenggé.
5) No. 107: dèng.

karana ikoe terahé
ratoe Madjapahit oega
poetra ingkang kasingsal
Bonggan kamadjawan [1]) ikoe
soesoepan ing alas-alas

mias poetranira nami 2
Pamanahan apoepoetra
Sénapati ngalagané
ikoe kang djoemeneng nata
nama soelṭan Meṭaram
kaganti ing poetranipoen
soelṭan Maṭaram kang séda

ing Kamoening ika noeli 3
toemeḍak ing poetranira
soelṭan Meṭaram kang saré
ing Karapjak noeli neḍak
ing poetrané doemadya
soesoenan ing Tegal aroem
pon inggih soelṭan Meṭaram

toemoeli kang njelang mangkin 4
soelṭan anèng Kertasoera
marmané njelang kaperabon
pon toenggil terahing nata
Madjapahit kang ningsal
maring pasisiran kidoel
ia ikoe ingkang nama

Boejoet Banjoe biroe noeli 5
poepoetra ki Maben [2]) deria
toemoeli malih poetrané
kang nama ki Toja kembang
noeli ika poepoetra
radèn Djené ja ikoe
kang dadi ratoe agama

1) No. 107: Banḍa kadjawan.
2) No. 107: Menjan-

soelṭan Kertasoera nami 6
tatapi ora lawas
moeli kareboet roeroehé
déning toeroening Meṭaram
saking soenan Mangkoerat
djoemeneng ing Sala agoeng
soelṭan angrata [1]) agama

lami-lami ika malih 7
dadi roro mapan paḍa
sakaro warginé ḍéwèk
ing Ngajogja dadinira
soelṭan sarja welanda
dadiné ardja toemoewoeh
soelṭan roro ing rat Djawa

inggih wong agoeng welandi 8
ingkang kerta perigelira
ing perkara doenja liré
welanda andjaloek oepah
saking soelṭan Ngajogja
rolas negara poenikoe
oepah-oepahing angrata

sing [2]) Sala mekaten oegi 9
ika oeroet pasisiré [3])
kageming welanda kabèh
72 awit negara Belangbangan
doegi ming Kaberebesan
lami-lamining toemoewoeh
ratoe Djawa toemarima

ora angasta [4]) negari 10
ming tarima dinoelangan
ḍahar sami-saminé [5])

1) No. 107: angerèh.
2) No. 107: saking.
3) No. 107: pasisiran.
4) No. 107: angastoe.
5) No. 107: salami-laminé.

welanda ingkang anjelang
karadjahaning djawa
kerana ing koenanipoen
ana poetri Padjadjaran

ingkang ora pajoe laki 11
kerana metoe geni moentab
saking seri pawadonané
doepi dèn-dol ming welanda
dèn-toekoe ika lawan
djinising beḍil teteloe
poetri woes binakta njabrang

dèn-tambani ning [1]) Koempeni 12
waras geni tan medal
dadi isteri kena kanggo
saparanti anak-anak
koemanak ika dadya
welanda kang sami oenggoel
milanipoen djénderal djawa

alinggih anèng Batawi 13
sabab Batawi poenika
wilajat Pedjadjaran rèh [2])
[3]) koenané poetri ika
açal waris Pakoean
marmané doemadi oenggoel
gèné njelang noesa Djawa

lamoen [4]) djénderal alinggih 14
ing negara wétan kaja
mangsa semana oenggoelé
rèhing doedoe warisira
moenggoeh Allah ta'āla
aparing ilhām ing machloeq
atas ing sawarisira

1) No. 107: dèng.
2) No. 107: né.
3) No. 107: rèh.
4) No. 107: ta.

35e Gezang; dichtmaat: pangkoer. (No. 107, p. 160).

lan malih marmané soenan 1
[1] angratoe ing Tjerebon negari
karananė ingkang iboe
açal sing Padjadjaran
lan Tjerebon ikoe tjanṭilan sahèstoe
wilajating Padjadjaran
soenan Djati ika maris

sawarising dzawi'larḥām 2
mila soenan Djati ambek pawèstri
enggèné angratoe ikoe
ora babar angganal
tansah aningid anggerba [2] lakoe
doegi soeméréné pisan
astana dèn-kikib-kikib

jèn ta linggi(h)a ing 'Arab 3
soenan Djati jaktiné angganali
73 sabab angrèh d(z)awi'lfoerōēdh
olia pon waskiṭa
ora samar ing sagelar-gelaripoen
wali Tjerebon kalintang
apiké angliliwati

mila awèt karatonira 4
Tjerebon ika doeroeng angalih-alih
karana [3] ing apikipoen
soenan Djati tetkala
ngadeg ratoe boten pati-pati poeroen
angratoe ing noesa Djawa
karsané kalajan idzin

(n)ingkang para nabioe'llah 5
mila sowan maring Béta'lmoeqdis
doek arsahé ngadek ratoe

1) No. 107: Djati.
2) No. 107: anggerba gerta.
3) No. 107 zonder: karana.

ja hikoe kang pinalar
kadadian mabarangkang [1]) apik ikoe
doemadi kanggoné lawas
mengkana 'adating thahir

doepi kang tan ingapikan 6
gelis boḍol mengkana 'adat thahir
adja talah salah tanggoeh
marmané iboenira
soenan Djati késah njabrang keranaupoen
iboené sang rara Satang
wong Singapoera negari [2])

kang aran Soejang kerantjang 7
gi poenika winihira soenan Djati
miosaken sekawan soenoe
ikoe Tjakra boeana
lan radja Léwana lawan malihipoen
kang nama radja Sengara
lan rara Satang sang dèwi

rara Satang doewé bagdja 8
laki sang ratoe anahing Bani'sra'il
miosaken poetra djaloe
soenan Djati poerba
doek zaman kali angsal sèwoe teloeng-atoes
tapi ana poendjoelira
wowoloe tahoen njepeti

doek rawoehé soesoenan 9
angedjawa babading zaman kali
sèwoe teloeng-atoes tahoen
lan teloeng-poeloeh papat
doepi kala babar panembahan ratoe
babad zaman kalinira
sèwoe teloeng-atoes warsi

1) No. 107 zonder: mabarangkang.
2) Hiermede eindigt de tekst in No. 107.

poendjoel sangangdasa sanga 10
tetkala winangoen astana giring
Semboeng zaman kalinipoen
74 sèwoe tahoen kalawan
patangatoes doepi tetkala winangoen
masdjid agoeng Tjerebon babad
zaman kaliné winarni

sèwoe patangatoes sanga 11
doepi kala soemèrèn soenan Djati
babading zaman poenikoe
sèwoe tahoen kalawan
patangatoes poendjoelipoen woloelikoer
doek kobar masdjid besar
anèng Pakoengwati

babad zaman kalinira 12
sèwoe patangatoes tahoen lan malih
poendjoelipoen pitoengpoeloeh
sidji doepi tetkala
soemalahé kandjeng panembahan ratoe
limangatoes tigangdasa
sasanga doeking waris

36e Gezang; dichtmaat: midjil.

doepi tetkala soemalah hadji 1
panembahan katong
kang sinaré Girilaja mangké
babad zaman doek sèwoe warsi
limang atoes malih
poendjoel woloeng poeloeh

lilima doepi tetkala ngasri 2
soelṭan Tjerebon karo
soelṭan sepoeh soelṭan anom mangké
sarawoehé sing Banten dadi
soelṭan sepoeh lagi
babad zamanipoen

sèwoe nem atoes djedjegé doepi 3
rawoehé bala wong
welanda kaptèn Karang djenengé
tetkala babad zaman kali
sèwoe tahoen malih
nem atoes rong tahoen

pareng ika ngisterènané dadi 4
kandjeng soelṭan anom
olih rong tahoen noeli boeraké
koeṭa Tjerebon ikoe kerananéki
para goesti sami
tan ngartos ing oewoes

tjara malajoe pan dèrèng ngarti 5
doemadi sosonggon
gawé toemenggoeng wong Tjina arané
Arja Tjelèk dèn-pertjajani
ing sagoegaté paranti ngéka toetoer

rérékan gawé apa atasing 6
toemenggoeng kang rapot
kalawan welanda beḍaminé
koeṭa Tjerebon dèn-doli
dèng Arja Tjelèk maring
welanda kang toekoe

welanda ora njana jèn sangli 7
marmaning karaton
ora sanggan-singgoen patoekoené
toer ta Arja Tjelèk ngatoeri
atoer ming djeng goesti
jèn koeṭa dèn-samboet

arsa dèn-gawé bèntèng mapani 8
moesoehé sang katong
sekali andoeloerané
milané koeṭa Tjerebon dadi
binoebrak lastari
bèntèng kang winangoen

paragating bèntèng doek kinardi 9
babad kali mangko
sèwoe nem-atoes teloelas mangki
doepi boeraking koeṭa nenggi(h)
wahoené doek olih
babad sèwoe tahoen

nem-atoes papat doepi pèling 10
wawangoenan Tjerebon
Soenja ragi ika doek paragaté
babad zaman kali doek olih
sèwoe lawan malih
nem-atoes lan poendjoel

sawidak nenem lah iki 11
pèling wigjaning Tjerebon
tjaroenaning oengkara sakèhé
zaman kali ikoe pidoeni
hing zaman kang batjitji
ikoe zaman soekoe

ning boemi roro ingkang kari
zaman kali ikoe.

والله اعلم بالصواب

Asmaradana poepoehna.

sim koering hatoer pépéling
ka sakoer noe mararatja
oelah tonggoj lagoe baé
sarĕng oelah tjĕtjĕloekan
karana ijeu wawatjan
tjarita noe leuwih aloes
njaritakeun Walioe'llah

karana goesti Jang Widi
hanteu pisan ngaridha'an
kanoe sok borak-borak teh
balikan ijeu wawatjan
ḥasilna kabina-bina
mangsana wali bĕrhimpoen
sadajana moepakatan

VOORWOORD.

Einde 1910 kreeg ik van Zijne Excellentie den Commandant van het Leger, den Luitenant-Generaal G. C. E. van Daalen, de opdracht een tocht van uit Long Iram naar het Apo Kajan gebied, dienende om e. q. kracht bij te zetten aan de te treffen maatregelen in zake eene bestuursvestiging in die streek, voor te bereiden en te leiden.

Voorts werd mij opgedragen om, nadat het bestuur in het Apo Kajan gebied zou zijn ingesteld, verkenningen te verrichten in het Poedjoengan- en Boven Bahau gebied, en in de Tidoengsche Landen tot aan de grenzen van Britsch Noord Borneo.

Bij het doen van deze verkenningen zou ik eene dekking medekrijgen van één groep (± 20 bajonetten), mij toe te zenden van uit Long Iram. Tengevolge van hoog water kon deze groep niet 26 Maart, zooals bepaald was, doch eerst 19 April 1911 vertrekken en was ik zoodoende — steeds uitkijkende naar de groep — genoodzaakt ongeveer een maand in den kampong Lĕkà Kīdau, bewoond door den Kĕnjà stam Oemá Bĕm, door te brengen.

Levende onder en met dat sympathieke volk, voelde ik spoedig de begeerte opkomen, om met hun taal nader kennis te maken. Geholpen door een Toerī Dájàk, afkomstig van de Boven Kápoeàs, die eenige jaren onder de Kĕnjà's geleefd had en nu als tolk optrad, en door de kinderen, die mij op mijne wandelingen vergezelden en mij dan de namen der boomen, voorwerpen enz. noemden, gelukte het mij bijgaande woordenlijst samen te stellen.

Het geheel kan niet op volledigheid bogen, daarvoor was mijn verblijf onder de Kĕnjà Dájàks te kort, doch ik hoop, dat zij, die geroepen worden om den grooten stam der in Centraal Borneo wonende Kĕnjà Dájàks onder een krachtig rechtvaardig bestuur te brengen, het een en ander in de woordenlijst zullen vinden, dat hun van nut kan zijn.

Evenals alle hoofdstammen in Borneo, heeft elk onderdeel der Kĕnjà Dájàks zijn eigen dialect. In de woordenlijst is het dialect gevolgd van de Oemá Bĕm; met de kennis hiervan kan men zich echter bij alle Kĕnjà Dájàks, zoowel in Nederlandsch Borneo als in Serawak, verstaanbaar maken. Alleen op ons gebied telt de Kĕnjà stam reeds ± 25.000 leden.

Uitspraak der klinkers.

á	uit	te	spreken	als	a	in	praten.
à	,,	,,	,,	,,	a	,,	hak.
ĕ	,,	,,	,,	,,	e	,,	jongen.
é	,,	,,	,,	,,	ee	,,	veel.
è	,,	,,	,,	,,	e	,,	gek.
i	,,	,,	,,	,,	i	,,	kip.
ī	,,	,,	,,	,,	ie	,,	zien.
ó	,,	,,	,,	,,	o	,,	wonen.
ò	,,	,,	,,	,,	o	,,	hok.

Eindigt een woord op àn, dan wordt de uitspraak van de à bijna die van ĕ, dus Apó Kájàn klinkt ongeveer als Apó Kájĕn, de n daarbij eenigszins aanhoudende.

Nederlandsch-Kĕnjà Dájàksche woordenlijst.

A

aaien, moesàh
aamborstig, boeèd lásàt
aamechtig, lámàh lán
aan hem, mĕngà ījà
tot aan (tot daar), ábi kīnà
aan mijne zijde, jàng àkè kīni
aan elkaar, màsà tòò
aan stukken, bĕsèh
bovenaan, kĕmbò
onderaan, kĕndà
buitenaan, kàoesèh òh
aan den grond zitten, } pĕndàng
aan iets blijven haken, } pĕndàng
aan boord gaan (in de prauw gaan), kàlàm áloet
aanaarden, kĕloeoeng
aanbakken, sīoe toetoeng
aanbaksel, dòng
aanbehooren, ánoendjī
aanbeteren, tīgátàh kĕdīoet
aanbetrouwen, màngīnàh
aanbevelen, djàgájàh
aanbieden, nàmaikòh
aanblaffen, màngàn
aanblazen, poet
aanbouwen, oejàn
aanbranden, sīoe toetoeng
aanbrandsel, dòng
aanbreken (dagen), tàding dĕmàh
aandachtig, kĕnàn
aandeel, toelàt
aandoen (leed), oejàn njáràh
aandoen (kleederen), oen
aandoen (een plaats), pĕdjákàh
aandragen, inggīn

A

aandrang (dringend verzoek), njàt oengoenàh
aandrukken, moeàt moeàt
aanduiden, noedjò
aanduiden (helder maken), oejàn dĕmàh
aandurven, màkàng láwàn
aanfokken, poedīp
aangaan (een koop), mĕh
aangaan (huwelijk), pĕkībàn
aangaan (opspelen), bīkàh
aangedaan (bedroefd), sàkīt tàwei
aangenaam, tīgà
aangezicht, sīloeng
aangorden (zwaard), oen (soeàh)
aangrenzend, sádàh
aangroeien, bījoe bījoe
aanhalen, pĕsĕk ápoe
aanhechten, tèpītàh, mĕtoek
aanhitsen, soek
aanhooren, kĕnán
aanhouden (niet ophouden), njàt lòlò
aankijken, nààt toeàh
aankleeden, oen oen moe moe
aankondigen, kĕtīràh koemàh
aanleeren, bádàh
aanleg (aard), tīsin
aanleggen (mikken), noedjò
aanleggen (vuur), nàh
aanlonken, mĕngīàp
aanloop (toeloop), poemoeng
aanmerkelijk (grooter), soeèh (lán bījoe èh)
aanmeten noekàt
aanminnelijk, tīgà
aanmoedigen, tèloe

A

aannemem (afnemen), àllàh
aannemen (voor waar), màngīnàh
aanpakken (grijpen), mán
aanpassen, mĕnĕsàk
aanplanten, moelàh
aanpunten, njáhīt
aanraken, mán
aanrijgen, mĕnjoelòh
aanroepen, mĕngin
aanscherpen (slijpen), mĕnàp
aansluipen, pĕkĕdjĕp
aanspoelen, inggīn loepàk
aanstaan (aardigvinden), oebàh
aanstaan (van een deur), pĕbĕngàh
aanstampen, mĕsàh
aanstoffen, mĕpàh
aanstonds, djàki
aanstooten, pĕtoen
aantrekkelijk, tīgà
aantrekken (kleederen), oen
aanvaarden, àllàh
aanvallig, tīgà
aanvallen, pĕlàpàh
aanvang, náding
aanvaren, pĕtoesoet
aanvegen, mĕpàh
aanvraag (verzoek), oebànjàt
aanvullen, tèpīt
aanwas, bījoe
aanwas water (bandjir), soengei bījoe
aanwijzen noedjò
aanzetten (knoop), oejàn
aanzetten (mes), mĕnàp
aanzienlijk, bījoe
aanzitten, ádoeng
gewone grijze aap, koejàt
aap met korte staart, doek

A

wau wau aap, klàbèt,
roode aap, ásèh, máràm
aapmensch (orang oetan), koejàng
neus-aap, bĕkĕròh
zwarte aap, boej
aapachtig, bààn koejàt
aar (rijst-) oelòh (pàdei)
aardappel (óbī), bīákàh
aarde, tànàh
aardig, tīgà
aardolie, njàk gàt
aardrijk, tànàh moeng
aardstamper, loeh tànàh
aars, pàn
aarzelen, kàwà kàwà
aas oepàt
abuis, sálàh
ach, àdòh, àdī, oejai
acht (telwoord), ájà
achteloos (zorgeloos), bījàki pàdoelī oen
achter, kà līkoet
achterblijven, mĕlàk
achterhalen, àllàh jàh
achterhoofd, līkoet oeloe
achterover, sĕdátàh
achterste, pàn
achtersteven (plankje aan den achterkant der prauw), oekau
achterwand, jájoeng
achting, máwàng
acht maal (keer), ájà līwèh
adem, lásàt
ademen, menásàt
afbakenen, oejàn tĕlánàh
afbranden, toetoeng
afbreken, mĕngàsin
afdak, lepau

A

afdalen, poenòh
afdammen, oejàn pàng
afdeelen, pĕtoelàt
afdeinzen, pĕlīwàt
afdingen, táwàn
afdrijven (in de rivier), sàòh
afdruk, oebàn
afduwen, njoekàng
afgeschrikt, tàkoet
afgezant, soek
afgrijpen, lĕmĕntjoet
afhalen, àllàh
afhalen (aftstroopen), mánīt
afhandelen, bĕtòh
afkeer, sĕgoet
afknippen, moetoen, ngĕsĕtīng
afkoelen, oejàn sīngīm
afkoken, pĕsàk
afkomst, poeoen
afkondigen, kloeoeng
afkorten, oejàn boeèd
aflikken, ngīlàh
aflossen, soewàh
afmaaien, mĕtàh
afmaken, oejàn mĕòh
afmatten, oejàn lĕkòh
afmeten, noekàt
afnemen, mán
afpelllen, ngáloewàng
afplukken, mĕnoegàt
afreizen, tèh nàh
afronden, oejàn ngèlòòng
afrukken, mĕnàt
afscheid (nemen), (oejàn) tàbèh
afscheuren, mĕrīt
afschieten, mànàh
afschillen, pàtà nītà

A

afschuimen, loepoet
afsluiten, kĕp
afsnijden, moetoen
afspraak, djàndjī
afstammeling, poehoe
afstand, àng
afstelen, mĕngálau
afstroopen, mánīt
afval, lààh
afvaren, sàòh
afwasschen, mòwèh
afwegen, pĕkàtī
afweren, mĕkà
afzakken (rivier), sàòh
afzenden, pĕkátoe
afzonderlijk, sá sá
akker, oemàh
al (reeds), lĕpák
alarm, ájau
aldaar, kīnà
aldus, mĕkīnà
aleer, áding
alhier, kīnī
alle, moeng moeng īnoe īnoe
alledaagsch, moetoeng tau
alleen, tĕngàn
alleen (slechts), loeh
allerlei, màsàm màsàm
alsmede, pĕtoegoeng
alsof, bĕàn
altijd, sĕnsĕn sánàà
alvorens, màntáding
alweder, tépàlààh
alzoo, mĕkīnà
ananas, kàdjoe oedjàn (kájoe oedjàn)
ananas vezel, tèh kàdjoe oedjàn
ander, tĕngàn

A

anderhalf, sáloehoeng sábĕloeàh
anders, tĕngàn dákīnà
angel (bij), oetīn (lájoek)
angel (hengel), pĕsī
angst, tàkoet
antwoorden, mīpàh
arbeid, gájàng
arbeiden, pàgájàng
arbeidzaam, màgèh
arèn-palm, poeoen īmàn
arm (lichaamsdeel), oedjòh
arm (behoeftig), djáàt
armband (metaal), lĕkò
armband (ivoren), lĕkò (kĕsoen)
armband (van zwartgemaakte vezel) (rotan), bĕlàt īmàn (oewei)
arts, toewàn dòktòn
asch, ájoe
avond, táoep

B

baai (wollen stof), kàpàn làsó
baadje (kleedingstuk), sàpei
baard, boeloe pàh
baardtangetje, sĕp
baden, ĕndòh
badplaats, oebàn ĕndòh
bagage, īnoe īnoe
bakaarde (roode-), tànàh toehàn
bakken (braden), mĕngàngà
bakpan, koedèn
balcon (om rijst te drogen), kàdjòh
bal (schaamdeel man), loeòng tīlòh
baldadig, djáàt
balk (verticaal geplaatste), kàsau
balk (horizontaal liggende), láding
balling (mensch weggegeoid naar het land over zee), kĕlónàn īdápàt kòh tànàh dīpàtī

B

ballustrade (verticaal geplaatste planken langs de voorgalerij), sĕndèh
bamboe (zie „koker"), boelòh
bamboespruit (rĕmboeng), soeàk (tīlòh) boelòh
banaan (zie verder „pisang"), pĕtī
band (touw), tálèh
bandelier (koppel), bĕláwīt
bang, tàkoet
bank (in de kamer), tĕgàn
bank (in de voorgalerij), pàgĕn oesih
bank (buiten om bij het rusten de rijstmanden op te zetten), tsoen
baren (een kind), ngánàk
barmhartig, lĕsau
barst, barsten, pĕtèh
bast (klapper-), kīoet (-njòh)
basta, mĕkīnánàh
beangst, tàkoet
beantwoorden, mīpàh
beboeten, boetàng
bedaard, lĕmàh táwáhī
bedachtzaam, djàgá djàgá
bedanken, àllàhtàh
bedaren, tīgà tàwei
bedeesd, sáèh
bedekken, kàp
bederf, moeboek
bedienen, pĕtoelàt
bedingen, djàndjī
bedoeling, oebà
bedreigen, pĕtàkoetīàh
bedremmeld, sáèh
bedreven, mĕndjàm
bedriegen, ngákàl
bedroeven, oejàn sàkit tàwei
bedwelmd, sàkit oeloewī
beëedigen, poedòh

B

beek, lòng
beeld, oedòh
been (gebeente), toelàng
been (lichaamsdeel), tàkĕt
beer (waterkeering), pàng
beer (tam varken), bĕlàngéhàn
beer (honigbeer), boewàng
beest, tĕpoen
beetje, kĕdījoet
begaafd, mĕndjàm
begeerig, náwàn
begeleiden, bájàh
begieten, mĕnátàh
begin, áding
beginnen, náding
begluren, nīkīlèh
begraafplaats, kálèh, tànàh mòòh
begraven, mĕnánàm
begrijpelijk, dĕmàh
begrijpen, tīsin
begroeten, oejàn tàbèh
begrooten, pĕlàmánàh
behagen, oebàh
behalve (dit woord blijft onvertaald)
behandelen, màntīràh
behartigen, djàgá tīgà tīgà
beheeren, oejàn nàh
behendig, tàdjĕn
behoedmiddel (talisman), djīmàt
behoedzaam, mĕnáwei mĕnáwei
behoefte (kleine) doen, mĕnjīngīt
behoefte (groote) doen, lĕpin
behoeven, ájèn
beide, toewàh
bek (snavel), pàh
bek (dier) pàh
bekend, tīsin

B

bekijken, náàt
bekken (gong), táwàk, ànggòng
beklimmen, moekàt
beknorren, bīkàh
bekoorlijk, tīgà
bekorten, oejàn boeèd
bekwaam, mĕndjàm
belang, goenà
beleefd, tīsin ádàt
belein, àkàn
belhamel, bájàh
beloeren, nīkīlèh
beloonen, mīpàh
beminnen, bīn bīn
bemorsen, lábòh
benadeelen, oejàn loegī
benaming, ngádàn
benauwd, hīlàt làsàt
bende, lòòng
beneden, kĕndà
benemen, àllàh
benemen (het leven), làmàtè
benevens, ngàn
bepaald, tĕnàng, lànàh
bepaling, soek
beplanten, moelàh
beprikken (tatoueeren), mĕntīk
beraad, mĕnáwei
beraadslagen, sĕmpĕkàt
beraden, táwei
bereid, mĕòh
bereids, lĕpàk
bereidwillig oebàná
bereiken, àllàh tàh
berekenen, mĕnáwei
berg, moedoeng
bergen (opbergen), pĕdĕmoen

B

bericht děngàh
beroemd, tīsin mòng mòng
berooven, nábàn
beschaafd, tīsin àdàt
beschaamd, sáèh
beschadigen, běsèh
beschroomd, sáèh
beslissen, moetoen
besluit, soek
bespieden, nīkīlèh
bespotten, oejàn boeling
bestellen, soek
beste maat (vriend), sěbīlá maing
bestraffen, poekoem
besturen, oenàh
betalen, bájàn
betamelijk, sěndàng
betel (sirih), oedoeh sīpàh
beteldoos, sàau; kīràn oedoeh sīpàh
betelnoot, gáàt
beter, tīgà lán
beu, njáràh
beurtelings, pěkěsoeàh soeàh
bevallen, ngánàk
bevallig tīgà
bevangen, máboek
bevel, bevelen, soek
beven, pělihoen
bevestigen, měngápoet
bevolking, moeng lěpò īnī
bevorens, áding
bevreesd, tàkoet
bewaken, djàgá
bezadigd, lěmàh táwáhī
bezeeren, sīoeh sàkit
bezem, pàh
bezeten, boeling

B

bezigen, oen
bezijden, sàmběsih
bezoeken, náàt
bezwijmen, lámàh
bibberen, pělīhoen
big (tam varken), ánàk boeīn
big (wild varken), ánàk báboej
bij (nabij), njàng
bij (honigbij), lájoek
bij (zonder angel), oewīt tītoej
bijaldien, ěmboek
bij -- doen, pīt
bijl, àsèh
bijna, njàng
bijten, máàt
bijziende, náàt njàng
bijzonder, lèbi
binden, mětjèt
binnen in, kà álěm
bitter, páèh
blaasroer, kělěpoet
blad, daun
blaffen, noekoekoeng
blazen, poet
blauw, nàhoem
blijde, tīgà lán tàwei
blijven, mělàk
blik (metaal), péràk
bliksem, kīlàt
bliksemen, běkīlàt
blind, boetà
blinken, làngàh
bloed, dàh
bloedverwant, sàngánàk
bloedzuiger, átàk
bloedzweer, toekòh
bloot, oegèh

B

bluffen, pálòh
bode, soek
bodem (van een mand, korf), abĕt
boek, soeràt
boete, mĕnoewàng
boezem, ītèk
bok, káding làkī
boom, poeoen
boombast, koen kájoe
boombast (geslagen), táloen
boombast bereid voor kleedingstukken), bàlàh)
boomen (een prauw met stokken voortduwen), mĕsoek tĕkĕn
boon, bĕrtàk
boord (van een prauw), lĕmbīngàh
boos, mĕngĕndjàh
boot (prauw), áloet
bord, kīoet
borrelen, lĕtàh
borst, ītèk
borstdoek (smal), kàloemàh
borstdoek (breed), sĕlīndoet
bosch, poeloeng
bosch met licht opgaand hout, poeloeng djĕkau
bosch met zware boomen, poeloeng ĕmpàh
bosch stokken met gedroogde bladeren er om heen, in den grond gestoken, schuilplaats voor de booze geesten, ībòng pálàng
bos stokken met houtkrullen er aan en voorzien van een punt of wel aan het boven uiteinde gespleten, in den grond gestoken en waarop als offers voor de geesten kuikens en biggen worden vastgeprikt of eieren worden gelegd, átĕp

bot (been), toelàng
bot (stomp), kàsàn
bouwland (ládàng), oemàh
boven, koesoen
bovenaan, kĕmbò
bovenbeen, soeoeng
bovenlanden, tànàh kàdájàh
braadpan, koedèn
braadspit, tòh
braaf, tīgà
braden, mĕngàngà
braken, noetàh
brand, toetoeng
brandhout, kájoe àpoej
breed, bĕràng
brengen, inggīn
brief, soeràt
brij, boelit
bril, kĕlīngei màtà
broeien (broeden), mĕkàp
broek, sĕloeĕn
broodvrucht, kĕmbé
brug, djait
buik, bátàk
buikpijn, sàkit bátàk
buiten (— aan), kàoesèh (— òh)
bukken, ngánoeoep
buks, bĕnīn
buskruit, óbàt bĕnīn

C

cassave, oebī kájoe
cassave-blad, toeng oebī kájoe
castreeren, nīlòh
cent, sèn
cigaar, loekòh
citroen, boengan kīpih
citroenkruid, bauwing

D

daar (richting), kīnà
daar (omdat), sàbīn
daarna, sĕlòh
daarom (om deze reden), sàbīn īnī
dadelijk, djàkèh
dak, sàpau
dakpan (sīràp), kĕpàng
dakbedekking van bladeren, sīp
dam, pàng
damp (rook), sàp
dansen, kàndjĕt
dapper, mákàng
darm, koewàh
dat (aanw. voorn.), īnà
dat (betr. voorn.), jàh
dekken, kàp
deksel, kàp
deuntje, téálòng
deur, pámàn
deurknop, tīsī pámàn
deze, īnī
dichtdoen, mĕkĕp
die (aanw. voorn.), īnà
die (betr. voorn.), jàh
dief, īdàh pĕngĕlau
diep, dálĕm
dier, tĕpoen
dij, soeng
dik, kápàn
dissel, bĕlīoeng
dit, īnī
djamboe, sīmòh
djeroek (zie bij citroen, **mandarijn** en sinaasappel)
doch (maar) [blijft onvertaald]
dochter, ánàk lĕtòh
doek, ápèh

D

doerian, dījàn
dokter, toeàn dòktòn
dol, boeling
donder, dau làngit
donker, mĕndàm
dons, boeloe
dood, màtè
dooden, lĕmàtè
doodkist, loengoen
doodshoofd, oeloe
doof, dĕngàn
dooier, tīlòh jàh bálàh (= ei dat rood is)
dooreenmengen, pòmòng
doorn, soeàk
doorslikken, njīlòh
doorsnijden, moetoen
doorsplijten, mĕsèh
doos, kīràn
doove, doeloeh jàh dĕngàn (= mensch die doof is)
dop, boewàng
doppen, mĕkàh
dor, mĕgàng
dorp, lĕpó
dorst, moeàng
dozijn, doewà soeèh poelòh (= twaalf)
draad, kĕlàwei
draad (van pandanblad), lĕmbàh
draagband, èh
draagplankje (om kinderen te dragen), bĕnīng
draaien, ngàsīng
dragen (op den rug), bàh
drank, mīsàp
drankje, tábàn
dreigen, pĕtàkoetīàh

D

drie, tĕloe
drie maal (keer), tĕloe līwèh
driftig, mĕngĕndjàh
drinken, mīsàp
droefheid, sàkit tàwei
dronkaard, doeloeh jàh máboek (= man die dronken is)
droog, pàhàng
droogen (in de zon), ngĕtau
droom, toepèh
droppel, druppel, mĕntèh
duidelijk, dĕmàh
duif (woud —), pĕgĕm
duif (tortel —), lĕpoe tau
duif (tamine —), áràk
duiken (onder water), lĕmĕsèt
duim, oedjòh toeàh
duister, mĕndàm
duizend, sá līboe
dun, ngīpèh
dus, pĕkīnī
duur (prijs), màhàn
duwen (een mensch), ngoendòng
duwen (een prauw), moekáng
dwingen, moenàn

E

echtbreken, pĕtàt
echtgenoot, làkī
echtgenoote, lĕtòh
echtscheiden, pĕtàt
eclips, àboen
eed, poedòh
eekhoren (klapperrot), tĕlèh
eekhoren (groote — met grijze staart), pĕnjámòh
eelt, bĕtoeàn
een, sá

E

eer, làmbàh
eer bewijzen, ngīlàmbàh
eerder, áding
eereteeken, kĕtoeĕn (= ster)
eergisteren, tau sá
eerst, áding
effen, koeàh
effenen, pĕkoeàh
ei, tīlòh
eiland, boesàng
eindigen, oejàn mĕòh
elk persoon, poetoeng oesàh
elleboog, sīkoe
en, ngàn
enkel, boekoe
ergens, kĕmbī kĕmbī
erts, kĕloeh
erwt, loeàng
eten, oemán
etter, lánàh
even, soekoeng
eveneens, koeàh tàh
evenveel, koeàh kàdoeàh

F

fakkel, poedau
fakkelstandaard, ámīn poedau
familie, sàngánàk
fazant, bátoeloek; koeé
feest, màmàt
feil, (misslag), sálàh
feilen, oen sálàh
fier, maing
fijn, tĕmī
fistel, toekòh
flambouw, poedau
flauw (zwak), lĕmàh
flauwhartig, tàkoet

F

flesch (van glas), boekoen
flesch (van gevlochten rotan), kĕdàn
flikkeren, bàkīlàt
flink, maing
fluisteren, pīsoe sĕlĕm
fluit, kĕdīrèh
fluiten (met de mond), ngĕbĕlèh
fluitje (kinder-), kĕdĕpīp
fokken, poedīp
fonkelen, bàkīlàt
foppen, lĕmálòh
fout, sálàh
fraai, tīgà
franje (aan kralengordel), táboe bĕtĕng
fruit, boewàh
fuik, woeboeh átoek

G

gaan, másàt
gaan (naar beneden-), poenòh
gaan (naar boven-), poekàt
gaar, ĕntjàk
gapen, noeàp
garen, kĕlàwei
garnaal, oedàng
gast, ábīh
gat, lóbàng
gauw, ngĕláré, tàdjĕn
gebit, jīpĕn
gebrek, làoeh
gebruik, ádàt
gebruikelijk, bààn
gebruiken, oen
gedaan (afgeloopen), moeòh
gedenken, mĕnáwei
geel, koenīng
geenszins, tĕngàn
geest (afgod), soemàngàt

G

geeuwen, noeàp
gehemelte, tĕngàk
geit, káding toeàh
gek, boeling
gelaat, sīloeng
gelasten, soek
geld, oewàng
geleden (voorbij), mádjàn
geliefde, mĕnáwei
gelijk (effen, vlak), koeàh
gelijk maken, oeján koeàh
gelijktijdig, mòng-mòng
gelooven, tīnàh
geluid, pĕsīoe
gelukken, lĕpàk
gemakkelijk, mĕlèh
gemeen (vuil), djáàt
genade, lĕsau
geneesmiddel, tábàn
genoegen, poengngoebàh
geoorloofd, sĕndàng
gerecht (spijs), poengoemàn
gereed, lĕpàknàh
gereedschap, kĕlájàn
gering (klein), īsjoet
gerust (stil), ngĕlīnèh
geschenk, njánàh
gestreng, maing
getah (zie bij „gom"), poeloet
geurig, bààu
gevaar, ngàmàk
geven, nàh
gevest, sáòp
geweer, bĕnīn
gewennen, málèh
gewis, lànàh
gewoon, málèh

G

gewoonte, ádàt
gezamenlijk, pòmòng
gezicht (gelaat), sīloeng
gezond, tīgà
gezwel, boekoe
gids, noedjò djánàn
gierig, :těngět
gierst, jělei
gift (geschenk), njánàh
gift (vergift), sálòh
gij, īkò
gillen, náau
ginds, kīnà
gisteren, njápré
glad (glibberig), lànjàh
glad (slijkerig), tángòng
glas (stofnaam), kělīngei
glijden, pěbèh
gluren, nīkīlèh
goed, tīgà
goedhartig, tīgà sáèh
goedkoop, mělei
golf, kěloepàk
gom, poeloet
gom (roode —, 1e kwaliteit), tīpei dìàn
gom (roode —, 2e kwaliteit), oedjoep
gom (witte-), tàn
gong, ànggòng
gonzen, náhàng
gooien, měsau
gordel (kralengordel voor vrouwen), bětěng
gordel (voor de mandau), běláwīt
gorgelen, noeboeràk
goud, màt
graag (gewild), oebàh toeàh
graat, toelàng átoek

G

grabbelen, poenàn
graf, sálòng
gras, oedoeh

verschillende grassoorten,
- oedoeh táī
- — sěngkájoe
- — līsī
- — pīng
- — álòh
- — làsàn
- — djěloepàng
- — loeh
- — īsoe mèh
- — njoeng ápoet
- — njoeng pàèh

graven, měkět
grazen, noegět
grens, ánoen īloe
grijpen, dákěp
grijs, poetih
gril (kuur), pálòh
grind, náhà
groen, lěnáhoem
groenten, toeng lěkeis
groeten, pěsáběp
grof, membàt
grommen, ngáhàng
grond, tànàh
groot, bījoe
grootmoeder, těpoen lětòh
grootvader, těpoen làkī
grot, lósàng oelèh
guitaar (tweesnarig), sàmbèh
gul, tīgà sáèh
gulden, lipīá
gulzig, njīláré dákěp dákěp
guur, sīngīm

H

haag, mĕràhĕn
haak (aan een stok), káwīt
haak (aan een kapstok), ĕndàng
haak (visch —), pĕsī
haan, īјàp áoeng
haar (van een dier), boeloe
haar (van een mensch, zie bij „baard" en „knevel"), poek, boeloe
haard, pàdau
haarkam, kīoen
hagedis (aard —), tjĕkĕèk
hagedis (huis —), klīàp
hakken, mĕtàh
hakmes (màndau), toeàh
halen, állàh
half (een —), bĕloeàh
halen (rijst —), oelòh (— pàdei)
hals, bátòk
halssnoer, oelĕng
halt, ngĕtàh
halveeren, pĕtoelàt doewà
hamer, toekoer
hand, ĕnggàm
handelaar, pàdágàng
handelen, pĕbĕlī
handig, mĕndjàm
handpalm, lálàt oedjòh
hangen, nĕloeh
happen, lĕmààt
hard (gestreng), maing
hard (— regenen), kásàh (oedjàn —)
hars, poedau
hart, àtei
hartevriend, sĕbīlá lánī
hartig (van smaak), mèh
haten, sīgoet
hebben (bezitten), oenàh (ònèh)

H

hechten (aan elkaar —), mĕtoek
heer, toewàn, toewĕn
heesch, pàhoe, bárèh
heet, pànàh
heft (gevest), sáòp
heg, heining, mĕràhĕn
helder (licht), dĕmàh
helpen, pĕpòh
hem, īјà, dàh
hemel, làngit
hen (kip), īјpàp toeàh
hen (pers. voorn.), īdàh īnà; ījà moengtàh
hengel, pòh pĕsī
hengelen, mĕsī
herkennen, nĕdánàk
hert, pájau
hertenhoorn, oewàng pájau
herwaarts, kīnī
heup, toeīng
heusch, làlàntàh
heuvel, moedoeng īјoet
hiel, toemīt
hier, hierheen, kīnī
hierom (om deze reden), sàbīn īnī
hij, īјà
hijgen, lámàh
hikken, sĕrĕkàh
hinde (ree), pájau toeàh
hinken, djoengdjī
hoe, koembīn
hoed, sàoeng
hoef, sīloe
hoesten, mīkĕt
hoeveel, koedà
hok, līwàng
Holland, lĕpó blàdà

H

Hollander, īdàh blàdà
hollen, mĕngásàh
hond, àsoe
honderd, màtòh
honger, láoe
honig, tĕlàng lájoek
honigbij, lájoek
honigraat, lááh
hoofd (lichaamsdeel), oeloe
hoofd (stam —), párèn bījoe
hoofd (dorps —), párèn Ījoet
hoofdband, tàpoeng
hoofdband (rouw — van boomschors), tàpoeng àpèh
hoofddoek, kàsápòk
hoofdgeld, poepoe
hoofdhaar, poek
hoofdpijn, sàkit oeloe
hoog, ĕmbau
hoogland, tànàh ĕmbau
hooren, kĕnáhàn
hoozen, mĕsau
hopen, màngīnàh
hout, kájoe
houtskool (wordt vervaardigd uit „kájoe dàt"), līsĕng
houtvlot, àkīt
huid, ánīt
huig (zie bij „tong"), djĕlàh Ījoet
huilen, nàngè
huis, lĕpó, lĕpoe
huisraad, kĕlájàn
hun, Ījà moeng tàh
huppelen, nĕpĕtjau
hurken, ádoeng sĕbĕlàng
hut (afdak), lĕpau
hut (huisje op palen; nachtverblijf voor ongehuwden bij de Lĕpó Mòòt en Lĕpó, Ké) lòmbóng
huwen, pĕkībàn

I

ieder, moetoeng
ijverig, mágèh
ijzer, oetòn
ik, àkè
immer, àdjàn àdjàn
in, kàdálàm
inderdaad, lálàn
indien, ĕmboek
indoopen, mĕtin
ingewanden, tànáhī
inhoud, kĕdálĕm
innemend, tīgà
intusschen, pĕkĕnàh
ivoor, tàkin

J

ja, áhà, áh
jaar, oemàn
jagen, mĕngásàh
jaloersch, ngĕmbau
jammer, máwà
jas, sàpei
jeuken, gátĕn
jokken, pálau
jong (van dieren), ánàk
jong, mĕngoet
jongen, ánàk làkī
juist, lán

K

kaaiman, bájá
kaal, lĕmádjīt
kaak, sĕràngàn
kakelen, nĕkoeràk
kakkerlak, līpà

K

kalebas, oeroeng
kalk, kĕpoe
kalm, lĕmàh táwáhī
kalotje, soengkò
kam, kīoen
kamer, ámīn
kamers (alle kamers te zamen in een huis), lámīn
kameraad, sĕbīlá
kammen, ngīoen
kampong, lĕpó
kapel (vlinder), kàtàbálī
kapot, bĕsèh
kat, sièng
keel, lóbàng bátòk
keer (maal), līwèh
keeren, poepà
keffen, ngĕkèk
kei, bátoe, bátòh
kĕmīrī, kòri
kennen (iemand —), nĕdánák
kenteeken, tĕlánàh
kerhof, kálèh, tánàh mòòh
kĕtèllà (cassave), oebī kájoe
keuken (kookplaats), átàng
kieken, ánàk īјàp
kiel (kleedingstuk), sàpei kīpoet
kiel (van een prauw), sádà
kies, jīpĕn pĕnjà
kieuw, pīpī
kijken, náàt
kikvorsch (water —), oewàng koep
kikvorsch (boom —), sàei
kil (koud), sīngīm
kin, djààh
kind, ánàk
kip, īјàp

K

kist, pĕtī
kittelen, īrĕng, mĕngītĕn
klaar (gereed), lĕpàknàh
klaar (helder), dĕmàh
klàdī, loeèh, oepà
klap, nĕbèp
klapper (zie bij „kokosnoot”), njòh
klauw, oedjòh
kleeden, oen
kleedje (sarong), tààh
klein, īјoet
kleinkind, soe
klem (ziekte), kĕdjing
klemmen, tĕkĕpīt
kleur, màsĕm
kleven, lĕkàt
klimmen, lĕmákàt
kling, baing
kloek (vermetel), mákàng
kloppen (schors), máràng
kloven. mĕsèh
kluwen, bīnoe
knaap, ánàk làkī
knagen, mĕrīt
knakken, moetoen
knarsen, nĕkàrīt
knellen, tĕkĕpīt
knevel, boeloe pàh
knie, lĕp
knielen, soen lĕp
knijpen, lĕngĕn
knijptang, átīp tĕnèh, kĕtīp
knikken, mĕngoeàt
knippen, ngĕsĕtīng
knoflook, oedoeh báwàng
knoop, sábīt
knoopsgat, lóbàng sábīt

K

knorren, mĕngàng
koe (wilde —), sīau
koel, sīngīm
koenīr, kálĕ-sīau
koffer, pĕtī
kogel, pòngĕlòh
koken (water —), mànà
koken (vleesch, enz. —), pĕsàk
koker (in 't algemeen), boeàn
koker (naalden —), boeàn (—lòh)
koker (bamboe—, bergplaats voor het drink— en kookwater), soeng
koker (bamboe—, bestemd om de restanten van het eten in te doen), bĕngàh
koker (van gevlochten rotan; bergplaats voor de „sámīt", een mat uit „sàng" bladeren vervaardigd, dienende voor bescherming tegen regen en als dakbedekking), soengàp
kokosnoot, njòh
kokosolie, lau
kolf (van een geweer), soeàh pànàh
kom, kīoet
komen, ábī
komkommer, tīmoen
kooi, oebàn soeīh
voor kippen { kooi (kegelv. —), boeàn īјàp
voor kippen { kooi (cylinderv. —), boeboet īјàp
koopen, mĕlèh
koord, tálèh
koorts, sàkit dádĕm
kop (hoofd), oeloe
kop (drink —), kīoet
koper, djángin
koperdraad, kĕlámĕng
koppel (gordel), bĕláwīt

K

korrel, lòòng
kort, boeèd
kortelings, máding
koud, sīngīm
kraag, bátòk sàpei
kraal (van glas of aardewerk), īnò
kraal (van stukjes zwart gemaakt riet), sĕlápoet
krabben, gĕmmájau
kramp, maing sīn
krank, sàkit
krankzinnig, boeling
kreek, láloet
krekel, tīlīng
kreng, pàtei
kreupel, kĕdjà
kriebelen, mĕngītĕn
krijgen, àllàh
krokodil, bájá
krom, kīlàng
kroton (plant), oehoeng
kruipen, ngámàng
kuiken, ánàk īјàp
kuil, lóbàng
kuit (been), bĕtèh
kuit (van visch), tīlòh átoek
kunnen, īsoe
kussen (zoenen), mīndoek
kuur (gril), pálòh
kwaad (boos), mĕngĕndjáh
kwaad (slecht), djáàt
kwast (verf —), oebàn ngáloeng

L

laag (gemeen), djáàt
laag (niet hoog), lĕkà
laat, lĕbèh
laboe, tīmoen, tĕgĕn

L

lachen, pĕtáwá
ladder, sàn
laf, tàkoet
land, tànàh
lang, dádoe
langsèp (vrucht), làngĕsĕt
langzaam, kĕnò kĕnò
lans, njátàp
lans (spring —), blátīk
lasschen, pĕtoek
last (vracht), bàh
last (moeite), toesàh
last (bevel), soek
lastig, toesàh
leder, ánīt
ledig, kĕlàngàn
leeftijd, oedīp
leenen, moedjàm
leeren, bádàh
leggen (eieren —), oebàngī tīlòh
leggen (neer —), pĕdoemoen
leguaan, bīáwàk, páràng
lek, toedò
lekker (van smaak), mèh
lel (oor —), daun tĕlīngàh
lemmet, baing
lemmet, hoofd van het —, oetī baing
lemmet-punt, oedjàp baing
lemmet-rug, pauwīng baing
lemmet-sneede, njait baing
lenden, līkoet
lendendoek, ábĕt
lengte, dádoelán
lenig, lĕmàh
leunen, njĕndèh

L

leven, levend, oedīp
lever, àtei
lichaam, oesà
licht (helder), dĕmàh
licht (niet zwaar), njèhàn
lichten (bliksemen), bĕkīlàt
lidteeken, oelàt
lied, tīálòng
lied (godsdienstig —), dájoeng
lief, tīgà
lief hebben, bīn bīn
liegen, pálau
liggen, mĕkàn
lijk, kĕlónàn màtè
linker, kàbīng
links [1]), dàh kàbīng
linnen, ápèh
lip, sàdĕpàh
loensch, ngálánàng
lood, máhà
loopen, másàt
los, losgaan, lĕpòh
lubben, nīlòh
lucifer, tsoelò
luchtgat (in het dak), pááwàng
lui, lĕkòh
luis, koetoe

M

maag, oesoek
maal (keer), līwèh
maan, boelàn
maand, boelàn
maansverduistering, àboen boelàn
maas, lóbàng
mager, mèh

1) Voor de windstreken heeft de Kenja Dajak geen namen; hij spreekt alleen van links en rechts, als hij een richting wil aanduiden.

M

mais, jĕlei bàhà
mak, málei
maken, oejàn
makker, sĕbīlá
maleier, īdàh àlò
man, làkī
mand (draag —, van boven en aan een der opstaande zijden open tot opname van de vrachten), kībàh
mand (cylindervormig, bamboestokjes met tusschenruimten, onderling verbonden door rotan; het geheel — bij vervoer van rijst — van binnen bekleed met bladeren), boeboet
mand (cylindervormig, het geheel gevormd uit stukken boomschors), toebàng pàdei
mand (uit rotan dichtgevlochten rijstmand), īngĕn
mand (uit dunne gespleten rotan los gevlochten mand, aan de bovenzijde dicht te schuiven door middel van een touw, dient voor reismand), belànjàt
mànggá, tĕkóràng
mank, kĕdjà
mantel (krijgs —), bĕsoenoeng
martavaan, tàdjòh
masker, oedò
mat (van rotan), taing
mat (van palmblad), sáunīt
mat (van pandanblad), pàt dáàh
mat (in een prauw), kĕlásá
medelijden, lĕsau
medicijn, tábàn
meisje, ánàk lĕtòh
melaatsch, sàkit bījei

M

melk, soesoeh
mengen, pàkĕlàt, pòmòng
menig, kàdoe kàdoe
menigmaal, kàdoe līwèh
mensch, kĕlónàn, doeloeh. īdàh
merk (teeken), tĕlánàh
merk (spoor), oebàn
mes (in de mandau scheede), īlàng
meshecht, sáoep īlàng
mesje (rijst —), īlàng àdjau
mes (sikkelvormig grasmes), bloeoeng
met, ngàn
meten, noekàt
miauwen, mĕnoejau
middag, boeloeàh tau
mier, sánàm
mier (witte —), ànei
mier (vliegende —), ījàng
mijn (pers. vnw.), àkè
mikken, noedjò
misgeboorte, ánàk mĕngoet
misschien, tàhīn
mist, àboen
modder, táloeng
moeder, oewèh
moeder (schoon —), toeànbèh
moedervlek, tàih-tau
moedig, mákàng
moeilijk, toesàh
moeras, báwàng
moeten, átĕk
mond, moedjoen
monding, lòng
mooi, tigà
moorden, lĕmàtè
morgen, nĕmbàm
morsen, lábòh

M

mos, boetoeh
motregen, īmoet oedjàn
mouw, kīpoet sàpei
muis, bĕlábau
muis (rossige —), bĕlábau boesàng
muis (spring —), bĕlábau djàmī
muis (de kleinste soort), belábau àsīn
muskiet, djámoek
muts (krijgs —), beloekò
muurkastje (voor de krijgsmantels), ámīn bĕsoenoeng

N

naaien, njápīt
naaimandje, sàauh
naakt, oegèh
naald, lòh
naam, ngádàn
naar (voorz.), kà
nabij, njàng
nacht, táoep
nadat, mòòh
nadeel, loegī
nageboorte, hálàh
nagel, sīloe
nagenoeg, njàng
nàngká, bádoek
nat, bàsàh
nauw, sīlĕt
navel, poesĕt
Nederland, lĕpó blàdà
Nederlander, īdàh blàdà
neef, pàngánàk làkī
neen, tàoen; nàoen
neen (geenszins), tĕngàn
negen, pīàn
negentien, pīàn soeèh poelòh
negentig, pīàn poelòh
nek, ábīt
nest, sálá
net (schip —), īkĕp
net (werp —), djálàh
neus, ĕndoeng
neushoornvogel, tĕboen
nevel, àboen
nicht, pàngánàk lĕtòh
niemand, nàoen īnoe īnoe
nier, lòòng
niet, nàoen
niets, nàoen īnoe īnoe
nieuw, máding
nieuwsgierig, óbàh nààt
niezen, tsīmbĕn
nijdig, boesèh, mĕngĕndjàh
nijptang, kĕtīp
nog, lààh
nog niet, nàoen loepà
nu, dàk īnī
nut, toebòh

O

o!, ààh
óbī, bīákàh
och!, àdòh, àdī, oejai
ochtend, ĕmbàmbàm
oerbosch, poeloeng ĕmpàh
oever, sàdàh
oksel, ĕndàh ītèk
olie, njàk
olifantstand, kĕsoen
omarmen, njàkápoe
omdat, sàbīn, mòh
omdraaien, poepàh
omhakken, toebàng
omheining, mĕràhĕn
omhelzen, njákápoe

O

omhoog, koesoen
omlaag, kĕndà
omslaan (prauw), ngoeoep
omwinding (van koperdraad), oelàt
omwinding (van rotan), kàpoet
onder, kĕndà
onderbeen (kuit), bĕtèh
onder weg, kà boeloeh àh djánàn
ondiep, nībau
onbeschaafd, onbeschoft, onfatsoenlijk, } tàpàh tàbáràh
ongeluk, onheil, } sīoeh djáàt
onlangs, réh
onmiddellijk, djàkèh
onrijp, màtàh
ons, ámèh
ontevreden, sàkit tàwàh
ontmoeten, pĕsoek
ontrouw, màbàh
ontvangen (krijgen), àllàh
ontvreemden, mĕngĕlau
ontwaken, tàgàh
onverwachts, bĕlĕkàh
onverwijld, djàkèh
onweder, dau làngit
oog, màtà
oogenblikkelijk, djàkèh
ooghaar, boeloe màtà
ooglid, ánīt màtà
oogsten (rijst —), màdjau pàdei
ook, tètàh
oom, àmei ĕmbèh
oor, tĕlīngàh
oorknop, bĕlīp
oorlog, báwàh

O

oorring, bĕlauoeng
oorsprong, tàding
op (boven —), kĕmbò
op (ter plaatse van), dálau
opbergen, pĕdĕmoen
opdat, mĕleinoe
open, openen, moeáp
opening, lóbàng
opgeruimd, pĕkèh
ophangen, mĕngátoeng
opheffen, oplichten } mĕnggájàng
oprapen, àllàh
oprecht, tĕnĕng
oprispen, mĕkĕk
opstaan, bĕtèh
opstapelen, pĕmboen
opvaren, mĕtik
opvolgen (nakomen), bájàh
opvolgen (vervangen), soeàh
opzettelijk, pòòng
opzwellen, bààh
oud, kájá
ouderdom, oedīp
overgeven (braken), noetàh
overkant, láwàt, dīpàh
overkoken, loepoet
overlijden, màtè
overstrooming, lĕpàh
overzijde, làwàt

P

paadje (voetpad), djánàn ījoet
paal, soekàh
paar, oen
pagaai, bĕsei
pagaaien, mĕsei
palm (van de hand), lálĕt oedjòh

P

pan (braad —), koedèn
pan (dak-, sīràp), kĕpàng
pandanblad, dáàh
pantalon, sĕloeĕn
panter, koelèh
pap, boelit
pàpájá, boewàh dòng, màdjàn
papier, kĕrtàs
parkiet, īkīng
pees, oeàt
pellen (vrucht —), ngáloewàng
pen (stekelvarken —), boeloe (—kĕtoeng)
peper (spaansche —), sĕbèh
pĕté, pĕtàh
petroleum, njàk gàt
piek, njátàp
piepen (van een vogel), mĕngĕsīp
pier, látī
pijl, àngàn
pijlengift, sàlòh
pijlverzwaring (een stukje veer aan het uiteinde van de pijl gestoken om haar in de goede richting te houden na het wegblazen), īping
pijn, sàkit
pijnlijk, sàkit
pin (in de oorgaten), hàmbai
pin (in het mannelijk schaamdeel), àdjàh boetòh
pīnàng, gát
pink, oedjòh īking
pīsàng, pĕtī

verschillende pīsàngsoorten,
- pĕtī bájàh
- — bàngàn
- — boesàng doemīt
- — lèndjau
- — kĕlàssī
- — sĕm
- — bĕp
- — pàdei
- — boekoeng

pit, loewàng
plagen, kĕmbánoeh
plan hebben, táweiī
plank, àsòh
plank (rustende op de planken onder de rijstschuur en zoodanig bewerkt [uitgehold] dat de muizen niet bij de rijst kunnen komen), gálĕng
planten, moelàh
pluim (van veeren op de zonnehoed), kīrip soeīh
pluim (van rotandraadjes op de zonnehoed, waaraan de veeren verbonden worden), oekĕk
plat (niet gebogen), nībau
plotseling, bĕlĕkàh
plukken, mĕnoegàt
poes, sièng
poetsen, moeèh
pokziekte, sàkit kĕlàpīt
pols, ĕngĕm
poot (van een dier), tàkĕt
praten (redeneeren), pĕsīoe (pĕtīràh)
prauw, áloet
prijs, bĕlījàh
prikken, noedjàk
proeven (eten —), nĕsàk
proviand, ngoejòh
pruim (tabaks —), soegī
pruim (sīrīh —), sīpàh
puist, páhàh
punt (ijzeren — aan een stok), tĕgīng

R

raak, pĕsīoeh
raam (luchtgat), páawàng
raan (vreemd), mĕòh tàwei
raden, koen tàwei
rak (voor de gesnelde doodshoofden) bĕnájàn
raken, pĕsīoeh
ramboetan, bĕlītī
rangschikken, oejàn
rauw, màtàh
ravijn, ábàk
razen, bīkàh
razend, làm máboek
rechter, táoeh
rechts [1]), dàh tàoeh
rechtuit, pĕndjan
ree (hinde). pàjan toeàh
reeds, lĕpàk
regelen, oejàn
regen, oedjàn
regenboog, láliwàh
regenen, oen oedjàn
regenscherm (een huif van palmbladeren, waarin hoofd en bovenlichaam opgenomen worden), tīloeng sàng (sàng is het palmblad, waaruit de regenscherm wordt vervaardigd)
reishoed, sàoeng
reismand, bĕlànjàt
reisvoorraad, ngoejòh
reuk (geur), bàau
rhinoceros, tĕmdòh
rhinoceroshoorn, oewàng tĕmdòh
rhinocerosvogel, tĕboen
rib, toelàng tĕgàng
rieken, mádĕk

1) Zie noot bij „links".

R

riem (roeispaan), bĕsei
riet, èhèh, áhèh
rietpluim, boeàh èhèh
rijgen, njoelòh
rijk, kàdoe īnoe īnoe
rijksdaalder, līgīt
rijp, sák
rijst (in den bolster met steel), pàdei máding
rijst (in den bolster zonder steel), pàdei
rijst (gepofte jonge —), oebĕk
rijst (ontbolsterd), bàhà
rijst (gekookt), kánàn
rijst (kleef —), oebàk
rijstbol (van aardewerk), koedèn tànàh
rijstmesje, īlàng àdjan
rijstoogsten, màdjan pàdei
rijstpap, boelit kánàn
rijstschuur, lĕpó boeng
rijststampblok, lĕsoeng
rijststampblok (klein — voor gebruik in de kamer), kĕbàng
rijststampen, mĕsàh
rijststampen, loeh
rijstveld (droog), oemàh
rijstveld (nat), pàkoeng
rijstvogeltje, oepīt
rijstwan, tápàn
rijstzak, bààn bàhà
rillen, ngīlīgàh
rimpel, ánàng
ring (vinger —), ànggò
rivier, soengei
roeien, mĕsei
roeispaan, bĕsei
roepen, mĕngīn

R

roer (blaas —), kĕlĕpoet
roeren, moelèk
roest, sápoek
roet, ànòh
romp, boetoen oesà
rond, bĕlòòng
rood, bálà
rook, sàp
rooken (sigaar —), ngĕloekòh
roosteren, pĕládàng
rooven, poenàn
ròtàn (rotting), oewei
rotanpunten, oeboet
rug (van het lichaam), līkoet
rugbedekking (vel of matje), kĕláwàh
ruggegraat, toelàng līkoet
ruiken, bàau
ruilen, pĕsálioe
rups, oelĕt
rustbank, tĕgàn
ruw, látàh
ruzie, kàdoe dau

S

sago, boeloeng
samen, pámoeng
sap, tĕlàng
saroeng (groote —), tip
saroeng (kleine), tààh
schaamdeel (m.), boetòh
schaamdeel (v.), màh
schaar (knip —), gĕsĕtīng
schade, loegī
schaduw, līngei
scheede (mandau —), soeàh
scheede (van het mesje behoorende bij de mandau), boerĕng
scheede (hoofd van de scheede aan de scherpzijde open), pàh soeàh
scheede (ingang van de —), lóbàng soeàh
scheef, nĕkàdjàh
scheel (— zien), ngálánàng
scheenbeen, loeloet
schelp (zee —), soelau
schepnet, īkĕp
scheren, lĕmádjīp
scherp (bijv. n.), njáàt
scheuren, mĕrīt
schieten (met 't geweer), mĕnīn
schieten (met 't blaasroer, njĕpoet
schil (zachte —), koelīt
schil (barde bast), kīoet
schild, kĕlĕmbīt
schildpad, kĕlĕp
schip, kàpàn
schitteren, ngīdīrĕp
schoon, tīgà
schoonbroeder (— zuster), sàbei
schoonzoon (— dochter), ánàk àoeng
schoonvader, toeàn bèh
schoonmoeder, tīnàu bèh
schoppen, nĕpàdjàn
schor, bárèh
schors, koelīt kájoe
schortdoek, ábĕt
schouder, līīp
schreien, nàngè
schrift, soeràt
schrikbeeld (beelden om de booze geesten uit den kampong te houden), bĕláwīng
schrikken, kĕtjĕt
schrikpaal (paal met houtkrullen om

S

de booze geesten af te schrikken), kràmĕn
schub, kīng
schuit (prauw), áloet
schuiven (voort —), mĕnàt
schuld, oetàng
schuld (misslag), sálàh
schurft, kīp
schuier (rijst —), lĕpó (— boeng)
sĕréh, bĕlànglàh
sidderen, ngīlīgàh
sigaar, loekòh
sinaasappel, boengau mèh
sīràp, kĕpàng
sīrīh (zie bij „betel"), oedoeh sīpàh
sīrīhpruimen, ngīpàh
slaaf, oelá
slaan, mĕtàh
slaapbank, tĕgàn
slagtand, jīpĕn
slak (met huisje), bĕlálèh
slang, njīpàh
slapen, loendòh
slecht, djáàt
slechts, toewàh
slepen, menàt
slèndàng (smal), kàloemàh
slèndàng (breed), sĕlīndoet
sleutel, koesī
slib, toenjàng
slijk, táloeng
slijm, mĕkèk
slijpen, mĕnàp
slijpsteen, tĕnápàn
slikken, njīlòh
slim, mĕndjàm
slot, koesī

S

sluipen, pĕkĕdjĕp
sluiten, mĕkĕp
sluitknoop (van den mandaugordel, sīgĕp soeàh
sluitstok (voor afsluiting van de deur), àlĕt
smaak, lèng
smeden, tĕlánàn
smelten, tànnjòh
smerig, mánòh
snavel, pàh
snel, tàdjĕn
snijden, moetoen
snoer (kralen —), oelĕng
snor, boeloe pàh
snolken, kĕrĕĕt
snot, pènàn
spees, njátàp
spiegel, kĕlīngei,
spin, tĕláwàh
spijs, poengoemán
splijten, mĕsèh
splinter, tĕmĕn
spoedig, tàdjĕn
spoor (merk), oebàn
spoor (van een haan), sàkàh
spreken, pĕsīoe, pĕtīràh
springen, noekoedjàng
springen (barsten), pĕtèh
spuwen (op Europeesche wijze), njĕmoelàh
spuwen (sissend tusschen de tanden door), lĕmoeràh
staart, īkòh
staart (van een vogel), tĕrgàh
staf (wandelstok), tĕkĕn
stam (boom —), īnàn

S

stam (volks —), oemá
stamhoofd, párèn
stampblok, lèsoeng
stampen (rijst—; suikerriet—; boombast —), mĕsàh
stamper, loeh
stank, boetoeng
stapelen (op —), pĕmboen
staren, sĕmĕnĕng nậàt
steeds, àdjàn
steen, bátoe bátòh
steen (in dierenlichaam), bátoe { toetoek / bàngĕt / kĕlàssi } aap-soorten
steenpuist, toekòh
stekel (doorn), soeàk
stekelvarken (zie „pen"), kĕtoeng, bĕkīàh
stelen, mĕngálau
stellig, lànàh
stem, dau
stempel, tjàp
ster, kĕtoeĕn
strik, moeàt
sterven, màtè
stevig, maing
stiefkind, ánàk àmoeng
stier (wilde —), sīau
stil, līnèh
stinken, boetoeng
stoelgang, lĕpīn
stok (wandel —), tĕkĕn
stom (dom), nàoen tīsin
stom (spraakgebrek), àmàng
stomp (bot), kàsàn
stookplaats, átàng
stoomboot, kàpàn àpoej

S

stout, djáàt
straf, oekoem
straffen, poekoem
straks, ĕnoep
strijdmantel, bĕsoenoeng
strijdmuts, beloekò
strik (voor vogels), bīoeh
stront, tàīh
stroo, oedoeh pàdei
stroomafwaarts, ngīlīr
stroomopwaarts, mĕtīk
stroomversnelling, kīhàm
struikgewas, poeloeng djĕkau
stuk, bĕsèh
sturen (zenden), kátoe
suiker, goelà
suikerriet, tĕpoe
verschillende soorten van suikerriet:
- tĕpoe mánoek
- — sĕpīt
- — bálà
- — lītèh
- — sèm
- — sálĕng
- — álàng njau
- — lĕpó djálàn
- — àpoej
- — koebau
- — doek
- — dĕng
- — ĕmboen

sussen, pĕsálòh

T

taai, sèpīt
taal, dáhòh
tabak, djàkòh
tabaksasch, ájoe loekòh
tabaksdoos, kīràn djàkòh

T

tabakspruim, soegī
tachtig, ájà poelòh
tak (van een boom), dààn
tak (van een rivier), lòng
takkebos, pòmòng dààn
talisman, djīmàt
talrijk, kàdoe
tam, málei
tàmpáján, tàdjòh
tand, jīpĕn
tand (oorversiering), oedĕng
tangetje (voor het uittrekken van oog-, wenkbrauw-, baard-, en schaamharen), sĕp
tante, oewèh embèh
tarwe (tursche —), jĕlei bàhà
tasch, kīràn
tatouage, tĕdàk
tatoueeren, nĕdàk
teef, àsoe toeàh
teeken, tĕlánàh
teekenen (graveeren), ngáloeng
teekening, káloeng
teen, boeàh tàkĕt
tegelijk, mòng mòng
tegenhouden, màmàn
tegenkomen, pĕsoek
telkens, moetoeng moetoeng
tellen, moesàp
tepel, ītèk
téròng (wilde—), oelĕm málòh
terstond, bĕlĕkàh
terug, pĕlīwàh
tevreden, oebàk
thans, dàk īnī
tien, poelòh
tijger, lĕndjau

T

tijger (konings—), lĕndjau párèn
tijgerhuid, ánīt lĕndjau
tijgerkat, koelèh
tin, sĕmhà
tint, nààn
toebehooren, ánoendjī
toedoen (sluiten), mĕkĕp
toen, dàlau īdèh
toestaan, soek tàh
toevertrouwen, màngmàh
tolk, bàsàh tīràh
tondeldoos, kīràn bátoeng
tong, djĕlàh
toon (teen), boeàh tàkĕt
toonen, mĕnoedjò
toornig, mĕngĕndjàh
toorts, poedau
tor, poengá
tot aan, ábi kīnà
touw, táléh
touweinde (van den mandaugordel), tĕloeh soeàh
traan, loelòh
trachten, nĕsĕk
trap (ladder), sàn
trappen (schoppen), nĕpàdjàn
trede, tàk sàn
treffen (raken), pĕsīoeh
treurig, sàkit tàwei
trog, tàhàn
trom (bĕdoek), djátoeng
tromstok, pīt djátoeng
troosten, mòmòh
tros (pīsàng —), ĕnbàn
trouwen, pĕkībàn
turen, sĕmĕnĕng nààt
tusschen, bĕloeàh

T

twaalf, doewà soeèh poelòh
twee, doewà
tweehonderd, doewà àtòh
tweeling, pĕtĕmbàn
tweemaal, doewà līwèh
twijg, dààn
twintig, doewà poelòh
twisten, pĕkĕndjàh pàh

U

u, īkò
ui, báwàng
uil (vogel), oewàk tsàng
uier, ītèk
uitbroeden, mĕkàp
uitblazen, lĕmátàk
uiteinde (eindpunt), boelàn
uitleggen, oejàn dĕmàh
uitpersen, mĕmàh
uitrekken (zich —), koemàt
uittrekken (haren —), sĕp
uitwas (gezwel), boekoe
uitwerpselen, tàīh
uitzuigen, nīsīp
urineeren, mĕnjīngīt
uw, īkò

V

vaan (vaandel), bĕlīràh
vaam (vadem), dĕpàh
vader, àmei
vallen, lábòh
vangen, lĕmákĕp
varen (plant), pàkoe
varens (eetbare soorten van —) { pàkoe pájá / pàkoe djoeloet
varken (tam—), boeīn
varken (wild—), bàboej
varkenskot. tĕpàp boeīn
varkenstrog, tàhàn boeīn
vastbinden, mĕngàpoet
vechten, pĕkĕndjàh
veder (van een vogel), boeloe
veel, kàdoe
veertien, pàt soeèh poelòh
veertig, pàt poelòh
vegen, mĕpàh
vel, ánīt
ver, èntjòk
verbaasd, mòòh tàwei
verbannen, pĕt
verbieden, ájèn
verbodsbepalingen, málàn
verbranden (van een huis), toetoeng
verbranden (zick branden), làsòh
verdorren, mĕgàng
verdriet, sàkit tàwei
verdwalen, līngoe
vergadering, pĕtīràh
vergadering (groote —), pĕmoeng
vergeefs, tĕbòhò
vergelden, mĕnjoeàh
vergezellen, bájàh
vergift, sàlòh
verhemelte, tĕngàk
verheugd, bàngĕn
verhuizen, boelàk
verkeerd, sálàh
verkoopen, pĕbĕlī
verhouden. sàkit īmbĕn
verlegen (beschaamd), sáèh
verlies, loegī
verliezen, pĕsau
vermetel, mákàng
verstaan, tīsin
verstuiken, djīlòèk

V

vertellen, pĕtīràh
vervolgens, sĕlòh
verwonderd, mòòh tàwei
verzadigd, bĕsòh
vezel, tèh
vier, pàt
vijand, ájau
vijf, lĕmà
vijftien, lĕmà soeèh poelòh
vijftig, lĕmà poelòh
vijl, sĕkòòk
villen, mánīt
vin, àmbīng
vinger, oedjòh
visch, átoek
vischhaak, pĕsī
vischnet (zie bij „net"), djálàh, īkĕp
visschen, mĕsī
vlag, bĕlīràh
vlak, koeàh
vleermuis (kleine —), pĕndàn
vleermuis (groote —), láwàt
vleesch, sīn
vlerk (vleugel), kápīt
vlieg, làngòh
vliegen, mádàng
vlinder, kàtàbálī
vloer, soelòh
vloo, oetīp
vlot (vaartuig), àkit
vluchten, mĕngásàh
vlug, tàdjĕn
vocht (sap), tĕlàng
voet, tàkĕt
voetpad, djánàn
voetspoor, oebàn
vogel, soeīh

V

vol, sàngàn
volgen, toegoeng
vonder, tītei
vonkelen, pīlau
vonnis, láwī
vooraan, ádiug
voorbij, pĕlápoe
voorgalerij, oesih
voorhoofd, ànàng
voorsteven, oekau
voorteekens, ámĕn
vooruit!, tèh nàh
vouwen, lĕpĕt
vragen, lĕmoetoe
vrees, vreezen, tàkoet
vriend, sĕbīlá
vroolijk, pĕkèh
vrouw, lĕtòh
vrucht, boeàh
vuil, mánòh
vuist, djĕmám
vullen, ngàngàn
vuur, àpoej
vuurslag, bátoeng
vuursteen, bátòh bátoeng

W

waanzinnig, boeling
waar, waarachtig, lántàh
waar, waarheen, kĕmbī
waarom, àh īnoe
wachten, pĕkĕnàh
walm, sàp
wan, tápàn
wang, pīngàh
wanneer (als), boek
wanneer ?, mīdàn
wanneer, nĕtàp

W

want, sàbīn
wapen, kĕlájàn
warm (van de zon), páhàng tau
warm (van het vuur), lásòh
was, kĕlànjòh
wasem, tásàp
wasschen, mòhèh
wat ?, koembīn
water, soengei
waterleiding, tĕlī
web (spinne—), ábàt
wederom, tĕpàlààh
weduwe, báloe
weduwnaar, àmbàn
week (zacht), lĕmàh
weeken, mĕndĕm
weenen, nàngè
weg (zelfst. n.), djánàn
weg (bijw.), màsàt
weggooien, pàt
wegloopen, làp
weifelen, kàwà kàwà
weinig, kĕdījoet, ījoet
wenkbrauw, līkau
wenken, májàp
werkelijk, lànàh
werpen (gooien), nèmoelòh
werpnet, djálàh
wie, èh
wij, tĕpàt
wijs, mĕndjàm
wijsvinger, oedjòh toedjò
wijzen, noedjò
wild (woest), njákàt
willen (graag —), óbàh
wind, bájoe
winst, àllàh teidàh

W

wit, poetih
wolk, àboen
wond, soeàt
wonen, ngīlīnèh
woning, lĕpó
worm (aard —), látī
wortel, àkàh
woud, poeloeng ĕmpàh
wrang, mĕsĕm
wrat, boetĕt
wreef (van de voet), lálĕt tàkĕt
wulpsch, gàtĕn

Z

zaad, bĕnèh
zaag, gàràdjī
zaaien, lĕmá
zacht, lĕmàh
zachtjes, sĕlĕm
zagen, ngàràdjī
zak (reis —), bĕlànjàt
zeef, kòh
zeep, sàboen
zeer (erg), lán
zeer (pijn), sàkit
zegel, tjàp
zeker, lànàh
zelf, tĕngàn
zemelen, oelĕk
zenden, kátoe
zes, nàm
zestien, nàm soeèh poelòh
zestig, nàm poelòh
zeug, boeīn toeàh
zeven (ziften), mĕkòh
zeven (telw.), toedjòh
zeventien, toedjòh soeèh poelòh
zeventig, toedjòh poelòh

Z

ziek, sàkit
ziekte, pĕnjàkit
zien, náàt
zij, īja (enk.); ijà moeng tàh; īdàh īnà (meerv.)
zijn (pers. v.); īja
zijn (werkw.), oentàh
zingen, téálòng
zitmatje, tábīt
zitplankje (in een prauw), gàn
zitten, ádoeng
zitten met uitgestrekte beenen, ádoeng bĕdjòh
zitten met opgetrokken knieën, ádoeng pàng
zitten op de hurken, ádoeng djoeoeng
zitlten met gekruiste beenen, ádoeng lĕmèk
zoeken, àllàh
zoen, zoenen, mīndoek
zoet (van spijs), mèh
zoet (van gedrag), tīgà
zoldering, njoelàn

Z

zon, màtà tau
zonnehoed, sàoeng
zonsverduistering, àboen màtà tau
zoo, mĕkīnà
zoon, ànàk làkī
zout, oesin
zuchten, làmàh
zuigen (zuigeling), ngītèh (ánàk —)
zuster, sàngánàk lĕtòh mèh
zuur, kīpi
zuurzak (vrucht), dījàn blàdà
zwaar, báhàt
zwaard (mandau), soeàh
zwager, sàbei
zwam, njámòh
zwanger, lĕmálèh
zwart, sálĕng
zweer, toekòh
zweeten, sánàh
zwemmen, mĕnjátoeng
zweren (eed —), poe — dòh
zwoord, ánīt boeīn

TELWOORDEN.

één, sá
twee, doewà
drie, tĕloe
vier, pàt
vijf, lĕmà
zes, nàm
zeven, toedjòh
acht, ájà
negen, pīàn
tien, poelòh
elf, sá soeèh poelòh
twaalf, doewà soeèh poelòh
twintig, doewà poelòh
een en twintig, sà soeèh doewà poelòh
dertig, tĕloe poelòh
tachtig, ájà poelòh
honderd, màtòh
twee honderd, doewà àtòh
negen honderd, pīàn àtòh
duizend, sá līboe
tien duizend, poelòh līboe
honderd duizend, màtòh līboe

Eenige voorbeelden van zinsvorming.

Waar gaat gij heen?	tèh kĕmbī òh?.
Ik ga naar de ladang.	àkè tèh dálau oemàh.
Waarom gaat uw man niet mede?	koembīn làkī òh nàoen tèh ngàn tjòh?
Mijn kind heeft koorts.	ánàkè sàkit dádĕm.
Breng van de ladang wat komkommers mede.	inggīn kĕdījoet tīmoen sĕn dálau oemàh.
Gisteren heb ik veel visch gevangen met het werpnet.	Njápré àkè àllàh átoek mĕndjàlàh kàdoe lán nàh.
Het is nu hoog water, wij kunnen niet naar boven (op — varen).	Dàk īnī soengei bījoe nàoen īloe sĕndàng moetīk.
Daarom zullen wij maar tot morgenochtend wachten.	Tĕpàt pĕkànnei toeàh nàh ábi nĕmbàm.
Ik heb plan om naar Long Iram te gaan, maar ik heb nog geen goede voorteekens (vogels) gevonden.	Táweiī oebàk tèh kà Long Iram, mòh àkè nàoen pĕsoek ámĕn tīgà.
Hebt ge al rotan en getah gezocht?	īkò lĕpàk àllàh oewei àllàh tīpei?
De honden hebben gisteren een hert opgejaagd.	àsoe njápré mĕngàng pájau.
Waar?	kĕmbī?
In het bosch aan den overkant van de rivier.	kà poeloeng kà dīpàh soengei.
Hebt ge gehoord, dat Tàmàn Mĕràng onlangs overleden is?	kĕnán tàh īkò Tàmàn Mĕràng màtè réh?
Waar is het kerkhof?	kembī tànàh mòòh?
Achter dien heuvel.	kà līkoet moedoengījoet īnà.
Hebt ge al gegeten? Ja.,	īkò lĕpàk oemán? -- áh.
Hebt ge het vuur in de kamer al aangelegd?	lĕpàk īkò oejàn àpoej kà ámīn tīh.
Nog niet.	nàoen loepàh.
Ik heb weinig rijst kunnen snijden, omdat het den geheelen dag hard geregend heeft op den ladang.	àkè màdjau kĕdījoet toeàh nàh pàdei, mòh tau īnī oedjàn kásàh dálau oemàh.

Wie heeft die zonnehoed gemaakt?	èh oejàn saòeng īnī!
Mijn meisje (beminde).	lĕtòh īh.
Spreekt gij ook Boesàng of alleen Kĕnjà.	īkò īsoe boesàng īkò īsoe kĕnjà pĕtīràh ngàn dàh.
Hebt ge de prauw al hersteld en van boorden voorzien.	īkò lĕpàk oejàn áloet ngàn bĕloembīngàh.
Er is een kip weg; vanochtend was zij er nog.	sá īj̀àp pĕsau, ĕmbàm īnī oen lààh kīnī.
Dit is het kind van het kampong-hoofd.	ánàk īnī ánàk párèn àmei kīnī.
Wat heeft het op de vingers?	īnoe kà oesoen oedjòh àh?
Het is schurft.	kīp.
Onder weg heeft het hard geonweerd en geregend.	kà boeloeh àh djánàn dau làngit oedjàn kásàh.
Zij is boos op mij.	īj̀à mĕngĕndjàh àkè.
Waarom wordt er op de trom (bĕdoek) geslagen?	koembīn īdàh dàk djátoeng.
Wie heeft dit (wilde) varken dood gemaakt?	éh làh màtè bàboej īnī.
Hoe dikwijls zijt gij naar Serawak geweest?	koedà līwèh īkò tèh kà Sĕráwàk.
Ik ga nu rijst stampen.	àkè dàk īnī mĕsàh.

Nederlandsch-Kĕnjà Dájàksche

WOORDENLIJST

SAMENGESTELD DOOR

P. VAN GENDEREN STORT,
Kapitein van den Generalen Staf
VAN HET
Nederlandsch-Indisch Leger.

VERHANDELINGEN
VAN HET
Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIX.
Derde stuk.

BATAVIA, ALBRECHT & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.
1912.

Nadere bijdrage tot de kennis van het Talaoetsch,

DOOR

Dr. K. G. F. STELLER.

Als eerste stuk van het LIXe deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen verscheen een gemeenschappelijke arbeid der Heeren Dr. N. Adriani en J. P. Talens over het Talaoetsch, eene eerste poging, om deze taal toegankelijk te maken voor bestudeering door personen, wier studie hen met deze taal of wier levenstaak hen met het volk, dat deze taal spreekt, in aanraking brengt en wien het tot dusver geheel aan materiaal daartoe ontbrak.

Met het oog op eenen arbeid op het gebied der talen, die op de Sangir- en Talaoet-Eilanden worden gesproken, welke arbeid het Sangir- en Talaoet-Comité mij wenscht op te dragen, werd ik er toe gebracht, den eersten tijd van mijn verlof te besteden aan de bestudeering van het Talaoetsch, een studie, waarnaar ik reeds lang verlangd had, maar die mij tot dusver onmogelijk was geweest.

Bij mijne studie werd door mij natuurlijk een dankbaar gebruik gemaakt van bovengenoemde schets van het Talaoetsch, door Dr. Adriani gemaakt naar gegevens van den heer J. P. Talens, terwijl de jonge onderwijzer-voorganger Willem Maäṛiwoeta (een der eerstelingen van het Seminarie te Kaloewatoe, die in October 1911 zijne studies voltooid heeft), mij zijne levende kennis van zijne moedertaal ter beschikking stelde. Mij kwam het hierbij zeer te stade, dat ik het Sangirsch, dat aan het Talaoetsch-gelijk mij gebleken is zeer na verwant is, vrijwel als mijne moedertaal kan beschouwen.

Dit hielp mij over vele moeilijkheden heen, waarvoor een onvervalscht Westersch onderzoeker vaak staat als voor een steilen berg.

Reeds spoedig bemerkte ik, dat het bovenbedoelde werk, bij groote verdiensten, ook de fouten vertoont, die haast onvermijdelijk zijn bij het onderzoek door een Europeaan naar een Indonesische taal, bij welk onderzoek hij aangewezen is op personen, die hem slechts ten deele verstaan, die niet de

minste notie hebben van grammatica — immers hunne taal spreken, zonder zich rekenschap te geven of zelfs bewust te zijn van den bouw en de regelen daarvan — en die niet begrijpen om welke finesses het gaat.

Dr. Adriani kan echter niet aansprakelijk gesteld worden voor de minder juiste gegevens, die hij slechts wetenschappelijk te bewerken en te rangschikken had. En het is geen wonder, dat hij hier en daar uit verkeerde gegevens tot onjuiste conclusies kwam.

Evenmin kan men het ook den Heer Talens toerekenen, dat hij verkeerd verstaan werd en met zijn Hollandsch oor soms verkeerd opving, wat hem medegedeeld werd.

Hoogstens zou men beiden Heeren een verwijt van te groote voortvarendheid mogen maken. Maar dan zouden wij in het geheel niets hebben en tevens het belangrijke en verdienstelijke van hun arbeid missen!

Wegens de onjuistheden en leemten echter, die ik op het oog heb, kan het boekje, zooals het daar ligt, niet wel dienen voor de studie van het Talaoetsch, daar het geen geheel betrouwbare gids is en den leerling vaak op een dwaalspoor brengt. Daarom heb ik gemeend, — hoezeer dan ook slechts met grooten schroom daartoe overgaande, immers ben ik zelf pas een beginner — het mijne ertoe te moeten bijdragen, dat zoo spoedig mogelijk deze hindernissen voor het verkrijgen van een juiste kennis van het Talaoetsch worden weggenomen. Tevens wensch ik aan te vullen, waar het noodig en mogelijk is.

Helaas ben ik thans nog niet in staat, alle moeilijkheden op te lossen. Daarvoor zou 't noodig zijn, dat ik eenigen tijd in het land zelf een nader onderzoek instelde, waartoe vooralsnog echter geene gelegenheid bestaat. Moest ik dan liever voorloopig vóór mij houden, wat reeds verkregen werd, omdat het nog niet volmaakt is? Dan ware ook hier weer „het betere de vijand van het goede." En daarom . . . . . . worde hierbij het resultaat mijner pogingen bescheidenlijk aangeboden aan de belangstelling en onderworpen aan de critiek van wie zich met dit onderwerp bezighouden, — waarbij ik o. a. denk aan mijne collega's Stokking en Zwaan en aan den Heer E. Gobée, Controleur B. B. opdat door aller samenwerking het doel bereikt moge worden.

Bij de behandeling schijnt het mij het meest praktisch, de paragrafenindeeling van Dr. Adriani te volgen. Na de bespreking hiervan volgen dan, als toevoegsel, eenige verhalen, raadsels en liederen met de vertaling daarvan en met opmerkingen en aanteekeningen naar aanleiding van de daarin voorkomende woorden en uitdrukkingen.

§. 1. Deze paragraaf geeft, uit haren aard, geene aanleiding tot opmerkingen, dan alleen omtrent het Salibaboo's Woordenboek van A. de Steurs, d. d.

Batavia 1842, dat niet meer is dan een lijstje van een goede honderd woorden, die slechts twee en een halve bladzijde vullen van het tijdschrift voor Ned.-Indië, 4*e* jaarg. 2*e* deel. Het woordenlijstje is Hollandsch-Talaoetsch. De spelling is slecht, de woorden zijn doorgaans onnauwkeurig weergegeven en ook niet altijd de equivalenten der Hollandsche woorden.

Het lijstje is niet meer dan eene curiositeit. — Hetzelfde valt te zeggen, van het lijstje van Sangireesche en Talaoetsche woorden Ind. Mag. 1*e* twaalftal nos. 7,8 en 9, dd. 1844, bldz. 29—32.

Dit lijstje bevat een tachtigtal woorden, zoo mogelijk nog minder juist gehoord en gespeld dan die der bovengenoemde lijst.

§ 2. **Naam en aard van het volk.** Volledigheidshalve voeg ik aan de 2*de* alinea toe de beide andere Sangireesche Sasahara-benamingen voor Talaoet en Talaoerees, n. l. Isi-horo en Magha*l*ontehang, waarvan de eerste slaat op de ongevijlde (dus scherpe, vandaar horo) tanden, (isi), der Talaoereezen en de tweede op hunne taal, die den Sangireezen als een „brabbeltaal" voorkwam. [1]).

Op bladzijde 3, vierde regel van boven, staat Sa*l*ibaboe en Kawahoeang, hetgeen echter Salibaboe en Kawoehoeang moet zijn. Over de afleiding van dezen naam, zie 't slot van § 50.

Ten slotte worde nog opgemerkt, dat thans de Dienaar des Woords van Salibaboe niet meer te Morouge, maar te Liroeng woont, terwijl eene der standplaatsen der Dienaren des Woords van Karakelang thans Kiama is (vroeger Beo). Het is nog niet beslist, of de andere Dienaar des Woords te Rainis zal blijven wonen dan wel zich elders zal vestigen.

§ 3. **Dialecten.** Te Kalongan (Tal. A*l*ongana) op Salibaboe wordt niet het Salibaboesche dialect gesproken, maar dat van Karakelang-Zuid, — zeker wel door de ligging dier plaats tegenover Taroeng, waar de oversteek het kortst is.

De (W.) achter Karakelang van de woorden nioeṛa en Awaṛoeana moet vervangen worden door (N.), daar dit een eigenaardigheid van het Noord-Karakelangsche dialect is, dat ook overigens zich nauwer aansluit aan het Taroenaasch-Taboekansche dialect op Groot-Sangir, dat dezelfde ṛ heeft. Voor zaken, waarvoor de andere dialecten een eigen of een afwijkend woord hebben, vindt men in het Noord-Karakelangsch vaak dezelfde woorden of vormen als in het Noord-Sangirsch: b. v. ananas is in het Salibaboesch paṛangena,

1) magha*l*ontehang, stam ga*l*ontehĕ' = rammelen, in den zin van bargoensch spreken, brabbelen. Over den vorm zie S. Sprk. bldz. 56—60 en bldz. 64.

daarentegen op Gr. Sangir en in het Noord-Karakelangsch nanasi; djĕroek is op Salibaboe bosa, op Sangir en Noord-Karakelang limoe; waar elders boesa'a (pisang) en esaka (man, mannelijk) gezegd wordt, zegt men op Noord-Karakelang boesa' en esa' (Groot-Sangir boesa' en ese'). [1]).

Te Roeso (Karakelang-Zuid) hoort men nog een ander dialectisch verschil, dat echter aan het verdwijnen is: in plaats van de Salibaboesche *k* hoort men daar de *s* gebruiken, b. v. esasa, Awasoeana, voor esaka en Awakoeana; apoesa soe lălloe băssasa, voor apoeka soe lălloe băssaka (= kalk in een gebarsten bamboekoker, Sangireesch apoe' soe lĕlloe' bĕ'sahĕ'). Deze *s* is niet onmiddellijk uit de *k*, maar uit de *tj* ontstaan. Zooals reeds gezegd, verdwijnt dit echter gaandeweg, sedert er te Roeso vele lieden van Niampak zijn komen wonen, die deze eigenaardigheid der oorspronkelijke bewoners belachelijk maakten en hun dialect wisten te doen domineeren.

Het is merkwaardig, zoovele verschillen te vinden — veel meer dan men op de Sangir-eilanden aantreft — onder een bevolking zoo gering in aantal en betrekkelijk dicht bij elkaar wonende.

§ 4. Waar op pagina 6 gezegd wordt, dat het Talaoetsch den oorspronkelijken eindsluiter *n* of *m* tot na maakt, daar moet de restrictie gemaakt worden, dat zulks niet altijd geschiedt, althans tegenwoordig niet bij het overnemen van vreemde woorden: voor Benjamin, Willem zegt men: *i* Benjami, *i* Welle.

Zoo vond ik patiri voor tol van den stam tiring (Sang. id.) = draaien, naast tiringa in de uitdrukking tiring oe poea of tirim poea = duizeligheid. Bij niroe = wan, waar het Sang. nihoeng heeft en men dus niroenga of niroena zou verwachten, heeft men slechts met een schijnbare uitzondering te doen, daar de ng van het Sang. woord niet oorspronkelijk lijkt, te oordeelen naar Tont. ni'oe en Mal. njiroe. Het derde voorbeeld, dat ik hiervan ken, is het woord ipoe = smid, Sang. kipoeng.

Wat andere eindsluiters betreft, zoo hoort men i Paoeloe, i Loeka, i Joeso en goroba voor Paoeloes, Loekas, Joesof en grobak.

§ 5. Navel is in het Sang. niet poesidĕ, maar poeidĕ', terwijl eposa niet staart beteekent, maar stuit; voor staart heeft men 't woord to*l*e (Sang. id.) cf. mĕ'poesĕ' en mahĕ'poesĕ' (S.) = ăppoesa (T.)

---

1) Tot voor ongeveer 30 jaar hadden de Rijkjes op de Sangir-Eil. elk een invloedssfeer op de Talaoet-Eil. als volgt:

Mauganitoe op Zuid-Karakelang, Taboekan op Salibaboe, Taroena op Noord-Karakelang, Siaoe op Kabroeang.

Sedert de meer directe bemoeiingen van ons bestuur met deze eilanden is deze invloed tot een bloot historische traditie geworden.

§ 6. De uitspraak der a, die 't equivalent is der Sang. ĕ, is zoo duidelijk verschillend van de zuivere a, dat ik dezen klank door een teeken zou willen onderscheiden b. v. door ă. — Het karakter dezer ă brengt mee, dat de volgende medeklinker dubbel gehoord wordt en m. i. dus ook dubbel geschreven moet worden. Dat de klinker der looze eindlettergreep zulk een ă zou zijn, moet ik tegenspreken; want zelfs waar die ă aan het eind van een woord staat voor een ĕ op dezelfde plaats in het Sang., heeft zij reeds een opener klank gekregen, omdat er geen medeklinker volgt, die haar steunt, wat in 't Sang. verholpen wordt door de hamzah, b. v. tĕlloehĕ', ei, = tălloeka (niet tălloekă). Zeer stellig is de a, in ngiroena, moṛonga enz. een zuivere a.

Ook de k in de klankverbinding ăk, die equivaleert met Sang. ĕh, klinkt dubbel, bv.

ăkke, Sang. ĕhe (alang²).
tăkka, Sang. mĕntĕhang (straks).
măkkăppinga, Sang. mĕhĕping (sluiten).
măkkapa, Sang. mĕhapa (bewaken).
lăkkasa, Sang. lĕhasĕ' (ijzerhout).
măkkoewo, Sang. mĕhoewo (wegdragen).

Ik schrijf deze uitspraak toe aan het streven om den gesluierden klank der ă te bewaren. Door eene spelling als ake, taka, enz. wordt de uitspraak niet juist weergegeven, want men hoort duidelijk ăk-ke, tăk-ka, enz.

§ 7. Hier heb ik er slechts op te wijzen, dat het woord voor mensch = taoemata is en niet tooemata gelijk hier en elders geschreven wordt door den heer Talens. Zoo is ook de eerste a in ta'iaka en de tweede in tamba'oeṛoengana afgestooten; deze woorden dienen dus te worden geschreven als hierboven.

§ 8. Ook hier zijn eenige fouten te verbeteren: dapoeṛana, ma*l*ånnaba, oenida, oe*l*ida (niet rups, maar worm), la*l*abingana, Sang. la*l*ĕ'bingang, manĕ'boe, pĕ'doe, ta*l*imĕ'do, ĕ'doe, mĕ'dea'; maäsomba, wa*l*e, rapoeṛana, ṛoesoe'a, ṛasoeta, ṛiwoe, gĕ'goewa, aeheṛana van meheṛa = langzaam vloeien v. kleine stroompjes met gering verval. (Daarentegen is snel krachtig vlieten = meleṛa, cf. Sang. melehĕ').

§ 9. Ook in deze paragraaf zijn verschillende fouten ingeslopen; wat betreft de Sang. woorden, denke men er aan, dat de slot *ĕ* altijd gehamzeerd is. Uit het woord voor water behoort de *w* weg te vallen; de spelling er van zij:

oea'e. Bij leta'a worde aangeteekend, dat de Sang. Sasahara-term voor neerleggen = mĕleta' (cf. Mal. lĕtak).

§ 10. De regels voor het gebruik der l of *l* worden in het Talaoetsch niet zoo consequent in acht genomen als in het Sangirsch: naast oe*l*ida zegt men poe'oela, soelamboeta, apala, waar op Sangir poekoe*l*ĕ', soe*l*amboetĕ' en kapa*l*ĕ' zouden gehoord worden.

Van *l* voor *r* (want blijkens 't voorbeeld wordt *r* en niet ṛ bedoeld) ken ik één voorbeeld waar 't Tal. een *r* heeft en 't Sang. een *l*, n. l. toeri'oe (Tal.) = toe*l*i'oe (Sang.) = „slechts" en één voorbeeld van 't omgekeerde: Tal. toe*l*i voor Sang. toeri (Sesbania grandiflora). Het is echter niet zeker of toeri wel een echt Sangirsch woord is. Kin is echter niet a*l*e, maar are. A*l*e is in het Sang. de benaming van het dunste idjoek-touw en stam van het werkwoord manga*l*e = zulk touw oprollen (de verrichting na 't draaien). In 't Talaoetsch is 't de stam van 't werkwoord manga*l*e = een bepaalde wijze van binden; aä*l*e = touw in den zin van „bindmateriaal".

Voor verwisseling van *l* en ṛ zie § 12.

§ 11. Hier valt niets op te merken.

§ 12. Ik kan in de gewone uitspraak der ṛ geen klank vernemen, die naar de *z* zweemt, wel bij mislukte pogingen om ze afzonderlijk eens goed te doen hooren. Volgens mijn gehoor is het dezelfde klank als de ṛ der Noordelijk-Sangirsche tongvallen, die in de Sang. Sprk. blz. 13 gutturaal wordt genoemd, doch praepalataal is; zij wordt volstrekt niet brouwend uitgesproken. Bij het vormen dezer ṛ drukt men de tong, waarvan de punt achterwaarts geslagen wordt, tegen het voorverhemelte en spreekt dan met de punt der tong de ṛ uit, — of zooals het in de Sang. Spraakk. staat „men houde de tong als bij de *l*, doch spreke ṛ uit".

De ṛ onmiddellijk volgende op den klinker die den klemtoon heeft, klinkt dubbel, bv. oea*l*oṛṛa, a*l*e'aṛṛane, eṛṛa, eṛṛeta, soṛṛa, enz.

Het moet afgekeurd worden mangkimbaṛanga te schrijven, daar de uitdrukking uit twee woorden bestaat: man(g) (Sang. man of mang) en kimbaṛanga. Dit man(g) is een versterking, die ook in andere verbindingen voorkomt (cf. § 31 en 56).

Naast de beteekenissen van „slechts" (man sămbaoe), „heelemaal, volstrekt" (man tala), „in geen geval," „volstrekt niet" (mang kimbaṛanga), heeft dit woordje soms de kracht van „steeds maar door" (mam panga*l*apa).

Naast de beteekenis voor het Sangirsch in Sang. Sprkk. blz. 259: „slechts, maar" (man sĕmbaoe'), moet nog vermeld „tòch" (man ta nahimang), „in geen geval" (mang koembahang) en „volstrekt" (man tala, mam madiri).

Waterscheppen is niet soeṛoe, maar soeṛoe'a, manoeṛoe'a. Inderdaad zijn er een paar voorbeelden van verwisseling van *l* en *ṛ*. Doch het Sang. ka*l*imboeta' moet niet bij aṛimboeta = (imper. van oemaṛimboeta = măkkimboeta = de oogen sluiten) genoemd worden, waarvan 't Sang. aequivalent is: mĕ'ti (— of mĕ'tĕ) mboeta (stam boeta zonder hamzah).

Er zijn in het Sang. drie verwante woorden voor verward, ineengefrommeld:

1*e* ka*l*imboehoeng, stam boehoeng = in de war, n. l. van draden, touw enz;

2*e* ka*l*imboetoe = in de war, ineengefrommeld (van kleedingstukken, papier);

3*e* ka*l*imboeta' (mèt hamzah) = ordeloos, verward (haren, draden. schrift) in welk woord ik meen te vinden een samensmelting van de woorden en begrippen ka*l*imboehoeng en oeta' (= haar). Het Tal. aequiv. nu van ka*l*imboehoeng is a*l*iboeṛoena; voor ka*l*imboetoe = a*l*imboetoe. Hiervoor zegt men in de Noord - Sang. dialecten kaṛĕmboetoe of kaṛamboetoe. Voorts Tal. ma*l*oembira = N. Sang. maṛoembira.

§ 13. De hier vermelde woorden moeten alle met *ṛ* worden geschreven en niet met *r*.

Bij pa*l*iaṛana kan nog 't Sang. pa*l*iaheng vermeld worden.

Nest is sa*l*aka, niet salaka.

Eigenaardig is het, dat in eigennamen, die toch vaak zeer oude vormen in zich bewaren, de zuivere *r* voorkomt, waar de spreektaal *h* of *ṛ* (ik heb hier 't Sangirsch op het oog) heeft: b. v. Taratimbang en Lorompiane in plaats van Tahatimbang (Mang.) of Taṛatimbang (Tar.) en Lohompiane (Mang.) of Loṛompiane.

§ 14. Hier valt niets op te merken.

§ 15. **Woordherhaling, reduplicatie.** (Ik vermoed, dat dit de niet vermelde § 15 is).

Na'ira'ira, zooals het woord dient geschreven te worden, beteekent niet „nadenken", maar „van plan zijn".

Andere voorbeelden van woordherhaling zijn (cf. Sang. Sprkk. blz. 70, v. v.):

1o nambo-nambo = zeer veel; bäkkoe-wäkkoe = zeer nieuw, pas; täbbe-täbbe = zeer oud, lang geleden; oe'amata-oe'amata i tooe = hij liep al maar door; soessangita-soessangita i tooe = zij weende al maar door.

2o loda-loda = zeer (of 't meest) strandwaarts gelegen; dala-rala = zeer (of 't meest) landwaarts gelegen; ma*l*ännoe-ma*l*ännoe = op den duur, mettertijd; matangga-tangga(ka) = zeer hoog; ma'aoe-aoeta = zeer kort; (daarentegen is: ma'aoe-aoe = teleurgesteld worden); ma*l*o'e-lo'e = zeer lang; mapia-pia enz.

3o pa*l*o-pa*l*o = ploertendooder; toeloen-toeloe = muskuskat; giring-giringa = een plant met peulvruchten; gari-haringa = onderdeel van een prauw; logo-*l*ogo = een schijfblok.

Wat betreft het woord malahoe'oemana, zoo wil 't mij voorkomen, dat spelling en beteekenis foutief zijn aangegeven. De stam is ṛoe'oenga; hiervan: mă'koe'oenga of maṛoe'oenga = rechtspreken, berechten, en mällaṛoe'oenga = rechter, ook wel kort: ṛoe'oenga; voorts: ṛoe-'oemana = straf, waarvan wederom mă'koe'oemana of maṛoe'oemana = straffen en mällaṛoe'oemana = beul.

Van gelijke vorming is mällaṛossa = binder, van măṛossa = binden (Sang. mĕhose') e. a. Wat a'ala betreft, — indien er een Sang. aequiv. van den stam ala bestaat, hetgeen ik echter betwijfel, zoo zou het kakala moeten luiden; laĕlla' is echter van een anderen stam, die in het Tal. älla'a luidt en waarvan de werktuignaam is, a*l*älla'a, Mang. laĕlla', N. Sang. alĕlla'. Andere voorbeelden van dezelfde vorming zijn: apapena naast aäpena = schaamgordel, apapoeṛana = kalknapje, a*l*aṛoesa, S. laähoesĕ' — plaatsvervanger, wisselkleed, a*l*oeṛoeta — S. laoehoe' — = schuifband, v. oeṛoeta; ara*l*apa — st. a*l*apa — snoer met haak en aas, letterlijk: 't werktuig waarmêe men de visch te pakken krijgt.

Deze vorming is in 't Noord Sang. dialect ook heel gewoon: aṛaṛoesĕ' voor laähoesĕ', a*l*oeṛoe' voor laoehoe' en zelfs: ni'ala*l*a' voor ni'laä*l*a' = gehaald; ni'asoensa' voor ni'laoensa' = gewasschen, (v. d. stammen a*l*a', manga*l*a' en oensa', mangoensa').

Wat het woord voor „kam" betreft, zoo is dat a'aṛo.

Het Sang. aequiv. van aola'ana is kakoateng; het wil niet zeggen „weefgetouw" ('t geen kahiwoeang is en waarin ook de schering begrepen is) maar: alle werktuigen benoodigd voor het weven, daarentegen beteekent aola'a = gereedschap en wel in 't bizonder timmermansgereedschap.

In 't woord voor bruidschat is de 2e r fout; het moet een ṛ zijn, 't is inderdaad identisch met het Sang. deho' en wil zeggen „bindmiddel, bevestiger" (n. l. van 't huwelijk).

Laloro moet zijn la*l*oṛo en lalanse moet zijn, la*l*anse, Sang. da*l*anse. Gelijk men aan dit laatste woord ziet, redupliceert het Talaoetsch regelmatig den begin-consonant, terwijl het Sangirsch differentieert en de l met d redupliceert. Andere voorbeelden zijn:

da*l*ingkahĕ' — la*l*ingkaka = hoepel,

da*l*oho — la*l*oṛo = inhoud,

da*l*ombo — la*l*ombo = werpnet,

da*l*oeasĕ' — la*l*oeasa = vreugde,

Da*l*oegha — La*l*oegha = de Palau-eilanden.

Deze Talaoetsche wijze van redupliceeren wordt ook veel gehoord in het dialect van Noord-Sangir.

Het Sang. aequiv. van sasoeaka is sasoeahĕ'.

De reduplicatie der bijv. nmw. is als in het Sang. b. v.

bahewa(la)	wordt	bahahewa(la).
maeloma	„	ma*l*aeloma
maitoema	„	ma*l*aitoema of maäitoema
maṛamoe	„	ma*l*aṛamoe
maṛoeala	„	ma*l*aṛoeala
maṛenesa	„	ma*l*aṛenesa (de geredupl. vorm beteekent als zelfst. nw „manufactuur", dat men blijkbaar minder sterk vond dan het inlandsch weefsel.
marada'a	„	mararada'a.

Aan mamarada'a is de Heer Talens gekomen door een verkeerd opgevat mam marada'a = „altijd maar ziek" of „toch ziek" (b. v. aan iemands ziekte wordt eerst getwijfeld, na onderzoek komt men tot de conclusie „mam marada'a" = „hij is toch werkelijk ziek"). Dit is het mang, waarover in paragraaf 12 is gesproken.

Zoo ook het voorbeeld tawe' bebe maitoema, mammawira ăbbi (juister: mam mawawira ăbbi) = er is geen zwarte eend, 't zijn slechts witte.

Bij păppoeso kan ik nog de volgende voorbeelden aanvoeren:

băbbatoe = de nieren (Sang. bĕ'batoe').

bămboe*l*awanana = goudgeel (Sang. bĕmboe*l*aeng).

bămbiada = e. s. v. groente (Sang. bĕmbiadĕ'), die inderdaad veel van vischkuit heeft (Saccharum edule).

bămbălloenga = kwal; bălloenga (mam-) omkrullen.

bămboe*l*oe = haartjes (cf. Sang. boeloenge = vezel).

ăbbowonga = e. s. v. visch. (Sang. bĕ'bowong, genoemd naar de bowong = waterbamboe).

dăndipaka = regenboog (Sang. dĕndipahĕ', stam dĕpa = vadem, dus iets, dat zich als een groote vadem uitspant).

dăndoeloenga = een plant.

ăddila, dăndila = schol, tongvisch (Sang. dĕndila), S. dila, T. lila = tong.

angkaripa = wenkbrauw.

angkondapa = wimper (Sang. kĕngkonda'). 1)

gangga*l*ima = het haar, dat in de bakkebaarden uitloopt (Sang. gĕngga*l*ing).

lăllana = adj. bij batoe (steen), tămboeë (katjang), sikata (ijzerhout), om een bizonder glad en glanzend soort er van aan te duiden (stam lana = olie).

lăllioe = hagedis (Sang. lĕlioe, stam lioe).

lăllimpana = een klimplant, op den lipang = Tal. limpana = duizendpoot gelijkend (Sang. lĕlipang).

mămmana = zeediertje, vol zwarte stekels, die venijnig zeer doen, wanneer men zich er aan stoot of er in trapt (Sang. mĕmana). Wat het grondwoord mana beteekent, weet ik niet, wellicht valt het Mal. panah te vergelijken.

pămpoei'ana = beestje in het zeezand, op een schildpad gelijkend.

pămpoe*l*oeta = een boom met veel poe*l*oe' = kleverig sap (Sang. pĕmpoe*l*oe')

pămpa*l*ada = een plat zeedier (pa*l*ada = handpalm, S. pa*l*edĕ').

păppendanga = zeedier, vergeleken bij een pendanga = koperen kom.

păppaŗa = een soort koraalsteen, vergeleken bij een paha = rookvliering (Sang. pĕ'paha).

săssăppoeta = walvisch (Sang. sĕ'sĕ'poe'); sĕ'poe' is de stam zoowel van soemĕ'poe' = boven water komen, als van manĕ'poe' = met een blaasroer schieten, vgl. ook sopa', manopa' = uitbarsten van een vulkaan (Minah. Sopoetan, naam van den bekenden vulkaan) en hopa, mĕhopa = beblazen, bespuwen met gekauwde medi-

---

1) Het Sang. kĕngkonda' beteekent echter (zonderling genoeg) — wenkbrauw, terwijl het Tal. angkondapa beteekent wimper (Sang. kohabĕ'); ŗoemondapa = koemonda' = knippen met de oogen; săngkaŗondapa = sĕngkakonda' = één oogenblik.

cijn. Misschien heeft men wel aan beide begrippen gedacht, toen men den walvisch zoo noemde, althans aan het eerste.

tăntangoeba = dek van een vaartuig (Sang. tĕntangoebĕ').

tăntalamisiana = een plant met eetbare vruchtjes, waaraan zich de salamisi = (Tal. talamisi) honigzuigertje, te goed doet (Sang. sĕnsalamisiang).

tăntonga = een bepaald patroon (Sang. tĕntonga) bij het weven.

tatingkala = schouderblad (Sang. tingkala = heupbeen).

tătta'apa = een beestje, dat vliegen vangt; stam ta'apa (Sang. taka') = de vlakke hand op iets leggen, met de vlakke hand of met beide handen tegen elkaar een muskiet doodslaan.

tăttere = een soort riviervisch, die „staat" zou men in 't Holl. zeggen; de Talaoerees vergelijkt het bij „liggen" (tere).

tatai = spin (het dier dat iets produceert, hetwelk men bij „tai" heeft vergeleken).

Aangaande papate en tatoewo de volgende opmerking. Papate als werktuignaam zou ik liever omschrijven met „dat, waardoor men doodt" dan „dat, waardoor men sterft".

Men maakt onderscheid tusschen de vormen pate en kate: aghidĕ' maka'pate = doodelijk wapen, een wapen, waarmede men dooden kan; makakate koemaĕng apa ene = door dat te eten kan men sterven. Tijd of wijze van sterven is: kakate zoowel als kapapate, ook wel papate; hier wordt dus het onderscheid niet in acht genomen (tijd of wijze van dooden is daarentegen: pamamate).

Tatoewo is niet alleen „tijd of wijze van groeien", maar ook „gestalte" en kan beteekenen „groeimiddel" b. v. in: „oendang tatoewo".

§ 16. **Samenstelling.** Voorbeelden (als op blz. 72 en 73 Sang. Sprkk.) hiervan zijn:

oea'e tilanga = zuiver water.

aloe itoema = een zwarte houtsoort (geen ebbenhout = batoeline, Sang. en Tal).

bale watoe = een huis van steen.

năkki solata = kanariesoort (vrucht) met spitse vruchten (sinolatana = spies).

oeai roeloenga = manggasoort (doeloenga = zeekoe)

meo wasa = zwarte kat (Sang. meo' basa); basa = donker.

batoe tawa = vetsteen (tawa = vet).

apála maligge = papajasoort.

oeë atoana = rotan (atoana = reuzenslang).

batoe salawo = een steen in het binnenland van Moronge, die wat van de nok (salawo) van een huis heeft.

batoe ápala = een steen tusschen Kiama en Toele, die wat van een schip heeft).

baratan tatälloe = een prahoe met drie uitleggers.

oelilim pati'oepa = heelal.

§ 17. Hier zijn ook een paar spelfouten ingeslopen: lolang oe ota moet zijn lorang oe ota = aars (Sang. lohang = gat, opening): tawoengkota = achterste.

Sisinaoet oe Roeata moet zijn: Sasinaoet oe R. Het woord is hier echter minder op zijn plaats, daar het beteekent: gesprek over alledaagsche dingen; beter is het ingeburgerde tita te gebruiken in dezen zin.

Het komt mij voor, dat het Minah. woord ĕndo = zon samenhangt met het Sang. Sasahara-woord mawĕndo = wit, blank, helder „als de zon".

De op blz. 24 voorkomende eigennaam is niet Maoerana, maar Maoelana (op z'n Sang. zou hij luiden Mahoelana) dus: glad, glanzend.

Het woord voor schrijven, dient met ṛ geschreven te worden en niet met r, dus: mamoṛeta.

Wat den vorm pinawoṛeta betreft, zoo beweert mijn zegsman, dat de w door een b moet vervangen worden, maar dan nog zou de beteekenis eene andere zijn dan in de vertaling uitgedrukt wordt en wel dezelfde als van binoṛeta = geschreven, zoodat de zin zou beteekenen: „door mijnheer geschreven op den onderwijzer", waarbij b. v. deze zijn rug als lessenaar leende; „door mijnheer bevolen te schrijven aan den onderwijzer" zou aldus moeten gezegd worden: pinapawoṛet i Toeanga soe goeroe.

De zin „ia'oe tinoentoengan i Toeang oe watoe" is stakkerig gezegd; zooals zij daar staat zou zij moeten beteekenen: „de Heer van der Steen heeft naar mij gegooid", terwijl bedoeld wordt: mijnheer heeft met den steen naar mij gegooid. Maar dan moet het aldus gezegd worden: ia'oe tinoentoengan i Toeanga, tinoentoengan oe watoe of ia'oe tinoentoengan oe watoe, tinoentoengan i Toeanga.

Ramaoe is in 't Sang. Hamaoe, een monster, dat o. a. rheumatiek veroorzaakt. De voorstellingen daaromtrent zijn zeer verward. Hier hebben wij

wederom een voorbeeld, dat de Mang. h = de Noord-Sang. ṛ een zuivere r kan worden; immers in het Tal. woord is het een gewone r (cf. § 13).

§ 18. Zonder op het hier gezegde in het algemeen iets af te dingen, moet ik enkele voorbeelden toch verbeteren. De zuivere vertaling van: „wasch onze voeten" is pangoeṛasa leda-ng-kami. Nu kan dit in 't passief omgezet worden en dan luidt de vertaling: oeṛasa leda-ng-kami. Hier is dus het lidwoord volstrekt niet noodig; het vervult zijne functie eerst in een zin als deze: „wasch onze voeten met warm water": leda-ng-kami oeṛaso-ngk-oea'e masa*l*ihanga.

Zoo is het ook met het volgende voorbeeld, dat eveneens fout gezegd is: Gelast hem water te putten.

1*e* pändolok-i-tooe manai'oea'e (de hamzah achter manai' vervangt het weggevallen — da van manaida).

2*e* papasaid-oea'e i tooe of omgezet:

3*e* i tooe papasaira'a oea'e.

Het lidwoord komt eerst te pas in een zin als deze: papasaira'o-n-sasia oede i tooe = laat hij met dezen schepper putten.

„Gij zult den Naam Gods niet ijdellijk gebruiken" worde liever vertaald: „Mang kimbaṛanga i'o mangkete assagone-ngk-aran oe Mawoe Roeata". Mangkete assagone (Sang. mĕngkate ka'sĕ'ba'e) = te pas of te onpas noemende.

In elk geval worde „taghoenane" liever vervangen door „tättaṛoe-nalangana".

Baṛata ntataloe moet geschreven worden baṛatan tatälloe, waarbij dus de slot a van baṛatana (Sang. bahateng) uitgevallen is.

Oe'asalag oe apa moet zijn oeasoelag oe apa.

Ia'oe soeëte ngkinoemaiana is geen behoorlijk Talaoetsch; ik ben gezeten = ia' oeaiana (waarin dus de slot- a van ia'a of wel de oe van ia'oe wegvalt), oeaiana = duratief, wel te onderscheiden van oe'aiana = bezig te gaan zitten.

Het volgende voorbeeld is ook niet geheel juist; het moet luiden: pado masoeë ngk-olange, oentoera'a dososindi = breng het pas naar boven, als het gereed (af) zal zijn; masoeë ngk-olange = Sang. masoe-ëng koa'e = af worden, wat betreft 't maken ervan.

§ 19. **Voor-, in- en achtervoegsels.** Bij de hier en in de verdere paragrafen opgegeven en behandelde voor- en invoegsels mis ik nog de volgende: taṛi, saṛoe, saṛi.

a met reduplicatie, zie § 21.

a' (a p p a') gevolgd door e (n e, n g e), zie ad § 21.

m ă n g k a **(zonder** a n a), n ă n g k a (bij 8 behoorend), m ă m p a, n ă m p a, p ă m p a (zie §§ 26, 28 en 31).

a t t a en m a t t a, a ' a t t a en m a t t a t a (bij 10 van het lijstje behoorend), zie § 32.

m a s i' (zie § 34).

m a ä ä en m a ä p a (zie ad § 21).

a *l*-, o e l-, t a *l*-, s a *l*-, b a *l*-.

a *l* i (n), a *l* o e (m), b a *l* i (n), b a *l* o e (n).

-t i-, — t i m-, — t i n-, — t i n g-, — t i n g k a, — t o e m—.

-*l* i-, — *l* o e (-m, n g, n), — ṛ i m-, — ṛ o e—.

l i m-, l i n-, l o e m—.

t a -, t a m-, t a n g-, t i m-, t i n g-, t o n g—.

b a, b i, b i n.

a-, a m-, a n-, a n g.

s a—.

Bovendien schijnt het mij juister de onder 3, 4 en 6 opgegevene aldus te lezen:

3) m a ä, m a ' a, n a ä, i a, i a ' a, i n a.

4) m a ï, m a ' i, n a ï, p a ï — a n a, p a ' i — a n a, p i n a ' i — a n a.

6) m a p a ä, m a p a ' a, n a p a ä, i a p a ä, i a p a ' a, p i n a p a ä, p a ä.

Bij 5) is nog in te voegen: i a p p a.

Bij 9) te schrappen: m a n g k a — a n a (zie § 31).

Hiervan zal 't een en ander gezegd en met voorbeelden toegelicht worden, naarmate ze bij de volgende paragrafen te pas komen of aan het slot van dit hoofdstuk.

§ 20. Het voorvoegsel t a ṛ a. Dit prefix komt ook voor in de woorden:

m ă t t a ṛ a p o e t o e n g a = op het vuur passen.

t i n a ṛ a l ă g g e en i t a ṛ a l ă g g e = in lachen uitbarsten (cf. Sang. t a h o e *l* ĕ ' g e).

t i n a ṛ a p e t o = te zwaar geladen in het achterdeel (van een prahoe), Sang. n ĕ ' t a h a p e t o.

n i t a ṛ a o e r o e = (van angst) in de broek doen, cf. het Sang. n ĕ ' t a h a k i l o').

t a ṛ a o e = haan (waarin ik zoek een afgesleten t a ṛ a o e ' o e = kraaier).

t a ṛ a in t a ṛ a w a h a (Sang. b a w a *l* ĕ'), stam b a h a, m ă b b a h a = in den steek laten.

taṛangasa (Sang. tahangesĕ') = roover, vernieler, wordt gezegd van dieren als de walang sangit (tanango), varkens, sprinkhanen en van menschen, die zich als zoodanig t. o. z van anderen gedragen (b. v. misbruik makende van de gewoonte, om, als men dorst heeft, klappers van anderen te mogen afhalen, geen maat daarbij houden). Moeten we den stam ook in Miangasa zoeken? — niet onmogelijk, daar dit eiland, afgelegen en eenzaam, een goede prooi was voor de zeeroovers.

Van taṛi ken ik slechts voorbeelden: manaṛimata (Sang. manahimata) = toezien op, opzicht voeren over, en taṛimamanna = pinang- en sirihdoos. Als curiosum vermeld ik nog 't woord taṛataṛiasoe = jager; manaṛiasoe = jagen, met de honden op wilde varkens uitgaan.

Van taṛoe kunnen ook nog genoemd worden:

mattaṛoeällanga (Sang. mĕ'tahoeĕllang) tot slaaf hebben, als slaaf behandelen.

manaṛoemea (Sang. manahoemea) = beschaamd maken.

manaṛoepia (Sang. managhoepia) = verbetering aanbrengen.

Van ta(g)hoe: ta(g)hoewa*l*a (Sang. idem) = kiel van een prahoe.

Van saṛoe: manaṛoeapida (Sang. manahoeapidĕ') = tusschen de andere bedrijven door iets doen, tegelijk met andere dingen medenemen (brengen).

masaṛoeapida = adj. van iemand, die aldus is aangelegd.

Amagoe ire'e soe waila, paäsaroeapida; ariewe toeri'oe mällele, ewe'e lai panaṛoeapida manga pa*l*ampoenga, woesa'a lahane, ṛisa, woenga, aloe = als ge naar den tuin gaat, moet ge 't waarnemen om tevens allerlei andere dingen te doen; ge moet niet slechts wieden, maar tevens groente, rijpe bananen, Spaansche peper, champignons en hout zien mee te brengen.

Van saṛi ken ik de volgende verbindingen:

saṛindano = waterjuffer.

saṛiowanana — e. s. v. kalong, nl. pani'isaṛiowanana = met grijze haren.

saṛimboeata — manaṛimboeata = aanvuren (st. boeata), sasaṛimboeata = lied enz. ter aanvuring.

saṛiannoepa = saṛannoepa = S. sahĕnnoe' = gezwel (oemännoepa = opzetten v/d buik).

sasaṛindoeita = prijzende opmerkingen tot aanvuring van een verteller (st. = doeita, S. doei' = opheffen.)

Ter illustratie van het in deze paragraaf gezegde mogen de volgende voorbeelden dienen:

1. ba*l*e **matanggaka** (Sang. ba*l*e marange') = een hoog huis.
2. ba*l*e indi, **tanggane** săntănni'a (Sang. ba*l*e ini e, range'e sĕntĕnni') = de hoogte van dit huis in 10 vadem.
3. iai! [1]) ba*l*e atanggaka! (Sang. iai! kai wa*l*e karange'!) wat een hoog huis!

Mawoe Roeata mata*l*ăntoepa; ta*l*ăntoeme tawe-s-siṛinge (Sang. Mawoe Roeata e mata*l*ĕntoe'; ta*l*ĕntoe'e tawe' sihinge) God is liefderijk; Zijne liefde is weergaloos.

Ata*l*ăntoepa, Mawoe Roeata mangngampoenga si ite taoemata waradosa (Sang. Kata*l*ĕntoe', Mawoe Roeata e, ma'ngampoeng si kite' taoemata waradosa) = Hoe liefderijk is God, dat Hij ons zondigen menschen vergiffenis schenkt.

Zoo is ma*l*oanga = wijd; a*l*oanga = hoe wijd! en loange = wijdte (Sang. resp. ma*l*oang, ka*l*oang, loange).

Van da*l*eo (Sang. da*l*aki') bestaan er slechts twee vormen:

taoemata ra*l*eo (Sang. taoemata ra*l*aki') = een slecht mensch.

taoemata indi tawe-d-da*l*eone, manarane mammapapia ăbbi (Sang. taoemata ini tawe' da*l*aki'e, kakanoa'e mĕngkai mapapia kĕ'bi') = bij dezen man is geen kwaad; al zijne daden zijn goed.

taoemata ara*l*eo (Sang. taoemata kara*l*aki')= wat een slecht mensch!

Doch de derde vorm wordt ook nog anders gebruikt, als 't ware nominaal gemaakt naar ons begrip: atanggak-oe aloe oede (of atanggake aloe oede) na'oma'otonge sa*l*a ta iasasilo (Sang. karange'oe (of karange'e) kaloe ene, haki'oe poesoenge sa*l*a ta ikasasilo) = de graad of mate van hoogheid van dien boom is zoo (zóó hoog is die boom), dat men den top haast niet ziet.

Ată*l*antoep-oe M. R. (of ata*l*ăntoepe M. R.) soe roenia, na'oma enz. (Sang. Kata*l*ĕntoe' oe (of kata*l*ĕntoe'e) M. R. soe doenia e, haki'oe enz.) Alzóó is de mate van Gods liefderijkheid jegens de wereld, dat enz.

Men dient echter wel zich het onderscheid in te denken tusschen de begrippen:

*l*alake = de breedte er van, en

a*l*alake = de mate van breedheid er van;

săllake = de grootte ervan, en

asăllake = de mate van grootheid ervan;

1) Dezen uitroep hoort men in het Talaoetsche alleen te Moṛonge.

lo'enge = de lengte ervan, en
a*l*o'enge = de mate van lengte ervan, al verwisselt het dagelijksch gebruik ze wel:

Pa'ola'a meda *l*alake (of a*l*alake) sängtonggolana, lo'enge (of a*l*o'enge) sändäppa sänsoemi'oe. Pĕ'koa'meda wĕnnahe sĕntĕnggo*l*ang, nandoene sĕndĕ'pa sĕnsoemikoe of sĕntĕnggo*l*ang kawĕnnahe, sĕndĕ'pa sĕnsoemikoe kanandoene.

Dat de beteekenissen elkander niet geheel dekken, bewijze het volgende:

Ia'a oe'indon soenge (Sang. ia' koe'kende nda*l*ĕnding) = ik ril van koude, waarin soenge en da*l*ĕnding niet verwisseld kunnen worden met asoenge en kara*l*ĕnding. Wel kan men zeggen: Asoenge mbanoea oede sa*l*a ma'atannoesa barabbisa (Sang. kara*l*ĕnding oe wanoea ene sa*l*a maka'*l*ahiasĕ')= in dat land is 't zóó koel, dat men er van rilt (de Tal. zegt: kippenvel krijgt).

Van den stam da*l*ändima heeft de vorm mara*l*ändima de beteekenis van koud; doch mata(g)hoe*l*ändima en ata(g)hoe*l*ändima alleen die van gezond en gezondheid.

Over atata'o beter: attata'o zie ad § 32.

Apoeloewe in den zin van „gelieve" is geen Talaoetsch, waarvoor men immers den vorm met o heeft. Dus in plaats van apoeloewe i ite madaringika sasinaoet (liever bisaram) M. R. zegt men: I ite madaringiko enz.

Apoeloewe als zuiver Talaoetsch kan alleen in een zin als deze te pas komen: amagoe i tooe mangahe si'o, i'o apoeloewe = als hij je vraagt mee te gaan, dan moet ge er gehoor aan geven ('t willen). Doch mijn zegsman bestrijdt zelfs dezen vorm, die grammaticaal juist is, bewerende, dat het dagelijksch gebruik hiervoor heeft: „pappoeloewe" (zie § 55).

Bij sängka — worde nog aangeteekend, dat het ook wordt verbonden met werkwoordstammen b. v. sängkaränta = 1° tegelijk aankomen en 2° met dat hij kwam.

sängkatoenna = 1° een hoeveelheid voor één keer koken voldoende en 2e tegelijk gekookt.

sängkapabisara = tegelijk sprekende, maar ook: Napawe hoeroe naäsilo nakal oe manga rario'a nämpangäbboeta boenga soe intal oe si'o*l*a, sängkapabisarane — e! = toen de onderwijzer den ondeugenden streek der kinderen, die n. l. de bloemen op het schoolerf uitgetrokken hadden, zag, nou maar, toen hij loskwam. . . . . !

Men lette ook op het verschil tusschen săngkarea'a = „eenmaal zoeken" en săngkapăddea'a = „tegelijk zoekende"; săngkapate = tegelijk gedood" en săngkapamate = „tegelijk doodende"; idem săngkareno en săngkapăndeno.

De beteekenis wordt ook gewijzigd door een achtergevoegd — ana b. v. I ami ăppata namata sangkaämata boeasoe Salatiga saran Toentanga; narănta soe Toentanga iami năttalei: săngkaämatana i amboean Daoe' pina'elega Djogja, arawe săngkaämatana i Moni roeang-k-Ari pina'elega Samaranga = Met z'n vieren gingen we tegelijk van Salatiga naar Toentang; te Toentang aangekomen, gingen we uiteen: in ééne richting, naar Djocja gingen David en ik, in een andere richting, naar Semarang, gingen Monica en Ari.

Săngkaämata beteekent naast: tegelijk vertrokken, ook „in één keer loopen": saranapa oede ta'oe inoentoeda săngkaämata = die dingen heb ik in één keer loopen gebracht.

Săngkaämatana heeft soms ook de beteekenis van „op een anderen keer, op een andere reis" = Amagoe i'o ipa'elega Samaranga, apidoe lai ipa'elega Poerwodadi? Tala, kaddo săngkaämatana = Als ge naar Semarang gaat, gaat ge dan tevens naar Poerwodadi? Neen, eerst een ander maal.

Bij de rangtelwoorden lette men op de vorming van aiăppane en aiănnoeme = de vierde, de zesde, waar een i ingelascht wordt en op oealoene waar de a uitvalt (cf. Sang. koealoene).

Voorts wordt opmerkzaam gemaakt op de a (ka) + reduplicatie b. v. aralaha, (stam laha, cf. Sang. lagha), arara'a (st. ra'a, Sang. haka), awaworeta (st. boreta, Sang. bohe'), arariadi (st. diadi) enz. welke vormen de beteekenis hebben van „'t oogenblik van rijp enz. worden", (cf. Sang. Sprkk. blz. 80, 81).

Ook vormt a (ka) met achtergevoegd — ne superlatieven: ahewalanne, apianne, alo'engane, alalarrane, atanggarrane, awawoanne, aäoetanne, arappoesanne, aliwoeëanne (= alonggeanne) resp. grootste, beste, langste, breedste, hoogste, laagste, kortste, laatste, langzaamste.

Ten slotte is er nog a' of appa' + e, ne, nge (het Sangirsche ka' of ka'pĕ' + e(ne) Sang. Sprkk. blz. 83. Voorbeelden hiervan zijn:

a'amane (appa'amane) = gaande.

a'olange (appa'olange) = bezig te maken (Sang. ka'koa'e).

a'elege (appa'elege) = kijkende.

a'aṛimboetane (appa'aṛimboetane) = de oogen sluitende.

a'omange (appa'omange) = kruipende (oemomanga, Sang. hoemomang).

addeange (appäddeange) = zoekende.

assäbbinge (appassäbbinge) = etende (van masäbbi'a, een nederig woord voor eten, z. v. a. „droog brood eten").

abboṛene (appabboṛene) = schrijvende.

appoendale (appammoendale) = roeiende.

addäntane = komende.

Bij de vijf laatste voorbeelden ziet men de beginletter van den stam verdubbeld, in plaats van de hamzah bij de stammen die met een klinker aanvangen.

Dit a' + ne heeft nog de beteekenis van „al meer" b. v. a'aranine = al dichterbij komende (ka'karanine).

a'a*l*annoene = al langer van duur (ka'karengoe'e).

a'a*l*o'ene = al langer wordend (ka'kanandoene).

a'asoeëne = al meer opgeteerd rakende (ka'kasoeëne).

a'a*l*ahane = rijper wordend.

Voor het op blz. 84 Sang. Sprkk. onder 3 genoemde ka' heeft het Tal. den duratief-vorm met oea — b. v. oeawoṛeta = ka'bawohe' = geschreven staande.

oeatoenna = ka'tatoeëng = te vuur staande.

oeapällosa = ka'papëllo' = losloopende.

oea*l*eṛṛe = ka'da*l*ehe = over iets heen gehangen zijnde.

Het Sang. ka' wordt ook wel vervangen door ma': ma'tatope = ka'tatope = openstaande.

Vormen als onder 4 blz. 84 Sang. Sprkk. vermeld, schijnt het Tal. niet te hebben.

Aradamoka worde liever aradämmaka geschreven; terwijl aan dit lijstje kan toegevoegd worden: amage en amagoe = Sang. kamageng en kamagengoe = indien, wanneer.

§ 22. Het hier behandelde voorvoegsel luidt in het praesens ma'a-, in 't futurum maä- en in 't praeteritum naä-, terwijl de overeenkomstige vormen in het passief zijn ia'a, ia- en ina — (Sang. ikë'ka-, ika- en nika- of kina-).

ma'awoṛeta = kan schrijven.

maäwoṛeta = zal kunnen schrijven.

naäwoṛeta = kon schrijven.

ia'aworeta = kan geschreven worden.

iaworeta = zal kunnen geschreven worden.

inaworeta = is kunnen geschreven worden, kon geschreven worden.

In deze vormen ligt opgesloten een kunnen, een vermogen, een toestand, die in den persoon zelf, die 't doet of in de zaak, die 't ondergaat, gelegen zijn.

Om aan te duiden, dat voor iemand of iets de gelegenheid en de middelen bestaan, om een handeling te verrichten of die te ondergaan, wordt het praefix pa na maä enz. voorgevoegd en gebruik gemaakt van den intensieven stam b. v. i'o ma'apamoret oe pena oede? = kunt ge met die pen schrijven? ore toea! ewe'e toeri'oe ia'apamoreta wore' bahewa = ja mijnheer, maar slechts groot schrift kan men er mee schrijven; tanginna ia'a tawe naäpamoreta, ana pena'oe napăddi = straks heb ik niet kunnen schrijven, want mijn pen is stuk; tappena waine inapamoret oe tanna? was er dan geen andere pen, waarmee ge hadt kunnen schrijven?

Dit - pa - ingelascht tusschen *a*-en-ana enz. heeft een andere plaatsaanduidende kracht dan *a* - + - ana enz. alleen; doch hierover later bij ana.

Van de op blz. 35 genoemde Sang. w. w. makasilo enz en de Tal. maänaoenga, maäsilo en maäila*l*a, wordt gezegd, dat maka (maä) daar de kracht heeft om aan te duiden, dat de verrichting eenigen tijd wordt volgehouden. Dit is niet vol te houden, daar in deze woorden 't mogelijk zijn en (of) de onopzettelijkheid der handeling op den voorgrond staan. B. v. ia'oe naddaringakalai, ewe'e ta naätingika = S. ia' dimaringihĕ' lai, kai tawe nakaringihĕ' = ik heb ook wel geluisterd, maar 't was me niet mogelijk het te hooren.

ia'a pina'elega soe apana, moro naäsilo si tooe = ik ging naar 't strand, plotseling kreeg ik hem te zien (S. ia''nakoa' so*l*ong apeng, kute'oe sĕngkianoe nakasilo si sie).

ia'a nanimboeawe, ewe'e tawe naäsimboea = ia'nangimboe woeë, kai tawe nakaimboe = ik heb er wel aan geroken, maar rook er niets aan.

Ma'awoe*l*i staat zeker voor maboe*l*i (Sang. miwoe*l*e) = vergeten; mawoe*l*i = verloren gaan. In het voorbeeld ma'aadio'a en ma'anisa'a vermoed ik een *a* te veel in 't eerste woord en zou willen lezen: ma'adio'a en ma'anisa'a = wordt kleiner en krimpt in; anisa'a (en niet nisa'a) = klein van stuk door onvoordeeligen groei (Sang. kinsihĕ').

Na het bovengezegde is het duidelijk, dat i a en i a ' a tot elkaar staan als fut. en praes. naast m a ä en m a ' a en niet als 't intrans. pass. m a tot m a ä.

De vormen m a ä ä-, m a ' a ä -, p a ä ä- en n a ä ä - zijn er wel degelijk (Sang. m a k a k a-, m a k a ' k a en n a k a k a-) b. v. m a ä ä ṛ a ' a a l o e o e d e, t o e m b a ' o e l a *l* a n n a = de val van dien boom kan alleen veroorzaakt worden door een vuur onder aan den stam te leggen. N a ä ä ṛ a ' a a l o e o e d e, l i *l* a l a = de val van dien boom is veroorzaakt, doordat men den stam in brand stak. M a m p a ä ä ṛ a ' a a l o e o e d e, a m a g o e t a m a t o e-w a n g a, l a *l* a i = die boom moet om, als het niet mogelijk is hem te kappen, steek hem in brand.

De correspondeerende passieve vormen, die in de Sang. Spr. niet genoemd zijn, maar eene plaats hadden moeten vinden op bldz. 117 en 118, zijn in het Sang. i k a k a-, i k ĕ k a k a- en n i k a k a-, welke vormen door slordige sprekers en vooral door 't jongere geslacht niet in acht genomen worden, en in plaats waarvan dezen zich dan bedienen van i k a- enz. Voor de Tal. vormen hiervoor, waarbij 't karakter van „per ongeluk", nog sterker op den voorgrond komt, zie § 32.

§ 23. Het voorvoegsel maï.

Bij hetgeen in deze paragraaf gezegd is, heb ik alleen te herhalen, dat de vormen zijn: m a ï-, m a ' i-, n a ï- voor fut., praes. en praeteritum, corresp. met Sang. m a k i-, m a k i'- en n a k i- (op Tamako hoort men ook wel: m i k i-). De zuivere passieve vormen zijn in het Sang. i p a k i-, i p a k i'- en p i n a k i-, waarvoor het Tal. de correspondeerende vormen p a i-, p a ' i-, en p i n a i- heeft, maar waarvoor in de dagelijksche slordige spreektaal de vormen i a p a enz. ook wel gebruikt worden, die óók gebezigd worden voor de Sang. i a p a enz. (zie § 24). Door de woordzetting alleen komt dan het verschil in beteekenis uit b. v. s o e r a t ĕ ' e t a k o e' i p a k i w o h e' s i T a t i l a n g (Sang) = s o e r a t a t a ' o e i p a i w o ṛ e t a s i T a t i l a n g a (Tal.) = ik zal T. gelasten den brief te schrijven. Dit nu wordt ook wel weergegeven door: s o e r a t a t a ' o e i a p a w o ṛ e t a s i T a t i l a n g a, terwijl de zin omgezet tot: i T a t i l a n g a t a ' o e i a p a w o ṛ e t a s o e r a t a beteekent: ik zal T. den brief laten schrijven.

Met ingelascht — p a- wordt het middel, waarmede de handeling verricht wordt, aangeduid: p e n a i n d i t a ' o e i p a i p a m o ṛ e t a s i t o o e = ik zal hem met deze pen laten schrijven.

De vormen met -a n a-, waarbij de i in het praes. en fut. wordt weg-

gelaten (ook in 't Sang.), duiden den persoon aan, aan wien men iets verzoekt te doen (in het Sang. ook ten behoeve van wien men de handeling laat doen) en de zaak, waaraan de handeling plaats heeft b. v. i Toeanga pinaiwoṛetan oe arana en soerata oede ta'oe paiwoṛetan oe sonto-m- pamoṛetana = dat papier zal ik laten beschrijven met een schrijfvoorbeeld.

Zulke vormen met ingelascht -pa-, doch van den intens. stam, hebben plaatsaanduidende kracht: meda pina'ipamoṛetan i Toeanga sia'oe, de tafel, waarop mijnheer mij heeft laten schrijven.

§ 24. **Het voorvoegsel mapa-, mapaä—.**

Hierbij heb ik slechts op te merken, dat 't Sang. woord voor voedsel beter weergegeven wordt door te schrijven kaĕng, daar men 't noch als kang noch ook als kâng hoort. Uit de poëzie blijkt, dat vormen als deze als tweelettergrepig worden gevoeld; zelfs wordt een vorm als kaĕṇg ter wille van 't rythme uitgesproken als kaëng. Uit dezen vorm is weder voortgekomen kanengang en kangenang. Voorts dat het praes. van iapawoṛeta is: iappawoṛeta.

Laat dien hond zwemmen = papaälang oe asoe oede; maar: papaälánga'a (of-o) asoe oede = laat die hond zwemmen. Hetzelfde verschil heeft men bij paparénon taoemata oede = doe hem zich baden en paparenóa'a i tooe = laat hij zich baden; papaṛádon taoemata oede = laat dien man wachten, papaṛadóa'a taoemata oede = laat die man wachten.

De vorm papaṛaṛado wil een langeren duur van het wachten te kennen geven, beweert mijn zegsman, terwijl de gewone vorm is: papaṛado.

Het is foutief „een voorbeeld laten zien" te vertalen door: mapaelegoe toe*l*ada, hetgeen zou moeten weergegeven worden met „door middel van een voorbeeld laten zien". Correct zou zijn: mapaelega toe*l*ada = een voorbeeld laten zien.

In de gegeven voorbeelden, die in het praes. gesteld zijn, worde overal een *p* ingelascht (dus iappa voor iapa) en voor ipararado *i* Toeanga (op blz. 40 bovenaan) moet gelezen worden: iapaṛado *n* Toeanga.

§ 25. Hierbij worde alleen herinnerd aan het bij § 19 gezegde, dat de verschillende vormen van dit prefix zijn: mapaä —, mapa'a-, napaä—, paä —, iapaä —, iapa'a en pinapaä —, b. v. ana'oe ta'oe pinapaätana'a ringan *i* toeang goeroe = ik heb m'n kind bij den heer onderwijzer laten inwonen.

§ 26. Het voorvoegsel ma I, het actief-transitieve ma —, gevoegd vóór den intensieven vorm.

Ter aanvulling noem ik de hierbij gebruikelijke meervoudsvormen: mămpa-, nămpa — en pămpa —; voor manga*l*apa, na'ola'a en păddea'a zegt men tegen meer personen, ook resp. mămpanga*l*apa, nămpa'ola'a, pămpăddea'a.

Vervolgens nog eenige orthographische opmerkingen:

mangaloepa worde geschreven mangălloepa,

mamali „ „ mamălli,

manaboe „ „ manăbboe,

mamate „ „ mamătte.

Wie de klanken goed heeft gehoord, kàn ze niet meer anders weergeven, (tenzij vormen met *b* en *d* en *g* die ook met hamzah te schrijven zouden zijn, b.v. mană'boe in pl. v. manăbboe en mă'dea'a in pl. v. măddea'a), hoezeer hij bezwaren hebbe tegen 't schrijven van dubbele consonanten.

Mamate toch (van den stam pate) is een geheel andere klank dan mamătte (van den stam bătte), en moet dus ook anders worden voorgesteld.

De Sang. aequivalenten van oetepana, boeni, boeṛa, bă'tte, pasanna, pănta'a, saṛipo, saghenggela, togola, en di'i zijn resp. koehepeng, boeni, boeha, bĕ'te, pasaĕng, pĕnta'. saghipo, saghĕnggelĕ', tĕ'go en diko'.

Zoo S. dĕngoe al iets te maken moge hebben met „dăngoe", men houde hierbij in het oog, dat „dĕngoe", „doemĕngoe" beteekent: „zoenen".

Bij oemawita en mangawita worden de volgende voorbeelden ter aanvulling genoteerd:

măsse'eta = strijden en

mane'eta = den oorlog aandoen.

măbbiṛoe = 't hoofd omdraaien en

mamiṛoe = draaien, keeren.

măbboso = uitgestort raken en

mamoso = uitgieten.

măssasindo = van elkaar scheiden en

manindo = verstooten.

măssoe*l*e = terugkeeren en

manoe*l*e = teruggeven.

măbbilinga = zich omdraaien (in bed)

mamilinga = omkeeren.

m ă b b i s a r a = spreken en
m a m i s a r a = toespreken.
m ă g g o l a n g a = in beroering geraken en
m ă n g g o l a n g a = roeren.
m ă b b o e *l* o = twisten en
m a m o e *l* o = een twist aandoen.

§ 27. De vormen m ă n d a r e n o en m ă n g g a h o e r e s s a worden verbaal alleen in ontkennenden zin gebruikt (de nominale vorm m a n d a r e n o beteekent „een badende, badgast”). In bevestigenden zin wordt het praes. van 't fut. bij de uitspraak onderscheiden door 't rekken der *a* en het meer laten doorklinken der *n* en ng, hetgeen dus zou weergegeven moeten worden door: m a n n d e n o en m a n g g o e r e s s a of m ā n g g o e r e s s a.

Bij p a n g a n g i m a n a („'t moment of de wijze van”) worden aangeteekend: p a m a m o ṛ e t a, p a m a m a s a n n a, p a l a *l* a s s o e t a enz.

De bewering dat het Tal. i m a n a, Sang. h i m a n g, aan 't Arabische i m ā n zou zijn ontleend, is onjuist; wel heeft het aan 't Mal. ontleende Arabische woord zich in het Sang. als een soort duplicaat ingedrongen naast den oorspronkelijken vorm, maar van ouds is h i m a n g in het Sang. aanwezig geweest.

Aan § 28 heb ik (omtrent a t a t a ' o zie § 32) slechts toe te voegen, dat bij dit m a — ook nog de meervoudsvormen m ă n g k a-, en n ă n g k a — gebruikelijk zijn; van meer personen zegt men ook wel: m ă n g k a n a w o en n ă n g k a n a w o, in plaats van m a n a w o en n a n a w o.

§ 29. Hier zijn eenige fouten ingeslopen: er staat m a l o e n g a voor m a *l* o ' e n g a = m a *l* o ' e; m a r a s a voor m a ṛ a s a (Sang. m a h a s a = dor; m a h o e s o e' = mager); m a l a n g k a s a voor m a *l* a n g k a s a (Sang. l a n g k a'); m a r o *l* o en d o *l* o voor m a ṛ o r o en ṛ o r o (Sang. h o r o en ṛ o r o); het Sang. d o *l* o in m ĕ n d o *l* o = a/d hitte v/h vuur blootstellen en m ĕ ' d o *l* o = een blaar krijgen en 't Tal. l o *l* o = poffen; vandaar Sang. d o *l* o = blaar.

Het Sang. aequivalent van t i l o e a k a, dat ook „ruim” beteekent, is m a t a *l* o e a h ĕ (cf. l o a h ĕ' en l o a n g)

van m a s i o m e niet m a *l* o m e, maar m a s i k o m e,
„ d i t a ' a — n i n t a',
„ m a ṛ i p o e — m a h e p o',
„ s ă b b o e — s ĕ ' b o e,
„ p ă l l a d a — p ĕ l l a d ĕ',
„ m a r a n i — m a r a n i.

Weinig = m a t o e *l* o e n g a, breed = m a *l* a l a t a, licht = m a ŗ a n-n a (Sang. m a h a ĕ n g).

§ 30. Ziehier het voorbeeld: M a n g a r a r i o' s i ' o *l* a s o e L i r o e-n g a, m a n n a m b o a n a m a n g a r a r i o' s i ' o *l* a s o e S a *l* i w ă b b o e d a = M a n g a r a r i o' s i ' o *l* a s o e S a *l* i w ă b b o e d a m a t t o e *l* o e n g a n a m a n g a r a r i o' s i ' o *l* a s o e L i r o e n g a = Te Liroeng zijn er minder schoolkinderen dan te Salibaboe = Te Salibaboe zijn er meer schoolkinderen dan te Liroeng.

In deze vormen hoort men de eerste letter van den stam verdubbeld, bij die met *d* beginnen zelfs de *a* afgestooten, zoodat men òf de letter moet verdubbelen of de *a* als a' schrijven: van m a r a o e (ver) dus m a ' d a o e-a n a of m a d d a o e a n a. Mij schijnt m a ' d a o e a n a te verkiezen.

§ 31. Na hetgeen er over de prefixen m ă n g k a- enz. en m ă-m p a — in de §§ 26 en 28 is gezegd, behoeft hier slechts de onjuist verklaarde vorm m a n g k a ' a *l* a p a n a nader beschouwd te worden, die samengesteld is uit m a n (zie § 12) en a ' a *l* a p a n a.

De gk is ter afbeelding van de uitspraak. Het afgestooten worden der eerste a van a ' a *l* a p a n a eischt de k en deze weer den overgang van n in ng. A ' a *l* a p a n a is de correspondeerende vorm van het Sang. (i) l ĕ ' - a *l* a - k e n g, dus ontstaan uit (i) a ' + a *l* a p a + a n a = wordt gehaald (eig. wordt ten behoeve van iemand gehaald, maar deze vorm wordt op Sang. en op Tal. veel gebruikt voor het eigenlijke passief), zoodat dus m a n g - k - a ' a *l* a p a n a wil zeggen: „wordt altijd maar door (telkens en telkens weer) gehaald".

Wij hebben dus hier niet met de vóór- en achtervoegsels m ă n g k a + a n a te maken, maar met het woordje m a n + de voor- en achtervoegsels (i) a + a n a, waarover nader onder § 36.

Van m i- ken ik naast m a m i a r a ' a (Sang. m a m o e *l* a h a') = geleiden, tot gids zijn en p i a ŗ a ' a = aanvoerder geen ander voorbeeld of 't zou moeten zijn in den naam van het eilandje M i a n g a s a (het onlangs zoo vaak genoemde Las Palmas) zie t a ŗ a n g a s a in § 20. Een voorbeeld, dat de a geheel verdwenen is geeft m o e m p a ' a = vinden, krijgen naast m a ă-o e m p a ' a (Sang. m ĕ n s o e, m i s o e, m i w o e, m o e p o e) en m o e-n d o e ' a = neerstorten, in elkaar zakken (S. m a ĕ n d o e').

§ 32. **De voorvoegsels** a t t a ' —, m a t t a ' —, a ' a t t a ' —, m a t a-t a ' -, n a t t a ' — en i n a t t a ' —, **zonder en met ana.**

Wat de beteekenis aangaat, zoo is die reeds juist aangegeven als aanduidende, dat de handeling bij vergissing, bij ongeluk is geschied.

Atta' — en matta' — fungeeren als fut., mattata' — en a'atta' — als praes. Atta' —, matta' — en mattata' — worden zoowel actief als passief gebruikt, a'atta' — alleen passief.

Natta' — en inatta' — fungeeren voor praeteritum, 't eerste voor het actief, 't laatste voor 't passief.

Zij kunnen alle ook met — ana worden samengesteld, behalve mattata' — waarbij dit niet gebruikelijk schijnt te zijn en natta' —, waar 't vanzelf spreekt, dat het niet kan, daar natta' — alleen een actief karakter heeft.

In verband met het hier gezegde, dienen de voorbeelden van den heer Talens eenigszins herzien te worden. De onderstaande voorbeelden zullen de kracht dezer voorvoegsels aantoonen:

I'o mang kimbaṛṛanga mattabbisaram bisara ra*l*eo = pas op, dat ge niet gedachteloos een slecht woord op uwe lippen neemt. Mang kimbaṛṛanga pia bisara ra*l*eo mattabbisara si'o = pas op, dat niet per ongeluk een slecht woord over uwe lippen komt. Allo indi ia'a mangkete mattatabboṛeta = vandaag verschrijf ik mij telkens. Pa'moṛetangkoe mangkete mattatabboṛeta ăllo indi = in mijn schrijfwerk worden heden telkens vergissingen gemaakt. Kimbaṛṛanga meda oede mattabboṛetan-oe tinta si'o = pas op, dat die tafel niet per ongeluk door u met inkt bemorst wordt. Attabbosoan-oe-oea'e ma*l*oso simmainga [1]), Lona' [2])! = de kinderen zullen nog 't kokende water over zich krijgen, Lona'! Sa*l*ana'oe naṛolo a'attabbosoan-oe-oea'e soe embere wawebetangkoe = mijn broek is nat geworden, daar er telkens water over gestort raakt uit den emmer, dien ik draag. I Sila'a natta'onggol-oe-inasa, pinakkoro tinăgganga = Sila'a heeft per ongeluk 't vleesch vóór de rijst aangereikt. Inasa inatta' onggol-i-Sila'a, pinakkoro tinăgganga = het vleesch is per ongeluk vóór de rijst aangereikt door Sila'a. Imainga inatta'onggolan-oe-ṛisa = men heeft bij vergissing Spaansche peper aan broertje gegeven. Paäraranga i'o mamoṛeta; attabboso tinta soe meda = wees voorzichtig bij het schrijven; (want zoo niet) ge zult nog per ongeluk inkt morsen op de tafel = wees voorzichtig bij het schrijven, opdat ge niet per ongeluk inkt op de tafel morst.

---

1) Simmainga (Sang. i sireng oengke') = broertje en zijne broers en zusters.

2) Lona', afkorting van Tama*l*ona'a = de onbevreesde, van mällona'a = aan 't schrikken brengen, bevreesd maken.

Er is hier analogie met den vorm m a w a ' a (§ 28) — „'t zal komen te breken" = „pas op dat het niet breekt". Dus a t t a b b o s o: „ge zult komen uit te storten" = voorzichtig, dat ge niet morst.

I a m i o e i n a w a k e ṃ a n a l a n g a s o e p a s a k a, p a n a l a n g a p a ä p i a; a t t a t t a ' o r a r o t o n g o e w a i n e, m a n i n d a r a ṛ o e m a s ä m p ä d d i = nu ge op de markt gaat wandelen, denkt er om, dat ge u behoorlijk gedraagt; past op, dat ge niet het eigendom van een ander komt te stelen, al is 't ook maar ééne naald.

Nog op een andere eigenaardige beteekenis van m a t t a moet ik wijzen; a n n a i n d i t a m a t t a ' a n n a s i a ' a = dit voedsel kan mij niet verzadigen (ik heb er niet genoeg aan). De Sangireezen hebben ongeveer hetzelfde: k a ë n g i n i t a w e m a k a k a ë n g s i s i a': dit voedsel kan mij niet tot (voldoende) voedsel strekken. P a m o ṛ e t a n a i n d i t a m a t t a b o ṛ e t a s i a ' a: dit schrijfwerk heeft voor mij niets te beduiden. Zoo ook: o e n o e i n d i m a w ä k k a? t a m a t t a p a s a n n a s i a ' a = noemt ge dit zwaar? dit is voor mij heelemaal geen vrachtje.

§ 33. Eigenaardig is het, dat m a *l* a n n a b a in het Tal. beteekent d o o d s t i l, terwijl men op Sangir van een diepen slaap zegt „m a *l* ĕ n n a b ĕ'", waarvoor 't Tal. weer het woord „m a *l* a n g a" heeft, wat ook gezegd wordt v/e tol, die op één plek mooi blijft draaien: a s i n g a m a *l* a n g a.

M a d ä n t i n g a (Sang. m a r ĕ n t i n g), doch met de beteekenis van „vies zijn van".

M a ' i r e is in het Sang. m ĕ ' k a k i r e = met elkander afspreken (Sang. k o e m i r e = Tal. o e m i r e).

In m ä l l i p a s a is wellicht 't Sang. l ĕ ' p a s ĕ'; voor de Sang. ĕ' zegt 't Tal. vaak i b. v. k a n t o r ĕ' = a n t o r i, k o n t o r o l o e r ĕ - k o n t o r o l o e r i, voor S. m ĕ n s a n g = misschien, heeft 't Tal. m i n s a n a.

Bij m a b a l a s a worde opgemerkt dat dit „leenen van zaken" beteekent; „leenen van geld" is m a n g a n g k a s a.

Naast m a s i n g k a' is er in het Sang. een vorm m a n i n g k a' = opvangen (Tal. m a n e n g k a m a, stam s e n g k a m a) waarvan de vorm m a s i n g k a' beteekent: „kunnen opgevangen worden" en „handig in 't opvangen". Zou niet hiervan „m a s i n g k a' " knap, wetende, afgeleid zijn?

§ 34. Het voorvoegsel masi'.

Daar deze § uit 't werk der Heeren Adriani en Talens is uitgevallen en wij niet weten kunnen wat daarin is behandeld, moge hier het praefixum

masi', in 't praeteritum nasi'-, imper. pasi' zoolang ondergebracht worden, dat dezelfde beteekenis heeft als in het Sang. Zie Sprkk. blz. 112.

Een paar voorbeelden tot goed begrip van het gebruik laat ik hier volgen. Masi'amatoe amane = een ieder gaat zijns weegs. Nasi'-ola'oe olange = ieder deed het voor zich en op zijne manier. Pasi'-panga*l*apa boeane = een iegelijk neme zijn deel.

§ 35. Op elkaar wachten is: mala*l*arado. Hierbij nog eenige voorbeelden van niet-intensieve vormen afgeleid (bij de voorbeelden van den Heer Talens is er reeds een, waar de wederkeerige vorm van den nominalen vorm, die van den intensieven stam is gemaakt, werd afgeleid, n. l. măsasindo, dat staat naast manindo verstooten):

măbbawalasa (stam balasa [1]), Sang. mĕ'bawalasĕ') om beurten met elkaar zingen.

măppapilita (pilita, Sang. pili' = houwen) elkander met het zwaard te lijf gaan.

măppapoe'oela (poe'oela) = elkander slaan.

măggahahaoe (haoe, Sang. gaoe = zacht woord voor konti = leugen) elkander bedriegen.

măssasasimbaka (simbaka, Sang. simbahĕ' = antwoorden) = twisten.

ma'aö'a (o'a, Sang. koka = met de vuist slaan) met elkaar boksen.

măppapangane (ane = vloek, Sang. idem) elkaar vervloeken.

măttatoe*l*oenga (toe*l*oenga) elkaar helpen.

ma'a'oetoe (oetoe, Sang. koetoe) elkaar luizen.

măbbawela'a (bela'a, mamela'a = schoppen) elkaar schoppen.

măllа*l*oetanga (loetanga) op elkaar schieten.

Beroepsnamen:

ma'bawanti = koppensneller.

mamamate = moordenaar.

mamamarenta = regeerder.

mamamoreta = schrijver.

mamamoranga = omroeper.

mangangа*l*iata = omroeper (oema*l*iata = omroepen).

---

1) Dit schijnt mij te zijn het Mal. balas (Sang ba*l*isĕ', Tal. ba*l*isa = vergelden, vanwaar mĕ'bawa*l*isĕ' = măbbawa*l*isa = elkander vergelden). Er is echter nog een ander mabbalasa (stam balasa = schuilplaats v. dieren; Sang. baesĕ', mĕ'baesĕ' = in een schuilplaats zijn). In het Sang. zijn nog de vormen mawaesĕ' = „droog" (van 't weer) en „ophouden met regenen"; in 't Tal. alleen de vorm nawaesa = „'t is opgehouden met regenen".

§ 36. **Het voorvoegsel i.**

Hier zou ik ten aanzien van de spelling mij een opmerking willen veroorloven, n. l. om, overeenkomstig de uitspraak, te schrijven: iwăbboreta, isăssosota, isăssoetta, ităttoempa, isăssălle, irăddarisita, ilăllăgge, iwăbbanta enz.

De instrumentale beteekenis van dezen vorm is in 't Sang. ook nog te constateeren: Dario' kadodo'e irĕ'daleng oe mĕ'tatahana'e tamai-ramahi = het kleine kind wordt door zijn kindermeisje heen en weer gedragen („geloopen" staat er eigenlijk).

Bij het woord inangoe (Togiansch voor „toespijs") in de noot op blz. 59, worde gewezen op het Tal. woord sinango (stam sango = adem) = spijze; maninango = eten.

De praesens-vorm van ipamoreta is niet ïipamoreta, maar ipammoreta; de i krijgt ook wel iets mee van den gerekten klank van pam, maar de vorming geschiedt regelmatig.

Ten slotte nog dit: iapaworeta = zal bevolen worden te schrijven; wordt bevolen te schrijven = iappaworeta; werd bevolen te schrijven = pinapaworeta; beveel te schrijven = papaworeta; zal bevolen worden geschreven te worden = ipaiworeta; wordt bevolen geschreven te worden: ipa'iworeta; werd bevolen geschreven te worden = pinaiworeta; beveel geschreven te worden = paiworeta.

Van de vormen met ia'a — is in de vertaling de tijd foutief: ia'a is praesens, ia- fut. en ina- praet.

§ 37. **Het invoegsel — oem —.**

Masa'e, een nieuw huis inwijden, moet naar de uitspraak van mijn zegsman geschreven worden: măssa'e, zoodat ik onwillekeurig dacht aan 't Sang. mĕ'sake = tracteeren, op een feest uitnoodigen, van sake = gast. Bij dit măssa'e moet men dus meer denken aan een feest dan wel aan het feit van „de trap van een nieuw huis bestijgen", want voor en na 't feest zegt men 't niet, alleen van het feest zelf.

Dan bestaat er ook nog een masa'e van een anderen stam sake, samengesteld met ma II, = in een prahoe, of te paard komen te zitten.

Van den stam oera zijn er vier hoofdvormen te onderscheiden:

I. ma'oera (Sang. mĕ'- en mĕ'kĕ'-kapoera) = wat doet, wat wilt ge doen? [in het praes. wordt de a' iets meer gerekt].
na'oera (Sang. nĕ'kapoera) = wat hebt ge gedaan?

II. maoera = a. (Sang. mĕ'kapoera) = wat zal er van worden? (ma II).

b. hoe? (m a o e r a a w a n g e = hoe is de kleur er van?).

n a o e r a (Sang. n ĕ ' k a p o e r a) = wat is er van geworden?

III. o e m o e r a [Sang. ('p ĕ ') k a p o e r a ĕ n g of ('p ĕ ') k a p o e r a n e n g] = hoe zal ik het aanleggen?

o e ' o e r a (Sang. n ĕ ' k a p o e r a) = wat scheelt u?

i n o e r a (Sang. n i p ĕ ' k a p o e r a n e n g) = hoe hebt ge het aangelegd?

i n o e m o e r a = hoe is 't gekomen?

IV. m a o e r a - o e r a = van allerlei doen.

Het Sang. m ĕ ' k o e r a t e = jammeren, ach en wee roepen (stellig wel met het bovenstaande samenhangende) voor: herhaaldelijk m ĕ ' k a p o e r a '- e t e = „wat zal er van me wörden, wat moet ik toch doen" uitroepen.

l o e m i n t o e t a beteekent een t r a p afgaan (l i n t o e '); dalen (van een berg) = s o e m o s o t a (Sang. d o e m ĕ ' s o e n g).

Het Sang. aequiv. van l o e l o e s a, l o e m o e l o e s a = uit een boom klimmen, is d ĕ l l o e s ĕ ', d o e m ĕ l l o e s ĕ '.

S o e m ă p p a (niet s o e m a p a) of m a n ă p p a = kauwen, (niet: planten), Sang. s ĕ ' p a.

Bij s o d o ' a is 't Sang. s ĕ ' d o e ' te vermelden.

O̩ e m a n a, liever o e m a n n a van a n n a (Sang. k a ĕ n g) = eten; a n a is een voegwoord.

O e m a *l* o w e t a (de r̩ is niet juist) niet „brouwen," maar „gebrekkig spreken", als een vreemdeling die met de *l* enz. tobt en van oude menschen en kinderen (Sang. k a *l* o w e ').

Kruipen is o e m o m a n g a van o m a n g a (Sang. h o m a n g).

Het Sang. aequiv. van o s o ' a is k ĕ ' s o ' = zich intrekken (krimpen = m ĕ ' k o k o h ĕ ' en zich terugtrekken = s o e m o h o ', van s o h o ', o h o ').

O̊ l a b a (Sang. k o l a b ĕ ', o e m a e l e (cf. S. k o e m a k o e l e l e), o e m a ' ă l l a (S. k o e m a k ĕ l l a) van den stam k ĕ l l a = de oogen open hebbende.

De klanknabootsing van 't kakelen hebben de Tal. 't beste weergegeven door 't accent te laten vallen op t o van o e m a t o ' a, waar de Sang. den klemtoon op m a van k o e m a t o ' leggen.

Bij o e m o e r o e zou ik liever niet o e h o e' aanhalen (immers de h in het Sang. doet een r̩ in 't Tal. verwachten en voor de hamzah zou t a moeten staan), maar k o r o = drek, Tal. a ' o r o (Sang. k ĕ ' k o r o) = endeldarm.

Het Tal. aequiv. voor o e h o e' is o e r̩ o e t a.

Voorbeelden van stammen met g en n g kan ik de volgende geven: g o e m a h e l a b a = rechtop vooruitschieten.

g o e m o n o b a = ineengedoken vooruitschieten.

g o e m a ṛ e h e = klanknabootsend woord voor geluiden als bij het scheuren van goed.

g o e m a *l* e g e k a (Sang. g o e m a *l* ĕ ' g e h ĕ'), klanknab. woord voor het geluid dat het water maakt in een flesch, bamboe of rivier.

g o e m ă n g g i a n a (Sang. g ĕ n g g i a n g, g o e m ĕ n g g i a n g, cf. ook g ĕ n g g a n g, g o e m ĕ n g g a n g = bezorgd zijn) = vreezen voor.

g o e m o ' a (Sang. g o e m o ĕ) = opzien tegen.

g o e m o e i l a hikken.

n g o ẹ m a n g a n g a (Sang. id.) openstaan van den mond, van een deur.

n g o e m a n g i n s i n g a (Sang. n g o e m ĕ n s i n g) van iemand, die bij het lachen te veel het tandvleesch laat zien.

n g o e m a n g a n g a l a (Sang. n g o e m ĕ n g a *l* ĕ') *a* met vollen mond spreken, *b* niet goed sluiten, van een koffer, die te vol is.

l o e m a r a m p i ṛ o e is zitten met v e r d r a a i d e beenen én een s c h e e f lichaam (stam p i ṛ o e, Sang. p i h o e).

t o e m a m b a ṛ i ' i n a = zitten met gevouwen beenen (t a m b a r i ' i n a, v. r i ' i n a = bocht).

t o e m a *l* a m p i s o e ' a (Sang. t a *l* ĕ m p i s o e ') = als l o e m a r a m p i ṛ o e, maar met het lichaam r e c h t.

Bij l o e m a r a m p e n o g a liggen de dijen tegen elkaar (ter bedekking der schaamdeelen).

Het Sang. aequiv. van o e m a e n t e n g a is verkeerd opgegeven; het moet zijn k e n t o', k o e m e n t o' = op de teenen loopen; dan is er ook nog k e n g k e n g op één been voortspringen (k e n t e n g = liefhebben, vertroetelen, Tal. (m a n g) e n t e n g a; hiervan leid ik af de woorden voor p i n k: i n e n t e n g a n g a (Tal). en k o e n e n t e m a n g (Sang). = 't lievelingetje. Een mossoort op Sangir heet g i n e n t e l a h o e, ontstaan uit k i n e n t e n g o e *l* a h o e, zij wordt gedroogd en in kussens gedaan in plaats van kapok).

Het Tal. aequiv. van 't Sang. a m b o e n g is a m b o e n a, m a n g a m b o e n a = ophoogen, overdekken met aarde.

§ 38. O e m i o ' a is niet hangen, maar schudden. Naast o e m a ä m a g a met praes. o e ' a ä m a g a, bestaat ook o e m a m a g a met praes. o e ' a m a g a in dezelfde beteekenis.

Met de vormen na 't ontkenningswoord is 't in 't Talaoetsch evenzoo gesteld als in 't Sangirsch, zoodat mij de zienswijze van den Heer Adriani omtrent de vorming van het praes. der o e m-vormen alleszins juist toeschijnt.

§ 39. **Duratief-vormen met — oem.** De duratief-vorm is o e en niet o e', dat het kenmerk is van het gewone praesens. Het verschil tusschen deze beide komt 't beste uit bij de w. w. die hun praesens met o e' vormen en een duratief met o e hebben. Naast o e a t i n g a r a (durat.) is de vorm t o e t t a t i n g a r a (praes.) wel degelijk in gebruik en men onderscheidt beide vormen heel goed:

o e a t i n g a r a = „naar boven kijkende", wordt van een toestand gezegd; t o e t t a t i n g a r a = „juist opkijkende", wordt gezegd van de beweging van het opzien; i t o o e o e a r i s i t a r o ' e n t a n g i n n a = hij staat reeds eenigen tijd; d o e d d a r i s i t a = staat op, bezig te gaan staan. D o e m i-s i t a, d o e d d i s i t a enz. bestaan ook.

Bij alle gegeven voorbeelden van duratieven dient dus de o e' plaats te maken voor o e.

Op zijde liggen is s o e m a s ă n d i ṛ a n a (s ă n d i ṛ a n a = zijde, Sang. s ĕ n d i h a n g).

O e a t o e a d a is een houding als bij 't haasje over springen (de zeer gebukte houding van den persoon over wien men springen zal).

Hurken is l o e m a ṛ i n g k o ' o.

Van o e m a i ṛ a ' o e p a (Sang. d o e m a h ĕ ' k o e') heeft men o e ' a i-ṛ a ' o e p a = de armen kruisende en o e a i r a ' o e p a = de armen gekruist houdende.

Van o e m a i m b a *l* o e d a (Sang. m a n g ĕ m b a *l* o e d ĕ') n.l. in een houding als bij het m a m a *l* o e d a (Sang. m a m a *l* o e d ĕ') = een wijze van visschen, (waarbij men met de eene hand de prahoe roeit en met de andere, die achterwaarts gehouden wordt, de lijn over 't water laat scheren) heeft men o e ' a i m b a *l* o e d a (praes.) en o e a i m b a *l* o e d a (dur.)

A *l* i n t o e d a heeft naast l o e l l a *l* i n t o e d a ook o e ' a *l* i n t o e d a (praes.) en o e a *l* i n t o e d a (dur.).

O e a s o ṛ a komt van s o e m a s o ṛ a = schuin staan (Sang s o h a).

O e a t a ṛ a w o e ' o e van m ă t t a ṛ a w o e ' o e = in een vierkant liggen, een vierkant vormende.

O e a p a *l* i w o e t a (dit meen ik uit het zonderlinge o e a p a r i o e t a te moeten opmaken), van m a m a *l* i w o e t a = omringen (cf. Sang. l i w o e' en l i w o e n g).

Van tallooze w. w. heeft men naar analogie duratieven gemaakt. Als curiosa noem ik:

o e a ' a ' o ' a = geruimen tijd bezig elkaar te stompen,
o e a ' a o e t o e = „ „ „ „ te luizen.

De Sang. equiv. der Tal. duratieven vind ik in passieve vormen als:
ka'bawohe' en ma'bawohe' = Tal. oeawoṛeta = geschreven staande.
ka'dareso' = ma'dareso' = Tal. oearăddo (mangăddo) in bewaring liggende.
ka'sasĕlle' = ma'sasĕlle' = Tal. oeasälle'a = gestoken tusschen.

Een anderen vorm van duratieven, n.l. van het intrans. pass., vindt men in het Tal. in tata*l*endenana = op de vlakke hand gehouden (tätta*l*endenana = Sang. tĕta*l*endengang = praesens); wawebetana = aan een hengsel of touwtje gedragen; sasahipoenana = in bewaring zijnde; laṛangkoemana = in de gesloten hand gehouden, welke vormen in 't Sang. zouden moeten weergegeven worden met: ma'tata*l*endeng, ma'bawĕ'be', ma'dareso' en ma'*l*ahengkoeng, juist als de vormen met oea.

In het actief vindt men voor deze w. w. (zie bij § 21)
ka'bohe'e = abbóṛene
ka'deso'e = a'addóne
ka'sĕlle'e = assällenge

§ 40. **Het invoegsel in.**

Voor linoemoeloesa moet staan liloemoeloesa, voor dinoemangana, diroemangana, voor dinoemarisita, diroemarisita, daar de eerstgenoemde vormen niet meer gebruikt worden.

De gewone ontkenning in 't Sang. luidt: tawe rimangeng = hij is niet naar boven gegaan; de vorm tawe rimĕ'dangeng = hij is **nog niet** naar boven gegaan. Dit rimĕ'dangeng stel ik mij voor ontstaan te zijn uit ta dinoema'dangeng (cf. ta na'dĕnta naast ta narĕnta enz.) waar eerst -oe- uitviel en ma' tot mĕ' verklankt werd.

§ 41. In het gegeven voorbeeld voor „hij is reeds door mij geslagen" mag de slot a van winanoela niet wegvallen.

Alleen in vormen als binanoel i tooe = door hem geslagen, mag het wel.

Bij adanga worde 't Sang. mangalĕ'dang vermeld, dat in beteekenis echter eenigszins afwijkt.

Men lette op het verschil der vormen:
pinanganoe — = waarmede werd ge. . . . .
pina'anoe — = 't geen is ge. . . . .
pina'annoe = inannoe = „door u opgegeten".

inangkoe kan zoowel beteekenen „door mij gegeten" als: „mijne moeder".

§ 42. Ter aanvulling de volgende voorbeelden nog: diriahi = voorbereid, dirame = met elkander in vrede gebracht, dirange = gebakken, diroemaganga = even aangekomen, diroemăddoeka = naast gaan zitten, diradoepana = nachtmerrie gekregen hebben (dadoepa = nachtmerrie), dirorongana = gevraagd, lilăssoeta = doorgestoken, liloemente = overheen geloopen, liloeranga = geladen, = lilăbbinga = begraven, liṛiwa = op den schoot gehouden. Zie ook de 3 eerste regels van § 40.

§ 43. Andere infixen en prefixen.

A*L*-, OE*L*-, SA*L*-, TA*L*-

a*l*engkenga (Sang. ka*l*engkeng), stam engkenga = de broek opstroopen: bawi a*l*engkenga = zwart varken met witte pooten.

pa*l*epawanga naast pawanga (Sang. kinoaĕng of kĕnnawaĕng) = de ijle ruimte, magawanga = ongerust zijn over, en mapawanga = het gevoel hebben, dat men wel heeft boven op een berg, het Sang. goemĕngginaĕng (uit goemĕnggang oe aĕng).

a*l*aita (Sang. ka*l*ai', v/d stam ķai') speer met weerhaak.

mangoe*l*iṛi (Sang. mĕngga*l*oehi) = peuteren (cf. oeṛi en soehi).

a*l*ăppa = oe*l*ăppa (Sang. ka*l*ĕ'pa) = klappertak (cf. taghoe*l*ĕ'pa' = die tot armen dienen), oemaiăppa (Sang. toematalĕ'pa') = de armen uitstrekken (cf. S. kalape = T. mangiape = wenken).

mamoe*l*aṛo, bijvorm van mangaho = afnemen, afgrissen.

ta*l*o'apa (Sang. ta*l*oka', v. d. stam toka', Tal. to'apa) in de handen klappen.

a*l*ialasa (Sang. ka*l*iaesĕ', stam kaesĕ') verstrooien.

masa*l*ihanga (Sang. masa*l*oemighang), naast maihanga = warm.

sa*l*iawoeka (Sang. sa*l*iawoehĕ', stam sawoehĕ') uitstrooien.

ta*l*endenga (Sang. ta*l*endeng, stam tendeng; cf. ook sendeng) op de hand dragen.

ta*l*ăttada (stam ta*l*ĕ'tadĕ', stam tĕ'tadĕ') trede van een trap, naast tăttange = keep; manăttada = een keep maken.

ta*l*imboe'oe (v. tamboe'oe), Sang. ta*l*imboekoe = knoop in een touw.

b a *l* a n d a n g a (Sang. b a *l* a n d a n g, stam b a n d a n g, vgl. k a n d a n g) dwars leggen.

b a *l* o e n o e' (Sang. idem) een wilde mangga, zeer vezelig (b o e n o e').

ALI—, ALOE—, BALI—, BALOE—

a *l* i m b o i (Sang. k a *l* i s o e s o e). kruin, draaikolk.

a *l* i m b o e w o e t a = spin (cf. a *l* i m b o e t o e en a *l* i b o e ṛ o e n a).

a *l* i n t o e i n g a (Sang. k a *l* i n t o e i n g) een salto mortale maken.

a *l* i p ä p p a k a (Sang. k ă *l* i p ĕ ' p a h ĕ ') met armen en beenen slaan.

a *l* i b o e ṛ o e n a (Sang. k a *l* i m b o e h o e n g) in de war, van draden.

a *l* o e a n d a g a (m a n g-) bespotten.

a *l* o e d o e n g a (Sang. k a *l* o e d o e n g = k a *l* i m p o e d o e') gekromd, omgekruld, gekronkeld.

a *l* o e p ä t t i ' a (Sang. k a *l* i p a n t o e') wippen.

a *l* o e b e n g k o l a (Sang. k a *l* o e b e n g k o', k a *l* i b a n g k o') krom.

a *l* o e m b e o n g a (Sang. k a *l* o e m b e o n g) een scheeven mond trekken.

a *l* o e m p i r i n g a (Sang. k a *l* o e m p i r i n g) = spartelen.

a *l* o e m p o e n g a = een krab.

b a *l* i a ' a s a (Sang. b a *l* i a n g k a', b a *l* i k ĕ ' k a s ĕ') opspringen.

b a *l* i n t o e ị ' a (Sang. b a *l* i n t o e i') onderste boven keeren.

b a *l* o e n s e n g e k a (Sang. b a *l* o e n s e n g e h ĕ') op zijde hellen.

b a *l* i n t a n g o (Sang. p a *l* i n t a k o e b ĕ') omslaan.

s a s a *l* o e m b a i n g a = sjerp (a o e m b a i n g a = omslagdoek, Sang. k a - k ĕ n g k a ë n g).

s o e m a *l* o e n g k e r e t a = flikkeren (cf. Sang. k e r ĕ', k o e m e r ĕ' = Tal. o e m e r e t a = met de oogen knippen).

TI —, TIM—, TIN—, TING—, TINGKA—, TOEM—.

m ä t t i m a ṛ o e a l a (Sang. m ĕ ' t ĕ m a h o e a l a) koketteeren.

m ä t t i m b a l o n g a (Sang. m ĕ ' t i m b a l o n g) = hangen.

m ä t t i n d a h o = logeeren.

m ä t t i n d a t o e (Sang. m ĕ ' t ĕ n d a t o e = op audiëntie gaan) = zich als vorst gedragen.

m ä t t i n g o e m b a s a n a (Sang. m ĕ ' t ĕ n g o e m b a s e n g) = van jongens, zich aanstellen.

m ä t t o e m p ä d d i s a (Sang. p ĕ ' d i s ĕ') een zonnebad nemen.

m ä t t o e m b a t i (Sang. m ĕ ' t o e m b a t i) een zonnebad nemen.

m ä t t o e m p a t e (Sang. m ĕ ' t o e m p a t e) zelfmoord begaan.

m ä t t i n g k a n a w o (Sang. m ĕ ' t ĕ n g k a n a w o) zich laten vallen.
m ä t t i n g k a w o e ' a n a (Sang. m ĕ ' t ĕ n g k i w o e k a n g) zich bedrinken.
m ä t t i n g k a w o n o k a (Sang. m ĕ ' t ĕ n g k a w o n o h ĕ') zich laten zinken.
m ä t t i n g k a w o e *l* o e s a (Sang. m ĕ ' t ĕ n g k a w o e *l* o e s ĕ') zich laten zinken.

-T i n g k a- is dus een combinatie van -t i - en - k a- (m a II); terwijl de andere vormen van -t i- zeldzaam zijn, kan van ieder w. w., waarbij het hierdoor uitgedrukte begrip denkbaar is, een vorm met -t i n g k a- gemaakt worden.

*L*I-, -*L*OE- (M, N, NG) -RIM-, -ROE-.

m a *l* i w a t o e (Sang. idem) rolrond.
m a *l* o e n d a ṛ a (Sang. m a *l* o e n d a h a) blozend.
m a *l* o e n d i r i k a (Sang. m a h o e n d i r i h ĕ') geelachtig.
m a *l* o e m b i r a (Sang. m a h o e m b i r a) witachtig.
m a *l* o e n s e m a k a (Sang. m a *l* o e n s e m a h ĕ') aangenaam; s e m a k a = licht.
m a *l* o e n g k i t o e m a (Sang. m a h o e n g k i t o e n g, m a h o e i t o e n g) zwartachtig.
m a ṛ i m b o s a = een boom die op een citroen lijkt.
m a ṛ o e w a t o e (Sang. m a h o e w a t o e) steenachtig.
m a ṛ o e a n g i n a (Sang. m a h o e a n g i n g) winderig.

(Hiervan kunnen, door voorvoeging van a-, (zie § 21) vormen als: a ṛ o e w a t o e = hoe steenachtig; a *l* o e n s e m a k a = hoe aangenaam; a *l* i w a t o e = hoe zuiver rolrond; afgeleid worden, voorzoover de woorden er zich toe leenen (zoo kan 't met m a ṛ i m b o s a natuurlijk niet).

Van l i m -, l i n-, l o e m — zag ik tot dusver slechts:

m ä l l i m b a t a n g a (Sang. m ĕ l i m b a t a n g) van lange dieren: zich keeren (krokodillen b.v.). Hiervan 't woord m a *l* i m b a t a n g e n g voor prahoe.
m a *l* i m b o e l o e (Sang. m a *l* i m b o l o n g) = rond.
l i m p o l o ' a (Sang. l i m b o l o') kringen in 't water, als men er een steen in werpt.
m ä l l i n s o m a g a (Sang. m ĕ l i n s o e m a g ĕ') voorovèr vallen.
l o e m b a ṛ a (Sang. l o e m b a h a), maar het Sang. beteekent 't kurkachtige inwendige deel van den sago-tak, terwijl het Tal. beteekent de hoornachtige schil, die op Sangir b ĕ l l a heet; (S.) l o e m b a h a = (Tal.) t ä l l o e k e ('t ei er van).

Van t a — behalve de reeds hier en daar door den Heer Talens vermelde voorbeelden, nog de volgende:

t a *l* e n e s a (Sang. t a *l* e w a) = grap; m a t a *l* e w a = vol gekheid; t o e-m a *l* e w a = grappen maken.

tata (Sang. tamata') = rauw.
tahonggonga (Sang. tagonggong) = trom.
taida (Sang. tahida) = trappen op.
taringkenne (Sang. angkedoeng of angkeëng) wordt gebruikt bij den conditionalis.
tarampasa = 't vlijmscherpe, dolk (stam dampasa, mandampasa = vlijmscherp slijpen).

TAM—.

tamboe'oe (Sang. tamboekoe) = knoop.
tamba'oeṛoengana (Sang. bakoehoenang) scheenbeen.
tămba*l*i'oeda (Sang. tĕmba*l*ikoedĕ') n.l. sa*l*iwang oe tămba*l*i'oeda = feest drie dagen na de begrafenis.
tămpaṛeo'a (Sang. toempepa, toempahea') kikvorsch.

TANG—.

tangiṛiana (Sang. tangihiang) = haai.
tanggila*l*a = schedel.

TIM—.

timbăkka (Sang. timbĕha) = tin.
timbăllanga (Sang. timbĕllang) een bamboesoort.
timboeṛoena (Sang. timboehoeng) = hoofddoek; mĕ'timboehoeng = een doek om het hoofd slaan, tatimboehoeng = hoofddoek, sluier.

TING—.

tingkalaba (Sang. tingkalabĕ') = openstaand (stam kalabĕ' = wapperen).
tinggoṛana (Sang. tinggohang) = ribben van de idjoek.
tingkoe*l*asa = jongeling of jongedochter; oe*l*asa (Sang. oe*l*asĕ') = ring van gevlochten rotan.
tingga*l*oka (Sang. tingga*l*ohĕ') = waar een gat door en door is (a*l*oka = open ruimte; cf. loake).
tingkoeṛi = in één sarong kruipen en met z'n beiden slapen (oeṛi in manoeṛi = peuteren, in een gat steken; cf. Sang. soehi).

TONG—.

tongg*o**l*ana (Sang. tĕnggo*l*ang) = keel.

BA—

b a ' a ' a = „op de a ' a = i a m b a gelijkende" n. l. ă m p i ṛ i s a b a ' a ' a (S. o e m p i h i s ĕ ' k a l ĕ m b a) wordt meestal gebruikt als t a t e-m b o = 't geen men voor de kraamvrouw meebrengt, als men op kraamvisite komt.

b a h e w a = groot.

b a r a ' a l a = groot; dit b a- valt weg in a h e w a l a n e en a r a ' a l a n e = grootste, en wordt niet geredupliceerd in het meervoud: b a h a h e w a, b a r a r a ' a l a [1]).

b a *l* i n g k a k a = bewaarplaats voor rijst van boomschors gemaakt tot een rond vat. L i n g k a k a (Sang. l i n g k a h ĕ ') = ring; cf. l o ' o n a = l o k o n g en l a ' o e n a = l a k o e n g.

b a ṛ o i = langwerpige, dunne witte steenen, waarvan men wel als stampers voor kruiderijen gebruik maakt (ṛ o i = vezel).

BI(N)—.

b i n i n t a (Sang. idem) een soort prahoe, n i n t a ' = smal.

b i n t ă l l o e k a (Sang. b i n t ĕ l l o e h ĕ ') misselijk worden.

b i n s o l o k a (b i n s o k o h ĕ') = stuiptrekken.

A—.

a e s o n g a (Sang. k a h e s o n g) de beide stukken bamboe, waarmee vuur gemaakt wordt.

a l o e l a (Sang. k a l o e l a') een doos.

a w i l a (Sang. k a w i l a') sirihdoos.

a i ṛ i (Sang. k a i h i) links.

a ṛ a n g k o e t a (Sang. k a h ĕ n g k o e') met de kiezen afbijten.

a ṛ e w a n g a (Sang. k a h e w a n g) naast e w a n g a en k e w a n g = groote happen afbijten.

a ṛ o e b o e n g a (Sang. k a h o e w o e n g) een uit g i n t o-klimvaren gevlochten doos.

a p a p e n a en a p e n a (Sang. k a p e n a en k a k a p e n a) schaamgordel.

a p a p o e ṛ a n a (Sang. k a k a p o e r a n g) kalknapje in de sirihdoos.

AM-, AN-, ANG.

a m p i ṛ i s a (Sang. ĕ m p i h i s ĕ', o e m p i h i s ĕ') = rijst gekookt in een vlechtsel van jonge klapperbladeren (kĕtoepat) van allerlei vorm, het mandje

---

1) Dezen stam „r a ' a l a" meen ik ook te vinden i.h Sang. Sasah. woord m a r o k o *l* ĕ' = groot, waarbij 't subst. d o k o *l* ĕ' = de groote; alsmede i.h woord: d o e m a k e l e n g = d a k e l e n g, voor l e m b o-n e of n a p a *l* i o e ' e = bovenal.

alleen; p i ṛ i s a (Sang. d i r i s ĕ') = lappen of reepen van goed. Beteekent het nu: „'t uit reepen van klapperbladeren gevlochtene?"

a m b o e *l* o e (Sang. k a w o e *l* o e) = klapperdop (waar nog haartjes aan zitten?)

a m b o e r a *l* a (Sang. k ĕ m b o e r a *l* a) = ledige halve jonge kokosnoot.

a m b o e n o (Sang. k ĕ m b o e n o) = wokka-palm.

a m b o *l* e n g a (Sang. k ĕ m b o *l* e n g) = haai.

a m b o e ṛ a n g a (Sang. h ĕ m b o e a n g e n g en ĕ m b o e h a n g a) kĕmbang tjĕpatoe. M a ṛ a n g a = geelachtig rood.

ă n g k o n d a p a (Sang. k o h a b ĕ') = wimper.

ă n g k a r i p a (Sang. k ĕ n g k o n d a') = wenkbrauw.

ă m p o e h a n a (Sang. k ĕ m p o e g h a n g) = goemoetoe (idjoek).

ă n s a *l* i k a (Sang. ĕ n s a *l* i') = vloer van bamboelatten.

a n d a ' a *l* a n a = rivier (stam d a ' a l a als grootste stroom naast de zijtakken, die daarin stroomen).

SA—.

s a w ă l l o = bliksem ('t geen als „ă l l o" = dag maakt?)

s a m o e r i = naderhand, achteraan (m o e r i n e = a s a m o e r i a n e = de laatste); Sang. s a m o e r i en k a s a m o e r i a n g e.

s a ṛ i p o (Sang. s a g h i p o) naast m a n g i p o = tasten.

TI—.

t i a w o e ' a = dikke rook, van a w o e ' a = nevel (cf. Sang. h i w o e').

t i l o r e g a = overmorgen.

t i n g e r a, naast a n g e r a = wanneer?

t i r ă b b i = morgen.

t i w a t o e = in z'n geheel. [1])

§ 44. Het achtervoegsel ana.

Als aanvulling van de beschrijving der beteekenis van dit achtervoegsel moet ik nog er aan herinneren, dat a n a de kracht heeft, van den persoon aan te duiden t e n b e h o e v e v a n w i e n de handeling verricht wordt. I'o t a ' o e a *l* a p a n a i n o e m a n o e (= Sang. i k a o e t a k o e ' a *l* a k a n g i n o e m a n g o e) = ik zal iets te drinken voor u halen.

In het voorbeeld: i n d i enz. moet men in 't oog houden, dat de slot a van s ă p p a n a wegvalt wegens de eerste a van 't woord a s o e ë n e; wat o e r i a is, weet ook mijn zegsman niet, daarom worde het vervangen door

1) Bij het nazien der drukproeven heeft het mij getroffen, dat in § 43 de voorbeelden niet altijd onder de juiste hoofden zijn gebracht, en dat het bewijs ontbreekt, voor het aanwezig zijn van het aangeduide voor- of invoegsel in een aantal voorbeelden. Dit neemt intusschen niet weg, dat in hoofdzaak de inhoud van § 43 juist is.

N. ADRIANI.

't woord, „bakoete": Indi săppan asoeëne, bakoete oede ălloepana [1]) geeft een goeden zin. De letterlijke vertaling luidt: „dit worde eerst gekauwd (eig. „zal eerst gekauwd worden") en worde eerst dan geslikt." In 't Sang. heeft men dezelfde constructie. „Ini sĕ'paĕng kalĕmona woehoe'e ĕlloekang".

Het voorbeeld uit de tooverformule komt later vanzelf ter sprake bij § 71; we laten het dus voorloopig rusten.

Van baliana geef ik de volgende afleiding ter overweging: M. i. is de vorm baliang (Sang.) ontstaan uit balioeang, n.l. iemand, die medium is, die een balioe of doro' heeft; balioe heet die geest, omdat hij zich meester maakt van het medium (bezeten = niwalioeang; stam lioe, mamalioe = overtreffen, overmogen).

aäianana = zitplaats, beantwoordend aan 't Sang. kakaianeng; eetplaats = aännanana (Sang. kakaĕngang, geworden tot kakanengang, via kakangenang, dat men nog wel eens hoort.

a'annanana kan slaan op het eten, dat „thans gegeten wordt" en op de plaats „waar enz. thans gegeten wordt".

a'awitana (Sang. lĕ'awikang) de boom, die thans beklommen wordt.

aäwitana (Sang. laäwikang) de plaats die geregeld beklommen wordt.

sasoettana (Sang. sasoeĕ'kang) ingang.

sassoettana (Sang. sĕ'soeĕ'kang) plaats, waar men op 't moment binnengaat.

lalăggeana (Sang. dalĕ'geĕng) plaats waar men lacht.

lăllăggeana (Sang. lĕ'lĕ'geĕng) plaats, waar men, persoon, om wien men, op het oogenblik lacht.

tatoempana (tatoempaĕng) plaats waarlangs altijd neergedaald wordt.

tăttoempana (tĕ'toempaĕng) plaats waarlangs nu afgedaald wordt.

sasoetaana en tatoempaana zijn foutief.

Men lette dus wèl op 't onderscheid tusschen den praesensvorm en den geredupliceerden vorm.

§ 46. Dit a + ana is niets anders dan ia + ana (Sang. ika + ang) waarbij de i weggevallen is, als fut. van ia'a + ana waarvan 't praeteritum is ina + ana.

atti'ilana = slaapplaats voor dezen eenen keer.

atati'ilana (Sang. katatikilang) waar men geregeld slaapt.

ma'ati'ila (Sang. makapĕ'tiki') kunnen slapen.

---

1) of: indi săppana asoeë; als men asoeë gebruikt, mag dus de slot a van săppana niet wegvallen.

m a t t i ' i l a (Sang. m ĕ ' t ĕ ' t i k i') in slaap zijn.

a s o e ë a n a (Sang. 'k a s o e ë ĕ n g;) i'o a s o e ë a n o e s i n a n g o = 't voedsel zal bij u opraken; a s o e ë a n e = p a n g i n s o e ë a n e (Sang. k a s o e ë ĕ n g e = p a n g e n s o e ë ĕ n g e) = 't laatste, het einde.

Op een paar afwijkende vormen, die tot deze categorie behooren, moet ik nog wijzen, n. l. op:

a m a t i ' i l a n a, S. (i) k a h o e n t i k i l a n g „in slaap vallen".

a m a *l* o e n o e s a n a, S. (i) k a *l* o e n o e s a n g „komen honger te lijden".

a m a *l* a i r a n a, S. (i) k a *l* a e r a n g „komen verzadigd te worden".

a m a *l* ä g g e a n a, S. i t a h o e *l* ĕ ' g e ĕ n g „in lachen uitbarsten".

a m a n s a n g i t a n a, S. (i) k a h o e n s a n g i t a n g „in weenen uitbarsten".

De andere vormen ervan gaan regelmatig: a'a m a t i ' i l a n a = praes., i n a m a t i ' i l a n a = praeter.

§ 47. Het woord voor „mast" moet geschreven worden p a *l* i a ṛ a n a, waarvoor 't Sang. heeft p a *l* i a h e n g als ongeredupliceerde vorm naast p a l a-l a h e n g; de hypothese l a l a h ĕ' is dus niet noodig.

P a ä *l* o e a n a = pop, gelijkenis, ook voor afgodsbeeld gebruikt, schijnt mij toe niet van a l o e maar van a *l* o e te moeten worden afgeleid.

A *l* o e is een van rotan gevlochten zeer klein mandje al naar de grootte van de puist, die daarmee moet bedekt worden; dat mandje dient, om de puist tegen 't schuren door kleeren enz. te beschermen. Het is a. h. w. een „gelijkenis" van die puist, van hier p a ä *l* o e a n a = gelijkenis, hetgeen staat tot 't origineel als de a *l* o e zich verhoudt tot de puist. Voor „bril" hebben de Talaoereezen: a *l* o e m m a t a, waarin dus ditzelfde a *l* o e in ongeveer dezelfde beteekenis gevonden wordt.

P a m a m a r e a n a worde liever vertaald „oversteek", de plaats, waar men de zee „doorhakt" met de kiel van het schip, om naar het andere eiland te komen.

In p a *l* a r a i a n a n a heeft men het meervoudige willen uitdrukken = plaats waar vele menschen zitten (zie wat er bij ṛ a d o en de meervoudige adjectieven gezegd is). Men heeft drie vormen, de beide andere zijn: s o e a p a p a k k a i a n a n a? = waar kan men gaan zitten? (dezen éénen keer); s o e a p a a ä i a n a n a? = waar zijn de zitplaatsen? (m a l a r a i a n a = meervoud van o e a i a n a).

§ 48. De vormen p a p a i n o e m a n a en p a p a ä n n a n a zijn slordig uitgesproken en foutief geschreven; er moet staan p a i p a i n o e m a n a en p a i-p a ä n n a n a (zie § 49). P a p a (g) h i a n a heeft dit p a — niet, daar het

een praesens-vorm wil verbeelden van mapa(g)hi = meenen. De juiste spelling is pappa(g)hiana = er wordt gemeend (Sang. 'lĕ'ĕnnaĕng). Evenzoo is het met: păppanginaoeana. Mangginaoe bestaat niet, alleen mapangginaoe.

§ 49. Hier moge nog eens gewezen worden op 't verschil tusschen pai-ana met den niet-intensieven stam en pai-pa-ana met den intensieven stam. Itooe paiwoṛetan oe arana = hij wordt gevraagd namen in te schrijven; soerata indi paiwoṛetan oe ao'o = men laat dit papier beschrijven met raadsels; meda oede paipamoṛetan oe soerata = men veroorlooft op die tafel den brief te schrijven.

§ 50. Mangangkanga = de vingers krommen, niet: om te krabben, maar om daarmee 't (onder de Talaoereezen) hoogst beleedigende gebaar te maken, van te willen krabben.

Binangoenana ware wellicht te verklaren met „grondvesten der aarde", „plaats, waarop de bovenwereld is overeind gezet", immers stelt men zich de bovenwereld voor als op palen rustend op de onderwereld.

Met de vormen pina' = ana en in = ana moet men voorzichtig zijn, daar er in den grond een groot verschil tusschen bestaat, al worden ze bij w. w., waar 't er niet op aankomt, ook wel verwisseld.

Zoo is pina'amatana hetzelfde als inamatana en pinabboeṛana. = binoeṛana. Maar pina'ola'ana is heel wat anders dan inola'ana.

I mainga inola'ana [1]) nalange = voor 't ventje heeft men een stuk speelgoed gemaakt. Meda indi pina'ola'ana nalang i mainga = op deze tafel heeft men 't speelgoed van 't ventje gemaakt. (Sang. nikoateng en pinĕ' koateng).

Voor oenentengana meen ik (zie hierboven § 37) de verklaring gevonden te hebben; tamba'oeṛoengana is mij even duister als het Sang. bakoehoenang.

Tataṛoenalangana, liever tăttaṛoenalangana is een praesens-vorm, n. l. van măttaṛoenalanga = als spel beschouwen en behandelen.

1) Deze vorm kan in het Tal. ook beteekenen: „ten behoeve van . . . . . heeft men laten maken", waarvoor in het Sang. de vorm met paki gebruikt wordt, die dus in dezen zin zou luiden: pinaki koateng; doch de Tal. reserveeren dezen vorm, die hier: pina'iola'ana zou zijn, voor: bij of door wien men heeft laten maken, welke kracht 't Sang. pinakikoateng eveneens heeft.

De verklaring der namen Ara'alana en Awatoeana ligt voor de hand. Die van Awatoeana werd reeds gevonden in batoe = nieuw (zie ook de Sang. naam: ka-woehoe-ang). Die van Ara'alana is reeds gegeven in § 43 bij 't woord bara'ala = groot, dus „grootste." Karakelang wordt in Maleische gesprekken door Talaoereezen „Tanah besar" genoemd en op Sangir: Tana-*l*awo'oe Ta*l*aoedĕ', gelijk Gr. Sangir „Tana-*l*awo'" is, t. o. z. van de andere eilanden der Sangir-groep.

§ 51. Saṛipone is een nominale vorm, bestaande uit den stam + pron. suff. 3de pers. e. v. met de beteekenis van „tasten", maar geen bijvorm van saṛipoi. Ter verduidelijking diene het volgende voorbeeld: ro'o saṛipoi bansi-n-so*l*o soe wowo-m-meda, arawe paäsiome saṛipone, madirim matere = ga eens tasten naar het lampeglas, dat op de tafel ligt, maar het tasten er naar zij zeer zachtjes, opdat het niet valle.

Deze vorm heeft eenige gelijkenis met den vorm pananaghipo (pa + red. + intens. stam) = het moment, de wijze van tasten. Soe pananaṛipo'oe apidoe natere — op het moment van mijn tasten er naar, viel het meteen. Noengka maikka saṛiponoe = dan was uw tasten er naar zeker ruw.

Saṛipoana bestaat zeer zeker als 't fut. pass.

Andere voorbeelden van — e en — i zijn de volgende:

dea'e, aiane, boṛete, a*l*ape, ta'oi, ba*l*oi, saloi, bo'oi, bosoi, anoeë, poe'oe*l*e, die achtereenvolgens beteekenen: zoek voor . . . . , ga er op zitten (eig. 't worde bezeten), beschrijft het . . . . , worde gehaald voor . . . . , er worde in gedaan. . . . , hem worde bericht, dans er naar, stop hem in den mond, giet er water op, neem er van, sla hem met.

[poe'oele is van poe'oela (gewone imperatief) met den nadrukwijzer-e, dus: sla dan!; poe'oe*l*e = hij worde geslagen met . . . .]

Ne komt dus hier niet voor, dan alleen bij w. w. waar de n vanzelf tot den stam behoort.

§ 52. (Ng)kolana, moet zijn (ng)kolange, in 't gegeven voorbeeld, is een vorm als saṛipone hierboven en beteekent „het maken er van".

Nasoeë-ngk-olange (Sang. nasoeë-ng-koa'e) = af; napia-ngk-olange (Sang. napia-ng-koa'e) = goed gemaakt. 't Komt ook voor met adjectieven verbonden, dus behandeld als zelfst. n. w., b. v. ba*l*e indi da*l*eo olange = dit huis is slecht gemaakt (eig. dit huis, het maken er van is slecht), of Sang. ba*l*e ini, da*l*aki' koa'e, of da*l*aki' koa'oe wa*l*e ini.

Eenige voorbeelden, om te doen zien hoe de vorming is van andere stammen:

madea'a = deange.
mamoṛeta = boṛene.
mamaṛasa = paṛane (met een lange zweep of stok naar iets slaan).
mamilita = piline.
mamanoela = banoele.
manahenggela = sahenggele.
mamero — perone enz.,

Kona voor ko wordt op N. Karakelang, Nanoesa en Miangasa nog dagelijks gebruikt en in liederen komt het ook voor: waar men op Salibaboe zou zeggen; „lilo*l*om boesa'a bilinga'o" zegt men b. v. op Nanoesa „lilo*l*on tjolo' bilingkona" = het baksel pisang worde omgedraaid; oĕădăiōnā, sĕbŏṛĕ-ngk-ăṛānē (een sasaṛola om de roeiers aan te moedigen) doe er staal bij, giet er toch wat staal bij. Oeada = aṛa = staal (Sang. oeada). Seboka, maneboka (cf. Sang. manĕ'bohĕ') eig. sprenkelen (daar gieten, het Sang. sĕ'bohĕ', = mamokka, stam bokka); naast sĕ'bohĕ' heeft men in het Sang. nog den bijvorm manewohĕ' (sewohĕ') = bij kleine beetjes water bijgieten.

§ 53 en 54. Hier zijn allerlei imperatief-vormen door elkaar gebruikt en daarom komt het mij nuttig voor, hieronder ze in de verschillende vormen te groepeeren en er voorbeelden van te geven, om het verschil in het gebruik duidelijk te maken.

Er zijn vier vormen, ofschoon niet alle werkw. deze vormen volledig hebben; sommige, omdat enkele vormen in onbruik geraakt zijn, andere uit hunnen aard zelve.

Van pero „met de vlakke hand tegen de wang of elders tegen het hoofd slaan" zijn er vier te onderscheiden: pamero, pero, perói en peróa'a (mamero); pamisila, pisila, pisile en pisila'a (mamisila = knijpen, Sang. mamisilĕ' = zachtjes tasten).

pangoembele, oembele, oembeléi, oembeléa'a.
padaringika, daringika, daringiṛe, daringiṛa'a.
pana'apa, ta'apa, ta'apė, ta'apa'a.
pamătte, — (hiervoor wordt băttea'a gebruikt), băttéi, băttea'a.
panahenggela, sahenggela, sahenggéle, —.
panogoka, —, togóṛe, togoṛa'a.
pangăddoeta, ăddoeta, ăddoete, ăddoeta'a.

tataro'o, —, —, taro'oa'a.
darămmanga, darammánge, darammanga'a.
tatingara, tatingarái, tatingará'a (uit tatingaráä'a).
(l) a*l*intoeda, a*l*intoedái, a*l*intoedá'a.
darisika, darisíṛe, darisíra'a.
pangoensandaka, pangoensandáṛe, pangoensandáṛa'a.
pangoeleleda, pangoeleléṛe, pangoelelera'a.
sa'e (bij arie: pasa'e), sa'ei, sa'ea'a.
pa'ellega, elléhe, elleha'a.
alanga, alánge, alánga'a.
(l) aṛingko'o, (l) aṛingko'oi, (l) aṛingko'oa'a.
pangoebenna, oebenna, oebennaá'a.
pangoenembeta, oenembeta, oenembéte, oenembeta'a.

Deze vormen worden ook nog verzacht en versterkt door -'o en -e (te) b. v.

pamílita	pílita	pilíte	pilíta'a
pamílito	pílito	pilíte'o	pilíta'o
pamílite	pílite	pilitéte	pilíta'e

De -e in boeṛeánge, bintile, pangkíle enz. (2e alin. § 54) is geen nadrukwijzer, maar het zijn vormen van de 3e groep, die, met nadrukwijzers voorzien, luiden zouden: boeṛeánge'o, bintíle'o, pangkíle'o en boeṛeangéte, bintiléte, pangkiléte.

Den klemtoon geef ik aan door accenten te plaatsen.

Hier volgen enkele voorbeelden in den zin:

1. Pamero sia'a = sla mij.

2. Pero i Wele = Willem worde geslagen.

3. Peroi-m-pa*l*ada bambalam manga rario'a arie pappoe'oeloe aloe = geef de kinderen een klap tegen de wang, maar sla ze niet met een stuk hout (bambala = wang, is onderwerp).

4. Pa*l*adoe peroa'a soe watoe = klap met je hand op den steen (pa*l*ada = de vlakke hand, de handpalm, is onderwerp).

1. Pamisila pa*l*a'oe, minsana maäpisila = knijp eens mijn handpalm of ge 't wel kunt.

2. Taoemata mătti'ila pisila soe ngiroeme, boeṛoe rangkoema soe moṛonge, anase'e mapoe'o = een slapende moet ge den neus dichtknijpen en den mond dichthouden, opdat hij wakker worde (taoemata is 't onderwerp).

3. Ro'o pisíle taba'o manga tälloem pisila, ipa'o'od-i tooe = ga voor hem tabak halen (eig. knijpen, n. l. tusschen de toppen der vingers wat nemen) een stuk of drie greepjes, voor een sigaretje voor hem.

4. Talimăddonoe pisila'a soe palang i tooe = knijp je vingers in zijn dij.

1. Pangoembele we limam kami amagoe mapoele = ge moet ons groeten (eig. de hand drukken) als ge vertrekt.

2. Oembele paäpia wawi indi madirim maätalanga = Houd dit varken goed vast, opdat het niet kan wegloopen.

3. Tiṛăbbi simmomo ire'e masi'ola oembeléiwe waloene = als morgen de meisjes naar school gaan, draag gij voor ze haar tien-uurtje.

4. Limanoe roea'm ba'a oembelea'a ăbbi soe rannang kaloe, boeṛoe tatoengkele: houd uwe handen goed vast aan den boomtak en ga dan hangen.

1. Amagoe mapoeloe mapande ote padaringika alawo'oe aṛa'oe hoeroe = als ge knap wilt worden, dan moet ge luisteren naar al 't onderricht van den onderwijzer.

2. Daringika ṛorone aiwalo, woea'oede simbaka = luister eerst naar de vraag en antwoord dan.

3. Tanatan gagoeranga daringiṛe-n-talinga roeam ba'a, anase'e taäboelianana = luister met beide ooren naar de opdracht uwer ouders, opdat ze niet (door u) vergeten worde.

4. Talinganoe daringiṛa'a soe hatto-n-taoemata mapapia = neig uwe ooren tot het gesprek van goede menschen.

1. Darammanga i'o boeṛoe ta'oe aianana soe li'oeda = ga op je buik liggen, dan zal ik je op den rug gaan zitten.

3. Apepesa indi darammange = ga met je buik op dit kussen liggen.

4. Amagoe itaro'o raleo, anáma'a daramanga'a = als 't niet prettig is op je rug te liggen, beproef 't met op je buik te gaan liggen.

1. Tatingara ire'e = kijk naar boven.

3. Tatingarai aṛana roso oe'anna soe oto'oe aloe = houd die woudduif, die daar boven in den top van den boom zit te eten, goed in 't oog.

4. Tatingara'a matanoe, pamăkkannoe oendama = sla uwe oogen op, opdat de medicijn er in kan gedruppeld worden.

1. Pangoensandaka soe rarandoenga = leun tegen den wand.

3. Darandoenga tăttada indi arie pangoensandaṛe, madirim ma'eada li'oeda, ana iawana indi tăbbe wakt koe = leun niet tegen dezen wand van gespleten bamboe, opdat je rug nievol haartjes komt, want deze bamboe is nog versch.

4. Aloe'aba indi pangaloesa'a li'oedoe, wakkoete oede pangoensandaṛa'a soe tăttada indi = leg dit schutblad tegen uwen rug en leun dan pas tegen dezen wand.

1. I'o sa'e awalo'oe, boeṛoe ia'a soema'e awalonoe = bestijg gij mijn paard, en ik zal 't uwe bestijgen.

3. Sa'alana indi sa'ei-ngk-amioe = maakt gebruik van deze boot.

4. Toearinoe sa'ea'a lai soe roda sa'eani amioe = zet je broertje ook op den wagen waarmee jelui gaat.

In No. 3 van de voorbeelden over mamero hierboven komt voor het woord pappoe'oeloe = pappoe'oela gevolgd door oe, waardoor de slot -a wegvalt.

Hier is een geval van den geredupliceerden imperatief, bedoeld op blz. 87; pappero, pappisila, a'addoeta, dăddaringika (Sang. pĕ'peroe, pĕ'pisilĕ', kĕ'kĕ'doe'; dĕ'daringihĕ') = herhaaldelijk doen, wat het grondwoord zegt.

Tataro'o moet dus tattaro'o, laṛingko'o moet lallaṛingko'o, tatambari'ina moet tattambari'ina worden; dararisita is heelemaal mis, daar dit wil zeggen: „moment, wijze van gaan staan"; 't moet zijn dăddarisita = „gaat telkens staan".

passa'ete is een meervoudige imperatief-vorm (cf S. pahoensake'e en mahoensake) van den stam sa'e, soema'e = bestijgen, instappen; niet onmogelijk, dat passa'ete staat voor, ontstaan is uit: pasi'sa'ete (zie § 34.)

paparalintoeda'a = veroorloof hun, geef hun een wenk, dat zij knielen; papalintoeda'a = laat hij knielen.

papalintoéda = geef bevel tot knielen, beveel te knielen.

paparenoa'a itooe = laat hij zich baden.

paparenon taoemata oede = gelast hem zich te baden.

papasaira'o ngkoea'e itooe = laat hij water putten.
papasaido ngkoea'e si tooe = beveel hem water te putten.

Voor ma'ida'a moet natuurlijk gelezen worden: maiola'a, imper. paiola'a.

Amagoe i toeanga masa'ete soe awa*l*o, i amioe paä*l*ihaka manantoeṛoeta: zoodra mijnheer te paard gestegen zal zijn, moet ge dadelijk volgen.

Voor pa'anaoengawe enz. stel ik voor te lezen: panaoengawe i'o mapaäoeṛas oe ällo misa en voor apoeloewe enz. i'ite madaringite tatanatam Mawoe Roeata.

§ 55. Arie wordt zoowel met den Imp. als met het Fut. verbonden. Het verschil is, dat arie met Fut. als het ware een levensregel geeft (ariewe i'o mamate = gij zult niet dooden) en arie met Imp. op een bepaald geval slaat (arie pamita apa oede = kom niet aan dat ding).

Tusschen beide in staat dan de geredupliceerde vorm arie pappita; kom er niet telkens aan. Door dezen vorm is men er toe gekomen, om den passieven imper. b. v. pate, het worde gedood enz. bij arie **altijd** te voorzien van pa (liefst nog wel pap volgens de uitspraak) ook, waar dit pa geheel ongemotiveerd is. Waar de Sangireezen dus b. v. spreken van arie' pate = het worde niet gedood, abe poto' = het worde niet geslacht, abe ĕ'boe' = het worde niet uitgetrokken, abe kapoeloe = ge moet niet willen, abe kaĕng = ge moet het niet eten, zeggen de Talaoereezen arie pappate, arie pappotota, arie pa'ăbboeta, arie pappoeloe, arie pa'anna.

§ 56. In mampanga*l*apa is de gewone imper. te vinden, voorafgegaan door mang en verdient het aanbeveling, de woorden te scheiden. Het wil zeggen: haal maar door, ga je gang maar met halen. Hiermee is de geheele moeilijkheid opgelost.

§ 57. In tata (Salib. takka) meen ik 't Sang. woord mĕntĕhang te vinden. Pado tata = pahĕdo mĕntĕhang „eerst straks"— zal 't gebeuren, gedaan worden. Voor boea heeft men op Siaoe: boeɹ'e.

§ 58. Măndoema'oepa (Sang. mĕndoemakoe') „meten met den vadem in het rond"; maṛa'oepa (Sang. doemahĕ'koe') = omhelzen; oemaika'oepa = doen alsof men omhelst. De i hierin en de im in oemaimba*l*oeda (Sang. mangĕmba*l*oedĕ', -oemba*l*oedĕ') willen zeggen: doen **als** bij maka'oepa = omhelzen en mama*l*oeda =

een wijze van visschen, waarbij men de hand, die 't snoer houdt, achterwaarts houdt.

Bij deze woorden meen ik ook te moeten voegen oemaiăppa = de armen uitstrekken op de wijze van a*l*appa's (vgl. Sang. toematalĕpa en ka*l*ĕpa).

De m in mangoempisana is slechts een nasaleering van de oe vóór de p, vgl. Sang. mangĕ'pisĕ'.

Doch oem in mangoensandata is hetzelfde als de in, im, ĕm, oem hierboven; sandata, manandata is immers „tegen iets aanzetten" en nu wil mangoensandata zeggen: zóó gaan staan alsof men tegen den muur was geplaatst.

Hetzelfde ligt in ma'imboeni (Sang. mĕ'kĕmboeni) zich verstoppen; manginsahata = de rijst in rijen plukken (op de wijze van 't visschen met de saha', waarbij men de klippen ook in strooken afvischt).

Mangilembo = meer zijn, manginti'oepa = omringen, omreizen; maninsomaka = tegemoet loopen. Manginseṛo = zich afkeurend uitlaten over; maneṛo = twee twistenden scheiden met woord en daad.

Manginsoeë beteekent ook „opmaken."

Mangila*l*oenga (Sang. mangira*l*oeng) over iets heen hangen.

Mangintănno (Sang. mangintĕnno) nederwaarts kijken, als bij matănno = idem.

Mangilaoeda (Sang. mĕlaoedĕ) de hooge zee opgaan.

Maṛamawoe houd ik voor een samentrekking van mataṛamawoe (vgl. de Sang. vormen mahamawoe en mĕ'tahamawoe, die beide beteekenen: dienen.)

§ 59. **Bijvoegelijke naamwoorden.**

In băga, = onwetend (niet: dom) herkent men het Sang. bĕga (haga' = leelijk vindt z'n Tal. equiv. in maṛagasa = leelijk, dor).

Naast belo = scheel aan één oog worde vermeld belleka = scheel aan beide oogen.

Voorts de volgende stam-adjectieven: baṛani = dapper; soṛa (Sang. soha) schuinstaande; seṛeta (Sang. sehe') = schor; ala (Sang. kala') rijk; longona = dom; dia*l*oe = veel; biaka = levend; pălli = verboden; boe'ana = dronken; gerenga = groot.

§ 60. **Telwoorden.**

Als men telt zegt men: ēssa, doea, tēlloe, opa, a*l*ima, anoem, pitoe, oea*l*oe, assio, apoe*l*o; 20 = doeam poe*l*o.

Een „onbeperkte hoeveelheid" is s a i o e t a ' a (Sang. s a i o e t a' uit 't Mal. d j o e t a). Voor „een half" heeft men nog: s ă m b a ' a en s ă m p o t o t a van b a ' a, m a m a ' a = halveeren, en p o t o t a, m a m o t o t a = doorsnijden, afsnijden, vgl. Sang. b ĕ ' k a en p o t o', „een stuk" = s ă m p ă d d i en s ă m p ă p p i t a. Naast p a n a t a ṛ a n e = p a ṛ o r o n e = eerste. Voor distributieven, zie § 20.

Het Tal. heeft de volgende vragende, onbepaalde en hulptelwoorden, waaraan het, evenals 't Sang., nogal rijk is. Zie hier een reeks, waarbij het Sang. tusschen haakjes geplaatst is:

s a n g k o e r a (s ĕ n g a p a) hoeveel?
p i r a (p i r a) „
p i r a m b a o e (p i r a m b a o e) hoeveel stuks (ronde voorwerpen)?
p i r a m b o e a (p i r a m b o e a) hoeveel stuks (langwerpige voorwerpen)?
a p p i r a n e (k a p i r a n e) de hoeveelste?
p ă t t a r a p p i r a (p ĕ ' t a h a ' p i r a) hoeveel ieder?
p a s s ă m b a o e (p ĕ ' s ĕ m b a o e) ieder een.
s ă m b a o e[2] (s ĕ m b a o e - s ĕ ṃ b a o̧ e) telkens een, bij een tegelijk.
s ă n g k a t o o e (s ĕ n g k a t a o e) één persoon.
p a t i ' o e p a (p a t i k o e') alle, alles.
a h e w a l - o e (k a g o e w a ' o e) geheel.
m a t o e *l* o e n g a (m a h a *l* i) weinig.
p i a ' a (p i a ' k a) meer dan [p i a ' a t ă l l o e m p o e *l* o n e = meer dan twintig].
s ă m b i l a n g a (s ĕ m b i l a n g) voor planken, papier enz.
s ă m b ă b b o e *l* a (s ĕ m b ĕ ' b o e *l* ĕ') een pluk (van gras).
s ă m p ă n t a ' a (s ĕ n d ĕ ' d o e *l* ĕ') een pluk (van haren) zooveel als tusschen duim en wijsvinger gaat.
s ă m p i s i l a (s ĕ m p i s i l ĕ') een greepje, als tusschen duim en vinger, van zaken als tabak enz.
s ă n g k o e n g g e t a n a (s ĕ n g e g h e') twee aan elkaar gebonden (van klappers enz).
s ă ṛ o n g k a p a (s ĕ h o n g k a') twee, een paar.
s ă n g k a n t e (s ĕ n g k a n t e) Tal. een onderdeel van een tros pinangvruchten; Sang. een streng (kraaltjes enz.)
s ă n t o e k k a (s ĕ n t o e h e') een „rijgsel" van kraaltjes enz.
s ă m p o l o t a }
s ă m b a l o b o t a } s ĕ m p o h o' = een tros.
s ă l e ' e s a (s ĕ l i h i') een schijfje van djeroeks.

săliṛasa (sělihasě') van lange voorwerpen, een overlangsch deel.
săng(k)ela (sěngkela) een schijf, een snee (brood).
săngăssa (gě'sa) één (van prauwen).
săngka*l*ăppa (sěngka*l*ě'pa) een blad (van palmbladeren, papier).
săndămmaka (sěmpaoedě') één blad genaaide atap.

dămmaka 1. damar,

2. stam van doemarammange = „plat tegen den grond". (cf. Sang. doemarěmma' = voorover gaan liggen, makararěmma' = voorover vallen, mělěmma' = gladstrijken, saghěmma = spoor van plat getreden gras).

sămpalanga (sěmpelang) één poot van een varken, één stuk grond.
sămposo'a (sěmposo') van groente (een afbreeksel).
săngkaloe (sěngkaloe) van boomen.
sămpoenna (sěmpoeěng) van boomen.
sămbengesa (sěmbengesě') een lat van hout, bamboe.
săngkoe*l*a'a (sěngkoe*l*a') inhoudsmaat van rijst enz.; de namen zijn wel gelijk, maar de maat is niet even groot.
săngkaddoeta (sěngkě'doe') zooveel als met den nagel afgeknepen wordt.
săngkempanga (sěngkempang) een brok.
săngkodota (sěngkoro') een stukje.
săngkamoṛonga (sěngkamohong) een mondvol.
săṛangkoema (sěhěngkoeng) een handvol.
săntoero (sěntě'do') een druppel.
săngkamonanna (sěngkamonaěng) een partij, een kaveling.
sămpăttanga = een scherf.
sămbiṛingana (sěmbihingang) een gezelschap (oorspronkelijk een groep discipelen van de ba*l*iang of ampoeang; bihing = draaien, wennen aan, onderrichten).
săngkaiapana (sěnggapaěng) = een troep.
sănso'ana (sěmbika') een mondvol.
săndo'ota (sěndoko') een armvol.

Er zullen er nog wel enkele zijn, die ik niet vernomen heb.

Enkele **maten** mogen hier tevens een plaats vinden.

ba*l*aran samboea = een vinger breed.
ba*l*aran oe pa*l*ada = een handbreed.
săngga*l*ana = van den top van den middelvinger tot in de bocht tusschen duim en wijsvinger.

s ă n t o e d d o (Sang. s ĕ n d e n g o n t ĕ ' d o) span tusschen duim en wijsvinger.

s ă n d a n g o = span tusschen duim en pink.

s ă l a w a s a = zoolang als een vingerlid.

s ă l ă t t o a n a = van den top van den middelvinger tot aan den elleboog.

s ă n t a ' i a k a = een armslengte.

s ă n t o n g g o *l* a n a = van den top van den middelvinger tot aan het kuiltje in den hals.

s ă r a n b ă m b a n g a s ă m b a ' a = van den top van den middelvinger tot aan den anderen schouder.

s ă n s o e m i ' o e = van den top van den middelvinger tot aan den anderen elleboog.

s ă n d ă p p a = een vadem.

s ă n t ă n n i ' a = tien vadem lang of vierkant.

s ă n d i m p o *l* o n g a = vijf vadem vierkant.

s ă l a ṛ e a n g a = tien vadem lang en vijf vadem breed.

§ 61. Persoonlijke voornaamwoorden.

Bij i a ' o e moet nog i a ' a, bij i t a r o e a: i n g a n a d d o e a, bij i-n g a n a t t ă l l o e: i m a n g i t o o e n t ă l l o e en bij i m a n g i t o o e: s i r e, s i m of s i n als bijvormen vermeld worden.

S i r e is natuurlijk 't Sang. i s i r e en s i m en s i n zijn samentrekkingen van i s i r e m en i s i r e n.

Het gebruik in den zin is aldus: i n g a n a ' a m a p o e *l* o d o e a = s i r e m a p o e *l* o d o e a. S i r e p i r a? i m a n g i n t o o e p i r a? i n g a n a ' a p i r a n g k a t o o e? S i m B e l l e = Willem met z'n makkers. S i n T o e a-n g a = Mijnheer met de zijnen.

In de hierachter volgende verhalen zullen trouwens voldoende voorbeelden hiervan, alsook van t a ' o e voorkomen, gelijk er ook reeds te vinden zijn onder de hierboven voor andere doeleinden gegeven voorbeelden.

De drievoudsvorm worde i n g a n a t t ă l l o e gespeld, daar de eerste a van zelf al afgestooten is in het grondwoord n g a n a ' a (niet n g a n a) en bovendien door het wegvallen van de tweede a de afstooting sterker moet worden, wat nu gehoord wordt als een dubbele *t*.

Uit den laatsten regel van pag. 100 moet het woord „bezittelijk" worden geschrapt.

„B a *l* o e d e" (pag. 101) moet worden „b a, o e d e"; dit b a kan niet met b a h! worden vertaald, daar hierin iets minachtends gelegen is, wat vol-

strekt niet in het Tal. „ba" ligt opgesloten. De gegeven zin kan best alleen een uitroep van bewondering voor de overwinnaars zijn, 't zij van onpartijdigen, 't zij van de partijgenooten der overwinnaars.

Het roepwoord is niet m a n g a n a ' a maar n g a n a ' a; maar daarom kan de afleiding wel zijn als door Dr. Adriani wordt verondersteld.

§ 62. Bezittelijke voornaamwoorden.

Bij het bezitt. voornw. van den 2den persoon -n o e moet nog worden aangeteekend, dat het soms voorkomt als o e, gelijk bij den 3den persoon -n e wel eens -e wordt: b.v. in woorden als n i o e k a: n i o e ' o e = mijn klapperboom, n i o e k ' o e = uw klapperboom; n i o e k e (of n i o e k - i - t o o e) = zijn klapperboom; p a *l* a d a = handpalm, wordt resp. p a *l* a ' o e, p a *l* a d ' o e, p a *l* a d e (of p a *l* a ' - i - t o o e).

De m in t o e a r i m o e (blz. 102) is natuurlijk een drukfout en staat er voor een n.

I n a n g e n e kan misschien uit het Sang. verklaard worden. Daar heeft men naast i n a n g (i n i n a n g), nog n ĕ n g e voor beesten gebruikt of, ruw en minachtend, van slaven enz. gezegd. Nu is „zijn moeder" = i n i n a n g e en i n ĕ n g e n e, waaraan 't Tal. i n a n g e n e wellicht een reminiscentie is.

§ 63. Aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden van plaats.

o e d e = die, dat, maar niet: deze, dit.

i n d i t e is er nog naast i n d e t e.

Behalve de versterkte beteekenis, heeft dit t e in deze woorden de beteekenis „hier zijn ze al" en „daar zijn ze reeds."

I s o e d e is een bijwoord van plaats: dáár; het staat dus tegenover i s i- n d i (niet s i n d i als op blz. 106 staat) = hier.

S i n d i bij l o d a enz. heeft niets te maken met het zichtbaar of onzichtbaar zijn van het betrekkelijke voorwerp, maar is er een n a d e r e bepaling van, die meestal door een nog nauwkeuriger bepaling gevolgd wordt. D o s o s o e w a b o ' a = binnen in de kamer. Als dan de andere, t niet vindende, nader vraagt, volgt de bepaling: d o s o s i n d i, s o e w o w o m m e d a = hierbinnen, op de tafel.

't Sang. s o e d e, h o e d e, s o e ' e, s ĕ ' ĕ n g, h ĕ ' ĕ n g is in 't Tal. s o e ' e = welke?

A r e n d i of e r e i n d i (Sang. k e r e i n i) = op deze wijze; a r o d i of e r e o e d e (Sang. k e r e n e) = aldus.

Nog andere bijwoorden van plaats zijn: i n a w a (Sang. t a n a ' e) en i n a w a k a (Sang. s a s a ' e) = ga naar beneden, strandwaarts.

i n a k k a r e of i n a k k a r e n d i (uit i n a k a-a r e n d i) = (kom) naar beneden of strandwaarts (Sang. ĕ n n a e' en ĕ n s a e').

i s a w a k k a en i s a k k a (Sang. s a s a e') = (ga) strandwaarts.

i r e ' e en i r e ' e a r o d i [Sang. t a r a i' en t a r a i' k e r e (n e)] = (ga) naar boven, landwaarts.

i r e ' e r e en i r e ' e r e n d i [Sang. ĕ n d a i' en ĕ n d a i' k e r e i (n i)] = (kom) naar boven, landwaarts.

i n a i of i n a i a r o d i (Sang. t a m a i) = gindsheen.

i n a i a r e n d i (Sang. d a m a h i) = hierheen.

o e *l* i o e p o i = ginds aan de andere zijde, ginds verder op.

§ 64. Dat de **Naamwijzer** bij i a m a n g a in den vocatief zou behouden blijven, berust op een vergissing, immers de vocatief is „a m a". Op het voorbeeld van het „Onze Vader" mag men niet af gaan, daar hier de vreemdeling aan het werk is geweest en men tegen een „a m a" heeft opgezien als oneerbiedig; dan heeft het op a m a n g volgende i a m i invloed er op uitgeoefend, om het idée van vocatief te verzwakken. Het zou moeten zijn: „A m a s o e s o r g a" enz. om correct Tal. te zijn.

§ 65. Vragende voornaamwoorden.

Naast i s a i bestaat ook i s a i - s a i = wie zoo al? (een vraag naar meerdere personen).

Voorts moet hier nog een plaats krijgen: s o e ' e = welke? (zie § 63).

Voor „i a m i o e i s a i" worde gelezen: „i a m i o e - n - s a i".

§ 66. Betrekkelijke voornaamwoorden.

In 't voorbeeld „P a d a r i n g i k a" enz. is voor t a *l* i n g a te lezen „t a *l* i n g a n e" en in „a n a s e ' e" enz. het woord „s o e ë t e" als overbodig en onbekendheid met het taaleigen of navolging van het Maleisch verradend, te schrappen.

§ 67. Wederkeerend voornaamwoord.

Naast b a t a n g a n a zijn te vermelden: s i a ' a, s i ' o, en s i t o o e, die ook gebruikt worden om b a t a n g a n a te vervangen, hoewel 't gebruik er van zeldzaam is.

In het voorbeeld; „liefde tot zich zelf" moet uit „t o e m a *l* a n t o e p" o e m geschrapt worden en o e plaats maken voor s o e, dus t a *l* a n t o e p a s o e w a t a n g a n a.

In het daarop volgende voorbeeld moet arawe vervangen worden door ewe'e.

ik alleen = sässakoe

gij „ = sässanoe

hij „ = sässane. In het meervoud: sässa: iami, iamioe, i mangi tooe sässa = wij, gij, zij afzonderlijk.

Soeëte na'ola'a oedei'o sasanoe (niet sasane) zou moeten vertaald worden: hebt ge het reeds alleen gedaan? Volgens de op blz. 108 gegeven vertaling moet soeëte vervallen.

In 't laatste voorbeeld is „sasane" geheel onnoodig.

§ 68. Onbepaalde voornaamwoorden.

Alwie = isai-sai; ieder die = i manginsai.

Isai-sai tinebo'a mamanarang kampania tiṛäbbi, päroea'ällo manoe = Alwie aangewezen zijn om morgen heerendienst te verrichten, moeten heel vroeg opkomen.

I manginsai mamate, pateana = ieder, die zal dooden, zal gedood worden.

Niemand = tawed oe saran sängkatooe.

Saṛa in saṛa-sawa wil ook mij voorkomen ontstaan te zijn uit taṛa, van welk woord de t, door assimilatie aan de s van het tweede lid, een s is geworden. „Allerlei" wordt ook uitgedrukt door 't werkw. mäla*l*aṛahi (Sang. mĕ'da*l*ahaghi) = van onderscheiden aard zijn.

In plaats van „anoe!" = zeg, dinges, zegt men ook wel: „sai" en voor „i anoe" = dinges, ook wel „i apa", als het tamelijk bepaald is, b. v. men heeft het gehad over twee echtelieden en zegt dan van den man „i apa esaka" in plaats van „i anoe esaka".

Tanginna (Sang. kanini) = straks (in den verleden tijd), 't Duitsche „vorhin".

Anoe verbonden met het voorvoegsel ti of atti en met daaraan gehecht bezit. voornw. beteekent „ding van mij" enz. dus: tianoe'oe of attianoe'oe enz. Het is wel mogelijk, dat dit ti een overblijfsel is van het woord teng; men hoort op Sangir n. l. beide woorden vaak samen: teng anoe.

Teng is mij altijd voorgekomen als een partikel die men gebruikt als men een woord niet spoedig vindt en de pauze wil aanvullen; onderwijl zint men op het woord, dat maar niet in de gedachten wil komen; vindt men 't dan nog niet, dan voegt men er nog anoe achter.

§ 69. Voorzetsels.

Bij b o e a' is de hamzah vergeten; vandaar de spelling b o e a r o-s o t a, voor b o e a' d o s o t a.

b o e a' + s o e wordt b o e a s s o e; b o e a ' l o d a wordt b o e a l-l o d a enz.

Tot waar = s a r a ' a p a; waarheen = i p a e l e g a p a? (eig. „om wat te gaan zien?" het komt in drie tijden voor: fut. i p a e l e g a praes i p a ' e l e g a en praet. p i n a ' e l e g a, gewoonlijk te vertalen door **naar** of **waarheen).**

B a o e g o e i a m i o e moet zijn b a o e g - i - a m i o e.

§ 70. Tusschenwerpsels.

„Zeg vrienden" o n g a n a ' a. Roept men echter uit de verte, dan plaatst men o en e achteraan, om daar de stem uit te zetten en den roep te rekken: n g a n a ' a - o o o, n g a n a ' a - e e e.

Een uitroep van verwondering is ook: i e of i e' (cf. k e' op Sangir).

Men heeft a r i e m a en a r i e m a i; het eerste houd ik voor een overblijfsel van een woord als het Sang. „m a n g a p a e n e", dat op Sangir voluit gehoord wordt en ook op verschillende wijzen afgekort, b. v. 'p a e n e, m a p á, p a, m a, m a p â n g en m a p è n g. Deze meening vindt steun in het feit, dat men m a zegt zoowel tegen vrouwen als mannen, wat nooit zou kunnen als het een afkorting van m a i n g a was. Het tweede is de afkorting van m a i n g a.

Afschuw voor iets kwaads wordt door „s i" en voor iets kwalijk riekends door n f. weergegeven.

A t e, p a ' a s i r e ë t e moet zijn; a t e p a ä s i r e ' é t e en beteekent „gaat dan toch naar boven"; evenzoo het volgende: a t e, s i r e ' é t e d a-n g a n t e = gaat dan toch naar boven; a t e, p a ä s i r e ' é t e i r e ' e r e = komt toch boven.

A n o e a in het daarop volgende voorbeeld moet zijn a n o e a ' a.

Bij het aanreiken van iets zegt men: m e d i of m o d i. P i s i ' g o (Sang. p i s i') = je krijgt je verdiende loon! A t e d o! eveneens een uitroep van leedvermaak (cf. Sang. k a t e d o e = h e o e t e).

I n d i ' o = ik zal je!

I a s s a o staat gelijk met 't Sang. b a h a k a', dat echter alleen van overledenen gezegd wordt of bij wijze van grap.

I a s s a o mag men niet tegenover of omtrent een hooger geplaatste gebruiken: t a w e w o t o n g e a p i t a *l* a o e n g p a i a s s a n o e a w a n o e a (letterlijk) het is niet geoorloofd, dat een burgemeester (dorpshoofd) beklaagd worde door iemand uit het volk. [Beklaagd worden door een mindere is een beleediging].

Voor aṛae worde gelezen ara'e, ook wel ara. Een uitroep van pijn is ook: na'g̣e, dat tot in 't oneindige herhaald wordt.

§ 71. In den tekst der tooverformule, dien ik niet in een andere lezing ken en dus niet geheel kan beoordeelen, moeten echter toch wel de volgende woorden veranderd worden:

Voor eweë leze men ewe'e; voor baika: ba'ika (Sang. baki'); voor toewo: tatoewo; voor ma'aadio'a: ma'adio'a; voor ia-rango: iaṛango (stam niet dango maar ṛango, cf. Sang. hĕngang; voor wa*l*aghana: walaghana; voor tiring: tiṛing (Sang. tiring = draaien; tiring oe poea = duizeligheid); voor a*l*oë: a*l*o'e; voor maapisa: maääpisa.

Mapangginaoe (zie § 48) heeft geen causatieve beteekenis.

Balaghana heeft m. i. met mama*l*aghana niets uit te staan, welk laatste woord een andere vorm voor ma*l*o = „oneindig ver" is. Wellicht hangt met dit woord samen ma*l*o in: boe*l*ana ma*l*o en ma*l*óte = de maan zal opgaan, is op het punt van opgaan.

Lo'e, ma*l*o'e = lang, lang van tijd.

§ 72. Eenige voegwoorden en bijwoorden mogen aan het slot hiervan een plaatsje vinden:

adionge (Sang. kadiongeng) = ten minste.

amagoe (a) moengkangoe (a) moe*l*oegoe	Sang.	kamageng (oe) ma'eng kamangkeng (oe)	= indien.

ana, want.

anaio of anio (Sang. oenoe'e) waarom?

aringkane (Sang. soe naoengkoe of kira*l*ingkoe = ik dacht.

aramanoeng (Sang. idem) misschien.

ara'e = of.

arawe = echter, maar, evenwel.

angera en tingera = wanneer?

angerade = vroeger.

ara [1]) als afkorting van ara'e, = of; [2]) soms staat het voor amagoe, gelijk in 't volgende versje: ara ta*l*engkon sipono, si'o*l*ai asoeë = als men de sponningsschaaf niet weet te hanteeren, dan moet men 't eerst leeren.

aro (Sang. ho) vervolgens, voorts.

anase'e = opdat.

asingka'e = tot.

atonna = zeker.

a*l*imade = naar 't schijnt (a*l*imada = vorm, gedaante).

araming ke'e (Sang. kara'kai) immers, ik dacht.

balaiwe = zelfs al; balaiwe isai = wie maar.

balatewe (Sang. bala'e) hetzij.

ete { Sang. mĕngkate / kĕta'ewen } zoo maar, nog maar, slechts.

ete adio'a (Sang. kate kadodo' of kate kadio') = bijna.

ewe = maar.

ewe'e = maar, daarentegen.

erewe = alsof.

ere ola'oe = als het ware.

inai (Sang. ené) en toen, vervolgens.

inatoetoeṛana = dus, derhalve (maätoetoeka = begrijpen; dus inatoetoeṛana = nu is 't tot me doorgedrongen, nu snap ik het).

indo'o = ereis.

lai (Sang. ma*l*ain) ook.

mante = een versterkt mang = Sang. mangke(we) = flink, en Sang. man = altijd maar.

masokka (Sang. masaoe) dikwijls.

massoe*l*oeng oe (Sang. mĕ'soe*l*oeng oe) gelijk aan.

minsana (Sang. mĕnsang) het vragende „of" in: vraag eens of hij wil.

moen = nog, moempia = er is nog.

napawe of napangoe = toen, zoodra.

napatila*l*anga (Sang. napatira*l*ang) dadelijk.

nara*l*e = ten slotte, op den duur.

oedita'e of oedite (cf. Sang. kene'e voor kerene'e) genoeg, houd op.

poendangoe of mapianna / soe*l*oengoe } liever — dan; zelfs al zou.

poeṛinengoe (Sang. idem) / ṛatanga / baoeg'oe (Sang. idem) } doordat, tengevolge van, wegens.

ṛengene = plotseling.

se'e (Sang. mase of afkorting van anasée) voorts.

sinoengka — misschien, vermoedelijk ('t Sang. ĕndi'oe) zeker wel.

s i d a n g k e
si d o n g a n e } aangezien.
a s i d o n g a n a

s a r a en a s s a n g o e = tot zelfs.

t i w a t a = in oude tijden (cf. Sang. m ĕ ' t i w a' = denken aan, spreken van oude tijden en vroegere personen).

t a i n g k e = al is het ook dat, het is maar omdat.

t a ' e of t ă b b e = nog, nog altijd, 't zelfde.

t a ' a n n a
t a ' a m b e } nog niet.

t a n n a (Sang. t á n g o e) „dan" in een zin als: wat hebt ge dàn gedaan?

t a b e ' e of t a b e n e (Sang. t a b e a ' o e) tenzij.

t a r i n g k e n n e (Sang. a n g k e d o e n g) hiermee wordt de conjunctief gemaakt.

t a g a d d i a
t a b a d d i a
t a b a d d i n g e } (Sang. t a w e ' d i ' e) niet aanwezig (cf. 't Sang. t a ' k a-k ĕ ' d i ' e of t a ' k a k ĕ n d i ' e = zonder geluid of beweging, en b ĕ ' d i' = hoor, voel; ook k ĕ ' d i ' e = stil maar; k ĕ ' d i k e = zwijg toch, en de Tal. woorden: o e m a n d i t a = kloppen van het hart; a ä n d i t a n a = de fontanellen; t a o e m a n d i t a = geen antwoord geven (Sang. t a k o e m ĕ n d i').

t o e *l* o e ' o e
t o e r i ' o e } (Sang. t o e *l* i ' o e) = slechts.

t o e m a n i
t o e m a n i ' o e n g } (Sang. t o e m a n i ' e) = al te

t ă n t a *l* a n a (Sang. t ĕ n t a *l* a n g) terwijl.

t o e m b a ' o e = slechts, S. t ĕ m b a ' o e.

SALATIGA, Februari 1912.

Ao'o. *)	Raadsels.
1. Saṛampanga poeloene tălloeka. Apa oede?	Een veelpuntige speer, waarvan de steel een ei is. Wat is dat?
Oeṛita.	De poliep.
2. Roea'ăllo ledane ăppata, alăttoene ledane raroea, napangoe nawawăllo ledane tatălloe.	's Morgens heeft hij vier voeten, 's middags twee voeten, als 't avond geworden is drie voeten.
Taoemata.	De mensch.
3. Daho nanengge loṛom-bale.	Een gast, die de kinderen des huizes de trappen heeft afgeworpen.
Taoemata nangawi nioeka.	Iemand, die klappers heeft geplukt.
4. Talimăddon-oepoengkoe oea'ele soe panindoenga.	De vingers van mijn grootvader die op 't erf in de boomen hangen.
Limba.	De sirih-vruchten.
5. Atoana inoemoe'oe, tălloeka tinoemalanga.	Een slang kraaide er, een ei liep er weg.
Loetanga.	Een geweer.
6. Tanalessa, liṛoemăssi'a.	Niet gewond en toch doorgekapt,

* Als verklaring van dit woord kan gewezen worden op de gewoonte der Sangireezen en Talaoereezen, om als iets, dat ze eerst niet begrepen, tot hen doordringt, te zeggen: „a-o'o-kai" = o, zóó, waartoe bij raadsels nogal eens gelegenheid is.

1. Saṛampanga, Sang. sahĕmpang, wordt bij de vischvangst gebruikt; de vangarmen, namene (S. hamene), worden bij de punten v/d speer vergeleken.
poeloe, Sang. poeloe, = steel, handvat;
tălloeka, Sang. tĕlloehĕ' = ei; apa oede = wat is dat? Oeṛita = S. koehita.

2. Roea'ăllo = morgen i/d zin van ochtendstond, letterlijk: de 2e dag;
alăttoene = middag; cf. 't Sang. lĕ'toe = Tal. lăttoe = eerste kwartier: alăttoene is dus de stand van de zon over dag, die de maan tijdens het eerste kwartier bij zonsondergang aan den hemel heeft.

3. Daho = gast; manindaho = logeeren;
manengge, st. tengge = naar beneden werpen; matengge = naar beneden vallen; loṛo voor laloṛo = inhoud (c.f. Sang. loho en daloho).

4. Panindoenga = 't erf, cf. Sang. panindoe'.
Limba = boean dalama = sirihvrucht; cf. Sang. dĕlling.

5. atoana – vgl. S. katoang – = slang.
inoemoe'oe – praeterit. van oemoe'oe = kraaien (cf. Sang. koemoekoe')
loetanga – S. id. zonder de a, – = geweer; tinoemalanga = pr. v. talanga, toemalanga, cf. S. toemalang.

6. Ta – nalessa = ontkenning + praet. van malessa = gewond raken; lessa = wond, cf. Sang. lese'.
liṛoemassi'a = praet. v. ṛoemassi'a = vanzelve afbreken, afknappen, van touw enz. maṛassi'a – kunnen afgebroken worden, măkkassi'a = doorsnijden (vgl. Sang. hĕnsi', hoemensi', mahĕnsi' en mĕhĕnsi').

Oea'e.	Water.
7. Inanna săllama'a, lămbenelai săllama'a.	Een bord vol is er opgegeten en nog is er een bord vol rest.
A n d a *l* e t a.	Een schelp.
8. Liwoea' adio'a napene-mbabasi.	Een kleine waterkom vol kleine witte schelpjes.
Moṛonga.	De mond.
9. A*l*iamba-n-daroea oeasămba'a woe'ida.	Twee vlinders, die ieder eene zijde van een berg houden.
Ta*l*inga.	De ooren.
10. Ta-l-loerane ma*l*akoeba, pia-l-loerane ma*l*ătto.	Zonder vracht zinkt 't, met vracht drijft 't juist flink boven.
Nasa.	De sarong.
11. Bo'i-ngk-oe*l*oene tatindoenge tinina.	Een vorstin van 't binnenland met een zwarten sluier.

---

7. inanna – p. pr. v. oemanna = eten; lămbene v. lămbe = rest, cf. Sang. lĕmbe;
lama'a = bord, Sang. lama'; het raadsel doelt op 't feit, dat aan een schotel vol schelpen niet te zien is, dat men er de diertjes uit gepeuterd en opgegeten heeft: er wordt evenveel als „rest" van de tafel weggenomen, als er tevoren opgebracht werd.

8. Liwoea'a = S. liwoea' = ieder dieper gedeelte, van rivier of rif, dat vrij van steenen is en a. h. w. een kom vormt; hier heeft men natuurlijk een kolk in een rif op 't oog. Mĕliwoea' = rondplassen, rondzwemmen.
babasi – schelpjes v/h soort van de gihi = S. gigi', waarmeê de tanden vergeleken worden.

9. A*l*iambana = S. ka*l*iwĕmbang – vlinder;
oeasămba'a – duratiefvorm – st. sămba'a – S. sĕmbĕ'ka = eene zijde, eene helft;
sămba'a bestaat uit săm = een en ba'a, mama'a; halveeren = mawa'a, breken, mama'aka (S. mamĕ'kahĕ') = een scheid'ng i/h haar maken, ook: een strook rondom den akker die pas in aanleg is, schoonmaken, om te voorkomen, dat 't vuur 't bosch aantast.
boe'ida – S. boekidĕ – heuvel; ta*l*inga – S. toe*l*i – = oor.

10. loerana – S. loerang = vracht; mălloerana = bevrachten.
ma*l*akoeba – adj. „zinkende van aard", măllakoeba – doen zinken; loemakoeba = zinken, ma*l*ătto – adj. „bovendrijvende", wordt gezegd van prauwen, die veel laden kunnen: doema*l*ătto of loema*l*ătto = bovendrijven; a*l*ătto = de allereerste maansverschijning, waarbij de maan a. h. w. op 't water drijft; cf. de Sang. woorden ma*l*ĕ'to & doema*l*ĕ'to.
Dit raadsel slaat op de sarong, die „zonder een lichaam erin" in elkaar zakt en eerst „boven water" blijft, als ze een lichaam in zich bevat.

11. Bo'i – S. boki – titel der wettige vrouw van den „datoe" = radja.
oe*l*oene – S. id. – 't binnenland, de oorsprong: cf. paghoe*l*oe = de eerste, de voornaamste.
tatindoenga van tiṇdoenga, manindoenga = beschutten (cf Sang. gagha*l*indoeng, Sasahara van „panamba").
tinina – zwart geverfd, van tina, manina; tatina zwarte verf, waarvoor dienen: 1) e. s. v. modder; 2) pa*l*ănti, nanitoe, bănna, na*l*ama, boeim boesa'a, boenoet-oe poe*l*ingka die alle tezamen gekookt worden en wel van de pa*l*., nan., en bănna de bladeren, van na*l*ama de bast; boei-m-boesa'a = bast van den pisang-stam, boenoet-oe poe*l*. = bast v/e jonge klappervr. Op Sangir dezelfde woorden voor verf en verven en dezelfde ingrediënten.
Pani'i = S. paniki, de alg. naam; sa*l*oengkeanga – alg. benaming: p. eṛṛa = (S. eha) = kalong, met een bruinen rug; p. nawoenna = grijs (awoe = asch) p. saṛṛiowannana = Sang. p. owangeng = met grijze haren; p. to*l*eana of lianga = de gestaarte, die in grotten woont; p. mala*l*a'oeka = S. lĕ'koehĕ', de huisvleermuis; p. ṛenes'oe a*l*ongana = vlerken geel gestippeld; sa*l*oengkeweta = de heel kleine vleermuis.

Pani'i.	De vleermuis.
12. I woero oeasa'e apala roea-ng-ăssa, anne poetoenga.	De albino, op twee schepen varende, en wiens spijze is vuur.
Balanda.	Een (rookende) Europeaan.
13. Pinănta'oe poeloene, na-ṛino-ngk-orone.	Gestoken met den steel, getroffen met de punt.
Tatadda-m-manoe'a.	De hanespoor.
14. I wo'i lome, poenoe păbawiaka.	De slappe vorstin, bron des levens.
Soesoe.	De moederborst.
15. Inawoeliana liloemăgge, naäsomba sinoemangita.	Die 't kwijt raakte, ging lachen, die 't kreeg weende.
Attoeta.	Een veest.
16. Pinilita soe ănsalika, lessane soe ngiroena.	De houw is toegebracht aan den vloer, de wond is aan den neus.

---

la'oeka, mălla'oeka = ombuigen (v. hout, v/e knipmes), S. pĕ'koehĕ', mam —; la'oepa, mălla'oepa = vouwen (kleeren enz.) S. lĕ'koe, mĕ —, vanwaar: lĕ'koehĕ' = de zich in veel plooien vouwende.
De vleugels v. d. vleermuis worden dus bij een sluier vergeleken.

12. Boero — Sang. boero' = albino
oeasa'e — dur. van soema'e, bestijgen, instappen, S. soemake.
apala = Sang. kapalĕ' = schip.
roea-ng-ăssa = 2 × 1, maar ăssa (Sang. gĕ'sa van ĕ'sa) vervult bij prauwen de rol v/e hulptelwoord; săngăssa = één prauw.
anna = spijze, Sang. kaĕng; poetoenga — Sang. poetoeng = vuur.
Balanda — staat voor taoematam Balanda = een Hollander, een Europeaan, een blanke.
Een rookende (vuurvretende) Europeaan, die op schoenen (de twee „schepen") loopt.

13. pinănta'a v. pănta'a, Sang. pĕnta' = met een puntig voorwerp een steek naar beneden doen.
naṛino — v. ṛino — Sang. hino — treffen, raken; ṛino, subst. = recht.
orone — v. ṛorone — Sang. horo = punt, scherpte; maṛoro = scherp, puntig; de ṛ is verdwenen in de genitief-partikel.
tatadda — v. tadda (cf. Sang. tada en tahida = trappen op) spoor v/e haan of stekel van visschen als de paṛṛi = S. pahi = rog, en de napo.
manadda — itadda — 't steken van en gestoken worden door deze dieren.
Bij 't vechten der hanen tillen deze de pooten aldus op, dat 't schijnt alsof de „steel", 't ondereind, van de spoor, tegen den anderen haan zal komen en toch treft de punt ervan.

14. Bo'i, zie boven bij 11; lome, S. id., = zwak, slap, week;
poenne = S. poeĕng, stam, de plaats onderaan den boom, oorsprong;
păbawiaka = v. biaka = S. biahĕ' = levende; soesoe = melk èn vrouwenborst.

15. inawoeliana (v. mawoeli = verloren gaan), = „wien verloren ging"; maboeli (S. miwoele) = vergeten.
liloemăgge — pr. v. loemăgge, S. loemĕ'ge = lachen, hier: blij zijn.
naäsomba = v. maäsomba = S. makahombang = verkrijgen.
sinoemangita — v. soemangita, st. sangita, S. sangi', soemangi' = weenen.
ăttoeta = veest (S. ĕ'toe').

16. Pinilita v. mamilita — S. pili' = houwen m/e zwaard of kapmes;
ansalika. S. ĕnsali' — vloer van bamboelatten, waarop men gewoonlijk slaapt, ligt (na eerst een mat daarover gespreid te hebben).
lessa — zie boven bij 6; ngiroena, Sang. iroeng, = neus.
De handeling heeft plaats tegen den vloer aan; 't gevolg treft den neus!

Attoeta.	Een veest.
17. Ṛăbbi matilanga, ăllo ma*l*ăbboeka.	Des nachts zijn ze helder, over dag troebel.
Matam meo.	De kattenoogen.
18. Ara inai, inakkarendi; arawe inakkarendi, inai.	Als zij ginds heengaan, dan komen ze hierheen, maar komen ze herwaarts, dan gaan ze daarheen.
Taoemata măbbalanga.	Roeiende menschen.
19. Ṛambia săngkompenga tamasoeë-ngk-aṛṛoede săntonna.	Een brok sago, die in een jaar niet klaar („op") gekrabt kan worden.
Amanga.	De slijpsteen.
20. Batoenana mabassoe', ioe*l*oeka mabassoe'.	Haalt men 't op, dan breekt 't af; laat men 't zakken, dan breekt 't ook.
Tai.	Drek.
21. Doenia ere roeṗia ahewale, la*l*oṛone saioeta'a.	Een wereld zoo groot als een gulden, waarvan de inhoud ontelbaar is.
Tălloek-oe-a*l*imboewoeta.	't Ei van een spin.

---

17. Ṛabbi: nacht, des nachts (S. hĕ'bi); aṛăbbi ≒ gisteren (S. kahĕ'bi); tiṛăbbi ≒ morgen (n. l. de volgende dag).
matilanga – S. matilang – helder; ma*l*ăbboeka (S. ma*l*ĕ'boehĕ') ≒ troebel; cf. Sang. ma*l*ĕ'boehang ≒ Sasah. – van sipa', palmwijn.
mata – Sang. id. – oog; meo – Sang. meo' ≒ kat.

18. Voor de beteekenis dezer woorden, zie hierboven §§ 63, 72.
măbbalanga – praes. van măbalanga ≒ roeien met de balanga ≒ riem.

19. Ṛambia ≒ S. hoembia ≒ sago, n.l. van de zgn „sagoe soenggoeh", die i/d modder groeit.
k̇ompenga ≒ S. kompeng – brok, stuk; mangompenga ≒ een stuk v. iets afbreken. In tamasoeĕ-ng – is 't woord masoeë, Sang. id., ≒ opraken.
aṛṛoeda, mang –, cf. S. mangĕhoedĕ' & mangahoedĕ', ≒ schrapen, krabben; de ṛambia wordt n.l. vochtig in een mand gedaan en wordt een vaste massa, waarvan afgeschrapt wordt zooveel als men telkens bakken wil.
săntonna – een jaar; tonna ≒ S. taoeng – (tahoen)
amanga, S. kamanga – om z'n grauwe kleur vergeleken bij de sago, die door slecht wasschen en door schimmel ook meest grauw ziet.

20. batoenana – van batoena, mamatoena (S. mamatoeng) ≒ ophalen (v/e anker b. v.) bawatoena ≒ S. bawatoeng, 't touw, waarmeê 't zeil a/d mast wordt opgeheschen.
mabăssoeta – komen te breken, knappen (v/e touw), mamăssoeta (cf. Sang. bĕ'soe').
mangoe*l*oeka – a/e touw naar beneden laten, S. mangoe*l*oehĕ'.

21. ere ≒ S. kere ≒ als, evenals.
ahewale – v. bahewa ≒ groot.
la*l*oṛone – zie boven bij 3, – de inhoud ervan.
saioeta'a – S. saioeta' ('t zij met oeta' ≒ haar, in verband staande, of overgenomen v/h Mal. djoeta) ≒ ontelbaar veel.
a*l*imboewoeta – spin; andere spinnen: tatai, waarvan men 't web voor 't visschen gebruikt; sassiondona ≒ aldus geheeten, omdat die zich op en neer wiegelt; mangondona: 't op en neer doen bewegen van de wieg ≒ oesirana (Sang. hiang) v.g.l. mandondona ≒ S. mĕndondong ≒ zeven, darondonana ≒ Sang. darondongang ≒ zeef; S. dondong ≒ koude koorts, doemondong ≒ de k. k. hebben.

LIEDEREN.

Al is het niet veel wat ik daarvan hierbij kan aanbieden, daar ik op 't moment niet over ruimer materiaal kan beschikken, zoo wil ik toch enkele staaltjes hieronder laten volgen, tevens eenig denkbeeld trachtende te geven van de maat. Later hoop ik hierop uitvoeriger te kunnen terugkomen.

Men onderscheidt:

Sasambo = liederen, die onder 't roeien gezongen worden; de voorzanger, die een bekend vers opgeeft of voor de bijzondere gelegenheid een nieuw improviseert, zingt 't eerst alleen, waarna de anderen tegelijk invallen en 't lied samen zingen, eerst den tweeden regel en daarna den eersten, totdat het weer de beurt is van den voorzanger.

Met de lettergrepen is men soms verlegen, zoodat er wel eens moet gesmokkeld worden; doch dit weet men zóó te doen, dat maat en rythme er niet onder lijden. Om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop een s a s a m b o gezongen wordt, — al moet 't helaas zonder noten — schrijf ik hier van de eerste s a s a m b o, die men hieronder vinden zal, hoe ongeveer daarbij te werk gegaan wordt:

Voorzanger: Ti'-i-la ri-roe | riroengong-ka-ra-ri'-a ti'-i-la ri-roe-ngong-ka-ra-ri'-a | Ti-i-la ri-roe-ngong-ka-ra-ri'a-we-gan | sa-so-bang oe e-lo we-gan |

Koor: we-gan-sa-so-bang | sa-so-bang oe e-lo be-gan sa-so-bang oe e-lo | be-ga-en sa-so-bang oe e-lo ti'i | la ri-roe-ngong-ka-ra-ri'a ti'i |

Hierna begint de voorzanger weer en zingt men 't zoo lang tot 't verveelt en de een of ander iets nieuws opgeeft.

Tatareda. Eveneens prauwliederen, echter korter dan de sasambo; voorzanger en koor zingen ieder de helft. De maat is als volgt:

◡ — ◡ ◡ — — / ◡ ◡ ◡ ◡ — —

of: ◡ — ◡ ◡ — — / ◡ ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡

Aoembaeda. Een soort van heldenzang, bij feestelijke gelegenheden voorgedragen. Echter wordt ook wel eens een ander onderwerp daarvoor genomen en op andere tijden gezongen.

De maat is: ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ — —

Sasarola. Wordt ook onder 't roeien gezongen. Hieronder volgen er drie, waarvan de maat als volgt is:

van 't eerste: ◡ ◡ ◡ ◡ — — / ◡ — — —
◡ ◡ ◡ ◡ — — / ◡ — ◡ — ◡ —

van 't tweede: ◡ ◡ ◡ ◡ — — / ◡ ◡ — —
◡ ◡ ◡ ◡ — — / ◡ ◡ — —

van 't derde: ◡ ◡ ◡ ◡ — —
◡ ◡ ◡ ◡ — —

Dit laatste is een goed voorbeeld om te doen zien, hoe soms met de lettergrepen wordt gedaan: de twee laatste lettergrepen van beide regels, dus wimbang en lare, gelden ieder voor een lange maat, terwijl de andere lettergrepen moeten verdeeld worden over de eerste vier korte maten.

Bawo'a. Wordt niet gezongen, maar voorgedragen. Het eerste hieronder volgende fragment heeft deze maat:

◡ ◡ — — ◡ ◡ — —

het tweede daarentegen voor de eerste vier regels:

◡ ◡ — — ◡ ◡ — — en voor den 5en regel:
◡ ◡ ◡ ◡ — —, terwijl de laatste regel alzoo is:
◡ ◡ — — ◡ ◡ — —, dus gelijk aan de eerste vier.

Nanalanga. Versjes, die de kinderen bij hun spelletjes te zamen opzeggen. Dat van oera-oeran enz. heeft deze maat:

◡ ◡ ◡ ◡ — — ¦ ◡ ◡ ◡ ◡ — —
— ◡ ◡ — — ¦ ◡ ◡ ◡ ◡ — ◡ —
◡ ◡ ◡ ◡ — — ¦ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — —
◡ ◡ ◡ ◡ — — ¦ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — —
— ◡ ◡ — — ¦ — ◡ ◡ — —

Het andere, loda timboe enz. is van deze maat:

◡ ◡ ◡ ◡ — ¦ ◡ — ◡ —
◡ ◡ ◡ ◡ — ¦ ◡ — ◡ —

Dan heeft men nog: aimpa*l*oeka = op maat voorgedragen toosten in dichterlijke termen, waarbij veel gebruik gemaakt wordt van oude woorden en vormen;

bawoea = zingend verhalen, en:

la*l*aoe*l*e = 't zingen van sommige passage's in bepaalde verhalen (op Sangir ĕlle, mangĕlle).

SASAMBO.

1. Ti'ila riroengo-ngk-arari'a,	De slaap, nadat men in slaap is gekust,
Bega-n-sasobang oe elo.	(is zóó vast) dat men onbewust blijft van het opgaan der zon.
2. Taha*l*oanga tondo *l*ana,	De zee zij glad als olie,
Pamarean-i-ante'oe.	Als mijn geliefde haar oversteekt.
3. Seba'a roedda*l*en dorone,	Loopt met de borst vooruit,
Bega-n-soe a*l*oememete.	Onbewust daarvan, dat hij al over de tong gaat.
4. Rompangoe soe noesa naloena,	Waren we op één eiland,
Peboe*l*anena asselene.	Bij maansopkomst zou ik reeds onderweg zijn.
5. Manina soe embong oe mata,	Al zijt ge ook uit 't oog (is de afstand ook groot tusschen ons),
Marani soe tatarendoema.	Gij zijt toch dichtbij door de herinnering.

---

1. Sasambo, S. id., prauwlied.; mässambo = zoo'n lied zingen.
Ti'ila, S. tiki' – slaap;
riroengo v. mändoengo = in slaap maken;
ari'a = zoen; arari'a = het kussen;
bega staat voor bägga = onbewust van, niet wetende;
sasobang oe voor sasäbbang oe = 't naar buiten komen, v. soemäbbanga.
elo – voor allo = zon.
(de e voor ä en de o voor a is heel gewoon bij sasambo's enz.)

2. tondo = imper. v. toemondo = vloeien, stroomen; ook v. slangen: voortschuifelen;
pamareana v. pare, mamare = doorkappen (v. hout), oversteken (v. d. zee) cf. Sang. id. = hakken.
ante = ('t Sang. kante) tros; zie ook bij de telwoorden; ma'ante = met de pink in elkaar gehaakt loopen (bewijs van vriendschap); van daar: ante = vriend, geliefde.

3. Seba'a voor säbba'a = borst.
doedda*l*en voor doedda*l*ana, doema*l*ana, st., da*l*ana (= weg) = loopen, vloeien; van veel menschen, mieren zegt men voor doedda*l*ana ook wel mädda*l*ana, een verkorting van een vorm als 't Sang. „ma'hoenda*l*eng" vermoed ik
dorone voor rorone = aan de spits, voorop.
a*l*oememete = a*l*oememe + nadrukwijzer, die hier de kracht heeft van „reeds"; oema*l*oememe (cf. Sang. toema*l*oemama) = prevelen, waarbij de mondopening als een spleet is; a*l*oememe = 't prevelen, geprevel.
oema*l*imomo = oema*l*imodoka = mompelen, mondopening: rond.

4. Rompangoe = indien:
noesa, S. id., = tahanoesa = eiland.
naloena voor tinaloena, S. tinaloeng = aan één stuk.
peboe*l*anena voor pabboe*l*anana = waarover de maan zal schijnen.
asselene voor assällana = loopen langs de zeekust; Sang = ka'sëllene.
In 't Tal. wordt soemälle echter ook gebruikt, waar de Sangir. loemëngang gebruiken, n.l. „over land gaan" in tegenstelling van per prauw.

5. manina – Sang. maning – „al is 't ook dat, hoewel".
embong – staat voor ambong = Amboina; wil zeggen; een zeer ver verwijderde plaats.
tatarendoema – voor tatarändoema = waarmee men mättarändoema = zich herinnert,

6. Ari' soennena ereapa,	Denkt er geen kwaad van,
Sia'a rame-ngk-agama.	Mijne vriendschap is een reine.
7. Piaoen tala medame,	Wie niet vriendschappelijken omgang wil plegen,
Ta'oe soennena wawa*l*oeana.	Dien verdenke men van afgunst.
8. Toeari longonte apa,	Wat een dom broertje/zusje,
Bega mela*l*odi-n-soeloe.	Dat nog niet onder bedekte termen weet te spreken.

A O E M B A E D A.

Loda mendareno-n-tiwoe',	Ginds a/h strand baden er zich eenigen i/e bron;
Mendara'i-ngk-a*l*iwombong;	Plotseling schrikten ze van een werptuig;
Ete riroemoro-n-toentoeng,	Schrikten van een geworpen pinangvrucht,
Rìmindoe'oe wawareta;	En van een toegeworpen sirih-vrucht;
Ṙiroemoro-n-toentoem pare,	Misschien is 't wel van een verliefde,
Wawaretane la*l*ama;	Van iemand, die bemint.
Sengko toentoeng i loellare,	
Wawareta-n-loeṛṛimpaoe.	

6. Ari' voor arie, vetatief.
soennena. van mässoenna ≓ meenen, voor soennánna.
ereapa – S. kereapa, – uit ere en apa samengesteld: letterlijk „als wat", hoe, hoedanig.
rame ≓ vriendschap;
agama – godsdienst; rame ngk agama ≓ reine vriendschap.
7. medame voor: mäddame: vrede sluiten, vriendschap sluiten.
wawa*l*oeana voor bawa*l*oeana ≓ afgunstig, jaloersch.
mäbbawa*l*oeana – afgunstig zijn. Het Sang. mè'bawa*l*oeang ≓ te keer gaan, zich woest gedragen uit boosheid.
8. longonte ≓ longona ('t Sang. longong) met nadrukwijzer: longonte apa: hoe dom.
melalodi voor mälla*l*äddi redupl. van mälläddi ≓ verbergen, bedekken, onder bedekte termen spreken.
soeloe – bedekte term.
aoembaeda – S. kakoembaedĕ' – e.s.v. gezang, waarvan men in 't bovenstaande slechts een fragment heeft.
mendareno voor mändareno (gered. vorm van mändeno ≓ baden) ≓ badenden.
tiwoe, voor tiwoeda ≓ bron, die bij ebbe a/h strand te voorschijn komt, bron onder den zeespiegel dus; te Manganitoe heet een prachtige, rijke bron aldus: Tiwoedĕ'.
mendara'i – een vorm als mendareno – van manda'i ≓ baden (mĕndaki is op Sangir de sasahara-term voor mĕndeno' ≓ baden).
a*l*iwombonga – bron; ook: de blaasjes, die uit 't water opkomen;
ete – hier te vertalen met „plotseling" of ook wel door „slechts".
riroemoro – praet. v. roemoro ≓ schrikken; rimindoe' van roemindoe'a ≓ id. (cf. Sang. loemĕndi').
toentoeng voor tatoentoenga ≓ rond projectiel; bawareta ≓ id., maar langwerpig, een eind hout bv.; mamareta – werpen met zoo iets.
pare ≓ oude betelnoot.
da*l*ama ≓ – S. dĕlling – sirihvrucht.
sengko i/d dag. spreektaal „minsana" (S. mĕnsang) misschien, (sengko voor mĕnsangkai? ≓ 't is wellicht).

TATAREDA.

1.	Ta*l*enggo' a'ala, oerim ma*l*oara.	Hij rammelt al m/d scheplepel, en de pot is nog voor de helft vol.
2.	A*l*iawo-n-soa, manoe'oe pengkoengena.	De stadswielewaal, een vogel der graftombes.
3.	Dala woe*l*o *l*eno, timbelam baroeana.	?
4.	Ba*l*awo tangkeo, mebawi' soe rimba.	?
5.	Baraboenga-n-sina, to*l*e loellalipe.	Kijk de aanstellerij v/d Chinees, zijn staart zwaait heen en weer.
6.	Manim passăndoeroe, bawi matatawa.	Hoewel slechts een stukje voor ieder, 't is v/e vet varken.
7.	Ete itatatonta, ta-m-ma*l*igogone.	Men maakt (m/d pagaai) slechts een stekende beweging, men hoort niet eens de riemen door 't water gaan.
8.	I Wa*l*anda lipe, i parawo-n-sega.	?
9.	Dala mantoe nembo, oerapoe ada banja.	Ginds zijn vele mantoe, tallooze koehapoe.
10.	Ba*l*ira-m-boewe'oe, itondo ma'a*l*are.	De weeflat mijner zuster wekt in mij verlangen.

---

loellare — praes. van loemare = verlangen naar, minnepijn hebben, lare = verdriet, hartzeer; naten la*l*are = van hartzeer gestorven.
ma'ila*l*are = zuchten, verlangen.
Op Sangir hoorde ik dit woord alleen in den eigennaam: Larenaoeng.
loerrimpaoe van roemimpaoe = met verlangen aan iemand denken.

1. Ta*l*enggo voor ta*l*enggoka = gedruisch, gerammel; cf. S. (ga)*l*enggohĕ'.
a'ala — scheplepel.
oerim — voor oerina = Sang. koering = kookpot.
ma*l*oara = half vol; S. mĕloara; ta*l*oarane = 't midden.

2. a*l*iawo S. ka*l*iawo = wielewaal.
pengkoengena — eig. pangkoenganа = graftombe.

3. Boe*l*o *l*eno, S. b. lénno = een bijzonder glad soort dunne bamboe.
timbelam barocara, eig. timbăllanga b. = een speciaal soort timbĕllang (grooter dan boe*l*o).

4. ba*l*awo tangkeo = klein soort muis.
mebawi' voor măbbawita van mawita = klimmen; men heeft ook den vorm:
oe'awita „ oemawita = „ (Sang. mawi')
rimba voor rimbata = 't hout, waar de daksparren over gelegd worden.

5. baraboenga, ook op S. gebruikelijk voor: aanstellerij (Mal. bĕrboenga) mawaraboenga = aanstellerig.
Sina — voor taoematan Sina = Chinees; to*l*e = staart.
loellalipe — van loemipe = heen en weer zwaaien, wapperen (koemipe op S.)

6. manim — v. manina = hoewel.
păssándoeroe = ieder een stukje; doeroe, măn — (S. mĕndoeroe) kleine stukjes afsnijden.

7. itatatonta — v. mananonta, geredupl. vorm van manonta = steken met een langen stok in iets of m/e pollepel voor 't fijn maken van aardapp. b. v.
ma*l*igogo — id dag. spreektaal door ga*l*ogoka of iets anders te vervangen, is 't geruisch, dat een krachtige riemslag door 't water maakt.

8. Lipe — zie bij 5 loemipe — hier vermoedelijk: zwaait m/d armen.
parawo? sega? of dit met sege' samenhangt? sege' = pralerij.

9. Mantoe — een soort kleine vischjes; nembo voor nambo: oerapoe = S. koehapoe' = een visch; banja 't Mal. banjak.

10. Ba*l*ira — Sang. id. — weeflat; boewe = bawine; itondo van tondo — hier: heen en weer laten gaan; ma'ala*l*are stam lare (Zie hierboven) met maă en redupl.

SASAROLA.

1. Loemeno-loemeno i rendeloe,
Inappoean oe *l*ano } bodang sinangkia.
Inapoean oe *l*ana }

Een steek op iemand, die te veel aan zijn toilet doet en er zoo glad en glimmend uitziet, alsof hij glad gewreven was.

2. Dala soe petone i poeaṛe,
I poeaṛeng-k-a'oeroe ba*l*e, ipoeaṛe.

Hier wordt een tegenovergesteld type onderhanden genomen, iemand die onordelijk is op zijn haren en ook overigens geen nette gewoonten schijnt te hebben.

3. Maṛoeala-ng-Ka*l*ongang mambawimbang, sasaṛimboea' poe*l*oe-mbalang kete lare.

De meisjes van K. zijn echte hoofd-op-hol-brengsters; zij maken dat de jongens één-en-al verlangen zijn.

BAWO'A.

Tete'oe wowo-m-Piapi,
Ta*l*amisi-m-bowo-n-Towo',
Tete' liloemia a'a,

't Suikervogeltje van den Piapi,
't Honigzuigertje van den Towo'a,
't Honigzuigertje streed tegen den arend.

---

1. loemeno v. leno (S. lĕnno) = glad.
rendeloe – voor dăndaloeka = een schelp.
inappoeana = het uiteinde, het slot, resultaat, soms adverbiaal gebruikt en te vertalen met; tengevolge van; bijv,
inappoean-oe marimada massi'o*l*a i tooe nahoeroe = het resultaat van zijn vlijtige schoolgaan is, dat hij onderwijzer is geworden.
inappoean-oe malasa, inapatean oe gaghoeranga, naningara langita = tengevolge van zijne luiheid, moet hij, nu zijn ouders gestorven zijn, zijne oogen ten hemel richten (bedelen).
oemàppoe = de uiterste grens van groei bereiken, gezegd van boesa'a, toewoe enz. toewoe inoemappoe = het suikerriet heeft z'n vollen wasdom bereikt.
*l*ano = 't glimmen, de glans, de gladheid.
inapoeana = v. mangapoe (cf. S. kapoe) = streelen, bestrijken met;
lana = olie: bodang staat voor badanga = lichaam.
sinangkia voor sinangkiana v. sangki, manangki = glimmend maken door wrijven m/e schelp.
2. petone – v. peto – 't achterschip; S. id.
ipoeaṛe – } voor poeaṛana v. poeaka (S. poeahè) loshangende (v,d haren).
ipoeaṛeng }
a'oeroe voor taṛaoeroe v. oemoeroe = zijn „groote behoefte" doen.
3. maṛoeala, S. mahoeala, = jong meisje; Ka*l*ongang voor: A*l*ongana, dus a,h ware m/e Sangischen vorm.
mam – 't woordje mang.
bawimbang voor bawimbanga van bimbanga, 't Mal bimbang:
sasaṛimboea' – voor sasaṛimboeata van manaṛimboeata (stam boeata, Sang. boea' = opstaan, beginnen) = veroorzaken, doen ontstaan.
poe*l*oembalang = letterlijk: de steel v d roeispaan; hier figuurlijk: jongeling; kete = slechts, één en al.
lare = verlangen, zie boven.
Tete'a een vogeltje; ta*l*amisi (S. sa*l*amisi) een ander klein vogeltje, iets grooter dan de tete'a.
wowom Piapi – een berg op Zuid-Karakelang.
wowon Towo'a – „ „ „ Mangarang.
liloemia – v. loemia, aanvallen, worstelen (S. loemia, heeft de bet. gekregen v/e vrouw aanvallen met slechte bedoelingen) mălla*l*ia (S. mĕ'da*l*ia) met elkaar worstelen.

Ara loellare lemboengoe,
Loeṛṛimpaoe-m-banoeanoe,
Lemboem paṛasen-paṛaseng,
Saṛawean-saṛaweang,
Lemboem paṛasen oe mele,

Saṛawean oe iemba,
Paṛasen oe mele poetoe',
Iemba i loemaṛaha.

Indien ge treurt over uw land,
Weeklaagt over uw land,
Het land zal worden geslagen,
Zal worden doorgesneden.
Het land zal geslagen worden, door den mele,
Doorgesneden door den arend,
Geslagen door den vurigen mele,
Den arend loemaṛaha.

Het is niet wel mogelijk een fragment van een bawo'a, als 't hierboven staande, duidelijk te verklaren.

Daarvoor moet men niet alleen van tal van zaken in 't algemeen goed op de hoogte zijn, maar ook van 't speciale geval waar 't om gaat. Mijn zegsman nu wist mij niet eens te zeggen, waar dit fragment op doelt.

De bawo'a is een toespraak in dichtvorm, waarbij de zaak, waar 't om gaat, zooveel mogelijk verbloemd wordt; die zaak is een da*l*addi = een zaak, die met bedekte termen wordt aangeduid. Zoo worden in het bovenstaande fragment met tete'oe wowom Piapi en ta*l*amisin bowon Towo'a wellicht de lieden van Zuid-Karakeleng, er van Mangarang bedoeld, die tegen een anderen stam, hier vergeleken bij iamba en mele, een krijg hebben ondernomen en waarvoor nu de vergelding wordt aangekondigd, zoo ze geen vrede verkiezen. De bawo'a komt te pas bij gelegenheden dat een oude veete tusschen een paar familie's of dorpen zal worden beslecht. De beleedigde partij die wil „maddangana" = de trap opkomen, heeft de tegenpartij „paddanganana = bij wien zal naar boven gegaan worden, reeds kennis gegeven; beide partijen hebben zich verzekerd van den eenen of anderen „advocaat", beroemd als redenaar, wien de kwestie wordt verteld en die nu voor de juiste en krachtige inkleeding heeft

---

a'a = iamba — de zee-arend (S. kalĕmba of kamba).
ṛoemimpaoe = mappaoe = ter harte nemen, zich aantrekken, treuren over.
lamboeng = banoea = land, woonplaats. (lemboeng staat voor lamboeng)
paṛasen en paṛaseng voor paṛasana van mamaṛasa (S. mamahesĕ') = slaan met een langen stok of zwaard; de herhaling duidt een versterking aan; mamaṛasa wordt ook v/d iamba gezegd, als hij neerschiet om aan te vallen.
saṛawean = voor saṛaweana van manaṛawe = m/e scherp mes of zwaard iets doorsnijden of kappen.
mele — een fabelachtige vogel, waarvan gezegd wordt, dat hij aan de vlerk een vlijmscherpe pen (of bot ?) heeft, waarmee hij zijn vijand doodelijk wonden kan (men spreekt van lari'oe mele, sasaṛawene).
poetoe' voor poetoenga = vuur.
iemba voor iamba.
loemaṛaha = ? de beteekenis van dit woord is mij niet helder geworden; misschien moet men er wel een eigennaam in zoeken, het lidwoord i ervóór wijst daar ook wel op. De tegenwoordige Djoegoegoe van Salibaboe heet alzoo.

te zorgen; van weerszijden wordt gezorgd voor de noodige varkens etc. voor het eventueele verzoeningsmaal.

Op den bestemden dag komt de eene partij met versierde prauwen en ander vertoon, — vooral ook met veel gevolg —, en de andere partij is verzameld in het deftigste huis. Als allen vergaderd zijn, staat de advocaat van klagers op en richt zich met een „t a b e a'" tot den vertegenwoordiger der familie tegen wie men wat op 't hart heeft, die dadelijk moet opstaan en den groet beantwoorden (is er een advocaat dan staat deze op, in plaats van 't hoofd der familie). Daarop steekt de advocaat van klager van wal met zijn b a w o ' a, die de ander te beantwoorden heeft. Wordt hij overtuigd van het goede recht van klagers, dan moet hij schuld bekennen en zoen betalen; kan hij daarentegen het goede recht aan zijne zijde staven, dan moeten de anderen de klacht intrekken. Daarop volgt dan een groot feest met muziek en spel, (s a *l* i w a m p i a' d a m e a n e; d a m e a = festiviteit met muziek en dans) en de vrede is weer hersteld.

Een ander fragment van een b a w o ' a schijnt 't volgende te zijn:

Bowa kambi', bowa kambi',	Daar beneden is een geit,
Mendangeng bowa mendangeng.	Daar beneden staat een bok.
Bowa kambing koeasele',	Kijk 'die geit schuin naar boven zien,
Mendangeng koeatingara.	Die bok richt zijn kop omhoog.
Oeasele' basoeng,	Ziet schuin naar een doodkist,
Oeatingara pa*l*ia'.	Kijkt omhoog naar een lijkkist.

In deze woorden ligt min of meer een vervloeking van de schuldige partij opgesloten: dat daar sterfgevallen zullen plaats hebben, als er geen boete wordt betaald en alzoo verzoening tot stand komt.

k a m b i' — staat voor a m b i n g a = geit;

m e n d a n g e n, S. m e n d a n g e n g = bok;

k o e a s e l e' — voor o e a s e l e k a, van s o e m a s e l e k a = 't hoofd schuin houdende naar omhoog kijken; s o e m a s a i l i k a = schuin op zij kijken.

k o e a t i n g a r a = o e a t i n g a r a, van t o e m a t i n g a r a = omhoog kijken.

b a s o e n g = doodkist, uit planken samengesteld.

p a *l* i a t t a = id. gemaakt uit één boomstam, dien men door midden spleet, zoodat uit beide helften kist en deksel konden worden uitgehold.

m ă l l i a t t a (S. m ĕ l i a') = doen splijten.

(Zooals men in bovenstaande en in de volgende liedjes en „gedichten" ziet, neemt 't parallellisme een groote plaats in).

Doso ipawa-i pawa, i matiting-k-imatiting.

Doso ipawa maṛena, i matitim maṛiembang.

Een liedje op 't sterrebeeld p a w a, alzoo genoemd naar de p a w a = vruchtscheede van den kokospalm, en op de ster m a t i t i m; wegens de i v/h tweede m a t i t i n g wordt de slot m a v/h eerste tot n g k, terwijl de slot a van m a t i t i m a in den 2en regel uitvalt, wegens de daarop volgende m van 't volgende woord.

d o s o = daarboven; m a ṛ e n a, st. ṛ e n a, schitterend; ṛ o è m e n a = gloeien, glimmen, cf. Sang. m a h e n a en h o e m e n a.

m a ṛ i e m b a n g = blinkend; misschien met r a m b a ' a in verband te brengen?

ṛ a m b a ' a = de gloeiende roetdeeltjes a/e pot, die zooeven v/h vuur is genomen; van vuurvliegen (a n o e m p i t a n a: S. m a n o e m p i t e) zegt men: m a k k a m b a ' a (v. r a m b a ' a) als ze een boom als 't ware bedekken.

Een ander versje, waarbij de kinderen den regen roepen, is 't volgende:

Oera-oeram, bette! pamănta'am bawi,
Bawi masoesoe, bawi tarana'ana,
Pinănta'i Enggo, tinimangan i Wamboe*l*oe,
Si Enggo poeane, si Wamboe*l*oe tinaine,
Bamboe*l*oe ṛahi, bamboe*l*oe ṛahi!

Regen-Regen kom! dan kunnen we varkens steken,
Een zeug, een varken met jongen,
Gestoken door Enggo, geholpen door Bamboe*l*oe,
Voor Enggo is de kop, voor Bamboe*l*oe de ingewanden,
De haren zijn bruin en wit, de haren zijn bruin en wit.

o e r a — voor o e r a n a = regen; b e t t e — kom hier, ga meê.

p a m ă n t a ä m voor p a m ă n t a ' a n a van p ă n t a ' a, m a m ă n t a ' a = steken.

b. m a s o e s o e = zoogend varken, zeug.

b. t a ṛ a n a ' a n a, S. m a *l* a h a n a, een moedervarken.

t i n i m a n g a n a van m a n i m a n g a = mede steken, n.l. als de steek v/d ander niet afdoende geweest is en 't varken wegloopt, dan het ook nog een steek geven.

p o e a n e — v. p o e a — de kop.

t i n a i n e — v. t i n a i — de ingewanden.

ṛ a h i = bruin en wit gevlekt.

Om dit versje goed te verstaan, moet men weten, dat de Talaoereezen de ervaring hebben gemaakt, dat de beste tijd om varkens te steken (wilde n.l.) is: de regentijd. Bij hevige regens gaan ze op verhevenheden van den bodem nesten maken, waar ze schuilen tegen den regen.

Het is dan gemakkelijk ze in de schuilplaatsen: doemoenna (S. dĕmmoeng) te naderen en te steken. Van daar dat de regen geroepen wordt in verband met het steken van varkens.

Van een hevigen regen zegt de Talaoerees: oerana maäsoenge o*l*anna = een regen, waarbij een everzwijn 't koud krijgt.

Nanalanga. I	Versje, dat de kinderen opzeggen, als ze met elkander a/h spelen zijn.
Loda timboe' loda timboela,	timboe' staat voor timboela = 't gewone woord voor rook.
Tiawoe' loda tiawoe'a,	tiawoe' staat voor tiawoe'a = rook, dien men in de verte ziet. awoe'a = nevel.
Loda timboe' pelanginana,	pelanginana van mällangina = bouwen (S. mĕlanging).
Tiawoe' pendariboëna.	pendariboëna, st. dibo of ribo = een groote prauw, op Sangir sope'.
Pelanginan oe wininta'a,	bininta'a — een ander soort prauw.
Pendiboënoe sakaenga,	sakaenga — 't Sang. woord voor prauw — gewoonlijk: sa'alana op Tal.
Panga*l*apam bo'i n-Seṛaba,	panga*l*apan — voor panga*l*apana = om daarin te halen.
Sangiang oe Mangindano,	Seṛaba — misschien Karaga (Spaansch: Caraga) op de O-kust van Mindanao. Sangiang = prinses. Mangindano = de Filippijnen.
Pia' isine raṛeroema,	isi = tand; id. hahettoeme, dat staat voor hahattoeme; daṛeroema, naald, staat voor daṛaroema.
Hahettoeme manoemba*l*e.	mangăttoema = bijten, de tanden op elkaar bijten (cf. S. isine nĕ'kĕ'toeng en kakĕ'toeng = nijptang).

II

Loda mananile n-da*l*oema,
Mananaid oe liwoea'a,
Ro'o pebbelem-pebbelenga,
Pe'awa*l*i'-pe'awa*l*i'a,
Do'o pebbelen soe woe*l*o,
Pe'awa*l*i' soe timbellanga.
Dala nioe'oe sengkaloe,
Rambia'oe sengkaboewoe,
Pinaliwan si Mar̥inoe,
I Mar̥inoe ete wewa,
Nabewateng ko*l*e ammoeta,
La*l*inggoean oe tannea,

mananile = persoon, die m/d sasile S. = Tal. bir̥inga, 't schepnet, a/h visschen is; de Sangir. woorden zijn gelijkluidend; mananile = een vogel die in moerassen leeft.

mananaida — van manaida — scheppen, S. manaedĕ'.

da*l*oema = liwoea'a — een diepe plaats, vrij van steenen enz.

pebbelenga = păbbelenga = keer terug.

pe'awa*l*i', voor pa'awa*l*i'a = keer terug.

ma'awa*l*i'a = terugkeeren (cf. Sang. mĕ'ba*l*i' en mĕ'kakoewa*l*i').

sengkaboewoe voor săngkaboewoe.

aboewoe = een stuk, behoorlijk afgesneden, hier: $^1/_2$ mand vol sagomeel; men snijdt wel meer mand en al door, daar de mand waardeloos is.

Pinaliwan — n.l. 't andere deel — is gebruikt om 't doodenfeest van M. te houden.

mălliwanga — doodenfeest houden (cf. Sang. sa*l*iwang voor sa*l*imbang = feest).

wewa — krankzinnig.

nabewateng, van nabewa + nadrukw. + ng; mabewa = gek zijn, worden.

ko*l*e = tales; k. ammoeta en k. tannea — soorten v. tales.

la*l*inggoeana = een gek, maar geen echte, een die zich aanstelt.

măllala*l*inggoeana — zich als gek aanstellen.

Inane tinawoem poeke.

inane – van inasa, visch. tinawoem poeke (cf. tawoengkota = uiterste deel van de bíl) — 't staartje van 't diertje i/d schelp.

Ba'e-wa'e i Watto'a boeroe i Mikka boeroe i Sampoe.

I mangiassa sire tälloe nällariahe ire'e mäbaila. Boeasoe wa*l*e täbbetewe na'ire, nättatahia manaram pässängkatooe. Oenni nikka: „I sampoe mapia e pättoennoe anni iten tälloe, boeroe iamboeam bätto'a mabaila." Oenni assan sampoe: „Balatewe iradoea mawoe o! madirin lai ama*l*oenoesana, ho, arodite, ia'a mamamoentale-ngk-anna".

Het verhaal van de slak en de roode mier en de garnaal.

Zij hadden met elkaar afgesproken, een rijsttuin te maken. Van huis uit waren zij overeengekomen, het werk onderling te verdeelen. De mier had gezegd: „'t Lijkt me 't beste, dat de garnaal ons eten kookt en dat de slak en ik het tuinwerk verrichten". De garnaal zeide: „Zooals gij beiden 't regelt, dames, is 't mij wel. Opdat we dus geen honger zullen lijden, welaan, het zij zoo, ik zal dan kok zijn".

Napangoe maranin ällo, manoe'a atälloene oemoe'oe, i watto'a roean nikka liloemintoeke nämpangasa-ngga*l*ele-m-mangiassa roea, arawe i sampoe soe wa*l*e appändiahine imannoe

Toen 't bijna dag werd, de hanen voor de derde maal zouden gaan kraaien, gingen de slak en de mier de trap af, om hare kapmessen te slijpen, maar de garnaal was in huis, bezig 't eetge-

---

mällariahe – wederk. vorm van mangahe = iemand overhalen om meê te gaan, aan iets mede te doen.
täbbetewe – täbbe met nadrukw. te en we = van te voren + reeds + goed en wel.
na'ire – ma'ire = met elkaar afspreken; van stam ire ook nog oemire = toeknikken, iets beloven; cf. Sang. koemire en mĕkakire.
nättatahia – wederk. vorm van manahia = verdeelen; cf. S. taghia.
manara – S. moenara – arbeid, taak; 't woord stamt uit het Ternataansch.
pättoenna – imper. ven mättoenna = koken (S. mĕtoeĕng).
anni – samengetrokken uit anna en i
balatewe = S. bala'ewe – (van bala, mamala): 't is overgelaten aan. . . . .
madirin – opdat niet
ama*l*oenoesana = S. ka*l*oenoesang = door den honger getroffen worden.
mamamoentala = kok, v. mamoentala = koken.
napangoe – toen, zoodra; S. id., dichtbij, bijna.
oemoe'oe, S. koemoekoe' = kraaien.
liloemintoeke – liloemintoeka + nadrukw. v. loemintoeka = S. loemintoe' = de trap afgaan.
nämpangasa – meerv. vorm van nangasa. v. mangasa, S. id., = slijpen.
ga*l*ele = kapmes, in drie soorten: g. mangondo of baraasa. die meer op kapwerk en houwwerk berekend is, evenals g. pamo; g. pangkoela, die meer op wied- en graafwerk gemaakt is.
arewe, S. id., maar, echter.
appändiahine v. mändiahi = S. mĕndiahi = voorbereiden, gereedmaken.
imana – gereedschap, toebehooren; imannoe sinango = borden, vaatwerk enz.

sinango ire'e iapida soe waila. Napangoe nariahi si assan sampoe, si watto'a roean nikka ga*l*ele nasoeëng kasane lai. Soe tatoempam manoe'a, namata i mangiassa sire tălloe.

rei gereed te maken, dat ze naar den tuin zouden meenemen. Toen de garnaal met hare toebereidselen klaar was, hadden de slak en de mier ook juist gedaan met slijpen. Toen de kippen uit de boomen vlogen, gingen zij met haar drieën op weg.

Narănta rala păddisa ta'an sinoemaranga; napangoe narănta, i assam batto'a năssasaṛawoete namăbbasa aäianan i mangiassa tălloe boeṛoe păddarapoeṛanan i sampoe, apide nantaingoe soenggila, soe a*l*oeng oe naoeppa mapia[3].

Toen ze ginds aankwamen, scheen de zon nog niet; zoodra ze aankwamen, spoedde de slak zich, een zitplaats voor haar drieën schoon te kappen, alsmede een plek, waar de garnaal kon gaan koken en plaatste tevens de kooksteenen, alles onder een zeer schaduwrijken boom.

I assan sampoe appattaṛone-ngk-anna soe oerina, arawe i nikka naddea'a aesonga. Napangoe liloemăppoeta i nikka, ote i watto'a roean nikka na'esongke, dinganoe apide năkkoenoet oe poetoenga.

Onderwijl was de garnaal al bezig het eten in de kookpotten te doen, maar de mier was er op uitgegaan om vuurhoutjes te zoeken. Zoodra de mier weer tevoorschijn was gekomen, gingen de slak en de mier vuur maken en maakten ook meteen 't vuur aan.

---

sinango = voedsel; maninango = eten.
iapida – fut pass. v. mangapida – meênemen, doen tegelijk met iets anders, maar als nevenzaak.
nasoeë-ngk – asane = klaar wat betreft 't slijpen ervan.
lai = ook.
tatoempa = 't moment van op den grond vliegen; toemoempa = eig. naar beneden springen.
namata voor inamata van (oe)mamata = loopen, weggaan.
păddisa = zonneschijn, S. pĕ'disĕ'.
ta'an = nog niet.
sinoemaranga – v. soemaranga = schijnen (cf. Sang. soemarang en sarameng = 't Oosten)
năssasaṛawoete v. măssasaṛawoeta = zich spoeden, voortmaken.
mamăbbasa = S. mamĕ'basĕ' = 't onkruid neerslaan (niet „wieden").
păddarapoeṛana = kookplaats, van măddapoeṛana (st. dapoeṛana = keuken) = koken.
apide – tevens, meteen.
mantainga – S. mĕ'taing – plaatsen, overeind zetten; cf. tei in matei = stijl.
soenggila – S. soenggilĕ' – de steenen, meest in een driehoek geplaatst, waarop de kookpot komt te staan; op Tal. echter worden niet de vuurvaste steenen soenggīlĕ' gebruikt, maar meestal oude ti'ada = aarden potten.
naoeppa, S. naoe', = schaduw, ook wel: schaduwboom en: groen tot versiering van woningen enz.
appattaṛone v. mattaṛo = mĕ'taho = indoen
oerina – S. koering = kookpot.
aesonga / aṛesonga } S. kahesong = 2 stukken bamboe of daartoe geschikt hout, die over elkaar gezaagd worden, om vuur te krijgen; de handeling heet: ma'esonga of mangaṛesonga.
liloemăppoeta v. loemăppoeta (cf. S. soemĕ'poe') = tevoorschijn komen, waarbij hier gedacht is a/h bosch, waarin de mier verdween, om naar de aesonga te zoeken.
năkkoenoeta – măkkoenoeta – S. mĕhoenoe' = vuur aanmaken, 't daartoe vereischte hout onder den kookpot steken enz.

Boea'oede i assan sampoe namoentale-ngk-anna, arawe ī watto'a roean nikka nanăttake năllili'a. Tanta*l*ang kanna oeatoenna, i assan sampoe sinoemoeṛṛi năddea'a pa*l*ampoenga lamindinga. Ta na*l*anna'a adio'a i sampoe oedete; narănta soe rapoeṛana apide nanappia pa*l*ampoenga.

Daarna ging de garnaal dan 't eten koken, maar de slak en de mier begonnen den tuinarbeid. Terwijl 't eten te vuur stond, ging de garnaal het bosch in om groente te zoeken van jonge varenbladeren. Het duurde niet lang, of daar was de garnaal er al weer; op de kookplaats gekomen, ging zij meteen de groente uitzoeken en schoonmaken.

Arawe i watto'a roean nikka mangkete daringiṛṛe erewe păbbailan oe ansoeanga, mangkete oeahaṛehe mannindoengoe panala. Matan ăllo bakkoete nasaṛeng keba, baila pangasiante-n-sămpaṛawita.

Maar wat de slak en de mier aangaat, luister maar, 't is alsof er reuzen aan 't werk zijn, 't kraakt maar zoo, zooals zij onder 't hooge onkruid zich weren. De zon was nog niet hoog aan den hemel, toen er al een tuin was gekapt, waarvoor een reuzen-mand vol zaairijst noodig zou zijn.

---

nanăttaka van manăttaka = beginnen, S. maně'ta'.

măllili'a = de eerste bewerking v/h maken v/e rijsttuin, n.l. 't schoonmaken van het kleinere onkruid onder de hooge boomen: cf. het Sang. – měliri' der Noord-Sangirezen; op Zuid-Sangīr heet dit: mě'baelě'. De volgende bewerkingen zijn: manoewanga = 't kappen der groote boomen; voorts măkkara (cf. S. měhara), manggawasa en mabosata = 't klein kappen der boomen en takken; vervolgens manoetoenga = branden; ten slotte madoeroe'a en malakkapa of manăttige = 't branden en bij elkaar voegen van wat na 't manoetoenga nog overbleef.

sinoemoeṛṛi, van soemoeṛṛi – S. soemoehi – st. soehi en soeṛṛi, = zich in 't bosch begeven; manoeṛṛi – 't insteken v/e draad i/e naald en dergelijke.

laminding a – S. laminding, een varen, waarvan 't jonge blad een smakelijke groente oplevert.

ma*l*ănna'a = bezinken, van meel, sago etc., waarmeê eenige tijd heengaat; vandaar de 2e beteekenis: verloopen van tijd.

ta na*l*ănna'a = ta liloemănna'a – letterl. 't bezonk niet, maar ook: niet lang daarna. (Het Sang. heeft voor bezinken: loeměnna', maar voor: niet lang daarna: ta nararěnna; op Siaoe hoorde ik lanna'oe voor 't Sang. bijwoord van tijd „na'oeng"; deze woorden staan blijkbaar onderling in nauw verband).

oedete – „daar heb je hem", „daar is hij".

manappia – uitzoeken, zuiveren van groente enz. ook repareeren.

daringiṛṛe = imper. „er worde naar hen geluisterd".

păbbailan = praes. (zou moeten zijn: ipababailana, cf. de Sang. vorm 'pě'bě'baelang.

ansoeanga = reus; S. ansoeang.

goemaṛehe = klanknab. woord voor geluiden als b/h scheuren van goed, bij het loopen door struikgewas.

mannindoenga, st. tindoenga = op 't hoofd nemen, hier: 't struikgewas, waar ze als 't ware onder kropen om 't weg te kappen.

măttatindoenga = zich sluieren, zich 't hoofd bedekken.

panala – hooge grassen, struikgewas.

masaṛengkeba – in de hoogte gaan, stam: ṛengkeba (S. masahengke')
„ „ „ tillen = mamengketa (bengketa), S. mamengke' verheffen, tot vorst b.v. = maṛengkenga (S. měhengkeng).

pangasi'ante = pangasi'ana + nadrukw.
mangasi'a = S. mangasi' = 't steken v/d gaten voor 't planten v. rijst.

paṛawita = groote mand tot bewaring v/d rijstvoorraad, van bamboe gevlochten met houten ribben; blijkens 't woord awita = S. awi', dat er in ligt, is zij zóó groot, dat men er tegen op klimmen moet.

(Deze zin is dus van overdrijving niet vrij te pleiten, maar dat behoort er zoo bij; het woord hiervoor is in het Tal. sasonoka, dat in de eerste plaats beteekent: „verlengsnoer v/h hengelsnoer").

I assan sampoe, napangoe anna nawoeatta, apidoe nangandang oe oerin oe saiore. Saiore oeatoenna, i assa appanga*l*oe'oene anna. Anna nasoeëng ka*l*oe'oene, saiore na*l*aha. I assan sampoe nässasaṛawoete namoeatta oerin oe saiore.

De garnaal nu, zoodra 't eten van 't vuur was genomen, zette meteen den pot met groente te vuur. Terwijl de groente gekookt werd, was zij bezig 't eten te schillen. Toen dit afgeloopen was, bleek de groente ook gaar te zijn. De garnaal haastte zich, den pot met groente van het vuur af te nemen.

Napangoe mammoeatta, rirerek oe oerina nassomaga soe saiore, apide naṛamoetta. I assa oe'oei ma'iontola si watto'a: „Ia'a watto'!" Oenni watto'a: „api'ano, manämmoeka asoeë". Napangoe nanämmoeka, nawobbo'a äbbi. I watto'a, ma'iontola si nikka, inoemoei: „Ia'a, nikka". Oenni nikka: „apia'o! ia'a manäggada a*l*oeṛoeta asoeë". Napangoe nasäggada a*l*oeroeta, liroemassi'a

Terwijl ze den pot aftilde, werd ze meêgesleurd door den pot, viel voorover in de groente en werd meteen rood. De stakker riep de slak toe om hulp, zeggende: „wee mij, slak". De slak echter riep: „wacht even, ik moet eerst mijn neus snuiten". Toen zij snoot, viel ze er in haar geheel uit (haar huisje n.l.) De slak, zich willende laten helpen door de mier, riep: „help mij, mier".

---

mamoeatta — S. mamoea', — [1]) afzetten v/h vuur } bij beide wordt gedacht aan „optillen", wat
[2]) ophalen v/d prauw } ook bij boea' (mäbboeatta — S. mĕ'boea' — = opstaan) in de gedachte ligt.

mangandanga = plaatsen op iets, op tafel, op 't hoofd etc. (In 't Sang. mangandang komt er bij 't idee van dwars, dus = dwars over iets leggen).

saiore = groente, het Mal. sajoer.

appanga*l*oe'oene (zie ad § 21) v. manga*l*oe'oe — S. mangĕlloe', st. kĕlloe' —
= [1]) schillen, met een stuk bamboe of ander bot werktuig (blijkbaar hadden ze dus oewi, S. batata' = aardvruchten met groente tot middagmaal).
[2]) tobbende iets doen, met moeite iets verrichten, wegens slecht werktuig of onkunde omtrent 't werk. In deze bet. heeft 't Sang. den gelijkluidenden vorm manga*l*oekoe.

aä*l*oe'oe = 't stukje bamboe, waarmeê men de aardappelen enz. schilt. —

ka*l*oe'oene voor a*l*oe'oene = 't schillen ervan.

na*l*aha = gaar, rijp; mällaha — S. mĕlagha — koken van visch, water.

rirerek-oe van irereka — meegesleurd worden, b.v. v/e boot door storm of stroom.

masomaga = voorover vallen, Sang. masoemagĕ';

naṛamoetta v. maṛamoetta = [1]) rood, adj.
[2]) rood worden

oe'oei — praes. v. oemoei = roepen } beide in praes. gesteld, omdat 't zich ingedacht
ma'iontola „ v. maiontola = om hulp vragen } wordt als geschiedende.

api'ano en apia'o, ook wel apikano = „nu nog niet", „wacht even"; in 't Sang. in deze bet. ook „kapiako" voor „hĕ'doko".

manämmoeka = snuiten; sämmoeka = snot (Sang. sĕmmoeng)

mawobbo'a v. mamobbo'a (cf. Sang. mamĕ'bosĕ') uitgieten, uitwerpen.

manäggada = vaster binden: masäggada = [1]) vast toegesnoerd (cf. Sang. masĕ'gadĕ')
[2]) vast „ raken

a*l*oeṛoeta = S. laoehoe' = broeksband: van dezen stam: mangoeṛoeta = iets met de saamgeknepen duim en wijsvinger uitknijpen, b.v. tinai, de ingewanden, om die schoon te krijgen.

liṛoemassi'a v. ṛoemassi'a = S. mahĕnsi' — afknappen, breken van draad enz.

lawane. I mangiassa tälloe mangkete tinoema*l*owanga ăbbi, taddoe năbbawa oe*l*itta soe wanoea.

De mier echter antwoordde: „wacht even, ik moet eerst mijn gordel vaster binden". Toen de band aangehaald werd, raakte haar middel meteen doorgesneden. En zoo kwamen de stakkers alle drie uitgestrekt te liggen en niemand bracht er tijding van thuis.

Ba'e-wa'e i Pangka.

Iassam Pangka isakka toemondo.

Nawawällo iassa isawakke namoeroe' batoe boeroe nanonto a*l*issa boeroe apidoe lai nangilo omanga. Napangoe narăbbi, boe*l*ana mangkete nawănna ere ăllo, langita mangkete nawoetălla'a, tawe manga oerawadoe winabbawa sarangkadio'a.

Het verhaal van Pangka.

Pangka zou gaan visschen. Tegen den avond ging hij strandwaarts om steenen op te rapen en jonge palmbladeren af te kappen om daarmeê de steenen te binden; tevens zocht hij eremietkrabben. Toen de nacht ingetreden was, scheen de maan zóó helder alsof 't dag was; de hemel zag geheel en al helder, niet het dunste wolkenvlies was er te zien.

---

toema*l*owanga – komen te liggen.
loema*l*owanga = gaan liggen.
taddoe of taweddoe = niemand, niets.
oe*l*ita = bericht; mangoe*l*ita – vertellen (cf. S. oe*l*i' en maoe*l*i').
mawawăllo = avond worden; i/h woord ligt opgesloten:
 1) bawa = beneden
 2) ăllo = de zon
dus bawăllo = de zon staat laag, 't is avond.
mamoeroe'a – S. mamoeroe' = oprapen.
manonto – S. manĕnto = afkappen van takken enz.
a*l*issa = bindmateriaal van jonge palmblaadjes (van de sago baroe', van pandanus-soorten) om daarmeê steenen te binden; de vischhaak, waaraan reeds 't aas is vastgemaakt, wordt eventjes in dat blad geslagen en daarna in zee gelaten; zoodra de steen op den zeebodem ligt, rukt de visscher even a/h snoer, dat 't blad scheurt, waardoor de haak met het aas vrij komt. Het doel is bereikt, n.l. dat de haak flink diep komt, en de steen blijft er liggen.
mangilo = S. id. met flambouwen op visch enz. uitgaan.
omanga – S. komang – de eremiet-krab, om voor aas te dienen; dit beestje vindt men overal in de bergen zoowel als aan het strand en op het rif en 't kruipt in schalen van iedere soort schelp en slak, die hem maar tot woning dienen kan. Zijn vijand is primo de mensch, die de grootere eet (op Talaoet althans) en de kleinere als aas gebruikt, maar verder ook een bruingele vogel, de pappoeroe' omanga genaamd (de komang – opraper). Mijn zegsman beweert, dat deze vogel voor de schalen der komangs gaat fluiten, om 't beestje naar buiten te lokken en 't dan op te pikken. De pappissa watto'a (= de slakken – kneuzer, pissa'a, mamissa'a = stuk maken, cf. S. pĕ'sa', mamĕ'sa') is vermoedelijk dezelfde vogel. Het fluiten ook van menschen heet: mamaggo tanggala = de tanggala (e. s. v. rif-vischje, dat in de koraalsteenen wegkruipt) roepen en wel omdat men beweert, dat de bara*l*anga, een snip, die vischjes met fluiten uit hun schuilplaatsen lokt.
marăbbi – nacht worden, donker worden.
mawănna – plotseling helder licht worden, hier werd de maneschijn zóó helder als daglicht. Dit woord, bănna, meen ik terug te vinden in sawannaka, S. sawĕnnahĕ' = het Noorden, als ook in bĕmbanaho (Sang.) = dageraad; vgl. wena, morgenschemering (Tontemb.) Kan 't ook zijn, dat wănna eig. noorderlicht beteekent? zouden de voorvaders der Talaoereezen ooit noorderlicht hebben gezien?
mawoetălla'a – helder worden, wit worden.
oerawada – vlies, dunne sluier;
winabbawa – S. binawa = wolk.

Lenaka mangkete na*l*oe'oesa, taha*l*oanga ere ola'oe taoema*l*oṛe, mangkete oeanănnanga, loea'a samba*l*ia roeddo'e.

Het was zoo glad als een spiegel, de zee was als 't ware zonder eenige beweging, doodstil, de golven kabbelden slechts eventjes tegen de kust.

Napawe sahatoe paoesa pallaṛowo'ante o, i assam Pangka tinoemondo. Naranta loda iassa nangoe*l*oeke, dinganoe apidoe ririssanoe inasa, inai nawatoenna e! oeṛapoe tataṛana. Boea'oede iassa nangoe*l*oeke apia, tated oe nandissa.

Toen de eb zoover was, dat men kon gaan schelpen zoeken, stak Pangka van wal. In de diepe zee gekomen, liet hij den haak zakken en kreeg dadelijk beet; toen 't opgehaald was, bleek 't een oeṛapoe tataṛana te zijn. Vervolgens liet hij nog eens den haak zakken, maar kreeg niets meer beet.

Masaṛăbbi iassa mangkete oea*l*alătto mangngoe*l*oeka, singine paṛoeroe na*l*akkoema, man tawe rissane. Na'oman napoe*l*e inas iassa ta inaringanana, etewe oede oeṛapoe tataṛana samboea. Napawe woe*l*ana soe panenteante, iassam Pangka nanahangginte ara*l*apa boeṛoe

Den ganschen nacht dobberde hij, zijn snoer in het water latende zakken, totdat het aas geheel week geworden was, maar hij kreeg maar niet meer beet. Totdat hij terugkeerde kreeg hij er geen visch meer bij, 't bleef bij die eene oeṛapoe. Toen de maan tot op den

---

lenaka — S. lenehĕ' — 't stil-zijn der zee;
ma*l*enaka — stil.
mălloe'oesa = schillen; ma*l*oe'oesa — geschild raken; na*l*oe'oesa = geschild, ontdaan v/d ruwen bast, dus: glad.
oema*l*oṛe = zich bewegen, in beweging zijn.
noemanănnanga = roerloos zijn.
loea'a = S. loea' = golf.
roemo'e = eventjes bewegen, kabbelen.
sahata — ebbe.
paoesa — een der maanstanden.
pallaṛowo'ante — st. ṛowo'a: loemaṛowo'a = hurken.
makkowo'a = zoeken naar ṛowo'a = e. s. v. schelp en voorts in 't algemeen: schelpen zoeken op 't rif, wat alleen bij laag water kan geschieden.
mangoe*l*oeka — S. mangoe*l*oehĕ' — iets a/e touw naar beneden laten zakken.
ririssana — (van mandissa = aanbijten v/d visch) = beet gekregen.
mamatoenna — S. mamatoeng — 't tegendeel van mangoe*l*oeka — ophalen.
oeṛapoe tataṛana — een bijzonder soort oeṛapoe.
tatedoe — niets meer.
apia — wederom.
masaṛăbbi — den geheelen nacht.
singine — singane —, singkane —, asingka'e = totdat.
paṛoeroe = S. pahoeroe = aas.
măllakoema = lang in 't water laten liggen, weeken.
rissana — aangebeten worden, beet krijgen.
aringanana — er een metgezel bij krijgen.
mamaringana = S. mamaringang = iem. vragen om meê te gaan.
etewe = slechts.
panenteana = bergrug.
manahanggina = 1) inhalen v/e vischsnoer.
2) 't weghalen van borden enz. v/d tafel.
ara*l*apa — v. stam a*l*apa — 't werktuig, 't middel waarmeê men de visschen „krijgt", dus snoer.

lilo'ona dinganoe namoendale napoe*l*e. Naranta rala, ṛoeaba addansalete soe anne.

Napang oe assan i Pangka nasangkila soe rarapan oe loea'a, ṛengene boea' dala nasoanga woeasoe pasällangana, esa bahewa boeṛoe ma*l*angkasa, mangkete napanggo-panggoka, isakka manninsomaka si Pangka. Naranta soe assanna nällingete tinanda tataṛoan oe oerapoe tataṛana. Boea'oede itooe pina'elege monane, arawe iassam Pangka dala' petone. Napangoe esa' bahewa oede naäoembele la'oeka, apidoe nassasiotte dinganoe nananalanga:

„Ott-i Pangka awangana; inasi amboeam Pangka oeṛapoe tataṛa; pate sio!

bergrug gedaald was, haalde P. zijn snoer in en wond 't op en roeide naar huis. Toen hij aan wal gekomen was, kabbelde de vloed reeds tegen 't strand.

Toen het bootje van Pangka tegen 't strand opliep, waar de golven braken, kwam daar plotseling uit den ingang der straat een groote en lange man, een reusachtige kerel, en liep Pangka tegemoet. Bij de prauw gekomen, keek hij in het mandje, waarin de oeṛapoe tataṛana lag. Daarna ging hij naar den voorsteven, terwijl Pangka bij den achtersteven was. Zoodra die groote man den voorsten dwarsligger te pakken had, begon hij meteen de prauw op te trekken en zong erbij:

„Pangka's achterste heeft een huidziekte; Pangka en ik hebben een

---

mällo'ona = winden om de bawoeṛoenana (= S. sa*l*ĕngka) cf. Sang. mĕlokong.
Dan is er nog malla'oena — S. mĕlakoeng = oprollen v/e touw.
addansalete v. doemansala — slaan tegen, kabbelen tegen de kust.
assanna — prahoe.
manangkila — tegen iets aan schuiven, masangkila — tegen iets aan komen.
darapana — v. doemapa = { v/d golven: tegen 't strand aanrollen. v/menschen: in een breede rij aanloopen. }
masoanga — naar buiten komen.
pasällangana — S. pasĕllangeng: poort, ingang, opening, afgeleid van sĕllang = sällanga, een instrument bij het weven, n.l. een aangepunte bamboe, die tusschen de draden gestoken wordt, waarbij telkens een der bĕ'be', opgetild wordt; hierdoor ontstaat een opening, waar de sĕllang doorheen geschoven wordt en de bĕ'be' kan dàn weer los gelaten worden; naar analogie is de opening in de omheining der vroegere dorpen alzoo genoemd en wordt 't woord nu toegepast op: ingang, poort enz.
ma*l*angkasa = S. langka' — hoog op de beenen, lang.
napanggo — panggo — reusachtig groot.
manninsomaka — praes. v. maninsomaka (manĕnsomahĕ') = tegemoet treden.
mallinge of doema*l*inge = S. doema*l*inge = om een hoek kijken of kijken in iets.
tinanda — een van rotan of ginto gevlochten mandje.
tataṛoana — S. tatahoëng — „vat", iets waar men allerlei in doet.
monane — v. mona — S. id. — voorsteven;
petone — v. peto — S. id. — achtersteven; dala, omdat men altijd de boot m/d achtersteven tegen 't strand laat oploopen.
naäoembele v. mangoembele — aanvatten.
la'oeka = uitlegger a/d voorsteven, alzoo genoemd, omdat hij gebogen is.
mässasiotte — elkander tot iets aansporen en wel tot iets, dat ze samen willen gaan doen.
mananalanga: gered. vorm van manalanga = spelen, hier: zingen.
otta — het achterste.
awangana — van awanga — een huidziekte, S. bita', aan handen en voeten.
Bij 't ophalen of afschuiven v/e prauw wordt geroepen — om tot gelijk aanzetten te komen: „ore, pate, pa-a-te-e" of „ka-sio-ko-*l*ai"; of „awoeatte rala, wanoeanoe" of „pate sio, pate sio"; op Sangir: „ode, ode; pate, pate; ho-ka-sio", vanwaar „mĕ'sio" iets tegelijk doen.

ore sio!" [ana sa*l*anam Pangka soe ottane pia' daräppele mawira]. I assam Pangka mawässoetem pamamoeatta, assanna man ta mawoeatta. Ina i sinaileana e! esa' bahewa oede oeatali'oeda si tooe, tawe mammoeatta, ewe'e manaondo isakka, watoekoe taha*l*oanga.

vischje; een, twee, drie!" [de broek van P. was n.l. gelapt op 't zitvlak, met een witten lap]. Pangka scheurde haast uit elkaar bij 't ophalen, maar de prauw kon maar niet opgehaald worden. Doch toen hij omkeek, zeg! daar stond die lange kerel met zijn rug naar hem toe en trok niet landwaarts, maar trachtte de prauw af te schuiven in de richting der zee.

Napawe i Pangka naäsilo, itooe ta napiringapa mangkete nanganoe poendala boeroe pinassa'a soe wambang oe esa' bahewa, na*l*endanga raroea. — Boea'oede i Pangka nassasarawoete nanganoe ara*l*apa boeroe nanahenggela tinanda, apidoe tinoema*l*anga saram ba*l*e. Itooe tate namoeattoe assanna, tinäntanga samba*l*ia oeatoto'a. — Napang oe naroea'ällo i Pangka isawakke diroemassoena soe apana mamoeattoe assanna. Inai inelehane ewe'e pani'i na*l*endan daroea.

Toen P. dat zag, nam hij dadelijk een roeispaan en sloeg daarmee op den schouder van dien grooten kerel, met 't gevolg, dat deze in tweeën spleet. Daarop pakte P. gauw het snoer en hing zich de mand over den schouder en rende naar huis. Hij haalde de prauw niet meer op, maar liet die in den steek, slechts even met een punt op 't drooge liggende. Den volgenden morgen ging P. naar 't strand om zijn bootje op te halen. Toen zag hij niets anders dan een vleermuis, die in tweeën gespleten was.

Ba'e-wa'e
I omanga roeam bara*l*anga.

Soe taranoesa samboea pia apane mapia-pia; isoede pananalanganoe bara*l*anga sängkaiapanna. — I assam

'Het verhaal van de krab en de snip.

Op een eiland, was een zeer mooi strand; dat was 't geliefkoosde plekje van een troep snippen. — Daar liep

sa*l*ana = broek, uit het Maleisch (tjëlana).
daräppela — lap; mandáppela = lappen; S. dĕ'pelĕ, mĕnd. & dar.
mawassoeta v. mamassoeta — uiteen scheuren (v. touw, zóó, dat 't knapt).
pamamoeatta — 't ophalen.
sinaileana van manaile (st. saile) = omkijken.
oeata*l*i'oeda — v. toemata*l*i'oeda = den rug toekeeren.
watoekoe — in de richting van, naar.
tanapiringapa = onmiddellijk, terstond, rechtstreeks.
mana'a — slaan tegen.
masa'a — afbreken, v/e tak b.v.
mällendanga — in tweeën splijten, maar niet door en door, alleen uit elkaar, met een verbinding tusschen de beide deelen.
toematoto'a — even aankomen, even raken, cf. Sang toto' en totobĕ'.
diroemassoena — v. doemassoena — S. doemĕ'soeng — = afdalen, strandw. gaan.
na*l*endan voor na*l*endanga.
apana — S. apeng — strand.
sängkaiapanna — S. sĕnggapaĕng — van panna — e. s. v. kleine vischjes, die altijd i/e dichte school zwemmen; iapanna = als een school (panna), troep.

bara*l*anga sămbaoe naämata ire'e batakoe anda*l*iarana măddea'a sinangone. Rengene năssombang komanga oe'omanga soe a*l*oengoe rongoe anda*l*iarana. Napangoe i wara*l*anga naäsilo si omanga, ote naiwa*l*o: „Ma'oera i'o, hawe! dinganoe ipa'eleg'apa, hawe?" I omanga sinoemimbaka: „Mangkete oe'omanga, dinganoe maddea' lai sinango." Oen i wara*l*anga: „a*l*ongge i'o oemamata, hawe! ete oede a*l*ihakkoe, hawe?"

Oen i assangkomanga: „Ete arendi, hawe! Pamaminintoeanewe: aämat-oe omanga." Oen i wara*l*anga: „Hawe! bette iadoea măttanoema!" Oen i assangkomanga: „Ho, ho, hawe! Balaiwe ia'oe ma*l*ongge oemomanga, amagoewe aheana măttanoema, ho, mangkete ma'annama. Arawe apoeloe'oe, madiri măttanoema ta'bataṛoene". Oen i wara*l*anga: „Bataṛoene a?" Oen i omanga: Isai iatanoema, inasana". Oen i wara*l*anga: „Ho, hawe". Arawe i omanga nabisara: „madiri ia'a măttanoema ăllo indi, pakaddo ma*l*ioen sio ăllo". „Ho" oen i wara*l*anga „balate i'o, hawe".

eens een snip toevallig naar boven waar strandbataten groeiden, naar voedsel zoekende. Plotseling ontmoette zij een krab, die onder de bladeren der strandbataten kroop. Toen de snip de krab zag, vroeg zij: „wat doet ge, vriendin, en waar gaat ge naar toe?" De krab antwoordde: „ik kruip zóó maar en zoek ook voedsel". — De snip zei: „wat loopt ge langzaam, vriendin! is slechts dat uwe snelheid, vriendin?

De arme krab zeide „slechts dit, vriendin! 't is immers tot een spreekwoord geworden: zooals een krab loopt". De snip zei „kom, vriendin, laat ons om 't hardst loopen". De arme krab zei: „goed, goed, vriendin! Al kruip ik ook maar langzaam, als ik uitgenoodigd word om om 't hardst te loopen, goed, dan zal ik 't maar probeeren. Maar, als 't naar mijn zin gaat, dan wil ik niet den wedstrijd aangaan zonder weddingschap". De snip vroeg: „wat zal 't zijn?" De krab zei: „wie 't verliest, zal opgegeten worden". De snip zei „goed, vriendin". Maar de krab zei: „ik wil niet vandaag den wedstrijd houden, eerst over negen dagen". „Best" zei de snip „zooals ge wilt, vriendin".

---

naämata v. maämata – bij toeval ergens loopen.
anda*l*iarana – S. da*l*ere, – kruipplant a/h strand, z.g.n. batata pantai.
năssombang v. măssomba = ontmoeten, S. mĕ'sombang.
(maäsomba of maäsombanga, S. makahombang, = vinden, krijgen).
rongoe – v. donga (S. daoeng, in daoeng-oe-kaloe, samengetr. tot daoekaloe) = blad.
mangkete – „zóó maar".
a*l*ongge = „hoe langzaam!" v. ma*l*ongge = langzaam, S. id.
a*l*ihakkoe = „de mate van uwe snelheid"; ma*l*ihakka = snel.
pamaminintoeana = waar men vergelijkingen op maakt.
pinintoe of papinintoe = gelijkenis, vergelijking.
maminintoe – een gelijkenis, vergelijking maken.
măttanoema, Sang. mĕ'tanoeng, wedstrijden; maätanoema = den wedstrijd winnen; iatanoema = den wedstrijd verliezen.
balaiwe – zij 't dan ook; aheana v. mangahe = iemand tot iets overhalen.
ma'annama = beproeven.
bataṛoe, S. bataroe, v/h Mal. bĕtaroeh, = inzetten, wedden.
mabbataṛoe = wedden.
a = afkorting van apa.
ma*l*ioe = voorbij gaan.
balate – van bala, mamala = overlaten, toestaan.

Boea'oede i wara*l*anga tinoemălla'e nadea' dingane. Napang oe i wara*l*anga na*l*i'oeda, ote i omanga namate nanginti'oepa taṛanoesa oede liloemoeṛoe a*l*awo'oe omanga dinganoe naba*l*o oe: „I ite mattanoem i wara*l*anga". Oen oe omanga sămbiṛingana: „I'o wewa, ara'e a? Ba'ewem bara*l*angawe o paitatanoeman oe omanga". „A'," oen oe omanga, „botonge, ma! mapia e, iamioe sambiṛingana la*l*oṛon taṛanoesa indi, mangkete toeṛoeta sia'a, ma! Padaringike iamioe sarangkanambone: iamboeam bara*l*anga boeate na'ire kaddo măttanoema sio ăllo a'omanna.

Mapia e, soera*l*oemoe sio ăllo oea*l*aṛaddo pa'aire, ote i amioe mangkete păttingkaäntaka soe a*l*o'en săllean oe taṛanoesa indi, mama*l*iwoeta. Arawe ia'a makăddo si wara*l*anga soe apana pinassomban i amboea. Napangoe appattanoemete boeṛoe i wara*l*anga oemoei: „i'o oede, hawe?", ote i amioe, walai-

Daarna vloog de snip naar hare makkers. Toen de snip weg was, is de krab op weg gegaan rondom 't heele eiland alle krabben opzoekende en kondigde haar aan: „wij zullen een wedstrijd houden met de snip". De geheele vergadering krabben zeide: „zijt ge niet goed wijs, of wat scheelt u anders?" Hebt ge ooit gehoord van een snip, tegen wie een krab om 't hardst liep!" „Wel", zei de krab, 't kan best, hoor! gij allen, inwoners van dit eiland moet maar mij volgen. Hoort gij allen: de snip en ik hebben afgesproken om eerst over 9 dagen den wedstrijd te houden.

Het beste is, dat gij, gedurende de 9 dagen dat wij op de afspraak wachten, u opstelt, over de geheele kustlijn van dit eiland, heelemaal rondom. Maar ik zal de snip opwachten op 't strand, waar we elkaar hebben ontmoet. Als wij dan den wedstrijd houden en de snip roepen zal: „zijt ge daar, vriendin?" dan moet wie

toemălla'a — vliegen (S. toemĕlla').
ma*l*i'oeda — weggaan (letterl. m/d rug toegekeerd komen te staan).
manginti'oepa — omringen, omvatten, loopen rondom (S. mangĕntikoe') vgl. pati'oepa (S. patikoe') cf. mălli'oepa (S. mĕlikoe') omringen; li'oepa = rolmarter.
loemoeṛoe — S. loemoehoe — overal rondgaan.
a*l*awo'oe — alle, de geheele hoeveelheid.
(1) paitatanoemana — waartegen om 't hardst wordt geloopen; maitatanoema = om 't hardst gaan loopen tegen.
sămbiṛingana — een gezelschap, een groep; kan afgeleid worden van biṛinga = schepnet, dus een schepnet vol; of, wat mij juister lijkt wegens 't achtervoegsel (a)na, dat er anders niet behoefde te zijn, van biṛinga, mamiṛinga = onderrichten, wennen aan, dus „een geheele troep, die tegelijk opgeleid wordt, een geheel gezelschap".
toeṛoeta — toemoeṛoeta = (S. toemoehoe') gehoorzamen; matoeṛoeta = gehoorzaam; măttatoeṛoeta = 't eens worden met elkaar. măttoeṛoeta = volgen (S. mĕ'toehoe'), ook manantoeṛoeta; măttatantoeroeta = elkaar volgen.
kaddo — voor pakaddo — eerst, pas (eig. „wacht"; cf. S. hĕ'do en pahĕ'do).
a'omanna — v. ma'oma = komen te, bereiken.
pa'aire — eig. 't afspreken, hier: afspraak; zuiverder zou geweest zijn: oea*l*aṛaddo ăllo pina'ire = „dat we wachtende zijn op den afgesproken dag".
măttingkaäntaka — zich op een rij opstellen.
mangantaka = op „ „ „ ; cf. Sang. mang — & mĕ'tĕngka — antehĕ'.
sălleana — van sălle, soemălle = [1]) langs de zee loopen, [2]) over land gaan.
mama*l*iwoeta — omringen; pa*l*iwoeta = adj. van rondom, ămme pa*l*iwoeta = de rijst van den rand rondom den tuin, die men altijd 't eerst plukt.

we i sai ina*l*antaṛan i wara*l*anga inoemoei, ote simbaka: „indi, hawe!" Boea'oede i ite apide lai appa'omange, appa'deange lai sinango". Napangoe omanga sămbiṛingana naäringika arodi, bakkoete oede liloemoeasa boeṛoe nabisara: „Aramingke'e mattanoeng katonna. Amagoe arodi, ho, mattanoempe!"

I omanga, napangoe boeate na'irengk-omanga sambiṛingana, itooe nabbelengke apia soe apana pinassombani taroeam bara*l*anga. Napangoe na*l*ioe sio ăllo, ote i wara*l*anga oedete naggating komanga hawene. Oen i omanga: „ate oedete i'o, hawe?" Oen i wara*l*anga „indete, hawe! ate, erea? mattanoempe, hawe!" Oen i omanga: „Ho, mattanoempe, hawe!" Boea'oede i wara*l*anga tinoemălla'e ma*l*ongge-longge. Manga *l*iman tănni'a araoen tinălla'ane i wara*l*anga inoemoei: „oede i'o, hawe?" Oen oe omanga waine: „indi, hawe!" „E, oen i wara*l*anga, apa lai a*l*ihakka i'o oemamata, hawe o!" Oen oe omanga:

uwer maar op de hoogte is van de plaats, waar de snip heeft geroepen, antwoorden: „hier, vriendin". Vervolgens moeten wij onderwijl verder kruipen en meteen voedsel zoeken". Toen de krabben altegader zulks vernamen, toen eerst verheugden zij zich en zeiden: „We dachten, dat er een echte wedstrijd gehouden zou worden. Indien 't echter zóó zal gaan, vooruit dan maar, laat ons wedstrijd houden!"

De krab nu, nadat zij de afspraak gemaakt had met hare makkers, keerde terug naar 't strand, waar zij de snip ontmoet had. Toen de negen dagen voorbij waren, ging de snip hare vriendin de krab opzoeken. De krab zei: „wel, zijt ge daar, vriendin?" De snip zei; „hier ben ik, vriendin en, hoe is 't er meê? laat ons den wedstrijd houden, vriendin!" De krab zei: „goed, laat ons dan den wedstrijd houden, vriendin!" Toen vloog de snip heel langzaam weg. Toen ze zoowat vijftig vadem ver gevlogen had, riep de snip: „zijt ge daar, vriendin?" Een andere krab zeide: „hier ben ik, vriendin!" „Wel, verba-

---

na*l*antaṛana — st. lantaka — ma*l*antaka — recht boven of tegenover iets komen te liggen, te staan; soe *l*antake — tegenover, boven (cf. S. lantehĕ).
naäringika arodi, n.l. naäringika bisara arodi, zulk eene rede gehoord hebbende.
bakkoete, S. bahoe'e, = pas, eerst.
liloemoeasa — v. loemoeasa = zich verblijden; da*l*oeasa — blijdschap. (S. da*l*oeasĕ, en loemoeasĕ).
aramingke'e = (S. kara'kai) ik dacht; immers.
aṭonna — echt, werkelijk; (S. kahĕngang).
maggati = „'t aangezicht zoeken", gaan ontmoeten; gati of hati = gelaat, cf. S. gati en mĕ'gati.
ma*l*ongge — longge = zeer langzaam; hoe vaker de herhaling, hoe sterker de beteekenis op den voorgrond treedt.
voor tănni'a, zie bij de hulptelwoorden.
araoe — de mate van verte, hoe ver! maraoe = ver. (S. id.)
apa lai a*l*ihakka i'o oemamata = letterlijk: wat een vluggert zijt gij ook met loopen.

„Oenoe, hawe e? man tălla'a hawe!"

zend", zei de snip „jij kunt toch ook vlug loopen, hoor!" De krab zei „wat dacht ge dan, vriendin? vlieg maar door, vriendin!"

Aro, toemălla'awe wara*l*anga. Matimoe manga mapoe*l*on tanni'a oemoeiwe: „Oede i'o, hawe?" „Indi, hawe" oen oe omanga. Bara*l*anga mang ka'a*l*ihakke toemălla'a, arawe soeapang i tooe oemoei, omanga man soessimbata: „indi, hawe". Arawe wara*l*anga mang kattăllange, mang katăllange, nara*l*e rirenga, tate maătălla'a, ṛengene noendoe'a boeṛoe napatila*l*anga nate. Napangoe i wara*l*anga natete, ote a*l*awo'oe omanga nampadoeloengke inoeminasa si wara*l*anga.

Voorts vloog de snip weer verder. Als zij dan ongeveer honderd vademen verder was, riep ze weer: „zijt ge daar vriendin?" „Hier ben ik, vriendin!" zei een krab dan. De snip vloog àl vlugger, maar waar zij ook riep, telkens was er een krab die antwoordde: „hier ben ik, vriendin!" Maar de snip vloog maar door, al maar door, ten slotte raakte zij buiten adem, kon niet meer vliegen en viel plotseling neer en stierf meteen. Toen dan de snip gestorven was, toen stroomden alle krabben bij haar samen en aten haar op.

Sasaṛola-ngk-omanga:

I ṛoe'oem bara*l*anga rirenga-rirenga,
Rirenga n tatăllange, rirenga-rirenga.
I oman da*l*eo soe laṛowo'ane.

't Lied der krabben:

Mevrouw snip geraakte buiten adem,
Raakte door haar vliegen buiten adem,
De arme krab zat maar stil op haar plaatsje.

---

oenoe – oe is hier bez. voorn-woord 2e pers. en „oen" heeft de bet. van denkbeeld, dus: uw denkbeeld? dacht ge? dacht ge van niet?

man talla'a – de vorm, die in § 56 bedoeld is: mam panga*l*apa.

aro, voorts, wijders.

we achter toemălla'a wil zeggen: opnieuw, voort.
(let op het futurum b/h verhaal, waar wij den verleden tijd toepassen).

a'a*l*ihakke – steeds sneller (c.f. S. ka'ka*l*igha'e).

soe apang – waar ook, waar maar.

kattăllange – voor attăllange = bezig te vliegen, al vliegende.

nara*l*e – ten slotte: een vorm, die alleen uit 't Sang. te verklaren is, waar hij zuiverder bewaard is: nara*l*eng en nara*l*eng dĕngoe'e = op den duur; v/d stam da*l*eng = weg; dus nara*l*eng = geloopen zijnde, voortgegaan zijnde, op den duur, ten slotte.
da*l*eng is in het Tal. geworden da*l*ana; doema*l*ana wordt alleen gebruikt bij vloeistoffen: oea'e doedda*l*ana soe acherana = 't water loopt door de leiding. Bij personen wordt voor loopen: oemamata gebruikt.

noendoe'a – van moendoe'a (S. maĕndoe') in elkaar zakken, neervallen.

mapatila*l*anga – onmiddellijk doorloopen, enz.

natete – praeterit. v. mate + nadrukw. m/d bet. van: 't sterven een voldongen feit zijnde.

rirenga v. roemenga (c.f. Sang. soemaenga, soe'saenga) = buiten adem raken.

mango = asthma (S. inda').

nampadoeloengke – van măddoeloe (S. mĕ'doeloe) zich verzamelen rondom. De snip, als de hoogmoedige, krijgt in 't lied een titel; de krab, die de nederige rol vervult, wordt versierd m/h epitheton „da*l*eo" = slecht, eenvoudig.

Ba'e-wa'e i Parere.

Soe wanoea sămbaoe pia'datoe, sangiange roeangkatooe, mangkete mara-ṛama-ṛamaga.

Sangian daroea oede inola'an oe ratoe ṛambane matangga-tangga, toeade woea soe wa*l*e sara ṛanıbata mapoe*l*o sio soe ta*l*ăttade. Manga ăllange nambo tawedoe maăsălloenga soe a*l*oeng oe ṛambatoe-sangian daroea oede, mangilembo manga ăllanga esaka tawedoe lai maăindani; toemba'oe ăllam bawine săngkatooe mangangoentoed-oe-sinangone, tawe lai maăranganа: sinango isăssari soe taba'a woe*l*awana boeṛoe ·băbbatoenan oe sangian daroea. Boea'ăннana ioe*l*oeka apia.

Soera*l*oemoe pitoe tonna sangian daroea мam pa'ăsṣa loemintoeka manalanga. Napangoe atatimaṛoealanete sa-

Verhaal van Parere.

In een zeker land was er eens een koning, die twee dochters had van buitengewone schoonheid.

Voor die beide prinsessen had de koning een zeer hoog vertrek laten maken, waarvan de trap van uit 't huis tot aan dat vertrek negentien treden telde. Zijne vele slaven en slavinnen mochten geen van allen onder het vertrek dier beide prinsessen komen, vooral de slaven niet, die er niet eens dichtbij komen mochten; slechts één slavin was er aangewezen om haar 't voedsel te brengen, doch zij mocht ook niet naar boven gaan: 't eten werd op een gouden presenteerblad gedaan en dan door de beide prinsessen aan een touw opgetrokken. Als ze ervan gegeten hadden, werd het weer neergelaten.

Slechts éénmaal in de zeven jaren kwamen de beide prinsessen naar beneden om te wandelen. — Toen ze

---

maṛamaga = schoon.

Sangian – staat voor sangianga, Sang. sangiang = prinses; een combinatie als deze met het woord daroea doet den oorspronkelijken, vorm – zonder slot a – uitkomen, waarbij de d van het volgende woord eischt dat de ng tot n wordt.

inola'an, voor inola'ana, zie § 50 hierboven.

ṛambane – van ṛambata (vgl. Sang. hamba') = prinsessenverblijf (Sang. pintoe).

matangga = hoog; toeade – van toeada, Sang. toekadĕ', = trap.

ta*l*ăttada = trede; oorspr. keep (c.f. Sang. ta*l*ĕ'tadĕ' = keep i/d stam der kokosboomen) van tăttada, manăttada = een keep maken, fijn hakken.

maăsălloenga – van stam sălloenga (Sang. sĕlloeng, soemĕlloeng) = zich onder iets begeven; 't prefix maă – is hier in een eenigszins gewijzigde beteekenis gebruikt, n.l. van mogen, veroorloofd zijn tot 't geen 't grondwoord uitdrukt; evenzoo bij de volgende: maăindani en maăranganа; het is, ook in 't Sangirsch, heel gewoon maă – in deze functie te gebruiken.

maăindani – stam dani; marani, Sang. id., = dichtbij; mangindani = naderen.

mangangoentoeda – van mangoentoeda (Sang. mangĕntoedĕ') = brengen; uit den gered. vorm blijkt, dat 't de taak dier slavin was, weshalve hierboven vertaald is „aangewezen om. . .".

ăllam – voor ăllanga; de m voor nga wordt geëischt door de b v/h volgende woord.

isăssari – van sari, manari, = doen in of op iets vlaks, ondieps, gelijk hier taba'a – presenteerblad.

woe*l*awana = goud; vgl. Sang. boe*l*aëng.

băbbatoenana = v. batoena, mamatoena (Sang. mamatoeng); ioe*l*oeka v. mangoe*l*oeka, Sang. mangoe*l*oehĕ'.

tonna, Sang. taoeng, Mal. tahoen.

atatimaṛoealanete, uit ata + ti + maṛoeala + ne + te; maṛoeala = maagd; timaṛoeala = als een jong meisje; măttimaṛoeala = doen als een jong meisje, koketteeren; atatimaṛoea*l*ane = op 'r koketst; – te wil uitdrukken, dat ze „reeds waren" wat 't grondwoord uitdrukt.

ngian daroea naba*l*o soe ratoe boeṛoe soe wo'i: iamboea manalanga. Napangoe nawawăllo, sangian daroea liloemintoeke pa'erewe bina'dari. Isakke pina'elega apana, nanalanga soe ănne. Narănta loda nataranga akkaige. Itaroea inaite nanalanga batoekoe pondol oe ănne tinoemoembe sa*l*oeka. Natoembe soe̊ sămba'a itaroea namate, mangkete mannăssoe apana na'oma-m-pondole. Narănta isoede nămpa'aianṭe boeṛoe na'oeanga. Boea-n-na'oeanga nă'bawoeni, boea'oede nă'belengke apia.

op 't koketst waren zeiden de beide prinsessen eens tot den koning en tot de koningin: we willen gaan wandelen met ons beiden. Tegen den avond kwamen zij naar beneden, precies hemelnymfen. Ze wendden zich strandwaarts om op 't strand te wandelen. Toen ze er aankwamen was 't juist laag water. Ze wandelden 't strand op en staken de rivier over. Aan den overkant gekomen liepen ze verder, al maar door langs 't strand, tot aan 't einde ervan. Daar aangekomen gingen ze zitten en gingen een spelletje tjongkak doen. Daarna speelden ze verstoppertje en keerden vervolgens terug.

Narănta soe sa*l*oeka ṛoeaba addangkilete, mangkete mara*l*oe^{2}ma, erewe

Toen zij aan de rivier kwamen, was de vloed reeds hoog gestegen en was

---

pa'erewe = pa' + ere + we (vgl. Sang. pĕ'kerewe); ere = als; we = de gewone versterking, ongeveer gelijk aan ons „wel": pa' geeft te kennen, dat de prinsessen er „elk voor zich" als een hemelnymf uitzagen.
bina'dari – Sang. bida'dari' – een woord dat blijkbaar overgenomen is.
pina'elega – letterlijk: „gingen om te gaan zien"; **isakke** = richtingaanwijzend woord: strandwaarts.
apana – strand, met nogal ruime beteekenis, niet alleen de strook zand, die er ook bij vloed is (zooals **apeng** in 't Sang. wil zeggen), maar ook wat bij eb bloot komt.
ănne – eigenlijk: zand, maar ook: strand in engeren zin.
manalanga – letterlijk: spelen, maar ook wandelen, voor z'n pleizier uitgaan.
nataranga – **tarang** = mikken – dus: 't trof, 't was juist.
akkaige – van **maṛaiga** = droog worden, adj. droog; voor den vorm **akkaige** zie § 21 hiervoren over a' (**appa'**) + e.
batoekoe – in de richting van, naar; stam **batoe'a** (vgl. Sang. **batoe'**, **mĕ'batoe'** = volgen enz.) (**batoe'a** beteekent op **Kabroeang**: hoest, vgl. Mal. **batoeķ**, waarvoor de andere dial. **so'ola** hebben, vgl. Sang. **se'ko*l*ĕ'**).
pondola – S. **pondo*l*e** – einde, rest.
tinoemoembe – st. **toembe** –; **toemoembe** = een rivier overgaan (wadende of zwemmende).
sa*l*oeka – S. **sa*l*oe'** = rivier; voor **sămba'a** zie § 60.
namate – van **mamata** of **oemamata** = gaan.
mannăssoe – volgen i.d zin v/e een weg, een spoor volgen (c.f. Sang. **manĕ'soei**).
na'oma – v. **ma'oma** – bereiken.
nămpa'aiante – v. **aiana** – meerv. vorm zie § 26.
na'oeanga – **ma'oeanga** – v. **oeanga** (Sang. **koeang**) = 't tjongkaķ – spel.
nă'bawoeni – v. **ma'bawoeni** – st. **boeni**, **mamoeni** = verbergen; vgl. Sang. **mamoeni**, **mĕ'kĕmboeni** enz.
na'belengke – v. **ma'belenga** – terugkeeren (c.f. **biling** i/h Sang. en Tal. = keeren).
ṛoeaba = vloed, vgl. Sang. **hoeabĕ'**.
addangkilete – st. **dangkila** (S. **dangkilĕ'**) **mandangkila** – ergens tegen aan plaatsen, **marangkila** – ergens tegen aan komen geplaatst te worden; voor den vorm **addangkilete** zie § 21; hier wordt dus gedacht aan de golven, die straks een strook zand droog lieten, maar nu tegen den oever aan kabbelden.
mara*l*oema – diep, S. **mara*l*oeng**.

mata-m-meo aelome. Napangoe narănta soe winggi-n-sa*l*oeka, sangian daroea mangkete roeddarisika ta maätoembe. Ṛengene i taroea naäsilo si Parere măppa*l*ele soe pelo adio'a, apidoe iniapeante-n-taroea. Napangoe narani, oen i Parere: „Oe'oei-n-apa, mawoe?"

Oen oe sangianga: „I amboea tonda'o poi soe' sămba'a". Oen i Parere: „Ta ma'iona i'ite-n-tălloe, mawoe". Oen oe sangiang-k-ia'anga: „Tonda'a ṛorone toeari'oe". Oen i Parere: „o, sa'ete, mawoe". I sangian toeari sinoema'ete boeṛoe pinoendale-m-Parere. Si Parere'e, tawe pinoendala inai batoekoe sămba'a, ewe'e isakka batoekoe taha*l*oanga.

't er zeer diep geworden, zoo groen als kattenoogen. Toen zij nu tot aan den rand van de rivier waren gekomen, ja, daar stonden de beide prinsessen nu, en konden er niet over. Daar zagen ze echter plotseling Parere, die in een oud bootje heen en weer voer en meteen wenkten zij hem. Toen hij dicht bij gekomen was, zei Parere: „wat blieft u, dames?"

De prinsessen zeiden: „och, breng ons naar den overkant". Parere antwoordde: „wij kunnen niet met ons drieën in de boot, dames". Daarop zei de oudste prinses: „breng mijn zusje maar eerst over". Toen zei Parere: „best, stap dan maar in, dame". — De jongste der beide prinsessen stapte toen in en werd door Parere weg geroeid. Doch Parere roeide niet naar den overkant, maar het ruime sop in.

---

aelome – v. maelome = groen, blauw (voor den vorm, zie § 21), cf. Sang. melong.

winggi – voor binggi – rand, uiterste oeverstrook.
(Sang. binggi = enkelknobbel, waarvoor het Tal. heeft: amboera*l*oe, voor den binnen-knobbel en boengkoeka = buiten-knobbel).

măppa*l*ele – praes. v. mapa*l*ele = S. mĕ'palele – heen en weer loopen, varen; cf. ook Sang. salele).

pelo – e. s. v. boot, op Sangir pelang; maar ook: afgedankt bootje van iederen vorm, dat voor varen in binnenwateren en langs de kust nog wel gebruikt wordt.

iniapeante – in + iape + ana + e – mangiape of mangalape = wenken (S. mangalape).

narani – zie hierboven: dani.

oe'oei – praes. v. oemoei – roepen. dus eig. „waarom roept ge".

N.B. Het succes van de voordracht van dit verhaal hangt voor een groot deel af van het vermogen van den verteller om door den neus te spreken, daar Parere voorgesteld wordt als een die „sănge" (Sang. sĕnge') is = door den neus sprekend, omdat zijn neus en verhemelte zeer geleden hadden van een lepreuse ziekte, waardoor ook zijn geheele lichaam vol sa*l*a (Sang. hempang) = syphilitische zweren was. Minder pleizierig klinkt voor ons de andere benaming voor sa*l*a, nl. ibong oe wa*l*anda (ibonga, Sang. kibo' = bobento) omdat de Talaoereezen deze ziekte door de Eur. walvischvaarders hebben gekregen.

tonda'o – v. manonda, Sang. id., = brengen, begeleiden.

ma'iona – S. mĕ'kiong – bevat kunnen worden in.

mawoe – eig. heer; de Tal. gebruiken 't ook voor: mevrouw, daar ze 't woord bawoe', dat de Sang. hebben, niet kennen. Hierboven is mawoe gebruikt, doch in de voordracht wordt bawoe' gebezigd, daar het verhaal van Sangirschen oorsprong is. Aldus mijn zegsman.

ṛorone – eerst.

sa'ete – imper. met nadrukwijzer van soema'e = instappen, bestijgen.

sinoema'ete – praeteritum van soema'e met nadrukw. met de beteekenis van: toen, dan.

pinoendale – v. poendala, mamoendala = pagaaien; S. poenda*l*ĕ', mam –.

Si Parere' = wat Parere betreft, Parere nu; de hamzah achter Parere is noodig om de daaropvolgende e. e. – vervult de functie van 't Sang. kai (vooropgeplaatst) dus: doch, evenwel.

ewe'e – Sang. kaiso – maar, integendeel.

taha*l*oanga – een der woorden voor zee, meer speciaal in den zin van: de groote zee, 't ruime sop (stam loang, Sang. & Tal. ruim).

Napangoe sangian toeari naätoetoeka ipăppoendala isakka watoekoe poen oe *l*angita, mangkete nangintoe*l*i la*l*oeai dinganoe appakamawoene si Parere: „Mawoe, ia'a toe*l*ia'e soe ammaranne". I Parere e madiri, isakka mang-kappoendale. Dala soe ammaranne i sangiang-k-ia'anga loelloeai lai, ma'asilo toearine isakke ităttangak-i-Parere. Oen i Parere: „I'o, sangian toeari, walaiwe toeroan oe ăllo rạra, ia'a ta mantoe*l*i' ammaranne. Amagoe i'o maïsawa sia'a, ho, ire'ete soe ammaranne".

Oen i sangian toeari: „Ho, Parere, ia'a sawanoete, sămba*l*iate ia'a ta patean-oe". I Parere napangoe naăringika bisara-n-sangian toeari, mangkete loelloeasa: bina*l*eṛote pelo, boeṛoe ire'ete pinoendala batoekoe ammaranne. Narănta rala i sangian toeari tinoemoempate, boeṛoe i Parere rirolok-i-tooe

Toen de jongste prinses begreep, dat zij naar den horizont toe geroeid werd, ging zij luide weenen en smeekte Parere: „Mijnheer, och breng mij naar den wal." Maar Parere had er geen ooren naar en roeide steeds verder de zee in. Ginds aan den oever was de oudste prinses ook aan 't schreien, ziende dat haar zusje door Parere werd meêgevoerd. Parere sprak: „Prinses, al schreit ge ook tranen van bloed, ik stuur niet naar den wal. Doch indien ge met mij wilt trouwen, welaan, dan gaan we naar het land".

De jongste prinses antwoordde: „Nu, goed, Parere, ik zal dan je vrouw worden, als ik maar niet door je gedood word". Toen Parere deze woorden van de jongste prinses vernam, verblijdde hij zich ten zeerste, hij keerde 't vaartuig en roeide 't naar den wal. Ginds aangekomen, stapte de jongste

---

maätoetoeka = begrijpen: manoetoeka = onderzoeken.
ipappoendala = pass. praes. van mamoendala.
poen oe *l*angita = waar de hemel begint; poenna (Sang. poeĕng) = stam v/e boom, oorsprong.
mangintoe*l*i = luide schreeuwen; la*l*oeai = geween; dus mangintoe*l*i la*l*oeai = geween uitschreeuwen, luide weenen.
appakamawoene = een vorm als in § 21 is besproken, van makamawoe = [1]) iemand met mawoe toespreken en [2]) als slaaf dienen. Hier slaat 't op 't feit, dat de prinses dien verachten man met mawoe aanspreekt, vandaar de vertaling door „smeeken".
toe*l*ia'e — v/d imper. toe*l*ia'a + nadrukw. — v. h. w. w. manoe*l*i of mantoe*l*i = naar den wal sturen, tegen den wal doen oploopen, van een boot. Vgl. Sang. toemoe*l*i enz.
[1]) ammaranne, Sang. mamarane, de wal, het droge, van mamara (Sang. id.) = droog.
[2]) amaranne — Sang. kamaraĕnge — = superl. v. mamara.
[3]) amarane — amara + pron. suff. 3e pers. — „wat een mate van droogheid ervan"! (Men lette op de spelling, die de uitspraak getrouw weergeeft.)
loelloeai — praes. van loemoeai — schreien.
ităttangaka — praes. pass. van mantangaka (Sang. mĕ'tangehĕ') = meêvoeren, meêsleepen.
walaiwe — al is 't ook dat; v. bala.
toeroana — van toero, toemoero = druppelen; vgl. Sang. toero = lek i/h dak en toemoero — lekken v/h dak; i'o walaiwe toeroan oe ăllo rạra wil dus letterlijk zeggen: al zullen u ook tranen van bloed langs de wangen vloeien, uit de oogen druppelen.
maïsawa — prefix maï + sawa (= echtgenoot) dus letterlijk: zich tot vrouw doen nemen.
ho = welaan, vooruit.
sămba*l*iate — als maar, mits; pateana v. mamate — dooden, vermoorden.
bisara — woord, gezegde, gesprek; loelloeasa — praes. v. loemoeasa = zich verblijden.
bina*l*eṛote — v. ba*l*eṛo — mama*l*eṛo = keeren, wenden, van lange dingen; (vgl. Sang. baleleng en ba*l*eohĕ').
riroloka — v. măndoloka = zenden van personen (vgl. Sang. mĕndolohĕ'.)

pinapa'a*l*apa si sangiang-k-ia'anga. Napangoe i sangiang-k-ia'anga na*l*ioe soe sămba'a, i taroea taṛoeari napaparingante ire'e-b-ba*l*e, boeṛoe i Parere oeatantalonga soe *l*i'oeda. I sangian toeari sinoema*l*imboeroenga si a'ange; „Mangkete patantalonga'a arodi i Parere, kaddo sansaranna dala soe wa*l*e itooe boea-n-napa*l*oeai'oe.

Ire'e appakamane i sangian toeari nabisara si Parere: „Marănta rala i'o arie paddangana, madirin iasilo-n-amangkoe. I amboea roemangana soe ṛambata, i'o mangkete palaṛaddo soe a*l*oeng oe wa*l*e. Napangoe i'o maäsilo pia'-apa ioeloek-i-amboea boeasoe ṛambata, paä*l*ihaka i'o mangintaṛo". Oen i Parere: „Ho, ho". Napangoe abawa*l*inete so*l*o rari'itana, bakkoete oede sangian daroea narănta soe wa*l*e. Oen oe ratoe woeṛoe wo'i: „Na*l*ănnoe-n-apa iradoea,

prinses uit 't bootje en zond Parere om de oudste prinses te gaan halen. Toen deze ook overgebracht was, gingen zij met elkander naar huis, terwijl Parere achter hen aan liep. De jongste prinses fluisterde hare zuster toe: „Laat Parere ons zoo maar volgen, we zullen hem wel thuis plagen, dien leelijkerd, die mij heeft doen huilen".

Onderweg zei de jongste prinses tot Parere: „Als we thuis komen, moet jij niet naar boven gaan, opdat niet mijn vader je te zien krijgt. Wij zullen met ons beiden naar ons vertrek gaan, en jij moet zoolang maar wachten onder 't huis. Als je dan iets ziet, dat door ons neergelaten wordt uit ons vertrek, stap er dan dadelijk in". „Goed, goed" zei Parere. Toen de lamp reeds lang aangestoken was, kwamen de beide prinsessen pas thuis. De koning en de ko-

---

pinapa'a*l*apa ≓ v. a*l*apa, manga*l*apa ≓ halen.
na*l*ioe — v. st. lioe, măllioe ≓ over iets heen brengen, verlossen van (Sang. mĕlioe).
napaparingante — wederkeerige vorm, stam diṅgana ≓ metgezel.
b tusschen ire'e en ba*l*e kan ook door hamzah vervangen worden.
oeatantalonga — durat. v. toemantalonga ≓ volgen (letterlijk: gaan hangen).
sinoema*l*imboeroenga — praeter. v. soema*l*imboeroenga ≓ fluisteren; boeroenga, mamoeroenga ≓ iemand i/h geheim tot iets overhalen.
a'ange ≓ ia'ange minus i, die in de i van si opgaat en plus pron. suff. 3e pers.
patantalonga'a, de imper. bij iapatantalonga, dus: laat hij volgen.
kaddo ≓ pas, eerst, straks (ṛaddo ≓ wachten) cf. Sang. hĕ'do.
sansaranna — van manansara ≓ pijn doen, martelen; 't Mal. sangsara; het echt Tal. woord is: manahanti, st. sahanti (cf. Sang. banti, mamanti).
appakamane ≓ a'amane — zie § 21 — van amata ≓ gaan.
paddangana — van doemangana ≓ de trap op gaan; Sang. doemangeng.
madirin — opdat niet; Sang. id.
palaṛaddo — de redupl. duidt 't langdurige v/h wachten aan.
soe a*l*oeng oe — onder; de huizen stonden en staan ook thans nog meestal op palen.
ioe*l*oeka — fut. pass. van mangoe*l*oeka — a/e touw neerlaten.
paä*l*ihaka — van ma*l*ihaka (m/h prefix paä) ≓ snel, gauw.
mangintaṛo ≓ ergens in gaan; stam taṛo (Sang. taho), mantaṛo ≓ in doen, matingkataṛo ≓ zich in iets laten vallen.
abawa*l*inete of aba*l*inete ≓ reeds geruimen tijd; de geredupl. vorm ziet op een nog grootere tijdsruimte, ook wel op meer personen.
so*l*o, Sang. id. ≓ lamp.
rari'itana — zie § 39 a/h slot — intr. passieve durat. — vorm van mandi'ita ≓ opsteken v/e lamp. (Sang. mĕndiko').
na*l*ănnoe — v. ma*l*ănnoe ≓ 1) adj. lang van duur, 2) opgehouden worden.

mawoe?" Oen oe sangianga: „Pananalangana mapia-pia ina; i amboea nakkimatoe'a nanalanga bagate-ngkinaṛabbiana".

Boea'oede sangianga roea taṛoeari riroemangante soe ṛambata. Narănta roso nangi'ite sa*l*ak-oe-manoe'a boeṛoe inoe*l*oeka si Parere. Napangoe i Parere naäsilo apa ia'oe*l*oeka, iassa nangintaṛote, boeṛoe naiwatoente. Sangian daroea namatoente. Napangoe maraniteng-kambata, io*l*o; napangoe maraniten-leta'a, batoenana we. Aro, boea' batoenana, io*l*o; boea'io*l*o, batoenana. I assa-m-Parere soessangite dinganoe appabisarane: „Arawe watoenana, batoente, mawoe! arawe io*l*o, o*l*oa'e mawoe! awa'oe nasoeë-ngk-aäempange, mawoe!" I assa-m-Parere parone mangkete ma'atila a'i'ian oe toengo-m-manoe'a.

ningin vroegen: „waarom zijt gij zoo laat, dames?" De prinsessen antwoordden: „Het is er ook zoo heerlijk wandelen, mama! we konden er niet van uitscheiden en voor we 't wisten was 't ḍonker".

Daarop gingen de beide prinsessen de trap op naar haar verblijf. Boven gekomen, bonden zij een kippennest aan een touw en lieten dat zakken naar Parere. Zoodra Parere iets zag neergelaten worden, ging hij er gauw in zitten en liet zich optrekken. Toen trokken de beide prinsessen hem op. Als hij dichtbij 't prinsessen-vertrek kwam, werd hij weer neergelaten; kwam hij dicht bij den grond, dan werd hij weer opgetrokken. Vervolgens werd hij opgetrokken en weer neergelaten, neergelaten en weer opgetrokken. De arme Parere huilde en zeide onderwijl: „als ge me wilt optrekken, trekt me dan ook werkelijk op, dames; en als ge me wilt neerlaten, laat me dan neer, dames! mijn lichaam is al heelemaal geschaafd, en wordt opgevreten, dames!" De zweren van den armen Parere jeukten hem verschrikkelijk, daar hij overal gebeten werd door de kippenluizen.

---

pananalangana = wandelplaats, speelplaats.
makkimatoe'a – Sang. mahimatoe' (st. batoe', intens. matoe') toegeven aan zijn lust.
bagate – baga + te – niet wetende, onbewust, zonder zich rekenschap te geven van iets.
inaṛăbbinana – praeterit. v. aṛăbbiana = door den nacht overvallen worden.
nangi'ite – mangi'ita, Sang. mangiki', = binden.
sa*l*aka – S. sa*l*ehĕ', = nest.
ia'oe*l*oeka = praes. pass. v. mangoe*l*oeka.
naiwatoente – praeterit. v. maiwatoena = zich laten optrekken.
kambata – voor ṛambata; het lidwoord na maranite doet de ṛ in een k veranderen; of misschien is de vorm met k wel de oudere; in het Sang. is 't een h; voor de Sang. h staat dikwijls ik Tal. een k.
leta'a – aarde; io*l*o – pass. van mango*l*o = neerlaten, Sang. id.
we – hier; wederom.
aro – vervolgens.
arawe – hier; indien.
awa'a – lichaam, meer het oppervlak ervan, de huid en wat even daaronder is, v.g.l. Sang. awa'.
aäëmpange – van maäempanga (geredupl. vorm van maëmpanga = telkens afgebrokkeld worden; mangempanga = afbreken; vgl. Sang. kempang & kompeng.
paro = melaatschheid, syphilitische zweer.
ma'atila – praes. van maätila – jeuken en jeukende (adj.), Sang. makati'.
a'i'iana – pass. praes. van mangiki = bijten.
toengo = grasluis; toengo – m – manoe'a = kippenluis.

Daṛane mangkete toettantisa ma'a'isa soe sa*l*ak-oe-manoe'a. Oen oe sangian toeari: „Mangkete a*l*ässa raṛanoe, i'o boea-n-napa*l*oeai'oe, mapassäbbang oe ällo raṛa". Oen oe sangiang-k-ia'anga: „Mangkete emaä'a. Amagoe mate, paätea'a, amagoe we mabiaka, mangkete pabiaṛa'a". Boea'oede binatoenten sangian toeari matangga^{2}ka, boea'oede inema'a. Naränta wowa i assa-m-Parere mangkete nesa'a, napatila*l*anga nate.

Zijn bloed sijpelde maar zoo, daar zijn lichaam geschaafd werd tegen het kippennest. De jongste prinses zeide: „Bloed maar leeg, jij, die mij hebt doen weenen, en die mij tranen van bloed wildet doen schreien". En de oudste prinses zeide: „Laat hem maar vallen. Als hij sterft, dat hij sterve, als hij daarentegen blijft leven, dat hij leve". Toen werd hij heel hoog opgetrokken door de jongste prinses en vervolgens neergesmakt. Beneden terecht gekomen, zakte de arme Parere in elkaar en stierf meteen.

Ba'e-wa'e
i waṛa roea-m-baṛoa.

Het verhaal
van den Aap en den Reiger.

Pia' baṛa sämbaoe oeahawe-m baṛoa. I mangiassa roea mangkete oeahawe mapia^2.

Er was eens een Aap, die bevriend was met een Reiger. Zij hielden innige vriendschap met elkander.

---

toettantisa – praes. v. toemantisa = sijpelen.
ma'a'isa – praes. v. maä'isa = geschaafd, geschuurd geraken;
maäsa = maä'isa; cf. Sang. kasa, mangasa = schuren, wrijven,
manga'isa = schuren, Sang. mangĕ'kisĕ';
mangasa = slijpen, cf. Sang. asa, mangasa.
(N.B. de kippennesten zijn n.l. manden, gevlochten uit reepen van de hoornachtige buitenschil van de sagotakken, welke bijzonder scherp is).
a*l*assa van ma*l*ässa = leeg loopen v/e watervat, verdampen v/e hoeveelheid water.
mällässa = leeg, droog maken (vgl. Sang. lĕ'sa) voor den vorm a*l*ässa: zie § 21, blz. 31 „Een en ander over het Talaoetsch."
mapassäbbanga – praes., als historische tijd gebruikt, van mapasäbbanga = doen naar buiten komen, uitpersen; st. säbbanga, Sang. sĕ'bang.
napa*l*oeai'oe – voor napa*l*oeai sia'oe.
emaä'a van mangema'a = doen vallen; voor den vorm emaä'a, zie hiervoren §§ 53 & 54.
mema'a (voor maema'a) – vallen.
paätea'a – behoort bij den vorm iapaäte = laten sterven; vgl. Sang. apakate bij iapakate.
pabiaṛa'a – van dezelfde vorming bij iapabiaṛa = laten leven.
we – hier: daarentegen.
binatoente – pass. praeter. + nadrukw. van mamatoena.
inema'a – „ „ van mangema'a.
wowa – beneden.
nesa'a – praeterit van mesa'a = in elkaar zakken.
napatila*l*anga „ „ mapatila*l*anga = dadelijk overgaan tot iets anders, adverbiaal gebruikt; terstond.
baṛa, Sang. baha, de baviaan van Celebes; mangki = de gestaarte aap, Sang. oeba'. Op Sangir en Talaoet zijn geen apen.
baṛoa, Sang. bahoa, reiger.
oeahawe – durat. vorm van ma'gawe, st. gawe of hawe = vriend.

Soe ăllo sămbaoe i waṛoa na'bisara si waṛa: „Hawe, indi iadoea mangkete oeawanoea arendi; ăllo-ăllo mangkete oe'anna woea-ngk-aloe ta'inane, mangkete massăbbi'a". Oen i waṛa „Ore aoe, hawe; e i adoea mamanarate a, anase'e maăsomba inasa?" Oen i waṛoa: „I adoea toemondo'o". Oen i waṛa: „Ho, ho, hawe!" I mangiassa roea nămpăndiahite a*l*a*l*apa.

Op een dag zei de Reiger tot den Aap: „Vriend, nu leven wij zoo maar samen, zonder eenige afwisseling; alle dagen eten wij maar vruchten zonder er visch bij te hebben en eten maar drogen kost". Toen zei de Aap: „Ja, ge hebt gelijk, vriend! maar wat zullen we dan doen, om aan visch te komen?" De Reiger sprak: „Laten we gaan visschen". En de Aap zeide: „Best, best, vriend". Zoo maakten ze dan vischtuig gereed.

Napangoe nariahi, oen i waṛoa: „Hawe, i'o ro'ote pangawita poe*l*ingka wa*l*oen i adoea, boeṛoe ia'a isakke ma'dea'a omanga paṛoeroe-ngk-adoea". Oen i waṛa: „Ho, hawe, asangoe pangawitam poe*l*ingka e". Oen i waṛoa: „Asangoe lai pasalaṛana omanga e, ma*l*annoe-n-a!" I assa-m-baṛa ire'ete nangawi' poe*l*ingka, mangkete dingana

Toen dat gereed was, zei de Reiger: „Vriend, ga gij er op uit en haal jonge kokosvruchten af voor ons beiden, om meê te nemen, dan zal ik naar 't strand gaan om krabben te zoeken als aas voor ons beiden". De Aap antwoordde: „Goed vriend, jonge klappers zijn makkelijk genoeg afgehaald". De Reiger zei: „'t Zoeken van krabben heeft ook niets te

---

oeawanoea — durat. vorm van ma'banoea, wonen, leven.
oe'anna — praes. van oemanna = eten.
inane — van inasa — Sang. kina', = visch.
masăbbi'a = „geen visch hebben, drogen kost eten"; cf. Sang. masĕ'bi'.
aoe voor araoe = nietwaar? immers, inderdaad.
mamanarate — fut. met nadrukwijzer van mamanara = arbeiden; manara = arbeid, taak.
a voor apa = wat?
anase'e = opdat, teneinde.
toemondo — ook wel manondo: gaan visschen; van tondo, manondo = de prauw in zee duwen; toemondo — kruipen, van slangen, voortgang hebben, van werk.
nĕmpăndiahite = meervoudige vorm v/h praeteritum van măndiahi = gereed maken, voorbereiden (Sang. mĕndiahi), met nadrukw.
a*l*a*l*apa = snoer, vischtuig; gewone werktuignaamsvorm van a*l*apa = nemen, krijgen.
pangawita — van mangawita = door i/d boom te klimmen er de vruchten van af halen; oemawita = klimmen i/e boom of mast.
poe*l*ingka — Sang. id. — de jonge kokos-vrucht, speciaal m/h oog op 't water ervan, naast lewoka, Sang. lewohĕ', meer m/h oog op 't vleesch.
ba*l*oena — Sang. ba*l*oeng — teerkost, meer van zaken, die zonder eerst nader toebereid te worden kunnen genuttigd worden, naast sinasa'a van zaken, die eerst gekookt zijn (stam sasa'a = gaar).
paṛoeroe — Sang. pahoeroe — lokaas.
asangoe — „als 't niet meer is", „'t heeft weinig te beteekenen", „gauw genoeg gedaan", „maak er geen ophef van".
pangawitam — voor pangawitana.
pasalaṛana — van masalaka of mangalaka (Sang. mangaehĕ') v. kippen enz., krabben naar voedsel.
ma*l*annoe-n-a — waardoor zou 't lang duren? (a voor apa).

tinannoene, boea' oede namalanga boeroe nangenggeta, boea'oede napoele. Arawe i waroa inaratingana soeëte lai namisa omanga.

beteekenen, dat is gauw genoeg gedaan". De Aap ging dan jonge kokosvruchten uit den boom halen, hij riste ze zoo maar af, ontdeed ze vervolgens van den bast, bond ze twee aan twee aan elkander en keerde daarna naar huis terug. Toen hij thuis kwam, vond hij den Reiger al klaar met het openslaan der krabben.

Oen i wara: „Hawe, iadoea soema'e apa?" Oen i waroa: „Poisindi pia' asann-iami". I mangiassa roea nanoete inai pina'elega asanna. Napangoe narani, i wara naäsilo ewe'e soenggila. Oen i wara: „Hawe, asanna we mapia indi o? Ta malengge, hawe?" Oen i waroa: „Tala, hawe". Oen i wara: „Ta mawa'a, hawe?" Oen i waroa: „Tala, ma!" Oen i wara: „Ho, ho, isakke manondo". I mangiassa roea nanondote na'oma-n-sasi'a, boea' oede nămpasa'ete boeroe nămpamoendale.

De Aap vroeg: „Vriend, welk bootje zullen we gebruiken?" De Reiger antwoordde: „Daarginds ligt een prauwtje voor ons". Daarop gingen ze met hun beidjes naar de plaats, waar de prauw lag. Toen ze daar dichtbij gekomen waren, zag de Aap er slechts een ouden kookpot. En de Aap merkte op: „Vriend, is dit wel een goede prauw, zal ze niet kantelen?" De Reiger zei: „Neen, vriend". De Aap zei: „Zal ze niet barsten?" De Reiger zei: „Wel neen, kerel!" De Aap zei: „Nu, goed, laat ons haar afschuiven". En zoo schoven ze dan met hun beiden de boot tot in zee, stapten er vervolgens in en roeiden weg.

---

tinannoene – van tannoesa, manannoesa = afrissen van vruchten die a/e tros zitten, of ook wel: alle vruchten v/d heelen boom tegelijk afhalen of afvallen, rijp en groen; van haar: afvallen in grooten getale, als na een zware ziekte; van bobento: ineens beter worden, zoodat 't lichaam tegelijk vrij komt (in de laatste gevallen natuurlijk de vorm matannoesa).

mamalanga = de kokosvrucht van den bast ontdoen, tot op een vierkant stukje en een lange reep, die a/h vierk. stuk vastzit na; deze reepen dienen, om ze twee aan twee aan elkaar te kunnen binden, 't geen heet: mangenggeta, Sang. mangeghe'.

inaratingana, van maäratinga = bereiken kunnen.

namisa van mamisa = stuk slaan van harde schalen.

asanna – een andere vorm dan sa'alana, welke beide woorden „prahoe", „klein vaartuig" beteekenen en die beide wel van den stam sa'e = bestijgen, instappen, afgeleid zijn (a + sa'e + ana en sa'e + ana, geworden tot asa'ana, – later asanna, – en sa'alana).

nanoete – van manoe = gaan.

voor naäsilo ewe'e moet men denken: tawe naäsilo asanna ewe'e = „zag niet (geen) een prahoe, maar" of „zag slechts".

soenggila – oude kookpot (oerina), die tot haardsteen dient; Sang. soenggilĕ'; op Sangir worden meest steenen gebruikt v/e bepaald soort, dat niet uit elkaar springt in het vuur.

malengge – omvallen, kantelen.

mawa'a – stam ba'a – barsten, breken.

nămpasa'ete – meerv. vorm in plaats van sinoema'ete.

nămpamoendale – id. id. namoendale.

Napangoe soe mannakete, oen i waṛa: „Ate, hawe, mangoe*l*oeke isindi". Oen i waṛoa: „Tawe' inane, hawe, isindi". Namoendala we. Napangoe soe aelomanete, oen i waṛa: „Ate, isindete, hawe!" Oen i waṛoa: „Pia' inane isindi, hawe, arawe tăbbe nanio'a, hawe". Aro, namoendala we. Napangoe taṛanoesa ete oe'awoe'a, ote oen i waṛoa: „Isindete, hawe; isindı pia' inasa nambo boeṛoe wahahewa". — Arawe oen i assa-m-baṛa: „Iadoea mamoe*l*ingka asoeë, ba'dinge ete narooe, sai". — I assa-m-baṛa nanganoete poe*l*ingka, maddea'a ha*l*ele tawe-d-apa.

Toen ze een eind ver de zee in waren, zei de Aap: „Wel, vriend, laten we hier maar 't aas laten zakken". De Reiger zei: „Hier zijn geen visschen, vriend". En ze roeiden weer verder. Toen ze daar waren, waar de zee donkerblauw is, zei de Aap: „Nu, vriend, hier dan". De Reiger zeide: „Hier is wel visch, vriend, maar ze is nog klein, vriend". Voorts roeiden ze weer verder. Toen 't eiland nog maar nevelachtig te zien was, toen zei de Reiger: „Hier maar, vriend, hier zijn veel visschen en groote ook". Maar de Aap zei: „Laten we eerst een jonge kokos gebruiken, want ik ben erg dorstig, zeg". De Aap nam een jonge kokosnoot, maar toen hij een kapmes zocht, om de noot te openen, was er geen.

Oen i waṛa: „Hawe, indi oerante, ola'ante ereapa ta'ga*l*elene". Oen i waṛoa: „Bete, wete, hawe, indi'o lăssoewana". Boea'oede poe*l*ingka tinogoke-n-assa-m-baṛa si waṛoa. Napangoe nasengkama

De Aap zeide: „Vriend, wat moeten we nu doen, hoe zullen we 't aanleggen zonder kapmes?" De Reiger zeide: „Geef hier, vriend, ik zal 't wel even openmaken". Toen reikte de Aap de jonge

---

mannake, 't diepere deel der zee, waar echter de bodem nog doorschemert: oemannaka = doorschemeren, doorschijnen.
mangoe*l*oeka — iets aan een touw naar beneden laten zakken, hier v/h aas a/d vischsnoeren.
aelomane — het groene, 't blauwe; maeloma — groen, blauw, Sang. maelong of melong.
nanio'a — bijvorm van adio'a = klein.
oe'awoe'a — van oemawoe'a = nevelachtig gezien worden (cf. awoe'a & tiawoe'a, alsook 't Sang. hiwoe' = nevel).
mamoe*l*ingka — een poe*l*ingka gebruiken.
ba'dinge — 't Sang. bé'di' — een uitdr. om in te leiden de nadere verklaring van wat men voelt of hoort.
sai — voor anoe = „dinges", „vriend", „zeg".
manganoe — nemen.
ga*l*ele — kapmes.
d in tawe-d-apa — ter vervanging van hamzah, die er anders zou moeten staan.
oerante — st. oera — ma'oera = wat doen, wat er meê beginnen?
indi'o — „wacht, ik zal", „laat mij even".
lăssoewana — st. lăssoeba, măllăssoeba = een opening maken (Sang. mĕlĕ'soe').
tinogoke — van togoka, manogoka = aanreiken (Sang. tĕ'go).
nasengkama — van masengkama; sengkama — manengkama = aanpakken.

lilässoete-m-baŗoa. Toemba'oe pina-'oesoe'oe sasoemige, na*l*ässoete. Boea'-oede i mangiassa roea nampa'inoempe. Nasoeë-ngk-inoeme oen i waŗa: „Indi wa'ante-n-apa, hawe?" Oen i waŗoa: „Bete, wete, togoŗa'o sia'a". Napangoe nasengkama, ŗättang i waŗoa mangkete pina'banggoeka soe asann-i-taroea.

kokosnoot aan den Reiger over. Zoodra de Reiger de noot aangevat had, maakte hij er een gat in. Hij stak er slechts met zijn snavel in en ziet de noot had een gat. Daarna dronken ze met hun beiden. Toen ze gedronken hadden zei de Aap: „waarmeê zullen we 't nu openslaan, vriend?" De Reiger zeide: „geef hier, geef 't mij aan". Toen hij 't aangenomen had, sloeg die stomme (akelige) Reiger 't zoo maar tegen hun bootje.

Asingkatana we soenggila! Napangoe inawanggoeŗan-oe-poe*l*ingka, ba*l*inewe poe*l*ingka nawa'a, ewe'e soenggila nawa'a. Napangoe nawa'a, ote i assa-m-baŗa oe'angkalangke, arawe i waŗoa tinoemälla'e. Oen i assa-m-baŗa: „Papaŗanga ete apa si waŗoa, i tooe e na'gaoe sia'oe o!". Napangoe i assa-m-baŗa maranite loemakoeba, ŗengene oede ambo*l*enga. Oen oe ambo*l*enga: Apapia ete apa e! sawa'oe loda marada'a ma-

Men kan 't zich wel voorstellen, een oude kookpot, zeg! — Zoodra de jonge kokosnoot er tegen aan kwam, brak niet de noot, maar barstte de oude kookpot uiteen. Toen zij brak, daar lag meteen de Aap te spartelen, maar de Reiger vloog weg. De arme Aap zei: „wat een gemeene streek van den Reiger, hij heeft mij een poets gebakken, hoor!" Toen de Aap op 't punt stond van te zinken, was er plotseling een haai vlak bij hem.

---

lilässoete — praet. pass. v. lässoeta, mällässoeta = een gat steken in (Sang. lĕ'soe') (let op 't verschil in bet. tusschen mällässoeba en mällässoetn).

ŗättangi — het Sang. karea'i — een i/h Holl. moeielijk weer te geven uitdrukking, die al naar de bedoeling te vertalen is met: „door de stommiteit van" of: „door den gemeenen streek van", „door de onverschilligheid van", „door de kracht van", wat i/h Holl. vloeiender geschiedt, door 't correspondeerende adjectief b/d persoon te plaatsen, als hierboven geschied is. Overigens is „ŗättanga" stam van ŗoemättanga (Sang. hoemĕ'tang) = barsten.

pina'banggoeka = binanggoeka — praet. pass. van banggoeka, mamanggoeka (Sang. banggo, mamanggo) een hard voorwerp onbesuisd tegen een ander stooten.

sasoemiga — snavel.

pina'oesoe' — voor pina'oesoe'a (de a valt weg om de volgende oe) praeter. pass. van: ma'oesoe'a = steken. Naast den vorm ma'oesoe'a bestaat ook manoesoe'a (Sang. manoesoe').

asingkatana — v. masingkata — = 't kan te weten gekomen worden, men kan 't zich voorstellen.

ina-wanggoeŗ-ana — v. banggoeka (zie boven).

oe'angkalangke, v. oemangkalanga = spartelen, n.l. iets doen, dat lijkt op oemalanga = zwemmen.

Zoo heeft men ook oemangkomanga bij oemomanga.

tinoemälla'e — praet. + nadrukw., van toemälla'a = vliegen.

papaŗangan — eig. straf, van paŗanga, mamaŗanga (Sang. pahang, mamahang); hier beter: plagerij, streek.

voor papaŗanga ete zegt men ook: papaŗangkete.

ma'gaoe — bedriegen, een poets bakken.

loemakoeba = zinken.

poeloe oeminasa ate-m-baṛa, ṛombange indi e na'somba oe'angkalanga soe taha*l*oanga". Oen i waṛa: „Oepoe, tawe' goenane i'o mamate sia'a; ate'oe rala oeasangata soe paṛăppata. Amagoe i'o mapoeloe-ngk-ate'oe, iadoea ire'ete mangа*l*apa".

De Haai zeide „wat een geluk! mijn zieke vrouw ginds heeft trek in een apen-lever, en nu vind ik er toevallig een spartelen in de zee". De Aap zei: „Grootvader, 't heeft geen nut mij te dooden, want mijn lever hangt daar ginds aan een rhizophoor. Als ge mijn lever wilt hebben, laten we die dan samen gaan halen".

Oen i ambo*l*enga: „Ho, ho, sa'ete soe po*l*o'oe, ire'ete manga*l*apa atenoe. Arawe mang kimbaṛanga i'o maäeṛeta a*l*eaṛangkoe, ana amagoe i'o maäeṛeta ote manin-k-i'o ta' atenoe man ta'oe inasana". Oen i waṛa: „Ho, ho, oepoe!" Boea' oede i ambo*l*enga inoemalangke pina'elega sahata pia' paṛăppata. Ta naärea'a săngkaṛondap-oe-mata, ralate na'oma soe poen-oe-paṛăppata. Napangoe narani-m-poen-oe-paṛăppata, i waṛa nasolo'a, apide nawita dinganoe na'bisara: „Apoe*l*ete i'o mata-welo! Oenoe ia'a soemosoka apia, ia'a e wewa maïinasa si'o? Iassa oede na'oe*l*enga

De Haai zei: „Goed, goed, ga maar op mijn nek zitten en laten we je lever gaan halen. Maar kom vooral niet aan 't plekje, waar ik erg kittelachtig ben, want als je er aan raakt, dan eet ik je op, al heb je ook geen lever." De Aap zei: „Best, grootvader, ik zal ervoor oppassen". Toen ging de Haai zwemmen naar den kant van het rif, waar de rhizophoren waren. Het duurde geen oogenblik of ze waren bij den wal en onder de rhizophoren. Toen ze dicht bij een rhizophorenstam waren gekomen, sprong de Aap er in en klom er meteen in, zeggende: „Ga maar naar

---

ṛombange — [1]) toevallig (cf. Sang hombang & sombang; voor makahombang = krijgen, heeft Tal. maäsomba en voor mĕ'sombang = ontmoeten: ma'somba).
[2]) „in plaats daarvan", „en zie" b.v. tatanata'oe i'o iappasoeroe'oea'e, ṛombange e nanalanga = ik droeg u op (letterlijk: mijn opdracht was, dat gij zoudt enz.) water te putten, en ziet (in plaats daarvan) ge hebt gespeeld.

oepoe — voc. van oepoenga.

oeasangata — durat. van manangata = hangen aan (Sang. sange', manange').

paṛăppata — Sang. pahé'pa' — een rhizophoor, waarvan de vrucht bedoeld wordt, waar de aap zegt, dat z'n lever er aan hangt. De boom levert goed timmerhout; de bast bevat veel looizuur en wordt gebruikt, om netten en vischsnoeren bruin te verven en beter bestand te doen worden tegen 't zeewater.

po*l*o'oe — van po*l*oka (Sang. po*l*ohĕ').

maäeṛeta — v. eṛeta,

mangeṛeta = aanraken; cf. Sang. maere' = kleinzeerig, gevoelig.

a*l*eaṛana — plaats waar men 't kittelachtigst is; cf. Sang. ĕngga*l*ea' = oksel; manga*l*e'aka = kittelen (Sang. mana*l*ikahĕ'); ook wel: mana*l*e'aka; a*l*e'aṛana praes. pass. gekitteld worden;

sahata — S. saghe' — 't rif.

nasolo'a v. masolo'a = springen.

oen-oe — hier is oen = gedachte en oe = pron. suff. 2e pers.

bewa — gek, krankzinnig.

ma'oe*l*enga — bedrogen uitkomen; tala heeft hier de kracht van het gezegde te versterken, zooals bij ons ook wel eens in een geval als dit toegevoegd wordt: „neen maar!"

tala! Mangkete awăssoeta sawanoe, ia'a e wewa mangonggol-oe ate'oe?"

huis, scheeloog! Dacht ge, dat ik hier weer uit klimmen zou, dat ik zoo gek was, om me door jou te laten opeten? Er is er een leelijk bedrogen uitgekomen! Laat je vrouw maar doodgaan, ik zou wel gek zijn, mijne lever te geven".

Oen i ambo*l*enga: „Manim be arodi'e, i'o păndiahi paäpia, ana tălloe ăllo ma*l*ioe ia'a roemănta apia. I'o isoedete ngamange! Tawe maä*l*ioe ire'e amarane". Ana paṛăppata oede oeatoewo soe sasi'a ta masasahata. — I assa-ngk-ambo*l*enga inawakke napoe*l*e narănta loda liloemoeṛoe a*l*awo'oe walahane nangoe*l*ita manoengkoe: „Tilorega i'ite ire'e mamangalo si waṛa, amagoe iasameta, ote panga*l*apana atene ipangoendama sawa'oe". Napangoe soe ăllo atălloene, ote ambo*l*enga sămbiṛingana ire'ete mamangalo si waṛa, arawe i waṛa liloemoeloesa namintongge soe saṛalade, malaṛăddo si ambo*l*enga roemănta.

De Haai zeide: „al staat het er nu ook zoo mede, bereid u maar goed voor, want over drie dagen kom ik weer. Blijf gij maar daar, ventje! Je kunt toch niet aan wal komen". Die rhizophoor stond n.l. in de zee op een plaats, die met eb niet droog liep. De Haai keerde terug en ginds aangekomen ging hij overal rond bij zijne familie en kondigde aan, zeggende: „overmorgen zullen wij den Aap gaan beoorlogen; als we hem te pakken krijgen, dan zullen we hem de lever afnemen, om daarmeê mijne vrouw te cureeren". Op den derden dag nu maakten de haaien zich op om den Aap te beoorlogen, maar de Aap klom den boom af en ging op de uiterste punt van den ondersten tak zitten, wachtende op de komst van den Haai.

---

awăssoeta – v. mawăssoeta = sterven, terwijl mabassoeta = breken v/e touw en mamassoeta = uiteen rukken, doen breken v/e touw.

soemosoka – ¹) naar beneden komen uit boomen, van dieren als katten en apen, n.l. m/h hoofd naar beneden.
²) van menschen: den berg afdalen.

ngamange – voc. voor ama + den uitroep e; de ng voorop en tusschen in dient als overgang tusschen de klinkers; de klemtoon valt op de laatste lettergreep, dus op de e.

oeatoewo – durat. van toemoewo = groeien.

masahata – ebben, droog loopen door eb.

liloemoeṛoe – praet. v. loemoeṛoe = overal rond gaan (Sang. loemoehoe).

mangoe*l*ita – berichten (Sang. maoe*l*i').

manoengkoe – heeft de functie van onze dubbele punt; cf. Sang. angkoeĕng.

mamangalo – beoorlogen; i/h Tal. heeft 't den schijn, alsof 't woord van pangalo ware afgeleid; pangalo = vijand; i/h Sang. is de vorm mangalo, dus v/e stam alo.

iasameta – van sameta, manameta = grijpen, pakken (Sang. same').

îpangoendama – v. mangoendama = medicineeren, cureeren.

sămbiṛingana – zie boven, waar 't reeds verklaard is.

mamintongge – v. tongge = uiterste punt, kaap.

saṛalada = onderste tak of blad; la*l*oewo = topblad.

Napangoe mata-n-ăllo matanggake, i waṛa naäsilo boeasoe poen-oe-ra'i sasi'a mangkete măbbăsse ere loea'a, mangkete ere sapie oeawilata anambo-ngk-ambo*l*enga. Arawe i waṛa mangkete oea*l*indasa naäsilo ambo*l*enga mangkete maitoe[2]. Napangoe narani soe poen-oe-paṛăppata, oen i ambo*l*enga: „Tabea, waṛa!" „Oen i waṛa: „Tabea, oepoe!" Oen i ambo*l*enga: „Ate, waṛa, i'o loeṛoete lai walahanoe". Oen i waṛa: „Ho, ho, oepoe; arawe apoeloe'oe ia'a mande'eng i amioe asoeë, anase'e ia'a mande'eng oe walahangkoe iapasoe*l*oeng oe anambo-ngk-amioe". Oen i ambo*l*enga: „Ho, waṛa". Oen i waṛa: „Ho, i amioe antaṛa'e ire'e watoekoe laṛoeawana".

Toen de zon hoog a/d hemel stond, zag de Aap uit 't Oosten de zee schuimen alsof 't golven waren; 't leek wel een uitgerolde mat, zooveel haaien waren er. Maar de Aap kon niet meer stil zitten toen hij 't zwart zag van haaien. Toen hij dicht bij de rhizophoor was gekomen, zei de Haai: „Goeden dag, Aap". De Aap antwoordde: „Goeden dag, Grootvader". De Haai zei: „wel, Aap, ga jij ook rond bij je familie en roep ze op". De Aap zei: „goed, goed, grootvader; maar ik wil eerst jelui tellen, opdat ik 't aantal mijner familie uitrekenen kan naar 't getal van jelui". De Haai zei: „Vooruit, Aap". De Aap zei: „welaan, plaatst u op een rij naar den kant waar de vloed heen loopt".

Ote a*l*awo'oe ambo*l*enga inantake ire'e watoekoe laṛoeawana, mangkete inaṛapatana. Napangoe naäntake sara laṛoeawana, oen i waṛa: „Ate, oepoe, ia'a mande'engke". Oen i ambo*l*enga: „Ho, ho, waṛa". Boea'oede i waṛa sinoemolo'e soe *l*i'oed-i-ambo*l*enga boea'oede sinoemasolo'ĕ soe *l*i'oed-oe-ambo*l*en

Toen werden dan de haaien op een rij opgesteld naar den kant van den wal, ze leken wel een bosch. Toen ze opgesteld waren tot aan den wal, zei de Aap: „wel, Grootvader, ik ga dan nu maar tellen". De Haai zei: „goed, goed, Aap". Daarna sprong de Aap op den rug van den Haai en vervolgens

---

da'i Sang. daki — de Oosten-wind; poen-oe-ra'i = 't Oosten, „waar de Oostenwind z'n oorsprong heeft".

mabăsse — v. golven: breken; v. puisten: opengaan; voorts: barsten (Sang. mabĕ'se).

oeawilata — dur. v. mamilata = uitspreiden, uitrollen; bilata = mat; (Sang. bila', mamila').

oea*l*indasa — Sang. ka*l*indasa — v. oema*l*indasa, branden van verlangen, niet meer stil kunnen zitten, niet meer af kunnen wachten.

maitoe[2] — voor maitoe[2]ma = zeer zwart.

mande'enga — Sang. mĕndekeng — het Holl. „rekenen" — = tellen.

anase'e — opdat.

iapasoe*l*oeng — v. soe*l*oeng = doen gelijk worden aan.

antaṛa'e = antaṛa'a + nadrukw., van antaka, mangantaka (Sang mangantehĕ') = op een rij leggen of stellen.

laṛoeawana — v. ṛoeaba = vloed.

inaṛapatana — van ṛapata — een boom, die eveneens in zee groeit aan de kusten en wel dicht opeen (Sang. peapi).

sara — tot aan; sarang — zie beneden = naar.

soemasolo'a — naast soemolo'a = springen, — om de herhaalde handeling uit te beelden.

dia*l*oe ire'e watoekoe amarane, dinganoe appade'enge: „Essa, doea, teloe, opa, a*l*ima, anoem, pitoe, oea*l*oe, assio, apoe*l*o", — na'oma-n-dala laṛoeawana mangkete mannde'enga aro. Napangoe na'oma rala soe ambo*l*enga soe pondole atonna, i waṛa apide sinoemolo'a sarang-k-amarane, tinoema*l*anga soe ahoerangana boeṛoe nawite soe aloe. Arawe ambo*l*en dia*l*oe mangkete nampada*l*eo naoenge, baoegoe inawoesoean i ambo*l*en nangahe. Baoegoede, ote i ambo*l*en nangahe sinamet i mangitooe boeṛoe ininasi mangitooe sarangkanambone.

telkens op de ruggen der vele haaien, in de richting van den wal, steeds tellende: „een, twee enz."; tot hij aan den wal kwam telde hij maar zoo door. Toen hij aan den laatsten haai was gekomen, sprong de Aap meteen naar den wal, liep weg naar 't bosch en klom in een boom. Maar de vele haaien werden ontstemd, omdat zij voor den mal waren gehouden door den haai, die hen meegenomen had. Daarom grepen ze den haai, die hen aangevoerd had en aten hem met hen allen op.

Ba'e-wa'e
I asisi roea taṛoeari.

Het verhaal
van de beide weezen.

Soe wanoea sambaoe pia' taoemata roea saṛasawa pia' anange doeangkatooe roendoe' esaka. Ba*l*e-m-mangiassa taṛana'a soe pondol-oe-soa, saboea tawe toemani'oe-ngk-adio'a. I apa esaka manarane măbbaila, arawe i apa wawine mang-k-oeatantalonga si apa esaka soe

In een zeker land was er eens een echtpaar, dat twee kinderen had, beide jongens. Hunne woning stond aan 't eind van het dorp (of: van de straat), een niet al te kleine hut. De man was landbouwer van beroep, en de vrouw volgde hem trouw bij zijn tuinarbeid.

---

dia*l*oe = veel.
mannde'enga = praes. v. mande'enga.
aro — voor arodi = aldus.
pondole — 't einde; atonna — echt, werkelijk.
tinoema*l*anga van toema*l*anga = wegloopen; S. toema*l*ang.
ahoerangana — bosch, eig. oerwoud, daar mahoerange voor bosch gebruikt wordt en met den superl. wel 't begrip zeer oud bosch zal bedoeld worden.
naoeng mara*l*eo = toornig worden.
inawoesoeana — v. mangawoesoe = liegen, beliegen.
mangahe — tot iets overhalen, overhalen om meê te gaan ('t Sang. mamaringang).
asisi — Sang. kasisi — = wees.
roendoe — (zoo luidt 't woord, de hamzah hierboven werd slechts geëischt door de e van esaka dat er op volgt) vóór een adj. beteekent, dat alle genoemde personen of zaken de bedoelde eigenschap hebben b.v. roendoe maitoema — allemaal zwart. Het woord kan ik nergens meê in verband brengen of het moest zijn met het Sang. ĕndoesĕ in: kasisī ĕndoesĕ' = volle wees.
saboea — Mol. Mal. woord „seboea" = loods, gebruikt voor de eenvoudige dorpswoningen van minder duurzaam en kostbaar materiaal. Voor het eig. woord „hut" heeft men de woorden: dasana (Sang. daseng); selo (Sang. id.) en sămbengesa = „een half", omdat 't dak niet een heel dak is, dat van de nok naar twee zijden af helt, maar slechts a. h. w. de helft daarvan is, een afdak.
i apa voor i anoe (zie hierboven bij anoe).
oeatantalonga — durat. van toemantalonga = volgen, eig. achteraan klungelen, immers afgel. van talonga, manalonga = horizontaal ophangen van een voorwerp aan eenige, minstens twee, lussen (b.v. v/e prauw onder 't huis, of v/e sloep langs zij v/h schip).

pabailana. O*l*e, oewi, wiṛa mangkete a'a*l*oekenesana arawe woesa'a mangkete ere a*l*iawo ma'oerina.

Van tales, oebi en biha was er zoo'n overvloed, dat ze zoo maar verrotten in den tuin en de pisang, — 't zag er geel van.

Pabawiak-i-mangiassa taṛana'a roea'ăllo woeṛoe wawăllo tawe-p-potone.

Zij hadden nooit gebrek aan het dagelijksch voedsel.

Napangoe ana' i mangiassa roea saṛasawa wahahewale, i apa ia'anga tălloete-m-parasa pedene, i apa toeari băkkoete la'oebe, ṛengene inang i mangiassa roea nate.

Toen de kinderen van dat echtpaar groot waren geworden, — de oudste had zijn derde stel kleeren, de jongste had pas een baadje —, stierf plotseling hun moeder.

Napangoe nate, i apa esaka inasangine, toetta*l*ăntoep-oe-anange raroea naäsisite. Mangkete ma'angkakana i mangiassa roea taṛoeari soessangita, oeasasămba'a si nang-i-mangiassa roea oea*l*oṛa, assangine dinganoe appabisarane:

Toen zij gestorven was, barstte de man in weenen uit, bedroefd om zijn beide kinderen, dat ze nu weezen geworden waṛen. Het was om medelijden te krijgen met die beiden, zooals ze daar zaten te huilen, ieder aan eene zijde van hun moeder, die afgelegd was, schreiende en zeggende:

---

o*l*e — Sang. ko*l*e — = tales; oewi — Sang. batata' of ima' — een andere knolvrucht; biṛa, Sang. biha of biṛa, een eetbare kaladi-soort.

a*l*oekenesana = er verrotten er of ervan (n.l. i/d tuin of van de genoemde dingen) van ṛenesa = rot (Sang. hene', mahene'); van den tuinman gezegd zou 't moeten zijn aṛenesana = bij hem verrotten. Van gelijke vorming = a*l*oengkitoemana = zwart van, a*l*oem birana = wit van enz. b.v. pasaka a'a*l*oengkitoeman-oe-taoemata = de markt is zwart v. menschen.

a*l*iawo = de wielewaal; a*l*. ma'oerina = zeker wel: een bijzonder geel soort wielewaal. Mijn zegsman kent het woord anders niet en het verband, eischt 't woord „geel", de kleur van de rijpe pisang.

pabawiaka — st. biaka, Sang. biahĕ' — eig. „'t leven", hier: leeftocht, voedsel.

roea'allo woeṛoe wawállo — 's morgens en 's avonds, hierboven vertaald met: dagelijksch.

potone — v. potota, mamotota, snijden — dus „stuk" „eind", „snede".

tawe-p-potone = onafgebroken (= er was geen dag, dat er geen dagelijksch brood was).

parasa — Sang. paresĕ' — stel, n.l. jas en broek; uit het bovenstaande ziet men, dat — vooral vroeger, maar tegenwoordig ook nog wel — de jonge Talaoereezen 't in hun eerste jeugd doen zonder kleedingstuk, iets grooter geworden dragen zij een baadje, en eerst later ook eene broek.

pedene van pedeta — Sang. pedesĕ' — = oude lap, bescheidene uitdrukking voor: kleeren.

tálloete = 't telw. tálloe + nadrukwijzer met kracht van „reeds".

la'oebe — v. la'oeba, Sang. lakoe' — = baadje.

inasangine voor inasangitane — van asangitana = door weenen overmand worden, in huilen uitbarsten.

toetta*l*ántoepa — praes. v. toema*l*antoepa — liefhebben, medelijden hebben, dus: medelijden hebbend, begaan met, bedroefd over.

naäsisite — praeter. + nadrukw. van maäsisi = komen wees te worden.

ma'angkakana — praes. van maängkakana = in staat om medelijden op te wekken; stam: akaña in oemakana = liefhebben, medelijden hebben met; cf. het Sang. ka'ĕngkĕhang = wee! dat i/h Tal. dus zou luiden: a'angkakana; hierdoor schijnt mij 't Sang. woord verklaard te zijn, dat tot dusver duister was.

oeasasămba'a — act. durat. van masasámba'a = aan weerskanten zijn van, v. sămba'a uit săm — & ba'a (zie hulptelwoorden).

oea*l*ora — pass. durat. v. maloṛa = afleggen; ma*l*oṛa = afgelegd worden, waarvan oea*l*oṛa = afgelegd zijnde.

„Ariangkamana i amboea taṛoeari, amagoe i amang-i-amboea ta madea'a wawine waine. Amagoe madea'a waine, ma'atata*l*ăntoepa iamboea! Matoe*l*oenga inanga oeata'a maboewoena ere pabawoewoen-oe-inanga nakana'a".

Arawe i amang i mangiassa roea tawe maäsimbaka la*l*oeai-ngk-anange, ana sasangone ere ola'oe natăppoe, ta maä*l*oea-m-bisarane, baoegoe toemani nasoesa naoenge, massoesa-n-sawane nate, oewai massoesa-ngk-anange naäsisite.

Napangoe manga ana'oesăngkataoene naäringika pia-l-la*l*alloe, ote i mangitooe inaite nămpa'ontola, nasasoembala ma'ola'a wasoenga.

Napangoe nasoeĕ-ngk-olange wasoenga, apide tinaṛote soe ra*l*oeme pina'oeana boeṛoe pinabentente inaite lilăbbinga soe mahoerange maṛampi-ngk-apana.— Manga ana'oesĕngkataoene mam mattana'a soe wa*l*e-m-mangiassa tălloe taṛana'a oea*l*aṛăddo ăllo-n

„Wij mogen van geluk spreken, als vader geen andere vrouw zoekt. Als hij eene andere vrouw zoekt, wee onzer! Het komt weinig voor, dat eene stiefmoeder opvoedt en verzorgt als een eigen moeder".

Hun vader kon hun klagen niet beantwoorden, want zijn borst was als dichtgeschroefd, zoodat hij geen woord kon uitbrengen, omdat zijn hart te zeer bedroefd was, bedroefd over den dood zijner vrouw zoowel als over 't feit, dat zijn kinderen nu weezen waren.

Toen zijne familieleden 't geklaag vernamen, snelden zij toe, om te helpen de lijkkist te maken.

Toen de kist gereed was, hebben ze (haar) meteen daarin gelegd, (de kist) gespijkerd en weggedragen en begraven in een bosch nabij het strand. De familie bleef in 't huis der drie beklagenswaardigen, wachtende op 't lijkfeest. Toen de derde dag aangebroken was,

---

ariangkamana, Sang. kariangkamang (uit kahia = ten gevolge van, en kamang = geluk; zie Tontemb. Wdtk. v. Schwarz) = gelukkig! welgelukzalig!
matoe*l*oenga = als adj. = weinig; hier adverbiaal: zelden.
inanga oeata'a = stiefmoeder (Sang. inang oeata').
maboewoena = verzorgen, groot brengen.
inanga nakana'a = eigen moeder, letterlijk: de moeder, die ('t kind) gebaard heeft.
la*l*oeai – geklaag, geschrei v. loemoeai – schreien, klagen.
sasango – eig. ademhalingsorgaan, sango, soemango = ademen, ademhalen.
ere ola'oe = als het ware.
natăppoe – praet. v. matáppoe = stikken (Sang. tĕ'poe).
maä*l*oea – van loea, maloea = uitspuwen (Sang. mĕloea).
oewai = zoowel als (Sang. koerai).
la*l*alloe = geklaag, van loemalloe, synoniem met loemoeai – weeklagen.
nămpa'ontola – praeter. met meervoudsvorm van montola (Sang. monto*l*ĕ') = ter hulp snellen.
nasasoembala – praet. van masasoembala = wederk. vorm van masoembala = helpen.
basoenga – een lijkkist, uit losse planken samengesteld.
tinaṛote – pass. praeter. met nadrukw, van mantaṛo, Sang. mĕ'taho, = doen in.
pina'oeana – „ „ van mama'oe (afgel. van Mal. pakoe) = spijkeren.
pinabentente – pass. praeter. met nadrukw., van mabentena = a/e stok iets dragen met elkander; vgl. Sang. benteng.
maṛampi = nabij; v.g.l. Mal. hampir; manarampi'a = naderen.
mattana'a = praes. van matana'a = blijven.

tamba*l*i'oeda. Napangoe ina'omana atälloe-n-ällone, i mangiassa natamba*l*i'oede, boea'oede na'a*l*ialase, nängkapoe*l*e soe wa*l*ene. Tinantanga i mangiassa tälloe tarana'a oea*l*a*l*arintaoe soe wa*l*e sämbaoe.— Boea'oede i amang i mangiassa roea nabisara si taroea: „I rädoea ro'o pala*l*ongge padea'a hasa, pala*l*ongge'o pangilo takka, padea'a inas-i-ite-n-tälloe, bäddinge ete nasäbbi-säbbi'a aba*l*inete".

Oen i mangiassa roea taroeari: „Ho, ama!" I mangiassa roea namate nadea'a rewo. Napangoe naäsomba pasämpasanna, i mangiassa roea napoe*l*ete. Naränta soe wa*l*e nanättade. I amang i asisi napangoe naäsilo si ngana'doea mannättada, liloemintoeke nala*l*ima nanättada hasa ringana. Napangoe nasoeën tättade, nattapate i mangiassa tälloe tarana'a. Naraggoe[2]-n-tapane bakkoete

vierden zij 't doodenfeest, waarna zij zich verspreidden, ieder naar zijn huis terugkeerende. Die drie bleven dan achter, elkaar vertroostende in één huis. Vervolgens zeide de vader der beide (weezen) tot hen: „Jelui moest er eens op uitgaan om flambouwen te zoeken, en moest straks eens gaan visschen, om eens wat visch voor ons drieën te krijgen, nu we al zoo lang ons maal zonder visch hebben moeten doen".—

De beide broeders antwoordden: „goed, vader!" En zoo gingen ze dan rewo-hout zoeken. Toen ze ieder een vracht hadden gevonden, keerden ze terug. Thuis gekomen begonnen ze 't hout te splijten. Toen de vader hen beiden 't hont zag splijten, ging hij de trap af, om te helpen de flambouwen te splijten. Toen dat gereed was, gingen ze met hun drieën 't hont rooken

---

tamba*l*i'oeda = 't afscheid nemen, n.l. v/d afgestorvene, die tot op dat moment gedacht wordt in huis te zijn gebleven en eerst dan voor goed 't huis verlaat, als n.l. voor 't graf enz. de noodige zorg gedragen wordt.

na'a*l*ialase — van ma'a*l*ialasa = uiteen gaan; Sang. mĕ'ka*l*iaësĕ'.
manga*l*ialasa = Sang. manga*l*iaësĕ' = verstrooien.

tinantanga — v. manantanga — Sang. manĕntang — = verlaten.

oea*l*a*l*arintaoe — durat. van mala*l*arintaoe = wederk. vorm van roemintaoe = beklagen, troosten, liefde betoonen.

pala*l*ongge — imper. van mala*l*ongge = langzaam aan iets gaan doen; dient tot verzachting v/d imper. padea'a.

hasa of gasa — Sang. id. — gedroogde reepen bamboe of licht brandbaar hout tot bundels gebonden en tot flambouw dienende.

pangilo — v. mangilo — Sang. id. met flambouwen gaan visschen.

takka = straks, Sang. mĕntĕhang.

masäbbi'a, Sang. masĕ'bi' — zoowel: adj. „zonder visch zijnde", als: werkw. „verlangen naar visch", en: „een stuk droog brood eten", bescheiden uitdr. voor „eten", gelijk a/h Sang. mangelehĕ'.

aba*l*inete — geruimen tijd.

namate — praet. met nadrukw. van mamata of oemamata, gaan.

rewo — e. s. v. hout, licht splijtbaar en licht brandbaar; ook mendanga (Sang. mendang) wordt voor dit doel gebruikt.

pasämpasanna — v. pasanna, mamasanna, Sang. pasaĕng = een vracht op den schouder dragen.

manättada — Sang. manĕ'tadĕ', = hakken, splijten.

mala*l*ima = mede de hand leggen aan.

nattapate — praet. + nadrukw. van mattapa = rooken (matapa = kunnen berookt worden) Sang. tapa, manapa.

naraggoe — S. nahĕ'goe — droog geworden, dor, bv. door zon of vuur.

oede namoto; inai nawoto moem pitoe-m-boto. Boea'oede i mangiassa tălloe taṛana'a nalaṛiahete masăbbi'a.— Napangoe woea' inoemanna, oen i amange: „I radoea ro'o pangilo, ia'a makapa wa*l*e. Arie pangilo maraoe, mai e! Mangkete pangilo loda' apana lantak-oe wanoea pamoeroe' anda*l*eta, samba*l*iate pia-d-oe ipalandina anna".

(drogen). Toen 't door 't rooken goed droog was geworden, toen pas bonden ze 't in bundels; gebonden zijnde, bleken 't zeven bundels te zijn. Daarna gingen ze samen een eenvoudig maal gebruiken.— Na gegeten te hebben zeide de vader: „Gaat met je beiden op visch uit, ik zal op 't huis passen. Gaat niet ver weg visschen, jongens! Gaat maar daar op 't rif (de zandbank) ter hoogte van het dorp met je flambouwen wat visch zoeken, raapt maar schelpen op, als we maar wat hebben tot toespijze".—

Napangoe oeasoe*l*aoebe, i mangiassa roea isawakke riroemăssoena soe apana. Narănta loda nandi'ite-ng-gasa, boea' oede nangilote. Napangoe hasa liṛoemenggama, inaoetoetana mangkete oeata*l*ăllada inasa. I mangiassa roea mangkete mannăttiga, mangkete oeatare'a.

Toen 't schemerdonker was, gingen ze met hun beiden naar het strand. Daar aangekomen, staken ze een flambouw aan en begonnen te visschen. Toen de flambouw ontvlamde, zagen ze in 't licht daarvan overal en aan alle kanten visch. En ze sloegen er zoo

---

namoto — v. boto, mamoto, Sang. id., [1]) 't haar in een wrong knoopen (boto = haarwrong) [2]) een flambouw vlgs. de kunst binden, n.l. zóó, dat ze goed vast is en toch gemakkelijk losgemaakt kan worden.
(boto = één bundel bamboe of hout-latjes, — op Sangir ook klappertakken aldus saamgebonden —).

moem — „nog" in den zin van: „boven verwachting werden 't „nog" enz; al naar de volgende letter kan dit woord ook worden: moeng, moen, moel. Het komt in gebruik en bet. overeen m/h Sang. deng.

malaṛiahe — wederk. vorm van mangahe = uitnoodigen tot. overhalen iets samen te doen.

makkapa — Sang. mĕhapa — oppassen, bewaken.

apana heeft een ruimer bet. dan 't Sang. apeng, n.l. niet alleen strand, maar al wat bij eb droog loopt of ondiep wordt.

lantak-oe — Sang. lanteh-oe — ter hoogte van, tegenover.

pamoeroe', voor pamoeroeta van mamoeroeta, Sang. mamoeroe', = oprapen.

anda*l*eta = schelp; la*l*andina = toespijze; ipalandina van malandina = iets als toespijs gebruiken bij 't maal.

oeasoe*l*aoeba — durat. van soemoe*l*aoeba (ook wel soemasoe*l*aoeba) = schemerdonker zijn; v.g.l. Sang. masoenaoebĕ' en masoe*l*ako'.

riroemăssoena — praeter. v. doemássoena, Sang. doemĕ'soeng. = een berg afdalen.

nandi'ite — v. mandi'ita, Sang. mĕndiko', = aansteken.

liṛoemenggama of riṛoemenggama, praet. v. ṛoemenggama — ontvlammen, branden: ṛenggama = vlam.

inaoetoetana — van mangoetoeta, Sang. mangoetoe', = m/e flambouw bijlichten, — dus: werd bijgelicht door de flambouw = werd zichtbaar i/h licht v/d flambouw.

oeata*l*ăllada — overal in 't rond liggen, maar: levend.

manăttiga — Sang. manĕ'tigĕ', — m/e kapmes telkens een houw geven.

toemare'a — waarvan oeatare'a — klanknabootsend woord voor 't geluid dat bij het manăttiga gehoord wordt.

Pa'elehe: eloma, masondoṛana, randamitana, taṛa*l*iasa, mangkete oeatoeṛeresa. I taroea tate nanaṛimoena anda*l*eta, mangkete mantaṛo-ngk-inasa. Ta naärea'a hasa sămboto, tinanda napenete. Napangoe tinanda mapene, ire'e ioentoed-i-mangiassa roea soe sălleana, ia*l*i soe ănne, boea'oede oempisananoe-watoe tatialane.

Boea'oede isakka mangilowe; napangoe hasa sămboto măppoesa, tinanda mapenewe, — mangoentoedawe soe sălleana. Aro, hasa samboto măppoesa, tinanda mapene. Napangoe hasa ete roea-m-boto, oen i apa ia'anga: „Ete mapa'ăppoes-oe sămboto indi; sămboto iapoe*l*e-ngk-adoea". Napangoe maranite măppoesa, ṛengene pia'a'oei băddinge soe sălleana. Oen i apa toeari: „Daringiṛe'o a'a!" Dala oemoeiwe: „Asisi o! apoe*l*ete".— Napangoe i mangiassa roea naäringika, nassasaṛawoete nanoe

maar op los, dat 't zoo maar weerklonk. Zie maar: eloma enz. liggen er rond. Ze gingen niet meer schelpen oprapen, maar deden almaar door visch (in de mand). Nog was niet éëne flambouw uitgebrand, of de mand was al vol. Telkens als de mand vol werd brachten ze (de visch) naar 't strand, begroeven die in 't zand, en legden er een steen op als herkenningsteeken.

Vervolgens gingen ze opnieuw visch zoeken; telkens als een flambouw opbrandde, was de mand ook weer vol, en dan brachten ze die weer naar de kust. En zoo ging 't door, als een flambouw uitgebrand was, raakte de mand vol. Toen ze nog maar twee flambouwen over hadden, zei de ondste: „we zullen nog maar deze eene flambouw ten einde gebruiken; de andere zullen we gebruiken om er meê naar huis te gaan". Toen die flambouw bijna uitgebrand was, hoorden ze plotseling

---

pa'elehe of pa'elege — imp. van ma'elega.
eloma enz. — namen van visschen, die op 't rif gevangen worden.
oeatoeṛeresa — v. toematoeṛeresa — overal in 't rond liggen, maar: dood.
tate — niet meer.
manaṛimoena — bijvorm van mangemona, Sang. mangemong — = oprapen.
tinanda — mand.
ioentoeda — fut. pass. hier niet met fut. bet. gebruikt — van mangoentoeda = brengen.
sălleana — Sang. sĕlaëng voor: sĕlleang — = de strook land, die er bij vloed tusschen de zee en de hellingen v/h land overblijft en waar men langs loopen kan.
ia*l*i — van ma'a*l*i = graven, Sang. ka*l*i, manga*l*i.
tatiala — herkenningsteeken, v. tiala, maniala = een herkenningsteeken maken.
măppoesa — Sang. mahĕ'poesĕ — op z'n eind geraken, v/e touw, v/e stuk brandend hout, v/e verhaal.
mapa'appoesa — doen op raken, doen uitbranden.
iapoe*l*e — om ermeê naar huis te gaan, v. mapoe*l*e, Sang. mapoe*l*e' = naar huis terug keeren.
ṛengene pia' a'oei băddinge soe sĕlleana = letterlijk: plotseling — was — geroep — hoor! — op de kust.
a'oei en oemoeiwe, van oei, oemoei, Sang. koemoei = roepen.
(N.B. In dit verhaal moet de voordragende al 't geen de moeder der weezen — i asoeanga = het lijk, de pas kort geleden afgestorvene — zegt, door den neus spreken, zooals vanzelf spreekt bij eene, wier „ngiroena naṛăbba" is).
massasaṛawoeta — zich spoeden; masaṛawoeta, Sang. masahawoe' = snel.

ire'e soe sălleana ma'elega minsana i sai oe'oei. Narănta rala nadea'e a*l*i-ngk-inasa, inasiloane pia'taoemata oeaṛowo'a soe a*l*i-ngk-inasa, mangkete nalăkkasa poeane, ngiroene boeṛoe matane nă-ngkaṛăbba.

Napangoe naäsilo, i mangiassa roea mangkete nata'oe-ta'oeta, ta napiring apa mangkete nandămme-ng-gasa boe-ṛoe tinoema*l*anga. Napangoe i asoeanga naäsilo si mangiassa roea tinoema*l*anga, ote nangenggente, dinganoe appa'oeine: „Asisi o! ṛăddoi!" Arawe i mangiassa roea mang-k-atta*l*ange. Manin toema-*l*anga soe apa, mang-k-a'asoesian-i-asoeanga, ana i asoeanga mannoesi sasimboeanana soe lănna'oe leda. Napa-ngoe i mangiassa roea appatta*l*angete, ṛengene naäsomba toeida roea-m-boea.

een geroep van de kust. De jongste zei: „Luister er eens naar, broer!" Ginds riep men weer: „Heidaar, jelui weezen, gaat naar huis". Toen die twee dat hoorden, haastten ze zich naar de kust te gaan om te zien, wie of er riep. Daar aangekomen zochten ze naar den kuil, waar ze de visch begraven hadden, en zie daar zat iemend gehurkt op dien kuil, 't hoofd geheel en al kaal, de neus en de oogen ingevallen.

Toen zij haar zagen, werden zij zeer bang, wierpen onmiddellijk de flambouw weg en gingen er van door. Toen de schim zag, dat zij wegliepen, liep zij hen achterna, al roepende: „zeg, weezen, wacht op mij". Maar die twee liepen voort. Waarheen ze ook wegliepen, ze werden steeds opgespoord door de schim, want de schim rook, terwijl zij vervolgde, hen aan hun voetsporen. Terwijl die twee dan alzoo voortholden, kwamen zij plotseling aan een paar boomstronken. Meteen kapten ze die wat

---

minsana i sai = wie er wel (was).
inasiloana — kwam gezien te worden, van maäsilo = zien.
oeaṛowo'a — v. loemaṛowoa, Sang. loemahowo' = hurken.
ma*l*ăkkata — van steenen, of van pitten: blootkomen, doordat de aarde wegspoelt, de weeke schil er af gaat; hier dus letterlijk: dat de schedel te voorschijn kwam; stam lăkkasa (Sang. lĕhasĕ', w. w. = loemĕhasĕ').
năngkaṛăbba — meerv. vorm van naṛăbba;
maṛăbba — Sang. mahĕ'ba = invallen, inzakken.
mata'oeta — Sang. matakoe' — = bang zijn, vreezen.
mandămme — Sang. mĕndĕmme' — wegwerpen.
asoeanga — lijk, hier: schim der pas afgestorvene.
nanganggente — v. mangenggena = vervolgen, achterna loopen.
appa'oeine v. oemoei — roepen.
ṛăddoi — n. l. ia'a ṛăddoi = op mij worde gewacht, v. maṛăddo — wachten.
atta*l*ange = appatta*l*ange — v. toema*l*anga, hard (weg) loopen.
a'asoesiana = praes. pass. van manoesi = 't spoor volgen, opsporen; mannoesi = praesens.
sassimboeanana = id. van manimboea = ruiken, snuffelen.
lănna'a — spoor van, v.g.l. Sang. ĕnna' en lĕnna'.
toeida — Sang. toeidĕ' — 't onderste deel van den stam v/e boom, die omgekapt is, en dat m/d wortel is blijven staan.

Napatila*l*anga inăssaba boeṛoe tinanatanna: „Amagoe i asoeanga oemoei, i'o simbaka". Oen oe toeida: „Ho, mawoe!" Napangoe asoeanga maranite-n-toeida, inoemoeiwe: „Asisi o!" Oen oe toeida: „Indi i amboea".

Napangoe i asoeanga naäringika pia' taoemata sinoemimbaka, i tooe nappätti'e, naäsilo toeida roea-m-boea erewe i ngana'doea taṛoeari oearisika. Oen i asoeanga: „palaṛăddo i ṛă'doea! ia'a ma*l*otake mangenggena si ră'doea". Ta napiring apa mangkete tinamboane. Inai tinamboane, ewe'e toeida. Napangoe i asoeanga naṛino soe toeida mangkete nanggoaoeb-oe-la*l*oeaine, abbisarane: „oeare, oeare, oeare! I taroea nangawoesoe, taoemata pinapatambo toeida!" Dinganoe appalloeaine nanoesoedewe apia si ngana'doea. — Arawe i asisi roea taṛoeari maraoete tina*l*angane. Man toetta*l*anga, man toetta*l*anga, — ṛengene tinaṛaoeroe. I mangiassa roea

puntig en gaven daaraan de opdracht: „als de schim roept, dan moet gij antwoorden". De boomstronken zeiden: „goed, jongeheeren". Toen de schim bij de stronken kwam, riep ze weer: „Heidaar, weezen!" Toen antwoordden de stronken: „Hier zijn wij beiden".

Toen de schim iemand hoorde antwoorden, richtte ze zich op en zag de twee boomstronken, die er uitzagen, alsof 't de twee broers waren, die daar stonden. De schim zei: „wacht, jelui beidjes! ik raak vermoeid van jelui achterna te loopen!" Meteen vloog ze er op af. Toen zij ze onstuimig pakte, bleken 't slechts boomstronken te zijn. Toen de schim tegen de stronken aankwam, schreeuwde ze 't uit van pijn, roepende: „au, au! die twee kwajongens hebben me voor den mal gehouden, om een mensch boomstronken te laten omhelzen!" Terwijl ze aldus weeklaagde, liep ze de twee weer achterna. Maar de beide weezen waren al ver weg ge-

---

napatila*l*anga — eig. een w. w. vorm „ging er direct toe over", met de bet. v/e adv. van tijd „onmiddellijk".

inässaba v. mangässaba — v.g.l. Sang. sĕ'sabĕ' en ĕhabĕ', met welk laatste de beteekenis meer overeenkomt, — v/e stuk hout: wat afkappen, zoodat 't min of meer puntig wordt.

tinanatanna — v. toemanata, Sang. id. (dus uit tinoemanata-ana) = opdragen, een boodschap voor iemand aan iemand medegeven of achterlaten, (de dubbele n is een compensatie voor de eene weggevallen a).

nappätti'a v. mappätti' — Sang. mĕ'pĕ'ti' — = zich oprichten uit gebogen houding, 't hoofd opheffen.

oearisika — durat. van doemarisika — staan.

ma*l*otake — v. ma*l*otaka — vermoeid worden, Sang. ma*l*otahĕ'.

ta napiring apa — dadelijk, zonder er verder bij te denken of naar iets anders om te zien. (toemampiringa = omtollen).

tinamboane — v. toemambo — onstuimig op iem. toespringen, zoowel om hem te omhelzen, zooals i/h bovenstaande, als om hem aan te vallen (Sang. toemĕmbo).

manggoaoeba — uitschreeuwen, brullen.

oeare, ad libitum herhaald, = kreet van pijn.

mangawoesoe = liegen, jokken enz.

nanoesoedewe — v. manoesoeda — 't spoor volgen, achterna loopen (v. g. l. Sang. manahoesoe.

maraoete — 't adj. — of adv. maraoe = ver + nadrukw.

tinaṛaoeroe — zie b/h voorvoegsel taṛa, waar dit woord is vermeld.

inoemoeroete. Arawe atanggak-oe oendoe'-oe tai, pa'erewe atanggak-i taroea.

loopen. Ze liepen al maar door, steeds maar verder liepen ze, — toen ze plotseling een behoefte moesten doen. Ze deden dan hun behoefte. De hoogte nu van de drekhoopen was als de hoogte van hun eigen gestalte.

Boea'oede tinanatante: „Amagoe i asoeanga oemoei, i rä'doea simbaka". Oen oe tai: „Ho, mawoe!" — Napangoe i asoeanga maranite-n-tai, oemoeiwe: „Asisi o!" Oen oe tai: „Indi i amboea". Napangoe i asoeanga naäringika, nappătti'e, inasiloane soe ŗangone i ngana' doea oeaŗowo'a. Ta napiring apa mangkete tinamboane. Napangoe natambo, mangkete năppoesa soe tai. Napangoe noenida soe tai, nangintoe*l*i-ng-la*l*oeai dinganoe assimboeane: „uf, uf, tai! Palaŗăddo i mangiassa roea, mangkete maggaoe sia'a!" Boea' oede nanoeigewe leta'a mannoesi lănna'-oe leda-ngk-asisi raroea. I asisi roea taŗoeari atta*l*ange naäsomba panamboeŗim bahewa. I mangiassa roea nawite, nanăttaka boeasoe poenene ire'e soe *l*awane, tannane,

Ze kregen daarop de boodschap: „als de schim roept, dan moet jelui beide antwoorden". De drekhoopen zeiden: „goed, jongeheeren!" Toen de schim dicht bij de drekhoopen kwam, riep ze weer: „Hei daar, weezen!" De drekhoopen zeiden: „Hier zijn we". Toen de schim dat hoorde, richtte ze zich op, en hen ziende, dacht ze, dat 't die twee jongens waren, die daar hurkten. Meteen vloog ze er op af. Toen ze er tegen aan kwam, verdween ze als 't ware in den drek. Toen ze daar zoo heelemaal in wegzonk, schreeuwde ze 't luide uit al snuivende: „uf, uf, drek! wacht, jelui rakkers, die mij maar voortdurend er in laat loopen!" Vervolgens ging ze weer met het gezicht tegen den grond de voetsporen der beide weezen

---

inoemoeroete — praeter. v. oemoeroe, st. oeroe, eveneens reeds besproken.
atanggak-oe v. matanggaka = hoog, zie § 20.
pa'erewe — bij erewe is pa' gevoegd, omdat er twee zijn, die ieder op een der beide jongens gelijken, (Sang. dezelfde vorming: pè'kerew'e).
soe ŗangone = „in haar gedachte", van ŗango (zie ad § 71 hierboven).
năppoesa — van măppoesa (zie hierboven) met eenigszins gewijzigde bet. overeenkomstig 't Sang. mĕ'poesĕ' (naast mahĕ'poesĕ) = gezegd van iem. of iets, dat ergens in wegzinkt, verdwijnt.
noenida — v. moenida (uit ma-oenida) = ergens in verdwijnen.
oenida — Sang. oenidĕ' — = de pit of 't hart van iets, dus moenida = de pit van iets worden, er heelemaal binnen in komen, geheel vol raken met — v/e brief, dien men insluit i/e anderen, zou men kunnen zeggen: „inoenida".
ma'gaoe — Sang. mĕ'gaoe — jokken, bedriegen.
nanoeigewe van manoeiga, Sang. manoeigĕ', eig. wroeten als v. varkens.
panamboeŗim (de m a/h slot is ontstaan uit ng na wegvallen der slot-a v/h eig. woord, alles ter wille der b van bahewa) uit: panamboeŗinga, Sang. panĕmboehing, Mal. waringin-pantai.
nawite v. mawita = klimmen.
manăttaka — beginnen, Sang. manĕ'ta'.
lawane — van lawasa (Sang. laesĕ') 't deel tusschen twee knoopen, hier: de stam, tusschen poenene = ondereind ervan en otonge = de top.
rannane — v. danna = tak; boengkoeka, Sang. boengkoe', = knoest.

woengkoeke, dongane, nasoeë-n-tanatane:

„Amagoe i asoeanga oemoei, i amioe itoe'a pallaro*l*osa boeasoe poenene sarangk-otonge boea'oede boeasoe otonge sara-m-poenene, boeasoe rannane samboea sara-n-dannane samboea, mangkete a'a*l*iwoea'a". Oen oe panamboeṛinga: „Ho, mawoe!" Napangoe maranite-m-panamboeringa, i asoeanga inoemoei: „Asisi o!" Poen oe panamboeṛinga nitoe'a: „indi i amboea". I asoeanga maddea'a soe poen-oe panamboeṛinga ta' băddinge. Oemoeiwe: „Asisi o!" Lawane soemimbaka: „indi i amboea". I asoeanga napangoe naäringika rosote soe *l*awane, itooe liloeinoease dinganoe appabbisarane: „Pakăddo iră'doea. I ră'doea tate maäta*l*anga, ngamange!" I asoeanga ire'ete nawita. I asoeanga mannassoe rannane samboea, i asisi roea taṛoeari

volgen. De beide weezen nu kwamen onder 't loopen bij een grooten waringin-boom. Ze klommen er in en te beginnen met het ondereind van den stam tot aan 't midden daarvan, de takken, de knoesten, de bladeren, — allen kregen de boodschap:

Als de schim roept, dan moet jelui om de beurt, te beginnen met het ondereind van den stam tot aan den top, daarna van den top tot a/h ondereind v/d stam, van den eenen tak tot den anderen tak, antwoorden en haar al maar door op een dwaalspoor brengen. De waringin zei: „goed, jongeheeren!" Toen de schim dichtbij den waringin was, riep ze: „Hei daar, weezen". Het ondereind van den waringin-stam antwoordde: „hier zijn wij beiden". De schim zocht bij den stam van den waringin, — zij waren er niet. En als ze dan weer roept: „Hei daar, weezen!" antwoordt het middenstuk van den stam: „hier zijn we". Toen de schim de stem daarboven hoorde, verblijdde zij zich en zei: „Wacht, jeluibeiden! nu ontkomt ge niet meer, ven-

donga = blad, Sang. daoenge.

itoe'a — imper. van mitoe'a, Sang. mitoe' — volgen, antwoorden, afkomen op roepen.

mallaro*l*osa — wederk. vorm van do*l*osa, mando*l*osa = de beurt overnemen (Sang. doemo*l*osĕ' en mĕ'daro*l*osĕ').

a'a*l*iwoea'a — herhalende imper. van manga*l*iwoe — in de war brengen, het spoor bijster doen worden; a*l*iwoea'a — breng op een dwaalspoor, a'a*l*iwoea'a — breng telkens, voortdurend op een dwaalspoor.

ta'băddinge — „is er niet", eig: „'t geeft geen geluid". Overigens worde verwezen naar 't geen over dit woord hierboven reeds is gezegd.

liloemoeasa — verl. tijd v. loemoeasa — Sang. loemoeasé — zich verheugen.

manassoe — synon. met manoesi — v.g.l. Sang. manĕ'soei — volgen, onderzoeken.

banoea — hier: dorp, woning, verblijfplaats, tegenover 't bosch, waar ze waren. Anders staat banoea tegenover taha*l*oanga, dus, de vaste wal. Het woord wordt ook wel gebruikt i/d bet. van: land, staat.

loelloelloesa soe rannane waine. Napangoe na'oma-m-poenene, i mangiassa roea tinoema*l*angke sara-m-banoea, arawe i asoeanga tinantanga mangkete ia'a*l*iwoe-m-panamboeṛinga.

I mangiassa roea narănta soe wa*l*e, ta' ganonone ire'e riroemangana, napatila*l*anga nattingkaroe*l*oen-oe sapie. Arawe i asoeanga, napangoe itooe naäsingka ia'a*l*iwoe-m-panamboeṛinga man ta' băddi'a i ngana' doea, ṛengene i tooe liloemoelloesa appabbisarane: „E, pania'ita o!" Napangoe narănta soe poenene nanoesoedewe apia lănna'oe leda-ng-ngana'doea, na'oma-m-ba*l*e. Napangoe naäsilo wa*l*e, i tooe na'bisara: „Pakăddo i ră'doea! Pia-d-oe ledane masoenge, ete oede i ngana'doea!" Ire'ete nanaṛipo. Inasaṛipoane i ngana' doea oearoe*l*oena soe sapie. Ta napiring apa i asoeanga mangkete namasanna boeṛoe liloemintoeka. Man soe pasăllangana, i ngana'doea nawonoka, inawa'ganan-i asoeanga. I mangiassa roea tinoema*l*angke na'oma-m-ba*l*e.

tjes!" En de schim klom in den boom. Terwijl zij den eenen tak afzocht, klommen de beide weezen langs den anderen naar beneden. Aan den voet van den stam gekomen, liepen die twee naar huis, maar de schim lieten ze achter, steeds nog in de war gebracht door den waringin.

Toen ze thuis kwamen, gingen ze geruischloos de trap op en rolden zich meteen in een mat. Maar de schim, toen ze begreep, dat ze door den waringin voor den mal werd gehouden, terwijl die twee er toch niet waren, klom eensklaps uit den boom, zeggende: „Die duivelskinderen!" Beneden aan den stam gekomen, volgde ze wederom 't voetspoor dier twee tot aan hun huis. Toen ze 't huis zag, zeide zij „wacht jelui beiden! wie er koude voeten hebben, die zijn 't!" Toen ging zij de trap op om naar hen te tasten. En zij voelde hen, zooals zij daar lagen, gerold in de mat. Meteen nam zij (de mat) op haren schouder en liep de trap af. Precies in de poort, vielen die twee er uit, zonder dat de schim 't merkte. Die twee echter liepen hard naar huis.

---

loelloelloesa — praes. van loemoelloesa (S. doemĕlloesĕ') = de trap afgaan, uit een boom klimmen.

ganonone — van ganonota = zacht geluid, als van stappen op een vloer van bamboelatten.

mattingkaroe*l*oena = zich oprollen; mandoe*l*oena = oprollen; S. doe*l*oeng, mĕndoe*l*oeng, mĕ'tĕngkaroe*l*oeng.

sapie — Sang. id. = rotanmat.

maäsingka = begrijpen.

ta'băddi'a = ta'băddinge — c.f. 't Sang. tawĕ'di'e (uit ta'bĕ'di'e) — zie hierboven.

pania'ita = 't Mal. pĕnjakit = ziekteveroorzaker = duivel, booze geest.

manaṛipo — Sang. managhipo — = tasten.

oearoe*l*oena — „opgerold zijnde in".

pasallangana = ingang, poort, uit pa + săllanga + ana (Sang. pasĕllangeng); săllanga — Sang. sĕllang — is een bamboestokje dat b/h koffo — weven wordt gebruikt om de verschillende draden uiteen te houden; door een der bĕ'be' op te tillen, worden al de aan die bĕ'be' vastgemaakte draden opgelicht en ontstaat er een ruimte, waar de sĕllang door kan; is deze er in geschoven, dan kan men de bĕ'be' weer loslaten; naar analogie is de poortopening in de omheining aldus genoemd.

nawonoka — van mawonoka = er uit komen te vallen; mamonoka = iets vlgs de lengte — as laten vallen; bonoka — een lange speer, goed zwaar gemaakt bij de punt, om daarmee diep i/h water naar visch enz. te steken. (Sang. bonohĕ'; mamonohĕ' = doen zinken; miwonohĕ' = zinken).

I mangiassa roea narănta soe wa*l*e mangkete roe'denga, nema'a soe toeada. Arawe i amang i mangiassa roea, napangoe naäringika băddinge pia'apa naänsa'a soe toeada, mangkete nappătti'oe roea-m-poto, inawa na'elega. Inasiloane i asisi roea taṛoeari oeasampe soe toeada, roe'denga. Napatila*l*anga sinengane, rirangana soe wa*l*e, binokka-ngk-oea'e. Napangoe noe*l*e pinaiwa*l*oante: „Iră'doea tinoema*l*ang oe apa?" Oen i asisi: „I amboea a'enggenan-oe asoeanga, a*l*imade inang i amboea". Oen i amange: „Amagoe arodi, i ră'doea pangilo*l*ote; amagoe nailo*l*ote palahate inas-i'ite-n tălloe, boeṛoe ia'a mangasa-ng-ga*l*ele". Napangoe naṛoro sara-m-baṛăbbisa lome mattannoesa, i tooe nakkapate soe poea-n-toeada.— Arawe i asoeanga, narănta soe la*l*ăbbingana, mangkete inansa'a sapie; inai inelehana, ta-l-loṛone!

Thuis aangekomen, waren die twee geheel buiten adem en vielen op de trap neer. Hun vader echter, toen hij wat op de trap hoorde vallen, sprong met schrik overeind en ging kijken. Daar zag hij de beide weezen over de trap hangen, hijgende. Meteen pakte hij ze onder de armen, droeg ze de trap op in huis en begoot hen met water. Toen ze bijgekomen waren, vroeg hij: „Waarvoor zijn jelui weggeloopen?" De weezen antwoordden: „Wij werden achtervolgd door een schim, 't leek wel ons beider moeder". Toen zei de vader: „Wel, gaat maar rusten; als ge uitgerust zijt, kookt dan visch voor ons drieën en ik zal mijn zwaard slijpen". Toen 't zóó scherp was, dat (n.l. toen hij beproefde, hoe scherp 't wel was) zelfs de donshaartjes zoo maar afvielen, ging hij boven aan de trap op wacht zitten.— Maar de schim, op 't kerkhof aangekomen, smeet de mat zoo maar neer; toen ze die onderzocht, bleek er niets in te zijn!

---

roe'denga — praes. van roemenga = hijgen, buiten adem zijn; c.f. Sang. soemaenga.
nema'a — van mema'a = vallen.
naänsa'a — „ maänsa'a = vallen (c.f. Sang. maĕnsa').
nappătti'oe roea-m-poto = letterlijk: „richtte zich met beide einden overeind", welke beweging men inderdaad maakt, als men uit eene liggende houding plotseling overeind wil komen.
inawa — naar beneden, immers de trap af.
oeasampe — durat. van manampe = over iets heen hangen; soemasampe = hangen aan.
sinengane — van manenga = onder de armen vatten en optillen (senga is de ruimte tusschen twee vingers, hierbij is zeker gedacht a/d senga tusschen duim en wijsvinger, die bij de handeling onder den oksel wordt gelegd).
binókka-ngk-oea'e voor binokkán-oe-oea'e, waaruit eerst al de oe is uitgevallen; mamokka = gieten, dus binokkanna = begoten.
noe*l*e — van moe*l*e (Sang. id.) bijkomen, beter worden.
pinaiwa*l*oante — werden gevraagd, van maiwa*l*o.
a*l*imade — als 't ware, 't schijnt, 't lijkt wel op.
mangilo*l*o — uitrusten.
malaha — S. mĕlagha — koken, spec. van visch.
baṛăbbisa — haartjes op 't lichaam; hier nog lome = zacht, niet stijf, bijgevoegd;
mattannoesa — zie boven bij 't verhaal van den aap en den reiger.
nakkapate — v. makkapa, st. ṛapa (Sang. hapa, mĕhapa).
inelehana — v. ma'elega — kijken, bekijken, onderzoeken.

Napangoe naäsilo ta-l-loṛone, nassasaṛawoeta na'belenga, abbisarane: „E, nawonoka o!" Napangoe i asoeanga na'oma-m-ba*l*e, i tooe naäsilo wa*l*e masemaka. Oen i asoeanga: „Apapia ete apa o! marandoema inasombanna, nangilembo-ngk-apiane masemaka". I asoeanga ire'ete roe'dangana. Napangoe loella*l*inge, soe sasabangana, si amang i asisi mangondo sini'oe soe oelekkane, liṛoemässi'a mangkete nättata*l*ättoeka soe toeada. — Boea'oede ngara liṛäppinga, ina*l*e mapia[2]. — Napangoe inasa na*l*aha, i mangiassa tălloe taṛana'a inoemante. Nasoeë-ngk-anne, manoe'a tinoemoempate, ana masemake. I mangiassa tălloe namoe'ate ngara, tinănnoana soe woentoe*l*an-oe-toeada ewe'e soenggila nawa'a. Boea'oede i mangiassa tălloe taṛana'a isakke năkkoewo inasa soe sälleana; moem pitoe-n-so'ana.

Toen ze zag, dat er niets in was, keerde ze haastig terug, zeggende: „Ze zijn er uitgevallen!" Toen de schim bij 't huis kwam, zag ze 't huis verlicht. Toen zei de schim: „wat een geluk! Toen 't donker was heb ik ze kunnen vinden, des te beter nu 't helder is". Daar gaat ze de trap op. Terwijl ze juist 't hoofd door de deur steekt, hieuw de vader der weezen met zijn zwaard haar hals af, door en door, en ('t hoofd) rolde holderdebolder de trap af. Daarna werd de deur gesloten en goed vastgebonden. — Toen de visch gaar was, gingen ze met hun drieën eten. Toen ze met eten klaar waren, vlogen de kippen uit de boomen, want de dag was reeds aangebroken. Zij openden de deur, om daaruit naar beneden te kijken naar den voet van de trap, maar er was slechts een kookpot, midden door gebroken. Vervolgens gingen ze met hun drieën strandwaarts om de visch, die nog aan de kust was, thuis te halen; 't waren nog zeven mandjes vol.

---

masemaka – als adj. helder, licht, als w. w. helder, dag worden.
marandoema – donker; Sang. marĕndoeng.
inasombanna – v. maäsomba = vinden – uit ina-somba-ana.
loella*l*inge – praes. v. loema*l*inge, Sang. doema*l*inge – eventjes m/h hoofd om een hoekje kijken.
mangondo – een soort kapmes, afkomstig uit Mongondow.
sini'oe – v. si'oe, mani'oe – niet op de gewone wijze een houw geven met opgeheven arm, maar m/e beweging zijwaarts m/d elleboog (si'oe).
oelekka = hals; liṛoemässi'a – v. ṛoemässi'a, Sang. hoemĕnsi', v/e touw heelemaal breken; 't hoofd bleef dus ook met geen velletje meer a/d romp.
mättata*l*ättoeka – klanknabootsend woord voor iets dat naar beneden rolt en onderweg overal tegen aan komt (vgl. Sang. doema*l*ĕ'doe' van geluiden als een verre donder, enz.)
liṛappinga – v. mäkkäppinga – Sang. mĕhĕ'ping – sluiten.
ina*l*e – v. manga*l*e = binden.
inoemante – v. oemanna = eten.
tinoemoempate – v. toemoem pa – Sang. id. = naar beneden springen.
namoe'ate – v. mamoe'a – openen, Sang. mamoeka.
tinănnoana – v. mattănno = naar beneden kijken.
woentoe*l*ana – plaats, waarop iets gezet wordt; S. bĕntoe*l*ang; mamĕntoe*l*ĕ'; c.f. ook den vorm kĕntoe*l*ang en kakĕntoe*l*ang.
măkkoewo – S. mĕhoewo – 't dragen, brengen van vele dingen, die men niet in één keer kan overbrengen, maar waarvoor men eenige keeren heen en weer moet gaan.

VERBETERINGEN.

Tot mijn spijt zijn er in dit stuk een aantal drukfouten blijven staan, waarvan ik hier de opgave laat volgen:

bl. 5,	r. 6 v.o.	gĕ'goewa, lees: gĕ'goewa'.
bl. 7,	r. 2 v.o.	Na'ira'ira, lees: Ma'ira'ira.
bl. 8,	r. 16	mă'koe'oenga, lees: măkoe'oenga.
	r. 18	mă'koe'oemana, lees: măkoe'oemana.
bl. 15,	r. 8	slechts voorbeelden, lees: slechts de voorbeelden.
	r. 2 v.o.	Aan het begin van dezen regel te lezen: § 21.
bl. 16,	r. 21	In dezen regel moet beide malen het woord taoemata van het volgende gescheiden worden.
bl. 17,	r. 4	săntonggolana, lees: săntonggo*l*ana.
	r. 5	Vóór Pĕ'koa' in te voegen: Sang.
bl. 18,	r. 9	roeang-k-Ari, lees: roea-ngk-Ari.
bl. 20,	r. 15 v.o.	naddaringaka, lees: naddaringika.
		naätingika, lees: naäringika.
bl. 21,	r. 8	li*l*ala, lees: lila*l*a.
bl. 23,	r. 5	tegen, lees: bij.
	r. 18	bă'tte, lees: bătte.
	r. 19	di'i, lees: di'ita.
bl. 24,	r. 12	manggoeressa, lees: mangnggoeressa.
bl. 25,	r. 9 v.o.	mamiara'a, lees: mamiaṛa'a.
bl. 27,	r. 14	oenoe, lees: oenna.
bl. 31,	r. 8	goemoĕ, lees: goemoĕ'.
	r. 17	tambari'ina, lees: tambaṛi'ina.
bl. 33,	r. 9	tĕta*l*endengang, lees: tĕ'ta*l*endengang.
	r. 13	ma'*l*ahengkoeng, lees: ma'*l*ahĕngkoeng.
	r. 6 v.o.	mangalĕ'dang, lees: manga*l*ĕ'dang.
bl. 34,	r. 4 v.o.	(stam, lees: (Sang.
bl. 35,	r. 13 v.o.	kerĕ, koemerĕ, lees: kere', koemere'.
bl. 37,	r. 5 v.o.	loake, lees: loahe.
	r. 4 v.o.	Het voorbeeld tingkoeṛi heeft het voorvoegsel tingka.

bl. 38, r. 7 ahewalane, lees: ahewa*l*ane.

bl. 39, r. 11 v.o. tiräbbi, lees: tiräbbi.

r. 4 v.o. kang, lees: keng.

bl. 40, r. 17, 16, 11, 10 v.o., in de eerste woorden de n te verdubbelen.

bl. 41, r. 4 pangensoeëënge, lees: pangĕnsoeëënge.

r. 13 v.o. Bij te voegen: Vgl. Sang. k a *l* o e, vlechtwerk om er een bord in te bewaren, in vorm overeenkomend met het te bewaren bord.

bl. 43, r. 17 v.o. taroi, lees: taroi.

bl. 44, r. 14 In het eerste woord hebben de vier eerste lettergrepen het kortheidsteeken, ter aanduiding der maat.

bl. 45, r. 2 In het 2de en 3de woord de 2de a te lezen ă.

r. 5 darisira'a, lees: darisira'a.

r. 7 pangoelelera'a, lees: pangoelelera'a.

r. 3 v.o. rangkoema, lees: rangkoema.

bl. 46, r. 6 limam kami, lees: lima ngkami.

mapoele, lees: mapoe*l*e.

r. 6 v.o. In het laatste woord de m verdubbelen.

bl. 47, r. 12 v.o. In tatambari'ina en tattambari'ina de r als r te lezen.

bl. 48, r. 8 takka, lees: tăkka.

bl. 50, r. 9 v.o. săngkoenggetana, lees: săngkaenggetana.

bl. 51, r. 11 sĕmpelang, lees: sĕmpalang.

bl. 52, r. 1 sĕndengon, lees: sĕndangon.

r. 9 săran, lees: saram.

r. 14 v.o. mangintooe, lees: mangitooe.

bl. 53, r. 2 v.o. tana'e, lees: tanae'.

r. 1 v.o. sasa'e, lees: sasae'.

bl. 61, r. 8 a*l*iamba, ndaroea, lees: a*l*iamban daroea.

bl. 66, r. 6 v.o. assăllana, lees: assăllene.

bl. 72, r. 4 matitim, lees: matitima.

bl. 73, r. 6 v.o. Hier moet id. geschrapt worden.

bl. 75, r. 5 Mikka, lees: Nikka.

bl. 76, r. 11 v.o. Na „steenen" in te voegen: als.

bl. 77, r. 14 pangasiante, lees: pangasi'ante.

bl. 78, r. 19 De beide r 's te lezen r.

bl. 80, r. 13 oea*l*alătto, lees: oea*l*a*l*ătto.

bl. 81, r. 7 esa, lees: esa'.

r. 10 oerapoe, lees: oerapoe.

bl. 82,	r. 4	Ina i, lees: Inai.
	r. 7	manaondo, lees: mannondo.
bl. 83,	r. 1	batakoe, lees: batoekoe.
bl. 84,	r. 4	der noten, in plaats van: rolmarter, te lezen: gordelroos (herpes zoster).
bl. 85,	r. 4	der noten bahoe'e, lees: boehoe'e.
bl. 86,	r. 12	katällange, lees: kattällange.
bl. 87,	r. 2	De woorden pia' en datoe te scheiden.
	r. 16	De woorden Boea' en aännana te scheiden.
	r. 19	Het woord: ervan, te schrappen.
bl. 92,	r. 4	der noten inarăbbinana, lees: inarăbbiana.
	r. 10	„ „ ik, lees: in 't.
bl. 97,	r. 2	„ „ Het laatste woord te lezen: măllăssoeta.
	r. 5 v.o.	der noten paparangan, lees: paparanga.
bl. 103,	r. 22	sĕngkataoene, lees: săngkataoene.
bl. 105,	r. 10 v.o.	der noten. Het eerste woord te lezen: riroemăssoena.
bl. 106,	r. 7 v.o.	der noten sĕlleana, lees: sălleana.
bl. 107,	r. 4	nalăkkasa, lees: na*l*ăkkasa.
	r. 4	der noten. Het eerste woord te lezen: ma*l*ăkkasa.
bl. 109,		laatste regel van den tekst. Het laatste woord te lezen: rannane.
bl. 110,	r. 16	Het eerste woord met r te lezen.

N. Adriani.

